

CLASICII LITERATURII UNIVERSALE

BALZAC
OPERE

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURA SI ARTA

Wm. B. Hall

HONORÉ DE BALZAC

OPERE

VOLUMUL I

În românește de
Pericle Martinescu și Petre Solomon
Studiu introductiv de *Theodosia Ioachimescu*

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURA ȘI ARTA

București 1955

Initia

VIAȚA ȘI CREAȚIA LUI BALZAC

Dacă Balzac ar fi înfățișat, printre cele vreo sută de romane și povestiri create de el, și istoria vieții sale, *„mai bogată în opere decît în zile“*, ar fi stăruit poate în evocarea anilor cînd, într-o mansardă dintr-un colț al Parisului, tînr entuziast și neobișnuit de harnic, încercînd să ajungă la cunoașterea lumii și să-și cîștige în același timp existența, se frămînta în lungi nopți de veghe, citind și scriind, gîndind și flămînzînd. Din aceste frămîntări și din aceste străduințe, din experiențele de viață dintre 1820 și 1830, în primul rînd, se va naște ideea și materia acelei construcții uriașe, a acelei armate de personaje care oglindesc esența societății franceze din prima jumătate a secolului al XIX-lea, *Comedia umană*, monument fără pereche al realismului critic occidental.

În multe din „scenele“ ciclului, ca, de pildă, în *Pielea de sagri*, în *Facino Cane*, în *Iluzii pierdute* sau în *Un debut în viață*, re trăiește acești ani de greutate și de căutări, semn că autorul îi socotea vii și semnificativi. Imensa lui forță de creație se organiza, zbătîndu-se, însă, sub apăsările noii societăți capitaliste, cu necruțătoarea ei lege a banului atotputernic. „A fost tot timpul — va scrie, vorbind de Balzac, scriitorul sovietic Vsevolov Ivanov — a fost tot timpul un constructor, dar un constructor în călușe, al căror zornăit se aude în *Comedia umană*“.

La douăzeci și unu de ani, Honoré Balzac, născut la Tours în 1799, într-o familie mic-burgheză abia ieșită din viața rurală, își terminase studiile de drept întreprinse din îndemnul părinților, după lungii ani de internat-închisoare într-un colegiu preoțesc, pus sub semnul claustrației și al bății la palmă. Își terminase și stagiul obligatoriu în birourile avocațesti și notariale, prin care se perindau acaparatorii de terenuri, de zestre și de moșteniri. Audiase, printre picături, și ceva prelegeri filozofice și istorice la universitate. S-ar fi zis că nu mai avea să urmeze pentru el — așa cum spera familia — decît preluarea unui birou de avocatură, o căsătorie convenabilă și instalarea într-o viață de rozător care adaugă mereu și pe îndelete la ce a putut apuca.

Cam acest lucru făcea în vremea aceea burghezia franceză, care, după ce preluase puterea prin revoluția de la 1789, găsind acum prea riscate aventurile napoleoniene și primejdioase îndrăzelile populare, plecase din nou grumazul sub monarhia restaurată, restaurată cu ajutorul armatelor străine. Aceasta, ce e drept, îi asigura un jug aurit și, deocamdată, „constituțional“. Este momentul compromisului dintre vechea aristocrație și marea burghezie, care nu cere decît să-și păstreze privilegiile economice, să continue a se îmbogăți, fie și cu prețul frînării forțelor productive abia eliberate. Balzac va arăta — printr-un Gobseck, printr-un Grandet — ce înseamnă această acumulare neproductivă.

Dar cum poți strivi aburii în cazan? Deși încetinită, dezvoltarea capitalismului francez își va urma cursul, opunînd pretențiilor feudale presiunea tot mai mare a bancherilor și a fabricanților, în timp ce proletariatul se va desprinde „*ca tulpină a unei clase noi*“. „*Principiul onoarei*“ — cum numea Balzac nobilimea — cu prestigiul lui blazonat dar steril, se va ciocni cu „*principiul finanței*“, oricît acesta, molipsit de vanitățile fostului stăpîn, își va însuși blazoanele, aurindu-le, sau își va agăța particula *de* înaintea numelui, așa cum a făcut și familia Balzac. Ambiția și vanitatea stăpînesc noua societate în care banul deschide toate ușile căutînd să-și ascundă originea. Idealul celor ce tind la înavuțire e simbolizat de o caleașcă bine lăcuită, cu încheieturi aurite, căptușită cu catifea, condusă de un vizitiu cu livrea șnuruită, care să plimbe pe sub copaci, în tropotul cailor focoși, domni cu cravate învoalte și doamne cu șaluri scumpe de mătase, și

care să lase în urmă mulți stropi de noroi pentru cei ne-căpătuiți. Dorința de căpătuire, de parvenire prin bani, de vreme ce banii dau tot — chiar titluri și castele — de parvenire cu orice preț pentru a gusta plăcerile pe care le dau banii, pentru a domina prin bani — această dorință creată de condițiile capitalismului victorios va comunica încet societății acele trăsături pe care Balzac va ști să le illustreze prin personajele lui: arivism, egoism, cinisim.

Ce loc are însă, în această lume, un tânăr care simte mocnind în el scînteia creației? El se va izbi de la început de legea de fier care „veștejește totul“, care nu recunoaște geniului decît dreptul de a o servi.

La douăzeci și unu de ani, declarînd că vrea să fie scriitor, și nu notar sau avocat, Balzac se mulțumește cu mansarda din apropierea Bastiliei și începe una din cele mai grele ucenicii literare cunoscute. Îi e sete de cunoaștere, așa cum îi era lui Rabelais, pe care-l citește pe nerăsuflăte, după cum soarbe pe toți marii înaintași francezi și străini: Molière, La Fontaine, Racine, Diderot, Shakespeare, Goethe. Se entuziasmează de lucrările de paleontologie ale lui Cuvier, se interesează de părerile lui Gall și Lavater asupra exteriorizării caracterelor. Nu are însă bani să se ducă la teatru pentru a asculta o tragedie de Corneille. În ziua în care își permite luxul de a mânca doi pepeni, știe că va trebui să-l plătească mîncînd zile la rînd numai pîine cu nuci sau numai pîine stropită cu limonadă. În mansardă e frig și trebuie să scrie încotoșmănat în tot felul de boarfe. A și luat obiceiul să lucreze noaptea, bînd nenumărate cafele. Cînd se plimbă seara prin Paris, îi place să observe trecătorii, să le pătrundă psihologia. *„Auzindu-i vorbind, puteam să le înțeleg viața, îmi simțeam în spate zdrențele lor, mergeam cu picioarele în pantofii lor găuriți, dorințele, nevoile lor, totul trecea în sufletul meu.“*¹ Știe să se uite în jur și să noteze *„cuvintele care reliefează un caracter sau care definesc o împrejurare“*.

Spiritul de observație, forța de generalizare se afirmă în tînărul Balzac, dar editorii au nevoie de altceva. Sînt la modă romanele sentimentale și senzaționale și, dacă vor să trăiască, așa ceva trebuie să furnizeze scriitorii lipsiți de mijloace.

Singur sau în colaborare, Balzac se va înhăma deci la această „literatură negustorească” care nu-l poate mulțumi: „*Îmi înțemeiasem viața pe studiu și pe gândire, dar ele nu m-au hrănit*”.¹ „Ah, blestemați banii!” exclamă el în scrisori...*trebuie totuși să scriu, să scriu în fiecare zi, pentru a-mi cuceri independența care mi se refuză, să încerc să devin liber prin romane, și ce romane!* ...*să simți că valorezi ceva și să-ți sacrifici floarea gândirii unor asemenea ineptii...* Ah! *dacă aș avea mîncare cît un cîine, mi-aș găsi un coteț și aș scrie cărți care poate ar rămîne.*”² Cele pe care le scrie acum i se par atît de puțin legate de artă, că nici nu le semnează sau le semnează cu un pseudonim. Romanele însă nu-i asigură existența. El cunoaște acum soarta scriitorului exploatat de editorii capitaliști, soartă de care va vorbi adesea în *Comedia umană*, și mai ales în *Iluzii pierdute*. Iar în jurul lui se desfășoară viața înfrigurată a Parisului: în august 1822, notează apariția dioramei, o pînză întinsă pe care se văd imagini, „*una din minunile secolului, o cucerire a omului*”. În jurul lui zornăie banii, trec pe bulevarde ca-lești... Un vecin îl sfătuiește să se apuce de afaceri și-i pune la dispoziție un mic capital. Pentru a-și asigura libertatea artistică, Balzac se hotărăște să încerce. „*Ai nevoie de bani* — va scrie el în *Louis Lambert* — *chiar pentru a te lipsi de bani.*”

Prima „afacere” a lui Balzac este și ea de natură literară. El e primul care a avut ideea de a face ediții complete și populare ale marilor clasici. A editat astfel un Molière și un La Fontaine. Dar librarii nu l-au ajutat, bani pentru publicitate nu a avut destui și s-a ales numai cu datorii. El se asociază atunci cu un lînăr tipograf, dar și această afacere se dovedește curînd deficitară, chiar după cumpărarea unei turnătorii de litere, care trebuia s-o învioreze. Balzac trece prin spaimile falimentului, pe care va ști să le evoce atît de patetic în *César Birotteau*. În toamna lui 1828, după ce-și desface întreprinderea, datoriile i se urcă la nouăzeci de mii de franci. Capitalismul își înfipsea colții în viața lui tînără, făcînd pentru mulți ani din el un ocaș al literaturii. Dar și un observator lucid, un acuzator necruțător al „*principiulul finanței*”, căruia continuă să-i ție piept printr-o muncă

¹ *Pielea de săgri.*

² *Correspondență, 1821—1822.*

uriașă. „Din aspra constrîngere pe care am trăit-o, a rezultat cel puțin o energie sălbatică și oroare pentru tot ce aduce a jug”¹ „Trebuie să trăiesc, surioară, fără să cer vreodată ceva cuiva.”²

Vitalitatea nemăsurată, buna lui dispoziție, sînt încă proaspete; vor trebui douăzeci de ani de muncă supraomenească — sub pîntenii patronilor săi capitaliști — editori și directori de reviste — pentru ca sănătatea să i se șubrezească, ducîndu-l la o moarte timpurie.

Acum, în 1828, cînd n-a împlinit nici treizeci de ani, Balzac uimește pe cei care-l cunosc printr-o mare veselie și căldură sufletească. Iată cum îl descriu atunci niște cunoscuți, care nu-l mai văzuseră de mult: „Era un om scund și îndesat, pe care o haină prost făcută îl făcea și mai necioplit... avea o pălărie tare urîta; dar de cum și-a scos-o uitarău restul. Nu-i mai priveam decît capul... cei care nu i-au văzut fruntea și ochii nu pot înțelege: o frunte mare pe care era parcă un reflex de lampă și niște ochi cafenii cu prundiș de aur, care vorbeau singuri... Ce să vă spun? Era în toată înfățișarea lui, în gesturile lui, în felul lui de a vorbi și de a sta, atîta încredere, atîta bunătate, atîta naivitate, atîta sinceritate, încît nu puteai să-l cunoști și să nu-l iubești... o veselie atît de exuberantă încît devenea molipsitoare...”

Această vitalitate, această exuberanță, această nemăsurată dragoste de viață și de oameni constituie trăsături caracteristice marilor creatori. Ele aduc aminte de cele ale scriitorilor Renașterii.

Balzac va avea nevoie de ele nu numai pentru a înfrunța condițiile de viață pe care i le impune epoca, dar și pentru a desluși, printre cărările literare ale vremii, drumul mai larg al realismului critic.

Scuturînd convenționalismul și canoanele clasicismului, o literatură nouă se înfiripează în Franța: în 1822, într-un studiu-manifest, Stendhal, familiarizat cu romantismul italian, îi opusese lui Racine pe Shakespeare, a cărui operă fusese tradusă cu un an înainte. În anii următori, se fac traduceri din Byron și din baladele și cîntecele populare engleze. Dar în ambianța neprielnică a Restaurației, suflul romantic nu-și afirmă prea ușor caracterul vijelios, protestatar. El ia mai

¹ *Correspondență*, 1818.

² *Ibid.* 1827.

întâi un aspect de lamentație și de evaziune. *Meditațiile* lui Lamartine răspund sentimentului de insatisfacție prin suspinele lor individualiste. Pitorescul medieval interesează cercurile legate de trecut, mari consumatoare de romane sentimentale depărtate de realitate. Au mare succes romanele „negre”, născute în Anglia secolului trecut, cu scene fantastice de groază și urmărire. Se răspîndesc și servesc de modele operele lui Walter Scott, inițiatorul englez al romanului istoric.

Dar și în literatură, în ciuda cadrului învechit, viața nouă își face loc năvalnic. Cenaclurile romantice pregătesc, sub conducerea lui V. Hugo, eliberarea teatrului și a vocabularului. Ca și dramele, romanele istorice transpun în trecut nemulțumiri ale vremii. Chiar romanele „negre” — cu victime fără apărare, cu fete nevinovate persecutate în castele senoriale, sau în mănăstiri, ocrotite de viteji în afara legilor, — pot avea — și au — tilcul lor. Într-un asemenea roman (nesemnat) de Balzac, *Jean-Louis sau fata găsită*, ni se povestește cum Jean-Louis, luptător republican care va participa la luarea Bastiliei, o protejează pe Fanchette, copil găsit, împotriva persecuțiilor marchizului de Vandeuil. *Vicarul din Ardeni* (1825), mai bine axat pe realitățile timpului, va fi interzis de cenzură. Iar *Argov piratul*, ultimul din romanele neseminate ale lui Balzac, semnalează deja unele atrocități sociale comise în numele banilor.

Moravurile privilegiaților încep să fie direct și ascutit demascate. În 1827, în primul său roman, *Armance*, Stendhal aruncă lumini de realism critic asupra saloanelor Restaurației. Lumea contemporană se pregătește a-și face intrarea în literatură. Realismul critic francez în cele mai bune realizări ale lui — operele lui Balzac — va păstra, din conviețuirea cu romantismul înainte și după 1830, pasiunea urmăririi adevărului, „*pana de foc*” a demascării.

Deși copleșit de necesitatea confecționării de romane senzațional-istorice cu care trebuie să-și plătească datoriile, Balzac începe să deslușească, prin chiar aceste romane, căile ogîndirii realității. Trebuind să descrie un castel pentru *Clotilde de Lusignan*, el scrie surorii sale care locuiește lângă Bayeux, cerînd informații asupra unui castel real din Normandia și notînd, pe de altă parte, ce interesant ar fi de prezentat acest Bayeux „*cu evlavioasele sale*”.

Activitatea laterală de ziarist îl va ajuta pe Balzac să ia contact cu realitățile sociale și să-și exercite spiritul de observație. Acum încep să apară în presă „portrete” și „scene de moravuri” în legătură cu diverse profesii dezvoltate de capitalism. Așa-numitele „coduri” sau „fiziologii” își propun, sub influența lui Lavater, să studieze o poziție socială pe baza costumului, a mersului, a gesturilor. Balzac colaborează la un *Dicționar al firmelor* și scrie o *Teorie a mersului* și un *Studiu de moravuri pornind de la mănust.* Aceste încercări îi vor servi pentru individualizarea personajelor pe care, în curînd, va ști să le ia „din măruntaiele epocii”.

Primul roman pe care-l socotește demn de a fi semnat se află situat la granița dintre romanul istoric și cel al realităților contemporane: *Șuanii* (1829). Deși avînd o intrigă mai degrabă senzațională, romanul e construit pe fondul istoric al luptelor postrevoluționare dintre armatele republicane și mișcarea regalistă, din vestul Franței, condusă de feudali emigrați. Luînd epoca revoluției ca punct inițial al vastei fresce care va deveni *Comedia umană*, Balzac se arată desigur călăuzit de un simț istoric just.

Povestirile istorice și senzaționale îl vor reține multă vreme încă — ecouri ale lor vor dăinui pînă la urmă în opera lui Balzac — dar din ce în ce contemporaneitatea și problemele ei se impun scriitorului tot mai direct. Lumea negustorească și ciocnirea ei cu societatea „înalță” capătă viață artistică în *Casa „La molanul cu mingea”*. Fumurile aristocratice ale unei fete de „familie”, care renunță la căsătoria cu un tînăr valoros cînd descoperă că acesta se ocupă cu comerțul, sînt ironizate în *Bal la Sceaux*. În *Vendetta*, legea talionului, încă vie în Corsica, se suprapune conflictului dintre bonapartiști și regaliști pentru a distruge prin mizerie fericirea unei tinere perechi. O sumă de aspecte ale epocii napoleoniene și ale Restaurației se reflectă în povestirile din ce în ce mai numeroase ale lui Balzac.

În curînd însă, prin revoluția din 1830, fața burgheziei triumfătoare se va dezvălui mai precis și noi condiții istorice vor da realismului critic un impuls puternic.

La sfîrșitul lui iulie 1830, mici meseriași și negustori, studenți și muncitori ies în stradă și luptă timp de trei zile

pentru a răsturna guvernul lui Carol al X-lea, care manifestase pretenția absurdă de a reînvia regimul feudal. Revoluția pune capăt acestor pretenții, dar profitul nu este al poporului, ci al bancherilor care înscăunează un „rege burghez”, adică întru totul devotat burgheziei — pe Ludovic-Filip de Orléans. Zăgazurile politice au fost date la o parte. „*Imbogățiți-vă*”, încurajează oficial ministrul Guizot pe cei care, neoficial, nici nu doreau altceva.

Sub cîrmuirea bancherilor, exploatarea capitalistă, goana după „*aur și plăceri*”, își arată fața fără văluri. Burghezia „...*a pus în locul exploatării mascate cu iluzii religioase și politice exploatarea deschisă, nerușinată, directă și brutală*”.¹

O serie de revolte muncitorești — în 1832, 1834, 1839 — vădesc noua stare de lucruri condamînd-o totodată. Ele sînt înecate în sînge. Straturi întregi ale populației simt apăsarea aristocrației financiare, fiind excluse de la puterea politică.²

În literatură, curentul romantic îmbracă un aspect social-umanitar. V. Hugo își adaugă la liră „*o coardă de aramă*” (*Frunze de toamnă*, 1831) și denunță mizeria copiilor care lucrează în fabrici (*Melancolia*). Alfred de Vigny zugrăvește pe poetul strivit de societate (*Chatterton*, 1835). Chiar Lamartine, poetul suspinelor și al rugăciunilor, declară că inima lui a devenit „*mai puțin sensibilă la propriile sale necazuri*” și „*s-a lărgit pentru a cuprinde durerile semenilor*” (A. M. Félix Guillemandet, 1837).

Problemele sociale îi preocupă pe scriitori, care încep să se gîndească la necesitatea unor reforme. Dar a unor reforme social-utopice, în cadrul societății capitaliste, pentru a aduce oarecare ușurare „*stării asuprite și suferinde*” care așa cum afirmaseră socialiștii utopici — acum la mare cinste — era „*în neputință de a se ajuta singură*” și căreia nu i se putea da un ajutor decît cel mult dinafară, de sus.³

Balzac e în miezul frămîntărilor epocii sale și dorește să participe la ele: „*Dacă Franța luptă, nu voi fi dintre cei care îi refuză brațele și talentele... Dar care va fi deznodămîntul?...*”⁴ La această întrebare, ideile utopice nu-i pot da un răspuns valabil. Frămîntările lui Balzac se vădesc în discu-

¹ *Manifestul Partidului Comunist*.

² Cf. K. Marx: *Luptele de clasă în Franța*, cap. 1.

³ Cf. Fr. Engels: *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință*.

⁴ *Correspondență*. 1830.

țiile politice din *Pielea de săgă* și în articolele lui din acea vreme. Lui, ascuțimea antagonismului îi apare evidentă și adîncă. „Un guvern a fost, așadar, întotdeauna și neapărat, un contract de asigurare între bogați împotriva săracilor”, scrie el, în octombrie 1830, în opusculul său *Tratat despre viața elegantă*. „Democrația bogaților”, despre care vorbește în aceeași lucrare, nu-i poate părea acceptabilă. De aceea, negăsind soluții pe teren politic, și pentru a se depărta cît mai mult de o organizare socială condamnată și condamnată, Balzac își va întoarce privirile spre tradițiile de „onoare” ale Franței, spre vremurile cînd. sabia — și nu banul — avea locul de cinste. Se va declara legitimist și catolic, propunînd, în unele romane, ca *Medicul de țară* (1833), îndreptarea relilor prin intervenția unei personalități active și autoritare. Va cere, în mod utopic, nobilimii, pentru a combate anarhia și imoralitatea capitalistă, să iasă din stagnare, să împrumute de la civilizația nouă avantajele tehnice și spiritul întreprinzător, păstrînd însă caracterul autoritar al „principiului onoarei”. Cercurile aristocratice, pe care i le deschide acum talentul lui indiscutabil, și care încearcă să-l atragă, au tot interesul să-i accentueze utopiile politice.

Chiar pe planul gîndirii lui Balzac, aceste păreri își vor trăda însă întotdeauna fragilitatea. Scriind prietenei sale Zulma Carraud, care avea idei democratice, Balzac declară că concepția lui politică e mai puțin depărtată de a ei decît s-ar putea crede și că de multe ori se simte în dezacord cu partidul pe care și l-a ales.¹ La această participare atît de rezervată a scriitorului față de acțiunea și ideile lor, legitimiștii au răspuns neacordîndu-i nici un vot, în alegerile la care Balzac își pusese candidatura, iar Vaticanul aruncîndu-i opera la index.

Opera, în adevăr, mărturisește cît de străvezie era haina de regalist și de catolic a lui Balzac, haină care, cum spune atît de plastic Vs. Ivanov, „pîrîie tot timpul la toate încheieturile și se destramă pe el”. Engels a considerat ca un mare triumf al realismului în artă satira tăioasă, ironia amară, cu care Balzac i-a prezentat pe acești aristocrați pentru care avea o atît de profundă simpatie.²

¹ *Correspondență*, 1832 (23 sept.).

² Fr. Engels : *Scrisoarea către miss Harkness* (1888).

Balzac a știut, datorită marilor sale puteri de reflectare artistică, „să manifeste în opera sa experiența istorică a mulțimii, starea de spirit a majorității exploatate, legînd-o de problemele cele mai importante ale epocii.”¹

După revoluția din iulie, „mînia socială, trezită de dominația plutocrației financiare”², desăvîrșește condițiile realismului critic și *Comedia umană* se poate organiza.

Primii ani de după 1830 sînt încă ani de efervescență și dibuiri. Balzac publică articole satirice și politice, povestiri filozofice și comice, nuvele fantastice, dar și studii de moravuri. Numai pentru anul 1830, bibliografiile timpului citează 97 de lucrări de Balzac. Printre acestea se află și prima serie a *Scenelor din viața privată* în care și-a găsit loc *Gobseck*. Iar în curînd, în 1831, în același an cu *Roșu și negru* al lui Stendhal, apare *Pielea de sagri*.

Criticul sovietic A. Ivașcenko a arătat ce importanță au aceste două opere de început ale lui Balzac, ele dezvăluind cu intensitate profetică anomaliile sociale datorite relațiilor capitaliste, felul cum aceste relații denaturează personalitatea umană.³ *Gobseck*, „omul-bancnotă”, este întruchiparea forței care domină acum. El nu trăiește decît pentru a capta aur și bunuri cu care nu are ce face, dar prin care se simte mai tare decît aristocrații rafinați cărora le împrumută bani. *Gobseck*, dezumanizat, nu mai are decît sentimentul orgoliului pe care-l satisface prin posesiunea aurului. Prin aur stăpînește oamenii, dar aurul îl stăpînește, la rîndu-i. Viața a devenit o luptă între lupi și prezența lui *Gobseck* pare să stingă, pe unde trece el, lumina sufletului omenesc.

Pielea de sagri pune sub o formă fantastică problema goanei după aur și plăceri, a avidității care arde și distruge ființa omenească. Dornic de viață, Raphaël de Valentin nu se poate bucura de ea decît scurtîndu-și-o. El ar fi putut fi un creator de geniu, dar e strivit de societatea în care egoismul și lăcomia sînt zeități.⁴ „Nimic măreț — va declara el — nimic măreț nu subjugă, nimic generos nu călăuzește pe cel care trăiește în mijlocul banilor și nu cunosc decît banii.”

¹ A. Ivașcenko: *Despre caracterul popular al literaturii*.

² *Id. ibid.*

³ A. Ivașcenko: *Studiu introductiv la ed. sovietică a operelor lui Balzac*, Moscova, 1952.

⁴ „*Pielea de sagri* trebuia să formuleze secolul nostru actual, viața noastră, egoismul nostru” (Balzac, *Correspondență*).

Efectele acestor relații le va urmări de aci înainte Balzac, cu mijloace din ce în ce mai sigure și mai expresive. În a doua serie a *Scenelor din viața privată* (1832) *Colonelul Chabert* ilustrează și el tema dezumanizării prin egoismul creat de lumea banilor: dat mort pe câmpul de bătălie, colonelul Chabert nu-și regăsește, la întoarcere, locul în societate și e repudiat chiar de soția lui, care a găsit o situație mai bună.

Cu *Eugénie Grandet* (1833), realismul balzacian își afirmă progresul. Nu un om, ci o familie întreagă, cade pradă acțiunii distrugătoare a banilor. Banii își continuă rolul și după moartea bătrînului Grandet, distrugînd viața nefericitei Eugénie. Au dispărut peripețiile senzaționale, s-a simplificat subiectul, s-au înmulțit detaliile realiste.¹

În *Moș Goriot* (1834), povestea fabricantului de fidea sărăcit, batjocorit și părăsit de fiicele lui parvenite, se vedește puternic adevărul că aspirația spre aur și plăceri, această pîrghie necruțătoare a societății burgheze, e în stare să nimicească sentimentele cele mai firești.

În mintea lui Balzac încolțește ideea de a „rezuma epoca”, de a-și grupa și completa operele, în așa fel încît totalitatea lor să reprezinte tabloul general al societății de după revoluție. *Scenele* s-au înmulțit acum. Ele privesc viața de provincie și viața pariziană, constituind seria *Studiilor de moravuri în secolul al XIX-lea*. „Opera mea — scrie Balzac — trebuie să cuprindă toate figurile și toate pozițiile sociale.” Dar care va fi titlul general sub care ar putea fi înglobate toate povestirile? Un moment, Balzac se oprește la: *Studii sociale*. În 1841, însă, un prieten întors din Italia și mare admirator al lui Dante îi sugerează titlul de *Comedia umană*, pe care Balzac îl și adoptă. Nu întreprindea el oare, ca și Dante, o călătorie lungă — cea mai lungă pe care un romancier a întreprins-o vreodată — prin societatea vremii lui, prin noul infern social, următor feudalismului?

Comedia umană, înainte chiar de a-și găsi numele, crește an de an pe baza planului pe care Balzac îl schițase și pe

¹ Pentru felul cum Balzac pășește de la romanul de intrigă senzațională la romanul realist, v. Maurice Bardèche: *Balzac romancier*, Paris, Plon, 1943.

care îl voia unitar : „Nu e de ajuns să fii un om, trebuie să fii un sistem, geniul nu e complet decît cînd adaugă la facultatea de a crea puterea de a-și coordona creațiile; nu ajunge să observi și să zugrăvești, trebuie să zugrăvești-cu un scop.”¹

Diviziunile mari pe care Balzac le-a schițat oarecum în mers, pentru ciclul său de romane : *Studii de moravuri*, *Studii filozofice* și *Studii analitice*, nu corespund însă unor categorii precise. Faptul că unele personaje, ca Raphaël de Valentin sau Louis Lambert, au preocupări filozofice și țin discursuri mai mult sau mai puțin idealiste nu justifică repartizarea respectivelor romane în *Studii filozofice*. Tot astfel, diviziunile din sînul *Studiilor de moravuri* în : *Scene din viața privată*, *Scene din viața de provincie*, *Scene din viața pariziană*, *Scene din viața politică*, *Scene din viața militară*, *Scene din viața de la țară* — nu sînt totdeauna precis delimitate. De altfel Balzac însuși scotea de multe ori, în cursul reeditărilor, un roman dintr-o categorie pentru a-l clasa în alta.

De fapt, el întreprinsese, cum îi plăcea să spuie, istoria moravurilor din societatea vremii sale, al cărui „secretar” voia să fie. Se declara „bucuros de vastitatea, de varietatea, de frumusețea subiectului, oricît (era acesta de) îngreunat... (de) abundența materialelor, (de) impetuositatea mișcărilor”². Nu se înșela constatînd că, în Franța, „omul social” se prezenta atunci „sub aspecte mai mult laterale decît oriunde în altă parte”, de vreme ce aristocrația nu capitulase cu totul în fața burgheziei la putere, iar proletariatul începea să se manifeste ca o nouă clasă antagonistă față de aceeași burghezie măcinată de propriile ei contradicții.

Balzac a făcut o sforțare imensă pentru a cuprinde cît mai multe din aspectele vremii lui dominate de „piesa de cinci franci, ...cuibărită în toate conștiințele”. A vrut să treacă în revistă toate categoriile sociale — identificîndu-le, e drept, uneori cu profesiunile — pentru ca tabloul să fie desăvîrșit.

Iată, sub apăsarea „principiului banilor”, lumea aristocrației, cu bătrînii ei anchilozați, cu femeile pretențioase și ușuratece, cu tinerii aroganți, risipitori și corupți — în *Bal la*

¹ Prefața la *Studiile de moravuri* din 1834.

² Prefața generală la *Comedia umană*.

Sceaux, în *Ducesa de Langeais*, în *Muzeul de vechituri*, în *Cei doi poeți* (prima parte din *Iluzii pierdute*), în *Un prinț al Boemiei* sau în *Fata bătrână*. Iată intrigile tenebroase ale vîsurilor bisericii — în *Preotul din Tours* sau în *Funcționarii*. Iată lumea negustorilor mai mult sau mai puțin parveniți în *Casa „La motanul cu mînea”* sau *César Birotteau*. Iată personaje noi create de extinderea comerțului: comis-voiajorul (*Ilustrul Gaudissart*), vînzătorul dibaci din magazinul elegant (*Gaudissart II*). Iată lumea proprietarilor, a rentierilor, a speculanților, în *Eugénie Grandet*, în *Pierrette*, în *Un om de afaceri* sau în *Micii-burghezi*. Iată lumea și mai hulpavă a cămătarilor și a bancherilor, în *Gobseck*, *Banca Nucingen*, *Melmoth împăcat* sau *César Birotteau*. Iată lumea ambițiilor și tertipurilor politice, în *Z. Marcas*, *Albert Savarus*, *O afacere tenebroasă*, sau *Deputatul din Arcis*. Iată lumea funcționarilor intriganți sau îndobitociți, a ciracilor, de avocați striviți între dosare, în *Funcționarii* sau în *Un debut în viață*. Iată lumea coruptă și corupătoare a presei, a editorilor, a cronicarilor în *Un provincial de seamă la Paris* (partea a II-a din *Iluzii pierdute*), — sau în *Muza județului*. Iată-i pe creatorii învinși de lumea banilor, în *Pielea de sâgri*, *Căutarea absolutului*, *Suferințele inventatorului* (partea a III-a din *Iluzii pierdute*) sau *Gambara* — în timp ce artiștii mediocri răzbat (*Pierre Grassou*). Iată-i pe militarii lui Napoleon zdrobiți de societatea capitalistă (*Colonelul Chabert*) sau corupți de ea (*Pescuitoarea în apă tulbure*). Iată-i pe magistrații cărora nu li se iartă cinstea (*Punerea sub interdicție*) și cei care, lăsînd scrupulele la o parte ajung la onoruri și bani (*Pierrette*, *Vărul Pons*). Iată lumea prostituției și a poliției, în *Strălucirea și mizeria curtezanelor*. Iată-i pe țărani doborâți de capitalism sau cișligați de el, în *Țăranii*, *Medicul de țară*, *Preotul de sat*. Iată familiile burgheze înlinzîndu-și firele de păianjen peste orașe întregi sau sfîșiindu-se între ele pentru zestre sau moșteniri — în *Eugénie Grandet*, în *Contractul de căsătorie*, în *Țăranii*, în *Urșule Mirouet*, în *Pierrette*, în *Verișoara Bette* sau în *Vărul Pons*.

Aspectele de viață captate în aceste romane nu sînt însă decît suvițe ale aceleiași bălți noroioase. Ele se întîlnesc, se întrepătrund, curg alături sau se strîng într-o imensă cloacă

— adevărată „*plajă dezgustătoare*”, cum spune Balzac — ca în *Pielea de săgri* sau *Moș Goriot*.

În 1844, i se părea lui Balzac că din *Scenele vieții pariziene*, nu mai lipsesc decât artiștii, teatrul și savanții. „Prezentându-i — spunea Balzac — voi fi zugrăvit monstrul modern sub toate fețele... voi fi purtat o societate întreagă în capul meu.”

Munca lui, îmboldită de scadențele datoriilor, continuă să fie istovitoare. *César Birotteau* va fi scris în douăzeci și cinci de nopți. *Fata bătrână* în trei, unele nuvele în câteva ceasuri... „Cine se gîndește la cîmpurile de bătaie ale artelor, științelor și literaturii? ...nopți înfierbîntate, după nopți înfierbîntate, zile de meditare, după zile de meditare, de la executare la concepție, de la concepție la executare!... Nu știu dacă vreun creier, vreo peniță și vreo mîna vor fi făcut asemenea tur de forță cu o sticlă de cerneală...”¹

Între 1834 și 1840, Balzac fundează și două reviste, care n-au viață lungă, dar pe care le scrie mai mult singur. De prin 1840 se interesează și de teatru, proiectează și scrie o serie de piese cu subiecte ilustrînd și ele tema banului atotputernic și a relațiilor de familie veninoase. *Vautrin*, *Vicleniile lui Quinola*, *Pamela Giraud*, *Mama vitregă*, *Mercadet* au și fost reprezentate. Lista trebuie completată cu seria de *Povestiri poznașe*, care reînvie tonul și limba lui Rabelais, cu multe articole și cu cele vreo mie de scrisori nepublicate pînă acum decît în parte. Nu e de mirare că masa de lucru a acestui „*ciclop al muncii*”, cum obișnuia să-și spuie, a rămas tocită în locul pe care mîna se mișca pentru a acoperi mii și mii de pagini.

Nici măcar nu e liniștit în efectuarea acestei munci titanice. E preocupat mereu de mijloacele capitaliste prin care s-ar putea elibera de capitalism, prin care ar scăpa de grijele materiale. Are idei originale și variate: o lăptărie model, niște plantații de ananas, o enciclopedie pentru instrucția primară, un nou procedeu de fabricare a hîrtiei, import de lemne, exploatare de mine părăsite... Dar în mîini nu-i va rămîne decît tot condeiful, căci ideile, cînd nu i le fură alții, nu și le poate pune în practică din lipsă de capital. Nici în căsuța cu trei cămăruțe suprapuse, pe care și-a construit-o

¹ *Correspondență*, 11 august 1835.

pe datorii lângă Parls, pentru a lucra mai liniștit, nu găsește tihnă: antreprenorul necinstit a făcut ziduri care se prăbușesc... Iar editorii, „antreprenorii de literatură”, îl hărțuiesc și-i fac procese.

Pe la patruzeci și ceva de ani, Balzac e un om complet uzat. Degeaba a venit celebritatea și cu ea admirația conțeselor din Franța și de aiurea. Căsătoria cu doamna Hanska, lunile petrecute la conacul acesteia în apropierea Kievului nu sînt decît etape în cursul bolii de inimă care îl va doborî în vara lui 1850. Și la Viershovnia, însă, spiritul de observație al scriitorului, interesul său pentru viața socială, constată realitățile. El înregistrează trăsăturile feudale din Rusia țaristă. Notează contrastul dintre lux și mizerie, faptul că nu sînt spitale dar, prin conace, sînt oglinzi de peste trei metri înălțime.

Speranța și proiectele de muncă și le păstrează pînă la urmă: „...*Da, curaj! Să-mi recapăt sănătatea și mă imbarc cu îndrăzneală pe galera dramatică, cu subiecte bune... Îți repet, prietene, fericirea e făcută din curaj și din muncă.*”¹

În planul *Comediei umane* mai erau încă vreo cincizeci de povestiri, în afară de cele vreo sută publicate. Alte colțuri din viața socială mai puteau și trebuiau să fie cercetate sau altfel luminate. Balzac proiectase romane ca: *Teatrul așa cum e*, *Preotul catolic* (avînd ca subiect soarta unui duhovnic care moare otrăvit moralmente de crimele și viciile care i se dezvăluie prin spovedanii), *Ecce homo* (aristocrația întruchipată într-un cretin care trăiește o sută de ani), *Atașatul de ambasadă*, *Cum se face un guvern* etc. Balzac se gîndea și la un roman asupra învățămîntului.

Scenele din viața militară — cele mai puțin numeroase — trebuie să fie completate cu *Soldații republicii*, *Cîmpia Wagram*, *Moscova*, *Războiul din Franța* etc. *Scenele vieții la țară* aveau să cuprindă mai multe *Scene de sat*. Elaborarea unor romane ca *Modista* sau *Republicanul* (care trebuia să grupeze ideile epocii în jurul unui om cinstit) ar fi adus, poate, în scenă mai multe personaje populare și ar fi contribuit la clarificarea ideologică și politică a scriitorului.

Dar viața lui Balzac, a omului care a dat literaturii „*Istoria unei societăți în acțiune*”, s-a frînt prea curînd sub po-

¹ Scrisoarea către Laurent Jan, din 10 dec. 1849.

vara acestei societăți. „*Antreprenorii de literatură*” îi exploataseră prea singeros „*cîmpiile cerebrale*”, „*viile literare*” și „*pădurile de inteligență*”, cum spunea el.

Din planul *Comediei umane* nu se realizaseră decît două treimi. Dar aceste două treimi constituie o operă de proporții uriașe, o adevărată enciclopedie acuzatoare a societății capitaliste, un rechizitoriu aprins de pe pozițiile „*opoziției vieții*”

•

Din temele și discuțiile din povestirile sale, din prefețe și din corespondență se desprind ideile estetice ale scriitorului, se vede cît de adînc a înțeles Balzac condițiile artei realiste.

Personajele — declară el — nu au o viață lungă decît dacă sînt „*o mare imagine a prezentului*”, dacă sînt „*concepute în măruntaiele vremii lor*”¹ A concepe personajele în măruntaiele vremii lor înseamnă pentru Balzac a le lega de „*marile interese ale vieții*”. Criticînd creația literară a unui personaj al său (romancierul Nathan din *O fiică a Evei*), Balzac notează că „*eroii acestuia sînt individualități mărite, care nu excită decît simpatii fugitive; ei nu sînt legați de marile interese ale vieții și din cauza aceasta nu reprezintă nimic*” Astfel înțelese, personajele devin imagini sintetice ale societății, devin tipice. Balzac precizează că e necesar „*a compune tipuri prin reunirea trăsăturilor mai multor caractere omogene*”.²

Preocuparea de sinteză, de generalizare, care domină ideile estetice ale lui Balzac, se referă și la situații, împrejurări. „*Nu numai oamenii, ci și evenimentele principale ale vieții se formulează prin tipuri*”³ În prefața la ediția din 1839, indicația e și mai precisă: scriitorul trebuie să știe să aleagă „*evenimentele principale ale societății*”.

În cadrul tipizării, legătura indisolubilă dintre generalizare și individualizare nu-i e străină lui Balzac: „*Cititorul nu știe cîte observații dobîndite cu încetul sînt închise într-un epitet*”⁴. Scriitorul atinge chiar problema individualizării generalului și a generalizării individualului, cînd scrie: „*Astfel,*

¹ Prefață la *Comedia umană*, ediția generală din 1842.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*

pretutindeni voi fi dat viață: tipului individualizându-l, individului tipizându-l".¹

Ideea că arta nu poate fi despărțită de viață, că a se despărta de viață înseamnă pentru creator a trăda arta, este ilustrată în povestirea *Capodopera necunoscută*, în care un pictor din secolul al XVII-lea, lucrând de zece ani în mare taină la redarea chipului unei femei, ajunge, fără să-și dea seama, să strice opera inițială, acoperind pânza cu linii și culori haotice.

Balzac înțelege rolul imens al scriitorului, responsabilitatea celui care „*aspiră lumea și o reflectă*” și a cărui voce „*poate uneori să răsună de la un capăt la altul al lumii*”. De aci, hotărîrea lui de „*a descrie societatea omenească în întregul ei, așa cum e ea*”², de a studia rădăcinile, „*sensul ascuns al acestui imens amestec de figuri, de pasiuni și de împrejurări*”³.

De această concepție realistă a lui Balzac, care-i cere să înțeleagă în adîncime lucrurile, trebuie legată stăruința cu care a cercetat el felul cum s-au îmbogățit personajele sale, „*mișcarea rotatorie*” și „*ascensională*” a banilor⁴. Grandet este un profitor al revoluției din 1789, cînd cumpără pe nimic terenuri din domeniile naționalizate, mituind pe cel care supraveghea vînzările. Gobseck, înainte de a ilustra cămătăria la Paris, a făcut piraterie prin colonii. Bancherii Keller din *César Birotteau* au început prin a specula indigo și orez. Goriot cheltuiește, răsfățîndu-și fetele, o avere cîștigată de pe urma unei perioade de foamele. Du Tillet, după ce a făcut speculă cu creanțele emigranților, pune la cale cumpărări de terenuri și joacă la bursă. Cît despre baronul Nucingen, „*elefantul finanței*”, el a speculat cu furnituri pentru guvern, cu lîneturi, cu vinuri, și a realizat beneficii uriașe, lichidînd de mai multe ori, în dauna acționarilor, societățile lui pe acțiuni. A jefuit la adăpostul legilor și nimeni nu-i poate face nimic... „*Cine ar îndrăzni — scrie Balzac cu ironie amară — cine ar îndrăzni să spună că înaltele operații bancare sînt adesea jaf la drumul mare ar comite cea*

¹ *Scrisori către o strălună*, 1831.

² Prefață la romanul *Funcționarii* (1838).

³ Prefață la ediția din 1842.

⁴ Criticul francez A. Wurmser a urmărit cu mîlă ascuțită într-un articol din seria consacrată lui Balzac (*Europe*, 1949-50) mișcarea banilor în romanele lui Balzac.

mai mare calomnie. Dacă acțiunile se urcă și scad, dacă valorile cresc și se prăbușesc, acest flux și reflux e produs, de bună seamă, de o mișcare reciprocă, atmosferică, în raport cu influența lunii, și marele Arago e vinovat de a nu fi propus nici o teorie științifică în legătură cu acest fenomen important". (Melmoth împăcat.) Situația o rezumă Vautrin, în Moș Goriot, prin cuvintele: „La originea marilor averi este o crimă care a fost uitată pentru că a fost făcută cu dibăcie.”

Studiind originea averilor, Balzac știe să deosebească pe profitorii oarecum primitivi ai revoluției de finanțării speculanți pe mai multe planuri de la sfârșitul Restaurației și din vremea Monarhiei din iulie. Este unul din felurile în care apare, la Balzac, „societatea în acțiune”. Față de cămătarii care jefuiesc din umbră, un bancher ca Keller, care răstoarnă guverne, sau ca Nucingen, căruia i se supun legile, e un tip evoluat, din punct de vedere capitalist. Dezvoltate pe o linie esențială și necesară, personajele lui Balzac capătă astfel uneori, așa cum a remarcat Marx, un caracter profetic. Tipurile realizate de el — speculanți de terenuri, speculanți la bursă, traficanți de influență, familii burgheze acaparînd un ținut întreg (*Ursule Mirouet*, *Țăranii*) — pe care el le-a dezvoltat pe cînd nu existau decît în germen, se vor dezvolta abia sub Napoleon al III-lea.¹

Balzac a văzut limpede spolierea, exploatarea, legate de orice formă de capitalism: „...Mă întreb unde începe și unde se sfîrșește șarlatanismul? ...cine nu e șarlatan? ...Un negustor de chibrituri are instinctul acaparării.” (*Banca Nucingen*.) Marx însuși a fost uimit de cum se apropie Balzac de înțelegerea esenței capitalismului. Într-o scrisoare din 1868, el îi indică lui Engels o frază din romanul *Preotul de sat*: „Dacă produsul industrial nu ar avea o valoare dublă decît prețul său de cost în bani, comerțul nu ar putea exista”. „Ce zici de asta?” îl întreabă Marx pe Engels.² În *Capitalul*, Marx semnalează felul cum descrie Balzac, în romanul *Țăranii*, spolierea țăranului sărac de către burghezia rurală.³

Dar dacă Balzac dezvoltă just „rădăcinile” epocii sale, el știe să-i vadă și frunzișul întunecat și „fructele amare”.

¹ Paul Lafargue : *Amintiri despre Karl Marx* (v. Marx și Engels : *Despre literatură și artă*, E.P.L.P., 1953, p. 608.

² Culegerea citată, p. 291.

³ *Ibid*, p. 291.

Scritorul are datoria de „a urmări un adevăr în toate corîsecințele sale”¹, spune el. Și mai precis: „Spune-mi ce ai și-ți voi spune ce gîndești” (Țăranii). Romanele lui Balzac oglindesc stăpînirea bancherilor, prin felul, de pildă, cum și-au pus în slujba lor legile, justiția, administrația, statul. Bancherul Nucingen, făcut „*pair de France*”, își bate joc de legi: „*Legile sînt niște pînze de păianjen prin care trec muștele mari și în care se prind cele mici*” (Banca Nucingen). Judecătorii știu că existența lor depinde de „*principiul finanței*” și sînt nevoiți să se vîndă. Justiția devine o instituție preocupată numai de gîndul de „*a dovedi bogașilor că pot să doarmă liniștiți*” (Moș Goriot). „*Nu există eșafod, nu există călăi pentru milionari*” (Pielea de sagri). În „*democrația bogașilor*”, ajung miniștri sau deputați ariviștii fără scrupule ca Rastignac, destrăbălații ca Maxime de Trailles sau de Marsay, hoții de invenții ca Cointet. Opiniile politice sînt deopotrivă de nesincere. Unii mizează pe monarhie și pe religie, așa cum îl îndeamnă prietenii pe Lucien de Rubempré (*Iluzii pierdute*) și, pentru a-și putea vinde cît mai scump conștiința, fac pe liberalii. Cît despre liberali, ei nu sînt mai puțin fățarnici. Liberalismul le servește drept trambulină pentru a ajunge la avere și onoruri, ca lui Crevel din *Verișoara Bette*, sau ca lui Petit-Claud din *Iluzii pierdute*. Combinații electorale legate de interese particulare se urzesc în cele mai îndepărtate provincii (*Deputatul din Arcis, Pierrette*). Funcționarii nu sînt decît niște „*roțițe înșurubate la o mașină*”, care au înlocuit „*acțiunea vie*” prin „*acțiunea scrisă*”, și, creînd „*o forță de inerție numită raport*”, se complac în birocrația care le maschează inutilitatea. Avansările lor se fac nu pe baza meritelor personale, ci prin intrigi de culise, prin protecția episcopilor sau a bancherilor (*Funcționarii*) ori prin corupția propriilor lor neveste (*Verișoara Bette*).

De vînzare este și conștiința ziariștilor, căci ziarul a devenit „*un instrument de presiune și șantaj*”. Un Lousteau (*Muza județului*) e în stare să confecționeze asupra aceluiași eveniment două articole în sensuri politice diferite. Un Nathan (*Iluzii pierdute*) nu se simte obligat să aibă seara opiniile pe care le-a manifestat dimineața în articolul trimis ziarulul

¹ Prefața la ediția din 1839.

său. Ziarul distruge nu numai cinstea dar și talentul tânărului colaborator care, intrînd în „unele din acele locuri rău famate pentru gîndire, numite ziare, își va risipi aici cele mai frumoase calități, își va usca creierul, își va corupe sufletul, va comite acele lașități anonime care, în războiul ideilor, înlocuiesc stratagemele, jafurile, incendiile... După ce își va lăcheltuit geniul, el ca și o mie alții, pentru profitul acționarilor, acești negustori de otravă îl vor lăsa să moară de foame dacă-i e sete, și de sete dacă-i e foame”. (*Iluzii pierdute.*) Revistele nu sînt nici ele altceva decît obiecte de speculă. Balzac, cu aceeași cunoaștere adîncă a procedeelor de speculă pe care o dovedește în *Țăranii*, va arăta în *Iluzii pierdute* cum se realizează, în cel mai scurt timp, o asemenea afacere: librarul-editor Dauriat cumpără o revistă săptămînală cu 50.000 de franci; profitînd de anunțarea unor legi restrictive în domeniul presei, el vinde ușor două treimi din ea cu cîte 30.000 de franci; din ce i-a rămas vinde jumătate, tot cu 30.000 de franci, bogătașului Matifat, care ține să-i facă plăcere prieteniei lui, acrița Florine; astfel, încasînd fără nici o osteneală un beneficiu de 40.000 de franci, el își păstrează și dreptul de a-și spune cuvîntul în redacție. Iată un exemplu de împrejurare tipică în opera lui Balzac.

Ajunși pe mîna unor asemenea editori, scriitorii sînt prada condițiilor negustorești care n-au nimic de-a face cu calitatea operei... „Ceea ce ne-a costat viața, un subiect care ne-a frămîntat creierul nopți întregi, toată goana noastră pe cîmpiile gîndirii, monumentul construit cu sîngele nostru, devine pentru editori o afacere bună sau proastă.” (*Iluzii pierdute.*) Mai mult ca oricine, Balzac cunoscuse de aproape această îngenunchere a scriitorului.

Dar oare numai scriitorii cunosc această apăsare? În romanele și povestirile lui Balzac soarta tuturor creatorilor e aceeași. Sculptorul Steinbock trebuie să vegeteze multă vreme într-o mansardă în care nu-i poartă de grijă decît bătrîna „verișoară Bette”. El nu e recunoscut ca artist decît după ce intră în familia baronului Hulot, care, de altfel, îl corupe. Un pictor de mare talent, ca Joseph Bridau (*Pescuitoarea în apă tulbure*) are de luptat cu greutăți nenumărate. Muzicanțul Gambara (*Gambura*) își vede vîndut la licitație instrumentul muzical pe care l-a inventat, iar cu filele compozițiilor sale se învelesc la piață peștele și untul. Balthazar Claes,

chimist pasional, trebuie să-și ruineze familia pentru a-și continua experiențele (*Căutarea absolutului*). Chirurgul Desplein trebuie să ducă, înainte de a-și face un nume, bătălia groaznică, neîncetată, cu sărăcia, impusă omului superior (*Liturghia ateului*). Un inventator ca David Séchard va fi spoliat de invenția sa prin manevrele cămătărești ale industriașilor Cointet: „*Cînd un biet om de geniu descoperă ceva... îi împrumuți trei mii de franci și-l chinuiești pînă-ți cedează secretul cu totul sau în parte, căci n-ai de-a face decît cu conștiința ta și conștiința nu te duce la pușcărie*” (*Iluzii pierdute*, III).

În piesa sa plină de vervă *Vicleniile lui Quinola*, Balzac a urmărit rolul pe care-l are dominația banilor în oprimairea omului de geniu. Fontanarès, savant din secolul al XVI-lea, care e pe cale să construiască o corabie cu aburi, e obligat, din lipsă de bani, să renunțe la invenția lui.

Problema gîturii progresului în lumea banilor l-a preocupat mult pe Balzac. El proiectase un roman — pe care nu a apucat să-l scrie — și care trebuia să dezbată pe larg această problemă: *Aventurile unei idei fericite*, povestea unei idei folositoare pentru toți, dar zădărnice de interesele particulare.

Adevărul vieții intră în romanele lui Balzac nu numai pe calea aspectelor vieții sociale. Acestea se împletesc cu cele ale vieții personale, legate strîns de primele. „*Principiul banilor*” nu își exercită mai puțin acțiunea lui distrugătoare în relații familiale. „*Nici marele negustor, nici avocatul nu-și păstrează judecata. Tîrîți de existența lor de puhoi, ei nu sînt nici soți, nici tați, nici iubiți*” (*Fata cu ochii de aur*).

Căsătoria devine un tîrg, o afacere comercială, în afara oricăror considerații de vîrstă sau înclinație. Aproape că nu există roman al lui Balzac în care să nu apară acest caracter al căsătoriei burgheze, în care să nu existe părinți dorind să-și mărite fata cu un om bogat sau să găsească pentru băiatul lor o fată cu zestre. Cînd sînt foarte bogați ei înșiși, tîrgul consistă în a găsi un aristocrat bucuros de a-și auri blazonul. Pentru orice tînar lipsit de avere, soluția căsătoriei avantajoase apare ca cea mai la îndemînă.

În jurul zestreii Eugéniei Grandet, două familii din Saumur duc o bătălie aprigă. Atît nobilul de Valois cît și burghezul du Bourquier sînt la pînda banilor unei domnișoare coapte

(*Fata bătrână*). Chiar Constance Birotteau, fostă vînzătoare în prăvălie, altfel plină de bun-simț și de bunătate, dorește ca fiica ei să se mărite cu un nolar bogat (*César Birotteau*). În *Pierrette*, rentierii Rogron, fratele și sora, amîndoi înaintați în vîrstă și fără farmece speciale, sînt asaltați de cereri de căsătorie. Căsătoria-tîrg se concretizează în contractul de căsătorie, cînd notarii celor două familii se înfruntă în culise în timp ce pe scena oficială se desfășoară comedia iubirii și a fericirii (*Contractul de căsătorie*).

În fața interesului bănesc, dragostea nu rezistă. Charles Grandet, plecat să facă avere, uită de sentimentele lui pentru verișoara Eugénie și preferă o căsătorie convenabilă (*Eugénie Grandet*). Lucien de Rubempré consimte ca femeia pe care o iubește să fie vîndută bancherului Nucingen pentru ca, cu banii obținuți, să poată tînde la mîna nobilă o domnișoarei Clotilde de Grandlieu prin care va parveni în înalta societate (*Strălucirea și mizeria curtezanelor*).

O dată încheiată, căsătoria înseamnă pentru femeie fie servitute totală, ca pentru doamna Hulot (*Verișoara Bette*) fie destrăbălare lucrativă ca pentru doamna Marneffe (*ibid.*), fie adulter mai mult sau mai puțin poetizat ca pentru atîtea contese sau ducese „neînțelese” (*Magazinul cu vechituri, Ducesa de Langeais* etc.). Dezumanizarea femeilor este întruchipată în personaje ca cel al Anastasiei de Restaud (*Gobseck*), sau al marchizei d'Espard (*Punerea sub interdicție*). Mamele își trec amanții fetelor, fie că sînt burgheze, fie că sînt aristocrate. (*Banca Nucingen, Secretele prințesei de Cadignan*.) Destrăbălarea bărbaților bogați se vedește prin felul cum își duc viața în afară de familie, „protejînd” cîte o tinăra actriță, care nu are alt mijloc de a izbîndi în teatru. Socrii se înțeleg cu ginerii — așa cum face Cardot cu Camusot — „pentru a păstra decorul în stînul familiei” (*Un debut în viață*).

Banii otrăvesc și relațiile dintre părinți și copii. Inventatorul David Séchard e speculat de propriul său tată. (*Iluzii pierdute*.) Goriot e părăsit de fiicele sale după ce s-a ruinat pentru ele. El pronunță atunci fraza cea mai biciuitoare pentru relațiile de familie în regimul capitalist: „Cu bani cumpăr orice, chiar și pe copiii tăi!”

Peste tot, moștenirea e pîndită cu aviditate și rudele nu se dau în lături de la nimic pentru a și-o sustrage una

alteia. În *Ursule Mirouet*, în *Pescuitoarea în apă tulbure*, în *Vărul Pons*, se dau bătălii feroce în jurul moștenirilor. „*În toate familiile de care vă vorbeam — spune un personaj din piesa lui Balzac, Mama vitregă — am văzut părți urite! Publicul vede un exterior decent... Pătrundeți înăuntru, și ce-i acolo va înspăimînta și pe un judecător de instrucție.*”

Balzac a pătruns în interiorul acestor familii dezvăluindu-le racilele, egoismul și cinismul. Dacă tabloul e sumbru, vina e a modelului. Ca un fidel „secretar” al societății, Balzac „aspiră lumea și o reflectă”. O reflectă artistic, concretizîndu-i esența. Caracterul feroce al „principiului banilor” apare în episoade cutremurător de expresive: Grandet schițînd planul unei speculații pe marginea ziarului care anunță moartea fratelui său, contesa de Restaud scotocind patul mortuar al soțului ei pentru a găsi un presupus testament (*Gobseck*), Lucien de Rubempré scriind versuri ghidușe lângă cadavrul iubitei sale pentru a putea plăti înmormîntarea (*Iluzii pierdute*) etc.

Concepîndu-și personajele în „măruntaiele epocii”, Balzac nu pierde niciodată din vedere caracterul lor social. Individualizările sale atît de bogate rămîn expresive și valabile prin indisolubila legătură cu viața socială. El întîrzie mult în prezentarea cadrului în care evoluează un personaj, deoarece acest cadru constituie o obiectivare explicativă. Descriind o locuință, Balzac alege tocmai încăperile care trădează în ce fel se manifestă triumful sau decăderea eroului, felul său de viață, caracterul său. De aceea, aceste încăperi sînt de preferință salonul și sufrageria. Salonul și sufrageria pensiunii Vauquer, cu stratul lor gros de murdărie, cu mobilele descleiate, cu umezeala și mirosul de mucegai care le îmbibă, concretizează ambianța sordidă în care trăiesc învinșii societății din *Moș Goriot*. În casa rentierului Rogron, aceste camere sînt pline de mobile grele, cu multe alămuri și cu ornamentații în imitații de marmură, mărturisind astfel parvenismul și egoismul proprietarilor, despre care Balzac va putea spune: „*Mila lor seamănă cu mobilele lor — e o imitație de omenie*” (*Pierrette*). La bancherii Taillefer și Nucingen, la speculantul du Tillet, catifelele și mătăsurile, oglinzile și aurăriile se etalează cu insolență. Un salon cu mobilă dărăpănată ca cel al casei Hulot (*Verișoara Bette*) va dezvălui de la început că există în familie un germen de descompunere.

În aceeași măsură cu decorul, portretul (figura, costumul, gesturile, limbajul personajului) e revelator, nu atât de stări psihice întâmplătoare, cât de atitudini și condiții sociale. Pe fața lui Gobseck nu se mișcă nimic — „*la un avar totul e închis pe fața lui ca și în casa lui*“. Grandet simulează bîlbîitul pentru a cîștiga timp și a-și domina adversarul cu care tratează o afacere. Moș Goriot are obiceiul de a miroși pîinea la masă: e un tic care i-a rămas din vremea cînd era fabricant de paste făinoase și trebuia să verifice calitatea făinii. Cînd se plînge lui Rastignac de disprețul pe care i-l arată fiicele sale, Goriot, tată nefericit dar fost capitalist, întrebuințează în mod firesc o imagine din lumea în care a trăit: „*Domnule Eugène, nu știi ce înseamnă să găsești aurul din privire schimbat deodată în plumb cenușiu!*“

Balzac nu ignorează forța caracterelor, marile pasiuni: curiozitatea științifică (*Căutarea absolutului*), sentimentul patern (*Moș Goriot*), invidia (*Verișoara Bette*), dragostea (*Eugénie Grandet*, *Pielea de sârgi*, *Iluzii pierdute*) etc., dar el nu le cercetează izolat, ci urmărește conflictul lor cu ambianța socială. „*Balzac nu analizează pasiunile pentru ele înseși, în stare pură, el nu le izolează niciodată de condițiile economice.*“¹

Din concepția justă a scriitorului despre omul social reiese metoda prezentării personajului după felul cum îl văd cei din jurul lui, metodă pe care o recunoaștem în romane ca *Eugénie Grandet*, *Iluzii pierdute* sau *Banca Nucingen*. În această din urmă povestire, istoria averii bancherului și aceea a parvenirii lui Rastignac se înfiripează din conversația despre ei a unor cunoscuți. Pe Lucien de Rubempré îl cunoaștem mai bine — sau îi verificăm caracterul — și din felul cum vorbește despre el sora lui sau prietenul lui, d'Arthez.

Luminarea personajului din mai multe unghiuri este unul din marile merite de creator realist ale lui Balzac. Aceasta se realizează mai ales prin revenirea în mai multe romane a acelorași personaje. Ele apar astfel în condiții diferite, în diverse momente ale existenței lor, ceea ce le dă mișcarea însăși a vieții.

¹ Jean Fréville: *Balzac și realismul*, în *Studiul introductiv la: Marx și Engels: Despre literatură și artă*, ed. franceză. (Ed. Socialles, 1954).

Asistăm astfel la evoluția personajelor, determinată de mediul social. Un Lucien de Rubempré, de pildă, nu e, în prima parte din *Iluzii pierdute*, decît un tînăr poet provincial, naiv, visător, puțin vanitos. La Paris, însă, în mediul corupt al presei burgheze, dezamăgit de felul cum îl tratează „societatea înaltă”, el va aluneca treptat spre arivism și cinism, pierzîndu-și, o dată cu iluziile și calitățile morale. Tot astfel, Eugène de Rastignac, tînăr student venit la Paris să se pregătească a-și cîștiga cinstit existența (*Moș Goriot*), se va hotărî, înțelegînd mecanismul societății în care are de trăit, să se folosească de el. Va deveni amantul baroanei de Nucingen și, protejat de soțul acesteia, va face avere și va ajunge ministru (*Banca Nucingen, Deputatul din Arcis* etc.). El va fi acum cel care va da sfaturi fostului ocaș Vautrin, devenit șef al Siguranței (*Deputatul din Arcis, II*).

În acest fel apar ca dominante ale epocii ambiția și egoismul, arivismul, cinismul, trăsături determinate de „principiul finanței”, care dezumanizează, care „veștește” totul. Dacă ne amintim că în tinerețea lui Balzac, romanele cele mai la modă în Franța erau romanele sentimentale cu personaje sferice și fără stare socială, despre care nu se știa din ce trăiesc și care nu se preocupau decît de suspinele lor amoroase, ne dăm seama ce salt calitativ reprezintă creația balzaciană, în condițiile realismului critic francez, născut din protestul maselor populare din vremea Restaurației și a Monarhiei din iulie. Prin înțelegerea și dezvăluirea profundă a esenței realității, prin integrarea deplină a caracterelor în viața socială, prin procedeele variate folosite, prin bogăția individuălizărilor, realismul lui Balzac depășește mult pe cel al înaintașilor săi francezi din secolul al XVIII-lea. Aceștia nu ignorau, desigur, satira de moravuri, dar în opera lor nu apărea, în asemenea proporții, cu atîta mișcare și cu atîta adîncime, actul de acuzare al unei întregi societăți.

Cu Balzac realismul critic francez cunoaște un moment de culme tocmai pentru că e însuflețit de elemente romantice. Romantismul progresist, purtător de pasiune în căutarea și exprimarea adevărului, generator de elan și de mișcare, spre viitor se îmbină în *Comedia umană* cu spișitul pătrunzător de observație, cu reflectarea neostenită și necruțătoare a răcilelor societății, trăsături prin care excelează realismul critic, în cele mai bune creații ale sale.

Cînd, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Franța, realismul critic se desparte de romantism, ambele curente literare pălesc¹ în așteptarea unei noi sinteze, la un nivel incomparabil mai înalt, pe care o va realiza, în miezul secolului al XX-lea, realismul socialist.

În cuprinsul vastei *Comedii umane*, despre care se poate spune că are ca temă generală — așa cum a subliniat cu multă finețe A. Ivașcenko² — pierderea iluziilor, a iluziilor despre morala lumii bancherilor, Balzac nu găsește nici un ajutor în mediul „*scumpilor aristocrați*” inactivi și ignoranți, care, contagiați de noile moravuri, se lasă întreținuți sau comit falsuri. Pana realistului nu-i poate descrie altfel de cum sînt.

Simpatiile lui — elanurile lui romantice, în căutarea noului — vor merge deci spre „*starea asuprită și suferindă*”, deținătoare a sentimentelor înalte. „*Spre rușinea omenirii — declară doctorul Bianchon în Punerea sub interdicție — cînd am vrut să string mîna virtuțu, am găsit-o tremurînd într-o mansardă.*” Iar Derville, în *Colonelul Chabert*: „*Pe legea mea, cred că una din caracteristicile virtuții e de a nu fi proprietară.*”

Din această „*stare asuprită și suferindă*” se va organiza în curînd proletariatul revoluționar, dar Balzac nu-i poate vedea încă misiunea istorică. El știe însă că această lume e opusă celui care își dezvoltă în *Comedia umană* toată urîciunea.

Meseriași și soldați, studenți săraci, mici funcționari, mici negustori, lucrătoare și oameni de serviciu circulă prin opera sa, reprezentînd „*lumea de sudoare și voință, de studiu și răbdare*” pe care, desigur, Balzac ar fi ajuns s-o descrie mai de aproape dacă viața nu i s-ar fi curmat prea repede. În această lume, în tot cazul, recunoaște el sănătatea morală a națiunii.

În *Pierrette*, nimeni nu e mai curajos, mai sensibil, mai fidel ca tînărul tîmplar Brigault, prietenul din copilărie al

¹ Cf. A. Padeev: Raport la plenara a II-a a Uniunii Scriitorilor Sovietici.

² A. Ivașcenko: *Studiul Introducție citat.*

Pierrettei. În *Colonelul Chabert*, la soldatul simplu Vergniaud găsește refugiu colonelul Chabert, când soția lui interesată și lumea capitalistă neomenoasă îl reneagă. În *Vărul Pons*, Topinard, om de serviciu la teatrul unde lucrau Pons și prietenul său Schmucke, e singurul care urmează cortegiul mortuar al lui Pons și care îl adăpostește în locuința lui săracă pe nefericitul Schmucke. Nanon, din *Eugénie Grandet*, trăiește durerile soției și fetei lui Grandet într-atît încît le uită pe ale sale. În *Gobseck* simpatia tuturor se îndreaptă spre tînăra lenjereasă Fanny Malvaut, a cărei înfățișare „răspîndea virtute”, a cărei prezență crea „o atmosferă de sinceritate și nevinovăție”.

Tot lucrătoare este și Pamela Giraud, eroina piesei cu același nume, în care Balzac a întruchipat contrastul dintre meschinăria burgheză și generozitatea unei femei simple. Pamela salvează pe un tînăr conspirator bonapartist creîndu-i un alibi, iar cînd familia acestuia vrea să-i dea bani, ea refuză cu mîndrie și răspunde cu demnitate: „...ceea ce în familiile voastre păstrați cu atîta grijă, cu atîta respect, ați crezut că aici, într-o mansardă, e de vînzare și v-ați spus: «Să-i dăm aur, avem nevoie de cîntea unei lucrătoare!»”

Cu aceeași simpatie înduioșată e văzut și sacagiul Bourgeat, figura centrală din nuvela *Liturghia ateului*, despre care Balzac spunea că e cea mai mișcătoare povestire pe care a scris-o. Bătrînul sacagiu e cel care se îngrijește de vecinul lui, student merituos, în luptă grea cu sărăcia. Își cheltuiește cei cîțiva gologani strînși o viață întreagă cu speranța de a-și putea cumpăra odată o saca și un cal, nu mînîncă decît pîine frecată cu usturoi pentru ca studentul să-și poată termina studiile de medicină. „Fără dînsul, mizeria m-ar fi ucis”, spune mai tîrziu fostul student, ajuns mare chirurg și care, deși ateu, plătește la biserică să i se citească regulat o liturghie sacagiului mort, deoarece îl știa evlavios.

Preocupat de contrastul dintre bogați și săraci — contrast care se întîlnește pînă și în metaforele lui: „...de o parte deșertul, de alta o natură bogată, aidoma unui calic privind la ospățul unui bogătaș” (*Pielea de sâgri*) — Balzac ajunge să atingă chiar tema exploatării. Am văzut admirația exprimată de Marx cu privire la felul cum Balzac a redat, în *Țăranii*, mecanismul exploatării țăranilor săraci de către că-

mătării satelor. Un episod semnificativ este și cel din romanul *Micii-burgezi* în care Balzac arată cum se pune la cale, de către doi speculanți, depozitarea bătrînului lăcătuș Lantimèche de invenția pe care acesta o făcuse.

Efectul reflectării artistice realiste se manifestă la Balzac și prin faptul că, printre eroii lui cei mai demni de stimă și admirație, se numără — după cum a remarcat Engels — adversarii, militanții de stînga. Cine este, în *Țăranii*, omul cel mai respectat din toată valea? Vierul Niseron, „om tare ca fierul”, „curat ca aurul”, care făcuse parte din clubul iacobinilor și din tribunalul revoluționar al regiunii.

Tot astfel, Michel Chrestien, din *Iluzii pierdute*, este plebeianul capabil, un „mare om de stat care poate ar fi schimbat fața lumii”. El moare în insurecția din strada Cloître Saint-Merri (1832) de „glonțul vreunui negustor” care a ucis astfel „una din cele mai nobile creaturi ce au călcat pe pămîntul francez”.

„Republican stoic” e și bătrînul Pillerault, din *César Birotteau*. El duce „o viață curată și simplă”, însuflețindu-și bătrînețea cu credințele sale politice, care, „trebuie s-o spunem, erau de extremă stîngă”. El este capul cel mai chibzuit, inima cea mai prietenoasă din roman. „Pillerault se simțea mulțumit de plăcerea pe care o putea oferi, se bucura de bucuria celorlalți”, scrie Balzac.

Buna-credință a realistului se manifestă astfel în repetate rînduri în opera „regalistului”, care declara el însuși, într-o scrisoare din 1838: „...Știi că, dacă sînt de bună-credință în orice lucru, sînt mai ales de bună-credință în artă.”

Dacă, totuși, în *Comedia umană* primul loc îl ocupă lumea bancherilor în conflict sau în complicitate cu cea a aristocraților, e pentru că ea ocupa același loc în societatea vremii. Balzac a servit „starea usuprită” ale cărei calități le presimțea, mai ales prin faptul că a aruncat lumina necruțătoare a puternicului său reflector realist asupra „stării asupritoare” ale cărei trăsături le cunoștea atît de bine.

Nelimpezirile ideologice ale epocii — care sînt și cele ale lui Balzac — nu reprezintă, însă, desigur cel din urmă motiv al scăderilor de creație ce umbresc uneori imensul edifi-

ciu al *Comediei umane*. Cititorul care îl căutează în întregime se va opri, astfel, mirat, în fața unor colțuri cuprinse de mucegaiul misticismului (*Serafita*) sau al ocultismului (*Ursule Mirouet*). Digresiunile „filozofice”, pe care Balzac se simte obligat să le facă în dorința lui de căutare a adevărului, vădese de multe ori confuzii agravate de faptul că „societatea înaltă” i le întreținea sau i le impunea. În tot cazul, asemenea digresiuni încetinesc acțiunea și o îngreunează, mai mult chiar decât expunerile istorice sau erudite cu care Balzac își presară uneori povestirile, cu buna intenție de a le da o și mai mare valoare de cunoaștere.

Fie din cauză că era acuzat de criticii vremii că scrie o operă prea sumbră, cu personaje prea puțin „poetice”, fie datorită faptului că literatura sentimentalo-senzațională, impusă și lui în tinerețe de editori, lăsase urme, Balzac s-a rătăcit uneori și pe aceste cărări care îl depărtau de realismul critic și a compus câteva romane lacrimogene sau întortocheate, cum ar fi *Crinul din vale*, *Istoria celor treisprezece*, *Femeia la treizeci de ani*, sau *O afacere tenebroasă*. Pe de altă parte, graba cu care, sub presiunea editorilor, era obligat să lucreze, explică, în mare măsură, unele pete stilistice — fraze emfaticе sau imagini-clîșeu — din opera sa.

Balzac era însă conștient de faptul că avea scăderi și urmărea cu mare străduință înlăturarea lor. Nu o dată, în corespondența lui, se întîlnesc pasaje în care scriitorul cere prietenilor să-i semnaleze tot ce găsesc neizbutit în opera lui. El corecta mereu — șpalturile rămase sînt exemple de scrupulozitate, de reveniri și completări care scoteau peri albi zețarilor — se ostenea să șteargă, cum spunea el, „cu săpunul răbdării și cu bățătorul curajului” petele operelor scrise prea repede, declarînd că „*e atîta curaj în talent încît răbdarea e aproape totul*”.¹

Criticii vremii nu erau însă supărați atîta de întîmplătoarele scăderi stilistice — pe care, de altfel nu încetau de a le exagera — ale lui Balzac, cît de ceea ce făcea adevărata valoare a realismului său: descoperirea și dezvăluirea trăsăturilor esențiale ale vremii. I se reproșa că acordă un rol prea mare banilor, că vorbește prea mult de bogăție și sărăcie, că prezintă în mod prea atroce egoismele (v. Sainte-

¹ *Correspondență*, 1831.

Beuve). Un critic acum uitat, dar care se intitula pe vremea lui Balzac „*prinț al criticilor*”, Jules Janin, îl certa pentru faptul că face „*să depindă soarta eroului său de o piesă de cincizeci de bani*”, adăugînd cu pudoare de clasă: „*...sînt lucruri pe care nu trebuie să le vezi*”... Acestor atacuri timpurii, Balzac le răspundea continuînd să creeze: „*Cărțile mele sînt singurele răspunsuri pe care le voi da vreodată celor ce încep să mă atace... Înainte, ostaș! Aruncă-te în bătălie.*”¹

Mai tîrziu, neputînd contesta forța epică a creației lui Balzac, critica reacționară a încercat să pună totul pe seama imaginației inventive a scriitorului, să facă din el un viziionar, un exaltat, un obsedat, cu totul în afară de realitatea timpului său. El a rămas, pentru unii critici contemporani din Apus, un necioplit lipsit de „*distincție*” și de „*delicatețe*” — dar aceasta tocmai pentru că a îndrăznit să vorbească de lucruri pe care „*nu trebuie să le vezi*”.

Locul deosebit pe care-l ocupă Balzac în tezaurul literar al omenirii, adîncimea realismului său au fost semnalate cu căldură de Marx și Engels. Lăudîndu-l pentru „*înțelegerea raporturilor reale*”, Marx vedea în Balzac pe scriitorul care, în vremea sa, demascase cel mai puternic fața burgheziei exploatoare, așa cum apare ea în *Manifest*.

Asocierea e făcută în mod natural de Engels, care, înfierînd lipsa de experiență și de principii a unui emigrant rus, îi scria lui Marx, în 1852: „*El n-a înțeles nici Manifestul, nici pe Balzac...*”² Engels a subliniat excepționala forță de reflectare a realității lui Balzac, care, în jurul tabloului central constituit de asaltul dat de către „*parvenitul bogat și vulgar*” ultimelor resturi ale nobilimii, a grupat „*întregul istoric al societății franceze*”, dînd în *Comedia umană* „*o excelentă istorie realistă*” a acestei societăți de la 1816 pînă la 1848. Din această istorie — scrie Engels — „*am învățat mai mult decît din toți istoricii, economiștii și statisticienii de profesie ai epocii, luați laolaltă*”³.

¹ *Correspondență*, 1832.

² Marx și Engels : *Despre literatură și artă*, E.P.L.P., 1953, p. 202.

³ *Ibid.*, p. 137.

În amintirile sale despre Marx, criticul Lafargue notează că autorul *Capitalului*, mare cititor de literatură, punea deasupra tuturor romancierilor doi scriitori: pe Cervantes și pe Balzac. „Pe Balzac îl admira atât de mult, încît își propunea să scrie o critică a Comediei umane de îndată ce-și va fi terminat opera economică.”¹

La rîndul său, Plehanov aprecia *Comedia umană* pentru proporțiile și nivelul realismului ei. El a arătat că Balzac, luînd „pasiunile așa cum i le oferea societatea burgheză a timpului său... a observat cum creșteau și evoluau ele într-un mediu social dat”. Astfel a devenit Balzac „un realist în sensul cel mai adînc al cuvîntului”, un realist neegalat de urmașii săi francezi de la sfîrșitul secolului al XIX-lea.²

Pentru Gorki, opera lui Balzac a reprezentat creația de dimensiuni epice a unui maestru al realismului. „Cărțile lui Balzac îmi sînt mai ales dragi pentru dragostea de oameni, pentru minunata cunoaștere a vieții pe care o simt totdeauna în opera sa cu o mare forță și cu o mare bucurie.”³

Această minunată cunoaștere a vieții au pus-o și o pun în valoare criticii marxiști — și în special cei sovietici — dînd astfel lui Balzac adevărata prețuire a posterității, o prețuire întemeiată pe realități adînci, ca însăși *Comedia umană*.

Balzac e astăzi citit și admirat de mase populare largi, care ajung acum la o vedere de ansamblu și la o înțelegere deplină a operei lui.

La noi, traducерile din Balzac au fost sporadice și s-au referit cu precădere la romanele cele mai de suprafață și de senzație. E destul de explicabil faptul că prima povestire tradusă (în 1852) a fost *Femeia la treizeci de ani*, și că cele care i-au urmat — cu întîrziere de cincizeci de ani — au fost unele ca *Iubita imaginară* (*Serafita*) sau *Crinul din vale*. Dintre marile romane ale lui Balzac, numai *Eugénie Grandet* și *Moș Goriot* au văzut lumina tiparului în limba romînă, înainte de 23 august 1944, acestea nefiind judecate atît ca mărturii asupra realităților sociale, cît ca studii psihologice de mari pasiuni: a aurului, a paternității.

¹ *Ibid.*, p. 607-608.

² Pléchanov: *L'art et la vie sociale*, Paris. Ed. Sociales, 1950, p. 248.

³ Citat de A. Ivanșcenko, *Europe*, iul.-aug. 1950.

Abia în ultimii zece ani, cititorul român a putut lua cunoștință de opere esențiale, ca *César Birotteau*, *Iluzii pierdute* sau *Verișoara Bette*. Puternicul lor realism a fost atât de apreciat, încît edițiile s-au epuizat repede.

Iată acum, într-o serie mult mai completă, tot ce este mai de seamă în creația marelui realist francez.

Fiu bun al poporului său, Balzac aduce poporului nostru mesajul unei Franțe lucide și pătrunzătoare, mesaj veșnic viu, căci a fost pronunțat de un creator care făcea parte, cum îi plăcea să spună, din „*opозиția vicții*“.

THEODOSIA IOACHIMESCU

CASA
„LA MOTANUL CU MINGEA“

Inchinată domnişoarei
Marie de Montheau

Cam pe la mijlocul străzii Saint-Denis, aproape de colţul cu strada Petit-Lion, se afla pînă nu de mult una din acele case valoroase care îi ajută pe istorici să reconstituiască mai uşor, prin analogie, vechiul Paris. Pereţii acestei vechituri ce stăteau să cadă păreau împestriţaţi cu hieroglife¹. Ce altă denumire ar fi putut să dea un trecător hoinar acelor X-uri şi V-uri formate pe faţadă de stinghiile de lemn aşezate cruciş, sau de-a curmezişul, ori desenate în lencuială de nenumărate mici crăpături paralele? De bună seamă, la trecerea celei mai uşoare trăsură, fiecare din aceste bîrne se zguduia în scobitura ei. Această venerabilă clădire se termina cu un acoperiş triunghiular, a cărui formă nu se va mai vedea în curînd, nicăieri, la Paris. Învelişul, încovoiat de vitregiile climei pariziene, se alungea cu vreo trei picioare în stradă, atît pentru a feri pragul uşii de bătaia ploilor, cît şi pentru a ţine adăpost zidului unui pod şi ferestruicii lui fără prichici. Acest ultim etaj era construit din scînduri bătute în cuie una peste alta, ca nişte ţigle, fără îndoială cu scopul de a nu apăsa prea greu asupra acestei case şuhrede.

Într-o dimineață ploioasă din luna lui martie, un tânăr, înfășurat cu îngrijire în mantaua lui, stătea sub streășina unei prăvălii ce se găsea chiar în fața acestei vechi locuințe pe care o cerceta cu o râvnă de arheolog. În adevăr, această rămășiță a burgheziei din secolul al XVI-lea ridica în fața cercetătorului o seamă de probleme. Fiecare etaj avea ciudățeniile lui. La primul, patru ferestre înalte și înguste, apropiate una de alta, erau prevăzute în partea de jos cu niște oblonase pătrate de lemn, menite să producă acea lumină slabă cu ajutorul căreia un negustor dibaci știe să dea stofelor sale culoarea dorită de mușteriii lui. Tânărul părea că nu ia de loc în seamă această parte foarte importantă a casei; privirile nu i se opriseră încă asupra ei. Ferestrele etajului al doilea, ale căror jaluzele ridicate lăsau să se vadă, prin ochiurile mari, pătrate, de geamuri de Boemia, niște perdele de muselină roșcată, nu-l interesau nici ele. Atenția lui se îndrepta cu deosebire spre al treilea etaj, asupra unor ferestruici modeste, al căror lemn cioplit cu neîndemînare ar fi meritat mai degrabă să fie păstrat la muzeul de arte și meserii, ca o mărturie despre primele strădanii ale tâmplăriei franceze. Aceste ferestruici aveau niște gemulețe de un verde atît de închis, încît, fără minunata lui vedere, tânărul n-ar fi putut zări perdelele de pînză cu carouri albastre, care fereau de ochii profanilor tainele aceluia apartament. Uneori, observatorul acesta, plictisit de contemplarea lui zadarnică sau de tăcerea în care era învăluită casa, ca și tot cartierul din jur, își cobora privirile spre părțile mai din jos. Pe buze îi apărea atunci un zîmbet firesc ori de cîte ori dădea cu ochii de prăvălia la care se întîlneau în adevăr, niște lucruri ce-ți stîrneau de-a dreptul rîsul. Un butuc enorm, proptit orizontal pe patru stîlpi ce păreau îndoiți sub greutatea acestei case gîrbovite, fusese răzuit și pictat din nou cu tot atîtea straturi de diverse zugrăveli cîte rînduri de fard se vor fi așternut pe obrazul unei ducese bătrîne. În mijlocul acestei grinzi late, încrustată cu creștături gingașe, se afla un tablou arhaic

înfățișînd un motan care se juca cu o minge. Tabloul acesta stîrnise veselie tînărului nostru. Trebuie să spunem, însă, că nici cel mai hîtru dintre pictorii moderni n-ar putea născoci o ghidușie mai plină de haz. Animalul ținea într-una din labele lui de dinainte o rachetă cît el de mare și se înălța pe labele de dinapoi ca să lovească o minge uriașă pe care i-o arunca un gentilom îmbrăcat într-un costum cu dantele. Desenul, culoarea, amănuntele, totul era lucrat în așa fel încît s-ar fi putut crede că artistul voise să-și bată joc și de negustor și de drumeți. Timpul, scorjind pictura așa naivă, o făcuse și mai caraghioasă, prin unele ștersături care ar fi putut să pună pe gînduri pe orice trecător întreg la cap. Astfel, coada bălțată a pisicii era croită în așa fel încît o puteai lua drept un spectator — într-atît de groase, de lungi și de stufoase erau cozile pisicilor strămoșilor noștri. În partea din dreapta a tabloului, pe un cîmp azuriu, care nu izbutea totuși să ascundă putreziciunea lemnului, drumeții citeau : GUILLAUME și, la stînga: SUCCESORUL DOMNULUI CHEVREL. Soarele și ploaia mîncaseră cea mai mare parte din poleiala aplicată cu zgîrcenie pe slovele acestei inscripții, în care U era la fel cu V și invers, după legile vechii noastre ortografii. Ca să domolin orgoliul acelor care cred că lumea devine din zi în zi mai plină de duh și că tertipurile moderne sînt fără asemănare, se cuvine să observăm aci că astfel de firme, a căror etimologie pare ciudată celor mai mulți dintre actualii negustori parizieni, nu sînt decît imaginile moarte ale unor imagini vii cu ajutorul cărora isteții noștri străbuni reușeau să atragă mușteriii în prăvăliile lor. Așa, bunăoară, „Scroafa care toarce“, „Maimuța verde“ etc. au fost cîndva animale închise în colivii, a căror iscusință uimea pe trecători și a căror dresare dovedea puterea de răbdare a tîrgovețului din secolul al XV-lea. Asemenea curiozități contribuiau la îmbogățirea fericiților lor posesori mai mult decît „Providența“, „Dreapta credință“, „Harul lui Dumnezeu“ sau „Tăierea capului sfîntului Ioan Botezătorul“, care se mai pot vedea

și astăzi încă pe firmele din strada Saint-Denis. Totuși necunoscutul nu stătea, desigur, acolo ca să admire motanul acela, pentru care o clipă de atenție ar fi fost destul ca să ți-l întipărești în memorie. Tînărul acesta avea și el ciudățeniile lui. Pelerina care-i cădea în cute, după moda veșmintelor antice, lăsa să se vadă o încălțăminte elegantă, cu atît mai bătătoare la ochi printre băltoacele pariziene, cu cît el purta ciorapi de mătase albă, ale căror pete de noroi arătau cît de nerăbdător era. Venea, fără îndoială, de la o nuntă sau de la un bal, pentru că la ora aceea matinală ținea în mînă o pereche de mănuși albe, iar buclele părului său negru, ciufulit, împrăștiate pe umeri, arătau o pieptănătură à la Caracalla², adusă la modă nu numai de școala lui David³, dar și de înflăcărarea pentru formele grecești și romane ce caracteriza primii ani ai secolului nostru. În ciuda gălăgiei pe care o făceau cîtiva zarzavagii ce se îndreptau în goană spre hala cea mare, pe strada aceasta de obicei atît de animată, domnea atunci o liniște a cărei vrajă n-o cunosc decît cei ce-au rătăcit prin Parisul pustiu, la orele cînd freamătul lui, potolit o clipă, se înfiripă iar și se aude în depărtare ca vuietul puternic al mării. Acest tînăr neobișnuit probabil că părea tot atît de bizar pentru negustorii de „La motanul cu mingea“, pe cît de bizar i se părea lui „Motanul cu mingea“. O cravată strălucitor de albă dădea chipului său neliniștit o culoare și mai palidă încă decît era în realitate. Focul, cînd întunecat, cînd scînteietor, pe care îl aruncau ochii lui negri, se potrivea cu trăsăturile ciudate ale feței lui, cu gura sa mare și sinuoasă, ce se contracta cînd zîmbea. Fruntea lui, încrețită de o adîncă mîhnire, avea ceva fatal. Oare nu fruntea este partea cea mai profetică din chipul unui om? Cînd fruntea necunoscutului exprima pasiunea, cutele de pe ea stîrneau groază prin tăria cu care se reliefa; dar de îndată ce-și recăpăta liniștea, atît de lesne de tulburat, se desprindea din ea un farmec luminos ce dădea o forță de atracție acestei fizionomii din care bucuria, durerea, dragostea, furia și

disprețul izbucneau într-un chip atât de comunicativ, încît ar fi putut mișca și pe omul cel mai rece. Necunoscutul acesta se încrunta atât de tare în clipa cînd se deschise dintr-o dată ferestruica de la pod, că nici nu băgă de seamă cînd apărură trei capete vesele, rotunjoare, albe, roșcovane, dar tot atât de comune ca și figurile acelea care reprezintă Comerțul, sculptate pe anumite monumente. Aceste trei chipuri, încadrate în ferestruica de la pod, reaminteau niște capete de îngeri bucălați semănate printre norii ce-l înconjoară pe tatăl ceresc. Băieții de prăvălie respirară aerul de afară cu o lăcomie ce arăta cît de lîncedă și plină de duhori trebuie să fie atmosfera din podul lor. După ce arătă spre această ciudată santinelă, unul din băieți, cel care părea mai vesel, dispăru, apoi se întoarse numai: decît, ținînd în mînă un instrument al cărui metal inflexibil fusese înlocuit la rezezeală cu o curea mlădioasă, pe urmă, luînd cu toții o înfățișare răutăcioasă, își îndreptară privirile către acest pierdevară pe care-l improșcară cu o ploaie fină și albi-cioasă al cărei parfum dovedea că cele trei bărbi fuseseră rase chiar atunci. Dar, călcînd în vîrfurile picioarelor și retrăgîndu-se în fundul podului, ca să se bucure de furia victimei lor, vînzătorii se opriră din rîs cînd văzură nepăsarea cu care tînărul își scutura pelerina, precum și adîncul dispreț ce i se întipări pe față cînd își ridică ochii spre ferestruica goală. În acel moment, o mînă albă și gingașă ri- oica spre tavan partea inferioară a uneia din ferestrele grosolane de la etajul al treilea, împingînd-o cu ajutorul unei manivele a cărei piedică lasă uneori să cadă pe neașteptate geamul greu pe care trebuie, de fapt, să-l sprijine. Trecătorul fu atunci răsplătit pentru îndelunga lui așteptare. Chipul unei tinere fete, fraged ca potirul alb al florilor ce cresc în sînul apelor, se arătă la geam încununat cu o dantelă de miuselină boțită, ce da capului ei un aer de-o admirabilă nevinovăție. Deși acoperiți de o stofă închisă, gîtul și umerii i se zăreau, totuși, grație acelor părți ușor dezvelite de mișcările făcute în timpul somnului.

Nici o urmă de stînghereală nu tulbura nici nevinovăția acestei fețe, nici liniștea acestor ochi imortalizați cu mult înainte în sublimele compoziții ale lui Rafael⁴: avea aceeași grație, aceeași seninătate ca și acele fecioare devenite proverbiale. Între prospețimea obrajilor ei, pe care somnul părea că scoate în evidență un prisos de viață, și vechimea ferestrei masive, cu contururi grosolane și cu prichiciul negru, era un contrast încîntător. Asemeni uneia din acele flori care se deschid ziua dar nu și-au desfăcut încă de dimineață tunică lor răsucită de răcoarea nopții, tînăra fată, abia deșteptată din somn, își plimbă privirile ochilor ei albaștri pe deasupra acoperișurilor vecine, apoi și le îndreptă spre cer; pe urmă, dintr-un fel de obișnuință, își coborî ochii spre ungherele mohorîte ale străzii, unde îi întâlnește numaidecît pe aceia ai adoratorului ei. Din cochetărie, simțindu-se, desigur, rușinată la gîndul că a fost văzută într-o îmbrăcăminte sumară, se dădu iute înapoi, manivela învechită se învîrte și fereastra coborî la loc cu acea repeziciune din pricina căreia această naivă născocire a străbunilor a căpătat un renume atît de urît în zilele noastre, și frumoasa nălucă dispăru. Tînărului i se păru că steaua cea mai strălucitoare de pe bolta cerului de dimineață s-a ascuns dintr-o dată în dosul unui nor.

În timp ce se petreceau aceste mici întîmplări, grelele obloane interioare ce apărau geamurile subțiri ale prăvăliei „La motanul cu mingea” se desfăcură deodată ca prin minune. Ușa cea veche cu ciocan fu dată de peretele dinăuntru al casei de către un servitor ce părea contemporan cu firma și care, cu o mină tremurătoare, atîrna de ea peticul de postav pătrat pe care era brodat cu mătase galbenă numele lui *Guillaume, succesorul lui Chevre*. Nu i-ar fi fost tocmai ușor unui simplu trecător să ghicească ce fel de negoț făcea domnul Guillaume. Printre grațiile groase de fier ce apărau prăvălia pe dinafară, abia se puteau zări baloturile înfășurate într-o pînză cenușie, mai numeroase ca heringii cînd străbat apele oceanului. În ciuda simplității vădite a acestei fațade

gotice, domnul Guillaume trecea, dintre toți negustorii de postav din Paris, drept cel ale cărui magazine erau totdeauna cele mai bine aprovizionate, care avea cele mai întinse legături și a cărui cinste negustorească se ridica mai presus de orice bănuială. Când se întâmpla ca unii din confrății lui să încheie vreun contract cu statul, fără să aibă cantitatea de postav necesară, el se declara totdeauna gata să le-o pună la dispoziție, oricât de mare ar fi fost numărul bucăților contractate. Ca un negustor șiret ce era, el cunoștea o mie de căi prin care își asigura cel mai mare câștig, fără a fi silit, ca ceilalți, să alerge după ocrotitori, să se ploconească sau să facă daruri scumpe. Iar când confrății nu puteau să-i plătească decît prin polițe cu giruri bune, e drept, dar cu termene cam lungi, îi trimitea la notarul lui, ca la un cîn de înțeles. Știind astfel să tragă pentru a doua oară folos dintr-o afacere, mulțumită acestui procedeu, care-i făcea pe negustorii din strada Saint-Denis să spună, ca un adagio, ori de cîte ori era vorba de un scont împovăraător: „Să te ferească dumnezeu de notarul domnului Guillaume!”

Ca prin minune, bătrînul negustor apăru în pragul prăvăliei, în clipa cînd servitorul tocmai se retrăgea. Domnul Guillaume privi strada Saint-Denis, prăvăliile din jur și timpul cu aerul unui om care debarcă la Havre și vede din nou Franța, după o lungă călătorie. După ce se încredință că nu se schimbase nimic în timpul cît dormise, dădu cu ochii de trecătorul ce făcea de strajă, și care, la rîndul lui, îl contempla pe patriarhul postăvăriei, așa cum Humboldt⁵ trebuie să fi examinat primul pește electric⁶ pe care l-a văzut în America. Domnul Guillaume purta pantaloni scurți și largi de catifea neagră, cio-rapi pestriți și pantofi cu vîrfurile pătrate și cu catarami de argint. Haina cu piepții croiți pătrate, cu pulpanele pătrate, cu gulerul pătrat, îi înfășura trupul, ușor încovoiat, într-un postav verzui, împodobit cu nasturi mari de metal, albi, dar înroșiți de o îndelungată întrebuintare. Părul cărunț îi era pieptănat și lipit cu atîta exactitate pe craniul galben, încît

semăna mai degrabă cu un ogor arat. Ochii lui mici și verzi, parcă sfredeliți cu burghiul, străluceau sub două arcade, accentuale de o ușoară roșeață, ce țineau loc de sprâncene. Grijile îi brăzdaseră fruntea cu zbîrcituri orizontale și tot atît de numeroase ca și cutele hainei. Chipul lui palid exprima răbdare, istețime negustorească și acel soi de lăcomie șireată de care e nevoie în afaceri. Pe vremea aceea, asemenea familii vechi, în care deprinderile și costumele caracteristice îndeletnicirilor lor se păstrau ca niște tradiții scumpe, se întâlneau mai des decît astăzi și ele rămăseseră în mijlocul civilizației noi ca acele resturi antediluviene descoperite de Cuvier⁷ în straturile de piatră. Capul familiei, Guillaume, era unul din acei respectabili păstrători ai vechilor datine: adeseori îl surprindeai regretîndu-l pe stărostele negustorilor⁸, și nu vorbea niciodată de o judecată a tribunalului comercial fără să o numească *sentința consulilor*! Fără îndoială că numai în virtutea acestor deprinderi, se scula cel dintîi din toată casa și aștepta semeț apariția celor trei vînzători, sore a-i lua la refec în caz de întîrziere. Iar tinerii discipoli ai lui Mercur⁹ nu se temeau de nimic mai mult decît de zelul tăcut cu care patronul le cerceta, în fiecare luni dimineată, fețele și umbletul, căutînd să descopere dovezile sau urmele escapadelor lor. De astă dată însă, bătrînul postăvar nu dădu nici o atenție ucenicilor lui. El se căznea să afle pricina stăruinței cu care tînărul cu pelerină și ciorapi de mătase își arunca ochii cînd asupra firmei, cînd în fundul prăvăliei sale. Lumina zilei, acum mai puternică, îngăduia să se vadă biroul de acolo, despărțit de un grilaj și înconjurat de perdele vechi de mătase verde, unde erau păstrate registrele uriașe, ca niște oracole mute ale întreprinderii. Preaiscoditorul strălînărea că dă tircoale acestei clădiri, că încearcă să fure planul sufrageriei laterale prevăzută cu un luminător în tavan, de unde familia, strînsă laolaltă, putea să vadă cu ușurință, în timpul meselor, cele mai mici mișcări ce s-ar fi produs în pragul prăvăliei. Un interes atît de mare pentru locuința lui da de bănuît

unui negustor care cunoscuse regimul Maximalului ¹⁰. Domnul Guillaume se gîdea, deci, în mod firesc, că tipul acesta primejdios pusese gînd rău casei de bani a „Motanului cu mînea“.

După ce se desfăță în taină cu duelul mut care avea loc între stăpînul lui și necunoscut, cel mai vîrstnic dintre vînzători îndrăzni să pășească pe lespede unde stătea domnul Guillaume, deoarece observă că tînărul contempla pe furiș ferestrele de la etajul al treilea. Apoi făcu doi pași în stradă, ridică fața în sus și i se păru că o zărește pe domnișoara Augustine Guillaume, care tocmai se retrăgea în grabă. Neîmpăcîndu-se cu istețimea calfei lui, postăvarul îi aruncă o privire chiorîșă; dar temerile pe care prezența acelui trecător le stîrnea deopotrivă în sufletul negustorului, cît și în cel al vînzătorului îndrăgostit, se potoliră deodată. Necunoscutul opri o trăsură ce se îndrepta spre o piață din apropiere și se urcă repede în ea, arătînd o înșelătoare nepăsare. Plecarea asta avu darul de a produce oarecare ușurare în inimile celorlalți băieți de prăvălie, destul de îngrijorați, cînd văzură că tînărul nu era altul decît victima glumei lor de adineauri.

— Ei, boierilor, ce stați acolo, așa, cu brațele încrucișate? se răsti domnul Guillaume către cei trei ucenici. He-he! altădată, cînd eram la jupîn Chevrel, pînă la ora asta ar fi fost gata controlate pe puțin două baloturi de postav.

— Poate că pe atunci se făcea ziuă mai de dimineață, bombăni al doilea vînzător, care avea tocmai însărcinarea asta.

Bătrînul negustor nu-și putu ascunde un zîmbet. Cu toate că doi dintre cei trei băieți de prăvălie ce-i fuseseră dați în grijă de părinții lor, țesători înstăriți din Louviers și Sedan, ¹¹ n-ar fi avut decît să-i ceară o sută de mii de franci ca să-i și primească în ziua cînd s-ar fi dovedit destul de maturi spre a-și înjgheba un rost al lor, Guillaume socotea de datorria lui să-i țină sub călcîiul vechiului despotism care astăzi nu se mai practică în strălucitoarele magazine moderne, unde vînzătorii vor să se îmbogățească

la treizeci de ani : îi muncea ca pe niște robi. Acești trei vînzători făceau ei singuri treburi care ar da de furcă la zece dintre acei funcționari a căror trîndăvie împovărează în zilele noastre coloanele bugetului.

Nici un zgomot nu tulbura pacea acestei case solemne, în care țîșinile ușilor păreau totdeauna unse și în care pînă și cea mai neînsemnată mobilă se bucura de acea curățenie exemplară ce dovedește o ordine și o chibzuială desăvîrșită. Adeseori, cel mai poznaș dintre vînzători găsea cu cale să rîdă, scriind pe brînză de Gruyère ce li se arunca la masă și pe care ei o priveau cu un respect batjocoritor data aproape uitată cînd fusese cumpărată. Această glumă răutăcioasă și altele de felul ei o făceau uneori să zîmbească pe cea mai tînără dintre fiicele lui Guillaume, fata aceea frumoasă care i se arătase trecătorului vrăjit. Deși fiecare dintre ucenici, chiar și cel mai vechi, plătea o sumă destul de mare pentru găzduire, nici unul n-ar fi avut îndrăzneala să rămînă la masa patronului în clipa cînd se servea desertul. De cîte ori doamna Guillaume pomenea de pregătirea salatei, bietii băieți începeau să tremure, gîndindu-se la zgîrcenia cu care mîna ei cumpănită știa să toarne untdelemnul. Nu putea fi vorba ca vreunul din ei să petreacă o noapte în oraș, fără a arăta cu mult înainte, un motiv bine întemeiat pentru o asemenea neregulă. În fiecare duminică doi dintre vînzători însoțeau, cu rîndul, familia Guillaume la slujba de la Saint-Leu și la vecernie. Domnișoarele Virginie și Augustine, îmbrăcate modest în rochii de stambă, luau fiecare de braț pe cîte un vînzător și porneau înainte, sub ochii pătrunzători ai mamei lor, care încheia acest mic cortegiu familial, alături de bărbatul ei pe care-l obișnuise să ducă la subsuoară două cărți mari de rugăciuni legate în marochin negru. Al doilea vînzător n-avea leafă. Iar cel pe care doisprezece ani de stăruință și discreție îl inițiaseră în tainele negustoriei primea opt sute de franci drept răsplată pentru munca lui. Cu prilejul anumitor sărbători de familie, el era cinstit cu diverse daruri pe care numai mîna uscată și zbîrcită a doamnei Guillaume le

fața să capete o oarecare valoare : pungi împletite, pe care dînsa avea grijă să le umple cu vată ca să scoată în evidență desenul, bretele tari sau cîte o pereche de ciorapi groși de mătase. Uneori, dar asta se întîmpla rar, acestui prim sfetnic i se îngăduia să participe la bucuriile familiei, fie atunci cînd se duceau la țară, fie atunci cînd, după luni de așteptare, se hotărau să folosească dreptul de a închiria o lojă pentru a vedea vre-o piesă la care Parisul nu se mai gîdea de mult. Cît despre ceilalți doi vînzători, bariera respectului care despărțea odinioară pe un meșter postăvar de ucenicii lui se ridica atît de sus între ei și bătrînul negustor, încît le-ar fi fost mai ușor să fure un balot de postav decît să răs- toarne această augustă datină. O astfel de regulă ar putea să pară astăzi ridicolă. Totuși, aceste vechi case de comerț erau adevărate școli de bună-cuviință și de cinste. Stăpînii aproape îi adoptau pe ucenicii lor. Rufăria unui tînăr era îngrijită, reparată, adeseori înnoită de însăși stăpîna casei, iar cînd un vînzător se îmbolnăvea, el devenea obiectul unor îngrijiri cu adevărat materne. În caz de primejdie, patronul nu precupețea banii pentru a chema pe cei mai cunoscuți medici ; fiindcă el nu era răspunzător în fața părinților acestor tineri numai de buna creștere și de știința lor. Dacă vreunul dintre cei care se dovediseră oameni de treabă era lovit de vreo pacoste, acești onorabili negustori șliau să prețuiască iscusința pe care i-o formaseră chiar ei, și nu se dădeau îndărăt să încredințeze fericirea fiicei lor aceluia căruia îi încredințaseră vreme îndelungată averile lor. Guillaume era unul dintre acești oameni de modă veche, și dacă păstrase unele deprinderi ridicole, avea în schimb și multe calități. De aceea, în gîndul său, Joseph Lebas, calfa lui, orfan și fără nici o avere, era hărăzit să devină soțul Virginiei, fiica sa mai mare. Dar Joseph nu împărtășea cîtuși de puțin această orînduială a patronului său, care nu și-ar fi măritat nici pentru o împărăție fata cea mai mică înaintea celei mai mari. Inima nefericitului vînzător era cu totul înrobîtă de domnișoara

Augustine, cea mai mică dintre surori. Dar, pentru a înțelege această pasiune ce se înfiripase în taină, e nevoie să pătrundem mai adânc în secretele regimului absolutist după care se conducea casa bătrînului negustor de postavuri.

Guillaume avea două fete. Cea mai mare, domnișoara Virginie, era leit maică-sa. Doamna Guillaume, fiica lui jupîn Chevrel, se ținea atît de dreaptă pe scaunul din fața casei de bani că nu o dată auzise gurile rele spunînd că stă ca trasă în țepă. Fața ei slabă și lungă trăda o pioșenie exagerată. Lipsită de grație și gust, doamna Guillaume își împodobe de obicei capul aproape sexagenar cu același model de bonetă cu ciucuri ca a unei văduve. Din această pricină toți vecinii îi spuneau „maica portareasă”. Vorbea puțin și gesturile ei aveau ceva din mișcările sacadate ale unui telegraf¹². Ochiul, de o culoare deschisă ca ochii unei pisici, păreau că dau vina pe toată lumea pentru faptul că era urîtă. Domnișoara Virginie, crescută, ca și sora ei mai tînără, sub legile despotice ale mamei lor, împlinise vîrsta de douăzeci și opt de ani. Tinerețea îi îndulcea puțin expresia neplăcută pe care asemănarea cu mama ei o dădeau uneori chipului său ; în schimb, severitatea maternă o înzestrase cu două mari însușiri ce trăgeau în balanță mai mult decît orice : era blindă și răbdătoare. Domnișoara Augustine, care abia împlinise optsprezece ani, nu semăna nici cu tatăl, nici cu mama ei. Era una din acele fiice care, datorită lipsei oricărei asemănări fizice cu părinții lor, par să adeverească această vorbă de mironosiță : „Copiii vin de la Dumnezeu”. Augustine era mărunță, sau ca să fim mai preciși, micuță. Plină de grație și nevinovăție, un om de lume nu i-ar fi putut găsi alt cusur acestei făpturi încîntătoare decît că avea niște gesturi cam lipsite de noblețe, sau unele atitudini comune, și cîteodată o oarecare sfială. Pe fața ei tăcută și nemișcată se citea acea ușoară mîhnire ce se observă la toate fetele tinere prea slabe spre a îndrăzni să se împotrivească vrierilor unei mame. Imbrăcate totdeauna cu modestie, cele două

surori nu puteau satisface cochetăria înăscută la orice femeie, decît printr-un exces de curăţenie ce li se potrivea de minune şi le făcea să fie în armonie cu tejghelele strălucitoare, cu rafturile pe care bătrînul servitor nu lăsa nici un fir de praf, şi cu tradiţionala simplitate a tot ceea ce se vedea în jurul lor. Silite prin felul lor de viaţă să-şi caute prilejuri de fericire numai în munci încordate, Augustine şi Virginie nu prilejuiseră pînă atunci decît mulţumiri mamei lor, care se mîndrea în sinea ei cu firea desăvîrşită a celor două fiice. Nu e greu să ne închipuim la ce rezultate au ajuns în urma educaţiei pe care au primit-o. Crescute în vederea carierei comerciale, obişnuite să nu audă vorbindu-se decît despre chibzuieli şi socoteli strict negustoreşti, fără să fi învăţat decît gramatica, mînuirea registrelor, puţină istorie religioasă, istoria Franţei, după Le Ragois, şi fără să fi citit decît autorii a căror lectură le era îngăduită de mama lor, nu aveau un cîmp de activitate prea dezvoltat: se pricepeau destul de bine să facă treburile dintr-o casă, apreciau valoarea fiecărui lucru, îşi dădeau seama de greutatea ce-ţi stau în cale cînd e vorba să strîngi bani, erau econoame şi aveau un mare respect pentru calităţile de negustor. Cu toată bogăţia tatălui lor, erau îndemînatice la cîrpit, ca şi la brodat; descori mama lor le spunea că ar trebui să înveţe şi bucătăria ca să ştie să comande o cină şi să poată dojeni o bucătăreasă în cunoştinţă de cauză. Necunoscînd bucuriile vieţii şi urmărind cu luare aminte cum se scurge existenţa pilduitoare a părinţilor lor, ele nu-şi aruncau decît arareori privirile dincolo de zidurile vechii case părinteşti, la care, pentru mama lor, se reducea tot universul. Singurele plăceri la care se puteau aştepta pe lumea asta erau petrecerile prilejuite de sărbătorile de familie. Cînd salonul cel mare de la etajul al doilea trebuia să o primească pe doamna Roguin, o domnişoară Chevrel — mai tînără cu cincisprezece ani decît vara ei şi căreia îi plăcea să poarte diamante; pe tînărul Roubourdin, subşef la finanţe; pe domnul César Birotteau, un parfumier bogat şi pe

soția lui căreia i se spunea doamna César ; pe domnul Camusot, cel mai bogat negustor de mătăsuri de pe strada Bourdonnais ; pe socrul său, domnul Cardot, pe doi sau trei bancheri cunoscuți și pe câteva cucoane despre care nu se putea spune nimic rău, pregătirile pentru despachetarea argintăriei, a porțelanurilor de Saxa, a lumînărilor și a cristalurilor aduceau o schimbare în viața monotonă a acestor trei femei care alergau de colo-colo și nu-și mai vedeau capul de treburi, întocmai ca niște călugărițe ce se pregătesc să primească pe un episcop. Pentru ca, seara, frînte de oboseală cîteșitrele de atîta frecat, șters, împachetat și orînduit podoabele petrecerii la locul lor, pe cînd cele două fiice o ajutau pe mama lor să se culce, doamna Guillaume să le spună :

— Astăzi, n-am făcut nimic, fetelor !

Iar dacă, în cursul acestor reuniuni solemne, „maica portăreasă“ îngăduia să se danseze, mutînd în dormitor partidele de boston, de whist¹³ și de table, asemenea concesie era socotită printre fericirile cele mai neașteptate și producea o bucurie tot atît de vie ca și aceea de a se duce la două sau trei baluri mari unde Guillaume își însoțea fetele în timpul carnavalului. În sfîrșit, o dată pe an, respectabilul postăvar dădea o petrecere pentru care nu precupețea nimic. Oricît de bogate și pretențioase ar fi fost persoanele invitate, ele căutau să nu lipsească de la această petrecere ; era doar lucru știut că firmele cele mai cu vază de pe piață recurgeau din cînd în cînd la imensul credit, la averea și la experiența îndelungată a domnului Guillaume. Cu toate astea, cele două fiice ale acestui onorabil negustor nu se bucurau de foloasele ce s-ar fi putut presupune că pot fi trase de pe urma învățămintelor pe care contactul cu lumea le oferă celor tineri. Ele apăreau la aceste reuniuni, trecute de altminteri în registrul de pierderi al firmei, cu niște gâteli a căror simplitate le făcea să roșească. Stilul lor de a dansa n-avea nimic deosebit, iar supravegherea maternă le stînjenea conversațiile cu partenerii, cărora se mulțumeau să le răspundă doar prin „da“ și „nu“. Afară

de asta, regulile străvechii firme „La motanul tu mingea“ le impunea ca la ora unsprezece să se retragă în camera lor, adică tocmai atunci cînd balurile și petrecerile abia încep să se însuflească. În felul acesta, bucuriile lor, în aparență corespunzătoare oarecum averii părintești, deveneau de cele mai multe ori searbede din pricina obișnuințelor și a principiilor ce domneau în sînul familiei. În ce privește viața lor de toate zilele, o singură observație va fi de ajuns ca să o înfățișăm pe de-a-ntregul. Doamna Guillaume avea pretenția ca fiicele ei să se îmbrace dis-de-dimineată, să coboare în fiecare zi la aceeași oră și toate îndeletnicirile lor să se desfășoare ca după niște canoane monahale. Augustine însă fusese înzestrată de soartă cu un suflet destul de ales pentru a-și da seama cît de goală era o astfel de existență. Cîteodată ea își ridica în așa fel ochii albaștri, de parcă ar fi cerut un sfat ungherelor întunecoase ale scării sau colțurilor jilave ale prăvăliei. După ce iscodea liniștea aceea mănăstirească, părea că ascultă cum apar din depărtare îndemnurile nedeslușite ale unei vieți pasionate, care pune mai mult preț pe simțăminte decît pe lucruri. În asemenea clipe, chipul i se îmbujora, brațele amorțite, cu muselina lor albă, cădeau pe lemnul lustruit al tejghelei, și mama ei o trezea îndată cu o voce totdeauna acră, chiar cînd i se adresa cu accentele cele mai dulci :

— Augustine ! La ce te gîndești, fetița mea ?

Probabil că *Hippolyte, conte de Douglas* și *Contele de Comminges*, două romane pe care Augustine le găsise în dulapul unei bucătărese dată de curînd afară de doamna Guillaume, și pe care ea le devorase în timpul nopților lungi din cursul iernii trecute, au avut o înrîurire deosebită asupra spiritului tinerei fete. Expresia aceea a unei dorinți vagi, glasul dulce, pielea ca iasomia și ochii albaștri ai Augustinei aprinseseră așadar în sufletul sărmanului Lebas o dragoste pe cît de puternică pe atît de respectuoasă. Printr-un capriciu lesne de înțeles, Augustine nu se simțea de loc atrasă de orfan : poate fiindcă nu se știa iubită. În schimb, picioarele lungi,

părul castaniu, miinile mari și înfățișarea viguroasă a primului vânzător găsiseră o tainică admiratoare în domnișoara Virginie, care, cu toată zestrea ei de cincizeci de mii de scuzi, nu era cerută în căsătorie de nimeni. Nimic mai natural, dar, decât aceste două pasiuni opuse, care se născuseră în tăcerea tejghelelor întunecoase, așa cum înfloresc violetele în adîncul unei păduri. Muta și neclintita contemplare ce unea privirile acestor tineri în dorința lor aprinsă de a găsi un prilej de distracție în mijlocul muncii grele și a liniștii bisericești de acolo, trebuia, mai curînd sau mai tîrziu, să trezească porniri de dragoste. Obişnuința de a privi mereu un chip omenesc te face să-i descoperi pe nesimțite calitățile sufletești și să sfîrșești prin a-i trece cu vederea defectele.

„Cu ritmul în care merge omul ăsta, fetele noastre nu vor întîrzia să cadă în genunchi în fața oricărui pretendent!” își spuse domnul Guillaume, citind primul decret prin care Napoleon anticipase asupra contingentelor de recruți.

Din clipa aceea, văzînd cu desperare cum fiica lui mai mare se trece zi de zi, bătrînul negustor își aduse aminte că și el o luase în căsătorie pe domnișoara Chevrel într-o situație oarecum asemănătoare cu aceea în care se găseau acum Joseph Lebas și Virginie. Ce faptă poate fi mai frumoasă decât să-și mărite fiica și să răsplătească o datorie sfîntă, întorcînd unui orfan binefacerea pe care o primise el însuși, altădată, din partea predecesorului său, în aceleași împrejurări! În vîrstă de treizeci și trei de ani, Joseph Lebas se gîndea la piedicile pe care diferența de cincisprezece ani le punea între el și Augustine. Destul de pătrunzător, de altminteri, ca să ghicească planurile domnului Guillaume, el cunoștea îndeajuns principiile neînduplecate ale acestuia pentru a-și da seama că niciodată cea mai mică nu se va mărita înaintea celei mai mari. Bietul vânzător, a cărui inimă era tot atît de bună pe cît îi erau picioarele de lungi și trupul de greoi, suferea prin urmare în tăcere.

Aşa stăteau lucrurile în această mică republică de la mijlocul străzii Saint-Denis, care semăna mai mult cu o filială a trapiştilor¹⁴. Dar, pentru o cit mai exactă prezentare a evenimentelor exterioare precum şi a sentimentelor, e nevoie să ne întoarcem cu câteva luni mai înainte de data scenei cu care se începe această povestire. Atunci, la căderea nopţii, un tânăr ce trecea prin dreptul întunecoasei prăvălii „La motanul cu mingea” rămăsese o clipă mut de admiraţie înaintea unui tablou în faţa căruia s-ar fi oprit toţi pictorii din lume. Luminile nefiind încă aprinse, magazinul alcătuia un tot negru, în fundul căruia se vedea sufrageria negustorului. O lampă în formă de stea răspîndea înăuntru acea lumină gălbuie care dă atita farmec tablourilor din şcoala olandeză. Faţa de masă albă, argintăria, cristalele de acolo erau tot atilea accesorii strălucitoare care dădeau şi mai multă frumuseţe contrastelor vii dintre umbră şi lumină. Înfaţişarea capului de familie şi a soţiei lui, chipurile vinzărilor, trăsăturile pure ale Augustinei, alături de care şedea o fată trupeşă şi grăsună, toate formau un grup cit se poate de ciudat; capetele acelea erau atît de originale, fiecare figură avea o expresie atît de deschisă şi se ghicea atît de uşor vocea, liniştea şi viaţa modestă a acestei familii, încît un artist obişnuit să înfaţişeze numai realitatea s-ar fi simţit cuprins de o dorinţă deznădăjduită de a picta scena asta descoperită din întîmplare. Trecătorul era chiar un pictor tânăr care, cu şapte ani mai înainte, primise Marele Premiu de pictură. Tocmai se întorsese de la Roma. Sufletul lui încărcat de poezie, ochii lui plini numai de Rafaeli şi Michelangeli¹⁵ erau însetaţi de natura cea adevărată, după o lungă şedere în falnica ţară în care arta a învăluit totul în pompa ei. Greşit sau just, aşa vedea el lucrurile. Lăsîndu-se mult timp pradă pasiunilor italiene, inima lui tînjea acum după una din acele fecioare modeste şi curate, pe care, din păcate, la Roma n-o puteuse întîlni decît în pictură. De la entuziasmul stîrnit în sufletul lui înflăcărat de către tabloul acesta viu pe care-l admira cu nesat, trecu în chip firesc la

o profundă contemplare a figurii principale : Augustine părea gînditoare și nu mîncea mai de loc ; grație poziției lămpii a cărei lumină i se revărsa drept pe față, se părea că bustul i se mișcă într-un cerc de foc care-i scotea și mai mult în relief liniile capului și i le lumina într-un fel aproape ireal. Fără să vrea, pictorul o asemănă cu un înger izgonit care își aduce aminte de cer. O senzație pînă acum necunoscută, o dragoste curată și clocotitoare îi inundă inima. După ce stătu așa cîțva timp, ca zdrobit sub povara gîndurilor, se smulse din fericirea ce-l cuprinsese și se întoarse acasă, fără să mănînce și fără să poată dormi. A doua zi, intră în atelier, de unde nu mai ieși decît după ce așternu pe pînză magia acelei scene a cărei amintire îl obseda cu o putere mistuitoare. Nu putea fi pe deplin fericit, atîta timp cît nu avea un portret desăvîrșit al idealului său. Trecu de mai multe ori prin fața magazinului „La motanul cu mingea” ; o dată sau de două ori avu chiar îndrăzneala de a intra în prăvălie, deghizat, pentru a vedea mai de aproape făptura răpitoare pe care doamna Guillaume o apăra cu aripa ei. Timp de opt luni încheiate, nevoind să mai știe de nimic altceva decît numai de dragostea și de pensulele lui, se făcu nevăzut chiar și pentru prietenii cei mai apropiați, uitînd de lume, de poezie, de teatru, de muzică și de cele mai dragi tabieturi ale lui. Într-o dimineață, Girodet,¹⁶ trecînd peste toate acele consemne pe care artiștii le cunosc atît de bine și știu să le folosească, ajunse la el și îl trezi din somn cu această întrebare :

— Ce-ai de gînd să trimiți la Salon ?

Artistul își apucă prietenul de braț și îl trase în atelier, unde dezveli un mic tablou aflat pe șevalet și un portret. După o lungă și lacomă contemplație a celor două capodopere, Girodet sări de gîtul prietenului său și-l sărută, fără să poată rosti o vorbă. Nu-și putea împărtăși emoțiile decît așa cum le simțea, adică de la suflet la suflet.

— Ești îndrăgostit ! spuse Girodet.

Amîndoi știau prea bine că cele mai frumoase portrete pictate de Tizian,¹⁷ de Rafael și de Leonardo

da Vinci¹⁸ se datorează acelor porniri arzătoare, care, în anumite condițiuni, dau naștere tuturor capodoperelor. În loc de orice răspuns, tânărul artist lăsă capul în jos.

— Cît de fericit trebuie să fii, de vreme ce te-ai putut îndrăgosti aici, abia întors din Italia! Nu te sfătuiesc să trimiți astfel de lucruri la Salon, adăugă marele pictor. Vezi tu! Aceste două tablouri nu vor fi înțelese. Coloritul ăsta atît de natural, munca asta minunată nu pot fi încă prețuite, deoarece publicul nostru nu mai e obișnuit cu atîta adîncime. Tablourile pe care le pictăm noi, dragul meu, nu sînt decît niște mobile, niște paravane. Ah, mai bine am scrie versuri și am traduce pe antici. Te poți aștepta la mai multă glorie de la asta, decît de la nenorocitele noastre de pînze!

Cu tot sfatul acesta binevoitor, cele două pînze au fost totuși expuse. Lucrarea care înfățișa scena de interior făcu o adevărată revoluție în pictură. Ea deschise gustul pentru acele tablouri cu teme din viața de familie care, introduse cu nemiluita în toate expozițiile noastre, ar putea face să se creadă că ele se fabrică prin procedee pur mecanice. Cît despre portret, puțini sînt pictorii care să nu păstreze amintirea acestei pînze pline de viață, căreia publicul, cîteodată și drept, îi lăsă cununa pe care Girodet i-o prinse cu mîna lui. Ambele tablouri fură înconjurate de o mulțime imensă. În fața lor era un adevărat omor, cum spun femeile. Samsari, mari seniori se întreceau care să ofere mai mult pe aceste două pînze, dar artistul refuză cu încăpăținare să le vîndă, după cum refuză să facă și copii după ele. I se propuse o sumă enormă pentru a îngădui să fie gravate, dar colecționarii nu fură mai norocoși decît amatorii.

Cu toate că întîmplarea asta făcuse o vîlvă nemaipomenită, ea nu era însă dintre acelea care să ajungă pînă în fundul micii Tebaide¹⁹ din strada Saint-Denis. Totuși, făcînd o vizită doamnei Guillaume, soția notarului aduse vorba despre expoziție, de față fiind și Augustine, la care ținea foarte

mult, arătându-i cum stau lucrurile. Flecăreala doamnei Roguin stîrni, firește, în Augustine dorința de a vedea tablourile și chiar îndrăzneala de a o ruga în taină pe verișoara ei să se ducă împreună cu ea la Luvru²⁰. Verișoara interveni pe lângă doamna Guillaume și izbuti să capete îngăduința de a o smulge pentru vreo două ceasuri pe verișoara ei mai mică de la plicticoasele-i îndeletniciri. Tînăra fată pătrunse, dar, prin mulțime și ajunsese pînă în fața tabloului încoronat. Cînd se recunoscu, fu cuprinsă deodată de un fior care o făcu să tremure tare, ca o frunză de mesteacăn. Se sperie și privi în jurul ei, căutînd-o pe doamna Roguin, de care fusese despărțită de un val de lume. În clipa aceea ochii înspăimîntați ai fetei întîlniră figura aprinsă a tînărului pictor. Iși aminti îndată de înfățișarea unui anume trecător, pe care, din curiozitate, îl privise adesea, bănuind că trebuie să fie vreun nou vecin.

— Vedeți ce m-a făcut să fac iubirea? șopti artistul la urechea slioasei făpturi pe care cuvintele acestea o încremeniră cu totul.

Împinsă, totuși, de un curaj extraordinar, ea se desprinsese din înghesuială și-și regăsi verișoara care se zbătea încă să-și facă loc prin mulțimea ce-o împiedică să ajungă pînă la tablou.

— Ai să te înăbuși! strigă Augustine. Hai să plecăm!

Dar la Salon se întîlnesc adeseori momente cînd două femei nu-și pot îndrepta pașii prin galerii după cum vor. Domnișoara Guillaume și verișoara ei fură împinse de mișcările dezordonate ale mulțimii pînă la cel de-al doilea tablou. Întîmplarea voise ca ele să se apropie cu ușurință, amîndouă deodată, de tabloul căruia moda, de acord de astă dată cu talentul, îi conferise faima. Soția notarului scoase o exclamație de uimire, care se pierdu în vacarmul și zumzetul mulțimii, în timp ce Augustine văzînd această scenă minunată începu să plîngă fără voia ei. Apoi, zărint la doi pași de ea chipul extaziat al tînărului artist, își duse un deget la buze, cuprinsă de un simțămînt aproape inexplicabil. Necu-

nosculul răspunse printr-o mișcare a capului și făcu semn spre doamna Roguin, ca spre o persoană care-i stingherește, arătându-i astfel Augustinei că gestul ei a fost înțeles. Jocul acesta mut aruncă parcii o pală de jeratic în trupul sărmaneii fete care simțea că a săvârșit o crimă la gândul că între ea și artist s-a încheiat o înțelegere. Căldura înăbușitoare de acolo, neîntrerupta desfășurare a celor mai strălucitoare toalete și amețelala pe care o produceau asupra Augustinei diversitatea culorilor, mulțimea de chipuri vii sau pictate, bogăția ramelor poleite cu aur o făcură să încerce un fel de beție care îi spori și mai mult teama. Ar fi leșinat, cu siguranță, dacă din adîncul inimii ei nu s-ar fi înălțat, în haosul acela de senzații, o bucurie necunoscută ce-i învioră întreaga ființă. Cu toate acestea, avea impresia că e victima unuia din acei demoni ale căror ispite îngrozitoare îi erau prezise de glasul tunător al predicatorilor. Clipa aceea fu pentru ea ca o clipă de nebunie. Se văzu însoțită pînă la trăsura verișoarei sale de tînărul acela iradiind de dragoste și fericire. În prada unui zbucium pe care nu-l mai cunoscuse pînă atunci, a unei beții care o făcea să simtă că trăiește cu adevărat, Augustine, ascultînd îndemnurile inimii, privi de cîteva ori spre tînărul pictor, fără a-și ascunde tulburarea ce o cuprinsese. Niciodată roșeața din obraji ei nu contrastase mai puternic cu albul tenului. Artistul putu să vadă atunci această frumusețe în toată înflorirea ei, această nevinovăție în toată strălucirea ei. Augustine fu cuprinsă de un fel de bucurie amestecată cu teamă, la gândul că prezența ei constituia un prilej de fericire pentru acela al cărui nume se afla pe buzele tuturor, al cărui talent dădea nemurire imaginilor celor mai fugare. Era iubită! Îi era cu neputință să se mai îndoiască de aceasta. După ce artistul nu se mai văzu, în inimă îi răsunau încă vorbele acelea simple: „Vedeți ce m-a făcut să fac iubirea?” Și bătăile inimii din ce în ce mai tari i se păreau dureroase, atît de neănuite puteri trezea în ea singele din ce în ce mai aprins. Se plînsese că o doare cumplit capul, numai

ca să nu răspundă la întrebările verișoarei sale în legătură cu tablourile; dar, ajunsă acasă, doamna Roguin nu se putu opri să nu-i vorbească doamnei Guillaume despre celebritatea cucerită de „Motanul cu mingea” și Augustine tremură din tot trupul când o auzi pe mama ei spunînd că se va duce și ea la Salon ca să-și vadă casa. Fata se plînsese din nou de durerea de cap și i se dădu voie să se ducă să se odihnească.

— Iată cu ce te-alegi de la exhibițiile astea, cu dureri de cap! exclamă domnul Guillaume. Ce plăcere o mai fi și aia, să te înghesui ca să vezi într-o pictură ceea ce poți vedea în fiecare zi pe strada noastră! Să mă lăsați în pace cu artiștii ăștia, care, ca și poeții voștri, nu-s în stare decît să crape de foame. Ce dracu i-o fi apucat să-mi defăimeze mică casa în tablourile lor!

— Asta ne-ar putea ajuta să vindem cîtiva coți de postav mai mult, spuse Joseph Lebas.

Observația lui însă nu putu face ca artele și gîndirea să nu fie osîndite încă o dată de către tribunalul negoțului. După cum e lesne de închipuit, aceste discuții nu-i dădeau prea multe speranțe Augustinei. Ea se legănă toată noaptea în brațele primelor ei gînduri de dragoste. Întimplările de peste zi i se păreau ca un vis pe care-l depăna mereu în minte. Căuta să se obișnuiască cu nădejtile, cu temerile, cu remușcările și cu toate acele oscilații sentimentale care aveau să legene de acum încolo o inimă sfioasă și neștiutoare ca a ei. Cîtă restrîmte vedea acum în casa asta întunecoasă, și cît de multe comori descoperea în sufletul ei! Să fii soția unui om de talent, părtașa faimei lui! Ce de răscoliri trebuie să producă o asemenea idee în inima unei copile crescute în sînul acestei familii! Cîte nădejdi trebuie să trezească ea într-o tîină care, hrănită pînă atunci cu principii de rînd, dorise totuși o viață mai frumoasă! În închisoarea asta pătrunsese o rază de soare. Augustine se îndrăgostise pe neașteptate. Atît de multe sentimente i se împlineau dintr-o dată, încît se lăsă în voia lor fără să se mai gîndească la

nimic. La optsprezece ani, dragostea nu învăluie oare lumea în ochii unei tinere fete cu o pînză de miraj? Departe de a bănuî măcar crudele ciocniri care rezultă din căsătoria unei femei îndrăgostite cu un artist, se crezu aleasă să facă fericirea acestuia, fără să întrezărească nici o deosebire între unul şi altul. Pentru ea viitorul era aidoma cu prezentul. A doua zi, cînd tatăl şi mama ei se întoarseră de la Salon, pe feţele lor mîhnite se citea oarecare dezamăgire. Mai întîi, cele două tablouri fuseseră scoase din expoziţie de însuşi autorul lor; pe urmă, doamna Guillaume îşi pierduse acolo şalul de caşmir. Vestea că tablourile dispăruseră după vizita ei la Salon fu pentru Augustine mărturia unei gingăşii sufleteşti pe care femeile ştiu să o preţuiască totdeauna, chiar şi numai pe cale instinctivă.

În dimineaţa cînd, întorcîndu-se de la un bal, Théodore de Sommervieux — acesta era numele pe care gloria îl sădise în inima Augustinei — fusese împroşcat cu clăbuc de săpun de către vînzătorii de „La motanul cu mingea“ în timp ce aştepta apariţia naivei lui prietene, care, desigur, nu ştia că el se afla acolo, cei doi îndrăgostiţi se vedeau abia pentru a patra oară după întîmplarea de la Salon. Piedicile pe care severitatea ce domnea în sînul familiei Guillaume le ridica în faţa caracterului înflăcărat al artistului făceau ca pasiunea lui pentru Augustine să capete o violenţă lesne de închipuit. Cum să ajungi pînă la o fată aşezată în dosul unui ghişeu între două femei ca domnişoara Virginie şi doamna Guillaume? Cum să-i strecuri o scrisoare, cînd mama ei n-o părăseşte niciodată? Gata, ca orice îndrăgostit, să vadă numai nenorociri în jurul lui, Théodore şi-l socotea rival pe unul din vînzători, iar pe ceilalţi îi lua drept complicii rivalului său. Şi chiar dacă ar fi scăpat de ochii atîtor Arguşi,²¹ se vedea înfrînt de privirile aspre ale bătrînului negustor sau ale doamnei Guillaume. Pretutindeni stavile, pretutindeni deznădejde! Însăşi violenţa pasiunii îl făcea pe tînărul pictor să nu poată descoperi acele mijloace ingenioase care, la prizonieri ca şi la îndrăgostiţi, par

a fi ultima sforțare a rațiunii înfierbîntate fie de o sălbatică sete de libertate, fie de focul iubirii. Théodore dădea tîrcoale prin cartier cu înfățișarea unui nebun, ca și cum umbletul i-ar fi putut inspira vreun șiretlic. În cele din urmă, după ce-și bătu mult capul, se gîndi să cumpere cu bani pe servitoarea cea grăsulie. Cîteva scrisori putură fi astfel schimbate, din cînd în cînd, în cursul celor cincisprezece zile ce urma pîrdalnicei aceleia de dimineți cînd domnul Guillaume și Théodore se măsuraseră atît de amănunțit unul pe altul.

Între timp, cei doi tineri se înțeleseseră să se vadă în fiecare zi la o anumită oră, iar duminica la biserica Saint-Leu în timpul slujbei de dimineată și la vecernie. Augustine îi trimisese scumpului ei Théodore o listă cu numele rudelor și prietenilor familiei, la care tînărul pictor încercă să se introducă, în scopul de a cîștiga de partea lui, dacă așa ceva ar fi cu putință, pe una din aceste ființe preocupate numai și numai de bani, de negoț, și căroră o pasiune adevărată li se va fi părăind, desigur, speculația, cea mai monstruoasă din lume, o speculație nemaipomenită. Pe de altă parte, în rosturile casei „La motanul cu mingea“ nu intervenise nici o schimbare. Dacă Augustine era distrată, dacă, înfrîngînd toate regulile de supunere ce domneau în cadrul familiei, se urca în camera ei, de unde, grație unui ghiveci cu flori, putea să facă anumite semne, dacă ofta sau cădea pe gînduri, nimeni, nici măcar mama ei, nu bănuia nimic. Imprejurarea aceasta ar putea să mire întrucîtva pe cei care vor fi înțeles atmosfera din această casă, unde orice visare poetică însemna un contrast cu ființele și lucrurile de acolo, și unde nimeni nu-și putea îngădui nici un gest, nici o privire, care să nu fie observate și urmărite pas cu pas. Pe deasupra tuturor, nimic mai natural: corabia atît de liniștită care naviga pe marea zbuciumată a vieții comerciale a Parisului sub pavilionul „Motanului cu mingea“, era în prada uneia din acele furtuni pe care am putea-o numi echinocțială din pricina revenirilor ei periodice. De cincisprezece zile,

cei cinci bărbați ai echipajului, dimpreună cu doamna Guillaume și domnișoara Virginie, erau înhămați la munca aceea covârșitoare, căreia i se spune *inventar*. Fiecare balot era mutat de la locul lui, iar bucățile rămase erau măsurate cu cotul pentru a se stabili valoarea exactă a cuponului. Se cercetau cu atenție etichetele de pe pachete, ca să se știe când fuseseră cumpărate postavurile. Se fixau prețurile zilei. Mereu în picioare, cu cotul în mână și cu creionul la ureche, domnul Guillaume părea un căpitan care comandă o manevră. Vocea lui ascuțită, străbătînd printr-o fereastră pentru a se adresa prin chepenguri adîncului magaziei de jos, făcea să se audă termenii aceia barbari ai limbajului comercial ce se exprimă doar prin șarade: „— Din H. N. Z., cit? — S-a terminat. — Cît a mai rămas din Q-X? — Doi coți. — Ce preț? — Cinci-cinci-trei. — Duceți la trei A, tot J-J, tot M-P și restul din V-D-O.” Mii de alte fraze tot atît de greu de înțeles răsunau de-a lungul teighelelor ca niște versuri moderne pe care romanicii le-ar recita între ei spre a-și întreține entuziasmul pentru unul dintre poezii lor. Seara, Guillaume, rămînînd cu primul vînzător și cu nevasta lui, încheia socotelile, reporta, scria datornicilor întîrziati și întocmea facturi. Toți trei puneau la punct munca aceea uriașă al cărei rezultat încăpea într-o singură coală de hîrtie ministerială și dovedea casei Guillaume că poseda atîta în numerar, atîta în mărfuri, atîta în polițe și în scrisuri; că n-avea nici un ban datorie, că avea de primit o sută sau două sute de mii de franci; că se mărise capitalul; că firmele, acarciturile, rentele trebuiau să fie sau sporite, sau reparate, sau dublate. De aici se naștea dorința de a începe de la capăt, cu o patimă și mai mare, strîngerca de nou bănet, fără a le trece vreodată prin cap acestor curajoase furnici să-și pună întrebarea: la ce bun?

Mulțumită acestei zarve ce se petrecea o dată la un an, fericita Augustine scăpă de supravegherea Argușilor ei. În sfîrșit, într-o sîmbătă seara, se ajunsese la încheierea inventarului. Cifrele totalului activ

numărau destule zerouri, pentru ca, într-o împrejurare ca asta, Guillaume să calce peste consemnul sever care domnea tot anul la servirea desertului. Posacul postăvar își frecă bucuros mâinile și îngădui vânzătorilor lui să rămână la masă împreună cu restul familiei. Dar oamenii echipajului abia apucară să-și golească pahărelele cu lichior de casă, că îndată se auzi uruitul unei trăsurii. Familia se duse la teatru să vadă *Cenușăreasa*, în timp ce ultimii doi vânzători primiră fiecare câte șase franci, dimpreună cu permisiunea de a se duce unde le pofteste inima, cu condiția ca la miezul nopții să fie înapoi, acasă.

Cu toată această orgie, duminică dimineața bătrînul negustor de postav se bărbieri la ora șase, își puse surtucul cafeniu, ale cărui ape minunate îi produceau totdeauna aceeași mulțumire, își prinse catarămile de aur la cheitorile pantalonilor largi de mătase, apoi, pe la ora șapte, pe cînd toți ai casei dormeau încă, se îndreptă spre micul birou de lîngă depozitul de la etajul întîii. Lumina pătrundea acolo printr-o fereastră prevăzută cu gratii groase de metal și care dădea într-o curtică pătrată înconjurată de niște ziduri și atît de întunecată încît semăna mai degrabă cu un puț. Bătrînul negustor deschise el însuși obloanele căptușite cu tablă, pe care le cunoștea atît de bine, și ridică partea de jos a ferestrei, făcînd-o să alunece prin jgheabul ei. Aerul înghețat al curții împrăspătă dintr-o dată zăpușeala dinăuntru, tixită de mirosul acela specific din orice birou. Negustorul rămase în picioare, cu mîna rezemată de brațul soios al unui fotoliu de trestie îmbrăcat într-un marochin a cărui culoare naturală se spălăcise; se ferea parcă să se așeze în el. Privi cu un aer înduioșat spre biroul cu două pupitre, unde locul nevestei, care se găsea în fața locului său obișnuit, era ceva mai ferit de o mică arcadă scobită în perele. Contemplă cartoanele numerotate, sforile, andrelele, vergile cu care pecetluia postavul, casa de bani, obiecte moștenite toate din alte vremuri, și i se păru că se vede din nou în fața fantomei lui jupîn Chevrel. Zări același taburet pe care

stătuse odinioară în prezența răposatului său patron. Luă taburetul, îmbrăcat în piele neagră, căruia începuse, încă mai demult, să-i iasă ciltii pe la colțuri, dar fără a se risipi, și-l așeză cu o mână tremurătoare în același loc în care îl pusese și predecesorul său, apoi, stăpînit de o tulburare greu de descris, trase clopoțelul care răspundea la căpățiul patului lui Joseph Lebas. După ce făcu gestul acesta hotărîtor, bătrînul, pe care fără îndoială în clipa aceea îl copleșeau amintirile, luă trei sau patru polițe ce-i fuseseră aduse de curînd, și le ținu în fața ochilor, dar fără să vadă nimic, pînă cînd Joseph Lebas apăru deodată în fața lui.

— Stai jos, îi spuse Guillaume, arătîndu-i taburetul.

Cum bătrînul meșter postăvar nu-i mai spusese niciodată vînzătorului să se așeze pe scaun în fața lui, Joseph Lebas tresări.

— Ce părere ai despre polițele astea? întrebă Guillaume.

— N-au să fie plătite.

— De unde știi?

— Am aflat că, alaltăieri, Etienne & Comp. și-au făcut plățile în aur.

— Aha! exclamă postăvarul. Atîta timp cît nu ești bolnav nu te duci la doctor. Dar mai bine să vorbim despre altceva, Joseph, inventarul e gata?

— Da, domnule, și dividendul²² e unul dintre cele mai frumoase din cîte ați avut pînă acum.

— Nu mai folosi cuvinte de astea noi! Spune produsul, Joseph. Știi, dragul meu, că rezultatul ăsta ți-l datorăm într-o oarecare măsură și dumitale? Așa că m-am gîndit să nu te mai socot un simplu salariat. Doamna Guillaume mi-a dat ideea să-ți ofer o parte de cîștig. Ce zici, Joseph, „Guillaume și Lebas“, oare numele astea n-ar suna frumos laolaltă pe o firmă? Am putea adăuga „și compania“, ca să rotunjim semnătura.

Ochii lui Joseph Lebas fură năpădiți de lacrimi, dar se sili să și le ascundă.

— Ah, domnule Guillaume! Nu știu dacă merit atîta bunătate. Nu fac decît să-mi împlinesc datoria. Și așa, e destul de mult că ați ajutat un biet orfan...

Își freca manșeta de la mîna stîngă cu cea de la mîna dreaptă și nu îndrăznea să se uite în ochii bătrînului care zîmbea gîndindu-se că tînărul acesta modest are, fără îndoială, întocmai ca și el, altădată, nevoie de încurajare pentru ca lucrurile să poată fi înțelese pe deplin.

— Și totuși — reîncepu tatăl Virginiei — trebuie să-ți spun, Joseph, că nu meriți o cinste ca asta! Dumneata nu arăți față de mine aceeași încredere pe care o arăt eu față de dumneata. (Vînzătorul își ridică brusc capul.) Cunoști mecanismul casei de bani. De doi ani încoace, ți-am împărtășit aproape toate combinațiile mele. Te-am trimis și pe la fabrici. Într-un cuvînt, eu nu mai am nici un secret față de dumneata. Pe cînd dumneata... ai o iubită și nu mi-ai spus nimic. (Joseph Lebas roși.) O! o! strigă Guillaume, credeai oare că poți înșela o vulpe bătrînă ca mine! Tocmai pe mine, despre care știi prea bine că am fost în stare să ghicesc pînă și falimentul lui Lecoq?

— Cum, domnule? răspunse Joseph Lebas cercetîndu-l pe patronul său cu aceeași luare aminte cu care-l cerceta acesta. Cu alte cuvinte, știți că sînt îndrăgostit?

— Știu totul, ștregarule, îi spuse respectabilul și vicleanul negustor, trăgîndu-l de vîrfurile urechii. Dar te iert, fiindcă și eu am făcut la fel.

— Și o să mi-o dați?

— Da, împreună cu cincizeci de mii de talori²³, și am să-ți mai dau încă pe atîția, și vom începe cu un capital nou, sub o firmă nouă. O să învîrtim împreună afaceri bune, băiatule, exclamă entuziasmat bătrînul negustor, ridicîndu-se în picioare și dînd din miini. Că vezi tu, dragă ginere, nimic nu e mai frumos ca negoțul. Cei care stau și se întrebă ce plăceri ar putea găsi cineva în asta sînt niște nătărăi. Să miroși totdeauna unde e o afacere bună, să știi să stăpînești piața, să aștepti cu emoție, ca la jocul de noroc, falimentul lui Etienne & Comp., să vezi un regiment

întreg din garda imperială îmbrăcat în postavul lău, să pui piedică unui vecin -- în mod cinslit, bineînțeles ! — să fabrici mai ieftin ca ceilalți, să urmărești din fașă o afacere care se înfiripă, crește, se clatină și izbîndește, să cunoști ca un prefect de poliție toate tainele caselor de comerț ca să n-apuci pe un druim greșit, să rămîi neclintit în fața dezastrelor, să ai prieteni, prin corespondență, în toate orașele industriale — ei, ia spune, Joseph, nu   ăsta un joc necontenit ? Și asta este viața însași ! Eu am să mor în h r uiala asta, ca bătrînul Chevre , dar  i spun drept că n-o să-mi pară rău.

 n înflăcărarea discursului său improvizat cu at ta tărie, tata Guillaume aproape nici nu observase că v nz torul pl ngea de-a binelea, cu lacrimi fierbinți.

— Joseph, dragul meu băiat, dar ce-i cu tine ?

— Ah, o iubesc at t de mult, atât de mult, domnule Guillaume, că-mi simt inima zdrobită,  i nu  tiu dacă...

— Lasă, lasă, m i băiatule, făcu negustorul înduioșat, nici nu  tii c t ești de fericit, zău aș , fiindcă  i ea te iubeste. Asta o  tiu eu !

 i-l privi pe v nz lor clipind din ochii lui mici, verzi.

— Ah, domnișoară Augustine ! Domnișoară Augustine ! exclamă Joseph Lebas într-o pornire de entuziasm.

Dădu să iasă în goană din birou, dar se simți încleștat de mâna de fier-a patronului încremenit, care îl trase cu putere în fața lui.

— Ce rost are Augustine în afacerea asta ?  ntreb  Guillaume al cărui ton îl îngheță subit pe s rmanul Joseph Lebas.

— Dar nu despre ea... nu pe ea o... o iubesc ? rosti v nz torul b lb indu-se.

Dezamăgit de faptul că intuiția îl înșelase, Guillaume se așeză din nou pe scaun  i-și sprijini cu amindouă m inile capul lunguiet, pentru a cugeta la situația ciudată în care se găsea.

Joseph Lebas, rușinat  i deznădăjduit, rămase în picioare.

— Joseph — reîncepu negustorul cu o demnitate rece — eu îți vorbeam de Virginie. Dar dragostea nu se comandă, știu. Ei bine, mă bizui pe discreția dumitale, așa că să uităm de întâmplarea asta. Pentru nimic în lume n-am s-o mărit pe Augustine înaintea Virginiei. Partea dumitale de câștig va fi de zece la sută.

Vînzătorul, pe care dragostea îl însuflețea cu nu știu ce îndrăzneală și elocință, își împreună mîinile, deschise gura și timp de un sfert de ceas îi vorbi lui Guillaume cu atîta căldură și simțire, că situația se schimbă. Dacă ar fi fost vorba de o afacere comercială, bătrînul negustor ar fi invocat anumite reguli fixe ca să ia o hotărîre ; dar, azvîrlit la o mie de leghe depărtare de lumea negoțului, pe întinsa mare a sentimentelor și fără nici o busolă, plutea nehotărît în fața unei întâmplări atît de originale, cum îi spunea el. Furat de bunătatea lui firească, bătu puțin cîmpii.

— Ei, zău așa, măi Joseph, cred că știi că cele două copile ale mele s-au născut la zece ani una după alta ! Domnișoara Chevrel n-a fost frumoasă, cu toate astea n-are nici un motiv să se plîngă de mine. Fă și tu la fel. Ei, hai, nu fi prost și nu mai plînge ! Lasă, poate că o să se aranjeze și asta, o să vedem noi. Slavă domnului, sînt destule mijloace ca să ieșim din încurcătură. Noi, bărbații, nu rămînem pe vecie niște Celadoni²⁴ pentru soțiile noastre. Mă auzi ? Doamna Guillaume e o femeie pioasă, așa că... Ei dar fie, fie, zău așa, în dimineața asta, cînd om pleca la biserică, haide, ia-o de braț pe Augustine.

Acestea fură frazele aruncate la întâmplare de Guillaume. Concluzia cu care se încheiau ele îl încîntă pe îndrăgostitul vînzător, care strînse mîna viitorului lui socru, după ce acesta îi spuse cu subînțeles că totul se va termina cum e mai bine, și ieși din biroul afumat gîndindu-se la unul din prietenii lui pentru domnișoara Virginie.

„Ce o să spună oare doamna Guillaume ?” Întrebarea asta îl cutremură pe bravul negustor de îndată ce rămase singur.

La masa de dimineață, doamna Guillaume și Virginie, cărora negustorul de postav nu le împărtășise încă dezamăgirea lui, îl priviră cu un aer răutăcios pe Joseph Lebas, care părea tare stînjedit. Sfiala vînzătorului avu darul de a cîștiga prietenia soacrei. Stăpîna casei deveni din nou atît de voioasă încît îi aruncă, zîmbind, o privire domnului Guillaume, și își îngădui chiar cîteva din acele glume ușoare a căror pronunțare intrase în uzul tradițional al unor familii cuviincioase ca a lor. Aduse apoi vorba despre potrivirea dintre înălțimea Virginiei și a lui Joseph și îi puse să se măsoare. Avansurile astea neroade abătură cîteva umbre pe fruntea capului de familie, care, dornic de a restabili buna-cuviință, îi porunci Augustinei să-l ia de braț pe primul vînzător în drumul spre Saint-Leu. Doamna Guillaume, surprinsă de această curtenie bărbătească, îl onoră pe soțul ei cu un semn aprobativ din cap. Și cortegiul porni astfel de acasă, într-o ordine care nu putea să dea vecinilor prilej pentru nici o răstălmăcire răutăcioasă.

— Nu sînteți de părere, domnișoară Augustine — glăsuia vînzătorul tremurînd — că soția unui negustor care se bucură de un mare prestigiu, ca domnul Guillaume, de pildă, ar putea să se distreze ceva mai mult decît se distrează mama dumneavoastră, că ar putea să aibă diamante și să umble cu trăsura? O, eu, dacă m-aș însura, aș lua tot greul asupra mea, numai ca să-mi știu nevasta fericită. N-aș pune-o să stea la teighea. Că, vedeți dumneavoastră, astăzi, în postăvarie, nu mai e atîta nevoie de femei, cum era altădată. Domnul Guillaume n-a greșit cînd a procedat așa cum a procedat, mai ales că aceasta era și plăcerea soției dumnealui. E bine ca o femeie să știe să dea o mîină de ajutor la încheierea socotelilor, la ținerea corespondenței, la vînzarea curentă, la comenzi, în gospodărie, nu de alta, dar ca să nu se învețe cu lenca, însă atîta tot. La ora șapte, după închiderea prăvăliei, eu m-aș distra, m-aș duce la teatru, aș face vizite... Dar mi se pare că nu mă ascultați.

— Ba da, domnule Joseph... Ce crezi despre pictură? E o ocupație frumoasă, nu-i așa?

— Da, cunosc și eu un pictor de clădiri, domnul Lourdois, care câștigă bine.

Discutînd astfel, familia ajunse la biserica Saint-Leu. Aici, doamna Guillaume reintră în drepturile ei și, pentru prima oară, o trase pe Augustine alături de dînsa; Virginie se așeză pe al patrulea scaun, lângă Lebas. În timpul liturghiei, totul se desfășură normal între Augustine și Théodore care, în picioare, în dosul unui stîlp, se „ruga“ cu înfocare la madona lui, pe care n-o mai slăbea din ochi. După evanghelie însă, doamna Guillaume băgă de seamă, cam tîrziu, e adevărat, că fiica ei Augustine ținea cartea de rugăciuni de-a-ndoa-selea. Tocmai se pregătea s-o dojenească aspru, dar, ridicîndu-și voaleta, își întrerupse lectura și-și îndreptă privirile în direcția în care fugeau ochii fetei. Cu ajutorul ochelarilor, ea văzu pe tînărul artist a cărui eleganță plină de gust arăta a fi mai degrabă un căpitan de cavalerie în concediu, decît un negustor de prin cartier. E greu să ne închipuim starea de tulburare ce-o cuprinse pe doamna Guillaume, mîndră de educația desăvîrșită pe care o dăduse fetelor ei, cînd prinse de veste că în inima Augustinei sălășluia o iubire ascunsă, pe care naivitatea și bigotismul ei o făceau să pară mai primejdioasă decît ar putea să fie în realitate. Își socotea fata coruptă pînă în fundul sufletului.

— Ține-ți, mai bine, cartea cum se cuvine, domnișoară! îi spuse ea cu o voce înceată, dar zguduită de furie. Și cu un gest brutal smulse cartea acuzatoare, așezînd-o în așa fel încît literele să fie în poziția lor normală. Să nu te împingă păcatul să-ți îndrepti ochii în altă parte decît la rugăciuni — adăugă ea — că altfel vei avea de-a face cu mine. După slujbă, o să stăm de vorbă toți trei, cu tatăl tău și cu mine.

Vorbele acestea fură ca o lovitură de trăsnet pentru biata Augustine. Era gata să leșine, dar luptînd între durerea pe care o simțea și teama de a face tărăboi în biserică, avu tăria de a-și stăpîni tulburarea. Cu toate astea, nu era greu de ghicit zbuciumul din sufletul ei, văzînd cum îi tremura cartea de rugăciuni în mîini și cum îi curgeau lacrimile pe fiecare pagină pe care o

întorcea. În fața privirii sîredelitoare pe care i-o aruncă doamna Guillaume, artistul înțelese primejdia ce-i amenința iubirea, și ieși din biserică spumegînd de mînie, dar hotărît să înfrunte orice încercare.

— Du-te-n camera dumatăle, domnișoară, îi porunci doamna Guillaume fiicei sale după ce se întoarsese acasă. O să te chemăm noi ; dar, bagă de seamă, nu care cumva să ieși de acolo !

Consfătuirea celor doi soți fu atît de tainică, încît la început nimeni nu află nimic. Totuși, Virginie, care o încurajase pe sora ei prin mii de manifestări de simpatie, se arătă atît de îndatoritoare încît se furișă pînă lîngă ușa de la dormitorul mamei sale, unde avea loc discuția și de unde prinse din zbor cîteva cuvinte. La primul drum pe care-l făcu de la al treilea la al doilea etaj, îl auzi pe tatăl ei strigînd :

— Doamnă, vrei, dar, să-ți omori fata ?

— Fii liniștită, draga mea — îi spuse Virginie surorii ei care plîngea într-una — tata îți ia apărarea !

— Și ce-au de gînd să-i facă lui Théodore ? întrebă nevinovata copilă.

Iscoditoarea Virginie coborî atunci din nou. De data asta însă întîrzie mai mult în dreptul ușii ; rezultatul : află că Lebas o iubea pe Augustine. Era scris ca, în această zi de pomină, o casă de obicei atît de liniștită să se transforme într-un infern. Cînd domnul Guillaume îi aduse la cunoștință că Augustine era îndrăgostită de un străin, Joseph Lebas fu cuprins de desperare. Toate speranțele lui, care-l făcuseră să-și pregătească prietenul s-o ceară în căsătorie pe domnișoara Virginie, se năruiră dintr-o dată. Domnișoara Virginie, aflînd cu îndurerare că Joseph, pasămite, o refuzase, fu apucată de migrenă. Dezbinarea dintre cei doi soți, în urma discuției pe care domnul și doamna Guillaume o avuseseră împreună, și în care, pentru a treia oară în viața lor, se găseau pe poziții diferite, se manifestă într-un chip cîl se poate de violent. În sfîrșit, la ora patru după-amiază, Augustine, palidă, tremurînd toată și cu ochii roșii de plîns, apărură înaintea tatălui și mamei sale. Sărmana copilă înșiră cu sinceritate toată scurta poveste a dragostei ei.

Linuștilă de cuvintele tatălui său, care îi făgăduise să o asculte în tăcere, își luă inima în dinți și pronunță în fața părinților numele scumpului ei Théodore de Sommervieux, accentuînd în mod intenționat particula aristocratică. Lăsîndu-se, pentru prima oară, în voia farmecului de a-și da pe față sentimentele, avu destulă îndrăzneală spre a mărturisi cu o siguranță plină de nevinovăție că îl iubea pe domnul de Sommervieux, că îi scrisese, și adăugă cu lacrimi în ochi :

— Ar însemna să mă nenorociți, măritîndu-mă cu altul.

— Dar, Augustine, tu nu-ți dai seama cî înseamnă un pictor ? exclamă mama ei, îngrozită.

— Doamnă Guillaume ! făcu bătrînul tată, tăind vorba soției lui. Augustine — adăugă el — artiștii sînt în general niște pierde-vară. Sînt prea cheltuitori ca să nu fie altceva decît niște stricați. Am fost furnizorul răposatului domn Joseph Vernet, al răposatului domn Lekain și al răposatului domn Noverre. Ah, dacă ai ști de cîte ori acest domn Noverre, cavaler de Saint-Georges, și mai cu seamă domnul Philidor²⁵, l-au bras pe sfoară pe bietul nostru taica Chevrel ! Sînt niște sclifosiți, îi cunosc eu bine : buni de gură, mînerați, dar încolo... Ah ! niciodată acest domn Sumer... Somm...

— De Sommervieux, tată !

— Ei, bine, de Sommervieux, fie ! Desigur că niciodată acest de Sommervieux al tău nu s-a purtat cu tine atît de frumos cum s-a purtat domnul cavaler de Saint-Georges față de mine în ziua cînd am obținut o sentință a consulilor²⁶ împotriva lui. De aceea și era socotit printre oamenii de vază de altădată...

— Dar, tată, domnul Théodore e nobil și mi-a scris că a fost bogat. Tatăl lui se numea cavalerul de Sommervieux, înainte de revoluție.

La aceste vorbe, domnul Guillaume privi spre terribila lui jumătate, care, ca orice femeie căreia nu i se face pe plac, bătea cu vîrfurile picioarelor în podea și păstra o tăcere mocnită. Se ferea chiar să-și întoarcă ochii mînioși spre Augustine, și părea că aruncă asupra domnului Guillaume întreaga răspundere a

unui act atît de grav, de vreme ce părerea ei nu era luată în considerare. Totuși, cu toată aparenta-i stăpînire de sine, cînd își văzu soțul gata să accepte cu ușurință o catastrofă care n-avea nimic comun cu ne-goțul, strigă :

— Ce să spun, domnule, ești de-o slăbiciune față de fetele dumitale !... Dar...

Uruitul unei trăsurii care se opri în fața porții întrerupse deodată muștruluiiala de care bătrînul negustor începuse să se teamă. Peste o clipă, doamna Roguin năvăli în mijlocul camerei și, privind spre cei trei actori ai acestei scene de familie :

— Știu totul, verișoară ! rosti ea cu un aer protector.

Doamna Roguin avea o slăbiciune : aceea de a crede că nevasta unui notar din Paris e îndreptățită să joace rolul unei femei de lume.

— Știu totul — repetă ea — și viu în arca lui Noe, ca porumbița, cu ramura de măslin : Am întîlnit imaginea asta în *Génie du Christianisme*²⁷, explică, întorcîndu-se spre doamna Guillaume ; cred că-ți place comparația, verișoară. Știi — adăugă apoi zîbind către Augustine — că acest domn de Sommervieux e un om încîntător ? Mi-a dăruit azi dimineață portretul meu făcut de o adevărată mîna de maestru. Trebuie să prețuiască cel puțin șase mii de franci.

La aceste cuvinte, atinse ușurel brațul domnului Guillaume. Bătrînul negustor nu se putu împiedica de-a face o strîmbătură mare din gură, așa cum îi era obiceiul.

— Cunosce foarte bine pe domnul de Sommervieux, reîncepu porumbița. În ultimele două săptămîni a fost nelipsit la seratele mele, căroră le dădea mult farmec. Mi-a împărtășit toate ofurile lui și m-a pus să-i fiu avocat. De azi dimineață știu că o adoră pe Augustine, și că ea va fi a lui. Ah ! verișoară, nu da așa din cap în semn de refuz ! Aflați că o să fie făcut baron și că a primit de curînd „Legiunea de onoare”²⁸, pe care i-a acordat-o însuși împăratul²⁹ în urma expoziției de la Salon. Roguin este acum notarul lui și-i cunoaște toate veniturile. Ei bine, domnul de Sommervieux posedă o rentă de douăsprezece mii de livre

În proprietăți imobiliare. Vă dați seama ce-ar putea ajunge socrul unui om ca el? Cel puțin primar al arondismentului. Și n-ați văzut cum domnul Dupont a fost făcut conte al Imperiului și senator numai pentru că, în calitate de primar, l-a felicitat pe împărat cu prilejul intrării sale în Viena? Ce mai, căsătoria asta trebuie să se facă! Eu, una, îl ador pe tânărul ăsta minunat. O purtare ca a lui față de Augustine nu se întâlnește decît în romane. Lasă, micuța mea, ai să fii fericită și toată lumea o să dorească să fie în locul tău. La seratele mele vine și doamna ducesă de Carigliano care se prăpădește după domnul de Sommervieux. Anumite guri rele spun că ea n-ar veni la mine decît pentru el. Auzi colo, ca și cum o ducesă abia înnobilită s-ar simți prost la o Chevrel, a cărei familie are în urma ei o sută de ani de vrednică burghezie!

— Augustine — continuă doamna Roguin după o mică pauză — am văzut portretul. Doamne, cît e de frumos! Știi că împăratul a ținut să-l vadă? I-a spus mareșalului, glumind, că dacă la curtea lui ar fi multe femei ca aceea, atunci cînd vin atîția regi acolo, ar garanta o pace permanentă în Europa. Măgulitor, nu?

Furtuna cu care se începuse ziua aceasta era menită să fie aidoma celor din natură, urmată adică de o vreme liniștită și senină. Doamna Roguin puse atîta putere de convingere în vorbele ei, știu să atace în același timp atîtea coarde sensibile din inimile uscate ale domnului și doamnei Guillaume, încît, pînă la urmă nimeri una din care avea să tragă folos. În acea epocă ciudată, familiile de negustori și burghezi aveau mai mult ca oricînd mania nebunească a încuscririlor cu marii seniori, și generalii Imperiului profitau³⁰ într-o măsură destul de largă de această împrejurare. Domnul Guillaume se declara însă, pe față, împotriva acestei nenorocite pasiuni. El avea axiomele lui de la care nu se abătea, și anume că, pentru a fi fericită, o femeie trebuie să se mărite cu un bărbat de aceeași categorie socială cu ea; cel care încearcă să se cocoșe prea sus va fi, mai curînd sau mai tîrziu, pedepsit pentru aceasta; dragostea rezistă atît de puțin

în fața hărțuieilor căsniciei, încît soții trebuie să găsască unul la celălalt calități destul de solide ca să poată fi fericiți ; nu e nevoie ca unul din ei să fie mai învățat decît celălalt, pentru că, înainte de toate, ei trebuie să se înțeleagă. Cînd soțul zice *hăis* și soția *cea*, riscă să moară amîndoi de foame. Proverbul acesta el îl născocise. Asemuia căsniciile de felul acesta cu vechile stofe de mătase și de lînă, în care mătasea ajungea mai totdeauna să taie lîna. Totuși, e atîta deșertăciune în adîncul inimii omenești, încît chibzuința cîrmaciului care conducea atît de bine „Motanul cu mîngea” se năruie sub agresiva elocință a doamnei Roguin. Severa doamnă Guillaume găsi cea dintîi în slăbiciunea fiicei ei temeiuri de a se abate de la aceste principii, pentru a putea consimți să-l primească în casă pe domnul Sommervieux, pe care își puse în gînd să-l descoase cu toată strășnicia.

Bătrînul negustor se duse să-l caute pe Joseph Lebas, pe care-l puse în curent cu cele întîmplate. La orele șase și jumătate, sufrageria, înfățișată pe pînză de pictor, întrunea sub acoperișul ei de sticlă pe domnul și pe doamna Roguin, pe tînărul artist și pe fermecătoarea Augustine, pe Joseph Lebas, care-și aștepta fericirea cu răbdare și pe domnișoara Virginie, căreia îi trecuse migrena. Domnul și doamna Guillaume își și vedeau odraslele căpătuite și soarta „Motanului cu mîngea” trecută în mîini pricepute. Mulțumirea lor ajunsese la culme cînd, la desert, Théodore le dăruie uluitorul tablou pe care ei nu reușiseră să-l vadă, tablou care înfățișa interiorul acestei vechi prăvălii, căreia i se hărăzise atîta fericire.

— Ce drăguț e ! exclamă Guillaume. Și cînd te gîndești că s-au găsit unii care voiau să dea treizeci de mii de franci pe el !

— Asta, pentru că se văd în el dantelele mele, reluă doamna Guillaume.

— Și stofele astea desfăcute, adăugă Lebas. Parcă îți vine să le pipăi.

— Draperiile sînt totdeauna de efect în artă, explică pictorul. Noi, artiștii moderni, am fi foarte fericiți

dacă am izbuti să redăm perfecțiunea veșmintelor antice.

— Așadar, îți plac stofele ? exclamă tata Guillaume. Ei, zău așa, păi atunci bate palma coala, tinărul meu prieten ! De vreme ce prețuiești comerțul, o să ne înțelegem noi. La urma urmei, de ce l-ai disprețui ? Lumea a început doar cu el, deoarece Adam a vândut paradisul pe un măr. Între noi fie zis, n-a făcut o afacere grozavă !

Și bătrînul negustor începu să ridă din toată inima, atîțat de șampania pe care o oferea cu dărnicie. Vălul ce lega ochii tinărului artist era atît de gros, încît el văzu în viitorii lui socri niște oameni drăguți și nu se dădu în lături de a-i înveseli cu cîteva glume cuviincioase. De aceea cîștigă simpatia tuturor. Seara, după ce salonul mobilat cu lucruri bogate, cum spunea stăpînul casei, se goli și în timp ce doamna Guillaume trecea repede de la masă la sobă, apoi la candelabrul aprins, suflînd în lumînări, priceputul negustor, care își regăsea totdeauna istețimea de îndată ce era vorba de afaceri sau de bani, o trase pe fiica lui Augustine lîngă el, apoi, luînd-o pe genunchi, îi vorbi așa :

— Scumpa mea copilă, fiindcă tu vrei astfel, ai să te măriți cu Sommervieux al tău ; ești liberă să dispui singură de capitalul tău de fericire. Dar să nu crezi că mă las amăgit de cei treizeci de mii de franci pe care-i cîștigă stricînd bunătate de pînze. Banii se duc tot atît de repede precum vin. L-am și auzit astă-seară pe tinărul acesta nesocotit spunînd că dacă banul e rotund, e ca să se rostogolească ! Numai că, dacă e rotund pentru cei risipitori, el e turtit pentru oamenii chibzuiți care-l strîng și-l chivernisesc. Ori, copila mea, flăcăul ăsta chipeș o să-ți dea trăsuri, diamante ? Care va să zică, are parale și vrea să le cheltuiască pentru tine ! *Bene sit !*³¹ Nu mă bag, nu mă amestec. Cît despre ceea ce am să-ți dau eu, n-aș vrea ca bănișorii strînși cu atîta trudă să se ducă pe carete sau pe zorzoane. Cine cheltuiește prea mult nu se îmbogățește niciodată. Cu o zestre de o sută de mii de taleri n-o să poți cumpăra tot Parisul. Într-o bună zi o să-ți mai dau, e drept, încă vreo cîteva sute de mii de franci,

dar, să fiu al naibii, dacă n-am să te fac să-i aștepți cît mai mult cu putință. Așa că l-am tras pe preten-
dentul tău deoparte și, pentru un om ca mine, care a
provocat falimentul lui Lecoq, n-a fost de loc greu să
convîng pe un simplu artist să se însoare cu separație
de bunuri. Voi fi cu ochii în patru la încheierea con-
tractului, pentru a trece lămurit toate donațiile pe care
își propune să ți le facă. Intr-un cuvînt, copila mea,
trag nădejde să fiu bunîc, ce naiba, și vreau să mă
îngrijesc de pe acum de nepoțelii mei, așa că jură-mi
chiar în clipa asta că n-ai să iscălești niciodată nimic
în materie de bani decît cu învoirea mea. Iar dacă o
fi să plec și să mă întîlnesc prea devreme cu taica
Chevrel, jură-mi, că ai să te sfătuiești cu tînărul Lebas
— cumnatul tău. Făgăduiește-mi !

— Da, tată, ți-o jur.

La aceste cuvinte rostite cu o voce blîndă, bătrînul
își sărută fiica pe amîndoi obrazii. În seara aceea,
toți îndrăgostiții dormiră aproape tot așa de liniștiți
ca și domnul și doamna Guillaume.

La cîteva luni de la duminica aceea de neuitat,
pristolul de la Saint-Leu fu martorul a două căsătorii
cu totul diferite. Augustine și Théodore veniră în fața
altarului îmbătați de fericire, cu ochii plini de iubire,
gătiți în haine elegante și așteptați de un echipaj
luxos. Virginie, sosind împreună cu familia într-o
trăsură luată cu chirie, și condusă la braț de tatăl
ei, pășea smerită și într-o găteală cît se poate de sim-
plă în urma surorii sale mai mici, ca o umbră ce-ar fi
fost necesară pentru întregirea armoniei acestui ta-
blou. Domnul Guillaume făcuse tot ce-i stătuse în
putință pentru ca Virginie să fie cununată la biserică
înaintea Augustinei, dar avu nemulțumirea să vadă că
preoții dimpreună cu ceilalți slujitori mai mărunți dă-
deau întîietate celei mai elegante dintre mirese. Auzise
cîțiva vecini de-ai lui aprobînd cu satisfacție bunul
simț al domnișoarei Virginie care făcea, spuneau ei,
căsătoria cea mai trainică și rămînea credincioasă
cartierului ; în același timp aruncau tot felul de în-
țepături pornite din invidie la adresa Augustinei care
se mărita cu un artist, cu un nobil, și adăugau cu un

fel de spaimă că dacă Guillaumii se lasă tirăți de ambiție, postăvăria se va duce de răpă. Cînd un bătrîn negustor de evantaie spuse că mîna spartă ăla o s-o aducă în curînd la sapă de lemn, Guillaume se feliită *in petto*³² pentru prevederea de care dăduse dovadă la întocmirea actului dotal. Scara, după un bal strălucit urmat de una din acele mese îmbelșugate a cărei amintire începe să piară în rîndurile generației de azi, familia se despărți. Domnul și doamna Guillaume rămaseră în casa lor din strada Colombier, unde se făcuse nunta ; domnul și doamna Lebas se întoarseră în trăsura lor luată cu chirie la vechea locuință din strada Saint-Denis, pentru a conduce mai departe nava „Motanului cu mingea“, iar artistul, beat de fericire, o prinse în brațe pe scumpa lui Augustine și cînd cupeul lor ajunsese în strada Trois-Frères, o luă pe sus și o duse plin de voioșie într-un apartament pe care îl înfrumusețau toate artele.

Flacăra pasiunii care-l stăpînea pe Théodore făcu să se scurgă aproape un an fără ca cel mai mic nor să întunece azurul cerului sub care trăiau tinerii căsătoriți. Pentru ei, existența n-avea nimic apăsător. Théodore îmbogățea fiecare zi cu noi și noi jerbe de plăcere. Știa să împletească avîntările pasiunii cu dulcea lîncezeală a acelor clipe de tihnă cînd sufletele se pierd într-un extaz atît de înalt încît par a uita cu totul îmbrățișările trupesti. Nefiind în stare să mai judece, fericită, Augustine se lăsa legănată în brațele bucuriei ei, socotind totuși că nu dă îndeajuns oferindu-se în întregime sacrului și îngăduiului amor al căsniciei. Simplă și neștiutoare, ea nu cunoștea nici cochetăria refuzurilor, nici dominația pe care o tine-rică din lumea bună o exercită asupra unui bărbat cu ajutorul a tot felul de capricii dibace. Era prea îndrăgostită ca să se mai gîndească la viitor și nu-și închi-puta că o viață atît de plăcută s-ar putea sfîrși vreodată. Fericită că este izvorul tuturor bucuriilor so-tului ei, credea că această dragoste nestinsă va fi pen-tru ea, totdeauna, podoaba cea mai frumoasă din lume, tot astfel cum devotamentul și supunerea sa vor fi o nesfîrșită atracție. În cele din urmă, satisfacțiile iu-

birii îi dădură alita strălucire, încît frumuseţea îi trezi orgoliul şi o făcu să creadă că ar putea să pună stăpînire pentru totdeauna pe un bărbat care se aprindea aşa de repede ca domnul de Sommervieux. Precum se vede, situaţia ei de femeie nu-i dezvălui alte învăţăminte, decît cele ale iubirii. La sînul acestei fericiri, rămase aceeaşi feliţă nepricepută care dusesese o viaţă modestă în strada Saint-Denis şi nici nu se gîndea să-şi însuşească deprinderile, experienţa şi tonul lumii în care avea să trăiască. Toate vorbele pe care le rostea fiind numai cuvinte de dragoste, arătau, e drept, oarecare mlădiere a spiritului ei şi o anumită gingăşie în expresie; în realitate însă folosea limbajul comun al tuturor femeilor atunci cînd devin obiectul unei pasiuni în care se simt ca în elementul lor. Dacă din întîmplare Augustine spunea ceva ce nu se potrivea cu ceea ce gîndea Théodore, tînărul artist rîdea aşa cum rîzi de primele greşeli ale unui străin, dar, care pîna la urmă devin obositoare dacă omul nu se corectează.

Cu toată dragostea aceasta, la încheierea unui an ce fusese tot atît de fermecător pe cît de repede trecuse, Sommervieux simţi într-o dimineaţă nevoia de a-şi relua lucrul şi tabieturile lui. Soţia lui era însărcinată. El începu să se întîlnească din nou cu prietenii săi. În perioada greutăţilor prin care trece o femeie tînără în anul cînd îşi alăptează pentru prima oară un copil, el lucră, desigur, cu multă tragere de inimă; dar uneori simţea nevoia să iasă în lume pentru a se distra. Casa în care se ducea mai bucuros era aceea a ducesei de Carigliano, care pîna la urmă izbutise să-l atragă la dînsa pe celebrul artist. După ce Augustine se întremă, şi cînd copilul nu mai avu nevoie de îngrijirile neîncetate ce-o obligă pe mamă să renunţe la plăcerile lumii, Théodore începu să simtă dorinţa de a cunoaşte acele satisfacţii ale amorului propriu pe care ni le dă societatea atunci cînd apărăm în mijlocul ei alături de o femeie frumoasă, demnă de invidie şi admiraţie. Faptul că străbătea saloanele, învăluită în strălucirea gloriei soţului ei care se răsfîrgea şi asupra ei, stîrnind gelozia celorlalte femei, fu pentru Augustine un nou izvor de bucurii; dar asta avea să

fie ultima rază pe care i-o arunca fericirea ei conjugală. Vanitatea soțului începu să se simtă rănită de îndată ce, în ciuda străduințelor ei zadarnice, Augustine își dădu în vileag stângăcia, nesiguranța în exprimare și îngustimea ideilor. Caracterul lui Sommervieux, domolit timp de aproape doi ani și jumătate de primele înlănțuiri ale iubirii, își reluă, de astă dată cu liniștea unei patimi mai puțin tinerești, cursul și deprinderile lui obișnuite, abătute o clipă din făgașul lor firesc. Poezia, pictura și deslătările rafinate ale imaginației dispun, la oamenii aleși, de drepturi ce nu pot fi înlăturate. La Théodore, nevoile acestea ale unui suflet larg nu fuseseră părăsite în decursul celor doi ani, ci găsiseră numai un teren nou. Dar după ce cîmpiile dragostei fură străbătute, după ce artistul culese, întocmai ca și copiii, atîția trandafiri și albăstrele, cu o lăcomie ce-l făcu să nu-și dea seama că nu-i mai încăpeau în brațe, totul se schimbă. De cîte ori pictorul îi arăta soției sale schițele celor mai frumoase compoziții, o auzea exclamînd la fel ca pe bătrînul Guillaume: „Ce drăguțe!“ Admirația ei lipsită de căldură nu provenea dintr-un sentiment de înțelegere artistică, ci din considerații de dragoste. Augustine prefera o privire, unui tablou cît de frumos. Singura manifestare a sublimului pe care o cunoștea ea era aceea a inimii. În cele din urmă Théodore nu-și mai putu ascunde un adevăr crud: soția lui rămînea rece în fața poeziei, nu trăia în aceeași sferă cu el, nu era în stare să împărtășească toate capriciile și originalitățile, toate bucuriile și durerile lui; ea călca pe pămînt, într-o lume reală, în vreme ce el plutea într-o lume de vis. Oamenii obișnuiți nu pot să înțeleagă frămîntările veșnic vii ale unei ființe care, unită cu alta prin cel mai sincer dintre toate sentimentele, e nevoită să-și înăbușe neconținut cele mai prețioase tresăriri ale gîndirii și să îngroape iarăși în neant imaginile pe care o putere magică o îndeamnă să le creeze. Pentru o astfel de ființă, chinul acesta e cu atît mai mare, cu cît sentimentul pe care-l nutrește pentru tovarășul său de viață îi cere, ca o primă poruncă, să nu ascundă nimic unul față de altul, în așa fel încît zborurile gîndirii și

elanurile sufletești ale unuia să se conlopească cu ale celuilalt. Nimeni nu poate înșela natura, fără a nu fi pedepsit; ea e neînduplecată ca și necesitatea, care, desigur, e un fel de natură socială. Sommervieux se refugie în liniștea și tăcerea atelierului său, nădăjduind că pe măsură ce se va obișnui să trăiască în mediul artiștilor, soția lui se va schimba și că germenii amorțiți ai unei inteligențe înalte care, după părerea unor spirite superioare, se află sădiți în orice ființă, se vor dezvolta și la dînsa. Dar Augustine credea prea mult în cele bisericesti, pentru a nu se îngrozi de felul de a vorbi al artiștilor. La cel dintîi dîneu pe care-l dădu Théodore, auzi pe un tînăr pictor spunînd cu acea ușurință copilărească pe care ea n-o putea înțelege și grație căreia o glumă este iertată chiar cînd păcătuiește împotriva religiei :

— Cum, doamnă, paradisul dumneavoastră nu e mai frumos decît *Schimbarea la față* pictată de Rafael ? Vă spun drept că mi s-a făcut lehamite să-l tot admir !

Augustine adusese așadar în această societate, căreia îi plăceau jocurile de inteligență, o atitudine de neîncredere, ce nu scăpă nimănui. Ii stingherea. Iar artiștii stingheriți devin necruțători : sau fug, sau își bat joc. Doamna Guillaume, între alte slăbiciuni, o avea și pe aceea de-a face prea mult caz de demnitate, care i se părea apanajul oricărei femei măritate ; și, cu toate că se declarase deseori împotriva ei, Augustine nu se putu dezbăra de obiceiul de a imita într-o bună măsură falsa pudoare a mamei sale. Această exagerare a nevinovăției, de care nu scapă uneori nici femeile cinstite, prilejui cîteva epigrame făcute la repezeală, a căror ironie era de prea bun gust pentru ca Sommervieux să se poată supăra. Glumele acestea, chiar dacă ar fi fost ceva mai aspre, nu erau, la urma urmei, decît răzbunări de-ale prietenilor săi îndreptate împotriva lui însuși, dar pentru un suflet ca al lui Théodore, sensibil la orice impresii dinafară, nimic nu putea trece fără să lase urme. De aceea încercă pe nesimțite o răceală care se accentuă din ce în ce mai mult. Pentru a ajunge la fericirea conjugală, trebuie să urci un

munte al cărui podiș îngust dă numaidecît spre celălalt versant pe cît de abrupt pe atît de alunecos, iar dragostea pictorului începuse să-l și coboare. Ajunse la convingerea că soția lui nu era în stare să înțeleagă considerentele morale care îndreptăteau, în ochii lui, ciudățenia purtărilor sale față de dînsa, și nu se socoti cîtuși de puțin vinovat de faptul că îi ascundea unele gînduri pe care ea nu le-ar putea pricepe sau unele abateri ce par de neiertat în fața tribunalului unei conștiințe burgheze. Augustine se închise într-o suferință posacă și mută. Simțămintele acestea ascunse așternură între cei doi soți un vâl care se îngroșa din zi în zi. Fără ca soțul ei să fie mai puțin atent cu dînsa, Augustine nu putea decît să se înfioare văzîndu-l că păstrează pentru lume comorile de spirit și gingășie pe care altădată le depunea la picioarele ei. În curînd, ajunse să dea un înțeles tragic aluziilor glumețe care se fac în societate cu privire la nestatornicia bărbaților. Nu se plîngea, dar atitudinea ei era ca și o acuzare. După trei ani de la mărițiș, această femeie tînără și frumoasă, care se plimba atît de strălucitoare în trăsura ei luxoasă, care trăia într-o atmosferă de glorie și bogăție invidiată de atîția oameni fără griji ce nu sînt în stare să judece cum se cuvine diferitele situații ale vieții, căzu pradă unor suferințe cumplite. Îmbujorarea de pe față îi dispăru. Incepu să drămuiască lucrurile, să le compare. Apoi durerea îi dezvălui primele texte ale experienței. Se hotărî, cu tot curajul, să rămînă în sfera îndatoririlor sale, nădăjduind că prin această comportare va putea recîștiga mai curînd sau mai tîrziu dragostea soțului ei ; dar nu se întîmplă astfel. Cînd Sommervieux ieșea, obosit, din atelierul său, Augustine nu se grăbea să-și ascundă lucrul, astfel că pictorul își surprindea soția cîrpind cu mîgăleala unei bune gospodine rufăria casei și a lui. Cu o mînă largă, fără să crîcnească, îi dădea soțului ei toți banii de care acesta avea nevoie pentru petrecerile lui, dar, în același timp, dorind să nu risipească averea scumpului ei Théodore, făcea economii, fie restrîngîndu-și nevoile, fie renunțînd la unele cheltuieli pentru ținerea menajului. O astfel de conduită se bă-

tea cap în cap cu aceea nepăsare a artiștilor care, după ce s-au bucurat din plin de viață, la sfârșitul carierei nici nu se întreabă măcar de ce s-au ruinat. Ar fi de prisos să pomenim fiecare umbră care întunecă treptat strălucitoarea lor lună de miere pînă ajunse la bezna adîncă de acum.

Într-o seară, nefericita Augustine, care de multă vreme îl auzea pe soțul ei vorbind meru cu entuziasm despre doamna ducesă de Carigliano, primi din partea unei prietene cîteva informații de o prefăcută bunăvoință cu privire la natura relațiilor dintre Sommervieux și celebra cochetă de la curtea imperială. La douăzeci și unu de ani, în plină sclipire a tinereții și a frumuseții, Augustine se văzu trădată pentru o femeie de treizeci și șase de ani. Simțindu-se nenorocită în mijlocul societății și al petrecerilor ce nu-i aduceau nici o bucurie, sărmana de ea nu mai înțelegea nimic nici din admirația pe care o provoca, nici din invidia pe care o stîrnea. Pe chipul ei se zugrăvi o expresie nouă. Tristețea îi așternu pe față blîndețea dulce a resemnării și paloarea unei iubiri desconsiderate. În curînd începu să fie curtată de bărbații cei mai seducători, dar rămase deoparte, păstrîndu-și castitatea. Cîteva vorbe disprețuitoare, scăpate din gura soțului ei, o aduseră într-o stare de deznădejde sfîșietoare. O lumină fatală o făcu să întrevadă cusururile care, ca urmare a educației ei simpliste, împiedicau contopirea deplină a sufletului său cu acela al lui Théodore; îl iubea însă atît de mult încît lui îi ierta orice, iar pe ea se condamna singură. Plînsese cu lacrimi de sînge și recunoscuse prea tîrziu că după cum există căsătorii greșite în privința deprinderilor și a rangului social, tot astfel există și căsătorii greșite din pricina nepotrivirilor de caracter. Gîndindu-se la bucuriile de la începutul căsniciei sale, înțelese cît fusese de fericită atunci și recunoscuse în sinea ei că o iubire atît de mare prețuiește cît o viață întregă și că nu poate fi răsplătită decît cu nefericire. Cu toate acestea, iubea cu prea multă sinceritate ca să-și piardă orice nădejde. De aceea, la douăzeci și unu de ani, se hotări să înceapă

a se cultiva și a-și dezvolta imaginația, după măsura aceleia pe care o admira.

„Dacă nu am talent poetic — își spunea ea — cel puțin să înțeleg poezia.“

Și, dînd dovadă de acea putere de voință, de acea energie pe care o au toate femeile atunci cînd iubesc cu adevărat, doamna de Sommervieux încercă să-și schimbe caracterul, deprinderile, felul de viață; dar înghițind volum după volum, învățînd cu sîrguință, nu izbuti să devină decît ceva mai puțin ignorantă. Vioiciunea spiritului și grația în conversație sînt daruri ale naturii sau roadele unei educații începute încă din leagăn. Ajunse să iubească muzica, să se desfăteze cu ea, dar nu reușea să cînte cu gust. Înțelegea literatura și frumusețile poeziei, dar era prea tîrziu ca să-și mai poată împodobi cu ele memoria îndărătnică. Asculta cu plăcere conversațiile de prin saloane, dar ea însăși nu aducea nici o fărîmă de sclipire. Concepțiile religioase și prejudecățile din copilărie stăteau în calea unei emancipări depline a inteligenței sale. Pe lîngă toate astea, în sufletul lui Théodore se strecurase o răceală față de ea, cu care Augustine nu se putea lupta. Artistul lua peste picior pe cei care-i laudau soția, și ironia lui era destul de întemeiată: inspira atît respect acestei tinere și grațioase făpturi încît în preajma lui, sau cînd rămîneau singuri, ea începea să tremure. Stingherită de marea-i dorință de a place, își simțea sufletul și gîndurile înecîndu-se într-un singur simțămînt. Atîta devotament ajunse să-i displacă acestui soț nedevoțat, care părea chiar că o îndeamnă să greșească, socotind cinstea ei drept o lipsă de sensibilitate. Augustine se strădui în zadar să-și calce pe inimă, să se plece în fața capriciilor, a fanteziilor soțului și să se supună egoismului vanității lui; nu obținu rezultatele demne de sacrificiile ei. Probabil că amîndoi lăsaseră să treacă momentul acela cînd sufletele pot să se înțeleagă unul pe altul. Într-o bună zi, inima prea simțitoare a tinerei soții primi una din acele lovituri care slăbesc atît de mult legăturile sufletești, încît ai crede că ele s-au și rupt. Femeia se închidea tot mai mult în sine. Dar în curînd o inspi-

rație nenorocilă o îndemnă să se ducă să caute sfaturi și mîngîieri în sînul familiei părintești.

Intr-o dimineață, deci, porni către fațada grotescă a casei umile și tăcute în care își petrecuse copilăria. Cînd revăzu fereastra de unde trimisese într-o zi prima sărutare aceuia care astăzi îi învăluia viața cu atîta glorie și nefericire, scoase un oftat adînc. Totul era neschimbat în vîgăuna unde numai vînzarea postavului întinerea parcă. Sora Augustinei ocupa acum locul mamei sale în dosul vechii tejghele. Intristata vizitatoare îl întîlni pe cumnatul ei cu creionul după ureche, dar acesta abia o luă în seamă, într-atît părea de ocupat. În jurul lui domnea forfota aceea teribilă a inventarului general. De aceea o lăsă singură, rugînd-o să-l scuze. Sora ei, arătîndu-i oarecare pică, o primi și ea cu destulă răceală. În adevăr, Augustine care cobora strălucitoare dintr-o trăsură elegantă, nu venise niciodată să-și vadă sora, decît în treacăt. Nevasta prevăzătorului Lebas își închipui că nevoia de bani era principalul motiv al acestei vizite atît de matinale și încercă să păstreze o atitudine rezervată, ceea ce o făcu pe Augustine să zîmbească de mai multe ori. Soția pictorului observă că, în afară de boneta cu dantele, mama ei găsisese în Virginie o succesoare demnă de ea care ducea mai departe străvechea faimă a „Motanului cu mîngea”. La dejun, ea constată unele schimbări în obiceiurile casei, spre lauda bunului simț al lui Joseph Lebas; vînzătorii nu se mai ridicau atunci cînd se servea deser'ul, ba li se îngăduia să și vorbească, iar masa îmbelșugată dovedea o bunăstare fără pretenții. Tînăra elegantă dădu peste cotoarele unor bilete de lojă la Teatrul Francez și își aduse aminte că o văzuse pe sora ei de cîteva ori acolo. Doamna Lebas avea pe umeri un cașmir a cărui mîndrețe arăta cît de generos era soțul ei față de dînsa. Într-un cuvînt, cei doi soți se țineau în pas cu vremea. Augustine fu copleșită de înduioșare, dîndu-și seama, în cele cîteva ceasuri pe care le petrecu împreună cu ei, de fericirea potolită, fără înflăcărări, e drept, dar și fără furtuni, de care se bucura această pereche atît de potrivită. Ei priveau viața ca pe o întreprindere ne-

gustorcasă, în care, înainte de orice, trebuie să te gîndești la afaceri. Fiindcă nu găsise la bărbatul ei iubire prea mare, femeia se strădui să i-o insufle ea însăși. Ajungînd pe nesimțite s-o stimeze și chiar s-o iubească pe Virginie, timpul necesar pentru ca fericirea lor să înflorească fu pentru Joseph Lebas, ca și pentru soția lui, o cheazășie a trăiniciei. De aceea, cînd sărmana Augustine li se tîngui, vorbindu-le de situația ei dureroasă, trebui să suporte potopul de locuri comune³³ pe care morala din strada Saint-Denis le punea la îndemîna surorii sale.

— Greșeala s-a făptuit, nevastă, zise Joseph Lebas. Acum trebuie să ne ajutăm sora, sfătuind-o cum e mai bine.

Apoi, istețul negustor analiză cu de-amănuntul toate posibilitățile pe care legile și moravurile i le îngăduiau Augustinei pentru a ieși din acest impas; numerotă, ca să spunem așa, toate considerentele, le rîndui, după greutatea lor, în diferite categorii, ca și cum ar fi fost vorba de niște mărfuri de calitate deosebite; după aceea le puse în balanță, le cîntări și, dată fiind situația cumnatei sale, ajunse la concluzia că Augustine trebuie să ia o hotărîre energică, lucru care nu se împacă însă de loc cu dragostea pe care ea o purta încă soțului ei. De aceea dragostea aceasta se trezi în ea cu toată puterea cînd îl auzi pe Lebas pomenind de calea justiției. Augustine mulțumi celor doi prieteni și se întoarse acasă și mai abătută decît era înainte de a se fi dus să le ceară sfatul. Pe urmă se hotărî să-și ia inima în dinți și să se îndrepte spre casa bătrînească din strada Colombier, cu scopul de a destăinui tatălui și mamei ei întreaga-i nenorocire. Biata femeie semăna cu acei bolnavi, care, ajunși într-o stare desperată, încearcă toate rețetele, ba încep chiar să creadă și în leacurile băbești.

Cei doi bătrîni o primiră cu o căldură ce-o înduioșă. Pentru ei, această vizită era un prilej de a rupe monotonia în care trăiau. De patru ani, treceau prin viață ca niște navigatori fără țintă și fără busolă. Așezați la gura cobei, își depănau unul altuia amintiri despre dezastrele provocate de prețurile maximele din vre-

mea Terearei, apoi despre achizițiile lor de postav de altădată, de felul cum scăpaseră de falimente și, mai ales, despre faimoasa prăbușire a lui Lecoq, care fusese adevărata bătălie de la Marengo³⁴ a bătrînului Guillaume. La urmă, după ce terminau de vorbit despre toate lărașeniile acelea vechi, recapitulau cîștigurile obținute din inventarele cele mai productive și evocau încă o dată întîmplări de pe vremuri din cartierul Saint-Denis. Pe la ora două, moș Guillaume se ducea să-și arunce ochii prin prăvălia de „La motanul cu mingea”. La întoarcere, se oprea pe la toate dușenile care altădată îl concurau, dar ai căror proprietari tineri de azi nădăjduiau să-l încurce pe bătrînul negustor în niscaiva afaceri aventuroase, cărora, conform obiceiului său, nu le spunea niciodată nu. Doi cai zdraveni de Normandia plesneau de grași în grajdul locuinței lor; doamna Guillaume nu se folosea de ei decît atunci cînd se ducea cu trăsura, în fiecare duminică, la slujba de la biserica parohială. De trei ori pe săptămînă, această pereche respectabilă avea musafiri la masă. Datorită trecerii de care se bucura ginecele său, Sommervieux, bătrînul Guillaume fusese numit membru în comitetul consultativ pentru echiparea trupelor. Astfel, de cînd soțul ei avea un rang înalt în administrație, doamna Guillaume luase hotărîrea de a trăi pe picior mare. Apartamentele lor erau încărcate cu atîtea podoabe de aur și argint și cu atîtea mobile fără gust, dar scumpe, încît camera cea mai simplă semăna cu o capelă. Chiverniseala și risipa păreau că se înfruntă în fiecare lucru din această casă. S-ar fi zis că domnul Guillaume ținuse să-și plaseze banii pînă și în cumpărarea unui sfeșnic. În mijlocul acestui bazar, a cărui bogăție arăta că cei doi soți nu mai aveau alte preocupări, celebrul tablou al lui Sommervieux căpătase un loc de cinste și consola pe domnul și pe doamna Guillaume care, de douăzeci de ori pe zi, își ridicau ochii înhămați cu ochelari bătrînești spre această imagine a vieții lor de odinioară, atît de activă și de plăcută pentru ei. Contactul cu această casă și aceste apartamente în care totul avea un iz de bătrînețe și lîncezeală, spectacolul oferit de aceste două

ființe ce păreau azvîrlite pe o stîncă de aur, departe de lume și de zbuciumul vieții, o surprinseră pe Augustine. Ea contempla acum cea de a doua parte a tabloului, cu al cărui început făcuse cunoștință la Joseph Lebas, unde văzuse o viață frămîntată, deși în fond cît se poate de statică, un fel de existență mecanică și instinctivă, aidoma celei a castorilor. Și deodată începu să se simtă mîndră de tristețile ei, gîndindu-se că ele izvorau totuși dintr-o fericire care durase un an și jumătate și care valora în ochii săi mai mult decît o mie de asemenea existențe al căror gol i se părea îngrozitor de mare. Totuși căută să-și înăbușe acest sentiment puțin măgulitor și desfășură în fața bătrînilor ei părinți toate farmecele noi ale minții ei, cochetăriile duioșiei pe care i le dezvăluisese dragostea, pregătindu-i astfel să-i asculte tînguirile conjugale. Bătrînii au totdeauna o slăbiciune pentru spovedaniile de felul acesta. Doamna Guillaume dori să cunoască cele mai mici amănunte ale acestei vieți ciudate care, pentru ea, părea ceva de basm. Nici măcar în povestirile de călătorie ale baronului de La Fontan³⁵, pe care le începea mereu dar nu le citea niciodată pînă la sfîrșit, nu întîlnise ceva atît de necrezut, cu toate că acolo era vorba despre sălbăticiii din Canada.

— Cum așa, copila mea, bărbatul tău se închide în odaie cu femei goale și tu ești atît de neroadă să crezi că le desenează?

O dată cu această exclamație, bunica își așează ochelarii pe o măsuță, își scutură fustele și își încrucieșă mîinile pe genunchii înălțați de cutia încălzită de sub picioare, pedestalul ei favorit.

— Mamă, dar toți pictorii sînt nevoiți să aibă modele.

— Numai că el s-a ferit să ne spună asta cînd te-a cerut în căsătorie. Dacă aș fi știut așa ceva, nu mi-aș fi dat fata după un bărbat cu o meserie ca asta. Religia condamnă astfel de grozăvii. Asta nu-i moral. Și la ce oră spuneai că se întoarce acasă?

— Păi, pe la unu, la două...

Cei doi soți se priviră cu o adîncă uimire.

— Prin urmare joacă și cărți? spuse domnul Guillaume. Pe vremea mea numai cartoforii se întorceau atât de târziu acasă.

Augustine schiță o mică strîmbătură, respingînd această învinuire.

— Imi închipui că te face să petreci nopți de chin, așteptîndu-l, reluă doamna Guillaume. Dar nu, tu te culci, nu-i așa? Dar cînd pierde, te trezește monstrul din somn?

— Nu, mamă, dimpotrivă, uneori e foarte voios. De multe ori chiar, cînd e vreme frumoasă, îmi propune să mă scol ca să ne ducem să ne plimbăm în pădure.

— În pădure, la ora aia? Dar ce, aveți un apartament prea mic și nu-i ajunge odaia lui, saloanele, încît mai are nevoie să alerge așa ca să... Da, da, desigur că ticălosul te invită la plimbările astea numai ca să te facă să răcești. Vrea să scape de tine. Cine a mai văzut un om la locul lui, cu o ocupație liniștită, umblînd ca un huhurez?

— Dar, mamă, nu pricepi că pentru a-și dezvolta talentul are nevoie de inspirație? Îi plac mult scenele care...

— Ah, ce mai scene i-aș arăta eu, să se sature! strigă doamna Guillaume, întrerupîndu-și fiica. Cum poți fi îngăduitoare cu un asemenea om? Mai întîi, nu-mi place că bea numai apă. Asta nu e sănătos. Și de ce i-e silă cînd vede femeile mîncînd? Ce soi ciudat de om! Trebuie să fie nebun. Tot ce ne-ai spus tu e cu neputință. Auzi colo, un bărbat să plece de acasă fără să spună o vorbă și să se întoarcă abia peste zece zile! Și pe urmă zice c-a fost la Dieppe ca să picteze marea. Dar ce, marea poate fi pictată? Minte de înghetață apele!

Augustine deschise gura ca să-și apere soțul, dar doamna Guillaume i-o reteză scurt cu un gest, și dintr-o veche obișnuință, fata se supuse. Apoi mama strigă pe un ton sec:

— Destul. Să nu-mi mai vorbești nimic de omul ăsta! N-a călcat niciodată într-o biserică decît atunci cînd voia să te vadă și cînd s-a cununat cu tine. Oamenii care nu cred în Dumnezeu sînt în stare de orice.

Crezi că lui Guillaume i-a dat vreodată prin gînd să-mi ascundă ceva, să treacă trei zile fără să-mi spună „of“ și să trîncănească apoi ca o moară hodoro-gită ?

— Dragă mamă, dumneata judeci prea aspru oamenii superiori. Dacă ar fi la fel cu toți ceilalți, n-ar mai fi oameni de talent.

— Dacă-i așa, oamenii de talent să rămîină la ei acolo, și să nu se mai însoare ! Cum adică, un om de talent are dreptul să-și nenorocească soția ? Și asta se cheamă că e bine, numai fiindcă are talent ? Talent, talent ! Nu-i cine știe ce scofală, să îndruge într-una verzi și uscate, așa cum face dumnealui, să taie oamenilor vorba din gură, să bată din picior în casă, să nu le lase niciodată să faci ceva după capul tău, să silască o femeie să se distreze numai atunci cînd are chef dumnealui ; să fii tristă, cînd e el trist.

— Dar, mamă, aceste fantezii sînt...

— Mă rog, ce vrei să spui că sînt fanteziile astea ? reluă doamna Guillaume, întrerupîndu-și fiica din nou. Frumoase apucături, n-am ce zice ! Ce fel de om e acela căruia i se năzărește așa, deodată, fără să întrebe vreun doctor, că trebuie să mănînce numai legume ? Și cel puțin dacă ar face-o din credință, dieta asta ar avea măcar un rost ; dar dumnealui n-are credință nici cît un hughenot³⁶. Cine a mai pomenit ca un om să ție la cai mai mult decît la aproapele său, așa ca el ? Sau să-și încrețească părul ca un păgîn ? Sau să învelească statuile în muselină și să-și astupe ie-restrele ziua în amiaza mare, ca să lucreze la lumina lămpii ? Destul, nu vreau să mai aud nimic ! Dacă n-ar fi cu desăvîrșire imoral, ar fi bun de dus la balamuc. Consultă-l pe domnul Loraux, vicarul de la Saint-Sulpice, întreabă-l ce crede el despre toate astea, și o să-ți spună că soțul tău nu are purlări creștinești...

— Vai, mamă, crezi într-adevăr...

— Da, cred ! Tu l-ai iubit, tu nu-ți dai seama de toate astea. Eu însă mi-amintesc că l-am văzut o dată, chiar la începutul căsătoriei voastre, la Champs-Élysées³⁷. Era călare. Ei bine, ce să-ți spun, aci ga-

lopa nebunește, aci se oprea și mergea la pas, încet mi-am spus din capul locului: „Iată un om care nu-i în toate mințile“.

— Ah! strigă domnul Guillaume, frecîndu-și mîinile, ce bine am făcut că te-am dat cu separație de bunuri după năzdrăvanul ăsta!

Cînd Augustine mai săvîrși și imprudența de a le povesti adevăratele fapte de care își învinovătea soțul, cei doi bătrîni rămaseră înmărmuriți de indignare. Cuvîntul *divorț* fu în curînd rostit de doamna Guillaume. La auzul acestui cuvînt, molcomul negustor fu ca trezit din nepăsarea lui. Ațîțat de dragostea pe care o nutrea pentru fiica sa, ca și de zarva pe care un proces avea s-o dea vieții lui lipsite de evenimente, moș Guillaume își dădu drumul guri. Se declară pentru cererea de divorț, și-o însuși, mai că și pledă pentru ea, îi făgădui fiicei sale că va lua asupra lui toate cheltuielile, că va sta de vorbă cu judecătorii, cu grefierii, cu avocații, că va pune toată lumea în picioare. Doamna Sommervieux, înspăimîntată, refuză serviciile tatălui său, spuse că nu voia să se despartă de soțul ei, chiar de-ar fi să ajungă de zece ori mai amărîtă decît era și nu mai vorbi despre necazurile ei. După ce fusese copleșită de părinții ei cu toate acele mărunte atenții mute și mîngietoare prin care cei doi bătrîni au încercat, zadarnic, s-o despăgubească de necazurile sale sentimentale, Augustine plecă, dîndu-și seama că e cu neputință să faci pe niște oameni reduși să poată judeca în chip drept pe un om superior. Ea învăță, astfel, că o femeie trebuie să ascundă față de toată lumea, chiar și față de părinții ei, necazurile pentru care e atît de greu să poți găsi un dram de înțelegere. Zbuciumul și suferințele din țările înalte nu sînt prețuite decît de mobilele fapte care le trăiesc. În orice lucru, nu putem fi judecați decît de cei de-o seamă cu noi.

Biata Augustine se reîntoarce, așadar, în atmosfera rece a căminului ei, pradă gîndurilor sale chinuitoare. Studiul nu mai însemna nimic pentru ea, deoarece studiul n-o ajutase să recapete inima soțului

ei. Inițiată în tainele acestor suflete de foc, dar lipsită de bogățiile lor, ea participa intens la necazurile lor, fără să guste, însă, din desfătărilor lor. Se scîrbiise de lume, care i se părea searbădă și neînsemnată în comparație cu zbuciumul iubirii. Într-un cuvînt, își greșise drumul în viață. Într-o seară fu străbătută de un gînd care-i lumina bezna suferinței ca o rază cerească. Asemenea idee nu putea suride decît unei inimi curate, neintinate, cum era a ei. Se hotărî să se ducă la ducesa de Carigliano, dar nu pentru ca să-i ceară înapoi inima soțului ei, ci ca să afle prin ce farmece i-o răpise; ca să facă pe această femeie de lume, atît de mîndră, să-și plece urechea la suferințele mamei copiilor prietenului ei; ca s-o înduplece și s-o determine să fie părtașa fericirii sale viitoare, așa cum devenise instrumentul nenorocirii ei de acum.

Așadar, într-o zi, sfioasa Augustine, înarmată cu un curaj extraordinar, se urcă în trăsură la orele două după-masă, spre a încerca să pătrundă în budoarul faimoasei cochete, care nu putea fi văzută niciodată mai înainte de ora aceasta. Doamna de Sommervieux nu cunoscuse încă vechile și luxoasele palate din cartierul Saint-Germain³⁸. Cînd străbătu vestibulele acelea impunătoare, scările largi, saloanele imense pline de flori, cu toate că era în toiul iernii, împodobite cu acel gust deosebit al femeilor născute în bogăție sau înzestrate cu deprinderile distinse ale aristocrației, Augustine simți o dureroasă stringere de inimă. Invidie arta tainică a acestei elegante despre care nu știuse nimic pînă acum și respiră un aer de măreție care o făcu să înțeleagă de ce soțul ei se simțea atît de atras în această casă. Cînd ajunse în apartamentul ducesei, fu cuprinsă de gelozie și de un fel de desperare, admirînd voluptuoasa orînduire a mobilelor, a perdelelor și a țesăturilor întinse peste tot. Acolo dezordinea era plină de farmec, iar luxul părea că sfidează bogăția. Parfumurile ce pluteau în atmosfera plăcută fermecau mirosul, fără să-l supere. Fiecare colț al apartamentului se armoniza cu priveliștea unui parc străbătut de alei și arbori

verzi ce se întindea dincolo de ferestrele de cristal. Totul era atrăgător, dar nimic nu lăsa să se vadă că e orînduit cu intenție. Spiritul stăpînei acestui apartament se făcea simțit în orice ungher al salonului în care aștepta Augustine. Ea încercă să ghicească, după aspectul obiectelor răspîndite în juru-i, caracterul rivalei sale; dar în dezordinea ca și în simetria de acolo era ceva cu neputință de pătruns; astfel că Augustine cea neștiutoare se pomeni ca în fața unor scrisori închise. Tot ceea ce putu să priceapă fu că ducesa, ca femeie, era o ființă superioară. Și un gând dureros o străbătu deodată.

„Ah, să fie oare adevărat — se întrebă ea — că o inimă iubitoare și simplă nu-i de ajuns pentru un artist și că spre a cumpăni asemenea suflete mari este nevoie de un suflet de femeie tot atît de puternic? Dacă aș fi fost crescută și eu ca sirena asta, atunci armele noastre ar fi fost măcar egale în clipa luptei.“

— Dar nu sint acasă!

Deși rostite în șoaptă în salonașul de alături, Augustine auzi vorbele acestea scurte și reci și inima începu să-i bată cu putere.

— Doamna asta așteaptă însă aici, răspunse camerista.

— Ești nebună! Hai, spune-i să poftească! făcu ducesa, a cărei voce îmblînzindu-se, căpătase un accent binevoitor și politicos, cu intenția, desigur, de a fi auzită.

Augustine înaintă cu sfială. În fundul salonașului în care totul părea proaspăt, o văzu pe ducesă întinsă voluptuos pe o canapea de catifea verde ce se găsea în mijlocul unui semicerc format de faldurile moi ale unei museline întinse pe un fond galben. Diferite ornamente de bronz aurit, orînduite cu mult gust, dădeau și mai mult prestigiu aceluui soi de baldachin sub care ducesa trona ca o statuă antică. Culoarea închisă a catifelei scotea în relief fiecare amănunt al puterii ei de seducție. O semiobscuritate, prielnică pentru frumusețea ei, părea mai curînd un reflux decît o lumină propriu-zisă. Din vasele scumpe

de Sèvres, își înălțau capetele înmiresmate câteva flori rare. În clipa cînd tabloul acesta se înfățișa înaintea ochilor uimiți ai Augustinei, ea păsea atît de încet, încît avu timpul să surprindă o privire a încîntătoarei femei. Privirea aceasta părea să spună unei persoane pe care soția pictorului n-o zări la început :

— Stai, ai să vezi o femeie frumoasă, și vei face ca vizita ei să mi se pară mai puțin plictisitoare.

La apariția Augustinei, ducesa se ridică și-i făcu loc alături de dînsa.

— Cărui fapt datorez plăcerea acestei vizite, doamnă ? spuse ea cu un suris plin de grație.

„De ce oare atîta ițărnice ?“ gîndi Augustine, care nu răspunse decît printr-o înclinare a capului.

Tăcerea sa era impusă. Tînăra femeie văzu în fața ei un martor nedorit al acestei scene. Era cel mai tînăr, cel mai elegant și cel mai chipeș dintre toți coloneii armatei. Costumul lui, pe jumătate burghez, îi accentua frumusețea. Fața-i plină de viață și de tinerețe, și așa foarte expresivă, era însuflețită și mai mult de mustăcioara cu vîrfurile răsucite, neagră ca tăciunele, de un barbișon slufos, de favoriții pieptănați cu îngrijire și de o claie de păr negru, ciufulit. Se juca în mină cu o cravașă și manifesta o libertate și o mulțumire de sine ce se potriveau atît cu aerul lui satisfăcut, cît și cu înfățișarea-i spilcuită. Panglicile de la piept îi erau prinse cu neglijență și părea mai mîndru de silueta, decît de curajul lui. Augustine se uită la ducesa de Carigliano, arătînd spre colonel cu o căutătură ale cărei dorinți fură pe deplin înțelese.

— Atunci, la revedere, domnule d'Aiglemont, o să ne întîlnim la Bois de Boulogne³⁹.

Vorbele acestea fură rostite de sirenă ca și cînd ele ar fi fost rezultatul unei înțelegeri anterioare sosirii Augustinei ; ea le însoți cu o privire amenințătoare, pe care ofițerul o merita probabil din pricina admirației ce-o arăta în contemplarea acestei flori modeste, care contrasta atît de mult cu trufașa ducesă. Tînărul înfumurat se înclină în tăcere, se răsuci pe locurile cizmelor și ieși cu multă grație din salonaș. În aceeași clipă, Augustine, uitîndu-se pe

furiș la rivala ei, ai cărei ochi păreau că se scurg după strălucitorul ofițer, surprinse în privirea acesteia un sentiment a cărui expresie fugară nu scapă nici unei femei. Se gândea cu adâncă durere că vizita ei are să fie de prisos : această ducesă vicleană era rea lăcomă de omagii ca să poată avea o inimă milostivă.

— Doamnă — începu Augustine cu glas intretăiat — intervenția pe care o fac în clipa aceasta pe lângă dumneavoastră are să vi se pară ciudată ; dar desperarea își are nebunia ei și trebuie să i se ierte orice. Înțeleg foarte bine de ce Théodore preferă interiorul dumneavoastră, în locul altuia, și de ce spiritul dumneavoastră exercită atîta influență asupra lui. Știu, n-am decît să privesc în mine înșami, ca să găsesc mai multe explicații decît ar fi nevoie. Dar, doamnă, eu îmi ador bărbatul. Doi ani încărcăți de lacrimi nu i-au putut șterge chipul din inima mea, cu toate că eu nu mai trăiesc într-a lui. În nesocotința mea, am cutezat să cred că mă voi putea lupta cu dumneavoastră ; și vin să vă întreb prin ce mijloace aș putea să vă înving. Ah, doamnă — exclamă tînăra femeie, apucînd cu înfocare mina rivala ei care nu făcu nici un gest de opunere — ah, niciodată nu mă voi ruga lui Dumnezeu cu atîta căldură pentru propria mea fericire, cum mă voi ruga pentru a dumneavoastră, dacă m-ați ajuta să recîștig, nu iubirea, ci prietenia lui de Sommervieux. Îmi pun ultima nădejde în dumneavoastră. Ah, spuneți-mi cum ați reușit să-l faceți să vă iubească și să uile primele zile ale...

La aceste cuvinte, Augustine, înăbușită de hohotele de plîns pe care nu și le mai putu stăpîni, fu nevoită să se oprească. Rușinată de slăbiciunea ei, își ascunse fața într-o batistă pe care o umplu de lacrimi.

— Ce copil ești, fetiță dragă ! spuse ducesa, care, atrasă de noutatea acestei scene și înduioșată fără să vrea de omagiul pe care i-l aducea virtutea cea mai desăvîrșită ce se găsea, poate, în tot Parisul, luă batista din mîna tînerei femei și începu să-i ștergă

ea însăși ochii, mângiind-o prîn câteva monosilabe murmurate cu o milă plină de grație.

După o clipă de tăcere, chocheta, cuprinzînd miinile delicate ale sărmanei Augustine în miinile ei frumoase și energice de aristocrată, îi spuse cu o voce blîndă și dragăstoasă :

— În primul rînd, te sfătuiesc să nu mai plîngi așa, fiindcă lacrimile urîtesc. Trebuie să știi să-ți învingi tristețea ; ea te face să suferi, și dragostea nu rămîne prea mult aplecată peste un pat al durerii. Melancolia dă la început o anumită grație, care poate să placă, dar pînă la urmă alungește trăsăturile și veștejește chiar și chipul cel mai încîntător. Iar vanitatea tiranilor noștri vrea ca sclavele lor să fie totdeauna bine dispuse.

— Ah, doamnă, mi-e cu neputință să rămîn nesimțitoare ! Cum aș putea să văd o față care altădată strălucea de dragoste și fericire, cum aș putea să văd pierzîndu-și culoarea, devenind rece și nepăsătoare, fără să simt că mor de o mie de ori ? Ah, nu sînt în stare să poruncesc inimii mele.

— Cu atît mai rău, frumoasa mea ; dar cred că îți cunosc dinainte toată povestea. În primul rînd, ia aminte că dacă bărbatul dumitale a fost necredincios, eu nu am nici un amestec în asta. Dacă am ținut să vină în salonul meu, am făcut-o, îți mărturisesc, din amor propriu : era celebru și nu se ducea nicăieri. Imi ești prea dragă, și nu vreau să-ți spun toate nebuniile pe care le-a făcut pentru mine. N-am să-ți mărturisesc decît una singură, deoarece ea ne va ajuta, poate, să-l facem să se întoarcă la dumneata și să-l pedepsim pentru îndrăzneala cu care se poartă față de mine. Pînă la sfîrșit o să mă compromit. Cunosc lumea prea bine, scumpa mea, ca să accept să fiu la bunul plac al unui om prea superior. Află că e bine să te lași curtată de un asemenea om, dar să te căsătorești cu el — e o greșeală ! Noi, femeile, putem să admirăm oamenii de geniu, să ne bucurăm de ei ca de un spectacol, dar să trăim cu ei — nicio-dată ! Crede-mă, asta e ca și cum ai vrea să privești mașinăriile din culisele „Operei“, în loc să stai

Într-o lojă și să te lași furată de amăgirile lor strălucitoare. În cazul dumitale, însă, biată copilă, nenorocirea s-a produs, nu-i așa? Ei bine, trebuie să încercăm să te înarmezi împotriva tiraniei.

— Ah, doamnă, înainte de a intra aici, și apoi văzându-vă doar, am și început să-mi dau seama de unele mijloace la care nici nu mă gândisem pînă atunci.

— Foarte bine, vino să mă vezi din cînd în cînd și nu va trece mult pînă cînd îți vei însuși tehnica acestor nimicuri, de altfel destul de importante. Amărirunile exterioare sînt pentru proști jumătate din viața lor; din pricina asta, mulți oameni de talent sînt niște proști, cu toată inteligența lor. Dar pun prinsoare că nu i-ai refuzat niciodată nimic lui Théodore, nu-i așa?

— Cum poți să refuzi, doamnă, ceva aceluia pe care-l iubești?

— Sărmană naivă ce ești, mai că-mi vine să te admir pentru nerozia dumitale. Trebuie să știi că, cu cît iubim mai mult, cu atît mai puțin trebuie să-i arătăm bărbatului, și mai cu seamă unui soț, cît de mare este dragostea noastră. Cel care iubește mai tare, acela e tiranizat, și, ceea ce e și mai rău, acela e părăsit, mai curînd sau mai tîrziu. Cel care vrea să stăpînească, trebuie să...

— Cum, doamnă, va trebui, așadar, să ne prefacem, să cîntărim tot ceea ce facem, să fim șirete, să ne făurim o fire prefăcută, și asta încontinuu? Vai, dar ar putea să trăiască cineva în felul acesta? Dumneavoastră ați putea oare...

Șovăia. Ducea zîmbea.

— Scumpa mea — reluă distinsa doamnă cu o voce gravă — fericirea conjugală a fost în toate timpurile o speculație, o afacere care cere multă băgare de seamă. Dacă dumneata continui să te gîndești la dragoste, cînd eu îți vorbesc despre căsnicie, în curînd n-o să ne mai înțelegem de loc. Ascultă-mă, continuă ea cu tonul unei spovedanii. Mi-a fost dat să cunosc cîtiva dintre oamenii superiori din vremea noastră. Cei care s-au însurat, cu cîteva excepții

doar, au lăst soții fără viaoare. Ei bine, aceste femei în conduc așa cum ne conduce împăratul pe noi, și izbutesc să fie, dacă nu iubite, cel puțin respectate de ei. Îmi plac alit de mult tainele, îndeosebi cele care ne privesc pe noi, încit am căutat să descopăr cheia acestei enigme. Ei bine, îngerul meu, aceste femei de treabă au avut darul de a pătrunde caracterul bărbaților lor. Fără să se sperie, ca dumneata, de superioritatea lor, destul de dibace ca să observe ce anume calități le lipseau. Și, fie că ele însele aveau aceste calități, sau se prefăceau numai că le au, au știut să găsească toldeauna mijlocul de a face atita caz de el în fața bărbaților lor, încit pînă la urmă au reușit să-i domine. În sfîrșit, mai află că sufletele astea, care par atit de mari, au toate cîte un grăunte de nebbie pe care noi trebuie să știm să-l exploatăm. Dacă ne hotărîm cu adevărat să-i dominăm, dacă nu renunțăm niciodată la acest scop, dacă punem în realizarea lui toate gesturile, toate gîndurile, toată cochetăria noastră, vom ajunge să stăpînim aceste firi capricioase în cel mai înalt grad, care, chiar prin ușurința cu care își schimbă ideile, ne dau puțința de a-i face să ne-asculte.

— Oh, cerule l strigă tinăra femeie înspăimîntată, așadar, asta e viața. O luptă...

— În care trebuie să atacîm moreu, adăugă ducesa rîzînd. Puterea noastră e mai mult o închipuire. De aceea nu trebuie să te lași niciodată disprețuită de un bărbat; dintr-o asemenea cădere nu te mai ridici decit recurgînd la uneltiri odioase. Vino cu mine — o îndemnă ea — am să-ți dau un mijloc de a-ți cuceri soțul.

Se ridică, ca s-o conducă zîmbitoare prin labirintul micului ei palat pe tinăra și nevinovata ucenică în ale șiretlicurilor conjugale. Ajunseră la o scară ascunsă ce ducea spre apartamentele de primire. După ce răsuci cheia secretă a ușii, ducesa se opri și privi către Augustine cu o expresie fermecătoare plină de finețe și grație.

— Iată, ducele de Carigliano mă adoră. Totuși, el nu îndrăznește să intre pe ușa asta fără îngăduința

mea. Și e un om care de obicei comandă mii de soldați deodată. Știe să înfrunte baterii întregi — dar în fața mea îi e frică.

Augustine oftă. Ajunseră într-o galerie strălucitoare, unde soția pictorului fu condusă de ducesă în fața portretului domnișoarei Guillaume, făcut de Théodore. Când îl văzu, Augustine scoase un strigăt:

— Știam că nu mai e la mine, zise ea, dar... aici!

— Scumpa mea, nu l-am cerut decît ca să văd pînă la ce grad de prostie poate să ajungă un om de geniu. Mai curînd sau mai tîrziu, ți l-aș fi dat înapoi; nu m-aș fi așteptat însă la plăcerea de a vedea aci, în fața copiei, originalul. Voi da ordin ca, pînă cînd vom sfîrși cele ce avem de vorbit, să ți-l ducă la trăsură. Iar dacă, nici înarmată cu acest talisman nu vei ști să-ți stăpînești soțul timp de o sută de ani, atunci înseamnă că nu ești o adevărată femeie, și-ți vei merita soarta!

Augustine sărută mîna ducesei, care o strînse la piept și o sărută pe obraji cu o dragoste pe atît de vie, pe cît de repede avea s-o uite a doua zi. Această scenă ar fi distrus poate pentru totdeauna nevinovăția și curătenia sufletească a unei femei mai puțin virtuoase decît Augustine, pentru care tainele dezvăluite de ducesă puteau fi, deopotrivă, și folositoare și primejdioase, dar politica vicleană a înaltei sfere sociale nu era pe placul Augustinei, cum nu era nici judecata strîmă a lui Joseph Lebas sau morala prostească a doamnei Guillaume. Ciudat efect al situațiilor false în care ne aruncă cele mai mici greșeli săvîrșite în viață! Augustine părea aîdoma unui păstor din Alpi surprins de o avalanșă: fie că șovăie, fie că încearcă să asculte strigătele tovarășilor lui, în cele mai multe cazuri el e sortit pieirii. În asemenea situații tragice, inima se sfărîmă sau se face de bronz.

Doamna de Sommervieux se întoarse acasă în prada unui zbucium greu de descris. Convorbirea cu ducesa de Carigliano răscoli în mintea ei o mulțime de gînduri ce se băteau cap în cap. Era ca oia din fabulă, plină de curaj atîta vreme cît nu vedea lupul.

Își ținea discursuri sieși și își făcea planurile cele mai frumoase de purtare; pune la cale mii de șiretlicuri și cochetații; îi vorbea chiar soțului ei, regăsind, departe de el, toată puterea de convingere a acelei elocințe adevărate pe care o au totdeauna femeile. Dar, cînd își aducea aminte de privirea fixă și limpede a lui Théodore, începea să tremure. Cînd întrebă dacă domnul e acasă, parcă îi pierise glasul. Aflînd că el nu va veni la cină, simți o bucurie inexplicabilă. Asemenea unui ucigaș care face recurs la casatie împotriva condamnării la moarte, o amînare, oricît de scurtă, i se părea cit o viață întreagă. Așeză portretul în camera ei și își așteptă soțul, pradă tuturor frămîntărilor speranței. Își dădea prea bine seama că această încercare avea să-i hotărască întregul viitor astfel că tresărea la orice zgomot, chiar și la bătăile pendulei care păreau că-i lungesc spaimea, măsurîndu-i-o. Căută să-și omoare timpul prin mii de preocupări. Ii veni ideea de a îmbrăca o rochie care să o facă să semene întru totul cu portretul. Apoi, cunoscînd temperamentul bănuitor al soțului ei, își luminează apartamentul mai mult ca de obicei, fiind sigură că la întoarcere, din curiozitate, el va intra la dînsa. Suna miezul nopții, cînd, la strigătul vizitiului, poarta casei se deschise. Trăsura pictorului alunecă pe pavajul curții tăcute.

— Ce înseamnă iluminatia asta? întrebă Théodore cu un ton vesel, intrînd în camera soției sale.

Augustine folosi cu dibăcie un moment atît de prielnic, se aruncă de gîtul soțului ei și-i arătă portretul. Artistul rămase înmărmurit ca o stană de piatră. Privirile i se îndreptau cînd spre Augustine, cînd spre pînza acuzatoare. Sfioasa soție, pe jumătate moartă, trăgea cu ochiul la fruntea ce se schimba mereu, la teribila frunte a soțului ei. Văzu cum ea se încrunta și se întuneca încetul cu încetul, acoperită parcă de niște nori; apoi avu senzația că-i îngheață sîngele în vine cînd, cu o privire sfredelitoare și cu o voce surdă, el o întrebă:

— Unde ai găsit tabloul?

— Mi l-a înapoiat ducesa de Carigliano.

— I l-ai cerut dumneata ?...

— Nu știam că era la dinsa.

Blindețea, sau mai curînd melodia fermecătoare din vocea acestui înger, ar fi putut înduioșa pe niște canibali, dar nu pe un artist cuprins de chinurile vanității rănite.

— Trebuia să mă aștept la asta ! strigă artistul cu un glas tunător. Am să mă răzbun ! spuse el plimbîndu-se cu pași mari prin odaie. Am s-o fac să moară de rușine : am s-o pictez ! Da, am s-o înfățișez sub chipul Messalinei ieșind din palatul lui Claudius⁴⁰.

— Théodore ! îngăimă o voce muribundă.

— Am s-o ucid !

— Dragul meu !

— S-a îndrăgostit de colonelașul ăla de cavalerie, numai fiindcă știe să călărească bine...

— Théodore !

— Lasă-mă ! o repezi pictorul cu un glas care părea aproape un răget.

Ar fi neplăcut să desoriem toată această scenă, la sfîrșitul căreia orbirea furiei îl împinse pe artist să rostească vorbe și să facă gesturi pe care o femeie mai puțin tînără ca Augustine le-ar fi atribuit nebuniei.

A doua zi, pe la ora opt, doamna Guillaume găsi pe fiica ei palidă, cu ochii roșii, cu părul răvășit, în mînă cu o batistă udată de lacrimi, privind fișiile unui tablou împrăștiate pe parchet, și resturile unei rame mari, aurite, făcute bucăți... Augustine, care de durere devenise aproape nesimțitoare, arătă sfărîmăturile cu un gest plin de desperare.

— Poate că e o mare pierdere, exclamă bătrîna proprietară a „Motanului cu mîngea“. Semăna, e drept, dar am auzit că e unul pe bulevard care face portrete minunate pentru cincizeci de franci.

— Ah, mamă !

— Biata mea fetiță, ai dreptate ! răspunse doamna Guillaume, fără a lua în seamă expresia privirii pe care i-o arunca fiica ei. Asta e, copila mea, nu există dragoste mai mare ca dragostea de mamă. Micuța mea, ghicesc totul ; dar vino să-mi împărtășești

toate necazurile tale, și eu am să te mîngîi. Nu ți-am spus din capul locului că omul ăsta e nebun? Camerista ta mi-a povestit niște lucruri... Ce mai încoace, încolo, e un adevărat monstru!

Augustine își duse un deget la buzele palide, ca și cum i-ar fi cerșit mamei sale o clipă de tăcere. În timpul acelei groaznice nopți, nenorocirea o făcu să descopere acea blîndă resemnare care, la mame și la soțiile îndrăgostite, depășește, prin urmările ei, tăria omenească și dezvăluie în inima femeilor existența anumitor coarde, pe care dumnezeu nu le-a dăruit și bărbatului.

★

O inscripție săpată pe un soclu din cimitirul Montmartre arăta că doamna de Sommervieux a murit la douăzeci și șapte de ani. Un prieten al acestei sfioase făpturi vedea în cuvintele simple ale epitafului ei ultima scenă a unei drame. În fiecare an, în ziua solemnă de 2 noiembrie⁴¹, el nu trecea nicio dată prin fața acelei proaspete lespezi de marmură, fără să se întrebe dacă pentru aprigile îmbrățișări ale unui geniu nu e nevoie de femei mai tari decît Augustine.

„Florile modeste și umile ce răsar prin fundul văilor — își spunea el — mor, desigur, dacă sînt transplantate prea aproape de cer, în regiunile unde se nasc furtunile și unde soarele arde fără milă.”

Maffliers, octombrie 1829

BAL LA SCEAUX'

lui. HENRI DE BALZAC

fratele său

HONORÉ

Contele de Fontaine, șeful uneia dintre cele mai vechi familii din Poitou², slujise cu iscusință și curaj cauza Bourbonilor³ în timpul războiului pe care vendeenii⁴ l-au purtat împotriva Republicii. După ce scăpase teafăr din toate primejdiile ce amenințară pe conducătorii regaliști în acea epocă furtunoasă a istoriei contemporane, îi plăcea să spună :

— Eu sint unul dintre cei care s-au jertfit pe treptele tronului !

Această glumă avea un simbul de adevăr, dat fiind că era vorba de un om care în singeroasa zi a luptelor de la Quatre-Chemins fusese cules dintre morți. Deși sărăcit cu totul în urma confiscărilor, acest leal vendeean refuzase cu încăpăținare toate slujbele bine retribuite pe care i le oferise împăratul Napoleon. Nezdruncinat în concepțiile lui aristocratice, se supusese orbește concepțiilor clasei sale atunci când socotise că a sosit momentul să-și aleagă o tovarășă de viață. În ciuda încercărilor unui revoluționar proaspăt îmbogățit de a și-l face ginere, punînd mult preț pe o asemenea înscrisoare, el se însurase cu o domnișoară de Kergarouët, fără nici

o avere, dar a cărei familie este una dintre cele mai străvechi din Bretania.

Restaurația⁵ îl găsi pe domnul de Fontaine împovărat cu o familie numeroasă. Cu toate că nu era în firea acestui inimos gentilom să ceară favoruri, el se supuse totuși dorințelor soției sale, își părăsi moșia, al cărei venit modest abia îi ajungea ca să-și țină copiii, și se mută la Paris. Dezamăgit de lăcomia cu care foștii lui camarazi își împărțeau între ei funcțiile și demnitățile constituționale, era gata să se întoarcă la fișia lui de pământ, când primi o adresă ministerială, prin care o excelență destul de cunoscută îl înștiința că i s-a conferit gradul de general de brigadă, în virtutea ordonanței ce dădea dreptul ofițerilor din armatele catolice de a-și socoti primii douăzeci de ani, în care Ludovic al XVIII-lea⁶ nu domnise, ca ani de serviciu. Peste câteva zile, vendedeanul mai primi, tot din oficiu, fără să fi făcut nici un demers, crucea ordinul „Legiunii de onoare” și pe aceea a „Sfântului Ludovic”. Aceste favoruri ce-i veneau unul după altul, și pe care credea că le datorează faptului că monarhul nu-l uitase, îl clătinară în hotărîrea lui; nu se mai mulțumi, așa cum făcuse cu evlavie pînă atunci în fiecare duminică, să-și ducă familia la Tuileries⁷ să strige „Trăiască regele” în sala mareșalilor, în clipa cînd se adunau toți prinții la capelă, și ceru favoarea unei întrevederi particulare. Dar audiența, care i se acordă numai decît, nu fu cîtuși de puțin particulară. Salonul regal era înțesat de slujitori bălîrîni, ale căror chipuri pudrate, privite de la o anumită înălțime, semănau cu un covor înzăpezit. Aici, gentilomul își regăsi vechii lui camarazi, care îl primiră cu oarecare răceală; în schimb, prinții i se părură „adorabili”, expresie entuziastă, ce-i scăpă din gură în momentul cînd cel mai binevoitor dintre stăpînii lui, despre care contele credea că nu-l cunoaște decît după nume, se apropie de el ca să-i strîngă mina și să-l proclame drept cel mai *neaoș* dintre vendeeni. Cu tot acest elogiu însă, nici uneia dintre augustele figuri nu-i trecu prin minte să-l întrebe ceva în legătură cu pierderile pe care le suie-

rise, sau cu banii pe care-i vărsase altă dată de dănie în vistieria armatei catolice. Își dădu-seama, cam târziu, e drept, că făcuse războiul pe socoteala lui proprie. Către sfârșitul serii, socoli că își poate îngădui o aluzie spirituală la starea lui materială, asemănătoare de altfel cu aceea a multor alți gentilomi. Maiestatea sa prinse a ride din toată inima, orice vorbă de duh avînd darul să-i placă, dar pe urmă replică printr-una din acele glume regale a cărei blîndețe ustură mai tare decît asprimea unei dojeni. Unul dintre cei mai intimi confidenți ai regelui se grăbi să se apropie de interesantul vendeean, și, printr-o frază subtilă și politicoasă, îi dădu să înțeleagă că n-a sosit încă momentul să se socotească cu stăpînii: la ordinea zilei figurau alte întîmplări, mult mai întîrziate decît a sa, și care aveau să servească, de bună seamă, la istoricul revoluției. Contele se desprinsese pe neobservate din grupul venerabil care forma un respectuos semicerc în fața augustei familii. Apoi, după ce-și desfăcu, nu fără bătaie de cap, sabia care i se încurcase între picioarele subțiri, străbătu curtea palatului de la Tuileries, îndreptîndu-se pe jos spre trăsura ce și-o lăsase pe chei. Cu îndîrjirea specifică nobilimii de viță veche pentru care amintirea Ligii și a Baricadelor⁸ nu s-a stins încă, în trăsură răbufni, cu glas tare și cu riscul de a se compromite, împotriva schimbării ce se produsese la curte.

„Altădată — își spunea el — oricine putea să vorbească regelui pe față despre micile lui neajunsuri, seniorii puteau să-i ceară, fără nici o teamă, favoruri și bani, dar acum să nu poți căpăta, fără scandal, nici măcar restituirea sumelor împrumutate în cadrul serviciului? La dracu! crucea „Sfîntului Ludovic“ și gradul de general de brigadă nu fac cît cele trei sute de mii de livre⁹ pe care le-am cheltuit, pînă la una, pentru cauza regală. Am să-i vorbesc din nou regelui, dar de data asta deschis și în cabinetul său.“

Întîmplarea asta slăbi cu atît mai mult zelul domnului de Fontaine, cu cît repetatele lui cereri de audiență rămaseră mereu fără răspuns. Pe deasupra, el

mai văzu cum toți intrușii Imperiului ajungeau la demnitățile rezervate sub vechea monarhie numai celor mai bune familii.

„Totul e pierdut — își spuse contele într-o dimineață. De bună seamă, regele a fost și el revoluționar. Dacă n-ar fi *Monsieur*¹⁰ care nu-și calcă demnitatea și-și răsplătește slujitorii credincioși, nu știu pe ce mâini ar ajunge într-o zi coroana Franței, dacă regimul ăsta ar continua prea mult. Blestematul lor sistem constituțional este cel mai rău dintre toate formele de guvernământ, și niciodată nu va fi potrivit pentru Franța. Ludovic al XVIII-lea și domnul Beugnot¹¹ au dat totul peste cap la Saint-Ouen.

Deznădăjduit, contele se pregătea să se întoarcă la moșia sa, renunțând cu mărinimie la orice pretenții de despăgubire. Tocmai atunci se produsese însă evenimentele de la 20 martie¹², care stîrniră o nouă furtună ce amenința să-l piardă și pe regele legitim și pe apărătorii lui. Asemeni acelor oameni cu inima bună care n-ar fi în stare să alunge nici măcar un servitor pe vreme de ploaie, domnul de Fontaine își amăneta moșia ca să urmeze monarhia în exil, fără să fie sigur dacă această complicitate la emigrare îi va folosi mai mult decît îi folosise devotamentul din trecut; dar, văzînd că cei ce rămîn credincioși în surghiun se bucură de mai multă trecere decît vitejii care, odinioară, se ridicaseră, cu armele în mîini, împotriva înființării Republicii, nădăjduia, pesemne, să tragă din călătoria asta în străinătate un profit mai mare decît dintr-un serviciu activ și primejdios în-lăuntrul țării. Calculele lui de curtean nu erau numai una din acele speculații deșarte ce făgăduiesc rezultate admirabile pe hîrtie, dar duc la sapă de lemn cînd sînt puse în practică. Așa încît fu și el, după cum spunea cel mai spiritual și mai abîl diplomat al nostru, unul din cei cinci sute de slujitori credincioși care au plecat cu regele în exil, la Gand, și unul din cei cincizeci de mii care îl însoțeau la întoarcere.

În timpul acestei scurte absențe a regalității, domnul de Fontaine avu fericirea să fie folosit de către Ludovic al XVIII-lea, arătîndu-i-se mai mult decît

o mare cinste politică și o sinceră afecțiune. Într-o seară, pe cînd monarhul nu avea altceva mai bun de făcut, își aduse aminte de aluzia domnului de Fontaine, de la Tuileries. Bătrînul vendeean nu pierdu un astfel de prilej și își spuse povestea cu destul duh pentru ca regele, care nu uita nimic, să și-o poată aminti la timpul potrivit. Augustul literat remarcă forma inteligentă dată citorva note a căror redactare fusese încredințată discretului gentilom. Acest merit mărunt îl trecu pe domnul de Fontaine, în memoria regelui, printre slujitorii cei mai devotați ai coroanei. La a doua întoarcere, contele fu unul din acei însărcinați extraordinari care cutreieră departamentele cu misiunea de a judeca în ultimă instanță pe rebeli, dar el dădu dovadă de multă moderație în exercitarea teribilei sale puteri. După încetarea acestei jurisdicții temporare, marele magistrat se instalează într-un fotoliu al Consiliului de Stat, ajuns deputat, vorbe puțin, ascultă mult și își schimbă considerabil ideile. Unele împrejurări, necunoscute de biografi, îl făcură să intre destul de mult în intimitatea prințului, așa încît într-o zi răutăciosul monarh îl primi la el și-i spuse :

— Prietene Fontaine, eu, personal, n-aș fi de părere să te numesc director general, nici ministru ! Dacă și dumneata și eu am fi „slujbași“, nu ne-am putea păstra nici unul locurile, din cauza opiniilor noastre. Regimul reprezentativ¹³ are un lucru bun, și anume că ne scutește de grija pe care o aveam altădată de a ne schimba noi înșine secretarii de stat. Consiliul nostru e un adevărat han, unde opinia publică ne trimite adesea călători ciudați ; totuși, vom mai găsi locuri și pentru slujitorii noștri credincioși.

Această introducere glumeată fu urmată de o ordonanță care-l investea pe domnul de Fontaine cu o administrație importantă în marele domeniu al coroanei. Datorită modului inteligent în care știa să asculte sarcasmele regescului său prieten, numele lui se afla pe buzele maiestății sale ori de cîte ori era vorba să se înființeze o comisie ai cărei membri urmau să fie bine plătiți. El avu buna inspirație de a

nu trîmbița nimic despre favoarea cu care îl cinsti monarhul, și știi să și-o păstreze prin felul savuros de a povesti în cursul acelor conversații familiare, care lui Ludovic al XVIII-lea îi plăceau tot atît de mult ca și răvașele bine scrise, anecdotele politice și, dacă e îngăduit să folosim această expresie, cancanurile diplomatice sau parlamentare ce se țineau lînt pe atunci. Se știe că toate nimicurile în legătură cu „guvernabilitatea” sa, cuvînt născocit de augustul zeflemist, îi produceau o plăcere deosebită. Grație bunului simț, umorului și istețimii domnului conte de Fontaine, fiecare membru al numeroasei lui familii, oricît de nevîrstnic ar fi fost, sfîrși prin a se instala ca un vierme de mătase pe frunzele bugetului, așa după cum se exprima chiar el, în glumă, față de slăpînu! său. Astfel, prin bunăvoința regelui, cel mai mare dintre băieți fu numit într-un post înalt din magistratura inamovibilă. Al doilea, simplu căpitan înainte de Restaurație, obținu o oruce a „Legiunii” îndată după întoarcerea de la Gand; apoi, în urma tulburărilor din 1815, cînd nu se mai ținea seamă de nici un regulament, trecu în garda regală, pe urmă în escorta personală a regelui, se întoarse la regiment și, după afacerea de la Trocadero¹⁴, se trezi locotenent-general cu un comandament în gardă. Cel mai mic, numit subprefect, ajunsese în curînd raportor la Consiliul de Stat și director al unei administrații municipale a Parisului, unde se afla la adăpost de orice furtună legislativă. Aceste hatîruri, discrete ca și favoarea de care se bucura contele, curgeau pe neobservate. Și, cu toate că tatăl și cei trei fii aveau atîtea sinecure încît dispuneau cu toții de un venit aproape tot atît de mare ca al unui director general, situația lor politică nu stîrnea invidia nimănui. În perioada aceea, cînd abia se înfiripau primele înjghebări ale sistemului constituțional, puțini oameni cunoșteau regiunile pașnice ale bugetului, unde favoriții dibaci își găsiseră cîte o frumoasă răsplată pentru averile pierdute. Domnul conte de Fontaine, care pînă nu de mult se lăuda că nici nu citise consti-

tuția și care se arăta atât de indignat de lăcomia curtenilor, nu întârzie să dovedească augustului său stăpîn că înțelegea tot așa de bine ca și el spiritul și mijloacele „reprezentativului“.

Dar, cu toată stabilitatea carierelor asigurate celor trei fii ai lui, cu toate veniturile bănești rezultate din cumulul celor patru slujbe, domnul de Fontaine avea în spatele său o familie prea numeroasă ca să-și poată reface dintr-o dată și cu ușurință averea. Cei trei băieți erau acum plini de viitor, de favoruri și de calități; dar contele mai avea și trei fete, și se temea că bunăvoința monarhului va seca într-o bună zi. Se gîndi, deci, să-i vorbească de fiecare dată numai despre cîte una din aceste fecioare grăbite să devină mirese. Regele, la rîndu-i, avea prea mult bun gust ca să-și lase opera neterminată. Căsătoria primei fete cu un înecasator general se făcu printr-una din acele fraze regale care nu costă nimic, dar valorează milioane. Într-o seară, deși era posac, monarhul prinse a zîmbi cînd află despre existența unei a doua domnișoare de Fontaine, și o căsători și pe aceasta cu un magistrat tînăr de origine burgheză, e drept, dar bogat și înzestrat cu multe calități, căruia îi acordă titlul de baron. Cînd, peste un an, vîndeeanul pomeni de domnișoara Emilie de Fontaine, regele îi răspunse cu o voce cam usturătoare: „*Amicus Plato, sed magis amica Natio*“¹⁵. Apoi, după cîteva zile, onoră pe „prietenu-l său Fontaine“ cu un catren destul de nevinovat ce avea pretenția de a fi o epigramă, și în care îl ironiza în legătură cu cele trei fete scoase la iveală cu atîta îndemînare sub forma unei trinități. Dacă ar fi să dăm crezare cronicii, catrenul monarhului fusese inspirat de unitatea celor trei persoane divine.

— Dacă regele ar binevoi să transforme epigrama într-un epitaam?¹⁶ spuse contele încercînd să întoarcă jocul de cuvinte în folosul lui.

— Văd rima, dar nu-i văd rostul, răspunse regele cu asprime, deoarece nu-i plăcu de loc, oricît de blîndă ar fi fost ea, gluma făcută pe seama poeziei lui.

Din ziua aceea, relațiile sale cu domnul de Fontaine începură să se răcească. Regii se complăc în contradicții mai mult decît s-ar crede.

Émilie de Fontaine, ca mai toți copiii născuți la urmă, era un prislea răsfățat de toată lumea. Astfel că răceala monarhului pricinui contelui cu atît mai multă bătaie de cap cu cît se poate spune că nici o altă căsătorie n-a fost mai greu de încheiat decît a acestei fiice atît de dragi. Spre a înțelege aceste greutăți, e nevoie să pătrundem în tainele frumosului palat în care se instalase administratorul pe socoteala Listei Civile. Émilie își petrecuse copilăria la moșia de la Fontaine unde se bucurase de acea îndestulare care procură primele satisfacții ale tinereții. Cele mai mici dorințe ale sale erau acolo legi pentru surorile, pentru frații, pentru mama și chiar pentru tatăl ei. Toate rudele se prăpădeau după ea. Ajunsă la vîrsta cînd începea să judece, exact în timpul cînd familia sa era favorizată de noroc, viața continua să aibă pentru ea același farmec. Luxul de la Paris i se păru ceva tot atît de firesc ca și bogăția de flori și de fructe, sau ca și belșugul acela cîmpenesc în mijlocul căruia își trăise primii ani iericiți. După cum în copilărie nu cunoscuse nici o piedică atunci cînd era vorba să-și împlinească vreo dorință, tot așa i se făcea pe plac și la vîrsta de paisprezece ani, cînd se aruncă în vârtejul vieții de societate. Învățîndu-se treptat cu plăcerile bogăției, îmbrăcămintea alacă, eleganța săloanelor aurite și a echipajelor îi deveniră tot atît de necesare ca și laudele sincere sau lingușitoare, ca și petrecerile sau deșertăciunile de la curte. De altminteri, totul îi surîdea, în ochii tuturor citea numai în-găduință pentru ea.

Ca majoritatea copiilor răsfățati, tiraniza pe cei care o iubeau și-și păstra drăgălășeniile pentru cei ce nu se sinchiseau de ea. Cusururile îi creșteau o dată cu vîrsta, astfel că în curînd părinții trebuiră să culeagă roadele amare ale acestei educații greșite. Cu toate că împlinise nouăsprezece ani, Émilie de Fontaine nu se hotărîse încă să aleagă pe nici unul din-

tre numeroșii juni pe care politica domnului de Fontaine îi aduna la petrecerile sale. Deși tinărară, se bucura în lume de toată libertatea de spirit pe care putea să o aibă o femeie. Era atât de frumoasă, că nu concepea să apară într-un salon fără să stîrnească admirație. Intocmai ca și regii, ea nu avea prieteni și peste tot era obiectul unei bunăvoințe căreia o altă fire mai bună decît a ei nu i-ar fi putut rezista. Nici un bărbat, fie el chiar și un bătrîn, n-ar fi avut tăria să iasă din cuvîntul acestei fete care cu o singură privire aprindea scînteia dragostei pînă și într-o inimă de gheață. Crescută în condiții pe care nu le avuseseră celelalte surori, Emilie picta destul de bine, vorbea italienește și englezește, cînta la pian într-un chip răscolitor, iar glasul, modelat de cei mai buni maeștri, avea un timbru ce da cîntecului ei un farmec cuceritor. Spirituală și posedînd cunoștințe din toate literaturile, te-ar fi putut face să crezi că, așa cum ar spune Mascarille, oamenii de soi vin pe lume gata învățați. Vorbea cu ușurință despre pictura italiană sau flamandă, despre evul mediu sau Renaștere; făcea la întîmplare aprecieri asupra cărților noi, ca și asupra celor vechi, și sublinia lipsurile unei lucrări cu o ascuțime de spirit încîntătoare. Cea mai simplă frază a ei era primită de lumea care o idolatriza așa cum e primit de turci un firman al sultanului. În felul acesta uimea totdeauna pe oamenii superficiali; cît despre cei cu fond, tactul ei înnăscut o ajuta să-i cunoască repede; în fața acestora recurgea la atîta cochetărie încît, mulțumită farmecului ei, reușea să scape de judecata lor. Îndărătul acestei spoieli seducătoare se ascundea însă o inimă nepăsătoare, convingerea pe care o au multe fete că nimeni nu e în stare să se ridice atît de sus încît să le înțeleagă perfecțiunea sufletească, și o trufie ce se sprijinea alît pe originea-i nobilă cît și pe frumusețea ei. În lipsa aceluia sentiment puternic care, mai curînd sau mai tîrziu, răscolește inima oricărei femei, ea își punea toată ardoarea tinereții în pasiunea nemăsurată pentru ranguri; față de oamenii de rînd arăta cel mai profund dispreț. Necruțătoare cu

proaspăta nobilime, se străduie din răspuțeri ca părinții ei să se țină în rind cu familiile cele mai ilustre din cartierul Saint-Germain.

Infumurările acestea nu scăpară ochiului pătrunzător al domnului de Fontaine care, cu prilejul căsătoriei celorlalte două fiice mai mari, trebui să suferă deseori ironiile și înțepăturile Émiliei. Oamenii cu judecată se vor fi mirat văzînd că bătrînul vendeean își dăduse prima sa fată după un încasator general care avea, e drept, cîteva vechi proprietăți senioriale, dar al cărui nume nu era precedat de acea particulă ce dăduse tronului atîția apărători, iar pe a doua, după un magistrat prea de curînd ridicat la rangul de baron pentru a se fi uitat că tatăl lui fusese vînzător de surcele. Această mare schimbare intervenită în ideile nobilului tocmai cînd împlinea șaiszeci de ani, vîrstă la care oamenii rareori își părăsesc principiile, nu se datora numai jalnicului fapt că locuia în Babilonul modern unde toți cei veniți din provincie sfîrșesc prin a-și pierde dîrzenia; noua conștiință politică a contelui de Fontaine mai era și rezultatul sfaturilor și prieteniei regelui. Acest prinț filozof își pusese în gînd să-l convertească pe nobilul vendeean la ideile dictate de evoluția secolului al XIX-lea și de renovarea monarhiei. Ludovic al XVIII-lea voia să contopească partidele, așa cum Napoleon contopise oamenii și lucrurile. Numai că regele legitim, la fel de abil poate ca și adversarul său, proceda în sens contrar. Ultimul cap încoronat al casei de Bourbon era tot atît de zorit să satisfacă burghezia și oamenii Imperiului, ținînd clerul la respect, pe cît de mult dorise Napoleon I să atragă de partea lui marea nobilime sau să înzestreze Biserica. Confident al gîndurilor regale, consilierul de stat devenise pe nesimțite unul din conducătorii cei mai înțelepți și mai ascultați ai partidului moderat care urmărea împăcarea opiniilor, în numele interesului național. El se declara pentru costisitoarele principii ale sistemului constituțional și susținea cu toată puterea jocul balanței politice care îngăduia stăpînului său să guverneze Franța în mijlocul tulburărilor. Poate că

domnul de Fontaine nutrea gîndul de a ajunge pair¹⁷ printr-unul din acele vîrtejuri legislative ale căror rezultate, atît de neobişnuite, surprindeau pe bătrînii politicieni din vremea aceea. Unul din cele mai nestrămutate principii ale lui era acela de a nu recunoaşte altă nobleţe în Franţa afară de demnitatea de pair; numai familiile care purtau acest titlu erau singurele îndreptăţite să mai aibă privilegii.

— O nobleţe fără privilegii — spunea el — e ca un miner fără unealtă.

Tot atît de depărtat de partidul lui Lafayette¹⁸, cit şi de partidul lui La Bourdonnaye¹⁹, el pregătea cu zel împăcarea generală, menită să dea Franţei o eră nouă şi un destin strălucit. Încerca să convingă familiile pe care le vizita că de acum încolo cariera militară şi cea administrativă vor avea mai puţine perspective. Indemna pe mame să-şi îndrepte copiii spre profesiunile libere şi spre industrie, dîndu-le să înţeleagă că îndeletnicirile militare şi funcţiunile înalte ale cîrmuirii statului vor fi acordate în mod foarte constituţional numai tinerilor din familiile nobile ale pairilor. După părerea lui, poporul cucerise un loc destul de larg în administraţie prin adunarea electivă, prin posturile din magistratură şi cele din finanţe, care, susţinea el, vor fi ca şi altădată apajul burghezilor cu vază. Noile principii ale capului familiei de Fontaine şi căsătoriile sănătoase ce au rezultat din ele pentru primele două fete întîmpinaseră o dîrză împotrivire în sinul căminului său. Contesa de Fontaine rămăsese credincioasă vechilor ei convingeri, pe care o femeie ce se trăgea din neamul Rohanilor, prin mamă, nu le putea renega. Cu toate că la început se opusese îfericirii şi norocului ce le aşteptau pe cele două fiice mai mari, în cele din urmă se înclină în faţa consideraţiilor tainice pe care soţii şi le împărtăşesc unul altuia, seara, cînd îşi pun amîndoi capetele pe aceeaşi pernă. Domnul de Fontaine demonstră soţiei sale convingător, prin calcule precise, că şederea lor la Paris, obligaţia de a-şi ţine rangul, strălucirea casei, care-i răsplătea de toate lipsurile îndurate cu atîta bărbăţie în fundul Vendeei,

cheltuielile făcute cu fiii lor, înghițeau cea mai mare parte a veniturilor. Trebuia, deci, să nu scape prilejul binecuvîntat de a-și mărita fetele atît de bine. Nu vor avea oare ele, într-o zi, un venit de șaizeci sau optzeci de mii de livre? Fetele fără zestre nu se întîlnesc în fiecare zi cu partide atît de convenabile. Și apoi, era timpul să se gîndească la economii pentru a spori moșia de la Fontaine și a reface vechiul domeniu al familiei. În fața unor argumente atît de convingătoare, contesa se lăsă convinsă, așa cum ar fi făcut orice mamă în locul ei, deși poate cu mai multă tragere de inimă. Ea ținu să declare însă că măcar pe fiica lor, Émilie o vor căsători în așa fel încît să satisfacă orgoliul pe care, din păcate, ea însăși îl ajutase să prindă rădăcini în sufletul tînăr al fetei.

Drept urmare, evenimentele care ar fi trebuit să producă bucurie în familia lor răspîndiră o ușoară sămînță de discordie. Incasatorul general și tînărul magistrat se văzură expuși răcelii unui ceremonial pus la cale de contesă și de fiica sa Émilie. Eticheta acestora găsi în curînd prilejul să-și exercite și mai mult tirania în sînul familiei: locotenentul-general se însură cu singura fată a unui bancher; președintele luă foarte înțelept o domnișoară al cărei tată, om cu o avere de două sau trei milioane, se ocupase cu negoțul de stămburi; în sfîrșit, al treilea frate rămase credincios principiilor sale comune cu ale oamenilor de jos, alegîndu-și soția în persoana fiicei unui notar bogat din Paris. Cele trei cumnate și cei doi cumnați găseau că e atît de plăcut și atît de folositor pentru fiecare dintre ei să rămîină în sfera înaltă a puternicilor zilei și să frecventeze saloanele din cartierul Saint-Germain încît se înțeleseră cu toții să facă o mică suită mindrei Émilie. Dar acest pact de interese și orgoliu nu izbuti să se cimenteze atît de bine încît tînăra suverană să nu stîrnească adesea revoluții în micul ei stat. Scene, pe care bunele maniere nu le-ar fi condamnat, făceau să dăinuie între toți membrii acestei numeroase familii o anumită atmosferă de încordare, care, fără să se

manifeste prea mult în public, degenera, uneori, în casă, în răbufniri destul de răutăcioase. Astfel, nevasta locotenent-generalului, ajunsă baroană, se socotea tot atât de nobilă ca și o Kergarouët și pretindea că un venit de o sută de mii de livre îi da dreptul să fie tot atât de sfidătoare ca și cumnata Émilie, căreia îi ura cîteodată, în ironie, să aibă noroc de o căsătorie fericită, amintindu-i că fata cutărui pair se măritase cu un oarecare cutare domn. Nevasta vicontelui de Fontaine se amuza s-o pună în umbră pe Émilie prin gustul ei și prin luxul toaletelor, al mobilelor și al echipajelor sale. Aerul batjocoritor cu care cumnatele și cei doi cumnați întîmpinau de cele mai multe ori înfumurările domnișoarei de Fontaine îi stîrnea acesteia o furie pe care abia și-o potolea printr-o ploaie de înțepături. Pe lîngă faptul că șeful familiei era neliniștit de răceala intervenită în tacita și nesigura prietenie a monarhului, el se îngrijora de astă dată și mai mult, deoarece ca urmare a sfidării ironice a surorilor ei, fiica lui cea iubită se arăta acum mai pretențioasă ca oricînd.

În plina desfășurare a acestor întîmplări și tocmai în momentul cînd lupta surdă din sînul familiei se înăsprise, monarhul, în grațiile căruia domnul de Fontaine spera să intre din nou, fu lovit de boala ce avea să-l răpună. Marele om politic, care știuse să-și conducă atât de bine nava în mijlocul furtunilor, muri curînd după aceea. Știînd bine ce avea să-i rezerve soarta, contele de Fontaine se strădui să strîngă în jurul ultimei sale fiice elita tinerilor candidați la însurătoare. Cei care au avut de rezolvat greaua problemă a măritării unei fete plină de semetie și toane vor înțelege, desigur, necazurile ce se abătură pe capul bietului vîndecan. O dată îndeplinite dorințele fiicei lui dragi, această ultimă faptă ar fi încheiat în mod demn cei zece ani de carieră a contelui la Paris. Prin felul cum năvălise în bugetele tuturor ministerelor, familia lui se putea compara cu casa de Austria care, prin alianțele ei, amenința să cîntărească Europa. De aceea, bătrînul vîndecan, care se gîndea mereu la fericirea fiicei lui,

nu se descurajă să-i prezinte mereu alți preten-
denți; dar nimic nu era mai hazliu decît modul în
care îngîmfata creatură își pronunța hotărîrile și ju-
deca meritele adoratorilor ei. S-ar fi zis că, asemeni
unei prințese din O mie și una de Zile, Émilie era
destul de bogată și destul de frumoasă ca să aibă
dreptul de a alege între toți prinții din lume; nazu-
rile ei erau unele mai caraghioase decît altele: unul
avea picioarele prea groase sau genunchi strîmbi,
altul era miop; unul se numea Durand; celălalt
șchiopăta și aproape toți i se păreau prea grași. Mai
zglobie, mai încîntătoare și mai veselă ca oricînd,
după ce respingea doi sau trei pretendenți, se arunca
în vîrtejul petrecerilor de iarnă și era nelipsită de
la baluri, unde ochii ei pătrunzători urmăreau toate
celebritățile zilei; unde, cu ajutorul ciripitului ei fer-
mecător, descifra adesea tainele celui mai enigmatic
suflet, și unde-i plăcea să se joace cu inimile tine-
rilor, provocînd cu o cochetărie înnăscută cereri în
căsătorie pe care le respingea totdeauna.

Natura o înzestrase din belșug cu însușirile nece-
sare rolului pe care-l juca. Înaltă și zveltă, Émilie
de Fontaine avea un mers falnic sau zburdalnic, după
plac. Gîtul puțin cam lung îi îngăduia să ia atitudini
încîntătoare de dispreț și sfidare. Își alcătuisese un
repertoriu bogat din acele înclinări ale capului sau
din acele gesturi feminine care tălmăcesc într-un
chip atît de crud sau atît de fericit zîmbetele sau vor-
bele rostite pe jumătate. Frumosul păr negru, sprîn-
cenele dese și foarte arcuite dădeau înfățișării ei o
expresie de mîndrie pe care cochetăria, dimpreună cu
ogînda, o învățaseră s-o facă neîndurătoare sau s-o
îmblînzească prin ascuțirea sau prin căldura privirii,
prin încheșlarea sau prin ușoarele mișcări ale buze-
lor, prin răceala sau prin vraja zîmbelului ei. Cînd
își punea în gînd să cucerească o inimă, glasul Émi-
liei era dulce și melodios, dar știa să-i dea și un
accent tăios atunci cînd voia să releze pălăvrăgeala
vreunui cavaler. Fața ei albă și fruntea ca de mar-
mură se asemănau cu limpezimea unui lac ce se
învălucrează la cea mai mică adiere de vînt, dar își

recapătă seninătatea surîzătoare îndată ce briza se liniștește. Mulți dintre tinerii care cădeau victime disprețului ei spuneau că joacă teatru, dar din ochii ei negri izbuneau alitea vîlvății, izvorau atîtea speranțe, încît n-avea nici o vină dacă inimile eleganților ei parteneri de dans se zbăteau înfiorate sub fracurile negre. Dintre toate tinerele fete care se bucurau de trecere, nici una nu se pricepea mai bine ca ea să-și impună un aer de superioritate cînd primea salutul unui bărbat despre care știa că nu are decît merite personale, să înîlmpine cu o politete jignitoare pe cei pe care-i socotea mai prejos de dînsa, ori să-și reverse îngîmfarea asupra tuturor celor care încercau să se țină în rînd cu ea. Oriunde se afla, părea că primește mai degrabă omagii, nu complimente, și dacă ar fi fost invitată, chiar la o prințesă, înfățișarea și fumurile ei ar fi transformat fotoliul pe care s-ar fi așezat într-un tron împărătesc.

Domnul de Fontaine își dădu seama prea tîrziu cît de greșită fusese educația celei mai dragi fiice a lui din pricina alintării ei de către întreaga familie. Admirația pe care oamenii o arată la început unei persoane tinere, pentru ca mai tîrziu tot ei să se răzbune, exaltase și mai mult trufia Emiliei și-i sporise încrederea în sine. O bunăvoință generală îi dezvoltase egoismul acela sădit în toți copiii răsăfați, care, asemenea regilor, se distrează pe socoteala a tot ceea ce-i înconjoară. În perioada aceea, grația tinereții și farmecul însușirilor ei ascundeau tuturor aceste cusururi, care devin cu atît mai condamnabile la o femeie, cu cît ea nu poate să placă decît prin devotament și abnegație; dar cum unui ochi de adevărat tată nu-i scapă niciodată nimic, domnul de Fontaine încercă deseori să-i explice fiicei lui paginile mai importante din misterioasa carte a vieții. Zadarnică trudă! Avu a se plînge prea des de toanele și nesupunerea, ca și de ironica inteligență a fiicei lui, spre a-și mai da osteneala să ducă la bun sfîrșit greaua sarcină a îndreptării unei firi atît de primejdioase. Se mulțumi să-i dea din cînd în cînd unele sfaturi blajine și înțelepte, dar constata cu

durere că cele mai duioase cuvinte ale lui alunecau pe inima fetei, ca și cum aceasta ar fi fost de marmură. Ochii unui tată se deschid atât de târziu, încât abia după mai multe dovezi bătrînul vendeean observă aerul îngăduitor cu care fiica lui catadixea să-i acorde cîte o mîngîiere. Dar chiar și atunci, ea se comporta ca un copil care pare a spune mamei : „Sărută-mă mai repede, că mă duc să mă joc !” Cu alte cuvinte, Émilie binevoia să fie drăgăstoasă cu părinții ei. De multe ori însă, apucată de toanele neașteptate ce par atât de gren de explicat la tinerele fete, ea se închidea în casă și nu se mai arăta decît foarte rar, plîngîndu-se că trebuie să împartă cu prea multă lume inima tatălui și a mamei ei, devenind geloasă pe oricine, chiar și pe frații sau surorile sale. Pe urmă, după ce se străduise să creeze un pustiu în jurul ei, fata asta ciudată învinuia întreaga natură de singurătatea-i închipuită și de suferințele pe care și le pricinuia de bună voie. Înarmată cu experiența ei de douăzeci de ani, condamna soarta, deoarece, neștiind că prima condiție a fericirii se află în noi înșine, ea cerea vieții dinafară să i-o dea. Ar fi fost în stare să fugă tocmai la capătul pămîntului, pentru a scăpa de o căsătorie asemănătoare cu a surorilor ei, dar, pe de altă parte, le invidia că s-au măritat și că sînt bogate și fericite. În sfîrșit, uneori cădea de bănuît mamei sale — victimă ca și domnii de Fontaine a purtărilor ei — că trebuie să aibă un grăunte de nebunie. Toată rătăcirea asta era de fapt explicabilă : nimic nu e mai obișnuit decît mîndria tainică a tinereilor fete care aparțin familiilor de pe o treaptă socială înaltă și sînt inzestrate de la natură cu o frumusețe deosebită. Aproape toate sînt convinse că mamele lor, ajunse la vîrsta de patruzeci sau cincizeci de ani, nu le mai pot înțelege sufletele tinere, nici împărtăși dorințele. Ele își închipuie că cele mai multe mame, geloase pe fiicele lor, vor să le îmbrace după moda veche cu scopul premeditat de a le pune în umbră sau de a le lipsi de laudele ce li se cuvin. Aceasta este pricina pentru care se stîrnesc adeseori atîtea iacrîmi ascunse sau atîtea

răzvrătiri împotriva așa-zisei tiranii materne. În mijlocul unor astfel de necazuri ce devin cu timpul reale, deși pornesc din motive imagine, ele mai au și mania de a-și plăsmui un ideal de viață și de a-și alcătui singure câte un horoscop strălucit. Artă magiei lor constă în a-și lua visurile drept realități. În lungile lor meditații se hotărăsc în taină să nu-și dea inima și mîna decît unui bărbat înzestrat cu cutare sau cutare merit. Își făuresc în imaginație câte un făt-frumos căruia viitorul lor soț trebuie să-i corespundă cu orice preț. După ce au căpătat experiența vieții și au tras învățămintele temeinice pe care le aduc anii, cunoscînd mai bine lumea și cursul ei prozaic, văzînd nefericirile altora, frumusețea idealului din închipuirea lor începe să se șteargă, și într-o bună zi se trezesc că trăiesc la fel ca toată lumea, constatînd că sînt fericite și fără mirajul nupțial al visurilor lor. Urmînd aceste simțăminte poetice, domnișoara Émilie de Fontaine își fixase, în șubreda-i înțelepciune, un program pe care pretendentul ei trebuia să-l respecte întru totul dacă voia să fie acceptat. De aici, disprețul și ironiile ei.

„Deși tînăr și de vîtă veche — își spunea ea — va trebui să fie pair al Franței, sau fiul cel mai mare al unui pair! N-aș suporta să nu-mi văd blazonul zugrăvit pe tăbliile trăsorii între faldurile filfutoare ale unei mantii de culoarea azurului și să nu mă plimb laolaltă cu prinții pe aleea cea mare de la Champs-Élysées, în zilele cînd sînt alergări la Long-champs²⁰. De altminteri, tata susține că aceasta va fi într-o zi demnitatea cea mai mare din Franța. Vreau să fie militar, rezervîndu-mi plăcerea de a-i cere să demisioneze, și mai vreau să fie decorat, ca să mi se prezinte armele.“

Dar meritele astea rare n-ar servi la nimic dacă logodnicul n-ar fi înzestrat și cu o mare amabilitate, cu o înfățișare frumoasă, dacă n-ar fi un om de duh și dacă n-ar fi zvelt. Subțirimea, această grație a corpului, oricît de trecătoare ar fi ea, constituia, mai ales într-un regim reprezentativ, un fel de măsură ideală pe care domnișoara de Fontaine o lua drept

model. Tînărul care nu corespundea, de la prima vedere, condițiilor cerute, nu era vrednic să mai capete o a doua privire.

— Ah, doamne, ce gras e domnul ăsta ! era expresia prin care ea își manifesta cel mai înalt dispreț.

După ea, oamenii cît de cît corpolenți erau lipsiți de sentimente, erau soți răi și nu meritau să pătrundă într-o societate civilizată. Deși un trup plin e socotit în Orient ca o frumusețe, ei i se părea o nenorocire la femei, iar la bărbați, o crimă. Aceste păreri paradoxale erau primite cu îngăduință, datorită felului hazliu în care erau enunțate. Totuși, contele își dădea seama că, mai tîrziu, pretențiile fiicei lui — al căror ridicol n-avea să scape neobservat anumitor femei pe cît de istețe pe atît de necruțătoare — vor ajunge un inevitabil subiect de batjocură. Se temea ca nu cumva ideile ciudate ale fetei să se transforme în ceva de prost gust. Se înapăimînta la gîndul că lumea neîndurătoare a saloanelor a și început poate să rîdă pe seama unei persoane ce se afla de atîta vreme în scenă fără să dea un deznodămînt comediei pe care o juca. Mulți parteneri, nemulțumiți de a fi fost respinși, păreau că nu așteaptă decît cel mai mic prilej nenorocit ca să se răzbune. Cei indiferenți, cei fără altă treabă începeau să se sature ; admirația e totdeauna obositoare pentru speța omenească. Bătrînul vendeean știa mai bine ca oricine că dacă e nevoie să alegi cu multă băgare de seamă momentul cînd te hotărăști să apari în lume, la curte, într-un salon sau pe scenă, e și mai greu să te retragi cînd vrei. Astfel, în cursul primei ierni după urcarea pe tron a lui Carol al X-lea²¹, el își spori străduințele, ajutat de cei trei fii și de ginerii lui, pentru a reuni în saloanele palatului său cele mai bune partide pe care le puteau oferi Parisul și diferitele grupuri de deputați din provincie. Strălucirea recepțiilor date de el, luxul din sala de mese și dineurile parfumate de aroma trufelor²², se întreceau cu banchetele de pomină prin

care miniștrii timpului își asigurau volul armatei lor parlamentare.

Respectabilul vendecan fu atunci arătat cu degetul ca unul dintre cei mai puternici corupători ai cinstei legislative din sînul acelei ilustre Camere care părea că o să moară de îmbuibare. Căci, lucru ciudat: încercările făcute ca să-și mărite fata îl menținură într-o mare favoare. Descoperise poate un mijloc secret de a vinde de două ori aceleași trufe. Această răutate datorită citorva liberali zeflemiști, care își compensau numărul mic al aderenților din Cameră printr-un mare număr de discursuri, nu avu însă nici un ecou. Purtarea gentilomului din Poitou era în general atît de nobilă și de cinstită, încît n-a putut fi ținta nici uneia dintre epigramele cu care ziarele răulăcioase din acea epocă atacau pe cei trei sute de votanți de la centru, pe miniștrii, bucătarii, directorii generali, prinții furculiței și pe toți apărătorii din oficiu care sprijineau guvernul Villèle²³. La sfîrșitul acestei campanii, în timpul căreia domnul de Fontaine arătase de mai multe ori tot ce putea, socoti că reuniunea de pretendenți nu va mai fi de astă dată o simplă defilare de năluci pentru fiica lui, și că a sosit momentul s-o întrebe ce are de gînd. Într-un fel, era mulțumit sufletește că-și îndeplinisese așa cum trebuie datoria de tată. Și apoi, după ce întrebuițase toate mijloacele, nădăjduia că dintre atitea inimi aduse la picioarele mofturoasei Emilie, se va fi găsit măcar una pe care ea s-o fi luat în seamă. Nemaifiind în stare de alte încercări, și pe deasupra și plictisit de purtarea fiicei lui, pe la sfîrșitul postului Paștelui, într-o dimineață cînd ședința de la Cameră nu-l obliga să fie prezent acolo, se hotărî să-și exercite autoritatea de tată. În timp ce un valet desena cu îndemînare pe craniul său gâlbejit triumghiul de pudră ce întregea cu aripi de porumbei pieptănătura sa venerabilă, tatăl Emiliei porunci bătrînului valet, nu fără o tainică emoție, să se ducă s-o anunțe pe trufașa domnișoară că trebuie să se înfățișeze numai decît șefului familiei.

— Joseph — îi spuse valetului, după ce acesta îl termină pieptănătura — aruncă șervetul, trage perdelele, pune fotoliile la locul lor, scutură covorașul din fața căminului, curăță peste tot. Repede! Deschide fereastra și aerisește-mi puțin camera de lucru.

Contele dădu atât de multe ordine încât îl zăpăci pe Joseph, care, bănuind intențiile stăpînului, improspătă aerul din această încăpere, de obicei cea mai neglijată din toată casa, și izbuti să mai strîngă puțin vrafurile de conturi, de cartoane și de cărți, și să rînduiască mobilierul acestui sanctuar unde se rezolvau afacerile domeniului regal. Cînd Joseph termină de făcut oarecare ordine în haosul de acolo și după ce așează mai la vedere, ca într-o prăvălie, obiectele ce puteau să încînte privirea sau să producă, prin coloritul lor, o anumită poezie birocratică, se opri în mijlocul maldărelor de hîrtoage îngrămădite în unele părți pînă și pe covoare, se admiră o clipă singur pentru treaba făcută, apoi dădu din cap și ieși.

Dar nefericitul sinecurist nu se arătă tot așa de încîntat ca servitorul său. Înainte de a se așeza în fotoliul lui larg, cu brațe, aruncă o privire de neîncredere împrejur, își examinează cu un fel de dispreț halatul de casă, scutură cîteva fire de tutun de pe el, își suflă cu grijă nasul, rîndui mai bine la locul lor vatraiul și cîeșteie, ațîță focul, își trase limbile pantofilor, își aruncă pe spate codița care stătea într-o parte între gulerul jilecii și al halatului, făcînd-o să atîrne drept în jos, apoi scormoni cenușa din focul ce constituia o mărturie a guturaiului său încăpățînat. În sfîrșit, bătrînul vendeean, după ce-și mai aruncă o dată privirea asupra cabinetului, se așează, sperînd că acum nimic nu va mai putea da loc observațiilor glumețe dar obraznice cu care tiica sa avea obiceiul să răspundă sfaturilor lui înțelepte. Într-o împrejurare ca asta, nu voia să-și compromită demnitatea de tată. Trase cu un gest delicat o priză de tutun și tuși de două-trei ori, ca și cum s-ar fi pregătit să o strige pe nume, apoi auzi pasul ușor

al fiicei lui, care intră fredonînd o arie din *Il Barbiere* ²⁴.

— Bună ziua, tată. Ce dorești de la mine, așa de dimineață ?

După aceste vorbe aruncate ca un refren al ariei pe care o cînta, sărută pe conte, dar nu cu dragostea aceea care dă atita grație sentimentului filial, ci cu zglobia nepăsare a unei iubite, încredințată că va place totdeauna, oricum s-ar purta.

— Scumpa mea copilă — vorbi cu gravitate domnui de Fontaine — te-am chemat ca să discut cu tine, cît se poate de serios, despre viitorul tău. Datoria pe care o ai în momentul de față de a-ți alege un bărbat demn să-ți asigure fericirea...

— Dragă tată — răspunse Émilie, întrerupîndu-l cu accentul cel mai cald al vocii ei — mi se pare că armistițiului pe care l-am încheiat în legătură cu pretenvenții mei nu a expirat încă.

— Émilie, vreau ca cel puțin astăzi să nu mai glumim cînd e vorba de un subiect atît de important. De o bună bucată de vreme, toți cei care țin cu adevărat la tine, scumpa mea copilă, își unesc străduințele ca să-ți pregătească o căsătorie potrivită, și ar însemna să dai dovadă de nerezecunoștință privind cu ușurință grija pe care nu numai eu ți-o port.

Auzind aceste cuvinte, și după ce aruncă o privire disprețuitoare asupra mobilelor din cabinetul tatălui ei, tînăra fată se îndreptă spre un fotoliu ce părea cel mai puțin folosit de vizitatori, îl trase chiar ca în cealaltă parte a căminului, în așa fel, încît să se așeze în fața tatălui ei, luă o atitudine atît de serioasă încît nu se putea să nu vezi că face totul în bătaie de joc și își încrucișă brațele pe garnitura bogată a unei pelerine albe ca zăpada, ale cărei volane de tul fură mototolite fără nici o milă. Apoi, uilîndu-se cu coada ochiului, zîmbitoare, la fața îngrijorată a bătrînului ei tată, rupse tăcerea, spunînd :

— Nu te-am auzit niciodată, tată dragă, spunînd că guvernul își face comunicările în halat de casă.

Dar — adăugă rîzînd — asta n-are nici o importanță, poporul nu trebuie să fie pretențios. Să vedem deci proiectele dumitale de legi și rapoartele oficiale.

— N-o să-mi vie totdeauna ușor să ți le prezint, copil rău ce ești! Ascultă, Emilie. Nu am de gînd să-mi mai compromit multă vreme stima de care mă bucur, care este o parte a averii copiilor mei, ca să recrutez regimentul acesta de dansatori, numai ca tu să-i iei la goană în fiecare primăvară. Și așa, ai fost pînă acum pricina nevinovată a destulor certuri primejdioase cu unele familii. Sper că astăzi ai să înțelegi mai bine greutățile în care te afli și tu, și noi. Ai douăzeci de ani, fata mea, și iată că au trecut aproape trei ani de cînd trebuia să te măriți. Frații tăi, celelalte două surori sînt la casele lor și se bucură de belșug și fericire. Dar, copila mea, cheltuielile la care ne-au obligat aceste căsătorii și luxul casei pe care îl prefinzi de la mama ta ne-au absorbit atît de mult veniturile, încît abia ți-aș putea da o zestre de o sulă de mii de franci. De acum încolo vreau să mă îngrijesc de situația viitoare a mamei tale, căci nu trebuie să fie sacrificială, pentru copiii ei. Emilie, după ce nu voi mai fi eu, doamna de Fontaine nu trebuie să rămînă pe umerii nimănui și are dreptul să se bucure mai departe de belșugul cu care i-am răsplatit destul de tirziu devotamentul ce mi-a arătat în vremurile grele. Vezi, dar, copila mea, că zestrea ta mică nu prea corespunde ambițiilor tale. Chiar atîta cît este, ea înseamnă un sacrificiu pe care nu l-am făcut pentru nici unul dintre ceilalți copii ai noștri; dar ei s-au arătat atît de mărinimoși, încît au hotărît de comun acord să nu țină seamă de faptul că am favorizat-o pe copila care ne este atît de dragă.

— În situația lor, cred și eu, spuse Emilie, dînd din cap cu ironie.

— Felita mea, să nu subapreciezi niciodată, așa cum faci acum, pe cei ce te iubesc. Să știi că numai cei săraci pot fi mărinimoși! Cei bogați găsesc totdeauna destule motive ca să nu lase unei rude douăzeci de mii de franci. Ei bine, nu te supăra, copila

mea, și să vorbim cu toată seriozitatea. Dintre tinerii de înșurat, nu l-ai remarcat pe domnul de Manerville ?

— O ! Pronunță „zoc” în loc de joc, se uită într-una la picioarele lui, fiindcă își închipuie că e prea mic, și se studiază mereu în oglindă ! De altminteri, e blond, și mie nu-mi plac blonzii.

— Prea bine ! Dar domnul de Beaudenord ?

— Nu e de familie nobilă. E urât și gras. E drept, el e brunet, dar ar trebui ca acești doi domni să cadă de acord pentru a-și contopi averile, iar primul să împrumute numele și corpul celui de-al doilea, care trebuie să-și păstreze părul, și atunci... poate că...

— Ce ai avea de zis împotriva domnului de Rastignac ?

— A ajuns aproape un bancher, spuse ea cu răutate.

— Dar vicontele de Portenduère, ruda noastră ?

— Un băiețoi care dansează prost, și, pe deasupra, e fără avere. Dar ce să mai vorbim, tată, oamenii ăștia nu au titlu. Și eu vreau să fiu măcar contesă, ca mama.

— Prin urmare, n-ai văzut în iarna asta pe nimeni care...

— Nu, tată.

— Atunci, ce ai vrea tu ?

— Pe fiul unui pair al Franței.

— Fetița mea, ești smintită, rosti domnul de Fontaine, ridicându-se în picioare.

Dar numaidecît își ridică ochii spre cer, ca și cum s-ar fi rugat să-i dea o nouă putere de resemnare, apoi, aruncînd o privire de milă părintească asupra letei, care se emoționează, îi apucă mîna, i-o strînse și-i spuse cu duioșie :

— Dumnezeu mi-e martor, sărmană ființă răătăcită, că mi-am îndeplinit în chip conștiincios față de tine datoriile de tată... ce spun, conștiincios ? — cu dragoste, mica mea Emilie. Da, Dumnezeu mi-e martor că în iarna asta ți-am prezentat o mulțime de tineri cumsecade, ale căror merite, cumințenie și creștere le cunoșteam bine, și toți s-au arătat demni

de tine. Copila mea, eu am făcut tot ceea ce trebuia să fac. De azi încolo, te las să-ți hotărăști singură soarta, simțindu-mă fericit și nefericit totodată de a mă vedea despovărat de cea mai grea dintre obligațiile unui părinte. Nu știu dacă o să mai ai multă vreme prilejul să auzi o voce care, din nenorocire, n-a fost niciodată aspră cu tine, dar ține minte că fericirea conjugală nu se întemeiază atât pe însușiri strălucite și pe avere, cât pe un respect reciproc. O astfel de fericire este, prin însăși natura ei, modestă și fără strălucire. Poți să pleci, fata mea! Și află că vei primi consimțământul meu pentru acela pe care mi-l vei prezenta ca ginere; dar dacă vei fi nefericită, gândește-te că nu vei avea dreptul să-l învinuiești pentru asta pe tatăl tău. Nu voi înceta să mă interesez de tine și să te ajut, dar vreau ca alegerea ta să fie serioasă, definitivă, pentru că n-am să-mi compromit de două ori cinstea mea de om cu părul alb!

Dragostea pe care i-o dovedea tatăl ei și accentul cuvântării lui mișcătoare o impresionară adânc pe domnișoara de Fontaine: dar ea își ascunse înduioșarea, se aruncă pe genunchii contelui care se așezase din noți pe scaun, tremurând încă, îl copleși cu cele mai dulci mângâieri și-l dezmierdă cu atîta gingăsie încît fruntea bătrînului se descreți. Cînd Émilie socoti că tatăl ei își potolise enervarea, îi spuse încet:

— Îți mulțumesc mult pentru atenția dumitale, dragă tată. Ți-ai orînduit anume cabinetul, ca să primești pe fiica ta iubită. Nu te așteptai, poate, s-o vezi atît de nebunică și rea. Dar, tată, e oare atît de greu ca cineva să se mărite cu un pair al Franței? Tu însuți spuneai că azi ei se fac cu duzinele. Ah, sper că n-o să refuzi să-mi dai măcar un siat.

— Nu, sărmană copilă, nu, și-ți voi spune mereu: la seama! Nu uita că demnitatea de pair e o funcțiune prea nouă în guvernabilitatea noastră, cum spunea răposatul rege, pentru ca acei ce-o dețin să poată fi stăpîni ai unor averi mari. Acei dintre ei care sînt bogați vor să se îmbogățescă și mai mult.

Cel mai avut dintre pairii noștri nu are nici măcar jumătate din venitul celui mai puțin bogat lord din Camera Superioară a Angliei. De aceea, pairii Franței vor căuta cu toții să-și însoare băieții cu moștenitoare bogate, indiferent de rangul acestora. Iar nevoia lor de a face căsătorii pentru bani va dura mai bine de două secole. Nu-i exclus ca în așteptarea norocului pe care-l dorești, așteptare ce te-ar costa cei mai frumoși ani ai tinereții, farmecul tău (căci în secolul nostru mulți oameni se căsătoresc din dragoste), farmecul tău, spun, să facă o minune. Când o înfățișare atât de atrăgătoare ca a ta e însoțită și de experiență, atunci poți spera și în miracole. După câte am înțeles, poți recunoaște cu ușurință din capul locului calitățile ce se ascund într-un trup mai mare sau mai mic, și asta nu-i un merit fără însemnătate. Așa că, nu mai e nevoie să atrag eu atenția unei persoane atât de înțelepte ca tine asupra greutăților pe care le va avea de întâmpinat în această privință. Sînt convins că nu vei atribui niciodată bun simț unui necunoscut numai fiindcă are un obraz plăcut — sau cine știe ce virtuți unuia cu o statură frumoasă. Asta nu înseamnă că nu sînt întru totul de acord cu tine, anume, că toți fiii de pair trebuie să aibă o anumită ținută și să dea dovadă de purtări mai presus de orice discuție. Cu toate că în ziua de azi rangurile nu se mai văd după semne exterioare, desigur că tinerii aceștia vor avea pentru tine un „nu știu ce“ prin care îi vei putea recunoaște. De altminteri, știi să-ți înfrinezi singură inima, ca un bun călăreț care nu-și lasă armăsarul să se opinească. Eu îți doresc noroc, fata mea!

— Dumneata îți bați joc de mine, tată! Ei bine, îți declar că mai curînd mă duc să mor la mănăstirea domnișoarei de Condé, decît să nîu fiu soția unui pair al Franței.

Se smulse din brațele tatălui ei și, mîndră că rămăsese stăpînă pe ea, ieși cîntînd aria *Cara, non dubitare* din *Matrimonio segreto*²⁵. Din întâmplare, chiar în ziua aceea în familie se sărbătorea o aniversare. La desert, doamna Planat, soția încasatorului general

și sora mai mare a Emiliei, vorbi foarte încântată despre un tânăr american, deținătorul unei imense averi, care, îndrăgostit cu patimă de sora ei îi făcuse propuneri cît se poate de strălucite.

— Mi se pare că e bancher, spuse cu nepăsare Emilie. Nu-mi plac oamenii de finanțe.

— Dar, Emilie -- interveni baronul de Villaine, soțul celeilalte surori a domnișoarei de Fontaine — nici magistratura nu ți-e pe plac, așa că nu prea vîd din ce clasă îți vei alege soțul, dacă pe bogătașii fără titluri îi respingi.

— Mai ales cu teoria ta despre oamenii grași! adăugă locotenent-generalul.

— Lăsați-mă, că știu eu ce-mi trebuie, răspunse tînăra fată.

— Sora mea vrea un nume mare și o rentă de o sută de mii de livre — spuse baroana de Fontaine — pe domnul de Marsay, de exemplu!

— Scumpa mea scră — replică Emilie — știu că eu n-am să fac o căsătorie prostească, așa cum am văzut că au făcut altele. Și, ca să curm o dată discuțiile astea despre măritiș, vă declar că voi socoti drept dușmani personali pe toți accia care-mi vor mai pomeni de căsătorie.

Un unchi al Emiliei, fost viceamiral, a cărui avere sporise de curînd cu o rentă de vreo douăzeci de mii de livre ca urmare a legii despăgubirilor, îndreptățit de vîrsta lui de peste șaptezeci de ani să-i spună nepoatei sale, după care se prăpădea, adevărurile cele mai crude, exclamă, mai mult ca să risipească veninul acestei conversații:

— N-o mai necăjiți pe biata mea Emilie! Nu vedeți că așteaptă majoratul ducelui de Bordeaux²⁶?

Gluma bătrînului fu primită cu un hohot general de ris.

— Vezi să nu mă mărit cu dumneata, moșneag scrîntit! i-o întoarse tînăra fată, ale cărei ultime cuvinte fură, din fericire, înăbușite de gălăgie.

— Copiii mei — interveni doamna de Fontaine, ca să îndulcească această obrăznicie — Emilie, ca și voi toți, n-o să primească slături decît de la mama ei.

— O, doamne, n-am să ascult decît de mine într-o chestiune care mă privește numai pe mine, rosti cît se poate de limpede domnișoara de Fontaine.

Toate privirile se îndreptară atunci spre capul familiei. Fiecare părea nerăbdător să vadă cum se va descurca el în această chestiune, ca să-și păstreze demnitatea. Bătrînul vendecan se bucura de o mare considerație nu numai în societate, ci, mai fericit decît mulți alți părinți, era prețuit și de familia sa, ai cărei membri îi recunoșteau meritele indiscutabile de pe urma cărora trăseseră toți foloase. De aceea, el era înconjurat de acel respect adînc ce se manifestă în familiile engleze și în unele case aristocratice de pe continent față de reprezentantul arborelui genealogic. Se făcu o tăcere profundă și privirile oaspeților se îndreptară cînd la chipul îmbulnat și trufaș al fetei răsfatate, cînd la fețele încruntate ale domnului și doamnei de Fontaine.

— Am hotărît s-o las pe fiica mea Émilie să-și făurească viitorul după voia ei, fu răspunsul contelui, rostit cu o voce adîncă.

Rudele și oaspeții se întoarseră spre domnișoara de Fontaine cu o curiozitate plină de compălimire. Această frază părea să arate că bunătatea părintească obosise, luptînd cu un caracter pe care familia îl socotea cu neputință de îndreptat. Ginerii sușotiră între ei, iar frații zîmbiră cu subînțeles către nevestele lor. Din clipa aceea, încetară cu toții să se mai intereseze de căsătoria orgolioasei fete. Unchiul cel bătrîn fu singurul care, în calitatea lui de vechi marinăr, culează să se mai lupte cu ea și să-i înfrunte răutățile, fără a șovăi să i le plătească totdeauna cu aceeași monedă.

O dată cu sosirea primăverii, după votarea bugetului, familia aceasta, veritabil model al familiilor parlamentare de pe celălalt țărm al Mîneei, care au cîte un picior în fiecare guvern și cîte zecă glasuri în Camera Comunelor, își luă zborul ca un stol de rîndunele spre frumoasele priveliști de la Aulnay, Antony și Châtenay²⁷. Bogatul încasator general își cumpăraseră de curînd prin părțile acelea o casă de

țară pentru consoarta lui, care nu stătea la Paris decît în timpul sesiunilor. Cu toate că frumoasa Émilie disprețuia pe oamenii de rînd, sentimentul acesta nu mergea însă atît de departe, încît să nesocotească binefacerile bogăției strînse de burghezi. O însoți, deci, pe sora ei la „villa“ extrem de luxoasă a acesteia, nu atît din dragoste pentru membrii familiei care se refugiau acolo, cît din pricină că bunele maniere impun oricărei femei ce se respectă să plece din Paris în timpul verii. Pajiștile verzi de la Sceaux erau foarte potrivite atît pentru satisfacerea cerințelor modei, cît și pentru îndeplinirea funcțiunilor publice.

Cum e puțin probabil că faima balului cîmpenesc de la Sceaux a trecut vreodată dincolo de granițele departamentului Senei, e necesar, desigur, să dăm cîteva amănunte despre această serbare săptămînală care, prin importanța ei, amenința pe atunci să devină o instituție.

Împrejurimile orășelului Sceaux se bucură de renume, grație unor priveliști socotite drept încîntătoare. Dar s-ar putea ca ele să fie cu totul obișnuite și să nu fi devenit celebre decît datorită stupidității burghezilor din Paris care, cum scapă din închisoarea zidurilor între care lîncezesc, sînt în stare să admire pînă și ogoarele din Beauce. Totuși, umbra-rele poetice de la Aulnay, colinele de la Antony și valea de la Bièvre fiind locuite de cîteva pictori ce-au călătorit prin multe locuri, de unii străini, de obicei foarte pretențioși, și de numeroase femei frumoase cărora nu le lipsește gustul, se poate spune că parizienii au dreptate. Sceaux are însă o altă atracție, nu mai puțin ispititoare pentru un parizian. În mijlocul unui parc de unde se desfășoară perspective cu adevărat minunate, se află o rotondă uriașă deschisă în toate părțile, a cărei boltă, tot atît de ușoară pe cît este de mare, se sprijină pe niște colonade elegante. Această cupolă din mijlocul cîmpului adăpostește o sală de dans. Sînt rare cazurile cînd chiar și cei mai boierosi proprietari de prin împrejurimi să nu se îndrepte o dată sau de două ori pe vară

spre acest templu al Terpsichorei²⁸ rustice, fie în cavalcade strălucitoare, fie în acele carete elegante și ușoare ce învăluie în nori de praf pe pietonii filozofi. Jinduind să vadă acolo cîteva femei din lumea bună și să fie observați de ele, sau în speranța, rareori înșelată, de a întîlni tinere țărance șirete ca niște judecători, spre balul de la Sceaux pornesc în fiecare duminică roiuri de secretari de avocați, de discipoli ai lui Esculap²⁹ și de tineri a căror frăgezime și ale căror fețe albe se datoresc aerului jilav al odăițelor din dosul prăvăliilor pariziene. În sunetele orchestrei așezate în mijlocul acelei săli rotunde s-au înfiripat multe căsătorii burgheze. Cîte povești de dragoste n-ar depăna acoperișul ei, dacă ar putea vorbi! Acest pitoresc amestec face ca balul de la Sceaux să fie mai distractiv decît celelalte două sau trei baluri de la marginile Parisului, asupra căroră rotonda lui, frumusețea peisajului și farmecul parcului îi dădeau înțietate. Émilie fu cea dintîi care se arătă dornică de a „coborî în popor“, propunînd să se ducă la acest vesel bal din arondisment, încredințată că va simți o mare plăcere să se afle în mijlocul mulțimii adunate acolo. Ceilalți se mirară de dorința de a se amesteca într-o asemenea îmbulzeală: dar incognito-ul constituie pentru cei din lumea bună o plăcere plină de ispită! Domnișoara de Fontaine se bucura închipuindu-și cum arată junii aceia de la oraș, se și vedea făcînd victime în rîndul inimilor burgheze, cu privirea sau cu surîsul ei cuceritor, ridea dinainte de dansatoarele fudule și-și ascuțea creioanele pentru scenele cu care avea de gînd să-și îmbogățească paginile albumului satiric. Nicio dată duminica nu veni mai încet, față de marea ei nerăbdare. Întreaga societate de la pavilionul familiei Planat porni pe jos, ca să nu dea în vileag rangul celor ce voiau să cinstească balul cu prezența lor. Luaseră cina mai devreme. De adăugat că luna lui mai contribuia cu cea mai frumoasă seară a ei la această aventură aristocrată. Domnișoara de Fontaine fu foarte mirată să vadă sub rotondă cîteva cadriluri formate din persoane ce păreau să aparțină

lumii bune. Ici și colo, zări cîțiva tineri care parcă își pusese ră la bătaie agoniseala dintr-o lună întreagă pentru a străluci o singură zi, și descoperi mai multe perechi a căror veselie nestingherită nu trăda nimic conjugal, dar trebui să se declare mulțumită cu puțin, recolta nefiind așa de bogată precum și-o închipuise. O surprinse faptul de a vedea că plăcerea îmbrăcată în stambă semăna foarte bine cu plăcerea îmbrăcată în mătase, și că burghezii dansează cu tot atîta grație, ba uneori chiar mai bine decît nobilii. Cele mai multe veșminte erau simple și purtate așa cum se cuvine. Cei ce ocupau în această adunare locul de stăpîni ai ținutului, adică țaranii, stăteau mai la o parte, cu o admirabilă bună-cuviință. Domnișoara Emilie trebui să studieze cîțva timp diversele elemente ce compuneau această reuniune, înainte de a găsi un subiect de care să poată rîde. Dar nu avu nici timpul să dea drumul criticilor ei răutăcioase, nici prilejul de a auzi prea multe vorbe din acelea hazlii pe care caricaturiştii le înregistrează cu bucurie. Trufaşa făptură descoperi deodată în acest cîmp vast o floare — metafora e de sezon — a cărei strălucire și colorit îi izbiră imaginația cu pulerea a ceva nou. Ni se întîmplă adeseori să privim o rochie, un tapet sau o bucată de hîrtie albă, cu destulă neatenție pentru a nu observa dintr-o dată o pată sau un anumit punct vizibil care ne sare abia mai tîrziu în ochi, ca și cum ar fi apărut chiar în clipa aceea; printr-un fenomen sufletesc asemănător, domnișoara de Fontaine descoperi dintr-o dată într-un tînăr de acolo modelul desăvîrșirii exterioare pe care o visa de atîta vreme.

Așezîndu-se pe unul din scaunele grosolane ce încercuiau sala de jur împrejur, ea luă loc la marginea grupului alcătuit de familia sa, astfel ca să se poată ridica și să poată înainta după voie, mișcîndu-se în fața tablourilor vii și a grupurilor din sală ca în fața tablourilor dintr-o expoziție. Din locul acela își fixa mereu cu îndrăzneală lornionul asupra unei persoane ce se găsea la doi pași de ea și își împărtășea impresiile ca și cum ar fi criticat sau lăudat un cap.

de studiu sau o pictură de gen. După ce rătăciseră peste această vastă pînă însuflețită, privirile ei se opriră deodată pe figura aceea care părea să fi fost pusă anume într-un colț al tabloului, sub cea mai bună lumină, ca un personaj fără legătură cu restul. Necunoscutul, visător și singuratic, sprijinit ușor de una din coloanele ce susțineau acoperișul, stătea cu brațele încrucișate și puțin aplecat într-o parte, ca și cum ar fi pozat unui pictor. Deși plină de eleganță și mîndrie, atitudinea lui era cît se poate de firească. Nici o mișcare nu arăta că și-ar fi întors fața puțin într-o parte, ori că și-ar fi înclinat ușor capul la dreapta, ca Alexandru cel Mare, ca lordul Byron³⁰ sau ca alți oameni celebri, în scopul de a atrage cu orice chip atenția asupra sa. Ochii lui urmăreau cu interes pașii unei dansatoare și arătau că e stăpînit de un simțămînt puternic. Statura lui zveltă și mlădioasă amintea proporțiile armonioase ale lui Apollo³¹. Un păr frumos și negru i se restira în bucle naturale deasupra frunții înalte. Dintr-o aruncătură de ochi, domnișoara de Fontaine remarcă finețea cămășii, mănușile moi de căprioară, comandate desigur la un meșter bun, și piciorul mic bine încălțat într-o gheată de piele de Irlanda. N-avea nici unul din zorzoanele acelea de prost gust cu care se împopoțonează foștii sergenți din garda națională sau fanții din dosul tejghelelor. Doar panglica neagră ce-i susținea lornionul îi cădea peste jiletca de-o croială desăvîrșită. Pretențioasa Emilie nu mai văzuse niciodată la un bărbat ochi umbriți de gene atît de lungi și de arcuite. Pe fața lui smeadă, bărbătească, se citeau pasiunea și melancolia. Gura părea în orice moment gata să zîmbească și să-și ridice colțurile buzelor grăitoare, dar această mișcare, departe de a exprima veselie, avea mai curînd un farmec trist. Chipul acesta părea hărăzit unui viitor strălucit, și era prea distins ca să te mulțumești a spune: „Iată un bărbat frumos, sau un bărbat bine!” ci simțea dorința de a-l cunoaște. Privindu-l pe necunoscut, observatorul cel mai pătrunzător nu l-ar fi luat decît drept un om de talent pe

care numai un motiv puternic l-a putut atrage la această petrecere rurală.

Emilie făcu toate aceste constatări, concentrându-și doar o clipă atenția asupra lui, pentru ca pe urmă bărbatul acesta privilegiat de soartă, trecut printr-o analiză amănunțită, să devină obiectul unei admirații tainice. Ea nu-și spuse: „Probabil că e pair al Franței!” ci: „Ah, de-ar fi nobil, și trebuie să fie...” Fără să-și încheie gândul, se ridică deodată și se îndreptă, urmată de fratele ei, locotenent-generalul, spre coloana aceea, cu aerul că privește cadrilurile zglobii; dar, printr-un artificio de optică propriu femeilor, căută să observe orice mișcare a tînărului de care se apropia. Necunoscutul se retrase politicos, făcînd loc noilor veniți, și se duse să se sprijine de altă coloană. Emilie, se simți atinsă de politețea străinului ca de o necuviință și începu să-i vorbească fratelui ei, ridicînd glasul mai mult decît s-ar fi cuvenit, făcînd semne din cap, gesticulînd și rîzînd fără un motiv precis, nu atît ca să-i fie pe plac fratelui, cît spre a atrage atenția netulburatului necunoscut. Dar nici unul din toate vicleșugurile astea mici nu reuși. Domnișoara de Fontaine urmări atunci direcția în care se îndreptau privirile tînărului, și descoperi cauza nepăsării lui.

În mijlocul cadrilului din fața ei, dansa o tînără palidă, care semăna cu una din acele zeități scoțiene reprezentate de Girodet în marea lui compoziție ce înfățișează un grup de războinici francezi primiți de Ossian³². Emilie crezu că recunoaște în ea pe o lady celebră care locuia de cîtva timp la o moșie din apropiere. Cavalerul ei era un tînăr de vreo cincisprezece ani, cu miinile roșii, cu pantaloni galbeni de nanchin, haină albastră și pantofi albi, ceea ce dovedea că plăcerea de a dansa o făcea să nu fie pretențioasă în alegerea partenerilor. Deși părea slabă, în mișcările ei nu se observa acest lucru, dar o ușoară roșeață începuse să-i coloreze obrajii, iar fața albă i se înviora tot mai mult. Domnișoara de Fontaine se apropie de cadril ca s-o poată vedea mai bine pe străină în momentul cînd se va întoarce la

locul ei, în timp ce dansatorii din față aveau să repete figura executată de ea. În același timp, necunoscutul înaintă și el și se aplecă spre frumoasa dansatoare, în așa fel încît Émilie își putu satisface curiozitatea, auzind limpede aceste cuvinte rostite cu o voce blîndă și poruncitoare totodată :

— Clara, draga mea, nu mai dansa.

Clara făcu o mină cam supărată, își înclină capul în semn de supunere, apoi zîmbi. După contradans³³, tînărul, cu grija unui îndrăgostit, puse pe umerii fetei un șal de cașmir³¹ și o conduse într-un colț mai adăpostit. Peste puțin însă domnișoara de Fontaine îi văzu ridicîndu-se și plimbîndu-se amîndoi prin jurul rotondei, ca și cum s-ar pregăti de plecare, și se luă după ei, sub motiv că vrea să admire parcul. Cu o șireată bunăvoință, fratele ei se lăsă tîrît în această plimbare neprevăzută. Émilie zări frumoasa pereche suindu-se într-o cabrioletă elegantă, păzită de un servitor călare și în livrea. În timp ce tînărul se așeza în scaun și potrivea hățurile, aruncă una din acele priviri întîmplătoare spre mulțime, oprindu-și o clipă ochii asupra Émiliei; pe urmă, ea simți o vană satisfacție vazîndu-l că întoarse de două ori capul înapoi. Același lucru făcu și tînăra necunoscută. Din gelozie oare ?

— Presupun că acum ai observat destul parcul, îi spuse fratele ei. Putem să ne întoarcem la dans.

— Ai dreptate, răspunse ea. Crezi că e lady Dudley ?

— Ea n-ar ieși la plimbare decît cu Felix de Vandenesse, zise fratele, zîmbînd.

— Lady Dudley nu cred că are musafiri...

— Ba s-ar putea să aibă, și anume, un tînăr — făcu baronul de Fontaine — în orice caz, nu o tînără!

A doua zi domnișoara de Fontaine își exprimă dorința de a face o plimbare călare. Încetul cu încetul, deprinse pe unchiul cel bătrîn și pe cei doi frați ai ei s-o însoțească în unele raite matinale, care, spunea ea, îi priau foarte mult. O atrăgeau mai ales împrejurimile satului unde locuia lady Dudley. Dar cu toate manevrele ei de cavalerie, nu-l putu revedea pe străin

aşa de repede precum credea, în ciuda nerăbdării cu care-l căuta. Se mai duse de câteva ori la balul din Sceaux, dar fără a-l mai întâlni pe tânărul englez care coborîse parcă din cer spre a-i stăpîni şi înfrumuseţa visele. Deşi nimic nu aţîţa mai mult dragostea unei tinere fete ca o piedică ce-i stă în cale, totuşi domnişoara de Fontaine fu la un moment dat gata să renunţe la tainica şi ciudata ei urmărire, deoarece îşi pierduse aproape orice nădejde că va ajunge la vreun rezultat într-o acţiune a cărei neobişnuinţă dovedeşte cît de îndrăzneţ îi era caracterul. De altfel, ar fi putut să dea mult şi bine tircoale satului Châtenay, ea n-ar fi revăzut pe necunoscut, deoarece tinăra Clara — acesta e numele pe care-l auzise domnişoara de Fontaine — nu era englezoaică, iar pretinsul străin nu locuia în satul acela cu grădini înflorite şi pline de miresme.

Într-o seară, pe cînd se plimba călare cu unchiul ei, căruia, o dată cu venirea zilelor frumoase, podagra îi acordase un armistiţiu mai lung, Émilie o întâlni pe lady Dudley. Distinsa străină stătea în trăsură ei alături de domnul de Vandenesse. Émilie recunoscu perechea, şi toate presupunerile de mai înainte i se spulberară într-o clipă, aşa cum se spulberă visele. Îndrjită ca orice femeie înşelată în aşteptările ei, smuci frîul, întoarse calul şi-i dădu pîteni, pornind într-o goană alît de mare, că unchiul abia se mai putea ţine după ea.

„Sau eu am îmbătrînit prea tare, încît nu-i mai înţeleg pe tinerii ăştia de douăzeci de ani — îşi spuse marinarul gonind în galop — sau ei nu mai seamănă cu tineretul de altădată. Ce-o fi avînd, oare, nepoată-mea? Uite-o că acum merge la pas, ca un jandarm ce patrulează pe străzile Parisului. Nu cumva se ţine după burghezul acela de treabă ce pare a fi un autor care-şi meditează stihurile? căci, dacă nu mă înşel, ţine un *album* în mînă. Pe legea mea, sînt un mare nătărău! N-o fi el tânărul după care alergăm?”

La gîndul acesta, bătrînul marinar încetini pasul calului, ca să-şi poată ajunge fără zgomot nepcata.

Viceamiralul făcuse destule năzbîtii pe la 1771 și în anii următori, epocă din analele noastre cînd galanteria era în floare, ca să nu-și dea imediat seama că Emilie îl întîlnise absolut din întîmplare pe necunoscutul de la balul din Sceaux. Cu tot vîlul așternut de vîrstă peste vederea-i acum slabă, contele de Kergarouët observă totuși la nepoata lui semnele unui mare zbucium, în ciuda nepăsării pe care voia s-o arate ea. Ochii sîredelitori ai tinerei fete se ațintiră, ca încremeniți, asupra străinului care pășea liniștit înaintea ei.

„Asta trebuie să fie! își spuse marinarul. Are să-l urmărească întocmai ca un vas de comerț ce plutește în urma unui vas de corsari. Pe urmă, după ce el se va depărta, are să cadă în gheara deznădejdiei, neștiind cine este acela pe care-l iubește și nici dacă e vreun marchiz sau un simplu burghez. Hotărît, mințile astea crude ar trebui să aibă totdeauna pe lîngă ele cîte o perucă veche ca mine...”

Își opinti deodată calul în așa fel încît îl făcu pe al nepoatei lui s-o ia la goană peste cîmp și trecu aîit de repede între ea și tinăru care se plimba, încît îl sili pe necunoscut să se dea la o parte pe brazda de verdeață ce mărginea drumul. Oprindu-și brusc calul, contele strigă :

— Nu poți să te ferești din drum ?

— Ah, iertați-mă, domnule, răspunse necunoscutul. Nu știam că tot eu trebuie să vă cer scuze fiindcă era să dați peste mine.

— Ei, tinere, destul ! făcu marinarul cu un accent acru și cu un rînjat batjocoritor.

În același timp contele ridică în aer cravașa ca pentru a-și lovi calul și atinse umărul interlocutorului său, spunînd :

— Un burghez liberal e un om cu judecată, și orice om cu judecată trebuie să fie la locul lui.

Tinăru, auzînd cum e sfichiuit, se opri pe răzorul drumului, își încrucișă brațele și răspunse pe un ton foarte mișcat :

— Domnule, nu-mi vine a crede, văzînd părul dumneavoastră alb, că vă mai arde de dueluri.

— Păr alb? protestă marinarul cu tărie. Mai și minți? Nu-i decît cărunt.

Discuția începută în felul acesta deveni în cîteva clipe atît de aprinsă, încît tînărul adversar renunță la tonul potolit pe care încercase să-l păstreze. În momentul cînd contele de Kergarouët observă că ne-poata lui se îndreaptă spre ei foarte neliniștită, se grăbi să-i spună rivalului numele său, cerîndu-i să păstreze tăcere în fața tinerei pe care o avea în grijă. Necunoscutul nu-și putu ascunde un zîmbet și-i întinse bătrînului marinar o carte de vizită, explicîndu-i că poate fi găsit la Chevreuse, unde locuiește într-o casă țărănească, pe care i-o și arată, apoi își văzu mai departe de drum.

— Era să faci din acest biet civil un rănit, ne-poata mea, spuse contele grăbindu-se să iasă înaintea Emiliei. După cum văd, nu mai știi să-ți strunești calul. M-ai lăsat să-mi pun demnitatea în joc ca să-ți acopăr trăsnaile, pe cînd, dacă ai fi fost aci, o singură vorbă drăguță din acelea pe care știi să le spui atît de frumos cînd nu faci pe obraznica, ar fi împăcat lucrurile, chiar de i-ai fi rupt și un braț.

— Ba, dragă unchiule, de vină e calul dumitale, nu al meu. Îmi vine să bănuî, orede-mă, că nu mai poți să încaleci, că nu mai ești un călăreț iscusit, așa cum erai anul trecut. Dar să nu mai vorbim despre nimicurile astea.

— Hait, nimicuri! Va să zică, „nimic“ înseamnă cînd îți bați joc de unchiul tău?

— N-ar fi mai bine să ne ducem să vedem dacă tînărul acela nu e cumva rănit? Uite, unchiule, șchio-pătează.

— Nu, aleargă. L-am luat cam repede!

— Ah, unchiule, ești în stare!

— Stai pe loc, nepoată, spuse contele apucînd calul Emiliei de frîu. Nu văd de ce i-ai da nas unui negustoraș care ar trebui să se simtă fericit că a fost trîntit la pămînt de o fată fermecătoare sau de comandantul vasului „La Belle-Poule“.

— Ce te face să crezi că e un om de rînd, unchiule? Mi se pare că are maniere foarte distinse.

— În ziua de azi toată lumea e manierată, nepoata mea.

— Nu, unchiule, nu toată lumea are ținuta și prestanța pe care le capeți atunci când frecvențezi saloanele, și fac bucuroasă prinsoare cu dumneata că tânărul ăsta e de familie nobilă.

— N-ai prea avut când să-l studiezi.

— Dar nu-l văd acum pentru prima dată.

— Și nu e nici prima dată când îl cauți, nu-i așa? făcu marinarul rîzînd.

Émilie roși; unchiul ei o lăsă puțin în încurcătură, apoi îi spuse:

— Émilie, știi bine că ți-u la tine ca la copilul meu, din cauză că ești singura din familie înzestrată cu acea mîndrie îndreptățită pe care o dă noblețea. La naiba, nepoțică, cine ar fi crezut vreodată că principiile frumoase au să ajungă atît de rare? Dar ascultă, vreau să fiu confidentul tău. Micuța mea dragă, văd că acest tânăr gentilom nu ți-e indiferent. Dar, bagă de seamă! Toți ai familiei ar rîde de noi dacă ne-am îmbarca sub un pavilion nedemn. Știi ce înseamnă asta! Așa că, lasă-mă să te ajut, nepoțică. Să păstrăm amîndoi taina, și-ți făgăduiesc că am să ți-l aduc chiar în mijlocul salonului.

— Și cînd, unchiule?

— Mîine.

— Dar, dragă unchiule, asta n-o să mă oblige la nimic?

— La nimic, și vei putea să-l bombardezi, să-i dai foc și să-l părăsești ca pe o corabie învechită, dacă-ți face plăcere. N-o să fie primul, nu-i așa?

— Cît ești de bun, unchiule!

De îndată ce se întoarse acasă, contele își puse ochelarii, scoase pe ascuns cartea de vizită din buzunar și citi: MAXIMILIAN LONGUEVILLE, strada Potecii.

— Fii liniștită, nepoțică — îi spuse Émiliei — poți să zvîrli cangea după el fără nici o grijă, căci face parte dintr-una din familiile noastre istorice, și dacă nu e încă par al Franței, va fi cu siguranță.

— De unde ai aflat atîtea lucruri?

— Asta e secretul meu.

— Știi cum îl cheamă ?

Contele își înclină în tăcere capul încărunțit care semăna mult cu un trunchi de stejar bătrîn în jurul căruia ar flutura cîteva frunze răscolite de vîntul toamnei ; la semnul acesta, nepoata își puse la încercare toată puterea veșnic proaspătă a cochetăriei ei. Pricepută în arta de a măguli pe bătrînul marinar, îl copleși cu alintările cele mai copilărești, cu vorbele cele mai drăgăstoase, ba chiar îl sărută, ca să-l facă să-i dezvăluie o taină atît de însemnată. Moșneagul, care își petrecea vremea provocînd asemenea scene din partea nepoatei lui, plătindu-i-le adesea cu o bijuterie sau cu cedarea lojei sale de la „Operă“, avu de data asta pofta de a se lăsa rugat și mai ales mîngîiat. Dar cum își prelungea cam mult aceste plăceri, Emiliie se supără, trecu de la mîngîieri la ironii, se îmbufnă, apoi deveni iar drăgălașă, fiind copleșită de curiozitate. Vicleanul marinar obținu făgăduiala solemnă a nepoatei că de acum înainte va fi mai cuminte, mai blîndă, mai puțin îndărătnică, mai puțin cheltuitoare și mai cu seamă că-i va spune lui totul. După ce tratatul fu încheiat și pecetluit cu o sărutare pe care el o depuse pe fruntea albă a Emiliiei, o duse într-un colț al salonului, o așeză pe genunchi, luă cartea de vizită pe care o ținea ascunsă sub cele două degete mari, îi arătă, descoperind literă cu literă, numele lui Longueville, apoi nu voi nici în ruptul capului s-o lase să vadă mai mult decît atît. Această întîmplare avu darul de a aprinde și mai tare focul din inima domnișoarei de Fontaine, care își petrecea o mare parte a nopții depănînd tablourile cele mai frumoase din visele cu care își hrănise toate speranțele. În sfîrșit, datorită acestei descoperiri atît de îndelung așteptate, ea vedea acum cu totul altceva decît o simplă himeră la izvorul comorilor imagine cu care își înfrumuseța viața conjugală. Ca toate fetele tinere ce nu cunosc primejdiile dragostei și ale căsătoriei, ea se lăsa încîntată de aparențele înșelătoare ale căsătoriei sau ale dragostei. S-ar putea spune că pasiunea ei se

născuse așa cum se nasc mai toate pornirile tinereții, acele plăcute și în același timp amare greșeli ce au o înrîurire atît de puternică asupra fetelor tinere, care sînt destul de neștiutoare pentru a se încrede numai în ele însele atunci cînd e vorba să-și clădească fericirea lor viitoare.

A doua zi de dimineață, înainte ca Émilie să se fi deșteptat, unchiul ei se duse la Chevreuse. Recunoscînd în curtea unei căsuțe cochete pe tînărul pe care-l jignise atît de fătîș în ajun, se îndreptă spre el cu politetea aceea cuceritoare a bătrînilor curteni de altădată.

— Eh, scumpul meu domn, cine ar fi crezut că la vîrsta de șaptezeci și trei de ani o să mă cert cu fiul, sau cu nepotul unuia dintre prietenii mei cei mai buni? Sînt viceamiral, domnul meu. Asta să nu vă facă însă să credeți că un duel îmi dă mai multă bătaie de cap ca fumatul unei țigări. Pe vremea mea, doi tineri nu se împrieteneau decît după ce-și vedeau culoarea singelui. Dar, dracul n-a avut de lucru! ieri, în calitatea mea de marinar, am îmbarcat prea mult rom pe bord și am eșuat peste dumneata. Dă mîna încoace! Mai bine să fiu muștrat de o sută de ori de un Longueville, decît să pricinuiesc cel mai mic necaz familiei lui.

Oricîlă răceală se străduia tînărul să-i arate contelui de Kergarouët, firea lui bună și deschisă nu-l putu face să stea prea mult pe gînduri, și-i întinse mîna să i-o strîngă.

— Vă pregătiți, să încălecați — spuse contele — nu vă opriți din drum pentru mine. Dar, dacă n-aveți alte treburi, veniți cu mine, vă invit să luați astăzi masa la pavilionul Planat. Nepotul meu, contele de Fontaine, e un om pe care trebuie să-l cunoașteți. Și, zău, vreau să vă despăgubesc de nesăbuința mea de ieri, prezentîndu-vă la cinci dintre cele mai frumoase femei din Paris. Ei, ei, tînărul meu domn, observ că vi se descrețește fruntea! Îmi sînt dragi tinerii și mă bucur cînd îi văd înveselindu-se. Fericirea lor îmi amintește de anii minunați ai tinereții mele, cînd nu lipseau nici aventurile, nici duclurile. Ce plăcută ora

viața, pe atunci ! Astăzi gîndiți prea mult și vă neliniștește orice, ca și cum n-ar fi existat nici secolul al XV-lea, nici al XVI-lea.

— Și oare, n-avem dreptate, domnule ? Secolul al XVI-lea nu i-a dat Europei decît libertatea religioasă, pe cînd secolul al XIX-lea îi va da libertatea poli...

— O, să nu vorbim de politică. În privința asta sînt un nătărău de regalist. Dar nu-i opresc pe tîneri să fie revoluționari, cu condiția să-i lase regelui libertatea de a le înprăstia adunările.

După ce făcură cîțiva pași împreună, contele și tînărul lui însoțitor intrară în pădure ; marinarul puse ochii pe un mesteacăn tînăr și destul de subțire, opri calul, întinse un pistol și glonțul pătrunse drept în mijlocul arborelui ce se găsea la distanță de vreo cincisprezece pași.

— Vedeți, dragă domnule, că nu mă sperie un duel ! spuse el jumătate în serios, jumătate în șagă, privindu-l pe domnul Longueville.

— Nici pe mine, răspunse acesta, și își încărcă repede pistolul, ochi gaura făcută de glonteile contelui și îl trimise și pe al lui chiar lîngă țintă.

— Iată ce înseamnă un tînăr bine crescut ! exclamă marinarul cu un fel de bucurie nestăvilită.

În timpul plimbării lui cu acela pe care și începuse a-l socoti nepotul său, născoci mii de prilejuri ca să-i pună întrebări despre toate mărunțișurile a căror cunoaștere perfectă denota, după codul lui personal, că are de-a face cu un gentilom desăvîrșit.

— Dar datorii aveți ? întrebă el pe însoțitorul lui, după ce mai înainte îl descususe în legătură cu alte chestiuni.

— Nu, domnule.

— Cum, achitați pe loc toate cumpărăturile ?

— Exact, domnule, altfel am pierde orice credit și orice considerație.

— În schimb, sper că aveți mai multe iubite... Asta-i bună ! De ce roșiți, prietene ? Cum s-au schimbat moravurile ! Cu ideile astea de legalitate, de Kantism³⁵ și de libertate, nu mai e nimic de capul

tineretului de azi. Așadar, nu sînteți nici în relații cu vreo nouă Guimard sau cu vreo Duthé³⁶, n-aveți nici creditori și nu vă sinchisiți nici de blazon! Ei bine, tînărul meu prieten, asta înseamnă că nu sînteți „instruit“. Să știți de la mine că cel ce nu face nebunii primăvara, le face iarna. Dacă eu am numai un venit de optzeci de mii de livre la șaptezeci și atîția de ani, e fiindcă mi-am mîncat capitalul la treizeci de ani... Vai! cu nevastă-mea, te rog să mă crezi! Dar, oricum, cusururile dumneavoastră nu mă vor împiedica să vă anunț familiei Planat. Nu uitați că mi-ați făgăduit să veniți, și vă aștept.

„Ciudat bătrînel! gîndi tînărul Longueville. Se ține bine și-i tare șugubăț! Dar, deși vrea să pară un om cumsecade, n-am să mă încred în el.“

A doua zi, pe la ora patru, în timp ce oaspeții se răsîndiseră prin saloane sau la biliard, un servitor anunță locatarilor casei Planat: „Domnul de Longueville“. Cînd se auzi numele protejatului bătrînului conte de Kergarouët, toată lumea, pînă și jucătorul care renunță la o bilă, dădu buzna să observe figura pe care o va face domnișoara de Fontaine, și să vadă această pasăre rară ce se învrednicise de o mențiune onorabilă în pofida atîtor alți rivali. Ținuta elegantă și simplă, purtarea plină de distincție, politețea, voca lui caldă, al cărei timbru făcea să vibreze strunele inimii, cîștigară domnului Longueville bunăvoința întregii familii. Pe deasupra, părea obișnuit cu luxul din locuința impunătorului încasator general... Deși conversația lui era aceea a oricărui om de lume, fiecare putu ghici cu ușurință că primise creșterea cea mai aleasă și că avea cunoștințe pe cît de temeinice, pe atît de vaste. Într-o discuție, de altfel destul de ușoară, deschisă de bătrînul marinar în legătură cu construcțiile navale, el folosi expresii atît de speciale, încît una dintre doamne se întrebă dacă nu cumva absolvise Școala politehnică.

— Socot, doamnă, că e un adevărat titlu de glorie pentru cine intră acolo, răspunse el.

Cu toate stăruințele depuse spre a fi convins să rămînă la cină, el refuză în mod foarte politicos, dar

nu mai puțin hotărît, și potoli protestele doamnelor spunînd că e Hipocratul³⁷ unei surori mai mici, a cărei sănătate cam șubredă cere multe îngrijiri.

— Domnul e cumva medic? întrebă pe un ton ironic una dintre cumnatele Émiliei.

— Domnul a absolvit Școala politehnică, răspunse cu un accent binevoitor domnișoara de Fontaine, a cărei față se îmbujoră deodată, cînd află că tînăra fată de la bal era sora domnului Longueville.

— Dar, draga mea, poți să fii medic și să fi urmat și Școala politehnică, nu-i așa, domnule?

— Doamnă, niinic nu stă împotriva acestui lucru, răspunse tînărul.

Toate privirile se îndreptară spre Émilie, care în clipa aceea se uita cu un fel de curiozitate și neliniște la necunoscutul atît de atrăgător. Dar răsufă ușurată cînd el adăugă cu un zîmbet:

— N-am cîstea să fiu medic, doamnă, și am renunțat să intru chiar în serviciu, la poduri și șosele, numai ca să-mi păstrez libertatea.

— Și bine ați făcut, spuse contele. Dar cum puteți găsi că e o cinste să fii medic? adăugă nobilul breton. Ah, tînărul meu prieten, pentru un om ca dumneavoastră...

— Domnule conte, eu am un respect deosebit pentru toate profesiunile folositoare.

— Ei, sîntem de acord: firește, respectați asemenea profesiuni, așa cum un tînăr respectă o femeie în vîrstă.

Vizita domnului Longueville nu a fost nici prea lungă, nici prea scurtă. Se retrase în clipa cînd se încredință că plăcuse la toată lumea și că stîrnise curiozitatea tuturor pentru persoana sa.

„E un vulpoi și jumătate!“ spuse contele întorcîndu-se în salon, după ce-l conduse la plecare.

Domnișoara de Fontaine, singura care cunoștea rostul ascuns al acestei vizite, se gătise cu multă grijă, ca să atragă privirile tînărului, dar fu cam necăjită văzînd că el nu-i acordase atenția care credea ea că i se cuvine. Familia fu destul de nedumerită de tăcerea în care se închisese Émilie. De obicei, ea își

desiășura față de noii veniți toată cochetăria, toată grația vorbăriei ei, toată elocvența neislovită a privirilor și a gesturilor. De data asta însă, fie că glasul melodios al tânărului și distincția lui o vrăjiseră, fie că îl iubea cu adevărat și că acest simțămînt produsese în ea o schimbare, purlarea ei pierdu orice urmă de prefăcătorie. Dar devenind simplă și naturală, ea le păru celorlalți și mai frumoasă. Surorile ei și o doamnă mai în vîrstă, prietenă a familiei, văzură în această conduită rafinamentul cochetăriei. Ele bănuiră că socotindu-l pe tânăr demn de ea, Émilie se hotărîse poate să-și arate cu încetul calitățile, în scopul de a-l uimi dintr-o dată numai în momentul cînd se va fi convins pe deplin că-i place. Toți ai familiei erau curioși să știe ce gîndea această fată mîsturoasă despre străin; dar cînd, în timpul cinei, fiecare se întrecea să-i atribuie domnului Longueville un merit nou, pretinzînd că numai el l-a observat, domnișoara de Fontaine rămase multă vreme tăcută. O ușoară glumă a unchiului ei o trezi deodată din amorteală și răspunse cu o frază destul de șireală că această perfecțiune cerească s-ar putea să ascundă vreun mare cusur și că ea s-ar feri să-și dea părerea, de la prima vedere, despre un om care pare a fi atît de abil. Apoi ținu să adauge că cei care plac la toată lumea nu plac nimănui, iar cel mai rău dintre toate defectele e acela de a nu avea nici unul. Ca toate fetele îndrăgostite, ea se mîngîia cu speranța că-și va putea ascunde dragostea în fundul inimii, înșelînd astfel Argușii ce-o înconjurau, dar, după cincisprezece zile, nu mai rămăsese nici un membru al acestei numeroase familii care să nu cunoască micul secret al casei. La a treia vizită a domnului Longueville, Émilie fu convinsă că el vine numai pentru ea. Această descoperire o îmbătă de bucurie dar, cînd stătu și se gîndi bine, aproape se cutremură. Faptul nu era tocmai plăcut pentru un orgoliu ca al ei. Obișnuită să fie totdeauna în centrul atenției celor din jurul ei, acum era nevoită să recunoască o forță care o scolea din felul ei de a fi. Se strădui să i se împotrivească, dar nu izbûti să alunge din inimă chipul încîntător

al tînărului. Curînd după aceea, apărură neliniştile. În ciuda curiozităţii tuturor şi mai cu seamă a domnişoarei de Fontaine, domnul de Longueville dădu dovadă de două însuşiri — şi anume de o discreţie şi de o modestie surprinzătoare. El nu vorbea niciodată nici despre el, nici despre ocupaţiile lui, nici despre familia sa. Cu o dibăcie de diplomat ce ţine să-şi păstreze secretele, ştia să ocolească totdeauna încercările subtile ale Émiliei şi cursele pe care i le întindea ea în timpul conversaţiei cu scopul de a-i smulge unele amănunte asupra vieţii lui. Dacă îi vorbea despre pictură, domnul Longueville îi răspundea ca un cunoscător; dacă făcea muzică, tînărul dovedea fără înfumurare că ştia să cînte destul de bine la pian. Într-o seară delectă întreaga familie, unindu-şi vocea minunată cu a Émiliei într-unul din cele mai frumoase duete de Cimarosa; dar cînd cineva încercă să afle dacă e artist, glumi cu alîta farmec, înecî doamnelor, de obicei pricepute în arta de a ghici sentimentele, le fu cu neputinţă să descopere din ce sferă socială făcea parte. Deşi unchiul cel bătrîn arunca uneori cangea cu destulă îndrăzneală asupra acestei corăbii, Longueville se apăra foarte uşor, păstrîndu-şi farmecul tainei; şi-i fu cu atît mai uşor să rămînă pentru oaspeţii casei Planat „frumosul necunoscut“, cu cît curiozitatea lor nu depăşea marginile politetei. Émilie, pe care tăcerea lui începea s-o chinuie, spera acum să smulgă mai multe mărturisiri din gura sorei, decît a fratelui. Ajutată de unchiul ei, care se pricepea la asemenea manevre tot atît de bine ca şi la pilotarea unei corăbii, încercă să aducă în scenă personajul pînă atunci mut al domnişoarei Clara Longueville. Toţi ai casei îşi manifestară de la început dorinţa vie de a cunoaşte o fiinţă atît de drăguţă şi de a-i prilejui unele distracţii. Se propuse organizarea unui bal fără pretenţii prea mari, şi propunerea fu primită. Doamnele nu-şi pierdură cu totul nădejdea că pe o fetiţă de şaisprezece ani o vor putea face să vorbească mai uşor.

În ciuda acestor norişori stîrniţi de curiozitate şi adunaţi la un loc de bănuială, o lumină puternică

străbătea sufletul domnișoarei de Fontaine, care se bucura din plin de viață deoarece o lega acum mai mult de altul decât de ea însăși. Începură s-o preocupa raporturile sociale. Fie că fericirea ne face mai buni, fie că nu mai avea timp să-i necăjească pe ceilalți, ea deveni mai puțin mușcătoare, mai îngăduitoare, mai blândă. Schimbarea caracterului ei miră și încintă restul familiei. La urma urmei, poate că egoismul i se transformase în dragoste. De câte ori aștepta pe sfiosul și tainicul ei adorator simțea o bucurie adâncă. Fără să fi schimbat o singură vorbă de dragoste cu el, știa că e iubită, și îi plăcea să desfășoare în fața tinărului necunoscut, cu toată arta de care era în stare, comorile unor cunoștințe ce se vedeau destul de variate. Băgă de seamă că și ea era studiată cu atenție, și atunci încercă să învingă toate cusururile ce se dezvoltaseră în ea ca urmare a creșterii primite. Aceasta nu însemna oare primul omagiu adus dragostei și totodată o dojană aspră pe care și-o făcea sieși? Voind să placă, celălalt era vrăjit de ea; iubind, celălalt o adora. Familia, știind-o stăpinită de mândrie, îi lăsă toată libertatea ca să poată gusta micile bucurii nevinovate ce dau atîta farmec și putere primelor iubiri. Nu numai o dată, tinărul și domnișoara de Fontaine se plimbară singuri pe aleile parcului în care natura se gătise ca o femeie ce se duce la bal. Nu numai o dată legară lungi convorbiri din acelea fără vreun scop precis și fără cuvinte alese, în care frazele cele mai lipsite de sens sînt cele mai pline de simțăminte. Admirară deseori împreună asfințitul și bogăția lui de culori. Culeseră margarete ca să le numere petalele și cîntară duetele cele mai înflăcărâte, folosindu-se de notele lui Pergolese³⁸ sau Rossini, ca de niște tălmaci credincioși ai tainelor lor.

Ziua balului sosi. Clara Longueville și fratele ei, al căror nume servitorii se încăpățîneau să-l înzestreze cu particula de noblețe, fură eroii lui. Pentru prima oară în viața ei, domnișoara de Fontaine privi cu plăcere succesul unei tinere fete. O copleși pe Clara cu acele alintări pline de grație și cu acele mici aten-

ții pe care de obicei femeile nu le schimbă între ele decât atunci cînd vor să ațîțe gelozia bărbaților. Emīlie urmărea însă un scop: voia să afle anumite secrete. Discreția domnișoarei Longueville fu cel puțin tot atît de mare ca a fratelui ei; dar, prin faptul că era fată, dădu dovadă de mai multă delicatețe și prezență de spirit, căci nu lăsă de loc impresia că vrea să ocolească anumite subiecte și știu să mențină conversația asupra chestiunilor străine de interesele materiale cu atîta farmec, încît domnișoara de Fontaine simți un fel de invidie și o supranumi *sirena*. Deși Emīlie plănuise s-o facă pe Clara să vorbească, dar pînă la urmă Clara fu aceea care îi puse întrebări; Emīlie voia să o descoasă, dar fu descusută ea, în așa fel că-i fu ciudă de cele cîteva răspunsuri pe care i le smulse Clara, cu aerul ei modest și nevinovat ce îndepărta orice bănuială de viclenie, descoperindu-i astfel anumite trăsături ale caracterului. La un moment dat, domnișoara de Fontaine regretă o ieșire nesocotită împotriva oamenilor de rînd provocată de Clara.

— Domnișoară — îi spuse această ființă încîntătoare — l-am auzit pe Maximilian vorbind atît de mult despre dumneavoastră, încît țineam foarte mult să vă cunosc, din dragoste pentru el; dar a dori să vă cunosc, nu înseamnă, oare, a dori să vă iubesc?

— Dragă Clara, mă temeam să nu-ți displac, vorbindu-ți așa cum ți-am vorbit despre oamenii fără titluri de noblețe.

— O, fiți pe pace. În ziua de azi asemenea discuții nu mai au nici un rost. Cît despre mine, ele nu mă privesc: sînt în afara chestiunii.

Oricîtă mîndrie ar fi fost în acest răspuns, domnișoara de Fontaine simți o mare bucurie, căci, asemenea tuturor îndrăgostiților, ea îl interpreta ca pe un oracol, în sensul dorințelor ei, și reîncepu să danseze mai veselă ca oricînd, privindu-l pe Longueville a cărui înfățișare și eleganță întreceau poate pe cele ale imaginii din închipuirea ei. Avu o mulțumire în plus la gîndul că e nobil; ochii ei negri scînteiară, și dansă cu toată plăcerea pe care o încerci alături de

acel pe care-l iubești. Niciodată cei doi îndrăgostiți nu s-au înțeles mai bine ca în momentul acela, și își simțeau vîrfurile degetelor înfiorîndu-se și tremurînd ori de cîte ori li se atingeau în cursul dansului.

Fericita pereche intră în toamnă în plină desfășurare a petrecerilor și bucuriilor de la țară, lăsîndu-se în voia celui mai plăcut simțămînt al vieții, sporindu-l încă și mai mult prin mii și mii de întîmplări pe care oricine și le poate închipui : căci iubirile se aseamănă totdeauna în unele privințe. Și unul și celălalt se analizau mereu, atît cît poți să analizezi pe cineva atunci cînd iubești cu adevărat.

— Ce mai încoace, încolo, niciodată o idilă pornită în glumă nu s-a transformat atît de repede într-o căsătorie din dragoste, spunea bătrînul unchi care studia din ochi pe cei doi tineri, așa cum un naturalist studiază o insectă la microscop.

Vorbele astea speriară pe domnul și doamna de Fontaine. Bătrînul vendeean nu mai putea rămîne atît de nepăsător față de căsătoria fiicei lui, precum făgăduise mai înainte. Se duse la Paris după informații, dar nu află nimic. Ingrijorat de misterul acesta și neștiind la ce rezultate vor ajunge cercetările asupra familiei Longueville, cu care-l însărcinase pe un administrator parizian să se ocupe, socoti de datoria lui să atragă atenția fetei să fie prevăzătoare. Dar observația părintească fu primită cu o prefăcută supunere plină de ironie.

— Cel puțin, scumpa mea Émilie, dacă-l iubești, nu i-o spune !

— Tată, e adevărat că-l iubesc, dar n-am să-i spun pînă cînd nu-mi vei da dumneata voie.

— Toluși, Émilie, gîndește-te că încă nu știi nimic despre familia, despre situația lui.

— Nu știu, și-mi dau seama de asta. Dar, tată, dumneata doreai să mă vezi măritată, mi-ai dat libertatea să fac o alegere ; ei bine, am ales ; acum mai trebuie ceva ?

— Trebuie să știi, draga mea fată, dacă cel pe care l-ai ales e fiul unui pair al Franței, răspunse ironic venerabilul gentilm.

Emilie tăcu o clipă. Apoi ridică deodată capul, se uită la tatăl ei și-i spuse cu un soi de neliniște :

— Și familia Longueville?...

— S-a stins o dată cu bătrînul duce de Rostein-Limbourg, care a murit pe eșafod în 1793. Era ultimul vlăstar al ultimei ramuri mai tinere.

— Dar, tată, există atîtea familii foarte distinse ce se trag din bastarzi. Istoria Franței e plină de prinți care-și barau blazonul.

— Constat că ideile tale s-au schimbat mult, spuse bătrînul gentilom, zîmbind.

Ziua următoare era cea din urmă pe care familia Fontaine avea s-o mai petreacă la pavilionul Planat. Emilie, foarte neliniștită după discuția cu tatăl ei, așteptă nerăbdătoare ora cînd tînărul Longueville avea obiceiul să vină, ca să-i ceară o explicație. După masă se duse să se plimbe singură prin parc, îndreptîndu-se spre boschetul destăinuirilor, unde știa că o va căuta tînărul îndrăgostit, și, mergînd repede, se gîndea să găsească mijlocul cel mai potrivit pentru a afla o taină atît de importantă, fără să se compromită, ceea ce era destul de greu. Pînă acum, nici o mărturisire completă nu pecetluise sentimentul ce-o lega de acest necunoscut. Se bucurase în taină, ca și Maximilian, de vraja primei iubiri, dar, la fel de mîndri și unul și celălalt, se părea că fiecareia îi era teamă să-și mărturisească iubirea.

Maximilian Longueville, căruia Clara îi strecurase în suflet bănuiele destul de întemeiate cu privire la caracterul Emiliei, se zbuciuma între violența unei pasiuni tinerești și între dorința de a cunoaște și de a încerca femeia căreia urma să-și încredințeze fericirea. Dragostea nu-l împiedicase să vadă la Emilie prejudecăți ce umbreau caracterul ei tînăr, dar înainte de a lupta împotriva lor ținea să știe dacă ca-l iubește cu adevărat, căci nu voia să-și riște nici dragostea, nici viitorul. Păstrase, deci, tot timpul o tăcere pe care privirile, purtarea și cele mai neînsemnate gesturi ale lui o dezmințeau. Cît despre ea, mîndria firească a oricărei fete, accentuată la domnișoara ele Fontaine de deșarta înfumurare ce i-o dă-

deau originea și frumusețea sa, o împiedica să provoace o declarație pe care dragostea ei crescîndă o îndemna uneori să i-o smulgă. În felul acesta, își înțeleseseră situația în mod instinctiv, fără să-și dezvăluie tainele proprii. În viață sînt anumite momente cînd sufletelor tinere le place să plutească în vag. Prin faptul că și unul și celălalt prelungeau tăcerea, se părea că amîndoi găseau o plăcere crudă în această așteptare. El căuta să se convingă dacă e iubit, prin efortul ce-ar fi obligat-o pe orgolioasa lui iubită să-i facă o mărturisire, ea spera să vadă, din moment în moment, rupîndu-se o tăcere prea respectuoasă.

Ștînd pe o bancă din grădină, Émilie se gîndea la tot ce se întîmplase în cursul acestor trei luni încărcate de bucurii. Bănuielile tatălui ei o preocupau cel mai puțin, ba chiar le înlătură cu totul prin două-trei judecăți de față tînăra neexperimentată, ce i se părură foarte juste. Mai întîi, se convinse singură că era cu neputință să se înșele. În tot timpul verii, nu surprinsese la Maximilian nici un gest, nici un cuvînt ce-ar fi putut trăda o obîrșie sau îndeletniciri de rînd; mai mult încă, felul lui de a discuta arăta că e un om care se interesa de marile probleme ale țării. „De altminteri — își spunea ea — un funcționar, un financiar sau un negustor nu și-ar fi putut îngădui să stea la țară o vară întreagă spre a-mi face curte în mijlocul cîmpului sau în pădure, pierzîndu-și timpul întocmai ca un nobil care are înaintea lui o viață întreagă lipsită de griji“. Apoi se lăsă cuprinsă de un gînd mult mai plăcut decît reflecțiile acestea preliminare, cînd, deodată un foșnet ușor al frunzișului o făcu să-și dea seama că de cîteva clipe Maximilian o privea, desigur, cu admirație.

— Știi că nu-i frumos să dai, așa, peste fete? îi spuse ea, zîmbind.

— Mai ales cînd își deapănă secretele, răspunse Maximilian, cu ghidușie.

— La urma urmei, de ce n-aș avea și eu secrete, așa cum ai și dumneata?

— Așadar, te gîndeai chiar la secretele dumitale? continuă el, rîzînd.

— Nu, mă gîndeam la ale dumitale. Pe ale mele le cunosc.

— Dar — rosti încet tînărul, apucînd brațul domnișoarei de Fontaine și trecîndu-l sub al său — poate că secretele mele sînt și ale dumitale, iar ale dumitale și-ale mele.

După ce făcură cîțiva pași, ajunseră sub un desîș de copaci pe care luminile apusului îi învăluiau ca într-un nor roșu-închis. Fenomenul acesta al naturii dădea un fel de solemnitate momentului acela. Atitudinea vie și nestingherită a tînărului și mai cu seamă zbuciumul inimii lui înflăcărate, ale cărei bătăi rezezi erau resimțite de brațul Emiliei, o făcură să fie cuprinsă de un fior cu atît mai pătrunzător cu cît nu era provocat decît de întîmplări foarte simple și nevinovate. Reținerea în care trăiesc fetele din lumea bună dă o putere neașteptată izbucnirii sentimentelor lor, și dacă în asemenea clipe întîlnesc un iubit cu sîngele prea iule pot fi amenințate de primejdia cea mai mare. Niciodată ochii Emiliei și ai lui Maximilian n-au spus mai multe lucruri care nu se pot spune. Furați de această beție, uitară lesne măruntele porunci ale orgoliului și rezerva cea rece a neîncrederii. La început nici nu avură cum să se înțeleagă altfel, decît printr-o strîngere a mîinilor, care le talmăci gîndurile pline de bucurie.

— Domnule, aș vrea să-ți pun o întrebare, spuse tremurînd și cu o voce emoționată domnișoara de Fontaine, după o lungă tăcere și după ce făcură cîțiva pași, mergînd încet. Dar te rog să ai în vedere că mă obligă la asta situația oarecum ciudată în care mă găsesc față de familia mea.

După aceste fraze abia îngăimate, urmă o pauză groaznică pentru Emilie. În timpul căreia trufașa fată nu îndrăzni să înfrunte privirea scinteietoare a celui pe care-l iubea, deoarece își dădea seama de josnicia vorbelor ce aveau să urmeze:

— Ești nobil?

Rostind aceste cuvinte, ar fi vrut parcă să fie înghițită de apa unui lac.

— Domnișoară — rosti cît se poate de serios Longueville a cărui față schimbată căpătă un fel de demnitate aspră — îți făgăduiesc să răspund fără înconjur la această întrebare după ce-mi vei răspunde și dumneata cu sinceritate la aceea pe care vreau să ți-o pun eu.

Lăsă brațul tinerei fete, care se simți deodată singură în viață, și-i spuse :

— Cu ce intenție mă întrebi despre originea mea ?

Ea rămase nemișcată, înghetată și mută.

— Domnișoară — vorbi din nou Maximilian — să nu mergem mai departe dacă nu ne înțelegem. Te iubesc, adăugă el cu un glas adînc și înduioșat. Și după ce auzi exclamația de fericire pe care tînușă fată nu și-o putu reține, continuă cu un accent plin de voioșie : Atunci, de ce să întrebi dacă sînt nobil ?

„Ar vorbi așa, dacă n-ar fi ?“ îi striga Emiliei o voce interioară pe care o credea pornită din adîncul inimii. Își înalță grațios capul, păru că soarbe o viață nouă din privirile tînărului și-i întinse brațul ca pentru a începe o nouă prietenie.

— Ai crezut că țin mult la noblețe ? întrebă ea cu o gingașie răutăcioasă.

— N-am nici un titlu de oferit soției mele, răspunse el cu un aer jumătate vesel, jumătate serios. Dar dacă mi-am ales-o dintr-o familie de rang mare și dintre acelea pe care averea părintească le-a deprins cu luxul și cu plăcerile bogăției, știu ce obligații îmi asum prin această alegere. Iubirea dăruiește totul — adăugă el cu veselie — dar numai celor ce se iubesc. Cît despre doi soți, nu le trebuie mare lucru în afară de bolta cerească și covorul cîmpiilor.

„E bogat, gîndi ea. Cît despre titluri, poate că vrea să mă încerce. I s-o fi spus că ții morțiș la noblețe și că nu vreau să mă mărit decît cu un pair al Franței. Te pomenești că surorile mele, mironosițele, mi-au jucat vreo festă.“

— Te asigur, domnule — spuse ea cu hotărîre — că am avut multe idei exagerate despre viață și des-

pre lumea de societate ; dar astăzi — adăugă ea apăsător și privindu-l într-un chip seducător — știu care sînt adevăratele bogății pentru o femeie.

— Aș vrea să cred că ești sinceră în ceea ce spui, răspunse el cu o gravitate blîndă. Dar în iarna asta, scumpa mea Émilie, și poate chiar în mai puțin de două luni, mă voi mîndri cu ceea ce am să-ți ofer, dacă ții la satisfacțiile bogăției. Deocamdată, asta e singurul secret pe care-l păstrez aici, făcu el arătînd către inimă, fiindcă de reușita lui atîrnă fericirea mea — nu îndrăznesc să spun a noastră...

— Ba, spune, spune !

Cufundați în vraja celor mai frumoase cuvinte ce și le spuneau unul altuia, se întoarseră agale la lumea din salon. Domnișoarei de Fontaine i se părea că pretendentul ei nu fusese niciodată mai încîntător ca acum ; statura lui zveltă, purtarea lui atrăgătoare, o făceau să-l vadă în lumini și mai frumoase după convorbirea ce-i confirmase, oarecum, că pusese stăpînire pe o inimă demnă de a fi dorită de toate femeile. Cîntară un duet italian cu atîta căldură, încît fură răsplătiți cu aplauze însuflețite. La despărțire, cuvintele lor aveau accentul unei înțelegeri sub semnul căreia își ascundeau amîndoi fericirea. Pe scurt, ziua aceea fu pentru tînăra fată ca o verigă ce-o legă și mai strîns de destinul necunoscutului. Tăria de caracter și demnitatea arătate de el în momentele cînd amîndoi își dăduseră pe față sentimentele o determinară pe domnișoara de Fontaine să-i poarte acel respect fără de care nu poate să existe iubire adevărată. Cînd rămase în salon numai cu tatăl ei, venerabilul vendeean veni lîngă ea, îi luă cu dragoste mîinile și o întrebă dacă se lămurise cu privire la averea și familia domnului Longueville.

— Da, tată — răspunse ea — sînt mai fericită decît aș fi crezut. Vreau să-ți spun că domnul de Longueville e singurul bărbat cu care vreau să mă mărit.

— Prea bine, Émilie — spuse contele — acum știu ce-mi rămîne de făcut.

— Te gîndești cumva că ar putea exista vreo piedică? întrebă ea cu o mare neliniște.

— Scumpa mea, tînărul ăsta e cu totul necunoscut, dar de vreme ce tu îl iubești, și presupunînd că e un om cinstit, mi-e tot atît de drag ca și un fiu.

— Dacă e cinstit? reluă Émilie. În privința asta, nu am nici o îndoială. Unchiul, care ni l-a prezentat, poate să-ți vorbească despre el. Spune, unchiule, a fost hoț de mare, pirat, corsar?

— Eram sigur c-o să ajung aici, mormăi bătrînul marinar, trezindu-se din somn.

Își roti ochii prin salon, dar nepoata lui dispăruse ca o nălucă din vîrfurile catargului, ca să folosim expresia lui obișnuită.

— Bine, unchiule —reîncepu domnul de Fontaine — cum ai putut să ne ascunzi tot ce știai despre tînărul ăsta? cred că ți-ai dat seama prin ce îngrijorări am trecut. Domnul de Longueville e de familie bună?

— Nu-l cunosc absolut de loc, exclamă contele de Kergarouët. Dar avînd încredere în judecata acestei nebunaticе, i-am adus pe acest Saint-Preux³⁹ printr-un sistem al meu propriu. Ceea ce știu e că băiatul ăsta e un admirabil țintaș, un foarte bun vînător, un minunat jucător de biliard, șah și table, face scrimă și călărește ca răposatul cavaler de Saint-Georges. Are o erudiție strașnică în materie de podgorii, știe să facă socoteli tot așa de bine ca un Barème⁴⁰, desenează, dansează și cîntă perfect. Haida de, voi, ceștialalți, cu ce vă puteți lăuda? Dacă nici ăsta nu e un gentilom adevărat, atunci arătați-mi un burghez care să știe atîtea lucruri și găsiți-mi un om care să-și ducă viața într-un chip atît de nobil ca el! Mă rog, face ceva? Își pune demnitatea în joc, umblînd prin birouri, ca să se ploconească în fața parveniților cărora voi le spuneți directori generali? Nu. Își ține totdeauna fruntea sus. E un om. Dar, stai, pe lîngă toate astea, am găsit în buzunarul jilecii mele cartea lui de vizită pe care mi-a dat-o în clipa cînd își închipuia că vreau să-i tai gîtul, nevinovatul

de el ! Tineretul de azi nu umblă cu viclenii. Poftim, ia uită-te !

— Strada Potecii nr. 5, citi domnul de Fontaine, căutînd să desprindă dintre toate informațiile pe care le căpătase, pe aceea ce se putea referi la tînărul necunoscut. Ce naiba înseamnă asta ? Acolo locuiesc domnii Palma, Werbrust și compania, care fac comerț cu muselină, zefir și pînzeturi imprimare. Aha, am înțeles ! Longueville, deputatul, face afaceri cu ei. Asta trebuie să fie. Dar știu că Longueville n-are decît un băiat de treizeci și doi de ani, care nu seamănă de loc cu al nostru și căruia îi dă o zestre de cincizeci de mii de livre ca să se poată însura cu fata unui ministru ; rîvnește și el ca oricare altul să ajungă pair. Nu l-am auzit niciodată vorbind despre un Maximilian. Mai are și o fată ? Ce-o fi cu Clara asta ? La urma urmei, orice vînător de zestre își poate da numele de Longueville. Dar, după cîte știu, casa Palma, Werbrust și compania e pe jumătate ruinată de pe urma unor speculații în Mexic sau în India. Lasă c-o să lămuresc cu toate astea.

— Vorbești singur, parcă ai fi pe scena unui teatru, și am impresia că peste mine tragi cu buretele, spuse deodată bătrînul marinar. Ai uitat că am încă destui saci în fundul corăbiei ca să suplinesc lipsa lui de avere, în cazul cînd e gentilom ?

— În privința asta, dacă e fiul lui Longueville, nu-i trebuie nimic, numai că — adăugă domnul de Fontaine, clătînîndu-și capul de la dreapta la stînga — tatăl lui nici măcar nu și-a cumpărat titlul de nobil. Înainte de Revoluție era procuror și acel „de“ pe care și l-a luat după Restaurație îi aparține tot atît de puțin ca și jumătate din avere.

— Oh ! oh ! ferice de cei ai căror lați au fost spînzurați, sbrigă marinarul, cu veselie.

La trei sau patru zile după întîmplarea asta, într-una din acele frumoase dimineți de noiembrie cînd parizienii se trezesc cu bulevardele pustii dintr-o dată din pricina frigului mușcător al primului ger, domnișoara de Fontaine, gătită cu o blană nouă pe care voia s-o impună ca modă, ieșise împreună cu

două din cumnatele ei, împotriva cărora își îndreptase odinioară cele mai multe ironii. Cele trei femei porniseră la această plimbare pariziană nu atât pentru a se mândri în trăsura lor elegantă și a-și arăta rochiile ce trebuiau să dea tonul modei de iarnă, cât pentru a se duce să vadă o pelerină, pe care o prietenă a lor o remarcase într-un mare magazin de lenjerie, situat într-un colț din rue de la Paix. Când cele trei doamne intrară în prăvălie, baroneasa de Fontaine o trase de mîncă pe Emilie și-i arătă pe Maximilian Longueville, care stătea la tejghea și dădea, cu multă grație negustorească, restul la o monedă de aur unei cusătorese cu care părea că discută. „Frumosul necunoscut“ ținea în mîna cîteva bucățele de pînză de probă, ceea ce nu mai da loc la nici o îndoială asupra onorabilei lui îndeletniciri. Fără ca nimeni să observe, Emilie fu străbătută de un fior rece ca gheața. Totuși, buna creștere o făcu să-și ascundă furia ce-i cuprinsese inima și-i răspunse cumnatei sale cu un: „Știam!“ a cărui intonație și al cărui accent ar fi putut fi invidiate chiar și de cea mai celebră actriță din vremea aceea. Se îndreptă spre tejghea. Longueville înălță capul, puse cu eleganță bucățelele de pînză în buzunar, salută pe domnișoara de Fontaine cu un sînge rece descurajant și apropiindu-se de ea îi aruncă o privire pătrunzătoare.

— Domnișoară — se adresa cusătoresei care se uita la el cu un aer foarte îngrijorat — am să trimit să se achite socoteala; așa a hotărît firma noastră. Dar, ține, adăugă el la urechea tinerei fete, dîndu-i o hîrtie de o mie de franci: asta rămîne între noi. Sper că mă veți ierta, domnișoară, spuse apoi, întorcîndu-se spre Emilie. Vă rog să binevoiți a trece cu vederea tirania afacerilor.

— Dar, dacă nu mă înșel, domnule, lucrul acesta îmi este cu totul indiferent, răspunse domnișoara de Fontaine, privindu-l cu o siguranță și cu o nepăsare atât de batjocoritoare, încît ai fi putut să crezi că îl vedea pentru prima oară.

— Vorbiți serios? întrebă Maximilian, cu un nod în gît.

Emilie îi înloarse spatele cu un dispreț vădit. Cele câteva cuvinte rostite cu voce scăzută scăpară curiozității celor două cumnate. Când, după ce cumpărarea pelerina, cele trei femei se urcară din nou în trăsură, Emilie, care ședea în față, nu se putu opri să nu arunce o ultimă privire pînă în fundul acestei prăvălii dezgustătoare, unde îl văzu pe Maximilian stînd în picioare, cu brațele încrucișate, în atitudinea unui om ce înfrunta cu tărie nenorocirea ce-l lovise ca din senin. Ochii li se întîlniră și își aruncară cîte o privire fulgerătoare. Fiecare voia parcă să strivească inima îndrăgită a celuilalt. Într-o clipă se simțiră atît de depărtați unul de altul, ca și cum unul s-ar fi aflat în China, iar celălalt în Groenlanda. Vanitatea are o putere în stare să usuce dintr-o dată totul. Domnișoara de Fontaine, pradă celei mai crîncene lupte ce se poate da în sufletul unei tinere fete, culese cea mai bogată recoltă de suferințe pe care prejudecățile și meschinăria le-au semănat vreodată într-un suflet omenesc. Fața ei, mai înainte fragedă și catifelată, devenise rînd pe rînd, cînd galbenă, cînd stacojie, iar uneori pielea albă a obrazilor i se învînețea brusc. Încercînd să-și ascundă tulburarea față de cumnatele ei, le arăta rîzînd fie cîte un trecător, fie cîte o femeie îmbrăcată caraghios; dar rîsul îi era forțat. Se simțea mai rănită de compătimirea lor tăcută decît de sarcasmul cu care s-ar fi putut răzbuna pe ea. Își puse în joc întreaga inteligență ca să le atragă într-o conversație în care căută să-și verse mînia prin paradoxe zănatice, împrôșcîndu-i pe negustori cu tot felul de injurii usturătoare și cu ofense de prost gust. Cum ajunse acasă, fu cuprinsă de o febră ce păru la început destul de primejdioasă. După o lună, îngrijirile părinților, alături de ale medicului, o redară bucuriilor familiei. Toată lumea credea că lecția asta va mai îmblîzi caracterul Emiliei, care își reluă încetul cu încetul vechile ei deprinderi, aruncîndu-se din nou în iureșul vieții de societate. Pretindea că nu e nici o rușine ca cineva să se înșele. Dacă ar avea, ca tatăl ei, oarecare putere în Cameră, spunea ea adesea, ar propune să se voleze a

lege prin care negustorii, și mai cu seamă vînzătorii de pînzeturi, să fie însemnați în frunte ca berbecii din Berri, pînă la a treia generație. Ar fi vrut ca numai nobilii să aibă dreptul de a purta acele vechi costume franțuzești care le stăteau atît de bine curtenilor lui Ludovic al XV-lea. După ea, faptul că nu există nici o deosebire între un negustor și un pair al Franței e o adevărată nenorocire pentru monarhie. O mie de alte glume, ușor de bănuț, îi năvăleau pe buze ori de cîte ori vreo întîmplare neașteptată îi dădea prilejul să se lege de acest lucru. Dar cei care țineau la Emilie observau că în dosul răutăților ei stăruie o umbră de melancolie ce îi făcea să creadă că Maximilian Longueville mai stăpînea încă această inimă ciudată. Uneori era blîndă ca în scurta perioadă în care i se înfiripase iubirea, alteori însă devenea mai nesuferită ca niciodată. Cei din jurul ei iertau pe tăcute aceste schimbări izvorîte dintr-o suferință tainică, dar în același timp cunoscută de toată lumea. Contele de Kergarouët izbuti să aibă oarecare influență asupra ei, datorită faptului că o copleșea cu dăruri, gen de mîngîiere ce se întîmplă rareori să nu dea rezultatele dorite cînd e vorba de tinerele pariziene.

Prima oară cînd domnișoara de Fontaine se duse iarăși la un bal, fu la acela dat de ambasadorul Neapolelui. În momentul cînd intră în cel mai strălucit cadril, zări la cîtiva pași de ea pe Longueville, care îi făcea partenerului ei un semn ușor din cap.

— Tinărul ăsta vă e prieten? îl întrebă pe cavalerul ei cu un aer de dispreț.

— E fratele meu, răspunse acesta.

Emilie nu-și putu stăpîni o tresărire.

— Ah — urmă el cu însuflețire — e cel mai frumos suflet din lume...

— Știți cum mă numesc eu? îl întrebă Emilie, tăindu-i vorba din gură.

— Nu, domnișoară. E o crimă, recunosc, că n-am reținut un nume ce se află pe toate buzele, ar trebui să spun în toate inimile, dar am o scuză valabilă: abia am picat din Germania. Ambasadorul meu, care

e la Paris, în concediu, m-a trimis astă-seară aici, ca s-o însoțesc pe amabila lui soție, pe care o puteți vedea în colțul de colo.

— O adevărată mască de tragedie, spuse Émilie după ce examinează pe ambasadoare.

— E, totuși, figura ei de bal, adăugă în derîdere tînărul. Și trebuie să dansez cu dînsa! De aceea mi-am îngăduit și eu o compensație.

Domnișoara de Fontaine se înclină.

— Am fost foarte surprins — continuă guralivul secretar de ambasadă — să-l întîlnesc pe fratele meu aici. Cînd am sosit de la Viena, am aflat că bietul băiat era bolnav în pat. Credeam că am să mă pot duce să-l văd înainte de a veni la bal, dar adesea politica nu ne îngăduie răgazul să ne gîndim la ai noștri. *La padrona della casa* nu m-a lăsat nici o clipă liber, ca să mă reped pînă la bietul meu Maximilian.

— Fratele dumneavoastră nu e și dînsul în diplomație? întrebă Émilie.

— Nu, răspunse secretarul oftînd. Bietul băiat s-a jertfit pentru mine! El și sora mea Clara au renunțat la averea tatălui nostru pentru ca acesta să poată strînge pentru mine un majorat⁴¹. Tatăl meu visează să ajungă pair, ca toți cei ce votează pentru guvern. I s-a și promis că are să fie numit, adăugă el încet. După ce și-a strîns oarecare capital, fratele meu s-a asociat cu o firmă bancară, și știu că a încheiat o speculație cu Brazilia, care îl va face milionar. Mă bucur că am putut contribui la izbîndă prin legăturile mele diplomatice. Aștept chiar cu nerăbdare o telegramă de la legația Braziliană, menită să-i descrețească fruntea. Dar, cum îl găsiți?

— Figura fratelui dumneavoastră nu mi se pare de loc a unui om de finanțe.

Tînărul diplomat scrută, printr-o aruncătură de ochi, fața în aparență liniștită a aceleia cu care dansa.

— Cum — făcu el zîmbind — domnișoarele ghicesc dar gîndurile de dragoste pînă și în dosul frunților celor mai tăcute?

— Fratele dumneavoastră e îndrăgostit? întrebă ea, lăsînd să-i scape un gest de curiozitate.

— Da. Sora mea Clara, pe care el o îngrijește cu o dragoste de mamă, mi-a scris că se îndrăgostise aslă-vară de o persoană foarte drăguță, dar de atunci nu mai știu nimic despre iubirile lui. Ați putea crede că bietul băiat se scula la cinci dimineța și se grăbea să-și termine toate treburile, ca să poată fi la patru după-masă la țară, la iubita lui? Așa a prăpădit o splendoare de cal de rasă pe care i-l trimisesem eu. Dar iertați-mi pălăvrăgeala asta, domnișoară: viu din Germania. De un an de zile n-am mai auzit vorbindu-se corect franțuzește și sînt dezobișnuit de chipurile franțuzești și sătul de cele nemțești în așa măsură încît în furia mea patriotică, aș fi în stare, cred, să vorbesc și cu himerele unui polican-dru ⁴² parizian. Și apoi, dacă discut cu o ușurință neîngăduită unui diplomat, greșeala este a dumneavoastră, domnișoară. Nu mi l-ați arătat dumneavoastră pe fratele meu? Cînd e vorba de el, nu mă mai pot opri. Aș vrea să pot dovedi lumii întregi cît e de bun și de mărinimos. Era doar vorba de venitul de o sută de mii de livre al moșiei de la Longueville.

Dacă domnișoara de Fontaine cunoscuse toate amănuntele astea importante, lucrul se datora în mare parte iscusinței cu care îl trase de limbă pe încrezătorul ei cavalier, după ce află că e fratele iubitului disprețuit.

— Și cum de ați putut admite să-l lăsați pe fratele dumneavoastră să vîndă muselină și pînzeturi? întrebă ea după ce execută a treia figură a contradansului.

— De unde știți asta? întrebă la rîndul lui diplomatul. Căci, slavă domnului, deși îndrug cam multe, totuși, am învățat arta de a nu spune decît ceea ce-mi convine, ca toți învățăceii din diplomație pe care-i cunosc.

— Chiar dumneavoastră mi-ați spus, vă asigur.

Domnul de Longueville se uită la domnișoara de Fontaine cu o mirare plină de pătrundere. Simți cum îi crește o bănuială în suflet. Privi pe rînd în ochii

fratelui său și în ai parteneriei de dans, ghici totul, apoi își împreună mâinile, ridică ochii în sus, începu să ridă și spuse :

— Mare bleg mai sînt ! Sînteți persoana cea mai frumoasă din tot balul, fratele meu vă privește pe luriș, ba încă și dansează cu toate că-i bolnav, iar dumneavoastră vă faceți că nu-l vedeți ! Și, conducînd-o din nou lîngă bătrînul ei unchi, îi spuse : Faceți-l fericit, n-am să fiu gelos ; dar de cîte ori o să vă spun „cumnată“, o să simt cum îmi bate inima...

Cu toate astea, cei doi îndrăgostiți rămaseră la fel de neînduplecați cu ci înșiși. Pe la ora două dimineața se servi o gustare rece într-o sală imensă, unde, spre a da puțința celor ce se cunoșteau între ei să fie împreună, mesele fuseseră orînduite ca la restaurante. Grație uneia din acele împrejurări absolut întîmplatore ce se ivesc totdeauna în calea îndrăgostiților, domnișoara de Fontaine se așezase la o masă vecină cu aceea în jurul căreia luaseră loc oaspeții cei mai distinși. Maximilian făcea și el parte din grupul acela. Emilie, care trăgea cu urechea la ceea ce vorbeau vecinii ei, putu să audă una din acele conversații ce se înfiripă cu ușurință între femeile tinere și bărbații înzestrați cu farmecul și ținuta lui Maximilian Longueville. Interlocutoarea tînărului bancher era o ducasă napolitană, cu ochi scînteietori, cu pielea albă și delicată ca mătasea. Intimitatea pe care tînărul Longueville părea s-o arate ducesei răni cu atît mai mult pe domnișoara de Fontaine cu cît simțea pentru iubitul ei o dragoste de douăzeci de ori mai mare ca altădată.

— Da, domnule, în țara mea, adevărata iubire știe să facă orice sacrificii, spunea ducesa, alintîndu-se.

— Dumneavoastră sînteți mai pătimașă ca franțuoaicele, zise Maximilian a cărui privire arzătoare se abătu o clipă asupra Emiliei. Ele nu știu să fie decît vanitoase.

— Domnule — izbucni tînăra fată — nu-ți dai seama cît de urît e să-ți bîrfești patria ? Devotamentul există în orice țară.

— Credeți, domnișoară — interveni italianca, zîmbind ironic — că o pariziancă ar fi în stare să-și urmeze oriunde iubitul ?

— Ah, să ne înțelegem, doamnă. Te poți duce într-un pustiu, pentru a locui într-un cort, dar nu într-o prăvălie.

Își încheie fraza printr-un gest de dispreț. În felul acesta, influența exercitată asupra Emiliei de educația ei nenorocită ucise pentru a doua oară fericirea ce da să prindă aripi în sufletul său, distrugîndu-i viața. Nepăsarea aparentă a lui Maximilian și zîmbetul femeii îi smulseră unul din acele sarcasme a căror satisfacție înșelătoare o încîntau totdeauna.

— Domnișoară — îi spuse încet Longueville — profitînd de zgomotul pe care-l făceau femeile ce se ridicau de la mese, nimeni nu se va ruga mai călduros pentru fericirea dumneavoastră, ca mine: îngăduiți-mi să vă dau această încredințare, acum cînd mă despart de dumneavoastră. Peste cîteva zile, voi pleca în Italia.

— Împreună cu o ducasă, fără îndoială !

— Nu, domnișoară, ci cu o boală care s-ar putea să fie fatală.

— Nu cumva te înșeli ! întrebă Emilie aruncîndu-i o privire îngrijorată.

— Nu zise el — există răni care nu se închid niciodată.

— N-ai să pleci, spuse orgolioasa fată, zîmbind.

— Voi pleca, repetă Maximilian.

— La întoarcere ai să mă găsești măritată, ți-o spun dinainte, adăugă ea cu cochetărie.

— Asta și doresc.

„Nerușinatul ! exclamă ea. Se răzbună destul de crud !“

Peste cincisprezece zile, Maximilian Longueville plecă împreună cu sora lui Clara spre ținuturile calde și pline de poezie ale frumoasei Italii, lăsînd-o pe domnișoara de Fontaine pradă celor mai cumplite regrete. Tînărul secretar de ambasadă îmbrățișă cauza fratelui său și răsplăti cu o răzbunare

zgomotoasă disprețul Émiliei, dînd la iveală cauzele rupturii dintre cei doi îndrăgostiți. Îi întoarse cu vîrf și îndesat partenerei lui de dans batjocurile cu care ea îl împrôscase altă dată pe Maximilian și nu de puține ori stîrnise rîsul unor excelențe, vorbindu-le despre frumoasa dușmancă a teighelelor, despre amazoana care propovăduia o cruciadă împotriva bancherilor, despre fecioara a cărei iubire se spulberase în fața unui cot de stambă. Contele de Fontaine fu silit să recurgă la toată influența lui pentru ca Auguste Longueville să fie trimis într-o misiune diplomatică în Rusia, spre a-și scăpa fiica de ridicolul pe care acest tînăr și primejdios persecutor îl arunca asupra ei din plin. Curînd după aceea, guvernul, nevoit să facă noi numiri de pairi, spre a întări poziția aristocrației care începuse să fie zdruncinată, chiar în sînul nobilei Camere, de glasul unui scriitor ilustru, îl investi pe domnul Guiraudin de Longueville cu titlul de pair al Franței, făcîndu-l totodată viconte. Domnul de Fontaine obținu și el demnitatea de pair, atît ca răsplată pentru devotamentul arătat în vremuri grele, cît și pentru faptul că în Camera ereditară se simțea lipsa numelui său.

Cam în aceeași vreme, Émilie, devenită majoră, reflectă probabil mult asupra vieții, căci își schimbă simțitor felul de a vorbi și de a se purta. În loc să-l ia mereu peste picior pe unchiul ei, acum se arăta cît se poate de îndatoritoare față de el: îi aducea ochelarii cu o supunere statornică, care îi făcea să rîdă pe glumeți; îi dădea brațul, mergea cu el în trăsura lui și-l însoțea în toate plimbările; îl convinge chiar că nu-i displace mirosul pipei și-i citea *Cotidianul*⁴³, gazeta lui preferată, învăluită în rotocoalele de fum de tutun pe care poznașul marinar i le trimitea înadins; învătă să joace pichet numai ca să-i facă plăcere bătrînului conte; în sfîrșit, tînăra aceasta plină de neastîmpăr asculta cu răbdare povestirile pe care unchiul le repeta la nesfîrșit, despre luptele vasului „La Belle-Poule“, despre manevrele de pe vremea cînd era îmbarcat pe „Vil-

le-de-Paris“, despre prima expediție a domnului de Suffren⁴⁴, sau despre bătălia de la Abukir⁴⁵. Și deși bătrînul marinar se lăuda adesea că-și cunoaște prea bine longitudinea și latitudinea spre a se lăsa capturată de o corvetă tinăra, într-o bună zi prin saloanele din Paris se răspîndi vestea că domnișoara de Fontaine s-a căsătorit cu contele de Kergarouët. Tînăra contesă începu să dea serbări strălucitoare, ca să mai uite, dar în dosul acestor petreceri nu găsi, desigur, decît neant. Luxul nu izbutea să ascundă în întregime pustiul și nefericirea din sufletul ei chinuit; cu toate izbucnirile unei veselii prefăcute, chipul ei frumos exprima de cele mai multe ori o tristețe adîncă. Pe de altă parte, Émilie părea totdeauna plină de atenție și de grijă față de bătrînul ei soț, care adeseori, scara, ca să scape de zgomotul petrecerii, se retrăgea în camera lui, spunînd că nu se mai recunoaște și că nu-i vine să creadă că la șaptezeci și doi de ani a trebuit să se îmbarce ca pilot pe „Frumoasa Émilie“, după ce trăsesese douăzeci de ani la galerele conjugale.

Purtarea contesei era atît de corectă, încît nu dădu loc la nici o clewetire. Gurile rele spuneau că viceamiralul își păstrează dreptul de a dispune de averea lui, spre a-și ține din scurt nevasta. Această presupunere era însă o jignire și pentru unchi și pentru nepoată. De fapt, cei doi soți își studiau cu grijă fiecare manifestare, în așa fel încît nici măcar tinerii cei mai zeloși nu reușiră să ghicească taina acestei căsnicii, să afle dacă bătrînul conte se purta cu nevasta lui ca un soț sau ca un tată. Il auzeai adeseori spunînd că a luat-o pe nepoata lui ca pe o naufragiată și că, pe vremuri, n-a abuzat niciodată de legile ospitalității, nici chiar atunci cînd se întîmpla să salveze vreun dușman de furia valurilor. Iar contesa, deși nutrea ambiția de a pune tot Parisul la picioarele ei și căuta să se țină în rînd cu doamnele ducese de Maufrigneuse și de Chaulieu, cu marchizele d'Espard și d'Aiglemont, cu contesele Feraud, de Montcorret, de Restaud, cu doamna de Camps și cu domnișoara des Touches, nu cedă to-

tuși declarațiilor de dragoste ale tânărului viconte de Portenduère, care o idolatriza.

După doi ani de la căsătorie, într-unul din vechile saloane ale cartierului Saint-Germain, unde toată lumea admira caracterul ei vrednic de timpurile de odinioară, Émilie auzi anunțându-se domnul viconte de Longueville; în colțul salonului unde juca pichet cu episcopul de Persépolis, tulburarea ei nu putu fi observată de nimeni în momentul când întoarse capul și-l văzu întrînd pe fostul ei pretendent în toată strălucirea tinereții. Moartea tatălui, și pe urmă a fratelui său, răpus de asprimea climei de la Petersburg, încununaseră capul lui Maximilian cu penele ereditare ale pălăriei de pair; averea lui era tot atît de mare ca și cunoștințele și meritele sale: în ajun chiar, tînăra și înflăcărata lui elocință răsunase cu putere în incinta Adunării. Acum apărea în fața mîhnitei contese liber și încărcat de toate onorurile pe care ea le visase pentru idolul ei. Toate mamele cu fete de măritat încercau să-l atragă pe tînărul acesta care, judecînd după farmecul lui, era dăruit de natură cu atîtea însușiri alese; dar Émilie știa mai bine ca oricare alta, că, mai presus de orice, viconte de Longueville era înzestrat cu acea tărie de caracter în care femeile înțelepte văd o cheazășie a fericirii. Își întoarse privirea spre amiral, care, după cum spunea el însuși, se părea că va rămîne încă mult timp pe punte, și își blestemă cu amărăciune greșelile copilăriei.

În aceeași clipă domnul de Persépolis o anunță cu grația lui episcopală:

— Frumoasă doamnă, dumneavoastră ați aruncat riga de inimă, iar eu am cîștigat. Dar să nu vă pară rău de bani, căci îi rezerv pentru micii mei seminariști.

Paris, decembrie 1829

VENDETTA

dedicată lui PUTTINATI,

sculptor milanez

Pe la sfîrșitul lunii octombrie a anului 1800, un străin, însoțit de o femeie și-o fetiță, ajungînd în fața grădinii Tuileries din Paris, se opri cîțva timp lîngă mormanele de moloz ale unei case dărîmate de curînd, cam în locul unde se înalță astăzi aripa neterminată ce trebuia să lege castelul Catherinei de Medicis² cu palatul Luvru al familiei de Valois³. Stătea acolo, în picioare, cu brațele încrucișate, cu capul aplecat, pe care-l ridica însă din cînd în cînd, ca să se uite sau la reședința consulară⁴, sau la femeia ce se așezase pe o piatră, alături de el. Cu toate că necunoscuta părea a nu da atenție decît fetei în vîrstă de nouă sau zece ani, ale cărei șuvițe de păr lungi, negre, i le răsucea între degete, ca și cum s-ar fi jucat cu ele, nu pierdea, totuși, nici una din privirile pe care i le arunca însoțitorul ei. Un simțămînt comun, altul decît dragostea, înlănțuia cele două ființe, trădînd în gesturile ca și în gîndurile lor aceleași neliniște. Suferința este desigur cea mai puternică legătură dintre oameni. Străinul avea unul din acele capete grave și mari, înzestrate cu un păr bogat, ce s-au înfățișat adesea penelului pictorilor Carra-

cio ⁵. Chica aceasta atît de neagră era presărată cu nenumărate fire de păr alb. Trăsăturile bărbatului, deşi nobile şi pline de mîndrie, aveau o anumită asprime care le strica oarecum farmecul. Cu toată viçoarea şi ţinuta lui dreaptă, părea să aibă peste şaizeci de ani. Hainele-i pomosite arătau că venea dintr-o ţară străină. Cu toate că chipul femeii, altădată frumos dar în momentul acela ofilit, arăta o tristeţe adîncă, ea se străduia să zîmbească, încercînd să-şi păstreze cumpătul ori de cîte ori era privită de către soţul ei. Fetiţa stătea în picioare, cu toată oboseala ce se citea pe faţa ei tinăra pîrlită de soare. Avea o înfăţişare drăgălaşă de italiancă şi nişte ochi mari, negri, sub sprîncenele frumos arcuite; o nobleţe în-născută, o gingăşie firească. Mai fiecare trecător se simţea înduioşat văzînd acest grup ale cărui personaje nu căutau cîtuşi de puţin să-şi ascundă o deznădejde cu atît mai profundă cu cît expresia ei era mai simplă; numai că izvorul acelei înclinări spre bunăvoinţă, care-i deosebeşte pe parizieni de alţi oameni, seca tot atît de repede. De îndată ce simţea că e fixat de un pierde-vară, necunoscutul îi arunca nişte priviri atît de înverşunate, încît chiar şi cel mai cutezător hoinar iuţea deodată pasul, ca şi cum ar fi călcat pe un şarpe. După ce stătuse mult timp nehotărît, străinul îşi trecu deodată mina peste frunte, alungă, cum s-ar zice, gîndurile ce i-o acoperiseră de cute, şi luă fără doar şi poate o decizie desperată. Mai întîi aruncă o privire către soţia şi fiica sa, apoi scoase de sub haină un pumnal destul de mare, pe care-l înmîină însoţitoarei lui, spunîndu-i în italianeşte: „Mă duc să văd dacă alde Bonaparte îşi mai amintesc de noi“. Şi porni cu un pas domol, dar hotărît, spre poarta palatului, unde fu oprit foarte simplu de un soldat din garda consulară, cu care nu putu lungi prea mult vorba. Văzînd îndărătnicia necunoscutului, santinela întinse baionetă în chip de *ultimatum*. Întîmplarea făcu însă ca tocmai atunci soldatul să fie schimbat din post, şi caporalul îi arătă străinului, cît se poate de binevoitor, locul unde se afla comandantul gărzii.

— Anunțați-l pe Bonaparte că ar vrea să-i vorbească Bartholomeo di Piombo, se adresa italianul către căpitanul de serviciu.

Zădarnic încercă ofițerul să-i explice lui Bartholomeo că primul consul nu putea fi văzut înainte de a i se fi cerut audiență în scris, căci străinul ținea morțiș ca militarul să se ducă să-l anunțe pe Bonaparte. Căpitanul spuse că nu poate să calce consemnul primit și refuză în termeni hotărâți să se supună dorinței acestui ciudat solicitant. Bartholomeo își încruntă atunci sprâncenele, se uită cu o privire aspră spre comandant și părea să-l facă răspunzător de toate nenorocirile ce ar putea să decurgă din acest refuz; apoi se mulțumi să tacă, își încrucișă cu dîrzenie brațele la piept și se duse să aștepte sub porticul ce face legătura între curte și grădina Tuileries. De obicei, oamenii care își pun cu tărie ceva în gînd sînt mai totdeauna ajutați de întîmplare. În momentul cînd Bartholomeo di Piombo da să se așeze pe unul din stîlpii aceia mici de piatră din jurul intrării de la Tuileries, sosi o trăsură din care coborî Lucien Bonaparte⁶, pe atunci ministru de interne.

— O, Lucien, numai norocul mi te-a scos în cale, strigă străinul.

Aceste cuvinte, rostite în dialectul corsican, îl făcuseră pe Lucien să se oprească din mers, chiar în clipa cînd voia să pășească sub boltă; își întoarse fața către compatriotul său, și-l recunoscu îndată. Fu de ajuns numai un cuvînt pe care Bartholomeo i-l șopti la ureche, pentru ca să-l ia pe corsican cu dînsul. În cabinetul primului consul se aflau Murat, Lannes și Rapp⁷. La apariția lui Lucien, urmat de un personaj atît de bizar ca Piombo, conversația se întrerupse. Apoi Lucien îl apucă pe Napoleon de mîină, trăgîndu-l în dreptul ferestrei. După ce schimbă cîteva cuvinte cu fratele său, primul consul făcu un semn cu mîna, la care Murat și Lannes se supuseră și ieșiră. Rapp se prefăcu a nu observa nimic, ca să poată rămîne, dar Bonaparte apostrofîndu-l cu asprime, aghiotantul plecă și el cu o mutră mofluză. Primul consul, auzind pașii lui Rapp în salonul ală-

turat, deschise brusc ușa și-l surprinse pe acesta lângă peretele care despărțea cabinetul său de salon.

— Prin urmare, nu vrei să mă înțelegi? spuse primul consul. Am nevoie să rămân singur cu compatriotul meu.

— Un corsican! răspunse aghiotantul. Am prea puțină încredere în asemenea oameni, ca să nu...

Dar primul consul nu-și putu stăpîni un zîmbet și îl împinse ușor de umeri pe credinciosul său ofițer.

— Ei, ia spune, ce te aduce aici, dragul meu Bartholomeo, se adresează primul consul către Piombo.

— Am venit să-ți cer protecție și adăpost, dacă ești cu adevărat un corsican, răspunse Bartholomeo pe un ton repezit.

— Ce nenorocire te-a putut goni din țară? Erai doar cel mai bogat, cel mai...

— I-am ucis pe toți din familia Porta, rosti corsicanul cu un timbru adînc al vocii, încruntîndu-și sprîncenele.

Primul consul se dădu, uimit, doi pași înapoi.

— Vrei să mă trădezi! strigă Bartholomeo aruncînd o privire întunecată spre Bonaparte. Nu uita că au mai rămas patru Piombo în Corsica!

Lucien îl apucă pe compatriotul său de braț și-l zgîlții tare.

— Ai venit aici ca să-l ameninți pe salvatorul Franței? îi spuse el pe un ton răstit.

Bonaparte făcu un semn, și Lucien tăcu. Apoi se întoarse către Piombo și-l întrebă:

— De ce-ai ucis familia Porta?

— Tocmai ne împrietenisem din nou, răspunse acesta; ne împăcaseră soții Barbanti. A doua zi după ce am ciocnit cîte un pahar, în semn că am pus capăt vrajbei dintre noi, eu i-am părăsit, deoarece aveam treabă la Bastia⁸. Ei au rămas acasă la mine, mi-au dat foc viei de la Longone și au ucis pe fiul meu Gregorio. Nevasta și fata mea, Ginevra, au scăpat ca prin minune; se împărtășiseră chiar în dimineața aceea și le-a ocrotit Sfînta Fecioară. Cînd m-am întors, n-am mai găsit nici urmă de casă, îi

răscoleam cenușa cu picioarele, când, deodată m-am împiedicat de trupul lui Gregorio, pe care l-am recunoscut la lumina lunii.

„Ah, numai alde Porta au făcut asta!“ mi-am spus atunci. Și am plecat numaidecît în *maquis*⁹, acolo am strîns cîțiva oameni pe care-i ajutasem și eu mai înainte — mă înțelegi tu, Bonaparte — și am pornit cu toții spre via lui Porta. Ajunsesem la cinci dimineța, iar la șapte erau cu toții pe lumea cealaltă. Giacomo susține că Elisa Vanni a salvat un copil, pe micul Luigi, dar eu știu că l-am legat cu mîna mea de pătucul lui înainte de a da foc casei. Am plecat din insulă cu soția și fiica mea, fără a fi apucat să controlez dacă e adevărat că Luigi Porta se mai afla sau nu în viață.

Bonaparte se uita la Bartholomeo cu multă curiozitate, dar fără să pară uimit.

— Cîți erau? întrebă Lucien.

— Șapte, răspuse Piombo. Pe vremuri au fost vrăjmașii voștri, le spuse el.

Aceste vorbe nu treziră însă nici un semn de mînie în cei doi frați.

— Ah, nu mai sînteți corsicani, urlă Bartholomeo cu un fel de deznădejde. Adio! Altădată v-am proteguit, adăugă pe un ton de mustrare. Dacă n-aș fi fost eu, mama ta n-ar fi ajuns la Marsilia, zise el, adresîndu-se lui Bonaparte care rămase gînditor, cu cotul sprijinit pe marginea căminului.

— Intr-adevăr, Piombo — răspuse Bonaparte — nu pot să te iau sub aripa mea protectoare. Acum sînt șeful unei națiuni mari, conduc Republica și trebuie să urmăresc respectarea legilor.

— Aha! Aha! făcu Bartholomeo.

— Dar aș putea să închid ochii, continuă Bonaparte. Obiceiul *vendettei* va împiedica încă mult timp domnia legilor în Corsica, adăugă el, mai mult ca pentru sine. Totuși, trebuie distrus cu orice preț.

Bonaparte tăcu un moment, și Lucien îi făcu semn lui Piombo să nu mai spună nimic. Corsicanul începu să-și clatine capul la dreapta și la stînga, în semn de dezaprobare.

— Rămii aici, reluă consulul adresându-se lui Bartholomeo. Vom face în așa fel, ca și cum n-am ști nimic. Îți voi răscumpăra averea, ca să ai, pînă una alta, cu ce trăi. Apoi, după cîtva timp, mai tîrziu, vom vedea ce-i de făcut. Dar, fără *vendetta*! Aici nu poți să iei drumul codrului. Dacă vei recurge la cuțit, atunci nu mai e nici o speranță de scăpare. Aici legea apără pe toți cetățenii, și nimeni nu-și face dreptate singur.

— A devenit stăpînul unei țări ciudate, rosti Bartholomeo, apucînd brațul lui Lucien și strîngîndu-i-l tare. Dar bine că nu mă lăsați în ghearele nenorocirii, asta ne va lega de acum înainte pe viață și pe moarte, și soarta tuturor Piombilor e în mîna voastră.

La aceste cuvinte, corsicanul își descreți fruntea și privi mulțumit în jurul lui.

— N-o duceți rău aici, spuse apoi zîmbind, ca și cum ar fi vrut să se aciuze și el pe acolo. Iar tu ești îmbrăcat numai în roșu, ca un cardinal.

— Nu depinde decît de tine ca să-ți faci o situație și să ai un palat la Paris, spuse Bonaparte măsurîndu-l pe compatriotul său din cap pînă în picioare. Și așa, s-ar putea să am nevoie de un prieten devotat pe care să mă pot bizui.

Piombo scoase un suspin de bucurie din pieptul lui uriaș și întinse mîna către primul consul, spunîndu-i: „Tot corsican. ai rămas!”

Bonaparte surîse ușor. Privi în tăcere pe omul care-i aducea ceva din aerul patriei sale, din insula unde altădată scăpase ca prin minune de ura *partidului englez*¹⁰ și pe care n-avea s-o mai revadă niciodată. Apoi făcu un semn către fratele său, care ieși împreună cu Bartholomeo di Piombo. Lucien se interesează îndeaproape de situația bănească a vechiului ocrotitor al familiei lor. Piombo îl trase pe ministrul de interne în dreptul unei ferestre și arătă spre soția sa și spre Ginevra, așezate amîndouă pe o grămadă de pietriș.

— Am venit pe jos de la Fontainebleau pînă aici, și n-avem nici o lăscăie, îi spuse el.

Lucien își scoase punga și i-o dădu compatriotului său, spunându-i să vină a doua zi la el ca să vadă ce se poate face pentru a-i asigura soarta familiei. Valoarea întregii averi pe care o avea Piombo în Corsica nu i-ar fi îngăduit nici pe departe să trăiască în mod cinstit la Paris.

Între sosirea familiei Piombo la Paris și întâmplarea ce urmează — care, fără prezentarea acestor evenimente, ar fi mai greu de înțeles — trecură cincisprezece ani.

Servin, unul dintre cei mai prețuiți pictori ai noștri, avu cel dintîi ideea de a deschide un atelier pentru persoanele tinere care doresc să primească lecții de pictură. În vîrstă de vreo patruzeci de ani, era un om virtuos și închinat în întregime artei sale, care se căsătorise din dragoste cu fata unui general fără avere. La început, mamele își însoțeau fetele de cîte ori se duceau la profesor; mai pe urmă, însă, după ce curosură mai bine principiile acestuia și se convingeră de grija pe care o depunea el pentru a se bucura de toată încrederea, le trimiteau singure. Pictorul își făcuse o lege din a nu primi ca eleve decît domnișoare din familiile bogate sau cu trecere, astfel ca să înlătore orice obiecții asupra mediului din atelierul său; refuza chiar să primească pe tinerele doritoare să devină artiste, dar căroră trebuia să le facă mai întîi o anumită educație, fără de care nu poate să existe talent în pictură. Încetul cu încetul, măsurile lui de prevedere, nivelul înalt de la care își iniția elevele în tainele artei, încrederea mamelor care-și știau fiicele în societatea unor persoane cu o creștere aleasă și siguranța pe care o inspirau caracterul, moravurile și căsătoria artistului, făcură ca el să se bucure de o faimă cît se poate de bună prin saloane. Cînd o fată lînăra își exprima dorința că vrea să învețe pictura sau desenul și cînd mama ei cerea un sfat, i se răspundea pretutindeni: „Trimite-o la Servin!”

Servin ajunsese deci pentru pictura feminină o specialitate, ca Herbault pentru pălării, Leroy pentru mode și Chevet pentru mîncăruri. Se știa de către

toată lumea că o femeie tânără care luase lecții la Servin putea să judece în ultimă instanță operele de la Muzeu, să izbutească un portret, să copieze o pânză celebră și să picteze un tablou de interior. Artistul acesta corespundea astfel tuturor cerințelor aristocrației. Și, deși avea legături cu cele mai bune familii din Paris, era independent, patriot, și păstra față de toată lumea acel ton degajat, spiritual, uneori ironic, precum și acea libertate de gândire care constituie nota caracteristică a pictorilor. Împinsese aplicarea riguroasă a principiilor sale pînă și în orînduirea localului unde studiau elevele lui. Intrarea ce ducea în podul de deasupra apartamentului său fusese zidită. Ca să ajungi în acest sălaș, sacrosanct ca un harem, trebuia să urci o scară construită în interiorul locuinței sale. Atelierul, care ocupa toată partea de sus a casei, avea acele dimensiuni enorme care surprind totdeauna pe curioși, cînd, urcați la șaiszeci de picioare deasupra pămîntului, se așteaptă să-i găsească pe artiști instalați în vreo chichineată. Acest soi de galerie era luminată din belșug de niște geamlîcuri prevăzute cu draperiile acelea largi și verzi cu ajutorul cărora pictorii își potrivesc lumina. O mulțime de caricaturi și de figuri făcute la repezeală cu pensula sau cu vîrfurile cuțitului, de-a lungul pereților zugrăviți într-un cenușiu închis, dovedeau, numai cu o diferență de expresie, că în capul celor mai distinse fete se află tot atîta sminteală ca și în cel al bărbaților.

O sobă mică și burlanele ei mari, care formau un zig-zag înfricoșător, înainte de a ajunge în ținuturi înalte ale acoperișului, constituiau podoaba indiscutabilă a acestui atelier. Pe o poliță întinsă pe pereți de jur împrejur, se aflau modele de ghips, care zăceau acolo alandala, cele mai multe acoperite cu o pulbere hălaie. Deasupra acestui raft, ici și colo, își arăta expresia de durere un cap de Niobé¹¹, atîrnat într-un cui, surîdea o Venus¹², apărea o mîna care îți sărea în ochi ca mîna unui cerșetor înlînsă pentru pomană, apoi cîteva *écorce*-uri¹³ înnegrite de fum ce păreau mai degrabă niște brațe culese în ajun de

prin coșciuge ; în fine, nenumărate tablouri, desene, manechine, rame fără pînze și pînze fără rame sfîrșeau prin a da acestei încăperi fără nici o simetrie fizionomia unui atelier caracterizat printr-un ciudat amestec de ornamentare și golicîune, de mizerie și bogăție, de ordine și harababură. O astfel de corabie uriașă, în care totul pare mic, chiar și omul, amintește totdeauna de culisele „Operei“, unde se găsesc costume vechi și armuri aurite, bucăți de stofe și mașinării ; dar în același timp și ceva măreț ca gîndirea : geniul stă alături de moarte, Diana ¹⁴ sau Apollo alături de un craniu sau de un schelet, armonie și dezordine, poezie și realitate, culori vii pierdute în umbră și adesea o întrecagă dramă neclintită și tăcută. Ce simbol al unei minți de artist !

În momentul cînd începe această povestire, un soare strălucitor de iulie lumina atelierul și două fișii de raze străbăteau pînă în fundul lui, formînd două dungi late și străvezii de aur în care plutea o puzderie de fire de praf. Vreo douăsprezece șevaletе își înălțau vîrfurile ascuțite, ca niște catarge de corăbii într-un -port. Mai multe fetișcane însufleteau această priveliște prin varietatea înfățișării și a atitudinilor lor, ca și prin îmbrăcămintea lor felurită. Umbrele mari pe care le aruncau perdelele de pînză verde, așezate după nevoile fiecărui șevalet, cereau o mulțime de contraste și de efecte plăcute de clarobscur.

Colțul acesta alcătuia tabloul cel mai frumos din atelier. O fată blondă, îmbrăcată simplu, stătea mai la o parte de colegele ei și lucra cu rîvnă, ca sub îmboldul unei predestinări ; nici una nu se uita la ea și nu-i vorbea : era cea mai frumoasă, cea mai modestă și cea mai puțin bogată. Două grupuri principale, așezate la o mică distanță unul de altul, înfățișau două lumi, două categorii, chiar și în acest atelier, unde rangurile și averea ar fi trebuit să fie uitate. Stînd jos sau în picioare, toate aceste tinere fete, înconjurată de cutiile de culori, preparîndu-și pensulele sau jucîndu-se cu ele, servindu-se de paletele lor strălucitoare, pictînd, vorbind, rîzînd, cîntînd,

cît se poate de naturale, dînd frîu liber firii lor, formau un spectacol necunoscut de restul oamenilor ; asta de aci, de pildă, fudulă, semeață, zvăpăiată, cu păr negru și cu mîini frumoase, își arunca flacăra privirilor în toate părțile ; cealaltă de colo, nepăsătoare și veselă, mereu cu surîsul pe buze, cu părul castaniu, cu mîini albe și delicate, fecioară franceză, ușuratică, fără prejudecăți, bucurîndu-se de fiecare clipă ; alta, plătîndă, melancolică și visătoare, își înclina capul ca o floare ce se pleacă spre pămînt ; vecina ei, dimpotrivă, plinuță, durdulie, cu mișcări de cadîină, cu ochi mari, întunecați și languroși, vorbea puțin, dar rătăcea cu gîndurile aiurea și contempla pe furiș figura lui Antinoiis ¹⁵.

În mijlocul lor, ca un spiriduș dintr-o piesă spaniolă, spirituală și plină de vervă satirică, o fată le iscodea pe toate dintr-o singură privire, le făcea să rîdă și își ridica mereu în sus fața prea vioaie ca să nu fie și frumoasă ; ea se afla în fruntea primului grup de școlărițe format din fiice de bancheri, de notari și negustori ; deși bogate toate, suportau totuși disprețul ușor, dar destul de ascuțit, pe care li-l arătau celelalte tinere aparținînd aristocrației. Acestea din urmă erau conduse de fiica unui ușier de la sala tronului regal, un gîgilici de fată pe cît de prostuță pe atît de înfumurată, care se mîndrea că tatăl ei e om cu o *funcție* la curte ; totdeauna căuta să pară că a priceput din prima clipă observațiile maestrului și da să se înțeleagă că-i face un hatîr lucrînd și ea acolo ; se folosea de un lornion, venea în fiecare zi foarte gătită, mai tîrziu decît celelalte, cerea colegelor ei să vorbească încet. În acest al doilea grup, se puteau deosebi siluete încîntătoare, chipuri distinse ; dar privirile acestor tinere arătau că ele nu sînt chiar atît de naive. Dacă aveau atitudini elegante și gesturi drăgălașe, în schimb expresia fețelor lor era lipsită de sinceritate și se ghicea cu ușurință că aparțineau unei lumi în care politețea modelează de timpuriu caracterul, iar abuzul de satisfacții sociale înăbușă sentimentele și dezvoltă egoismul. Cînd se aflau toate laolaltă, printre aceste tinere se vedeau capete

copilărești, fecioare de o curățenie sufletească neîntinată, chipuri ale căror guri ușor întredeschise lăsa-u să se vadă niște dinți feciorelnici și pe care fluturau zîmbete feciorelnice. Atelierul nu mai semăna atunci cu un serai, ci cu o ceată de îngeri, adunați deasupra unui nor, în cer.

Era aproape de amiază dar Servin nu venise încă. De cîteva zile încoace, el își petrecea cea mai mare parte a timpului într-un atelier pe care-l avea în altă parte și unde căuta să termine un tablou pentru expoziție. La un moment dat, domnișoara Amélie Thirion, conducătoarea partidului aristocrat din această mică adunare, începu să-i spună ceva, stăruitor, vecinei sale, și în grupul patricienelor se făcu tăcere. Partidul băncilor tăcu și el, nedumerit, încercînd să afle despre ce putea fi vorba într-o conferință ca asta. Taina tinerelor „ultra“¹⁶ avea să fie în curînd cunoscută. Amélie se ridică de la locul ei, luă un șevalet care se găsea la cîtiva pași de ea și îl așeză la o distanță destul de mare de grupul cel nobil, lîngă un perete murdar ce despărțea atelierul de o cămaruță întunecoasă în care se aruncau bucățile de ghips sfărîmate și pînzele condamnate de profesor și unde iarna se țineau lemnele. Gestul Améliei stîrni un murmur de mirare, care nu o împiedică să desăvîrșească mutatul colegei care lipsea, împingînd repede lîngă șevalet cutia cu vopsele, scăunelul, în fine totul, chiar și tabloul de Prud'hon¹⁷ pe care-l copia eleva întîrziată. Dacă, după această lovitură de stat, aripa dreaptă începu, apoi, să lucreze în tăcere, aripa stîngă comentă vreme îndelungată faptul.

— Ce crezi că o să spună domnișoara Piombo? întrebă o fată, adresîndu-se domnișoarei Mathilde Roguin, răutăcioasa purtătoare de cuvînt a primului grup.

— E o fată care n-o să spună nimic, răspunse ea; dar peste cincizeci de ani are să-și aducă aminte de această ofensă, ca și cum i s-ar fi întîmplat doar cu o zi mai înainte, și are să se răzbune cumplit. E o ființă cu care n-aș vrea să mă războiesc niciodată.

— Surghiunul la care o condamnă domnișele asta e cu atît mai nedrept — spuse o altă fată — cu cît, nu mai departe decît alaltăieri, domnișoara Ginevra era foarte tristă ; se zice că tatăl ei și-a dat demisia. Asta înseamnă să-i toarne gaz peste foc, după ce se purtase atît de frumos cu dumnealor în timpul celor O sută de Zile. Nu le-a spus nici măcar un cuvîntel care i-ar fi putut jigni. Dimpotrivă, căuta să nu vorbească niciodată despre politică. Dar mi se pare că stimatele noastre *ultra* sînt conduse mai cîrînd de gelozie decît de spirit de partid.

— Imi vine să iau șevaletul domnișoarei Piombo și să-l aduc lîngă al meu, spuse Mathilde Roguin. Și dădu să se ridice, dar un alt gînd o făcu să renunțe :

— Cu un caracter ca al domnișoarei Ginevra — adăugă ea — nu poți să știi cum ar privi gestul meu. Mai bine să așteptăm.

— *Ecco la* ¹⁸, rosti galeș fata cu ochi negri.

În adevăr, în sală răsună zgomotul pașilor cuiva care urca repede scara.

O șoptă : „Vine!“ trecu din gură în gură, apoi în atelier se așternu o tăcere adîncă.

Pentru a înțelege semnificația ostracismului exercitat de Amélie Thirion, e necesar să precizăm că această întîmplare se petrecea pe la sfîrșitul lui iulie 1815. A doua întoarcere a Bourbonilor zdruncinase multe prietenii ce rezistaseră în timpul fierberii produsă de prima Restaurație. În momentul acela aproape toate familiile erau dezbinat de opinii diferite și fanatismul politic reînnoi multe din acele scene de plîns care mînjesc istoria oricărei țări în perioadele războaielor civile sau religioase. Copiii, fetele, bătrînii împărtășeau patima monarhică de care era stăpînit guvernul. Vrajba se strecura sub toate acoperișurile și bănuiala înfășura în culorile ei întunecate pînă și acțiunile sau convorbirile cele mai intime. Ginevra Piombo îl idolatriza pe Napoleon. Și cum ar fi putut oare să-l urască ? Împăratul era compatriotul și binefăcătorul tatălui ei. Baronul de Piombo era unul din susținătorii lui Napoleon care

contribuiseră în modul cel mai direct la întoarcerea din insula Elba. Nevoind să-și renege convingerile politice, ba afirmându-și-le cu mândrie, bătrînul baron de Piombo rămăsese la Paris în mijlocul adversarilor săi. Ginevra Piombo putea fi deci trecută cu atît mai mult în rîndul persoanelor suspecte, cu cît nu făcea nici o taină din faptul că a doua Restaurație însemna o nenorocire pentru familia ei. Singurele lacrimi pe care le-a vărsat, poate, în viața ei i-au fost smulse de dubla veste a captivității lui Napoleon pe „Bellerophon“¹⁹ și a arestării lui Labédoyère²⁰.

Tinerele care formau grupul nobilelor aparțineau celor mai fanatice familii regaliste din Paris. Ar fi greu să ne facem o idee despre exagerările acestei epoci și despre ura cu care erau priviți bonapartiștii. Oricît de mic și neînsemnat ar putea să pară astăzi gestul Améliei Thirion, el era atunci expresia unei minii foarte firești. Ginevra Piombo, una dintre primele eleve ale lui Servin, stătea într-un loc de unde celelalte voiau s-o izgonească încă de la început; grupul aristocratic o încercuise, deci, încetul cu încetul: izgonirea ei din locul care îi aparținea oarecum însemna nu numai o insultă, dar și un fel de pedeapsă, deoarece este știut că fiecare pictor are un loc al lui de predilecție unde lucrează. Totuși, în purtarea acestei aripi de dreapta a atelierului era poate mai puțin vorba de o pedeapsă politică. Ginevra Piombo, cea mai bună elevă a lui Servin, era obiectul unei invidii profunde: maestrul avea o deosebită admirație pentru talentul și caracterul acestei eleve favorite pe care o dădea totdeauna ca exemplu; pe deasupra, și lucrul acesta explică prestigiul pe care această tînără îl avea față de toți cei ce-o înconjurau, ea exercita asupra micii lumi de acolo o autoritate aproape asemănătoare cu a lui Napoleon asupra soldaților săi. Aristocrația atelierului pusese la cale de mai multe zile răsturnarea acestei regine. Cum, însă, nimeni nu îndrăznise încă s-o ocolească pe bonapartistă, domnișoara Thirion trecuse la o acțiune hotărîtoare, cu scopul de a le face și pe celelalte colege părtașe la ura ei. Cu toate că la Ginevra

țineau cu sinceritate vreo două-trei regaliste, fete în general ținute din scurt acasă în ceea ce privește politica, acestea socotiră, cu acel tact propriu femeilor, că e mai bine să nu ia parte în nici un fel la ceartă. Așa se face că, la sosire, Ginevra fu întâmpinată de o tăcere mormintală.

Dintre toate fetele înscrise pînă atunci la atelierul lui Servin, ea era cea mai frumoasă, cea mai înaltă și cea mai bine legată. Avea un umblet plin de grație și noblețe ce impunea respect. Fața ei inteligentă părea că strălucește, radiind acel neastîmpăr propriu corsicanilor, care nu exclude însă stăpînirea de sine. Părul lung, ochii și genele negre exprimau numai pasiune. Și deși colțurile gurii se desenau molcom, iar buzele îi erau puțin cam groase, pe ele se citea acea bunătate pe care o dă ființelor tari conștiința puterii lor. Printr-un ciudat capriciu al naturii, farmecul chipului ei contrasta oarecum cu o frunte ca de marmură, pe care se citea o mîndrie aproape sălbatică, din care se desprindeau moravurile corsicanilor. Acesta era singurul semn distinctiv ce făcea legătura între ea și țara sa de baștină: încolo, întreaga ei ființă, simplitatea, naturalitatea frumuseții lombarde aveau o putere de seducție atît de mare, încît numai cine n-ar fi văzut-o ar fi putut să-i pricinuiască cel mai mic necaz. Era atît de ispititoare încît, din prudență, tatăl ei n-o lăsa niciodată să se ducă neînsoțită la atelier. Singurul cusur al acestei fapturi cu adevărat poetice consta în însăși frumusețea ei izbitoare, dezvoltată cu prisosință: lăsa impresia că e femeie.

Refuzase să se căsătorească, din dragoste pentru părinții ei, socotindu-se necesară lîngă bătrînețele lor. La ea înclinarea către pictură înlocuise pasiunile ce stăpînesc de obicei pe orice femeie.

— Sînteți cam tăcute azi, domnișoarelor, spuse ea după ce făcu doi sau trei pași în mijlocul colegeilor ei.

— Bună dimineața, dragă Laura, adăugă apoi cu un accent cald și mîngîietor, apropiindu-se de o fată care picta ceva mai retrasă de celelalte. Capul acesta

e foarte reușit ! Carnația e de un roșu puțin cam iare, dar desenul e minunat.

Laura ridică ochii, o privi pe Ginevra cu o expresie duioasă și chipurile lor se înveseliră, străbătute de același sentiment. Un zîmbet ușor învioră buzele italiencei, care părea visătoare și care se îndrepta încet spre locul ei, privind cu un aer nepăsător desenele sau tablourile celorlalte și dînd bună ziua fiecărei fete din primul grup, fără să observe curiozitatea neobișnuită stîrnită de prezența ei. Ai fi zis că e o regină la curtea ei. Nu dădu nici o atenție tăcerii adînci ce domnea în rîndul patricienelor și trecu prin fața taberei lor fără să spună nici un cuvînt. Era atît de absorbită, încît se așeză la șevaletul ei, deschise cutia de culori, scoase pensulele, își sumese manșetele cenușii, își potrivi șorțul, privi tabloul, își examinează paleta fără să se gîndească, pentru a spune astfel, la ceea ce făcea. Toate capetele din grupul burghezilor erau întoarse spre ea. Iar dacă tinerele din tabăra Thirion căutau să nu pară tot atît de nerăbdătoare pe cît erau colegele lor, asta nu înseamnă că nu aruncău mai puține ochi spre Ginevra.

— N-a băgat de seamă nimic, spuse domnișoara Roguin.

În aceeași clipă Ginevra părăsi atitudinea meditativă în care își contempla pînza și întoarse capul spre grupul aristocrat. Măsură cu o aruncătură de ochi distanța ce o despărțea de acest grup și continuă să tacă.

— Nu bănuiește c-am vrut s-o jignim, zise Mathilda ; nici n-a pălit, nici n-a roșit. Nu-i chip să ofenzezi astfel de ființe, de vreme ce se simte mai bine în locul cel nou, decît în cel vechi ! Nu ești la rînd cu toată lumea, domnișoară, adăugă ea atunci, cu glas tare, adresîndu-se Ginevrei.

Italianca se făcu a n-auzi, sau poate că nici n-auzi nimic ; se ridică deodată, împinse destul de încet paravanul dintre cămăruța întunecoasă și atelier, și păru că cercetează fereștriuca prin care pătrundea soarele, acordînd acestui lucru atîta importanță în-

cît se urcă pe un scaun ca să ridice puțin mai sus pînza verde în care bătea lumina. De la această înălțime ajunse la o crăpătură mică a paravanului, ce constituia adevărata țintă a străduinței sale, deoarece privirea pe care o aruncă acolo nu se putea compara decît cu a unui avar care ar fi descoperit comorile lui Aladin; coborî numaidecît, se întoarse la locul ei, își așază mai bine tabloul, păru că nu e mulțumită de lumină, trase o masă lîngă paravan, deasupra căreia puse un scaun, se cățăără sprintenă în firful acestei piramide și privi din nou prin crăpătura de sus. Nu aruncă decît o privire în cămăruța acum străbătută de o lumină searbădă, dar ceea ce văzu acolo produse o senzație atît de puternică asupra ei, încît tresări.

— Ai să cazi, domnișoară Ginevra, strigă Laura.

Toate fetele se uitau la nechibzuita care se clătina în aer. Temîndu-se ca nu cumva colegele să se apropie de dînsa, își întări curajul, își încordă puterea și se fixă mai bine, apoi se întoarse spre Laura, clătîndu-se pe scaun, și rosti cu un glas emoționat:

— N-avea grijă, e ceva mai solid decît un tron!

Trase pînza în grabă, coborî, împinse masa și scaunul destul de departe de paravan, se întoarse la șevaletul ei și încercă să se apuce de lucru, dînd impresia că e în căutarea unei lumini cît mai convenabile. De fapt, tabloul n-o interesa cîtuși de puțin, ci scopul ei era de a se apropia de cămăruța întunecoasă lîngă care se și așază, așa după cum dorea, aproape de ușă. Pe urmă începu să-și prepare paleta într-o tăcere desăvîrșită. De aici, auzi în curînd și mai limpede zgomotul ușor care îi ațîțase atît de mult curiozitatea în ajun și făcuse ca imaginația ei zburdalnică să fie tulburată de tot felul de presupunerii. Nu-i fu greu să recunoască răsuflarea adîncă și regulată a omului pe care-l văzuse adineauri dormind. Curiozitatea îi fu satisfăcută mai mult decît s-ar fi așteptat, dar se simțea apăsată de o mare răspundere. Prin crăpătură, zărise vulturul imperial, iar pe un pat de chingi retras în umbră, chipul unui ofițer din Gardă. Înțelese totul: Servin ascundea un

proscris. Acum se temea ca nu cumva vreuna din colegele ei să se apropie ca să se uite la tabloul său și astfel să audă sau respirația nenorocitului acela, sau vreo sforăitură mai tare, ca aceea pe care o auzise ea în cursul lecției precedente. Se hotărî să rămînă lîngă ușă, bizuindu-se pe prezența ei de spirit pentru a zădărnici orice întorsătură neplăcută.

„Mai bine să stau aici — își spuse ea — spre a înlătura cine știe ce nenorocire, decît să-l las pe bietul prizonier la cheremul vreunei nesăbuinte.“

Acesta era secretul aparentei nepăsări pe care o arătă Ginevra cînd își găsi șevaletul mutat de la locul lui; în cugetul ei, era pe deplin mulțumită că-și putuse satisface curiozitatea fără să dea de bănuît nimic, dar în același timp, se frămînta să afle motivul pentru care fusese mutată acolo. Nimic nu-i mai umilitor pentru niște fete tinere, ca pentru oricine de altfel, decît să vadă că o răutate, o insultă sau o ironie nu-și atinge ținta din pricina disprețului cu care e primită. Se pare că ura față de un dușman crește în măsura în care el se ridică mai presus de noi. Comportarea Ginevrei era o enigmă pentru toate colegele sale. Atît prietenele cît și adversarele ei fură deopotrivă de nedumerite, deoarece i se atribuiau toate însușirile posibile, afară de aceea de a ierta o batjocură. Cu toate că prilejurile de a-și manifesta această latură a caracterului se oferiseră arareori Ginevrei în cursul diferitelor întîmplări din cadrul vieții de atelier, totuși exemplele pe care le-a putut da despre înclinările ei răzbunătoare și despre siguranța de sine, lăsaseră impresii adînci în sufletul colegelor sale.

După multe presupuneri, domnișoara Roguin sfîrși prin a vedea în tăcerea italiencei o noblețe sufletească mai presus de orice laudă și, la propunerea ei, prietenele ei luară hotărîrea de a umili grupul aristocratelor din atelier. Își atinseră scopul printr-o ploaie de glume usturătoare care zdrobi mîndria aripii de dreapta. Sosirea doamnei Servin puse capăt acestei bătălii iscate de amorul propriu. Cu aceea finețe ce însoțește totdeauna răutatea, Amélie obser-

vase, urmărise și comentase frământarea adîncă care-o împiedica pe Ginevra să ia în seamă cearta de o amară politețe al cărei obiect era ea însăși. Răzbunarea domnișoarei Roguin și a colegelor sale asupra domnișoarei Thirion și a grupului ei avu drept rezultat că tinerele *ultra* căutară să afle atunci motivul tăcerii în care se menținea Ginevra di Piombo. Frumoasa italiancă deveni astfel centrul tuturor privirilor și începu să fie spionată atît de prietenele cît și adversarele ei. E destul de greu să-ți poți ascunde chiar și cea mai mică emoție, cel mai ușor sentiment în fața a cincisprezece fete curioase, care n-au nici o treabă și a căror cruzime și inteligență nu vor altceva decît să dezvăluie taine, să creeze intrigi, să răstoarne planuri, și care sînt gata să găsească destule explicații deosebite pentru un gest, o ocheadă sau un cuvînt, pentru ca pînă la urmă să nu-i descopere adevăratul tîlc. De aceea, lina Ginevrei di Piombo fu în curînd amenințată de primejdia de a fi cunoscută. Deocamdată, apariția doamnei Servin pricinui o pauză în desfășurarea dramei care se juca în ascuns în adîncul acestor inimi tinere, dramă ale cărei simțăminte, gînduri, etape erau exprimate prin fraze aproape alegorice, prin încrucișări răutăcioase de priviri, prin gesturi, chiar printr-o tăcere, care adesea spune mai mult decît fraze întregi. De îndată ce intră în atelier, doamna Servin își aruncă ochii spre ușa lîngă care se afla Ginevra. În împrejurările de față, această privire nu scăpă neobservată. Dacă la început nici o școlăriță n-o luă în seamă, mai tîrziu domnișoara Thirion își aduse aminte de ea și își explică îngrijorarea, teama și misterul care dăduseră atunci o expresie de sălbăticie ochilor doamnei Servin.

— Domnișoarelor — anunță ea — domnul Servin n-o să poată veni astăzi.

Apoi începu să împartă laude fiecărei fete, primind din partea tuturor un potop din acele mîngîieri feminine care se exprimă atît prin voce și priviri, cît și prin gesturi. Se grăbi să ajungă alături de Ginevra, stăpînită de o neliniște pe care încerca în zadar să

și-o ascundă. Italianca și soția pictorului își făcură câte un semn prietenos din cap și rămaseră amîndouă tăcute, una pictînd, cealaltă privind cum pictează. Răsuflarea militarului se auzea ușor, dar doamna Servin părea că nu bagă de seamă și reușea să se prefacă atît de bine că Ginevra era gata s-o acuze de o surzenie voită. În aceeași clipă, însă, necunoscutul se răsuci în patul lui. Italianca privi în ochi pe doamna Servin, care-i spuse repede, fără ca pe fața ei să se observe cea mai mică schimbare :

— Copia dumneavoastră e tot atît de frumoasă ca și originalul. Dacă ar trebui să aleg aș fi foarte încurcată.

„Domnul Servin nu i-a împărtășit soției sale această taină“, gîndi Ginevra, care, după ce-i răspunse tinerei femei cu un zîmbet neîncrezător, începu să fredoneze o „canzonetta“ din țara sa pentru a acoperi zgomotul ce putea să vină din cămăruța unde se afla prizonierul.

Era ceva atît de neobișnuit să auzi cîntînd pe harnica italiancă, încît toate fetele își întoarseră capetele spre ea, surprinse. Mai tîrziu această împrejurare servi drept temei pentru binevoitoarele presupuneri ale urii. Doamna Servin plecă numaidecît, și ședința luă sfîrșit fără alte întîmplări.

Ginevra își lăsă colegele să plece înainte, dînd impresia că vrea să rămînă ca să mai lucreze ; dar își trădă ea însăși dorința de a rămîne singură, deoarece pe măsură ce elevele se pregăteau să iasă, ea le privea cu o nerăbdare pe care nu și-o putea ascunde cu totul. Domnișoara Thirion, care în cîteva ceasuri devenise o adversară crudă a aceleia care o întrecea în toate, ghici printr-un instinct al urii că falsa hărnicie a rivalei sale ascundea o taină. Ea observase în mai multe rînduri aerul încordat cu care Ginevra căuta să asculte un zgomot pe care nimeni altcineva nu-l auzea. Expresia pe care o surprinse în ultima clipă în ochii italiencei fu pentru ea ca o rază de lumină. Plecă în urma tuturor celorlalte eleve și se opri la doamna Servin, cu care stătu puțin de vorbă ; apoi motivă că-și uitase sacul

de lucru sus, urcă încet în atelier și o zări pe Ginevra cocoțată pe o schelărie făcută în grabă, atît de cufundată în contemplarea militarului necunoscut, încît nici nu auzi zgomotul ușor pe care-l făcură pașii colegei sale. E adevărat însă că, folosind o expresie a lui Walter Scott ²¹, Amélie călca încet, ca pe ouă ; ea se întoarse iute spre ușa atelierului și tuși. Ginevra tresări, întoarse capul, o văzu pe dușmanca ei, roși, se grăbi să desprindă pînza verde din fața luminătorului spre a-și ascunde intențiile, apoi plecă și ea după ce își închise cutia de culori. Părăsi atelierul, avînd întipărită în minte imaginea unui cap de bărbat, tot atît de frumos ca al lui Endymion ²² din capodopera lui Girodet, pe care-l copiasse abia cu cîteva zile mai înainte.

„Să proscii un om atît de tînăr ! Cine ar putea fi oare ? Că mareșalul Ney ²³ nu este.“

Aceste trei propozițiuni exprimau în modul cel mai simplu toate ideile care o frămîntară pe Ginevra timp de două zile. A treia zi, cu toată graba ei de a ajunge cea dintîi la atelier, o găsi acolo pe domnișoara Thirion, care venise cu trăsura. Ginevra și rivala ei se priviră în tăcere, luîndu-și fiecare cîte o mască de nepătruns, atît pentru una cît și pentru cealaltă. Amélie văzuse și ea figura încîntătoare a necunoscutului ; dar, din fericire și din nenorocire totodată, vulturul și uniforma nu se zăreau în spațiul pe care-l putuse cuprinde ea cu ochii prin crăpătură. Din această pricină, începu să facă tot felul de presupuneri. Iată însă că Servin sosi pe neașteptate, mai devreme ca de obicei.

— Domnișoară Ginevra — spuse el după ce aruncă o privire pe deasupra atelierului — de ce v-ați retras tocmai acolo ? N-aveți o lumină prea bună. Apropiați-vă de celelalte domnișoare și lăsați perdeaua puțin mai jos.

Apoi se așeză lîngă Laura, a cărei lucrare merita corectările lui binevoitoare.

— Bravo ! strigă el, iată un cap foarte bine făcut ! Veți fi o a doua Ginevra.

Maestrul trecu de la un şevalet la altul, mormăind, linguşind, giumind, producînd, ca de obicei, mai multă teamă de glumele decît de dojenile lui. Italianca nu ţinuse seama de observaţiile profesorului şi rămase la postul ei, cu intenţia fermă de a nu se depărta de acolo. Luă o bucată de hîrtie şi începu să schiţeze în sepia capul sărmanului deţinut. O operă făurită cu pasiune are totdeauna o pecete deosebită. Putinţa de a imprima înfăţişărilor naturii sau ale gîndirii un colorit real constituie ceea ce se numeşte geniu, şi adeseori pasiunea îl poate înlocui. Astfel, în situaţia în care se găsea Ginevra, intenţia pe care o datora memoriei sale puternic impresionate sau, poate, necesitatea, această mamă a tuturor lucrurilor mari, o înzestră cu un talent surprinzător. Figura ofiţerului fu aşternută pe hîrtie cu un mare tremur interior pe care ea îl atribuia fricii, dar în care un psiholog ar fi recunoscut fiorul inspiraţiei. Din cînd în cînd, arunca pe furiş cîte o privire către colegile ei, ca să poată ascunde la timp laviul²⁴ în caz că vreuna s-ar fi arătat curioasă să-l vadă. Cu toate măsurile de prevedere, fi scăpă un moment cînd nu observă lornionul pe care necruţătoarea sa rivală, ascunsă în dosul unui ghiozdan, îl aţinti asupra misteriosului desen. Domnişoara Thirion, recunoscînd chipul proscrisului, făcu un gest brusc din cap şi Ginevra acoperi foaia de hîrtie.

— De ce aţi rămas acolo, domnişoară, parcă v-am spus să vă mutaţi? se adresă profesorul, grav, către Ginevra.

Eleva îşi întoarse repede şevaletul în aşa fel ca nimeni să nu poată vedea laviul, şi, arătîndu-l maestrului, cu o voce înfrigurată :

— Nu sînteţi de aceeaşi părere cu mine, că lumina e mai bună aici? N-ar trebui să rămîn aici?

Servin îngălbeni. Dar cum ochilor pătrunzători ai urii nu le scapă niciodată nimic, domnişoara Thirion participă ca terţă persoană, ca să spunem aşa, la emoţiile ce-l tulburară atît pe profesor, cît şi pe elevă.

— Aveți dreptate, spuse Servin. În curînd o să mă întreceti, adăugă el cu un surîs forțat. Și se făcu o pauză în timpul căreia profesorul admiră portretul aceluia ofițer. Asta e o capodoperă demnă de Salvator Rosa !²⁵ exclamă el cu un entuziasm de artist.

La această exclamație, toate tinerele de acolo se ridicară să vadă, iar domnișoara Thirion se repezi înaintea tuturor cu iuteala unui tigru ce se aruncă asupra prăzii. În clipa aceea, proscrisul, trezit din somn de zgomot, se mișcă în pat. Ginevra își răsturnă scăunelul, rosti cîteva fraze fără înțeles și începu să rîdă ; dar n-apucă să-și strîngă desenul și să-l vîre în ghiozdan înainte ca temuta ei dușmancă să-l fi putut vedea. Șevaletul fu înconjurat din toate părțile, Servin explica în amănunt, cu voce tare, calitățile copiei la care lucra acum eleva lui favorită, și toată lumea fu înșelată de această stratagemă, în afară de Amélie care, rămînînd în spatele colegelor ei, încercă să deschidă ghiozdanul în care văzuse că a fost vîrit desenul. Ginevra înșfăcă bucata de carton și o puse în fața ei, fără să spună nimic. Privirile celor două fete se încrucișară o clipă în tăcere.

— Gata, domnișoarelor, la locurile dumneavoastră, strigă Servin. Dacă vreți să lucrați ca domnișoara de Piombo, nu trebuie să vorbiți mereu de modă și de baluri și să vă țineți numai de năzbitii, așa cum faceți dumneavoastră.

După ce toate fetele se întoarseră la șevaletele lor, Servin se așeză lîngă Ginevra.

— Nu-i mai bine c-am descoperit eu, și nu al'ta, taina asta ? șopti italianca foarte încet.

— Da, răspunse pictorul. Dumneata ești patriotă ; și chiar dacă n-ai fi descoperit-o singură, dumitale ți-aș fi încredințat-o eu.

Maestrul și eleva lui se înțeleseră pe deplin, astfel că Ginevra nu se mai temu să întrebe :

— Cine e ?

— Cel mai bun prieten al lui Labédoyère, cel care a contribuit cel mai mult, după nenorocosul colonel, la unirea regimentului al șaptelea cu grenadierii din

— Are să plece.

— Vrea să se ducă singur la moarte ? ! făcu tînăra fată. Lăsați-l să stea aici, pînă cînd va trece prima furtună. Parisul a rămas singurul loc din Franța unde un om poate să fie ascuns, cu mai multă siguranță. Vă e prieten ? întrebă ea.

— Nu, n-are nici o recomandăție prin care să merite ocrotirea mea, în afară de nenorocirea lui. Să-ți spun cum a nimerit aici : socrul meu, care se reangajase în cursul ultimei campanii, l-a întîlnit pe acest biet tînăr și l-a luat pe sus, salvîndu-l din ghearele celor care l-au arestat pe Labédoyère. Voia să-l apere smintitul !

— Tocmai dumneavoastră vorbiți așa ! exclamă Ginevra, aruncînd o privire nedumerită pictorului, care tăcu o clipă.

— Socrul meu e prea suspectat ca să poată ține pe cineva la el, continuă Servin. Așa că într-o noapte, săptămîna trecută, l-a adus aici. Credeam c-o să-l feresc de orice privire, lăsîndu-l să stea în colțul acela, singurul ungher din casă unde ar putea fi în siguranță.

— Dacă vă pot fi de folos cu ceva, vă stau la dispoziție, spuse Ginevra. Il cunosc pe mareașaiul Feltre.

— Bine, vom vedea, răspunse pictorul.

Această convorbire durase prea mult ca să nu fi fost observată de toate celelalte fete. Servin plecă de lîngă Ginevra, trecu din nou prin fața fiecărui șevalet și își lungi atît de mult lecția, încît se află încă acolo cînd sună ora la care elevele sale aveau obiceiul să plece.

— V-ați uitat ghiozdanul, domnișoară Thirion, strigă profesorul alergînd după tînăra care se înjosise pînă la îndeletnicirea de spion, numai ca să-și satisfacă ura.

Eleva cea curioasă se întoarce ca să-și ia ghiozdanul, căutînd să pară puțin încurcată de zăpăceala ei; dar grija pe care o arăta Servin fu pentru ea o nouă dovadă despre existența unei taine a cărei gravitate nu mai putea fi pusă la îndoială; pornise pe urmele ei, așa că putea spune ca abatele Verdat: *Atacul a început*. Coborî scara zgomotos și trînti ușa ce dădea în apartamentul lui Servin, spre a face să se creadă că a plecat, dar se întoarce și se urcă din nou, încet, oprindu-se în fața ușii atelierului. Cînd pictorul și Ginevra se crezură singuri, el bătu într-un anumit fel în ușa mansardei, care se deschise numaidecît, scîrțîind din toate țîțînile-i ruginite. Italianca văzu apărînd un tînăr înalt și chipeș a cărui uniformă imperială făcu să-i bată inima tare. Ofițerul avea un braț bandajat și paloarea chipului său arăta că e foarte suferind. Cînd dădu cu ochii de o necunoscută, tresări. Amélie, care nu putea vedea nimic, se temu să mai stea acolo și, mulțumită că auzise scîrțîitul ușii, se îndepărtă fără zgomot.

— Nu-ți fie teamă, se adresează pictorul către ofițer. Domnișoara este fiica celui mai credincios prieten al împăratului, baronul de Piombo.

De îndată ce o văzu mai bine, tînărul militar nu se mai îndoie de patriotismul Ginevrei.

— Sînteți rănit? îl întrebă ea.

— O, nu-i nimic grav, domnișoară, rana se închide.

În aceeași clipă, strigătele puternice și ascuțite ale vînzătorilor de ziare ajunseră pînă în atelier: „Judecarea și condamnarea la moarte...” Toți trei tresăriră. Soldatul auzi, cel dintîi, un nume care-l făcu să pălească.

— Labédoyère! rosti el, prăbușindu-se pe un scăunel.

Se priviră în tăcere. Pe fruntea palidă a tînărului apărură broboane de sudoare; își prinse smocu-

rile negre de păr între degete, cu un gest de deznădejde, și se sprijini cu cotul de marginea șevalețului Ginevrei.

— Adevărul este — spuse el ridicându-se brusc — că Labédoyère și cu mine știam ce făceam. Ne dădeam seama de soarta ce ne aștepta și în caz de triumf și în caz de prăbușire. Dar în timp ce el moare pentru cauza lui, eu stau ascuns...

Porni repede spre ușa atelierului, dar Ginevra, mai iute ca el, i-o luă înainte și-i închise drumul.

— Vreți să-l reîntronati pe împărat? întrebă ea. Credeți că-l veți mai putea ridica pe acest gigant, de vreme ce el singur nu s-a putut menține?

— Dar ce vreți să fac? spuse atunci proscrisul, adresându-se celor doi prieteni pe care întâmplarea îi trimisese în calea lui. Nu am pe nimeni în lumea asta, sînt singur, Labédoyère era protectorul și prietenul meu. Mîine voi fi probabil proscris sau condamnat. N-am avut niciodată altă avere în afară de leafă și mi-am cheltuit ultimul ban ca să viu aici să-l salvez pe Labédoyère și să fug cu el; moartea e, deci, singura mea scăpare. Cînd te hotărăști să mori, trebuie să știi să-ți vinzi capul călăului. Tocmai mă gîndeam adineauri că o viață de om demn valorează mai mult decît două de trădător și că o lovitură de pumnal dată acolo unde trebuie te poate face nemuritor!

Acest acces de deznădejde înspăimîntă pe pictor, și chiar pe Ginevra, care îl înțelegea foarte bine pe tînăr. Italianca îi admiră capul frumos și vocea plăcută, al cărei timbru era ușor tulburat de accentele de furie, apoi, deodată, aruncă un balsam peste toate rănile năpăstuitului.

— Domnule — spuse ea — în ceea ce privește strîmtoarea dumneavoastră bănească, îngăduiți-mi să vă ofer rodul economiilor mele. Tatăl meu e bogat, sînt singurul său copil, mă iubește și sînt sigură că n-are să mă certe. Nu stați la îndoială să primiți: tot avutul nostru îl datorăm împăratului; fiecare centimă pe care o avem este un rezultat al mărinimiei lui. Nu facem decît să ne arătăm recunoș-

tința ajutînd pe unul din soldații lui credincioși ! Primiți deci această sumă, cu aceeași simplitate cu care v-o ofer eu înșămi. Nu e vorba decît de niște bani ! adăugă ea pe un ton disprețuitor. Cît despre prieteni, veți găsi alții ! Aci își înălță capul cu mîndrie și în ochi îi străluci o lumină neobișnuită. Capul care va cădea mîine în fața unei duzini de puști îl salvează pe al dumneavoastră, continuă ea. Așteptați pînă va trece furtuna asta și pe urmă vă veți putea duce să vă căutați o slujbă în străinătate. dacă nu veți fi uitat, sau în armata franceză, dacă veți fi dat uitării

În consolările unei femei există totdeauna o anumită duioșie care are în ea ceva matern, încurajator. Dar cînd unor cuvinte de liniștire și nădejde ca acestea li se alătură gingășia gesturilor, acea căldură izvorîită din inimă, și cînd binefăcătorea se întîmplă să fie și frumoasă, e greu ca un tînr să se mai poată împotrivi. Colonelul se simți învăluit din toate părțile de dragoste. O ușoară pată de roșeață îi îmbujoră obrajii albi ca varul, ochii își mai pierdură ceva din tristețea ce-i întuneca, și rosti cu un accent impresionant : „Sînteți un înger de bunătate ! Dar Labédoyère — adăugă el — Labédoyère !“

La strigătul acesta, se priviră toți trei în tăcere, și se înțeleseră. Nu mai erau prieteni de douăzeci de minute, ci de douăzeci de ani.

— Dragul meu — reluă Servin — poți oare să-l mai salvezi ?

— Pot să-l răzbun.

Ginevra tresări : cu toale că necunoscutul era frumos, înfățișarea lui n-o impresionase de loc pe fată ; mila pe care o simt femeile în inima lor, față de nenorocirile ce nu au în ele nimic mîrșav, înăbușise orice altă pornire în sufletul Ginevrei ; dar faptul că auzi un strigăt de răzbunare, că văzu în acest proscris o inimă de italian, o mărturie a devotamentului pentru Napoleon, acea generozitate corsicană... era prea mult pentru ea, astfel că îl privi pe ofițer cu o emoție plină de respect, ce-o tulbură adînc. Era prima dată cînd un bărbat o făcea să încerce un sim-

țămînt atît de puternic. Ca orice femeie, simțea o plăcere deosebită căutînd să stabilească o armonie între sufletul necunoscutului și frumusețea plină de distincție a trăsăturilor lui sau proporționarea fericită a chipului său pe care-l admira ca artistă.

Încetul cu încetul, trecu de la curiozitate la milă, de la milă la un interes accentuat, pentru ca acest interes să o răscolească atît de tare încît socoti primejdios să mai rămînă acolo.

— Pe mîine, spuse ea oferind ofițerului cel mai duios dintre zîmbete, în semn de mîngîiere.

Văzînd acest zîmbet, care învăluia parcă într-o lumină nouă chipul Ginevrei, necunoscutul uită o clipă de toate necazurile lui.

— Mîine — răspunse el cu tristețe — mîine, La-bédoyère...

Ginevra se întoarse spre el, își puse un deget pe buze și îl privi ca și cum i-ar fi șoptit :

— Liniștește-te, fii cuminte.

Atunci tînărul strigă tare : „*O Dio ! chi non vorrei vivere dopo averla veduta ?*” (Dumnezeule, cine n-ar vrea să trăiască după ce a văzut-o !)

Accentul deosebit cu care pronunță această frază o făcu pe Ginevra să se cutremure.

— Sînteți corsican ? strigă ea îndreptîndu-se spre el cu inima cotropită de bucurie.

— M-am născut în Corsica — răspunse el — dar am fost dus de tînăr la Genova și de îndată ce am atins vîrsta recrutării, m-am înrolat.

Frumusețea necunoscutului, farmecul neobișnuit pe care i-l dădea dragostea lui pentru împărat, rana, nenorocirea, chiar primejdia în care se afla, totul dispăru în ochii Ginevrei, sau mai bine zis totul se topi într-un singur simțămînt, nou, fermecător. Proscrisul era un fiu al Corsicei, vorbea limba ei scumpă ! Tînăra rămase o clipă ca împietrită, stăpînită de o senzație plină de vrajă. Avea în fața ochilor un tablou real pe care întîmplarea, dimpreună cu toate sentimentele omenești strînse la un loc, îl împodobeau cu cele mai vii culori. La invitația lui Servin, ofițerul se așezase pe o canapea. Pictorul dezlegase fișia de

pînză ce ținea atîrnat de gît brațul oaspetelui său și acum îi desfăcea bandajul ca să-i panseze rana. Cînd văzu spintecătura lungă și largă pe care o făcuse tăișul unei săbii în antebratul tînărului, Ginevra se înfioră și nu-și putu stăpîni un vaiet. Necunoscutul întoarse capul spre ea și începu să zîmbească. În grija cu care Servin îi curăța rana de scame și-i pipăia părțile mai dureroase era ceva mișcător care nu putea să nu te impresioneze; totuși chipul rănitului, deși palid și suferind, exprima, de cîte ori se uita la față, mai curînd plăcere decît suferință. O artistă nu se putea împiedica să nu admire această îmbinare de simțăminte opuse, precum și contrastul pe care-l producea albul cămășii și goliciunea brațului, cu uniforma albastră și roșie a ofițerului.

În momentul acela, atelierul era învăluit într-o umbră plăcută; dar o ultimă rază de soare alunecă în colțul unde se afla proscrisul în așa fel încît fața lui nobilă și albă, părul negru, hainele, îi fură inundate de lumină. În amănuntul acesta atît de simplu superstițioasa italiancă vedea o prevestire fericită. Necunoscutul îi apărea ca un sol ceresc care-i vorbea în limba patriei și o făcea să retrăiască vraja amintirilor din copilărie, în timp ce în inima ei se naștea un sentiment tot atît de proaspăt, tot atît de curat ca și primii ani ai acelei vîrste pline de nevinovăție. O clipă, rămase visătoare, adîncită parcă într-un gînd nemărginit; apoi roși, dîndu-și seama că și-a trădat frămîntarea lăuntrică, schimbă o privire scurtă și caldă cu proscrisul, și fugi cu imaginea lui mereu în fața ochilor.

A doua zi nu se ținu lecția, fiind o zi de pauză. Dar Ginevra veni la atelier și prizonierul putu să stea în voie alături de compatrioata lui. Servin, trebuind să-și termine un desen, îi îngădui deținutului să rămîină acolo, luîndu-și rolul de mentor al celor doi tineri, care-și vorbeau adesea în corsicană. Sărmanul soldat își povesti toate suferințele îndurate în timpul retragerii de la Moscova, deoarece, la vîrsta de nouăsprezece ani, pe cînd trecea Berezina ²⁷, se trezise că rămăsese singurul din regimentul său,

după ce pierduse în camarazii lui pe singurii oameni care putuseră să se intereseze de un biet orfan. Descrie în cuvinte înflăcărâte marea dezastru de la Waterloo. Glasul lui era o adevărată muzică pentru italiancă. Crescută ca în Corsica, Ginevra era într-un fel o fiică a naturii, adică disprețuia minciuna și își manifesta fără ocol impresiile, și le mărturisea, sau mai curînd lăsa să-i fie ghicite fără prefăcătorie micii și calculatei cochetării a tinerelor pariziene.

În cursul acelei zile, rămase de mai multe ori cu paleta într-o mîină, cu pensula în cealaltă, fără ca pensula să atingă culorile de pe paletă: cu ochii îndreptați asupra ofițerului și cu gura ușor întredeschisă, asculta mereu, gata în orice clipă să tragă cu pensula peste pînză, ceea ce nu făcea însă nicio dată. Nu se mira că găsea atîta blîndețe în ochii tînărului, căci și ea și-i simțea pe ai ei devenind blajini, în ciuda voinței ei de a-i ține severi sau calmi. În cele din urmă, începu să picteze cu o atenție încordată, ore întregi, fără să ridice capul, numai fiindcă el era acolo, lîngă ea, privind-o cum lucrează. Prima dată cînd el se așeză alături spre a o admira în tăcere, ea îi spuse cu un accent mișcat, după o lungă pauză:

— Vă place să priviți cum se pictează?

În ziua aceea, află că el se numea Luigi. Înainte de a se despărți, se înțeleseseră ca, în zilele de lucru, în cazul cînd s-ar întîmpla vreun eveniment politic important, Ginevra să-i dea un semn despre aceasta cîntînd încet anumite melodii italiene.

A doua zi, domnișoara Thirion le spuse tuturor colegelor ei, după ce le ceru să păstreze taina, că Ginevra di Piombo era iubită de un tînăr care, în timpul lecțiilor, stătea ascuns în cămăruța întunecoasă a atelierului.

— Dumneata, care-i iei apărarea — se adresează ei domnișoarei Roguin — te rog s-o observi bine și ai să vezi cu ce își petrece dumneaei vremea.

Ginevra începu deci să fie iscodită cu o sîrguință diabolică. Îi ascultau cîntecele, îi urmăreau orice

privire. Și cînd era mai convinsă că n-o privește nimeni, tocmai atunci se așteptau asupra ei nu mai puțin de douăsprezece perechi de ochi. Pregătite în felul acesta, celelalte fete interpretară în sensul lor adevărat toate mișcările ce se petreceau pe fața strălucitoare a italiencei, toate gesturile, fiecare accent al fredonărilor ei, atenția cu care asculta acele zgomote nedeșluite de dincolo de peretele despărțitor, pe care nu le auzea decît ea. Pînă la sfîrșitul săptămînii, una singură dintre cele cincisprezece eleve ale lui Servin refuzase să se uite la Louis prin crăpătura peretelui. Aceasta era Laura, fata aceea drăguță, harnică și modestă care, dintr-un fel de slăbiciune, ținea cu adevărat la frumoasa corsicană și-i lua încă apărarea. La plecare, domnișoara Roguin încercă s-o oprească pe Laura pe scară, ca să-i dovedească legătura dintre Ginevra și tînărul cel frumos, îndemnînd-o să se întoarcă spre a-i surprinde unul lîngă altul, dar Laura nu voi să se facă părtașă la un spionaj pe care simpla curiozitate nu-l putea îndreptăți, și deveni obiectul dezaprobării generale.

În curînd, fiica ușierului de la sala tronului regal socoti că nu mai era indicat pentru ea să frecventeze atelierul unui pictor ale cărui păreri aveau o nuanță de patriotism sau de bonapartism, ceea ce, în momentul acela, părea unul și același lucru : ea nu mai veni deci la Servin. Dar dacă Amélie o dădu uitării pe Ginevra, răul pe care-l semănase ea nu întîrzie să-și arate roadele. Încetul cu încetul, din întîmplată, din flecăreală sau dintr-o prefăcută pudoare, toate celelalte fete își încunoștiințară mamele despre bizara aventură ce se petrecea la atelier. Într-o bună zi nu mai veni nici Mathilde Roguin ; lecția următoare lipsi o altă fată, pentru ca, pînă la sfîrșit, cele trei sau patru domnișoare care rămăseseră ultimele, să nu mai vină nici ele. Ginevra și domnișoara Laura, mica ei prietenă, fură timp de două sau trei zile singurele eleve în atelierul gol. Italianca nu-și dădu de loc seama că era ocolită și nici nu căută să afle motivul absenței colegelor ei. Descoperind în timpul din urmă mijlocul de a comunica

pe ascuns cu Louis, ea trăia la atelier ca într-o plăcută schivnicie, singură în mijlocul lumii, fără să se gîndească la altceva decît la ofițer și la primejdiile ce-l amenințau. Cu toate că admira cu patimă caracterele nobile care nu voiau să-și trădeze convingerile lor politice, tînăra fată îl îndemna totuși pe Louis să se supună cît mai repede autorității regale, spre a-l putea face să rămînă în Franța. Dar Louis nu voia să se supună ca să iasă din ascunzătoarea lui. Dacă iubirile mari nu se nasc și nu cresc decît sub înfriurirea unor evenimente deosebite, romantice, atunci se poate spune că niciodată nu s-a întîmplat ca atîtea împrejurări să contribuie pentru a lega între ele două ființe prin același sentiment. Prietenia Ginevrei pentru Louis și a lui Louis pentru ea crescuseră într-o lună mai mult decît ar putea crește într-un salon o prietenie obișnuită în decurs de zece ani. Dar, oare, vitregia vieții nu constituie tocmai piatra de încercare a adevăratelor caractere? Ginevra avu astfel prilejul să-l cunoască mai ușor pe Louis, să-l prețuiască, și în curînd simțiră amîndoi o stimă egală unul pentru celălalt. Mai în vîrstă ca Louis, Ginevra simțea o bucurie deosebită să fie curtată de un tînăr atît de matur, atît de încercat de soartă, și la care experiența unui bărbat se îmbina cu farmecul unui adolescent. La rîndul său, Louis simțea o nespusă plăcere să dea impresia că se lasă ocrotit de o fată de douăzeci și cinci de ani. Nu era aceasta o dovadă de iubire? Contopirea bucuriei cu mîndria, a puterii cu slăbiciunea îi dădea Ginevrei un farmec irezistibil și, de aceea, Louis fu întru totul subjugat de ea. Ajunseră să se iubească atît de mult, încît nu mai aveau nevoie nici să nege acest lucru, nici să și-l mărturisească.

Într-o zi, spre seară, Ginevra auzi semnalul convenit. Louis zgîria lemnul peretelui cu un ac, dar atît de încet încît făcea un zgomot mai ușor chiar decît al unui păianjen care-și țese plasa, arătînd astfel că vrea să iasă din ascunzătoare. Italianca aruncă o privire de-a lungul atelierului și, neobservînd-o pe mica Laura, răspunse la semnal. Louis des-

chise ușa, dar zăbind-o pe cealaltă elevă, se trase repede înapoi. Speriată, Ginevra privi în jurul ei, o văzu pe Laura și-i spuse, îndreptându-se spre șevalețul ei :

— Întîrzii prea mult, draga mea. Capul acesta mie mi se pare terminat, nu mai e nevoie decît de o trăsătură care să întărească șuvița asta de păr.

— Dacă ești atît de bună — spuse Laura cu o voce mișcată — îndreaptă-mi tu această copie, vreau să păstrez ceva de la tine...

— Cu plăcere, răspunse Ginevra convinsă că astfel o va putea face să plece. Cred — continuă ea trăgînd ușor cu pensula — că ai de mers cam mult de acasă pînă la atelier.

— Oh, Ginevra, am să plec îndată, și pentru totdeauna. exclamă fata cu un accent trist.

Aceste cuvinte pline de mîhnire nu impresionară pe italiancă, așa cum ar fi impresionat-o cu o lună mai înainte.

— Pleci de la domnul Servin? întrebă ea.

— N-ai observat, oare. Ginevra, că de cîtva timp nu mai sîntem aici decît tu și cu mine?

— Ai dreptate, răspunse Ginevra, ca și cum și-ar fi adus dintr-o dată aminte de ceva. Celelalte domnișoare s-au îmbolnăvit, se mărită sau părinții lor au căpătat cu toții funcții la curte?

— L-au părăsit toate pe domnul Servin, spuse Laura.

— De ce?

— Din pricina ta, Ginevra.

— A mea? repetă corsicana ridicîndu-se în picioare, cu fruntea încruntată, cu ochii scînteietori și cu privirea semeață.

— Ah, nu te supăra, draga mea Ginevra! rosti Laura cu un glas îndurerat. Și mie mi-a spus mama să nu mai vin la atelier. Toate domnișoarele de aici au zvonit că tu ai o legătură amoroasă și că domnul Servin a consimțit ca tînărul care te iubește să stea ascuns în cămăruța aceea întunecoasă; firește, eu n-am dat crezare acestor calomnii, așa că nu i-am spus nimic mamei. Dar aseară, doamna Roguin a

întîlnit pe mama la un bal și a întrebat-o dacă mă lasă să mai vin aici. La răspunsul afirmativ al mamei, dînsa i-a repetat minciunile acestor domnișoare. Mama m-a certat, a spus că trebuie să știu și eu despre toate astea și că, de vreme ce nu i-am destăinuit nimic, am călcat buna înțelegere ce trebuie să domnească între o mamă și o fiică. Ah, draga mea Ginevra, știi cît de mult te admir, și îmi pare foarte rău că n-o să mai putem fi colege...

— Dar o să ne mai întîlnim în viață: fetele se mărită... zise Ginevra.

— Dacă sînt bogate, adăugă Laura.

— Vino pe la mine, tatăl meu are o avere mare.

— Ginevra — spuse înduioșată Laura — doamna Roguin și mama vor veni mîine la domnul Servin ca să-l dojenească și măcar de-ar ști mai dinainte!

Dacă trăsnetul ar fi căzut la doi pași de Ginevra, ar fi speriat-o mai puțin decît vestea aceasta.

— Dar ce le privea pe ele? spuse ea cu naivitate.

— Toată lumea vede în asta ceva foarte urît. Mama zice că e contra bunei-cuviințe...

— Dar tu, Laura, tu ce crezi?

Fata o înfășură pe Ginevra cu privirea: gîndurile lor erau aceleași; Laura nu-și mai putu stăpîni lacrimile, se aruncă la gîtul prietenei sale și o sărută. În clipa aceea, intră Servin.

— Domnișoară Ginevra — exclamă el cu înflăcărare — mi-am terminat tabloul. L-am dat acum la vernisat. Dar ce e cu dumneata? Se pare că toate domnișoarele și-au luat vacanța sau că au plecat la țară.

Laura își șterse lacrimile, spuse bună ziua lui Servin și plecă.

— Atelierul stă gol de cîteva zile, zise Ginevra și domnișoarele acestea nu se vor mai întoarce.

— Pagubă în ciuperci...

— Ah, nu rîdeți — continuă Ginevra — ascultați-mă: fără să-mi fi dat seama, eu sînt pricina pentru care dumneavoastră vă pierdeți reputația.

Artistul începu să zîmbească și-și întrerupse eleva, spunînd:

— Reputația !... dar peste cîteva zile tabloul meu va fi expus.

— Nu e vorba de talentul dumneavoastră — explică italianca — ci de reputația dumneavoastră morală. Domnișoarele astea au răspîndit peste tot zvonul că Louis e închis aici și că dumneavoastră ați... ați îngăduit dragostea noastră...

— E perfect adevărat, domnișoară, răspunse profesorul. Mamele acestor domnișoare sînt niște fățarnice, adăugă el. Dacă ar fi venit să stea de vorbă cu mine, totul s-ar fi lămurit. Dar de ce să mă necăjesc pentru atîta lucru ? Viața e și așa prea scurtă !

Și pictorul plesni din degete. Louis, care auzise o parte din această convorbire, apăru pe neașteptate.

— O să rămîneți fără eleve — strigă el — și o să vă ruinați din pricina mea.

Artistul apucă o mîină a lui Louis și una a Ginevrei împreunîndu-le. „Copii, vreți să vă căsătoriți ?” îi întrebă el cu o bunătate mișcătoare. Tinerii își lăsară amîndoi ochii în jos și tăcerea lor fu prima declarație de dragoste pe care și-o făcură.

— Bravo ! continuă Servin. Veți fi fericiți, nu-i așa ? Nimic nu-i mai prețios pe lume decît fericirea a doi oameni ca voi !

— Sînt bogată — zise Ginevra — și dacă-mi îngăduiți, am să vă despăgubesc...

— Să mă despăgubești !... strigă Servin. Dar cînd se va afla că am fost victima calomniei unor neatoate și că am ascuns un proscris... fii sigură că toți liberalii din Paris își vor trimite fiicele la mine ! Și atunci mi-e teamă că am să-ți rămîn dator...

Louis strînse mîna ocrotitorului său, fără să poată rosti nici o vorbă ; în cele din urmă îi spuse cu un glas înduioșat :

— Dumneavoastră vă voi datora toată fericirea mea !

— Fiți fericiți, vă unesc ! rosti pictorul cu un accent hazliu, punîndu-și mîinile pe creștetele celor doi îndrăgostiți.

Această ghidușie de artist spulberă mîhnirea din sufețele lor. Se priviră toți trei, rîzînd Italianca

prinse mîna lui Louis și i-o strînse cu o căldură și o simplitate demne de o adevărată fiică a patriei sale.

— Stați, stați, copii, grăi Servin. Credeți că totul s-a terminat atît de ușor? Vă înșelați.

Cei doi îndrăgostiți îl priviră înmărmuriți.

— Fiți fără grijă, pozna voastră îmi dă doar mie oarecare bătaie de cap! Doamna Servin e puțin cam formalistă și nu știu, zău, cum să ne punem bine cu ea.

— Doamne, era să uit! exclamă Ginevra. Mîine, doamna Roguin și mama Laurei vor veni să vă...

— Știu! făcu pictorul, întrerupînd-o.

— Dar vă puteți apăra, continuă tînăra, făcînd un gest plin de mîndrie cu capul. Domnul Louis — continuă ea întorcîndu-se spre acesta și privindu-l cu dragălalăsenie — n-o să se mai împotrivească guvernului regal, da? Ei bine — adăugă apoi, după ce văzu că el zîmbește — mîine dimineată voi trimite o petiție unuia dintre personajele cu vază de la Ministerul de Război, un om care nu poate să refuze nimic fiicei baronului de Piombo. Vom obține o iertare tacită pentru comandantul Louis, căci *dumnealor* nu-ți vor recunoaște, desigur, gradul de colonel. Și astfel — încheie ea adresîndu-se lui Servin — veți putea potoli pe mamele binevoitoare mele colege, spunîndu-le tot adevărul.

— Ești un înger! exclamă Servin.

În timp ce se petrecea această scenă la atelier, tatăl și mama Ginevrei erau neliniștiți din pricina întîrzierii ei.

— E ora șase și Ginevra n-a venit încă, exclamă Bartholomeo.

— Nu s-a întors niciodată atît de tîrziu, răspunse soția lui.

Cei doi bătrîni se uitară unul la altul cu toate semnele unei îngrijorări puțin obișnuite. Prea tulburat ca să poată sta locului, Bartholomeo se ridică și înconjură de două ori salonul cu destulă sprinteneală pentru un bărbat de șaptezeci și șapte de ani. Datorită constituției lui robuste, se schimbase prea puțin

din ziua cînd sosise la Paris și, cu toate că era înalt, se ținea încă drept. Părul i se albise și i se rărise, lăsînd să se vadă un craniu mare și ascuțit ce ilustra caracterul și dîrzenia sa. Chipul brăzdat de zbîrcituri adînci căpătase proporții neobișnuite și își menținea culoarea aceea pală ce inspiră un respect profund. Văpaia pasiunilor stăruia încă în sticlirea extraordinară a ochilor care își păstrau vioiciunea lor grozavă și ale căror sprîncene nu se albiseră cu totul. Înfățișarea îi era severă, dar se putea ușor deduce că Bartholomeo avea dreptul să fie așa. Burnătatea și blîndețea lui nu erau cunoscute decît de soția și fiica sa. La slujbă sau în fața unui străin nu renunța niciodată la maiestatea pe care vîrsta o căduse persoanei lui, și obiceiul de a-și încrunta sprîncenele stufoase, de a-și contracta zbîrciturile de pe față, de a da privirii o fixitate napoleoniană, făcea ca apropierea lui să fie primită cu răceală.

În cursul activității sale politice, inspirase mai mult teamă celor din jurul lui, încît trecea drept un om puțin sociabil; dar motivele unei astfel de reputații nu sînt greu de explicat. Viața, principiile și devotamentul lui Piombo nu erau pe placul celor mai multe doamne de la curte. Cu toate însărcinările importante ce i se încredințau, și din care ar fi putut să tragă multe foloase, în cartea mare a datoriei publice nu era trecut decît cu un venit de treizeci de mii de franci. Dacă ne gîndim la averile ce se făceau sub Imperiu, la dărnicia lui Napoleon față de aceia dintre oamenii lui credincioși care știau să vorbească, e ușor de înțeles că baronul de Piombo era un om de o cinste rară; însuși cordonul de baron nu și-l datora decît obligației în care se găsisse Napoleon de a-i acorda un titlu atunci cînd îl trimisese la o curte străină. Bartholomeo nutrise totdeauna o ură înverșunată față de trădătorii de care se înconjurase Napoleon, în credința că o să-i poată cîștiga de partea lui în urma victoriilor sale. Se zice că el a fost acela care a făcut trei pași spre ieșirea din sala tronului, după ce l-a sfătuit pe împărat să se lepede de trei oameni din Franța, în ajunul pornirii fai-

moasei și admirabilei campanii din 1814²⁸. După cea de a doua întoarcere a Bourbonilor, Bartholomeo refuză să mai poarte decorația „Legiunii de onoare“. Nici un alt om n-a lăsat o mai frumoasă imagine despre acei vechi republicani, prieteni incoruptibili ai Imperiului, care dăinuiau ca niște rămășițe vii ale celor două guvernări, cele mai puternice din câte au existat vreodată. Dacă baronul de Piombo nu era pe placul unor doamne de la curte, în schimb se bucura de prietenia unor oameni ca Daru, Drouot sau Carnot²⁹. Cît despre ceilalți oameni politici, de după Waterloo, de aceștia se sinchisea tot atît de puțin ca de rotocoalele de fum pe care le scotea din trabucul său.

Bartholomeo di Piombo cumpărase, cu ajutorul sumei destul de mici pe care i-o dăduse *Doamna*, mama împăratului³⁰, în schimbul proprietăților sale din Corsica, vechea casă Portendruère, în care nu făcu nici o modificare. Locuind aproape tot timpul pe cheltuiala guvernului, nu se instalase în această casă decît după catastrofa de la Fontainebleau³¹. Adoptînd obiceiul oamenilor simpli, dar de-o etică înaltă, baronul și soția lui nu dădeau importanță fastului exterior: mobilele lor făceau parte din vechiul aranjament al casei. Apartamentele mari, înalte, întunecoase și mai mult goale ale acestei locuințe, oglinzile late cu margini aurite, dar atît de vechi încît aproape se înnegriseră, precum și mobilierul de pe vremea lui Ludovic al XIV-lea, se potriveau cu Bartholomeo și soția lui, oameni vrednici de vremuri de demult. Sub Imperiu și în cursul celor O sută de Zile, ocupînd funcțiuni bine retribuite, bătrînul corsican trăise pe picior mare, dar mai mult pentru a face față rangului său decît pentru a străluci cu tot dinadinsul. Viața lui și a soției sale era atît de cumpătată, atît de liniștită, încît modesta lor avere le ajungea să-și îplinească toate nevoile. Pentru ei, fiica lor, Ginevra, prețuia mai mult decît toate comorile din lume. De aceea, cînd, în mai 1814, baronul de Piombo se retrase din funcțiunea pe care o deținea, dînd drumul servitorilor și închizînd por-

țile grajdurilor, Ginevra, simplă și fără pretenții, ca și părinții ei, nu regretă nimic; urmînd pilda sufletelor nobile, ea își făcea un lux din adîncirea sentimentelor, după cum își căuta fericirea în singurătate și muncă. Apoi, aceste trei ființe se iubeau prea mult pentru ca manifestările exterioare ale existenței să capete vreun preț în ochii lor. Adeseori, și mai cu seamă după cea de-a doua și cumplita prăbușire a lui Napoleon, Bartholomeo și soția lui petreceau seri minunate ascultînd pe Ginevra cîntînd la pian sau din gură. Amîndoi găseau un nesecat izvor de bucurie în prezența, ca și în cel mai neînsemnat cuvînt al ei, o petreceau din ochi cu o duioasă îngrijorare, îi auzeau mersul în curte, oricît de ușor ar fi fost. Asemenea unor îndrăgostiți, stăteau toți trei ceasuri întregi fără să spună nici unul nimic, ascultînd graiul inimilor pe care-l înțelegeau astfel mai bine decît prin cuvinte. Toate gîndurile lor erau însuflețite de simțămîntul acesta profund, care era însăși viața celor doi bătrîni. Păreau a nu fi trei ființe, ci una singură, care, ca flacăra dintr-o vatră, se desfăcea în trei limbi de foc. Dacă uneori amintirea binefacerilor și a nenorocirii lui Napoleon, sau dacă desfășurarea evenimentelor politice biruia statornicia atenție a bătrînilor, ei puteau totuși să discute în voie, fără să-și tulbure comuniunea gîndurilor; Ginevra nu împărtășea, oare, aceleași pasiuni politice ca și el? Nimic mai firesc decî decît înflăcărarea cu care se refugiau în inima unicului lor copil.

Mai înainte funcțiunile politice absorbiseră întreaga energie a baronului de Piombo; după ce renunță însă la slujbele sale, corsicanul simți nevoia să-și reverse energia în ultimul sentiment ce-i mai rămăsese; și pe urmă, pe deasupra legăturilor care apropie pe un tată și o mamă de fiica lor, mai exista poate, dincolo de voința acestor trei suflete despotice, o puternică rațiune a fanatismului pasiunilor lor reciproce: se iubeau foarte mult unul pe altul, inima Ginevrei aparținea în întregime tatălui său, după cum a lui Piombo îi aparținea ei; în sfîrșit, dacă e adevărat că ne le-

găm de cei din jurul nostru mai mult prin defectele decît prin calitățile noastre, Ginevra era croită într-un chip desăvîrșit după măsura pasiunilor tatălui ei. În asta consta singurul cusur al acestei vieți triple. Ginevra era ambițioasă, răzbunătoare, iute la mînie, așa cum fusese și Bartholomeo în tinerețea lui. Corsicanului îi plăcuse să cultive aceste sentimente primare în sufletul fiicei sale, întocmai cum un leu își învață puii să se arunce asupra prăzii. Dar, cum această instruire nu se putea face decît în sînul familiei, Ginevra nu-l cruța niciodată pe tatăl ei, care trebuia de multe ori să spună ca ea. Piombo lua aceste certuri închipuite drept niște copilării, dar cu ajutorul lor fata se deprinsese să-și domine părinții. În mijlocul furtunilor pe care Bartholomeo le stîrnea cu un fel de plăcere, era de ajuns o vorbă sau o privire drăgăstoasă pentru ca inimile lor întăritate să se potolească și niciodată nu erau mai aproape de sărutări decît cînd se amenințau. Totuși, de vreo cinci ani încoace, Ginevra, acum mai înțeleaptă decît tatăl ei, căuta totdeauna să evite asemenea scene. Sinceritatea, devotamentul, dragostea care-i străbătea toate gîndurile și minunatul ei bun simț izbutiseră să-i domolească pornirile de mînie; dar nu-i mai puțin adevărat că în toate astea era și un rău: Ginevra trăia cu tatăl și cu mama ei pe un picior de egalitate fatală. Ca o urmare a tuturor schimbărilor suferite de aceste trei personaje după sosirea lor la Paris, Piombo și soția lui, oameni fără cultură, o lăsaseră pe Ginevra să studieze după bunul ei plac. Pradă capriciilor ei de fată tînră, ea se apuca de toate și le părăsea pe toate, luînd totul de la capăt, pentru ca apoi să se sature, rînd pe rînd, de orice preocupare, pînă cînd pictura deveni pasiunea ei hotărîtoare; ar fi putut să exceleze în orice, dacă mama ei ar fi știut să-i îndrumeze studiile, să o ajute și să-i modeleze însușirile cu care o înzestrase natura, căci toate cusururile ei proveneau din educația greșită pe care bătrînul corsican găsisese cu cale să i-o dea.

După ce făcu să scîrîie cîtva timp sub tălpile sale parchetul, bătrînul sună și apăru un servitor.

— Du-te înaintea domnișoarei Ginevra, îi spuse el.

— Îmi pare rău că n-am păstrat o trăsură pentru ea, observă baroana.

— Ea n-a vrut să păstrăm, răspunse Piombo, uitîndu-se la soția lui care, deprinsă de patruzeci de ani cu rolul de a se supune, își aplecă ochii în jos.

Trecută de șaptezeci de ani, înaltă, uscățivă, palidă și zbîrcită, baroana semăna foarte bine cu acele femei bătrîne din tablourile de interior ale lui Schnetz³² reprezentînd scene din viața italiană; avea obiceiul să rămînă atît de tăcută, încît putea fi luată drept o nouă doamnă Shandy; dar era de ajuns să scoată un cuvînt, să arunce o privire, să facă un gest, pentru a arăta că sentimentele sale își păstrasera încă vigoarea și proștețimea tinereții. Îmbrăcămintea ei, lipsită de cochetărie, era adesea lipsită și de gust. Mai totdeauna stătea fără să facă nimic, tolănită într-un fotoliu, ca o sultană, așteptînd-o sau privind-o pe Ginevra ei, viața și mîndria sa. Frumusețea, eleganța, grația fiicei sale păreau a fi și ale ei. Pentru ea totul era cum trebuie dacă Ginevra părea fericită. Părul îi albise și cîteva şuvițe îi cădeau pe fruntea albă și brăzdată, sau de-a lungul obrazilor scofilciți.

— De vreo cincisprezece zile încoace — zise ea — Ginevra se întoarce mereu cam tîrziu acasă.

— Jean ăsta abia se mișcă, strigă nerăbdător bătrînul care își încheie pulpanele hainei albastre, înșfăcă pălăria, și-o înfundă pe cap, își luă bastonul și plecă.

— Să nu te duci prea departe, îi strigă soția.

Peste puțin, se auzi poarta deschizîndu-se, apoi închizîndu-se, și bătrîna mamă recunoscu mersul Ginevrei prin curte. Bartholomeo apăru numai decît, triumfător, aducîndu-și pe sus fiica care se zbătea în brațele lui.

— Iat-o pe Ginevra, Ginevrettina, Ginevrina, Ginevrola, Ginevretta, la bella Ginevra!

— Tată, mă doare.

Ginevra fu lăsată îndată jos cu un fel de respect. Ea dădu din cap cu drăgălăşenie, spre a linişti pe mama ei care se şi speriasse, şi spre a-i spune că nu e decît o glumă.

Faţa palidă şi spălăcită a baroanei îşi recăpătă atunci culoarea obişnuită şi un fel de înseninare. Piombo îşi frecă palmele cu putere, cea mai grăitoare dovadă că e vesel; luase acest obicei de pe cînd era la curte, unde îl văzuse pe Napoleon mîniindu-se contra generalilor sau miniştrilor care îl slujeau rău sau făceau cine ştie ce greşeli. De îndată însă ce muşchii feţei i se întindeau din nou, chiar şi cea mai mică încreţitură a frunţii exprima bunăvoinţă. Cei doi bătrîni arătau acum exact ca acele plante ofilite cărora puţină apă după o secetă îndelungată le redă viaţa.

— La masă, la masă ! strigă baronul, întinzîndu-şi palma lată spre Ginevra, căreia îi spunea signora Piombellina, alt semn de veselie, la care fata răspundea printr-un surîs.

— Ascultă — spuse Piombo, pe cînd se întorcea de la masă — ştii că maică-ta mi s-a plîns că de o lună încoace stai mai mult ca de obicei la atelierul vostru ? S-ar zice că pictura te interesează mai mult decît noi.

— Ah, tată !

— Ginevra ne pregăteşte, fără îndoială, o surpriză, spuse mama.

— Imi vei aduce un tablou făcut de tine ?... exclamă corsicanul frecîndu-şi pumnul în podul palmei.

— Da, sînt foarte ocupată la atelier, răspunse ea.

— Ce-i cu tine, Ginevra ! Ai pălit ! îi spuse mama ei.

— Nu ! strigă fata cu un gest de mare hotărîre, nu, n-o să se spună despre Ginevra Piombo că a minţit vreodată în viaţa ei !

La auzul acestei exclamaţii ciudate, Piombo şi soţia lui îşi priviră fiica înmărmuriţi.

— Iubesc pe un tînăr, adăugă ea cu un glas înăbuşit.

Apoi, neîndrăznind să se mai uite la părinții ei, își coborî pleoapele grele, ca și cum ar fi vrut să ascundă focul ce-i ardea în ochi.

— E vreun prinț? o întrebă ironic tatăl ei, dînd glasului un accent care le făcu și pe mamă și pe fiică să tremure.

— Nu, tată, răspunse fata cu modestie, e un tînr sărac...

— Atunci e frumos?...

— E nenorocit.

— Cu ce se ocupă?

— Tovarăș de arme cu Labédoyère, e proscris, fără azil. Servin l-a ascuns și...

— Servin e un om de treabă, și-a făcut bine ceea ce-a făcut, declară Piombo; dar tu, draga mea, tu faci rău că iubești pe altcineva decît pe tatăl tău...

— Nu depinde de voința mea ca să nu iubesc, răspunse Ginevra cu glas blajin.

— Credeam — continuă tatăl ei — că Ginevra mea îmi va rămîne credincioasă pînă la moarte, că gîndul la mine și la mama ei va fi singura ei grijă, că dragostea noastră nu se va lovi în sufletul ei de o altă dragoste, și că...

— Dar eu te-am muștrat vreodată pentru fanatismul dumitale față de Napoleon? spuse Ginevra. Și dumneata ai iubit ca și mine; luni întregi ai fost plecat în diferite misiuni; luni întregi m-ai lăsat să suport cu curaj absența dumitale. Viața îți impune anumite datorii pe care trebuie să știi să le îndeplinești.

— Ginevra!

— Nu, dumneata nu mă iubești pentru că ți-s dragă, iar muștrările dumitale nu dau dovadă decît de un egoism nesuferit.

— Condamni dragostea tatălui tău? urlă Piombo, aruncînd fulgere din ochi.

— Tată, nu te voi condamna niciodată, răspunse Ginevra cu mai multă blîndețe decît s-ar fi așteptat mama ei, care începuse să tremure. Tu ai dreptate în egoismul tău, după cum și eu am dreptate în dragostea mea. Cerul mi-e martor că nici o fată nu și-a respectat mai mult decît mine îndatoririle față de părinții

ei. Eu n-am văzut decît fericire şi dragoste acolo unde altele văd adesea obligaţii. De cincisprezece ani nu m-am depărtat nici măcar cu un pas de sub aripa voastră ocrotitoare şi pentru mine a fost o adevărată plăcere să ştiu că vă pot mîngîia viaţa. Şi acum, să fiu socotită nerecunoscătoare fiindcă vreau să simt bucuriile iubirii, fiindcă vreau să-mi iau un soţ care să mă apere după ce n-o să mai îiţi voi?

— Aha, te răfuieşti cu tatăl tău ! făcu bătrînul pe un ton ameninţător.

Urmă o pauză grea în timpul căreia nimeni nu îndrăzni să deschidă gura. În cele din urmă, Bartholomeo rupse tăcerea, spunînd cu un glas îndurerat :

— Ah, rămîi cu noi, rămîi lîngă bătrînul tău tată ! N-aş putea îndura să văd că iubeşti pe altul. Ginevra, nu mai ai mult pînă cînd îţi vei căpăta libertatea...

— Dar, tată, gîndeşte-te că nu te vom părăsi, că vom fi doi care te vom iubi, că vei avea prilejul să cunoşti omul în grija căruia o să mă laşi ! Vei fi îndrăgit de două ori mai mult, de mine şi de el : de el care e totuna cu mine şi de mine care sînt totuna cu el.

— Ah, Ginevra ! Ginevra ! exclamă corsicanul strîngîndu-şi pumnii tare, de ce nu te-ai măritat atunci cînd Napoleon mă obişnuise cu ideea asta, atunci cînd el însuşi îţi prezenta numai conţi şi duci ?

— Aceia mă iubeau numai prin obligaţie, răspunse fata. Şi pe urmă, ei m-ar fi luat cu dînşii, iar eu nu voiam să vă las singuri.

— Nu vrei să ne laşi singuri, zise Piombo ; dar căsătorindu-te, înseamnă să ne părăseşti ! Las' că ştiu eu, n-o să te mai gîndeşti la noi, fetiço !

— Elisa — adăugă el întorcîndu-se spre soţia lui care stătea nemişcată, aproape năucă — nu mai avem fată, gata ! Dumneaei vrea să se mărite !

Bătrînul se așeză pe un scaun, ridicîndu-şi braţele, ca şi cum ar fi cerut ajutorul lui Dumnezeu ; apoi îşi plecă capul în jos, ca sub povara unei pedepse. Ginevra simţi toată frămîntarea tatălui ei şi faptul că el îşi potolise atît de repede mînia îi zdrobi inima ; se aştepta să fie cuprinsă de o criză, să se înfurie, căci

nu era pregătită să se lupte cu blîndeţea unui tată ca al ei.

— Tată — spuse ea cu o voce caldă — nu, Ginevra ta n-o să te părăsească niciodată. Dar iubeşte-o puţin şi pentru ea. Dacă ai şti cît de mult mă iubeşte el ! Ah, el n-o să mă facă niciodată să sufăr !

— Ai şi început cu comparaţiile ! strigă Piombo cu un accent înfiorător. Nu, nu pot să mă împac cu gîndul ăsta, continuă el. Dacă te-ar iubi aşa cum meriţi, atunci pe mine m-ar ucide, iar dacă nu te-ar iubi, atunci l-aş înjunghia eu pe el.

Mîinile, buzele, trupul lui Piombo, tremurau toate, iar ochii aruncau fulgere. Numai Ginevra era în stare să înfrunte mînia lui, deoarece în momentul acela îşi aprinse şi ea privirile, astfel încît fiica se arătă demnă de tatăl ei.

— Ah, te iubeşte ! Care e bărbatul vrednic de o viaţă ca a ta ? Ţeluă bătrînul. A te iubi ca un tată, nu înseamnă oare să te simţi ca în paradis ? Şi cine-i cel care-i vrednic să-ţi fie soţ ?

— El — răspunse Ginevra — el, faţă de care nu mă simt eu vrednică.

— El ? repetă în chip mecanic Piombo. Care *el* ?

— Acela pe care-l iubesc.

— Te poate oare cunoaşte el destul de bine, ca să te adore ?

— Da, tată — spuse Ginevra, simţindu-şi răbdarea pusă la încercare — dacă nu m-ar iubi, din clipa în care îl iubesc eu...

— Aşadar, îl iubeşti ? exclamă Piombo. Ginevra îşi înclină capul încet. Prin urmare îl iubeşti mai mult decît pe noi ?

— E vorba de două simţăminte cu totul deosebite, răspunse ea.

— Unul e mai puternic decît celălalt, adăugă Piombo.

— Cred că da, spuse Ginevra.

— Nu te vei mărita cu el ! răzni corsicanul cu o voce care făcu să zăngăne geamurile salonului.

— Ba mă voi mărita, replică Ginevra, calmă.

— Doamne ! Doamne ! exclamă mama, cum o să se termine discuția asta ? Santa Virginia, coboară între ei și împacă-i !

Baronul, care se plimba prin casă cu pași mari, se opri și se așează pe un scaun ; o severitate de gheață îi întuneca fața. Se uită lung la fiica lui și-i spuse cu o voce blândă și potolită :

— Ascultă-mă, Ginevra, nu, n-ai să te căsătorești cu el ! Ah, nu-mi spune da în seara asta ! Lasă-mă să cred dimpotrivă... Vrei să-l vezi pe tatăl tău în genunchi, cu părul lui alb înclinat în fața ta ? Am să te rog...

— Ginevra Piombo nu-i obișnuită să promită ceva și apoi să nu se țină de cuvânt, răspunse ea. Sînt fiica ta.

— Are dreptate, interveni baroana. Rostul nostru pe lume e să ne mărităm.

— Așa, dumneata o îndemni la nesupunere ! spuse baronul soției lui care, înspăimîntată de această frază, tăcu chitic, ca o statuie.

— A nu ține seamă de o poruncă nedreaptă nu înseamnă nesupunere, răspunse Ginevra.

— Nu poate fi nedreaptă atîta vreme cît pornește din gura tatălui tău, fiica mea ! Vrei să mă judeci tu pe mine ? Impotrivirea mea nu e, oare, o povață de sus ? Poate că te feresc să cazi în vreo nenorocire.

— Nenorocire ar fi dacă nu m-ar iubi el.

— Mereu el !

— Da, mereu, întări ea. El e toată viața, toată fericirea, toată gîndirea mea. Chiar dacă aş face cum vrei dumneata, el va rămîne mereu în inima mea. A mă opri să mă căsătoresc cu el nu înseamnă oare a mă face să te urăsc pe dumneata ?

— Nu ne mai iubești ! strigă Piombo.

— Oh ! făcu Ginevra, dînd din cap.

— Ei bine, atunci uită-l, rămîi credincioasă nouă. După noi... înțelegi.

— Tată, vrei să mă faci să doresc moartea voastră ? exclamă Ginevra.

— Am să trăiesc mai mult decît tine ! Copiii care nu-și respectă părinții mor înaintea lor ! urlă tatăl ei atingînd ultimul grad de furie.

— Un motiv în plus ca să mă mărit mai repede și să fiu fericită ! spuse ea.

Atîta sînge rece, atîta hotărîre neclintită avură darul de-al tulbura pe Piombo ; tot sîngele îi năvăli în față, se făcu roșu ca purpura. Ginevra începu să tremure, sări ca o pasăre pe genunchii tatălui ei, îi cuprinse gîtul cu amîndouă brațele, îi mîngîie tîmplele și îi spuse îndurerată :

— Ah, da, am să mor înaintea ta ! N-o să-ți supraviețuiesc, tată, bunul meu tată !

— O, Ginevra mea, zănatica mea Ginevrina, răspunse Piombo, a cărui mînie se topi sub această mîngîiere ca un sloi de gheață sub razele soarelui.

— Era timpul să terminați, rosti baroana mișcată.

— Sărmană mamă !

— Ah, Ginevretta ! Ginevra *mia bella !*

Și tatăl începu să se joace cu fiica lui, ca și cum ar fi fost un copil de șase ani. Îi răvășea cosițele ondulate, o sălta pe genunchi, era ceva smintit în toată această manifestare de dragoste. Peste cîteva clipe, fiica îl sărută pe obraz și încercă, din glumă în glumă, să-l înduplece ca să-l primească pe Louis în casă. Dar, în timp ce-i răspundea la glume, tatăl se împotrivea. Ea se îmbufnă, mai încercă o dată, se îmbufnă iar, pentru ca, la sfîrșitul serii, să constate cu mulțumire că izbutise să sădească în inima tatălui ei și un început de dragoste pentru Louis și ideea unei căsătorii apropiate. A doua zi nu mai aduse vorba despre iubirea ei, plecă ceva mai tîrziu la atelier, și se întoarse acasă devreme ; deveni mai afectuoasă ca oricînd cu tatăl ei și se arătă plină de recunoștință, ca și cum i-ar fi mulțumit pentru consimțămîntul lui tacit la căsătorie. Seara cîntă la pian pînă tîrziu, și din cînd în cînd exclamă : „Pentru nocturna asta ar trebui o voce de bărbat !“ Era italiancă, orice s-ar spune. După o săptămînă, mama ei îi făcu un semn, ea se apropie și îi spuse șoptindu-i la ureche :

— L-am convins pe tatăl tău să-l primească !

— Ah, mamă, de-ai ști cât de fericită mă faci !

În ziua aceea, Ginevra avu, în sfârșit, fericirea de a intra în casa tatălui ei cu Louis la braț. Sărmanul ofițer ieșea pentru a doua oară din ascunzătoarea lui. Stăruințele Ginevrei pe lângă ducele de Feltre, pe atunci ministru de război, fuseseră încununată de un succes deplin. Louis fusese reintegrat în armată ca ofițer de rezervă. Era primul pas mare spre un viitor mai bun. Pus în curent de iubita lui despre toate greutatețile pe care avea să le întâmpine în fața baronului, tânărul comandant de batalion abia își putea stăpîni teama ca nu cumva să-i displace. Omul acesta atît de curajos în fața adversarului, atît de viteaz pe cîmpul de luptă, se speria numai la gîndul că își va face apariția în salonul lui Piombo. Ginevra îl simți cum tremură și emoția lui, care era un semn al fericirii lor, fu pentru ea o nouă dovadă de dragoste.

— Cît ești de palid ! îi șopti ea cînd ajunseră în fața ușii.

— Ah, Ginevra, dacă ar fi vorba numai despre viața mea !

Deși Bartholomeo fusese prevenit de către soția lui despre prezentarea oficială a aceluia pe care-l iubea Ginevra, nu ieși în întâmpinarea lui, ci se mulțumi să rămînă în fotoliul în care avea obiceiul să șadă, păstrîndu-și întreaga severitate de gheață a frunții.

— Tată — spuse Ginevra — îți prezint pe cineva pe care îți va face fără îndoială plăcere să-l vezi : domnul Louis, un soldat care a luptat la patru pași de împărat la Mont-Saint-Jean³³...

Baronul de Piombo se ridică, aruncă o privire scurtă spre Louis, apoi îl întrebă cu un accent sardonice :

— Domnul nu e decorat ?

— Nu mai port „Legiunea de onoare“, răspunse sfios Louis, care continua să stea în picioare, umil.

Ginevra, jignită de nepolitetea tatălui ei, împinse un scaun. Răspunsul ofițerului îi plăcu fostului slujitor al lui Napoleon. Doamna Piombo, observînd că sprîncenele soțului ei își reiau poziția lor normală, spuse, mai mult ca să învioreze conversația :

— E surprinzător cît de bine seamănă domnul cu Nina Porta. Nu găsiți că domnul are trăsăturile familiei Porta ?

— Nimic mai firesc, răspunse tînărul asupra căruia se și îndreptară ochii răscolitori ai lui Piombo. Nina a fost sora mea...

— Ești Luigi Porta ? întrebă bătrînul.

— Da.

Bartholomeo di Piombo se ridică, se clătină, trebuia să se sprijine de un scaun și rămase cu privirile ațintite spre nevasta lui. Elisa Piombo trecu lîngă el ; cei doi bătrîni își dădură brațul, apoi ieșiră din salon fără să spună nici o vorbă, întorcînd spatele fiicei lor cu un fel de dezgust. Luigi Porta se uita înmărmurit la Ginevra, care se făcuse albă ca o statuie de marmură și rămase cu ochii pironiți spre ușa unde dispăruse tatăl și mama ei. Tăcerea lor și felul cum se retrăseseră amîndoi aveau ceva atît de solemn, încît, pentru prima oară, poate, sufletul ei fu cuprins de un simțămînt de teamă. Își strînse cu putere palmele una într-alta și rosti cu o voce atît de emoționată că nu putea fi auzită decît de un îndrăgostit :

— Cîtă nenorocire poate să cuprindă un cuvînt !

— Pe iubirea noastră, ce-am spus oare ? întrebă Luigi Porta.

— Tatăl meu — răspunse ea — nu mi-a vorbit niciodată despre amarnica noastră poveste, iar eu eram prea mică atunci cînd am plecat din Corsica spre a-mi fi dat seama de ceva.

— Nu cumva sîntem în *vendetta* ? întrebă Luigi tremurînd.

— Da. Rugînd-o o dată pe mama să-mi spună ce s-a întîmplat, am aflat că familia Porta mi-a ucis toți frații și ne-a ars casa. Tatăl meu i-a măcelărit apoi pe toți ai voștri. Cum de ai putut să scapi tu, tu pe care el credea că te legase de picioarele unui pat înainte de a da foc casei ?

— Nu știu, răspunse Luigi. Cînd aveam numai șase ani, am fost dus la Genova, la un bătrîn care se numea Colonna. Nimeni nu mi-a spus nimic despre familia mea. Știam doar că sînt orfan și fără nici o

avere. Colonna acela m-a crescut ca un tată și i-am purtat numele pînă în ziua cînd am intrat în armată. Atunci, deoarece îmi trebuiau acte spre a dovedi cine sînt, bătrînul Colonna mi-a spus că eu, care eram foarte firav și aproape un copilandru, aveam niște dușmani și m-a sfătuit să nu păstrez decît numele de Luigi, pentru ca ei să nu-mi dea de urmă.

— Pleacă, pleacă, Luigi, strigă Ginevra. Ba nu, stai, am să te însoțesc. Atîta vreme cît te afli în casa tatălui meu, nu trebuie să te temi de nimic; dar de îndată ce vei ieși de aici, ia seama! la fiecare pas te paște o primejdie. Tatăl meu are doi servitori corsicani, și dacă el personal nu-ți va amenința viața, o vor face ei.

— Ginevra — întrebă el — ura asta ne va sta oare în cale?

Fata zîmbi cu tristețe și își lăsă capul în jos. Dar și-l ridică numaidecît, cu un fel de mîndrie, și spuse:

— O, Luigi, e nevoie ca sentimentele noastre să fie cît se poate de sincere și de curate, ca să pot avea tăria de a merge pe calea pe care vreau să pornesc. E doar vorba de o fericire care trebuie să dureze toată viața, nu-i așa?

Luigi răspunse printr-un zîmbet și strînse mîna Ginevrei, cu căldură. Fata își dădu seama că numai o dragoste adevărată ar putea să învingă în momentul acela prejudecățile ce le stăteau în cale. Expresia calmă și profundă a sentimentelor lui Luigi lăsa să se vadă toată puterea și toată trăinicia lor. Destinul celor doi îndrăgostiți fu astfel hotărît. Ginevra știa că mai avea de înfruntat încă multe lupte grele, dar gîndul de a renunța la Louis, gînd ce o străbătuse poate o clipă, se destrămă acum cu totul. Rămînînd a lui pentru totdeauna, îl prinse deodată de mînă și îl conduse repede, cu un fel de putere nestăvilită, afară din casă, și nu se despărți de el decît în momentul cînd ajunseră la adresa unde Servin închiriasse un modest apartament pentru Louis. Cînd se întoarse acasă căpătase acea seninătate pe care o dă o hotărîre puternică: nici unul din gesturile ei nu arată că e neliniștită. Își îndreptă privirile supuse și pline de blîndețe

spre tatăl și mama ei, care tocmai se pregăteau să se așeze la masă ; observă că bătrîna ei mamă plînsese și pleoapele sale înroșite și obosite îi înduioșară o clipă inima, dar își ascunse mîhnirea. Piombo părea cuprins de o durere prea mare, prea îndirjită, ca să și-o poată trăda prin manifestări obișnuite. Li se servi cina de care nu se atinse nimeni. Dezgustul de mincare e unul din simptomele ce trădează marile tulburări sufletești. Toți trei se ridicară, fără să-și fi adresat vreun cuvînt. După ce Ginevra se așeză între tatăl și mama ei în vastul lor salon sobru și solemn, Piombo încercă să spună ceva, dar parcă nu mai avea glas ; încercă să se plimbe, dar nu regăsi în el destulă putere, așa că se întoarse la locul lui și sună.

— Pietro — îi spuse el în cele din urmă servitorului — aprindeți focul, mi-e frig.

Ginevra tresări și se uită la tatăl ei neliniștită. Zbuciumul din sufletul lui trebuia să fie cumplit, avea o față chinuită. Ginevra știa pînă unde s-ar putea întinde primejdia ce-o amenința, dar se ținea tare ; în schimb privirile furișe pe care Bartholomeo le arunca fiicei lui păreau să arate că în momentul acela el se temea de caracterul a cărui violență era chiar opera sa. Intre ei doi, totul trebuia să fie excesiv. De aceea, siguranța că între sentimentele tatălui și ale fiicei s-ar putea produce, dintr-un moment într-altul, o ciocnire așternu pe fața baroanei o expresie de groază.

— Ginevra, tu știi că iubești pe dușmanul familiei tale ? rosti, în cele din urmă, Piombo, fără a îndrăzni să-și privească fiica.

— Da, știu, răspunse ea.

— Trebuie să alegi, ori el, ori noi. *Vendetta* noastră e sădită în noi înșine, în toți. Cine nu îmbrățișează răzbunarea mea, nu face parte din familia mea.

— Am ales, răspunse Ginevra cu un glas potolit.

Calmul fiicei sale îl făcu pe Bartholomeo să tragă o concluzie greșită.

— O, fiica mea scumpă ! exclamă bătrînul cu pleoapele scăldate în lacrimi, primele și singurele lacrimi pe care le vărsase în viața lui.

— Voi fi soția lui, spuse Ginevra repede.

Bartholomeo rămase ca uluit ; își păstră, însă, tot sîngele rece și replică :

— Atîta timp cît voi trăi eu, căsătoria asta nu se va face. Nu-mi voi da niciodată consimțămîntul.

Ginevra tăcu.

— Dar, tu crezi — continuă baronul — că Luigi e fiul aceluia care i-a omorît pe frații tăi ?

— Nu avea decît șase ani în momentul cînd a fost săvîrșită crima, așa că e nevinovat, răspunse ea.

— Un Porta ? zbieră Bartholomeo.

— La urma urmei, am împărtășit eu vreodată ura asta ? spuse cu vioiciune fata. M-ai îndemnat să cred vreodată că un Porta e un monstru ? De unde puteam eu să știu că a mai rămas unul dintre aceia pe care-i omorîseși dumneata ? Așa că ar fi normal să renunți la *vendetta* dumitale, în favoarea iubirii mele.

— Un Porta ? repetă Piombo. Dacă tatăl lui ar fi dat de tine în pătucul tău, azi n-ai mai exista, te-ar fi omorît de o sută de ori.

— Tot ce se poate — răspunse ea — dar fiul lui mi-a dat mai mult decît viața. A-l vedea pe Luigi e pentru mine o fericire fără de care n-aș mai putea trăi. Luigi mi-a dezvăluit lumea iubirii. Am văzut poate chipuri mai frumoase decît al lui, dar nici unul nu m-a fermecat atît ; am auzit poate glasuri... dar nu, nu, niciodată n-am auzit unul mai melodios. Luigi mă iubește și va fi soțul meu.

— Niciodată ! spuse Piombo. Mai bine să te știu în mormînt, Ginevra...

Bătrînul corsican se ridică și începu să străbată salonul cu pași mari, rostind rar, cu pauze ce-i trădau toată frămîntarea :

— Îți închipui cumva c-o să-mi înfrîngi voința ? Să-ți întreb bine în cap : nu vreau să am ca ginere un Porta. Asta este hotărîrea mea. Să nu mai încapă discuție între noi în privința asta. Nu uita, Ginevra, că sînt Bartholomeo de Piombo !

— Aceste cuvinte ascund oare vreun înțeles misterios ? întrebă ea cu răceală.

— Aceste cuvinte vor să spună că am un pumnal și că nu mi-e teamă de nici o justiție omenească. Noi,

corsicanii, nu dăm socoteală decît înaintea lui Dumnezeu.

— Prea bine ! făcu fiică-sa, ridicîndu-se de pe scaun. Eu sînt Ginevra di Piombo şi declar că peste şase luni de zile voi fi soţia lui Luigi Porta. Eşti un tiran, tată, adăugă ea după o pauză apăsătoare.

Bartholomeo îşi încleştă pumnii cît putu şi izbi cu ei în marmura căminului.

— Ah ! ai noroc că sîntem la Paris ! murmură el.

Apoi tăcu, îşi înorucişă braţele, îşi înfipse bărbia în piept şi nu mai scoase nici un cuvînt toată seara. După ce îşi arătase hotărîrea, fata părea de un calm extraordinar ; se așeză la pian şi cu o gingăşie şi o sensibilitate ce denotau o linişte suiletească desăvîrşită, începu să cînte cîteva bucăţi fermecătoare, făcînd parcă în ciuda tatălui ei, a cărui frunte nu dădea nici un semn de înseninare. Bătrînul suporta cu durere această jignire tacită şi, în momentul acela, culegea singur roadele amare ale educaţiei pe care i-o dăduse fiicei lui. Respectul e o barieră care ocroteşte atît pe părinţi cît şi pe copii, ferindu-i pe unii de necazuri, pe ceilalţi de remuşcări. A doua zi, Ginevra, voind să iasă la ora cînd pleca de obicei la atelier, găsi poarta închisă pentru ea ; dar în curînd găsi un mijloc de a-l încunoştiinţa pe Luigi despre opreliştile părinteşti. O cameristă care nu ştia să citească îi duse tînarului ofiţer scrisoarea pe care i-o scrisese Ginevra. Timp de cinci zile, cei doi îndrăgostiţi putură să comunice între ei, graţie acestor viclesuguri uşor de întrebuiţat la douăzeci de ani. Tatăl şi fiica îşi vorbeau rar. Amîndoi păstrau în fundul sufletelor un început de ură, sufereau şi unul şi altul, dar în tăcere şi fără să-şi calce mîndria. Dîndu-şi seama cît de puternice erau legăturile de dragoste ce-i uneau, încercară să le sfărîme, dar nu izbutiră. Nici un gînd blajin nu mai înveselea trăsăturile aspre ale lui Bartholomeo, ca altădată, în clipele cînd o contempla pe Ginevra lui. Fata avea o privire aproape sălbatică, ori de cîte ori îl vedea pe tatăl său, iar fruntea ei nevinovată arăta că-i poartă pică ; încerca să pară fericită, dar părerile de rău îi învăluiau adesea ochii. Se vedea cît de colo că nu se

putea bucura în pace de-o fericire care constituia cel mai mare necaz pentru părinții ei. Atît pentru Bartholomeo, cît și pentru fiica lui, toate șovăielile stîrnite de bunătatea înnăscută a inimii lor erau silite să cedeze acum în fața mîndriei, în fața acelei porniri răz-bunătoare ce-i caracterizează pe corsicani. Se cufunda fiecare în mînia lui și nu se mai gîndeau la viitor. Poate se amăgeau amîndoi cu gîndul că pînă la urmă unul va intra în voia celuilalt.

În ziua de naștere a Ginevrei, mama ei, deznădăj-duită de această dezbinare care lua o întorsătură gravă, se gîndi să împace pe tată și fiică, invocînd amintirile legate de această aniversare. Se aflau, toți trei, în camera lui Bartholomeo. Ginevra ghici gîndu-rile mamei sale după șovăirea ce i se citea pe față și zîmbi cu o ușoară tristețe. În momentul acela, un ser-vitor anunță sosirea a doi notari, însoțiți de mai mulți martori, care și intrară în casă. Bartholomeo măsură de sus pînă jos pe acești oameni a căror înfățișare so-lemnă și rigidă avea ceva jignitor pentru niște suflete atît de clocotitoare cum erau ale celor trei personaje principale din scena de față. Bătrînul se uită spre fiica sa cu o expresie îngrijorată și o văzu zîmbind cu un aer triumfător, ceea ce-i stîrni teama că s-a ur-zit ceva împotriva lui ; dar se strădui să-și păstreze o atitudine prefăcută de nepăsare, aidoma sălbaticilor, uitîndu-se la cei doi notari cu un fel de curiozi-tate calmă. După ce bătrînul le făcu semn printr-un gest scurt invitîndu-i să stea, străinii se așezară pe scaune.

— Domnul baron di Piombo, dacă nu ne înșelăm ? întrebă cel mai vîrstnic dintre notari.

Bartholomeo se înclină ușor. Notarul dădu încet din cap, privi cu șiretenie spre fată, ca un ipistat ce mă-soară pe un datornic, își scoase tabachera, o deschise, luă cu vîrfurile degetelor nițel tutun și începu să tragă pe nas cîte puțin, căutîndu-și primele fraze ale discursului ; pe urmă, cînd se porni să vorbească, făcea mereu pauze între cuvinte (tertip oratoricesc pe care vom încerca să-l reprezentăm destul de vag, printr-o linioară :—).

— Domnul meu — zise el — sînt domnul Roguin, notarul domnişoarei, fiica dumneavoastră — şi ne-am prezentat — eu şi colegul meu — spre a aplica litera legii şi — spre a fixa un termen — în ceea ce priveşte neînţelegerea care — după cît se pare — s-a ivit — între dumneavoastră şi domnişoara — fiica dumneavoastră — cu privire la căsătoria sa — cu domnul Luigi Porta.

Probabil că această frază, rostită în mod atît de pretenţios, i se păru prea frumoasă maestrului Roguin ca să poată fi înţeleasă dintr-o dată, astfel că se opri şi se uită la Bartholomeo cu acea expresie ce face punte între slugărnicie şi familiaritate, caracteristică oamenilor de afaceri. Obişnuţi să se prefacă că arată interes persoanelor cărora le vorbesc, notarii sfîrşesc totdeauna prin a-şi lua o mască pe care şi-o pun şi şi-o scot cu uşurinţă, ca un *pallium*³⁴ al lor oficial. Acest joc binevoitor, al cărui mecanism nu e greu de observat, îl întărită atît de mult pe Bartholomeo încît trebui să se stăpînească din toate puterile ca să nu-l arunce pe domnul Roguin pe fereastră; faţa lui căpătă o expresie de minie la a cărei vedere notarul îşi spusese în sinea lui :

„Fac efect.“

— Dar, domnule baron — continuă el cu o voce mieroasă — în astfel de ocaziuni — sarcina noastră este — totdeauna şi în primul rînd — de a căuta să realizăm o înţelegere. — Aveţi — aşadar — bunăvoinţa de a mă asculta. E vădit că — domnişoara Ginevra Piombo a atins chiar astăzi vîrsta — cînd este de ajuns să se declare majoratul — pentru a se putea trece la celebrarea unei căsătorii — care — nu are consimţămîntul părinţilor. Or — se obişnuieşte ca — în familiile care se bucură de o anumită consideraţiune — care fac parte din lumea bună — care ţin la demnitatea lor — care ţin să nu-şi dea în vileag taina — şi care — de altfel — n-au interesul să-şi facă rău singure, oropsind viitorul a doi tineri căsătoriţi (căci asta înseamnă a-ţi face rău ţie însuţi!) — se obişnuieşte — zic — în astfel de familii respectabile — de a nu se da curs unor asemenea formalităţi — care

— o dată întocmite, rămîn — şi care — sînt rezultatul unor neînţelegeri ce — mai curînd sau mai tîrziu — se rezolvă de la sine. — Aşadar — domnul meu — de vreme ce o tînără persoană — cere declararea majoratului, ea îşi manifestă o intenţiune prea hotărîtă pentru ca — un tată — şi o mamă — adăugă el privind către baroană — să mai poată trage nădejde de a o vedea urmîndu-le sfatul. — Opuinerea părinţilor devenind astfel nulă — prin acest fapt — mai întii — fiind apoi infirmată şi de lege — e de dorit ca orice om înţelept — după ce a făcut o ultimă mustrare copilului său — să-i acorde libertatea de a...

Domnul Roguin se întrerupse, deoarece îşi dădea seama că ar fi putut să vorbească aşa două ceasuri în şir, fără să poată smulge vreun răspuns. Ceva mai mult, încercă o emoţie neobişnuită la vederea înfăţişării omului pe care căuta să-l convingă. Pe chipul lui Bartholomeo se produse o schimbare extraordinară : toate zbîrciturile lui adîncite îi dădeau înfăţişarea unei cruzimi de nedescris şi bătrînul arunca asupra notarului o privire de tigru. Baroana amuţise, ca încremenită. Ginevra, calmă, dar neînduplecată, aştepta ; ştia că glasul notarului e mai puternic decît al ei şi părea că se hotărîse să nu scoată nici un cuvînt. În clipa cînd Roguin se întrerupse, atmosfera deveni alît de apăsătoare, încît martorii începură să tremure ; desigur că niciodată nu mai fuseseră puşi în faţa unei tăceri atît de adînci. Cei doi notari se uitară unul la altul, ca pentru a se consulta, apoi se ridicară şi se retraseră lîngă fereastră.

— Ai mai întîlnit vreodată o asemenea probă de clienţi ? îl întrebă Roguin pe confratele lui.

— Nu-i nimic de făcut, răspunse cel mai tînăr. Eu, în locul tău, m-aş mulţumi să dau citire actului. Cu bătrînul ăsta nu-i de glumit, e furios rău, şi-ţi pierzi vremea degeaba încercînd să discuţi cu el...

Domnul Roguin desfăcu o coală de hîrtie timbrată, cuprinzînd un proces-verbal redactat mai dinainte, îi dădu citire, apoi îl întrebă cu răceală pe Bartholomeo ce are de spus.

— Prin urmare, în Franța există legi care anulează voința părintească ? întrebă corsicanul.

— Domnul meu... rosti Roguin cu vocea lui mie-roasă.

— Care răpesc unui tată pe fiica sa ?

— Domnul meu...

— Care-l lipsesc pe un bătrîn de ultima lui mîngîiere ?

— Domnul meu, fiica dumneavoastră nu vă mai aparține decît ca...

— Care-l ucid de viu ?

— Domnule, dați-mi voie !

— Nimic nu-i mai îngrozitor ca sîngele rece și argumentele precise ale unui notar în mijlocul unor scene încordate în care asemenea oameni au obiceiul de a se amesteca. Chipurile pe care Piombo le avea în față i se păreau scăpate din iad, iar mînia lui rece ca gheața și gata să explodeze nu mai cunoscuseră margini în clipa în care vocea stăpînită și aproape șuierată a mărunțului său preopinent rosti acel fatal „Dați-mi voie !” Se repezi și smulse un pumnal cu lama lungă, agățat într-un cui deasupra căminului, apoi se îndreptă cu el spre fiica sa. Cel mai tînăr dintre notari și unul dintre martori săriră între el și Ginevra ; dar Bartholomeo îmbrînci cu putere pe amîndoi împăciuitoarii dintr-o dată ; privindu-i, din obrazul lui părea că țîșnește foc, iar ochii sfredelitori străluceau mai tare ca tăișul pumnalului. Cînd Ginevra se văzu singură în fața amenințării tatălui ei, îl întîmpină cu o privire triumfătoare, înaintă încet spre el și îngenunche.

— Nu ! Nu ! Nu pot ! spuse el zvîrlind atît de tare pumnalul din mînă încît acesta se înfipse în căptușeala de lemn a peretelui.

— Ei bine, iertare ! Iertare ! zise ea. Șovăi să mă omori, dar nu mă lași să trăiesc ! Ah, tată, niciodată nu te-am iubit mai mult, lasă-mă să mă căsătoresc cu Luigi ! Îți cer consimțămîntul în genunchi : o fiică are tot dreptul să se umilească în fața tatălui ei. Sau Luigi, sau moartea !

Din pricina zbuciumului cumplit care-o sufoca, își pierduse glasul ; nu mai putea continua ; frămîntă-

rile ei violente arătau cât se poate de limpede că se afla între viață și moarte. Dar Bartholomeo își respinse cu asprime fiica.

— Piei din ochii mei ! zise el. Nevasta lui Luigi Porta nu mai poate fi fiica unui Piombo. Nu mai am fiică ! Nu am puterea să te blestem, dar mă lepăd de tine, așa că nu mai ai tată. Adevărata Ginevra Piombo e îngropată aici, exclamă el cu o voce profundă, apăsînd tare cu mîna în dreptul inimii. Pleacă, deci, nenorocito — adăugă el după o clipă de tăcere — pleacă, și să nu mai apari niciodată înaintea mea !

Apoi, o luă pe Ginevra de braț și o conduse în tăcere pînă la ușă, izgonind-o din casă.

— Luigi — strigă Ginevra intrînd în apartamentul modest în care locuia ofițerul — dragul meu Luigi, n-avem nici o altă bogăție în afară de dragostea noastră.

— Sîntem mai bogați decît toți regii de pe pămînt, răspuse el.

— Tata și mama m-au izgonit, spuse ea cu o mare tristețe.

— Te voi iubi eu în locul lor.

— Vom fi așadar fericiți ! strigă ea cu o veselie în care plutea ceva înfricoșător.

— Totdeauna, răspuse el strîngînd-o la piept.

A doua zi după plecarea din casa tatălui ei, Ginevra se duse la doamna Servin și o rugă s-o primească la dînsa și s-o ajute pînă la termenul prevăzut de lege pentru căsătoria cu Luigi Porta.

Aici însă avea să înceapă pentru ea firul necazurilor pe care lumea le aruncă în calea celor ce nu-i urmează regulile. Foarte supărată din pricina neplăcerilor pe care aventura Ginevrei i le pricinuia soțului ei, doamna Servin o primi pe fugară cu răceală și îi dădu să înțeleagă, prin cuvinte alese cu grijă, că nu trebuie să se bizuie pe sprijinul ei. Prea mîndră ca să stăruie, dar surprinsă de un egoism cu care nu fusese obișnuită, tînăra còrsicană închirie o cameră modestă la hotelul cel mai apropiat de locuința lui Luigi. Fiul lui Porta venea acolo în fiecare zi și-și petrecea timpul la picioarele viitoarei sale soții ; dra-

gostea lui neîntinată, cuvintele lui curate aveau darul de a împrăştia norii pe care dezaprobarea părintească îi abăteau pe fruntea fiicei alungate. Îi descria viitorul în culori atît de frumoase, încît ea începea să zîmbească, fără să uite, totuşi, hotărîrea neînduplecată a părinţilor ei.

Într-o dimineaţă, camerista de la hotel îi aduse Ginevrei mai multe cufăraşe încărcate cu haine, rufe şi nenumărate alte lucruri necesare unei femei tinere care îşi întemeiază o gospodărie proprie ; ea recunoscuse în aceste daruri bunătatea grijulie a unei mame, căci, desfăcînd lucrurile primite, dădu de o pungă în care baroana pusese suma ce aparţinea fiicei, căreia îi adăugase şi economiile ei personale. Banii erau însoţiţi de o scrisoare prin care mama îşi implora fiica să renunţe, dacă nu e prea tîrziu, la nefericitul ei proiect de căsătorie ; a trebuit — spunea ea — să folosească mii de şiretlicuri ca să-i poată trimite Ginevrei aceste mici ajutoare ; o ruga să n-o învinuiască de asprime dacă nu-i va mai da ~~semne~~ de viaţă, deoarece se temea că n-are s-o mai poată ajuta ; în sfîrşit, o binecuvînta, şi-i dorea să aibă parte de fericire în această căsătorie fatală, în cazul că nu se mai poate întoarce din drum, încredinţînd-o că nu se gîndeşte decît la fiica ei dragă... În această parte a scrisorii mai multe cuvinte erau şterse de lacrimi.

— O, scumpa mea mamă ! exclamă Ginevra înduioşată.

Simţi nevoia să se arunce la picioarele ei, să o privească, să respire aerul binefăcător al casei părinteşti ; şi era gata să plece, cînd apăru Luigi ; fu de ajuns să-l vadă doar, pentru ca sentimentele filiale să se spulbere dintr-o dată, ca lacrimile să-i încezeze : nu avea puterea să-l părăsească pe copilul acesta atît de încercat şi care o iubea atît de mult. A fi singura nădejde a unei fiinţe nobile, a o iubi şi a o părăsi... acest sacrificiu e o trădare de care nu sînt în stare sufletele tinere. Ginevra îşi îngropă cu generozitate întreaga durere în adîncul inimii.

În sfîrşit, ziua căsătoriei sosi. Ginevra n-avea pe nimeni în jurul ei. În timp ce ea se îmbrăca, Luigi se

duse să caute martorii necesari pentru întocmirea actului de căsătorie. Acești martori erau niște oameni minunați. Unul, fost sergent în cavaleria de husari, se legase de Luigi, în timpul campaniilor, prin acele îndatoriri ce nu dispar niciodată din inima unui adevărat bărbat; acum se ocupa cu închirierea trăsurilor de piață și avea câteva cupele. Celălalt, antreprenor de clădiri, era proprietarul casei în care aveau să locuiască tinerii căsătoriți. Fiecare își mai aduse câte un prieten și toți patru veniră împreună cu Luigi să ia pe mireasă. Nedepriși cu mofturile sociale și nevăzînd în serviciul pe care i-l făceau lui Luigi decît un lucru foarte simplu, oamenii aceștia se îmbrăcaseră cu haine curate, dar departe de orice lux, astfel că nimic nu dădea a se înțelege că e vorba de alaiul vesel al unei nunți. Ginevra însăși se gătise foarte modest, potrivit cu situația sa; cu toate acestea frumusețea ei avea ceva atît de nobil și de impunător, încît, cînd o văzură, martorii, care se simțeau obligați să-i prezinte omagiile lor, nu fură în stare să rostească nici un cuvînt; se mulțumiră să o salute respectuos, ea le răspunse, apoi o priviră în tăcere, neputînd face altceva decît s-o admire.

Această rezervă produse oarecare răceală între ei. Buna dispoziție nu se poate înfiripa decît între oameni de același nivel. Soarta voi deci ca totul să fie sumbru și grav în jurul celor doi miri; nimic nu oglindea fericirea lor. Și biserica, și primăria erau aproape de hotel. Cei doi tineri corsicani, urmați de cei patru martori ceruți de lege, hotărîră să meargă pe jos, într-o simplitate ce despuia acest însemnat moment al vieții sociale de orice pompă.

În curtea primăriei dădură peste o mulțime de echipaje care arătau că nu erau singurii; urcară treptele și ajunseră într-o sală mare, unde perechile a căror fericire era hărăzită pentru ziua aceea așteptau cu nerăbdare sosirea primarului. Ginevra se așeză lîngă Luigi, la capătul unei bănci lungi, iar martorii, din lipsă de scaune, rămaseră în picioare. Două mirese elegante, îmbrăcate în alb de sus pînă jos, încărcate de panglici, danțele și perle și împodobite cu coroane

de flori de lămâiță, ai căror muguri strălucitori tremurau ușor sub voalurile albe, erau înconjurate de familiile voioase și însoțite de mamele lor, la care se uitau cu o expresie de mulțumire și de sfială în același timp ; bucuria acestor mirese se răsfîrgea în ochii tuturor și fiecare chip părea că le copleşește cu urări de fericire. Părinți, martori, frați, surori umblau încete și încolo, ca un roi ce zburdă într-o rază de soare gata să apună. Fiecare părea pătruns de însemnătatea acestei clipe trecătoare, în care viața face inima să plutească între două speranțe : dorințele trecutului, promisiunile viitorului. În fața acestei privilegii, Ginevra își simți inima grea și strînse tare mîna lui Luigi, care-o învălui cu privirea sa. În ochii tînărului corsican apăru o lacrimă și în clipa aceea el înțelese mai bine ca oricînd sacrificiul pe care Ginevra lui îl făcea pentru el. Această lacrimă scumpă șterse din sufletul tinerei fete toată durerea părăsirii în care se găsea. Iubirea revărsă comori de lumină deasupra celor doi îndrăgostiți care, în mijlocul forfotei de-a-colo, nu se mai vedeau acum decît pe ei ; în mulțimea aceea erau numai ei, singuri, așa cum aveau să fie și în viață. Martorii, pe care ceremonia asta nu-i impresiona de fel, vorbeau în liniște despre treburile lor.

— Tare-i scump ovăzul ! se plîngea zidarul către sergentul de cavalerie...

— Dar nu atît de mult ca ipsosul, care-i atît de căutat, răspunse antreprenorul.

Apoi făcură împreună un ocol de jur împrejurul sălii.

— Cît timp se pierde aici ! se văietă zidarul, băgîndu-și ceasul mare de argint la loc în buzunar.

Luigi și Ginevra, strînși unul lîngă altul, păreau că formează o singură făptură. Desigur că un poet ar fi admirat aceste două chipuri însuflețite de același sentiment, deopotrivă de îmbujorate, de melancolice și tăcute, în comparație cu celelalte două nunți zgometoase, cu cele patru familii agitate, strălucind de diamante și de flori, dar a căror veselie avea ceva trecător. Fericirea pe care cele două grupuri fal-

nice și gălăgioase și-o manifestau în afară, Luigi și Ginevra și-o închideau în adâncul inimilor lor. De o parte, freamătul unor satisfacții mărunte ; de cealaltă, liniștea delicată a unor suflete fericite : într-o parte pământul, în cealaltă cerul. Dar Ginevra, copleșită de emoție, nu izbuti să-și lepede toate slăbiciunile ei de femeie. Superstițioasă ca orice italiancă, i se părea că vede în acest contrast semnul unei pieze rele, și în adâncul inimii simți un fior de groază, tot atât de puternic ca și dragostea ce-o stăpînea.

Deodată, un ușier în livrea oficială deschise o ușă cu două canaturi, se făcu tăcere și glasul lui răsună ca un chelălăit, strigînd numele domnului Luigi de Porta și al domnișoarei Ginevra di Piombo. Acest moment îi fîstîci oarecum pe cei doi logodnici. Faima numelui de Piombo atrase atenția asupra lor ; toți cei de față se așteptau să vadă o nuntă plină de măreție. Ginevra se ridică de pe bancă și privirile-i încărcate de mîndrie dominară mulțimea ; dădu brațul lui Luigi și porni cu pas hotărît, urmată de martori. Un murmur de uimire ce se ridică din toate părțile, un șușotit general reaminti Ginevrei că lumea îi cerea socoteală pentru absența părinților ei ; într-adevăr blestemul părinților părea s-o urmărească.

— Așteaptă să vie familiile, spuse primarul către funcționarul care se grăbea să dea citire procesului-verbal.

— Tatăl și mama se opun, răspunse flegmatic secretarul.

— De ambele părți ? întrebă primarul.

— Mirele-i orfan.

— Martori există ?

— Sînt aici, răspunse încă o dată secretarul arătînd spre cei patru oameni care stăteau nemișcați și amuțiți, cu brațele încrucișate ca niște statui.

— Dar dacă vor fi contestații ? spuse primarul.

— Certificatul de majorat a fost întocmit conform legii, răspunse funcționarul ridicîndu-se ca să arate ofițerului stării civile piesele anexate la actul de căsătorie.

Schimbul acesta birocratic de păreri avea ceva umilitor, și el cuprindea, în puține cuvinte, o poveste întreagă. Ura dintre familiile Porta și Piombo, precum și atâtea alte pasiuni îndârjite fură înscrise într-o pagină de stare civilă, după cum istoria unui popor e gravată în câteva rânduri pe piatra unui mormânt, ba adesea chiar într-un singur cuvint: Robespierre sau Napoleon³⁵. Ginevra tremura. Asemenea porumbelului care în timp ce străbate mările nu-și poate odihni aripile decît în vârful catargului unei corăbii, ea nu-și putea sprijini privirile decît în ochii lui Luigi, căci totul era trist și rece în jurul ei. Primarul avea un aer dezaprobator și aspru, iar ajutorul lui se uita la cei doi logodnici cu un fel de curiozitate răuvoitoare. N-a existat nicicînd o ceremonie mai lipsită de aspect sărbătoresc. Ca toate împlîrile din viața omească, atunci cînd sînt despuiate de dichisurile lor exterioare, și acest eveniment n-a fost decît un simplu fapt divers prin el însuși, dar pe care sufletul îl învăluie într-o aureolă extraordinară. După cîteva întrebări la care răspunseră amîndoi soții, după cîteva cuvinte mormăite de primar și după ce semnară în registru, Luigi și Ginevra fură uniți pe viață. Cei doi liniți corsicani, a căror căsătorie avea întreaga poezie atribuită de o pană genială aceluia dintre Romeo și Julieta³⁶, străbătură două șiruri de rude fericite, dar care nu erau ale lor și care își pierduseră aproape răbdarea din pricina întîrzierii ce le-o pricinuia această cununie atît de tristă în aparență.

Cînd tînăra se văzu în curtea primăriei, sub cerul liber, scoase un suspin adînc de ușurare din adîncul pieptului.

— Ah, îmi va ajunge oare o viață de dragoste și ocrotire ca să răsplătesc curajul și iubirea Ginevrei mele? șopti Luigi.

La aceste cuvinte, însoțite de lacrimi de fericire, mireasa își uită toată suferința; căci pentru ea era o adevărată suferință bucuria de a păși în lume, cerînd o fericire pe care familia sa refuza să i-o acorde.

— De ce oare oamenii se aşază în calea noastră ? spuse ea cu o naivitate care-l fermecă pe Luigi.

Bucuria îi făcu pe cei doi soţi să se simtă mai uşori. Fără să mai vadă nici cerul, nici pământul, nici casele din jurul lor, ei zburară ca înaripaţi spre biserică. În sfîrşit, ajunseră într-o capelă mică şi întunecoasă, în faţa unui altar modest, unde un preot bătrîn le binecuvîntă legătura. Şi aici, ca şi la primărie, fură înconjuraţi de cele două nunţi care parcă-i persecutau cu fastul lor orbitor. Biserica, plină de prieteni şi rude, răsuna de zgomotul pe care-l făceau caretele, paracliserii, uşierii, preoţii. Pristolurile străluceau de atîta lux eclesiastic, coroanele de flori de lămîiţă care împodobeau statuile Fecioarei păreau că au fost aduse chiar atunci acolo. Peste tot erau numai flori şi mirodenii, lumînări aprinse şi pernîte de catifea brodate cu aur. Ai fi zis că însuşi dumnezeu participă la fericirea asta de o zi.

În clipa cînd trebuia să ţină deasupra capetelor lui Luigi şi Ginevrei simbolul acela al unirii eterne, jugul acela de mătase albă, strălucitor, plăcut, uşor pentru unii, dar greu ca plumbul pentru cei mai mulţi, preotul căută cavalerii de onoare meniţi să îndeplinească acest graţios rol, însă nu văzu nici unul ; locul lor îl luară doi dintre martori. Prelatul le ţinu soţilor, în grabă, o predică despre ispitele vieţii, despre îndatoririle pe care şi ei, la rîndu-le, le vor sădi în sufletele copiilor lor, şi, cu acest prilej, strecură o uşoară mustrare în legătură cu absenţa părinţilor Ginevrei, apoi, după ce-i unise în faţa lui dumnezeu, aşa cum primarul îi uni în faţa legii, îşi încheie slujba şi trecu mai departe.

— Să le ajute dumnezeu ! zise Verniaud către zidar în tinda bisericii. Niciodată două fapte nu s-au potrivit mai bine una cu alta. Părinţii acestei fele sînt nişte orbi. N-am cunoscut un ostaş mai viteaz decît colonelul Louis ! Dacă toţi s-ar fi purtat ca el, *celălalt* ar fi şi acum pe tron ³⁷.

Urarea fostului sergent, singura care li se făcu în ziua aceea, fu ca un balsam pentru inima Ginevrei.

Se despărțiră, strângându-și mîinile, și Luigi îi mulțumi din tot sufletul proprietarului său.

— La revedere, dragul meu, se adresă Luigi sergentului. Îți mulțumesc.

— La dispoziția dumneavoastră, domnule colonel. Cu trup și suflet, cu cai și trăsură, tot ce-mi aparține vă stă oricînd la dispoziție.

— Cît de mult ține la tine! zise Ginevra.

Luigi își conduse fericit mireasa spre casa unde aveau să locuiască împreună și peste cîteva clipe pășiră în modestul lor apartament. Acolo, după ce închiseră ușa în urma lor, Luigi își îmbrățișă soția exclamînd :

— Scumpa mea Ginevră, căci acum ești a mea, aici e adevărata sărbătoare! Aici — adăugă el — totul ne va surîde.

Străbătura laolaltă cele trei camere care alcătuiau locuința lor. Odaia de la intrare servea de salon și sufragerie. La dreapta se afla dormitorul, la stînga o încăpere mare, pe care Luigi o aranjase pentru scumpa lui soție, unde ea găsi un șevalet, o cutie de culori, ipsos, modele, manechine, tablouri, mape, în sfîrșit tot mobilierul necesar unui pictor.

— Așadar, de acum încolo voi lucra aici, spuse ea cu un zîmbet copilăresc. Admiră tapetele, mobilele și se întorcea mereu către Luigi spre a-i mulțumi, căci în colțișorul ăsta domnea un fel de măreție : într-o bibliotecă se vedeau cărțile preferate ale Ginevrei, în fund era un pian. Se așeză pe un divan, îl trase pe Luigi alături de ea și strîngîndu-i mîna :

— Ai gust, îi spuse cu o voce mîngietoare.

— Cuvintele tale mă fac fericit, răspunse el.

— Dar să vedem totul, propuse Ginevra, căreia Luigi nu-i spusese încă nimic despre aranjamentul acestui cuibușor.

Se îndreptară spre camera nupțială, imaculată și albă ca o fecioară.

— O, să ieșim ! spuse Luigi rîzînd.

— Nu, vreau să văd totul. Și cuceritoarea Ginevra trecu prin fiecare ungher cu nerăbdarea unui anticar care examinează o medalie, atinse fiecare draperie,

cercetă totul cu încântarea naivă a unei tinere căsătorite care răscolește coșul cu daruri. Începem prin a ne ruina ! zise ea pe jumătate în glumă, pe jumătate în serios.

— Ai dreptate ! Toată solda mea din urmă e aici, răspunse Luigi. I-am dat-o unui om cumsecade, pe nume Gigonnet.

— De ce ? făcu ea pe un ton muștrător străbătut de o tainică plăcere. Crezi că m-aș simți mai puțin fericită sub un simplu acoperiș ? Dar, în sfârșit, toate astea sînt frumoase și sînt ale noastre, adăugă apoi. Luigi o înfășură cu o privire atît de măgulitoare încît ea își lăsă ochii în jos și-i zise : Hai să vedem și restul.

Deasupra celor trei camere, la mansardă, mai era un birou pentru Luigi, o bucătărie și odaia de servitori. Ginevra fu încântată de micul ei domeniu, cu toate că perspectiva era închisă de zidul înalt al casei vecine, iar curtea din care venea lumina era cam întunecoasă. Dar cei doi îndrăgostiți erau atît de fericiți, speranța le arăta viitorul în culori atît de frumoase, că totul li se părea încântător în tainicul lor refugiu. Ascunși în fundul unei mari clădiri, pierduți în imensitatea Parisului, erau ca două perle din adîncurile mărilor închise în scoica lor de sîdef. Pentru oricare altul, această casă ar fi fost ca o închisoare, pentru ei era un paradis. Primele zile ale conviețuirii lor fură consacrate dragostei. Le venea greu să se dedice dintr-o dată muncii, și apoi nu puteau să reziste vrăjilor iubirii. Luigi slătea ore întregi culcat la picioarele soției lui, admirîndu-i culoarea părului, potirul frunții, încîntătoarea podoabă a ochilor, cu puritatea lor și cu frăgezimea celor două pleoape sub care se retrăgeau încet, încărcăți de fericirea unei iubiri împlinite. Ginevra mîngîia tîmplele lui Luigi al ei, fără a se sătura să admire *la bella folo-gorante*, după cum spunea ea, a acestui tînar, finețea trăsăturilor lui ; totdeauna subjugată de frumusețea purtărilor lui, după cum și el era totdeauna subjugat de purtările ei. Se jucau cu tot felul de nimicuri, ca niște copii, aceste nimicuri îi întorceau mereu la dra-

gostea lor, iar cînd se săturau de joacă, alunecau în dulcea visare a aceluia *far niente*³⁹. Orice arie cîntată de Ginevra îi făcea să-și aducă aminte de momentele încîntătoare ale iubirii lor. Pe urmă, unindu-și pașii, așa cum își uniră inimile, hoinăreau pe cîmp, risipindu-și iubirea peste tot, în flori, pe întinsul cerului, în luminile apusului, pînă și în norii neastîmpărați ce se războiau în văzduh. O zi nu se asemena niciodată cu cea dinainte, iubirea lor creștea mereu, fiindcă era sinceră și adevărată. În cîteva zile se cunoscuseră pe deplin și ajunseră în chipul cel mai firesc la convingerea că sufletele lor fac parte din rîndul acelor ale căror comori nesecate par a făgădui totdeauna noi izvoare de bucurii în viitor. Trăiau dragostea în toată frumusețea ei, cu nesfîrșitele sale spovedanli, cu fraze întrerupte, cu lungile-i tăceri, cu clipe de învolburare sau de lene orientală. Luigi și Ginevra cunoșteau acum iubirea sub toate formele ei. Iubirea nu e oare ca și marea, despre care sufletele de rînd, privind-o în grabă și de mîntuială, spun că e monotonă, în timp ce unele ființe privilegiate sînt în stare să petreacă o viață întreagă lîngă ea, admirînd-o încontinuu și descoperindu-i în fiecare clipă alte înfățișări care te umplu de vrajă și încîntare?

Cu toate acestea, într-o bună zi, nevoia îi izgoni pe tinerii soți din edenul⁴⁰ lor; trebuiră să înceapă să muncească pentru a putea trăi. Ginevra, înzestrată cu un talent ales pentru reproducere după picturile clasice, începu să lucreze copii și-și formă în curînd o clientelă printre negustorii de antichități. La rîndul lui, Luigi își căută cu rîvnă o ocupație; dar pentru un ofițer tînăr, a cărui pregătire se limita la cunoașterea strategiei, era foarte greu să-și găsească de lucru la Paris. Pînă cînd, într-o zi, obosit de atîtea căutări zadarnice și văzînd că toată povara existenței lor cade numai pe umerii Ginevrei, se gîndi să se folosească de scrisul său, căci avea un scris foarte frumos. Cu o perseverență pe care o lua ca exemplu de la soția lui, începu să-și ofere serviciile diferiților grefieri, notari și avocați din Paris. Firea lui deschisă, precum și situația lui, îl făcură repede

cunoscut și în curînd primi atît de multe comenzi, încît fu nevoit să-și ia cîțiva tineri ca ajutoare.

Încetul cu încetul ajunse să deschidă un birou de scris acte. Venitul acestui birou și vînzarea tablourilor Ginevrei le asigurară un trai ușor, de care erau mindri, deoarece se bizuiau pe rodul muncii lor. Aceasta a fost perioada cea mai frumoasă din cursul vieții lor. Zilele se scurgeau cu repeziciune, între treburi și bucuriile iubirii. Seara, după o muncă spornică, se întîlneau fericiți în atelierul Ginevrei. Muzica îi ajuta să-și uite oboseala. Nici umbră de tristețe nu mai întuneca acum trăsăturile tinerei femei și nicio dată ea nu-și îngădui să se plîngă de ceva. Îl întîmpina totdeauna pe Luigi cu surîsul pe buze și cu ochii plini de seninătate. Amîndoi erau însuflețiți de același gînd stăruitor care i-ar fi făcut să găsească o bucurie chiar și în muncile cele mai grele: Ginevra își spunea că se trudește pentru Luigi, iar Luigi pentru Ginevra.

Uneori, cînd rămînea singură, tînăra femeie se gîndea la fericirea desăvîrșită de care ar fi avut parte dacă această viață plină de dragoste s-ar fi scurs alături de tatăl și de mama ei; atunci era cuprinsă de o melancolie adîncă și simțea greutatea remușcărilor. Imaginația îi era străbătută de icoane sumbre ca niște nori: îl vedea pe bătrînul ei tată stînd singur, sau pe mama ei plîngînd, seara, și ascunzîndu-și lacrimile în fața neînduplecatului Piombo. Capetele lor albite și grave îi apăreau pe neașteptate în fața ochilor și i se părea că nu le va mai putea privi nicio dată decît în lumina crudă a amintirii. Gîndul acesta o urmărea ca o presimțire tristă. Își sărbătorește aniversarea căsătoriei dăruind soțului ei un portret pe care el îl dorise de mult, acela al Ginevrei lui. Era compoziția cea mai remarcabilă a tinerei artiste. Pe lîngă o asemănare desăvîrșită, tabloul reda în chip aproape miraculos toată strălucirea frumuseții ei, puritatea sentimentelor, bucuria de a iubi. Capodopera fu așezată la locul de cinste. Și mai petrecură încă un an în aceeași îndestulare. Istoria vieții lor din acea epocă putea fi

descrisă în două cuvinte : *Erau fericiți*. Ceea ce înscamnă că în existența lor nu se mai întâmplă nimic demn de a fi pomenit.

La începutul iernii din anul 1819, negustorii de tablouri o anunțară pe Ginevra să le dea altceva, nu numai copii, deoarece acestea nu se mai vindeau cu prețuri bune, din cauza concurenței. Doamna Porta își dădea seama de greșeala de-a nu fi făcut nicio dată pictură de interior, care i-ar fi creat ușor un renume, și se apucă de portrete; dar aici avea de luptat cu o mulțime de pictori încă și mai săraci decât ea. Totuși, cum Luigi și Ginevra puseseră deoparte ceva bani, grija zilei de mâine nu-i înspăimînta chiar atât de mult. La sfârșitul aceleiași ierni, Luigi muncea fără răgaz. Trebuia să se lupte și el cu concurenței; tariful scrisurilor scăzuse în așa măsură, încît nu mai putea ține ajutoare, fiind astfel nevoit să muncească mai mult decât altădată, pentru a cîștiga aceeași sumă. Soția lui terminase mai multe tablouri care nu erau lipsite de merit, dar negustorii abia le mai cumpărau pe ale pictorilor foarte cunoscuți. Ginevra le oferi pe prețuri de nimic, dar tot nu le putu vinde. Situația acestui cămin ajunsese oarecum îngrozitoare; sufletele celor doi soți se scaldau în fericire, dragostea le copleșea cu comorile sale, sărăcia își arăta spectrul în mijlocul unui belșug de plăceri, iar ei își ascundeau unul altuia îngrijorările.

Cînd îl vedea pe Luigi al ei că suferă în tăcere, Ginevra era gata să izbucnească în plîns și îl acoperea de mîngîieri. La rîndul său Luigi, deși îi arăta Ginevrei aceeași dragoste fierbinte, își simțea sufletul cotropit de o neagră mîhnire. Amîndoi căutau o compensare a necazurilor într-o exaltare a simțămîntelor și atunci cuvintele, bucuriile, jocurile lor se desfășurau ca într-un fel de patimă. Începea să le fie teamă de viitor. Care este simțămîntul a cărui forță s-ar putea asemui cu a unei iubiri sortite a se sfîrși a doua zi, răpusă fie de moarte, fie de griji? De cîte ori vorbeau despre sărăcia lor, simțeau nevoia de a se amăgi unul pe altul și se agățau cu aceeași însetare de cea mai mică speranță.

Intr-o noapte, Ginevra băgă de seamă că Luigi plecase de lângă ea și sări din pat îngrozită: O fișie slabă de lumină ce se desena de-a lungul peretelui întunecat al micii curți o făcu să-și dea seama că soțul ei lucra în timpul nopții. Luigi aștepta pînă adormea soția lui, apoi se urca în biroul său. Sunară ceasurile patru, începea să se crape de ziuă. Ginevra se culcă din nou, prefăcîndu-se că doarme. Luigi se întoarse zdrobit de somn și de oboseală și Ginevra se uită cu durere la fața lui atît de frumoasă pe care munca și grijile săpaseră cîteva riduri. Ochii tinerei femei fură năpădiți de lacrimi.

„Numai pentru mine își petrece nopțile scriind“, își spuse ea plîngînd.

Dar un gînd îi curmă deodată lacrimile. Se hotărî să facă și ea la fel ca Luigi. În aceeași zi, se duse la un mare negustor de stampe⁴¹ și, grație unei scrisori de recomandare din partea lui Elie Magus, unul dintre vînzătorii tablourilor ei, obținu un angajament pentru coloratul gravurilor. Ziua picta și se ocupa de treburile casei, iar în timpul nopții se apuca de colorat gravuri. În felul acesta, cei doi soți îndrăgostiți unul de altul nu intrau în patul nupțial decît ca să iasă; se prefăceau amîndoi că dorm, dar cu același devotament se despărțeau de îndată ce fiecare credea că nu e simțit de celălalt. Intr-o noapte, Luigi, cuprins de un fel de friguri din cauza muncii, a cărei povară începea să-l sleiască, se ridică și deschise mica fereastră a odăii lui de lucru; trăgea în piept aerul curat al dimineții și se părea că e gata să uile de orice durere la priveliștea cerului înstelat, cînd, deodată, îndreptîndu-și ochii în jos, zări o lumină puternică oprindu-se în peretele din fața ferestrelor de la apartamentul Ginevrei; sărmanul, ghicind totul, coborî repede, umblă în vîrfurile picioarelor și își surprinse soția în mijlocul atelierului, colorînd gravuri.

— Ginevra! strigă el.

Ea tresări pe scaunul pe care ședea și se roși toată.

— Cum aș putea să dorm, cînd pe tine te doboară munca? spuse ea.

— Dar numai eu singur trebuie să muncesc astfel.

— Pot oare să lenevesc — răspunse tînăra femeie cu ochii înlăcrimați — cînd știu că fiecare bucățică de pîine o plătim cu prețul unei picături din singele tău? N-aș putea trăi, fără să împletesc truda mea cu a ta. Oare nu trebuie să împărțim în mod egal totul, și bucuriile și necazurile?

— Ai înghețat de frig, exclamă Luigi, deznădăduit. Strîngeți bine șalul în jurul pieptului, iubita mea, căci noaptea e umedă și rece.

Se apropiară de fereastră, tînăra femeie își lăsă capul la pieptul iubitului ei, care o ținea cu mîna de mijloc și, adînciți într-o tăcere prelungă, priviră împreună cerul luminat treptat de auroră. Cîțiva nori întunecați goneau prin văzduh, iar spre răsărit se făcea din ce în ce mai multă lumină.

— Uită-te colo — spuse Ginevra — e ca o prevestire că vom fi fericiți.

— Da, în cer poate, răspunse Luigi cu un zîmbet amar. Ah, Ginevra, tu, care ai meritat toate comorile de pe pămînt...

— Am inima ta, făcu ea cu o tresărire de bucurie.

— O, nu mă tînguiesc, reluă el strîngînd-o cu putere în brațe. Apoi îi acoperi cu sărutări fața gingașă care începea să-și piardă prospețimea tinereții, dar a cărei expresie era alît de duioasă și de blajină, încît nu putea s-o privească fără să uite de toate necazurile.

— Ce liniște! spuse Ginevra. Dragul meu, îmi place foarte mult să veghez. Măreția nopților e cu adevărat molipsitoare, te copleșește, te inspiră. Gîndește-te cîtă viață există în imaginea asta; totul doarme, iar eu stau de veghe.

— O, scumpa mea Ginevra, m-am convins de mult cît de minunat e sufletul tău! Dar uite zorii zilei. Haidem la culcare!

— Da — răspunse ea — cu condiția să nu dorm singură. Destul am suferit în noaptea aceea cînd mi-am dat seama că Luigi al meu stătea de veghe fără mine!

Curajul cu care tînăra pereche înfrunta soarta își primi cîtva timp răsplata lui ; dar evenimentul ce încoronează de obicei fericirea unei căsnicii, pentru ei avea să fie fatal : Ginevra născu un copil care, după cum spune o vorbă din popor, *era frumos ca lumina zilei*. Sentimentul maternității dubla puterile tinerei femei. Luigi făcu împrumuturi ca s-o poată îngriji pe Ginevra în timpul lăuziei. La început, deci, ea nu simți strîmtoarea în care se găseau și cei doi soți se consacrară fericirii de a crește un copil. A fost ultima lor bucurie. Ca doi înotători ce-și unesc forțele spre a străbate un șuvoi, cei doi corsicani se zbatură cîtva timp fără șovăire ; dar uneori se lăsau învinși de o lincezeală asemănătoare somnului dinaintea morții și în curînd se văzură siliți să-și vîndă bijuteriile. Spectrul sărăciei se arată numaidecît, nu prea hidos, ci destul de curățel și aproape ușor de suportat ; vocea lui nu era încă înfricoșătoare și nu aducea după sine nici deznădejde, nici zdrențe, nici schelete ; în schimb, spulbera amintirile și tihna unei vieți îndesulate, slăbea resorturile orgoliului. Pe urmă apăru Mizeria în toată grozăvia ei. Mizeria căreia nu-i pasă că umblă în zdrențe și care calcă în picioare toate simțămintele omenești. După șapte sau opt luni de la nașterea micului Bartholomeo, cu greu ar mai fi putut recunoaște cineva în mama care alăpta acest copil firav, originalul admirabilului tablou ce constituia singura podoabă a odăii goale. Fără foc în mijlocul unei ierni aspre, Ginevra vedea cum trăsăturile gingașe ale chipului ei dispar cu încetul ; obrajii i se făcură albi ca porțelanul, iar în ochi parcă îi secătuisse orice izvor al vieții. Văzîndu-și copilul slăbit, palid, ea nu mai suferea acum decît din pricina suferinței acestei ființe mici. Luigi nu îndrăznea nici măcar să-i mai zîmbească fiului său.

— Am colindat tot Parisul — spuse el cu o voce înăbușită — dar nu cunosc pe nimeni. Și cum aș îndrăzni să cer ceva unor oameni nepăsători ? Vergniaud, cărețașul, fostul meu camarad din Egipt, e implicat într-o conspirație, a fost arestat și, de altfel, el mi-a dat tot ce-ar fi putut să-mi dea. Cît despre

proprietarul nostru, nu ne-a mai cerut chiria de un an de zile.

— Dar n-avem nevoie de nimic, răspuse Ginevra încet, căutînd să pară cît mai liniștită.

— Cu fiecare zi ce trece, greutățile se înmulțesc, adăugă Luigi cuprins de groază.

Luigi luă toate tablourile Ginevrei, chiar și portretul și cîteva mobile de care se puteau dispensa, le vîndu pe un preț de nimic și cu banii obținuți pe ele prelungi agonia căminului încă puțin. În aceste zile de nenorocire, Ginevra își arătă toată mărinimia caracterului și toată puterea de resemnare și îndură cu stoicism loviturile soartei; tăria ei sufletească o ajută să învingă toate necazurile; lucra cu o mîină lipsită de vlagă alături de fiul ei pe moarte, își îndeplinea treburile din casă cu o hărnicie miraculoasă, făcea față la orice. Și era chiar fericită dacă vedea pe buzele lui Luigi un zîmbet de uimire, cînd acesta se minuna de curățenia ce domnea în singura odaie în care se strînseseră cu toții.

— Dragul meu, ți-am păstrat bucățica asta de pîine, îi spuse ea într-o seară, cînd el se întoarse acasă foarte obosit.

— Dar tu?

— Eu am mîncat, Luigi, nu mai am nevoie de nimic.

Și dulcea expresie a chipului ei îl îndemna, mai mult decît vorbele, să primească hrana de care ea se lipsea. Luigi o îmbrățișă și o sărută cu unul din acele săruturi de desperare ce și le dădeau prietenii în 1793, în momentul cînd pășeau împreună pe eșafod. În astfel de clipe supreme, două ființe își citesc una în inima celeilalte. De aceea nefericitul Luigi, înțelegînd limpede că soția răbda de foame, fu cuprins și el de febra ce-o stăpînea pe ea, începu să tremure și plecă spunînd că are o treabă urgentă; ar fi preferat mai curînd să înghită otrava cea mai tare, decît să se salveze de la moarte, mîncînd ultima bucățică de pîine ce se mai găsea în casă. Rătăci în neștire prin Paris, printre șirurile de trăsurî străluci-

toare, prin mijlocul luxului acela insultător ce-ți sare în ochi la orice pas ; se învîrte prin fața vitrinelor pline de aur ale zarafilor ; în cele din urmă, se hotărî să se vîndă, să se angajeze ca rezervist în armată, în speranța că sacrificiul acesta o va salva pe Ginevra și că, în timpul absenței lui, ea se va putea împăca din nou cu tatăl ei. Se duse, deci, la unul din indivizii aceia care se ocupă cu negoțul de oameni, și simți o adevărată bucurie cînd recunoscă în el pe un fost ofițer din garda imperială.

— De două zile n-am mîncat nimic — îi spuse el cu un glas stins și potolit — soția mea moare de foame, dar nu vrea să spună nimic și mi-e teamă c-o să-și dea sufletul cu zîmbetul pe buze. În numele camaraderiei noastre — adăugă el cu un surîs amar — te rog, cumpără-mă fără zăbavă, sînt zdravăn, robust, nu mai sînt în armată, și...

Ofițerul îi dădu o anumită sumă, în contul aceleia pe care se obliga să i-o procure. Luigi, nenorocitul de el, cînd își văzu pumnul plin de monede de aur, se porni să rîdă ca un smintit și alergă cît putu spre casă, gîfîind și strigînd uneori :

— O, Ginevra mea ! Ginevra mea !

Cînd ajunsese acasă, începea să se însereze. Intră încet, temîndu-se să nu producă o emoție prea mare soției lui, pe care o lăsase aproape leșinată. Pe fereastră pătrundeau ultimele raze ale soarelui, ce se stingeau pe fața Ginevrei, care dormea pe un scaun cu copilul în brațe.

— Trezește-te, scumpa mea Ginevra ! șopti el fără să observe chipul copilului care în clipa aceea avea o strălucire nefirească.

Auzindu-i glasul, sărmana mamă deschise ochii, întîlni privirea lui Luigi, zîmbi ; dar Luigi scoase un strigăt de groază : abia își mai recunoscă soția, aproape înnebunită, căreia printr-un gest de-o energie sălbatică îi arată aurul din mînă.

Tînăra femeie începu să rîdă în neștire, dar deodată țipă cu o voce înspăimîntătoare :

— Louis ! Copilul e rece !

Își aplecă fața spre fiul ei și leșină; micul Barthélemy murise. Luigi o luă în brațe, cu copil cu tot, căci ea îl strîngea la piept cu o putere de necrezut, și după ce o întinse pe pat, se duse să ceară ajutor.

— O, doamne! exclamă el în fața proprietarului pe care-l întîlni la capătul scării. Am aur, dar copilul meu a murit de foame! Maică-sa moare și ea. Ajuțați-ne!

Se întoarse ca un desperat la Ginevra, lăsînd pe bunul zidar să strîngă în grabă, împreună cu alți vecini, tot ceea ce putea să aline o sărăcie nebănuită de nimeni, pe care cei doi corsicani o ascuseseră cu multă grijă dintr-un sentiment de mîndrie. Luigi aruncă aurul adus de el pe podea și îngenunchie la capătul patului pe care zăcea soția lui.

— Tată, strigă Ginevra delirînd. Fie-ți milă de fiul meu care îți poartă numele!

— Îngerul meu bun, liniștește-te! îi șopti Luigi, sărutînd-o. De-acum încolo ne-așteaptă zile frumoase.

Vocea și mîngîierile lui o mai întăriră puțin.

— Dragul meu Louis — continuă ea privindu-l cu o încordare extraordinară — ascultă-mă. Simt că am să mor. Moartea mea e firească, deoarece sufeream prea mult, și, apoi, o fericire atît de mare ca aceea pe care am cunoscut-o eu trebuia plătită. Da, dragul meu Luigi, nu fi trist. Am fost atît de fericită, că de-ar fi să-mi reîncep viața, aș primi bucuroasă, încă o dată, soarta noastră. Nu sînt o mamă bună, căci te regret pe tine mai mult decît pe copilul meu. Copilul meu! adăugă ea cu un accent profund, lăsînd să-i cadă două lacrimi din ochii muribunzi. Apoi strînse deodată în brațe cadavrul copilului pe care nu-l mai putuse încălzi. Să dai părul meu tatii, ca să-și amintească de Ginevra lui, continuă ea. Și spune-i că nu l-am condamnat niciodată...

Și capul îi căzu pe brațul soțului ei.

— Nu, n-ai să mori — strigă Luigi — doctorul are să vie îndată. Acum avem ce mîncă. Tatăl tău are să te ierte. Belșugul ne surîde și nouă. Rămîi aici, cu noi, înger al frumuseții!

Dar inima ei credincioasă și plină de dragoste se răcea. Ginevra își întoarse ochii spre acela pe care-l adora, dar nu-și mai dădea seama de nimic; în mintea ei se învălmășeau tot felul de imagini, era gata să se desprindă de toate amintirile de pe pământ.

Știa că Luigi e acolo, alături de ea, căci îi strîngea mereu, tot mai tare, mîna rece ca gheața, ca și cum ar fi voit să se agațe de ea deasupra unei prăpăștii în care se temea să nu cadă.

— Dragul meu — șopti ea în cele din urmă — ți-e frig, vino să te încălzesc.

Încercă să ducă mîna soțului ei la inimă, dar își dădu suflarea. În aceeași clipă, în casă intrară doi doctori, un preot și cîțiva vecini, aducînd tot ceea ce ar fi putut să salveze pe cei doi soți și să le aline deznădejdea. Apariția acestor străini produse mult zgomot la început; dar de îndată ce intrară, în odaie se făcu o tăcere înfricoșătoare.

În timp ce se petreceau toate acestea, Bartholomeo și nevasta lui stăteau în fotoliile lor de modă veche, fiecare la cîte un colț al vastului cămin al cărui foc încins abia dacă încălzea puțin imensul salon al locuinței lor. Pendula din perete bătea miezul nopții. E mult de cînd somnul nu se mai lipea de bătrîna pereche. În clipa aceea, lăceau ca doi moșnegi căzuți în stare de copilărie, privind totul fără să vadă nimic. Salonul gol, dar pentru ei încărcat de amintiri, era luminat slab de o lampă gata să se stingă. Dacă n-ar fi fost flăcările jucăușe din vatră, s-ar fi aflat în întineric deplin. Un prieten îi părăsise de curînd și scaunul pe care șezuse în timpul vizitei sale se găsea acum între cei doi corsicani. Piombo își aruncase ochii de mai multe ori înspre scaunul acela și privirile i se întorceau mereu într-acolo, răscolite de tot felul de gînduri ca de niște remușcări, deoarece scaunul gol era al Ginevrei. Elisa Piombo urmărea expresiile de pe chipul albit al bărbatului ei. Cu toate că era deprinsă să ghicească totdeauna simțămintele corsicanului, acum, privind schimbările profunde ale

trăsăturilor lui, acestea îi apăreau rînd pe rînd atît de îndîrjite și atît de duioase, încît ea nu mai putea descifra nimic în sufletul lui ferecat.

Bartholomeo să fie oare răpus de grelele amintiri pe care i le trezea scaunul acela ? Să fie tulburat oare de faptul că un străin stătuse pe el, pentru prima dată de la plecarea fiicei lui ? Sau poate sunase ceasul iertării, ceasul acela atît de mult așteptat pînă acum ?

Aceste întrebări străpungeau una după alta inima Elisei. O clipă înfățișarea soțului ei deveni atît de cumplită, încît ea fu cuprinsă de teamă pentru îndrăzneala de a fi recurs la un vicleșug atît de mărunț numai ca să creeze prilejul de a vorbi despre Ginevra.

În acel moment, vîntul viscoalea cu atîta furie fulgii de zăpadă în stinghiile obloanelor, încît cei doi bătrîni auzeau plesnetul lor ușor.

Mama Ginevrei își lăsă ochii în jos pentru ca bărbatul ei să nu-i vadă lacrimile. Deodată, bătrînul scoase un oftat din adîncul pieptului, nevastă-sa se uită la el, era doborît. Și pentru a doua oară, în decurs de trei ani, ea avu curajul să-i vorbească despre fiica lor.

— Dacă Ginevra o fi tremurînd de frig ? se lîngui încetișor.

Piombo tresări.

— I-o fi și foame, continuă ea. Corsicanului i se furișă o lacrimă pe obraz.

— Are un copil și nu-l poate hrăni, laptele i-a secat, adăugă ea tare cu un accent de deznădejde.

— Să vină ! să vină ! strigă Piombo. O, copila mea scumpă, m-ai învins !

Mama se ridică din fotoliu, ca și cum ar fi vrut s-o cheme pe fiica ei. În aceeași clipă, ușa se deschise cu zgomot și un bărbat a cărui față nu mai avea nimic omenesc, apăru ca din pămînt înaintea lor.

— *Morte !* A fost dat ca familiile noastre să se termine una pe alta, căci iată tot ce-a mai rămas din

ea, spuse el, întinzînd pe o masă părul lung și negru al Ginevrei.

Cei doi bătrîni se cutremurară, ca și cum ar fi fost loviți de trăsnet și nu-l mai văzură pe Luigi.

— Ne-a scutit de un glonte, căci a și murit, rosti încet Bartholomeo, privind în pămînt.

Paris, ianuarie 1830

CĂMĂTARUL
(Gobseck)

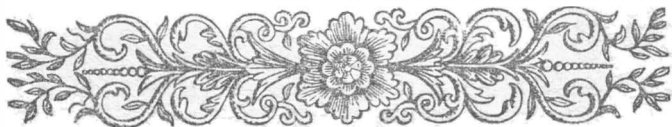
Domnului baron Barchou de Penhoen

Dintre toți elevii de la Vendôme, noi doi simțem, cred, singurii care s-au întâlnit în cariera literară, noi care ar fi trebuit să cultivăm numai „De viris”. Iată opera la care lucram când ne-am reîntâlnit, în vreme ce tu munceai la frumoasele tale lucrări asupra filozofiei germane. Astfel, nici tu, nici eu nu ne-am părăsit vocația. Fără îndoială că citindu-ți numele aici, vei încerca aceeași plăcere pe care am avut-o eu când l-am înscris.

Vechiul tău camarad de colegiu

DE BALZAC

1840

Într-o noapte din iarna anului 1829-30, pe la ora unu, în salonul vicontesei de Grandlieu se mai aflau două persoane, care nu făceau parte din familia ei. Un tânăr chipeș, auzind bătaia pendulei ieși. Când uruitul trăsurii răsună în curte, vicontesa, văzîndu-l numai pe fratele ei care termina partida de pichet începută cu un prieten, se îndreptă spre fiica sa; aceasta, stînd în picioare în fața căminului din salon, părea că cercetează o vizieră străvezie și asculta uruitul trăsurii într-un fel care îndreptătea temerile mamei sale.

— Camelio, dacă te vei purta și de acum încolo cu tînărul conte de Restaud ca în astă-seară, mă vei sili să nu-l mai primesc. Ascultă-mă, copila mea, dacă ai încredere în dragostea ce ți-o port, lasă-mă să te călăuzesc în viață. La șaptesprezece ani nu poți judeca nici viitorul, nici trecutul, nici anumite principii sociale. Vreau să-ți spun un singur lucru. Mama domnului de Restaud e o femeie de familie proastă, în stare să înghită milioane, o fostă domnișoară Goriot', despre care s-au spus multe pe vremuri. S-a purtat așa de urît cu tatăl ei, încît nu merită, fără

îndoială, să aibă un fiu atît de bun. Tînărul conte o adoră și o ajută cu un devotament demn de cele mai mari laude, are o grijă deosebită de fratele și de sora lui. Dar, oricît de minunată i-ar fi purtarea — adăugă contesa cu subînțeles — atîta timp cît îi va trăi mama, nici o familie nu va cuteza să încredințeze tînărului Restaud viitorul și averea unei fete.

— Am auzit cîteva cuvinte care mă îndeamnă să intervin în discuția dintre dumneavoastră și domnișoara de Grandlieu, exclamă prietenul familiei. Am cîștigat, domnule conte, adăugă el, adresîndu-se partenerului său. Vă părăsesc pentru a veni în ajutorul nepoatei dumneavoastră.

— Iată ce înseamnă să ai urechi de avocat, rosti vicontesa. Dragul meu Derville, cum de ai putut auzi ce-i șopteam Cameliei?

— V-am înțeles privirile, răspunse Derville, așezîndu-se într-un jilț din colțul căminului.

Unchiul se apropie de nepoată, iar doamna de Grandlieu se așează pe un taburet, între fiica ei și Derville.

— A sosit momentul să vă povestesc o întîmplare care vă va face să vă schimbați părerea despre situația contelui Ernest de Restaud.

— O întîmplare? strigă Camelia. Povestiți-ne-o cît mai repede, vă rog.

Derville aruncă doamnei de Grandlieu o privire care o făcu să înțeleagă că ceea ce-i va spune el o va interesa. Vicontesa de Grandlieu era, prin avera și vechimea numelui ei, una din cele mai cu vază femei din cartierul Saint-Germain; și, deși părea nefiresc ca un avocat parizian să-i vorbească pe un ton atît de familiar și să aibă în casa ei o purtare atît de nestîngherită, acest fenomen poate fi ușor explicat. Doamna de Grandlieu, care se întorsese în Franța împreună cu familia regală, se stabilise la Paris, unde trăise la început numai din ajutoarele acordate de Ludovic al XVIII-lea din fondurile Listei Civile — ceea ce era o situație de nesuportat. Avocatul avusese prilejul să descopere unele vicii de formă în vînzarea casei Grandlieu, efectuată pe vremuri de către Repu-

blică, și ceruse ca această casă să fie restituită vicontesei.

A deschis procesul, după o convenție prealabilă, și l-a câștigat. Incurajat de acest succes, a folosit cu atîta iscusință procedura împotriva nu știu cărui așezămînt religios, încît a obținut restituirea pădurii ce-i aparținuse lui de Grandlieu. Apoi a mai recuperat cîteva acțiuni ale canalului Orléans și cîteva imobile destul de importante, cu care împăratul înzestrase o serie de așezăminte publice. Refăcută astfel, datorită iscusinței tînărului avocat, averea doamnei de Grandlieu s-a ridicat la un venit de aproape șaiszeci de mii de franci, în perioada legii asupra indemnizațiilor, care i-a adus sume enorme. Foarte cînstit, priceput, modest și sociabil, acest avocat devenise prietenul familiei. Cu toate că serviciile făcute doamnei de Grandlieu i-ar fi putut asigura prețuirea și clientela celor mai distinse case din cartierul Saint-Germain, el nu profita de pe urma acestei situații, așa cum ar fi profitat un om ambițios. Dimpotrivă, respingea propunerile vicontesei, care ar fi vrut să-l vadă renunțînd la avocatură și să-l lanseze în magistratură, carieră în care, datorită relațiilor ei, ar fi avansat foarte repede.

Cu excepția casei Grandlieu, unde își petrecea uneori serile, avocatul nu ieșea în societate decît în interes de afaceri. Era nespus de fericit că putuse să-și pună în lumină calitățile, datorită devotamentului său față de doamna de Grandlieu, căci, altfel, ar fi riscat să-și ducă de rîpă biroul. Derville nu era făcut să fie avocat.

De cînd contele Ernest de Restaud începuse să vină în casa vicontesei și Derville descoperise simpatia Camelliei pentru acest tînăr, el o vizita pe doamna de Grandlieu tot așa de des cum ar fi vizitat-o un filifizon din Chaussée d'Antin², proaspăt primit în cercurile nobilelului cartier. Cu cîteva zile mai înainte, la un bal, aflîndu-se alături de Camelia, îi spusese arătînd pe tînărul conte :

— Păcat că băiatul ăsta nu are vreo două-trei milioane, nu-i așa ?

— Nu văd în asta nici o nenorocire, îi răspunse ea. Domnul Restaud are multe calități, este cult și bine văzut de ministrul pe lângă care lucrează. Nu mă îndoiesc că va ajunge un om cu vază. Băiatul ăsta va găsi bani cît îi va pofti inima, în ziua în care va ajunge la putere.

— Desigur, dar dacă ar fi bogat de pe acum ?

— Dacă ar fi bogat — spusese Camelia roșind — toate fetele care se găsesc aci s-ar întrece să-l cucească, și arătase spre perechile ce dansau un cadril.

— Și atunci domnișoara de Grandlieu n-ar mai fi singura către care și-ar îndrepta el privirile. Iată de ce ați roșit ! Vă place, nu-i așa ? Haide, mărturișiți. Camelia se ridicase brusc.

„Il iubește“, gîndise Derville.

Din ziua aceea, Camelia începu să fie neobișnuit de binevoitoare față de avocat, dîndu-și seama că acesta încuviința sentimentele ei față de contele Ernest de Restaud. Pînă atunci, deși știa cît de îndatorată era familia ei față de Derville, îi arătase mai degrabă atenție decît prietenie adevărată, politețe mai degrabă decît căldură sufletească ; purtarea, ca și tonul vocii lui, o făcuseră să simtă întotdeauna distanța pe care o punea între ei o anumită etichetă. Recunoștința este o datorie pe care copiii nu o acceptă întotdeauna.

— Această întîmplare — rosti Derville după o clipă de tăcere — îmi amintește de singurele momente romantice din viața mea. Vă vine a rîde cînd auziți că un avocat vorbește despre „romanul“ vieții sale, adăugă el. Dar am avut și eu, ca orișicare altul, douăzeci și cinci de ani, și la vîrsta aceea apucasem să văd multe lucruri ciudate. Trebuie să încep prin a vă vorbi despre un personaj pe care nu aveți de unde să-l cunoașteți. Este vorba de un cămătar. Încercați să vă închipuiți figura lui palidă, lividă, fața lui pe care, cu îngăduința Academiei, mi-aș permite să o numesc *lunară*, atît de mult seamănă cu o argintărie de pe care s-a luat pojghița de aur. Părul cămătarului ena lins, pieptănat cu grijă și avea culoarea cenușei.

Trăsăturile feței sale, la fel de neclintite ca ale lui Talleyrand³, păreau a fi turnate în bronz. Ochii lui mici și gălbui, ca de viezure, erau aproape lipsiți de gene și se fereau de lumină; de altfel erau apărați de cozorocul unei caschele. Nasul lui ascuțit era atît de ciupit, încît putea fi asemuit cu un sfredel. Buzele îi erau subțiri și semănau cu ale alhimiștilor și ale moșnegilor mărunței pictați de Rembrandt sau Metzu⁴. Vorbea încet, cu o voce domoală, și nu se enerva niciodată. Vîrsta lui era o enigmă; nu se putea ști dacă îmbătrînise înainte de vreme, sau își păstrase pentru vecie puterile tinereții. Totul era curat și sărăcăcios în camera lui, care — începînd cu stofa verde de pe birou și terminînd cu învelitoarea patului — semăna leit cu locuința lipsită de căldură a fetelor bătrîne care-și petrec ziua lustruindu-și mobilele. Iarna, tăciunii îngropați în cămin, sub un strat gros de cenușă, fumegau fără să ardă.

Mișcările lui, de cînd se deștepta și pînă seara, cînd îl apucau accesele de luse, aveau regularitatea unei pendule. Era întrucîlva un om mecanic, pentru care somnul însemna întoarcerea arcului. Atingeți un cîrcăiac ce se mișcă pe hîrtie și veți vedea că se oprește și se prefăce că e mort; tot așa și omul acesta, ca să nu-și forțeze vocea, își întrerupea fraza la mijloc și tăcea, dacă auzea pe stradă vreo trăsură. Imitîndu-l pe Fontenelle⁵, își ecônomisea mișcările trebuincioase vieții și-și concentra toate sentimentele omenеști asupra propriului său Eu. De aceea viața lui se scurgea fără să facă mai mult zgomot decît nisipul unui orologiu antic. Uneori victimele lui strigau, se mîniau, apoi se lăsa o tăcere grea, ca într-o bucătărie, după ce se taie o rață.

Către seară, omul-banconotă devenea un om ca toți ceilalți, iar metalul lui se prefăcea într-o inimă omenescă. Dacă era mulțumit de rezultatele zilei, își freca mîinile, lăsînd să-i scape printre zbîrciturile adînci ale feței un abur de veselie; e cu neputință să descrii altfel jocul mut al mușchilor feței sale, care-ți dădeau senzația rîsului fără rost al unui sălbatic. În sfîrșit, chiar în cele mai puternice accese de veselie,

conversația lui rămânea monosilabică, iar ținuta lui era totdeauna negativă. Astfel arăta omul pe care întâmplarea mi-l hărăzise ca vecin în locuința mea din strada Grès, pe cînd eram doar ajutor de avocat și terminam anul al treilea la drept. Era o casă fără curte, o casă umedă și întunecoasă. Apartamentele nu primeau lumina decît din stradă. Se vedea că această clădire fusese cîndva aripa unei mănăstiri, după felul monahal în care era împărțită în încăperi de mărime egală și neavînd altă ieșire decît un coridor lung, luminat prin niște ferestruici zăbrelite ce dădeau spre curtea vecină.

Intrînd în atmosfera apăsătoare a acestei clădiri, unui tînăr de familie bună îi pierea buna dispoziție mai înainte chiar de a bate la ușa vecinului meu : omul și casa se asemanau. Cămătarul părea un melc în cochilia lui. Singura ființă cu care avea relații sociale eram eu : venea să-mi ceară foc, să împrumute o carte, un ziar, iar seara îmi îngăduia să intru în chilia lui, unde stăteam de vorbă, dacă era în toane bune. Aceste dovezi de încredere erau rodul a patru ani de vecinătate și al traiului meu așezat, care, din cauza lipsei de bani, semăna foarte mult cu al lui. Avea oare părinți sau prieteni ? Era oare bogat sau sărac ? Nimeni n-ar fi putut răspunde la aceste întrebări. Nu l-am văzut niciodată mînuind bani. Averea lui se găsea desigur în pivnițele Băncii. Își încasa singur polițele alergînd pe străzile Parisului, cu picioarele lui sfrijite, ca ale unui cerb. Era de altfel martirul propriei sale prevederi. O dată, din întâmplare, avea aur la el : nu știu cum de îi căzu din buzunar un napoleon ; un locatar, care venea în urma lui pe scară, îl ridică și i-l întinse.

— Nu-mi aparține, răspunse el cu un aer mirat. Eu să am aur ? Aș trăi oare cum trăiesc, dacă aș fi bogat ?

Dimineața își pregătea singur cafeaua pe o lampă de tablă, pe care n-o mișca niciodată de pe consola înnegrită a căminului ; patronul unui birt îi aducea prînzul. Bătrîna noastră porlăreasă urca în fiecare

zi la o anumită oră, ca să deretice prin cameră. În sfârșit ca o ciudățenie pe care Sterne ar numi-o predestinare, acest om se numea Gobseck. Când, mai târziu, m-am ocupat de afacerile lui, am aflat că atunci când ne cunoscusem avea aproximativ șaptezeci și șase de ani. Se născuse pe la 1740, în mahalalele Anvers-ului, era fiul unei evreice și al unui olandez și se numea Jean-Esther van Gobseck. Știți cât de mult s-a vorbit la Paris despre asasinarea unei femei numită „frumoasa olandeză“? Vorbindu-i întâmplător despre aceasta fostului meu vecin, el mi-a spus fără să se arate cât de interesat sau surprins :

— Era fiica nepoatei mele.

A fost singurul cuvânt pe care i l-a smuls moartea unicei sale moștenitoare, nepoata surorii sale. Am aflat din debaterile procesului că frumoasa olandeză se numea într-adevăr Sara van Gobseck. Întrebându-l cum se face că nepoata surorii sale purta același nume cu el, mi-a răspuns surîzînd :

— În familia noastră, femeile nu s-au măritat niciodată.

Omul acesta ciudat nu a vrut să se întâlnească niciodată cu vreo femeie din cele patru generații cu care se înrudea. Își ura moștenitorii și nu concepea că averea lui ar putea aparține vreodată altcuiva, chiar și după moartea sa. Mama lui îl tocmise încă de la zece ani ca ucenic marinăr pe un vapor cu destinația Indiile Olandeze, unde a navigat timp de douăzeci de ani. De aceea zbîrciturile de pe fruntea lui galbenă ascundeau taina unor întâmplări înfricoșătoare, a unor spaime cumplite urmate de surprize salvatoare, a unor peripeții romantice și a unor bucurii nemărginite : chinurile foamei, ale dragostei călcate în picioare, primejduirea, pierderea și neașteptata regăsire a averii, viața pusă de atîtea ori în pericol și salvată, datorită unor hotărîri de o cruzime justificată de urgența lor. Cunoscuse pe domnul de Lally, pe domnul de Kergarouët, pe domnul d'Estaing, judecătorul de Suffren, pe domnul de Portendruère, pe lordul Corn-

wallis, pe lordul Hastings, pe tatăl lui Tippo Saeb și pe Tippo Saeb ⁶ în persoană. Acesta din urmă era de felul lui din Savoia, îl slujise pe Madhadjy-Sindiah, regele din Delhi, contribuise în mare măsură la întemeierea puterii dinastiei Mahratt-ilor și făcuse afaceri cu Gobseck. Avusese relații cu Victor Hughes și cu mulți corsari celebri, căci locuise multă vreme la Saint-Thomas ⁷. Bătuse într-adevăr toate drumurile pentru a se îmbogăți, încercînd chiar să descopere aurul unui trib de sălbatici, vestit în împrejurimile Buenos-Airesului. În sfîrșit, nu era străin de nici unul din evenimentele războiului pentru independența americană. Dar, cînd vorbea despre Indii sau America, ceea ce nu i se întîmpla decît foarte rar cu mine și cu nimeni altcineva, părea că săvîrșește o indiscreție pe care o regretă. Dacă iubirea de oameni, dacă sociabilitatea ar fi o religie, Gobseck ar putea trece drept un ateu. Deși îmi pusesem în gînd să-l cercetez mai îndeaproape, trebuie să mărturisesc, spre rușinea mea, că mi-a fost cu neputință, pînă în ultimul moment, să pătrund în sufletul lui. Uneori mă întrebam de ce sex este. Dacă toți cămătarii seamănă cu acest Gobseck, cred că sînt cu toții de gen neutru. Rămăsese credincios religiei mamei sale și-i socotea pe creștini o pradă? Devenise catolic, mahomedan, brahman sau luteran? Nu am aflat niciodată nimic despre părerile lui religioase. Părea mai degrabă indiferent decît necredincios.

Intr-o seară, am intrat în camera acestui om prefăcut în aur, căruia, prin contrast sau în bătaie de joc, victimele lui, pe care le numea clienți, îi dăduseră numele de taica Gobseck. L-am găsit în fotoliu, nemîșcat ca o statuie, privind cu ochii ficși consola căminului, pe care părea că-și recitește polițele. O lampă fumegîndă, pe vremuri de culoare verde, arunca o lumină care, departe de a-i înviora fața, îi scotea și mai mult în evidență paloarea. Mă privi în tăcere și-mi arătă scaunul care mă aștepta.

„La ce se gîndește ființa asta? îmi spuneam eu. Știe el că există un dumnezeu, sentimente, femei, fericirea?”

Îl compătimeam ca pe un bolnav. Dar, înțelegeam în același timp că, avînd atîtea milioane depuse la bancă, el putea stăpîni cu gîndul întreg globul pămîntesc, pe care-l străbătuse, scormonise, cîntărise, prețuise sau exploatare.

— Bună ziua, taică Gobseck, îi spusei eu.

Întoarse capul spre mine, iar sprîncenele lui stufoase și negre se apropiară puțin; această tresărire, care-l caracteriza, însemna la el cît cel mai vesel zîmbet al unui meridional.

— Pari la fel de mohorît ca și în ziua cînd ți s-a anunțat falimentul librarului acela, căruia i-ai admirat priceperea deși i-ai căzut victimă.

— Victimă? spuse el cu o privire mirată.

— Pentru a obține un concordat⁸ nu ți-a onorat el creanța în polițe semnate de firma falimentară? Și cînd s-a restabilit, nu le-a redus valoarea pe baza concordatului?

— Era șiret — răspunse el — dar mai tîrziu mi-am scos pîrleala.

— Ai cumva niște polițe de protestat? Mi se pare că sîntem în 30 ale lunii.

Îi vorbeam pentru prima oară despre bani. Ridică ochii spre mine cu o privire ironică; apoi, cu vocea lui pițigăiată ca sunetele unui flautist începător, spuse:

— Mă amuz.

— Prin urmare, te amuzi cîteodată?

— Nu cumva crezi că nu există alți poeți în afara celor care tipăresc versuri? mă întrebă el, dînd din umeri și aruncîndu-mi o privire compătimitoare.

„Ia te uită, în capul ăsta se mai găsește loc și pentru poezie!“ mă gîndeam eu, neștiind încă nimic despre viața lui.

— Cine ar putea avea o viață la fel de strălucită ca a mea? urmă el și ochii îi scăpărară. Ești tînăr, ai ideile vîrstei dumitale, vezi în jeratic chipuri de femei, pe cînd eu nu văd decît cărbuni. Crezi în totul, eu nu cred în nimic. Păstrează-ți iluziile, dacă poți. Îți voi prezenta bilanțul vieții. Fie că cutreieri lumea, fie că rămii la gura sobei, alături de nevastă, tot ajungi

la o vîrstă cînd viața nu mai este decît un obicei pe care-l practici într-un anumit mediu preferat. Așa încît fericirea înseamnă să-ți exerciți facultățile, aplicîndu-le la realități. În afară de aceste două percepte, totul e minciună. Principiile mele s-au schimbat, ca ale tuturor oamenilor : a trebuit să le schimb la fiecare latitudine. Ceea ce admiră Europa, Asia pedepsește. Ceea ce este un viciu la Paris, este o necesitate dincolo de Azore. Nimic nu este statornic pe pămînt, nu există decît convenții care se schimbă după climat. Pentru cei ce au fost nevoiți să se adapteze la toate tiparele sociale, convingerile și concepțiile morale nu sînt decît vorbe fără preț. Nu mai rămîne în noi decît singurul sentiment adevărat cu care ne-a înzestrat natura : instinctul conservării. În societățile voastre din Europa, acest instinct se numește *interes personal*. Dacă ai avea experiența mea de viață, ai ști că nu există decît un singur lucru, a cărui valoare e destul de sigură pentru a merita ca omul să se ocupe de el. Acest lucru este... AURUL. Aurul e întruchiparea tuturor forțelor omului.

Am călătorit, am văzut că pretutindeni sînt cîmpii sau munți : cîmpiile sînt plictisitoare, munții obosesc ; priveliștile sînt deci lipsite de sens. Cît despre moravuri, omul este același pretutindeni. Pretutindeni există lupta între sărac și bogat, pretutindeni ea este de neînlăturat ; este deci preferabil să fii cel care exploatează decît cel exploatat ; pretutindeni vei găsi oameni zdraveni, care muncesc, și oameni plăpîndi care se frămîntă ; pretutindeni plăcerile sînt aceleași, căci pretutindeni simțurile se tocesc și nu rămîne de pe urma lor decît un singur sentiment : vanitatea ! Vanitatea înseamnă adorarea Eului ! Vanitatea nu poate fi satisfăcută decît cu valuri de aur. Fantezia noastră are nevoie de timp, de mijloace fizice, de eforturi. Ei bine, aurul conține în el, în germene, totul și poate transforma totul în realitate.

Numai nebunii sau bolnavii pot găsi plăcerea amestecînd în fiecare seară cărțile de joc pentru a afla dacă vor cîștiga sau vor pierde ceva parale. Numai

proștii își irosesc timpul întrebându-se ce se întâmplă dacă cutare doamnă s-a culcat pe canapeaua ei singură sau cu cineva, dacă e sanguină sau limfatică, sau dacă are mai mult temperament decît virtute. Numai naivii pot crede că sînt folositori semenilor lor, dacă se indeletnicesc cu formularea unor principii politice pentru dominarea unor evenimente, care nu pot fi niciodată prevăzute. Numai neghiobilor le poate face plăcere să discute despre actori și să le repete frazele, să se plimbe în fiecare zi, asemeni unor fiare în cuști, cu singura deosebire că spațiul este mai mare — să se îmbrace pentru ochii altora, să mănince de ochii altora, să se mîndrească cu un cal sau cu o trăsură pe care vecinul nu poate să și-o procure decît cu trei zile mai tîrziu. Nu este oare aceasta viața parizienilor dumitale, rezumată în cîteva fraze? Hai să privim existența lor dintr-un punct de vedere mai înalt decît cel la care pot ajunge ei. Fericirea constă fie în emoții puternice care uzează, fie în ocupații foarte regulate, care fac din ea o mașină englezească, funcționînd ritmic. Deasupra acestor fericiri, mai există un fel de curiozitate, despre care se pretinde că este nobilă, anume dorința de a cunoaște tainele naturii sau de a-i imita creațiile. Nu regăsești în aceste cîteva cuvinte Arta sau Știința, Pasiunea sau Seninătatea. Ei bine, eu asist calm, ca la o paradă, la spectacolul patimilor omenеști ațîțate de jocul intereselor voastre sociale. Iar curiozitatea voastră științifică — un fel de luptă din care omul a ieșit întotdeauna învins — eu o înlocuiesc analizînd motivele care pun în mișcare Omenirea. Pe scurt, stăpînesc lumea fără nici o osteneală și lumea nu are nici o putere asupra mea. Ascultă-mă — continuă el — am să-ți povestesc ce s-a petrecut azi dimineață, și atunci ai să-mi înțelegi plăcerile.

Se ridică, închise ușa cu zăvorul, trase o perdea croită dintr-o tapițerie veche, făcînd să scirție ineale metalice pe galerie, și se așează din nou în fotoliu.

— Astăzi dimineață — urmă el — nu aveam de încasat decît două polițe, deoarece pe celelalte le

dădusem în ajun clienților mei, pe bani gheață. Cu atât mai bine! Pentru că la scontare mai scad costul drumului necesar încasării, reținând patruzeci de cenți pentru o cabrioletă imaginară. N-ar fi caraghios ca pentru un client să fiu nevoit să traversez întreg Parisul ca să scontez șase franci, eu care nu ascult de nimeni, care nu plătesc decît un impozit de șapte franci? Prima poliță, în valoare de o mie de franci, mi-a fost prezentată de un tînăr frumos, dintr-o familie bună, cu jiletcă aurie, lornion, cabrioletă, atelaj englez etc., și era semnată de una din cele mai frumoase femei din Paris, căsătorită cu un proprietar foarte bogat, un conte. De ce subscrisesse această contesă o poliță, nulă de drept, dar foarte avantajoasă de fapt? Pentru că asemenea femei nenorocite se tem de scandalul pe care l-ar putea provoca în căsnicia lor protestarea poliței și s-ar vinde pe ele însele mai degrabă decît să nu plătească. Voiam să cunosc valoarea ascunsă a acestei polițe. Ce era la mijloc? prostia, nesocotința, dragostea sau mila? A doua poliță, de aceeași valoare, semnată Fanny Malvaut, îmi fusese prezentată de un negustor de pînzeturi aflat în pragul falimentului.

Nici o persoană, cu oarecare credit la bancă, nu-mi calcă mie dugheana, și primul pas pe care-l face omul de la ușă spre biroul meu trădează disperarea, pericolul unui faliment și în special refuzurile pe care le-a întîmpinat din partea tuturor bancherilor. De aceea în fața mea nu văd decît niște cerbi încolțiți, hăituiți de ceata creditorilor. Contesa locuia pe strada Helder, iar Fanny în Montmartre. Cite presupuneri nu am făcut plecînd de acasă azi dimineață? Dacă aceste două femei nu vor putea achita sumele, mă vor primi cu mai mult respect decît dacă aș fi fost tatăl lor. Ce mai teatru o să-mi joace contesa pentru mia asta de franci! Mă va primi cu un zîmbet tandru, îmi va vorbi pe tonul drăgălaș rezervat de obicei beneficiarului poliței, mă va copleși cu vorbe mîngîietoare, mă va ruga poate, iar eu...

Bătrînul se opri o clipă, aruncîndu-mi o privire metalică.

— Iar eu voi fi neînduplecat ! continuă el. Voi juca rolul unui răzbnător, voi fi întruchiparea remuşcării. Dar să lăsăm deoparte presupunerile. Sosesc.

— Doamna contesă doarme, imi spune o cameristă.

— Cînd voi putea s-o văd ?

— La prînz !

— Doamna contesă este cumva bolnavă ?

— Nu, domnule, dar s-a întors de la bal la ora trei.

— Mă numesc Gobseck, comunică-i numele meu, voi fi aci la amiază.

Şi plec lăsîndu-mi pecetea pe covorul care acoperea lespezile scării. Îmi place să umplu de noroi covorele oamenilor bogaţi, nu din meschinărie, ci pentru a-i face să simtă gheara Nevoii. Sosind în Montmartre, în faţa unei case nu prea arătoase, deschid o poartă străveche şi mă pomenesc într-una din acele curţi întunecoase în care nu pătrunde niciodată soarele. Ghereta portarului era neagră, iar ochiurile ferestruicii semănau cu manşetele unui halat purtat prea multă vreme : aveau o culoare cafenie, cu pete de grăsime şi erau crăpate.

— E acasă domnişoara Fanny Malvaut ?

— Este plecată, dar dacă veniţi pentru o poliţă, banii sînt la mine.

— Am să revin, i-am spus.

De vreme ce suma se găsea la portar, voiam să cunosc fata : mi-o închipuiam drăguţă. Mi-am petrecut dimineaţa uitîndu-mă la gravurile expuse pe bulevard ; iar la ora douăsprezece fix, traversam salonul de lîngă camera contesei.

— Doamna mă va suna de îndată — îmi spusese camerista — nu cred că veţi putea s-o vedeţi.

— Voi aştepta, răspund eu, aşezîndu-mă într-un fotoliu.

Aud cum sînt trase storurile ; camerista se întoarce grăbită în salon şi-mi spune :

— Intraţi, vă rog.

După vocea ei mieroasă mi-am dat seama că stăpîna sa nu poate achita poliţa. Cît de frumoasă era femeia ce mi se arată atunci în faţa ochilor ! Îşi

aruncase în grabă pe umerii goi un șal de cașmir, în care se înfășura atât de strîns, încît i se puteau ghici formele, ca și cum ar fi fost goală. Purta un capot împodobit cu volane de dantelă albe ca zăpada, ceea ce vădea o cheltuială anuală de aproximativ două mii de franci pe an pentru o spălătoreasă de lux. Din turbanul ei frumos de madras⁹, legat cu neglijență după moda creolelor, se furișau bucle mari de păr negru. Patul ei era răvășit, desigur în urma unui somn foarte agitat. Un pictor ar fi plătit mult ca să poată privi cîteva clipe scena aceasta. Sub draperiile voluptuos atîrnate deasupra patului, se vedea o pernă trîntită peste o plapumă de mătase albastră, cu garnituri de dantelă ce contrastau viu cu fondul azuriu; perna aceasta păstra urmele unor contururi vagi, care ațîțau imaginația. Pe blana mare de urs, întinsă la picioarele leilor sculptați în lemnul de mahon al patului, străluceau doi pantofi de satin alb, aruncați la întîmplare, ca după oboseala unui bal. Pe scaun era trîntită o rochie mototolită, cu mînecele atîrnînd pe podea. Ciorapii, pe care i-ar fi putut lua cea mai ușoară adiere de vînt, se încolăceau pe piciorul unui fotoliu. Pe un divănaș zăceau niște jartiere albe. Un evantaliu de preț, pe jumătate desfăcut, strălucea pe cămin. Sertarele scrinului erau deschise. Ici-colo erau aruncate flori, diamante, mănuși, buchete, un corset. În aer pluteau vagi miresme. Domnea luxul și dezordinea, o frumusețe lipsită de armonie. Dar mizeria — a ei sau a adoratorului ei — ascunsă pînă atunci, începuse să-și ridice capul, arătîndu-și colții ascuțiți.

Fața obosită a contesei semăna cu această cameră, în care erau presărate urmele unei petreceri. Fleacurile astea risipite îmi trezeau mila; laolaltă ele pricinuiseră în ajun oarecare delir. Aceste rămășițe ale amorului străfulgerat de remușcări, acest tablou al unei vieți zgîmtoase de lux și risipă trădau o goană deznădăjduită după plăceri trecătoare. Petele roșii de pe obrazul tinerei femei îi vădeau finețea tenului, dar trăsăturile ei erau parcă îngroșate iar cearcănele viorii de sub ochi păreau nefiresc de adinci. Totuși sănătatea contesei era destul de înfloritoare pentru

ca frumusețea să nu-i fie știrbită de aceste semne de rătăcire. Ochii îi străluceau. Plină de viață și vigoare, semăna cu una din acele Herodiade¹⁰ pictate de Leonardo da Vinci (m-am ocupat cu negoțul de tablouri) ; nimic nu era meschin în liniile și trăsăturile feței ei ; inspira dragoste, dar îmi părea mai puternică decât însăși dragostea. Trecuse multă vreme de cind inima mea nu mai bătuse pentru o femeie. Nu venisem degeaba ! Aș da o mie de franci pentru o senzație care să-mi amintească de tinerețe.

— Domnul meu — imi spuse ea, arătându-mi un scaun — aveți bunăvoința să așteptați ?

— Pînă mîine la amiază, doamnă — răspunsei eu, împăturind la loc polița pe care i-o întinsesem — nu am dreptul să o protestez decât atunci.

Îmi spuneam în gînd : „Plătește-ți luxul, plătește-ți numele, plătește-ți fericirea, plătește-ți privilegiile de care te bucuri.“

Pentru a-și apăra averea, bogătașii au născocit tribunalele, judecătorii și ghilotina — un fel de lumînare în flacăra căreia se ard meștiurorii. Dar vouă, celor care dormiți pe mătase, vă este hărăzită remușcarea, voi trebuie să sorișiți din dinți în timp ce zîmbiți, voi trebuie să îndurați coșmarul monștrilor care vă îngheață inimile.

— Să protestați polița ?! asta vreți să faceți ? strigă ea pironindu-și ochii asupra mea, alît de puțin vă pasă de mine ?

— Dacă regele mi-ar datora bani, doamnă, și nu mi-i-ar înapoia, l-aș da în judecată mai repede decât pe oricare alt debitor.

În clipa aceea, se auzi o bătaie ușoară în ușă.

— Nu sînt aici ! spuse pe un ton furjos tînăra contesă.

— Anastasie, totuși țin foarte mult să te văd.

— Nu acum, dragul meu, răspunse ea cu o voce mai puțin aspră, dar totuși lipsită de căldură.

— Lasă glumele ! Doar vorbești cu cineva, replică intrînd în odaie un bărbat, care nu putea fi altcineva decât contele.

Contesa mi-a aruncat o privire și eu am înțeles-o :

devenise sclava mea. A fost o vreme, tinere, când poate aş fi fost destul de prost ca să renunţ la protestarea poliţei. În 1763, la Pondichéry, am iertat o femeie care m-a tras apoi pe sfoară. Aşa şi meritam. De ce avusesem încredere în ea ?

— Ce doreşte domnul ? mă întrebă contele.

Am băgat de seamă că femeia începuse să tremure toată, pielea albă şi catifelată a gâtului ei se înăsprise: cum se spune, în termeni populari, i se făcuse piele de găină. Eu râdeam şi pe faţa mea nu tresărea nici un muşchi.

— Domnul este unul din furnizorii mei, rosti ea.

Contele întoarse spatele, iar eu scosei din buzunar un capăt al poliţei. Văzînd acest gest neînduplecat, tînăra femeie se apropie de mine şi-mi întinse un diamant :

— Ia-l şi pleacă.

Am schimbat între noi cele două valori, am salutat-o şi am ieşit. După socoteala mea, diamantul făcea cel puţin o mie două sute de franci.

„Iată ce-i aduce pe oameni la mine, mi-am spus în sinea mea. Iată ce-i îndeamnă să fure milioane sau să-şi trădeze patria, sub aparenţele cele mai cuviincioase. Ca să nu se murdărească mergînd pe jos, marele senior sau cel care-l maimuţăreşte, face o dată o baie straşnică de noroi !” În clipa aceea, poarta cea mare se deschise şi cabrioleta tînărului care-mi prezentase poliţa intră în curte.

— Domnule — i-am spus eu după ce a coborît — vă rog să înapoiaţi aceste două sute de franci contesei şi să-i atrageţi atenţia că îi voi ţine la dispoziţie, timp de opt zile, zălogul ce mi-a înmînat astăzi dimineaţă.

Tînărul luă cele două sute de franci şi nu-şi putu stăpîni un zîmbet batjocoritor, ca şi cum şi-ar fi spus :

„Ha, ha ! a plătit. Cu atît mai bine !”

Am citit pe faţa lui viitorul contesei. Acest tînăr drăguţ, blond, rece, aventurier fără suflet, se va ruina, o va ruina şi pe ea, îl va ruina pe soţ, îi va ruina copiii, le va mîncă zestrea şi va provoca în saloanele

Parisului dezastre mai mari decît o baterie de obuziere în rîndurile unui regiment.

Am pornit spre Montmartre, spre locuința domnișoarei Fanny. Am urcat o scăriță foarte abruptă. Ajungînd la etajul cinci, am fost primit într-un apartament alcătuit din două camere, în care totul era curat ca o monedă proaspăt aurită. Nu am putut observa nici un fir de praf pe mobila din prima încăpere, în care m-a primit domnișoara Fanny — o tînră pariziană, îmbrăcată foarte modest : avea o față frumoasă și tînră, un aer atrăgător, iar părul castaniu, pieptănat cu grijă, i se arcuia pe tîmple, ceea ce scotea în relief frumusețea ochilor ei albaștri, limpezi, ca de cristal. Razele strecurate prin perdelele atîrnate la ferestre aruncau o lumină dulce asupra feței ei modeste. Numeroasele petice de pînză croită din jurul ei îmi arătară care îi era îndeletnicirea : era lenjereasă. Îmi apărea ca întruchiparea singurătății.

I-am întins polița, spunîndu-i că trecusem și dimineața, dar n-o găsisem acasă.

— Dar banii erau la portăreasă, răspunse ea.

M-am prefăcut că nu o aud.

— Se pare că domnișoara pleacă dis-de-dimineată de-acasă.

— Ies foarte rar în oraș ; dar cînd lucrezi noaptea, trebuie să faci o baie din cînd în cînd.

O privii. Într-o clipă am ghicit totul. Cine știe ce nenorocire o silea să lucreze ! Desigur că făcea parte dintr-o familie de fermieri cinstiți, pentru că obrații îi erau presărați cu pistrui — cum se întîmplă de obicei cu oamenii născuți la țară. Intreaga ei înfățișare avea un aer de virtute. Respiram parcă o atmosferă de sinceritate, de nevinovăție, care îmi primenea plămîinii. Biata fată, era credincioasă : deasupra patului ei simplu, de lemn, atîrna un crucifix împodobit cu două crengi de merișor. Eram aproape înduioșat și aș fi fost în stare să-i ofer bani cu o dobîndă de numai doisprezece la sută, ca să-și poată cumpăra vreun atelier mai bun.

Dar, poate că avea vreun văr care ar fi fost în stare să se îmbogățească de pe urma semnăturii ei și să

trăiască pe socoteala ei. Am plecat deci — nu voiam să mă las în voia gândurilor mele mărinimoase, pentru că avusesem adeseori prilejul să observ că, atunci cînd binefacerea nu dăunează binefăcătorului, omoară totuși pe cel care o primește.

Cînd ai intrat, mă gîndeam tocmai că Fanny Malvaut va fi o bună soție ; făceam o comparație între viața ei cinstită și singuratică și aceea a contesei, care apucînd de pe acum calea polițelor, se va prăbuși în prăpastia viciului.

— Ei bine — urmă el după o clipă de tăcere, în timpul căreia am putut să-l privesc niai îndeaproape — crezi că e puțin lucru să pătrunzi în felul acestor tainele cele mai ascunse ale inimii omenești, să te transpui în viața altora și să o privești în toată goliciunea ei ? Cît de variate sînt spectacolele ce ți se oferă : plăgi hidoase, chinuri ucigătoare, scene de dragoste, nenorociri pe care le așteaptă apele Senei, bucurii tinerești care duc la eșafod, rîsete deznădăjduite și serbări fastuoase. Ieri, o tragedie : un tată cumsecade care se asfixiază pentru că nu-și poate hrăni copiii. Mîine, o comedie : un tînar va încerca să-mi joace scena domnului Dimanche.¹¹, cu modificările de rigoare pentru epoca noastră.

Desigur că ai auzit laudele ce se aduc elocinței predicatorilor de astăzi. M-am dus și eu de cîteva ori să-mi pierd timpul ascultîndu-i — m-au făcut să-mi schimb părerea, dar năravul ba — după cum se spune. Află că un Mirabeau¹², un Vergniaud¹³ sau alții, asemenea proroci nu sînt decît niște bîlbîiți pe lîngă oratorii mei. Deseori s-a întîmplat ca o tînară îndrăgostită, un vechi comerciant pe pragul falimentului, o mamă dornică să ascundă greșcala fiului ei, un artist lipsit de pîine, un înalt personaj în dizgrație și gata să-și prăpădească, din lipsă de bani, rodul strădaniilor sale, să reușească să mă miște prin puterea vorbelor lor. Acești actori neîntrecuți jucau numai pentru mine, însă fără să mă poată amăgi. Privirea mea este la fel ca aceea a lui Dumnezeu, eu citesc în inimi. Nimic nu-mi poate fi tăinuit. Nu poți refuza nimic celui care leagă și dezleagă bătăerile pungi. Sînt destul de

bogat pentru a cumpara conștiințele celor care-i mănăvrea pe miniștri, începînd cu curierii și sfîrșind cu amantele : nu înseamnă oare asta să deții Puterea ? Aș putea avea femeile cele mai frumoase și mîngîierile lor cele mai fierbinți. Nu înseamnă asta oare Plăcere ? Iar orînduirea voastră socială nu se rezumă oare la Putere și la Plăcere ? În tot Parisul, sînt vreo zece ca mine, regi tăcuți și anonimi, arbitri ai destinelor voastre. Nu este oare viața o mașină pusă în mișcare de bani ?

Află de la mine că mijloacele se confundă întotdeauna cu rezultatele : nu vei reuși niciodată să desparți sufletul de simțuri, spiritul de materie. Aurul este idealul societății noastre contemporane.

Fiind legați prin aceleași interese, ne întrunim în anumite zile ale săptămînii la cafeneaua Thémis, de lîngă Pont-Neuf. Acolo, ne dezvăluim misterele finanței. Nimeni nu ne poate înșela asupra averii lui, noi cunoaștem secretele tuturor familiilor. Avem un fel de *carte neagră* în care sînt trecute informațiile cele mai importante despre creditul public, despre bancă, despre comerț. Noi, doctori ai bursei, formăm un tribunal de inchiziție, care judecă și analizează acțiunile cele mai neînsemnate ale tuturor celor care dețin o cît de mică avere și ghicim întotdeauna adevărul. Unul din noi supraveghează justiția, altul lumea financiarilor ; unul administrația, altul comerțul. Eu sînt cu ochii pe băieții de familie bună, pe artiști, pe oamenii din lumea mare și pe jucători, partea cea mai emoționantă a Parisului. Fiecare ne dezvăluie secretele vecinului. Pasiunile înșelate, vanitățile jignite devin guralive. Viciile, deziluziile, răzbunările sînt cei mai buni agenți de poliție.

Ca și mine, confrății mei au avut parte de toate bucuriile, s-au înfruptat din toate și au ajuns să nu iubească decît puterea și banul numai și numai pentru ele însele. Aici — spuse el arătîndu-mi camera lui rece și goală — amantul cel mai înflăcărat, care, aiurea, se înfurie pentru un singur cuvînt și scoate imediat sabia, se roagă cu mîinile împreunate ! Aici, negustorul cel mai fudul, femeia cea mai mîndră de

frumusețea ei, militarul cel mai truiaș se roagă și plîng de ciudă sau de durere. Aici se roagă artistul cel mai celebru și scriitorul, ale căror nume sînt destinate posterității. În sfîrșit, aici — adăugă el, ducîndu-și mîna la frunte — se află un talger în care sînt cîntărite moștenirile sau interesele întregului Paris. Mai crezi acum că nu se ascund bucurii sub această mască albă, a cărei imobilitate te-a mirat atît de des ? spuse el apropiindu-și fața palidă, care răsplinea un vag miros de bani.

M-am întors uluit în camera mea. Acest bătrînel uscățiv crescuse în ochii mei. Devenise pentru mine o imagine fantastică, întruchipînd puterea aurului. Viața, oamenii îmi făceau silă. „Oare totul trebuie să se mărginească la bani ?” mă întrebam eu. Îmi amintesc că am adormit foarte tîrziu. Vedeam munți de aur în jurul meu. Frumoasa contesă mă obseda. Voi mărturisi, spre rușinea mea, că ea înlăturase cu totul imaginea acelei ființe simple și caste, sortită muncii și anonimatului ; iar a doua zi de dimineață, în timp ce mă deșteptam, amețit de vis, blînda Fanny îmi apărură în toată frumusețea ei ; nu m-am mai gîndit decît la ea.

— Nu doriți un pahar de apă cu zahăr ? spuse vicontesa întrerupîndu-l pe Derville.

— Bucuros, răspunse el.

— Dar, în toată povestea asta nu văd nimic care ne privește pe noi, spuse doamna de Grandlieu și sună totodată.

— Drace ! exclamă Derville nemaiputîndu-se stăpîni, am s-o dezmeticesc de-a binelea pe domnișoara Camelia, spunîndu-i că fericirea ei a depins cîndva de taică Gobseck ; însă, cum bătrînul a murit în vîrstă de optzeci și nouă de ani, domnul de Restaud va intra în curînd în posesia unei frumoase averi. Mă simt dator să vă dau unele explicații în legătură cu asta. Cît despre Fanny Malvaut, o cunoașteți, este soția mea !

— Bietul băiat — spuse vicontesa — cu sinceritatea lui obișnuită, ar fi în stare să o mărturisească chiar și în fața a douăzeci de persoane !

— Aș striga-o în fața întregii lumi, răspunse avocatul.

— Servește-te, dragul meu Derville. Ai fost și vei fi totdeauna cel mai bun dintre oameni.

— Vă lăsasem în strada Helder, la o contesă, strigă unchiul, care ațipise între timp. Ce s-a mai întâmplat ?

— Cîteva zile după discuția pe care am avut-o cu bătrînul olandez, mi-am susținut teza, spuse Derville reluîndu-și povestirea. Am devenit licențiat în drept și apoi avocat. Bătrînul avar începu să-mi arate o încredere tot mai mare. Mă consulta gratuit în afacerile complicate, în care se lansa pe baza unor date sigure și care ar fi părut proaste oricărui cunoscător. Acest om, asupra căruia nimeni nu putea avea vreo înrîurire cît de mică, îmi asculta sfaturile cu un fel de respect. E drept că ele îi foloseau întotdeauna.

În sfîrșit, în ziua în care am fost numit șef al biroului în care lucram de trei ani de zile, am părăsit locuința din strada Grès și m-am mutat la patronul meu, care mi-a dat masă, casă și o sută cincizeci de franci pe lună. A fost o zi minunată ! Cînd mi-am luat rămas bun de la cămătar, acesta n-a manifestat nici bucurie și nici părere de rău ; nu mi-a cerut să vin să-l vizitez ; mi-a aruncat numai una din acele priviri, care la el păreau să trădeze o a doua vedere.

Peste opt zile, fostul meu vecin mă vizită pentru o afacere destul de încurcată, o expropriere ; continuă apoi să-mi ceară consultații gratuite, fără să se simtă cîtuși de puțin stingherit, ca și cum m-ar fi plătit pentru asta. La sfîrșitul celui de-al doilea an, prin 1818-1819, patronul meu, un om petrecăreț și foarte risipitor din fire, se văzu nevoit să-și vîndă biroul de notariat. Deși pe atunci birourile de notariat nu aveau valoarea uriașă la care s-au urcat în zilele noastre, patronul meu nu cerea pentru biroul său decît suma de o sută cincizeci mii franci. Un om întreprinzător, priceput și inteligent, ar fi putut să trăiască destul de onorabil, să plătească dobînzile și să se achite de datorie în zece ani, dacă inspira cît de cît încredere. Fiind cel de-al șaptelea copil al unui mic-burghez din Noyon, nu aveam nici o lăascaie și nu cunoșteam pe

lume alt capitalist decît petaica Gobseck. Nu ştiu ce ambiţie şi licărire de speranţă îmi dădură curajul să mă îndrept spre locuinţa lui.

Intr-o seară, deci, am pornit-o încetişor spre strada Grès. Inima îmi bătea cu putere cînd am ajuns la poarta întunecoasei clădiri. Mi-am amintit de tot ceea ce-mi povestise cîndva bătrînul avar, pe vremea cînd nu puteam bănuî cît de violente erau spaimele ce se dezlănţuiau în pragul acestei uşi. Aşadar, mă voi ruga şi eu de el, ca atîţia alţii. „Ba nu! — mi-am zis — un om cinstit trebuie să-şi păstreze în orice împrejurare demnitatea. Pentru avere, nu merită să fii laş, trebuie să te arăţi practic, aşa cum este şi el.“ După mutarea mea, taica Gobseck închiriasse camera unde locuisem ca să nu aibă vecini; în mijlocul uşii făcuse o ferestruică zăbreliată şi nu mi-a deschis pînă nu m-a recunoscut.

— Ştiu — îmi spuse el cu glăsciorul lui şuietător — patronul dumitale vinde biroul.

— Cum de-ai ştiut? N-a vorbit despre asta decît cu mine.

Buzele bătrînului se strînseseră spre colţurile gurii, întocmai ca nişte perdele şi surîsul acesta ciudat era însoţit de o privire rece.

— Trebuia să se producă acest eveniment pentru ca să vii la mine, adăugă el pe un ton sec, după ce mă lăsă timp de o clipă pradă buimăcelii.

— Ascultă-mă, domnule Gobseck, îi spusei eu, cău-tînd să par cît mai calm în faţa acestui bătrîn care mă tulbura cu focul ochilor săi neîndurători.

Făcu un gest, ca şi cum m-ar fi îndemnat să vorbesc.

— Ştiu că e foarte greu să te înduioşeze cineva. De aceea n-o să-mi risipesc elocinţa, încercînd să-ţi descriu situaţia în care se găseşte un avocat lipsit de orice mijloace, pentru care dumneata eşti singura speranţă, singura inimă pe lume în care poate găsi înţelegere pentru viitorul lui. Să lăsăm la o parte sentimentele. În afaceri se procedează ca în afaceri şi nu ca în romane, cu sentimentalism. Iată faptele: biroul de notariat al patronului meu aduce un venit anual de vreo douăzeci de mii de franci, dar cred că sub conducerea

mea va aduce patruzeci de mii. Vrea să-l vîndă cu cincizeci de mii de galbeni. Sînt sigur că dacă mi-ai împrumuta suma necesară, voi putea achita datoria în cel mult zece ani.

— Iată ce înscamnă să știi să vorbești, răspunse Gobseck, luîndu-mi mîna și strîngîndu-mi-o. De cînd mă ocup de afaceri, nimeni nu mi-a lămurit mai limpede motivele vizitei lui. Oferi ceva garanții ? întrebă el, măsurîndu-mă cu privirea din cap pînă în picioare. Zero, spuse el după o clipă. Ce vîrstă ai ?

— Peste zece zile voi împlini douăzeci și cinci de ani, i-am răspuns ; altfel nici n-aș putea trata afacerea.

— Desigur !

— Ei bine ?

— S-ar putea.

— Atunci, trebuie să ne grăbim, altfel s-ar putea ivi concurenți.

— Adu-mi mîine dimineață extrasul de naștere și vom vorbi de afacerea dumitale, trebuie să mă mai gîndesc.

A doua zi, la ora opt, eram din nou la bătrîn. Luă actul, își puse ochelarii, tuși, scui pă, își acoperi umerii cu șalul lui negru și citi în întregime extrasul scos din registrele primăriei. Apoi îl suci și-l învîrti, mă privi, tuși din nou, se foi pe scaun și-mi spuse :

— Vom încerca să rezolvăm afacerea asta.

Am tresărit.

— Din sumele pe care le dau cu împrumut — continuă el — scot de obicei cincizeci la sută, uneori o sută, două sau chiar cinci sute la sută.

La auzul acestor cuvinte am simțit un gol în inimă.

— Dar, fiindcă sîntem vechi cunoștințe, mă voi mulțumi cu douăsprezece și jumătate la sută dobîndă pe... Șovăi. Da, pentru dumneata mă voi mulțumi cu treisprezece la sută pe an. Îți convine ?

— Da, am răspuns eu.

— Dacă ți se pare prea mult, apără-te, Grotius !¹⁴ Îmi spunea Grotius în glumă. Cerîndu-ți treisprezece la sută îmi fac meseria ; gîndește-te dacă vei putea plăti atîta. Nu-mi plac oamenii care sînt de acord cu orice. E prea mult ?

— Nu — îi răspunsei — am să fac față muncind mai mult.

— Doar n-ai să plătești dumneata, ci clienții ! spuse el aruncându-mi o privire piezișă.

— Nu — îi strigai — eu voi fi cel care va plăti. Mai bine îmi tai mîna decît să jupoi oamenii !

— La revedere, îmi spuse taica Gobseck.

— Onorariile sînt fixe, îmi urmai eu gîndul.

— Nu sînt fixe pentru tranzacții, pentru aminări, pentru împăcări. În cazurile astea, poți cîștiga mii, chiar și zeci de mii de franci, după importanța intereselor în joc, pentru consultații, deplasări, concepte, memorii sau pledoării. Trebuie să știi să descoperi asemenea afaceri. Te voi recomanda drept cel mai savant și iscusit avocat, îți voi trimite atîtea procese de felul ăsta, încît confrății dumitale vor crăpa de ciudă. Werbrust, Palma, Gigonnet — confrății mei — îți vor încredința toate afacerile lor de expropriere — și se știe că nu duc lipsă de așa ceva. Vei avea deci două clientele, cea pe care ți-o vei cumpăra și cea pe care ți-o voi procura eu. Ar trebui chiar să-mi dai cincisprezece la sută, din cei o sută cincizeci de mii de franci ai mei.

— Fie, dar nu mai mult, i-am spus eu cu tonul unui om hotărît să nu mai cedeze nimic. Gobseck se îmbună și păru mulțumit de mine :

— Îi voi plăti chiar eu patronului dumitale, ca să obțin un privilegiu sigur asupra prețului și garanției.

— Ia-ți toate garanțiile pe care le dorești. Apoi, îmi vei prezenta cincisprezece polițe în alb, fiecare de cîte zece mii de franci. Cu singura condiție ca această dublă valoare să fie constatată !

— Nu ! mă întrerupse Gobseck. De ce să am eu mai multă încredere în dumneata decît dumneata în mine ?

Nu i-am răspuns.

— Apoi — continuă el pe un ton binevoitor — îmi vei rezolva afacerile fără pretenții de onorarii cît timp voi trăi, nu-i așa ?

— Fie, numai să nu dau bani din buzunarul meu.

— Bine, încuviință el. În plus — urmă bătrînul silindu-se din răsputeri să pară mai blajin — îmi vei îngădui să vin să te văd ?

— Te voi primi întotdeauna cu plăcere.

— Da, dar dimineața va fi foarte greu. Vei avea treburile dumitale, iar eu pe ale mele.

— Vino seara.

— Nu — se grăbi el să răspundă — va trebui să ieși în lume, să-ți vezi clienții. Iar eu mă întîlnesc cu prietenii mei la cafenea.

„Prietenii lui !“ gîndii eu.

— Ei bine — i-am spus — ce-ar fi să ne vedem la ora cinci ?

— Fie, făcu Gobseck. După bursă, la ora cinci. O să ne vedem în fiecare miercuri și sîmbătă. Vom discuta despre afacerile noastre ca doi prieteni. Ha, ha, uneori sînt vesel. O să mă servești cu o aripă de potîrnice și cu un pahar de șampanie și ne vom petrece vremea sporovăind. Știu o sumedenie de lucruri, care pot fi divulgate astăzi și care te vor învăța să cunoști oamenii și, îndeosebi, femeile.

— Sînt de acord în ce privește potîrnicea și șampania.

— Nu fi ușuratic, altfel îmi vei pierde încrederea. Nu trăi pe picior mare. Ia-ți o servitoare bătrînă, una singură. Am să te vizitez ca să mă asigur de sănătatea dumitale. Am plasat un capital în dumneata, ha, ha, trebuie, deci, să fii la curent cu ceea ce faci. Haide, vino astă-seară cu patronul dumitale.

— Ai putea să-mi spui, dacă nu sînt indiscret — îi întrebai pe bătrîn în pragul ușii — ce rol a jucat extrasul meu de naștere în afacerea asta ?

Jean-Esther van Gobseck dădu din umeri, surîse răutăcios și răspunse :

— Proști mai sînt tinerii ! Află, domnule avocat, un lucru pe care trebuie neapărat să-l știi dacă nu vrei să te lași tras pe sfoară : pînă la treizeci de ani, cinstea și talentul mai sînt încă un fel de ipotecă. După această vîrstă nu mai poți conta pe nimeni.

Și-mi închise ușa. După trei luni, eram avocat. Cîrînd după aceea am avut fericirea, doamnă, să mă

ocup de chestiunile privitoare la restituirea proprietăților dumneavoastră. Mi-am făcut un nume câștigînd aceste procese. Deși dobînzile datorate lui Gobseck erau enorme, în mai puțin de cinci ani m-am eliberat de orice obligații. M-am căsătorit cu Fanny Malvaut, pe care o iubeam din toată inima. Asemănarea destinelor, a strădaniilor și a succeselor noastre ne întărea iubirea. Un unchi al ei, fermier îmbogățit, murise lăsîndu-i șaptezeci de mii de franci, pe care i-am folosit pentru a-mi plăti datoria. De atunci am parte numai de fericire și bunăstare. Dar să nu mai vorbim despre mine, nimic nu este mai plicticos decît un om fericit. Să revenim la eroii povestirii mele. La un an după cumpărarea biroului, m-am dus, aproape fără voia mea, la o petrecere între bărbați. Unul din confrății mei, pierzînd un rămășag făcut cu un tînăr care pe atunci era la modă în lumea bună, oferise o masă. Tînărul acesta, domnul de Trailles, era cel mai desăvîrșit *dandy* de pe vremea aceea și se bucura de un renume extraordinar...

— Dar se mai bucură încă, îi tăie vorba contele. Nimeni nu poartă mai bine ca el o haină, nimeni nu conduce mai bine o cabrioletă. Maxime știe să joace, să mănînce și să bea cu o eleganță neîntrecută de nimeni. Se pricepe la cai, la pălării și la tablouri. Toate femeile sînt nebune după el. Cheltuiește și azi cam o sută de mii de franci pe an și nimeni nu-l știe să aibă vreo proprietate sau măcar vreo rentă. Este tipul cavalerului rătăcitor, pe care-l găsești prin saloane, iatacuri sau bulevarde — o amfibie care aduce tot atît de mult cu un bărbat cît și cu o femeie. Contele Maxime de Trailles este un original, bun la toate și la nimic, temut și disprețuit, care știe tot și n-are habar de nimic, deopotrivă în stare de o faptă bună și de o crimă, cînd laș, cînd nobil, mai degrabă acoperit de noroi decît pătat de sînge, avînd mai multe necazuri decît remușcări, mai preocupat să-și digereze bine prînzul decît să gîndească — un om care se prefacă că e pasionat, dar de fapt nu simte nimic. E inelul strălucitor care ar putea uni ocna cu înalta societate.

Maxime de Trailles aparține acelei categorii de oameni foarte inteligenți, din rîndurile cărora se ridică uneori un Mirabeau, un Pitt sau un Richelieu, dar care dau cel mai adesea elemente de teapa contelui de Horn, a lui Fouquier-Tinville sau a lui Coignard ¹⁵. —

— Ei bine — continuă Derville, după ce ascultă cuvintele contelui — bietul moș Goriot, unul din clienții mei, îmi vorbește foarte mult despre acest individ, dar evitasem pînă atunci în cîteva rînduri primejdioasa cinste de a-i fi prezentat în societatea pe care o frecventam. Totuși confratele meu stăruise atît de mult să-i făgăduiesc că voi veni la petrecere, încît nu puteam să nu mă duc, fără riscul de a fi învinuit de puritanism. V-ar fi greu, doamna mea, să vă închipuiți ce înseamnă o petrecere între burlaci. Este o strălucire și pedanterie fără pereche, este luxul pe care și-l permite din vanitate un avar, o singură zi din viață. Cînd intri, te uimește ordinea ce domnește pe masa scînteietoare de argintărie, cristaluri și pînzeturi brodate. Viața își arată fața ei cea mai înfloritoare : tinerii sînt plini de grație, surîd, vorbesc în șoaptă și arată ca niște mirese : în jurul lor totul este feciorelnic. După două ore însă, ai putea crede că ești în fața unui cîmp de bătălie după ce lupta s-a sfîrșit : pretutindeni dai de pahare în țândări, șervete mototolite, resturi de mîncare care-ți fac greață ; e o atmosferă de urlete asurzitoare, de toasturi hazlii, un potop de epigrame și glume proaste, obraji aprinși, ochi injectați, lipsiți de orice expresie, mărturisiri nestăpînite, care dezvăluie totul. În mijlocul acestei gălăgii infernale, unii sparg sticle sau cîntă ; alții se sfidează, se strîng în brațe sau se bat ; o sută de mirosuri se îmbină într-un singur miros dezgustător, iar nenumăratele voci se prefac în tot atîtea țipete ; nimeni nu mai știe ce mănîncă, ce bea sau ce spune ; unii sînt triști, alții sporovăiesc neconținut, cîte unul, maniac, repetă într-una același cuvînt, ca un clopot pus în mișcare ; altul vrea să domine acest tărăboi, iar cel mai înțelept propune o orgie.

Dacă ar intra acolo vreun om cu scaun la cap, ar crede într-adevăr că asistă la o orgie. Într-o asemenea

hărmălaie a încercat domnul de Trailles să-mi intre în grații. Mintea îmi rămăsese trează și eram cu băgare de seamă. Iar el, deși se prefăcea că-i beat, în limitele buneicuvințe — își păstrase sîngele rece și se gîndea la treburile lui. Nu știu cum se face, dar cînd am ieșit pe la ora nouă seara de la Grignon, eram parcă vrăjit de el și-i propusesem să-l duc a doua zi la taica Gobseck. Cuvintele : onoare, virtute, contesă, femeie cinstită, nenorocire reveneau ca într-un fel de magie, în frazele lui meșteșugite.

Cînd m-am trezit a doua zi dimineața și am încercat să-mi amintesc ce făcusem în ajun, mi-a venit foarte greu să leg cîteva gînduri. În sfîrșit, parcă-mi aminteam că fiica unuia din clienții mei era în primejdie de a-și pierde reputația, stima și dragostea soțului ei, dacă nu făcea rost în dimineața aceea de vreo cincizeci de mii de franci. Era vorba de niște datorii făcute la jocul de cărți, de conturile unui fabricant de trăsuri, de niște bani pierduți în nu știu ce fel. Faimosul meu tovarăș de petrecere mă asigurase că fata este destul de bogată, ca să-și poată reface averea făcînd economii timp de cîteva ani. Abia atunci am început să înțeleg pricina stăruințelor lui. Mărturisesc, spre rușinea mea, că nu bănuiam de loc cît de important era pentru taica Gobseck să se împace cu acest filfizon.

Tocmai cînd mă sculam din pat, intră domnul de Trailles. După ce am schimbat complimentele obișnuite, i-am spus :

— Domnule conte, nu văd de ce ați avea nevoie să vă prezint lui van Gobseck, cel mai politicoș și cel mai puțin gomos dintre toți capitaliștii. Vă va da bani dacă va avea, sau mai degrabă, dacă veți prezenta suficiente garanții.

— Domnule, departe de mine gîndul de a vă sili să-mi faceți un serviciu, chiar dacă mi l-ați făgăduit.

„Drace ! mi-am spus, să-l las oare pe acest individ să creadă că nu mă țin de cuvînt ?“

— Ieri am avut onoarea să vă spun că m-am certat fără rost cu taica Gobseck, continuă el. Dar deoarece este singura persoană din Paris care-ți poate da o sută de mii de franci imediat, chiar în prima zi a lunii,

v-am rugat să ne împăcați. Dar să nū mai vorbim despre asta...

Domnul de Trailles îmi aruncă o privire jignitoare, deși politicoasă, și dădu să plece.

— Sînt gata să vă însoțesc, i-am spus. Cînd am ajuns pe strada Grès, filizonul începu să privească împrejur cu o atenție și o tulburare care mă uimiră. Chipul lui devenea ba verde, ba roșu, ba galben și cînd zări poarta casei lui Gobseck i se iviră cîteva broboane de sudoare pe frunte. În clipa cînd coboram din cabrioletă, în strada Grès intră un cupeu. Ochiul de vultur al tînărului zări o femeie în acest cupeu și pe chipul lui apăru o expresie de bucurie sălbatică. Chemă un băiețel care tocmai-trecea pe acolo și-i dădu să-i țină calul. Am urcat apoi la bătrînul cămătar.

— Domnule Gobseck — i-am spus — îți aduc pe unul din cei mai buni prieteni ai mei (de care mă feresc ca de dracul), am adăugat eu în șoaptă, la urechea bătrînului. Din considerație pentru mine te rog să-l ajuți (cu dobînda obișnuită) și să-l scoți din încurcătură (dacă-ți convine).

Domnul de Trailles se înclină în fața cămătarului, se așeză și se pregăti să-l asculte, luîndu-și un aer slugarnic, a cărui grațioasă josnicie v-ar fi încîntat; dar Gobseck rămase nemișcat, nepăsător, în jilțul său din fața căminului. Semăna cu statuia lui Voltaire de sub peristilul Teatrului Francez, văzută seara. Își ridică puțin, ca și cum ar fi vrut să salute, tichia veche care-i acoperea creștetul. Craniul lui galben, astfel dezgolit, îl făcea să semene și mai mult cu statuia de marmură.

— Nu am bani decît pentru clienții mei, spuse el.

— V-ați supărat chiar atît de tare pentru că m-am ruinat în altă parte decît la dumneavoastră? răspunse contele rîzînd.

— V-ați ruinat? îl îngîină Gobseck, zeflemitor.

— Vreți să spuneți poate că un om care nu posedă nimic nu poate fi ruinat? Dar vă desfid să găsiți în tot Parisul un *capital* mai frumos decît ăsta, strigă filizonul ridicîndu-se și răsucindu-se pe călcîie.

Maimuțăreala asta, făcută de altfel cu destulă convingere, nu reuși să-l impresioneze pe Gobseck.

— Nu sînt eu oare prietenul intim al familiilor Ronquerolles, de Marsay, Franchessini, al celor două Vandenesse, al familiei Ajuda-Pinto, în sfîrșit al tuturor tinerilor celor mai la modă din Paris? La joc, sînt aliatul unui prinț și al unui ambasador pe care îi cunoașteți. Am veniturile mele la Londra, Carlsbad, Baden și Bath. Nu este oare aceasta industria cea mai înfloritoare?

— Adevărat.

— Ați făcut din mine un burete, pe legea mea, și mă încurajați să mă umflu în societate, pentru ca în momentele de criză să mă stoarceți; dar și dumneavoastră sînteți tot un burete, pe care îl va stoarce moartea.

— Posibil!

— Ce v-ați face fără risipitori? Alcătuim împreună un cuplu aidoma sufletului și trupului.

— E drept!

— Hai, să dăm mîna, bătrînul meu Gobseck, și fiți generos, dacă tot ce am spus este adevărat, drept și posibil.

— Ați venit la mine — răspuse cu răceală cămătarul — pentru că Girard, Palma, Werbrust și Gigonet sînt sătui de polițele dumneavoastră, pe care le oferă pretutindeni cu o pierdere de cincizeci la sută, dar care nu reprezintă de fapt nici douăzeci și cinci la sută, deoarece nu se oferă pentru ele decît jumătate din valoarea lor. Doamne! Ar fi oare normal să împrumut măcar un singur franc, unui om care are datorii de treizeci de mii de franci și nu are nici un sfanț? Ați pierdut zece mii de franci alaltăieri la balul de la baronul Nucingen.

— Domnule — răspuse contele cu o rară obrăznicie, măsurîndu-l cu o privire pe bătrîn — treburile mele nu vă privesc. Cine plătește la timp nu datorează nimic.

— Adevărat!

— Polițele mele vor fi achitate.

— Posibil!

— Și în acest moment singura chestiune care se pune între noi este de a ști dacă prezint garanții îndestulătoare pentru suma pe care vreau să o împrumut.

— Așa e !

În cameră se auzi uruitul cupeului care se oprea în fața porții.

— Mă duc să vă aduc ceva care vă va satisface, poate, exclamă tânărul.

— Oh, fiule ! strigă Gobseck, ridicându-se din jilt și întinzându-și brațele spre mine, după ce datornicul ieși din odaie. Dacă are zălog bun, mi-ai salvat viața ! Altfel n-aș fi rezistat. Werbrust și Gigonnet și-au pus în gând să-mi joace o festă. Datorită ție, voi râde pe socoteala lor astă-seară. Veselia bătrînului avea ceva înfricoșător. Pentru prima oară își manifesta sentimentele în prezența mea. Deși a fost atît de scurtă, nu voi uita niciodată această veselie .

— Fă-mi plăcerea și rămii aici, adăugă el. Deși acum sînt înarmat și sigur de lovitura mea, ca vîntătorul de tigri care trebuie să învingă sau să moară, mă tem totuși de ticălosul ăsta elegant.

Se așeză din nou în jiltul din fața biroului. Fața îi deveni din nou palidă și calmă.

— Oh — urmă el întorcîndu-se spre mine — vei vedea acum făptura aceea minunată, despre care ți-am vorbit cîndva, îi aud pașii aristocratici pe coridor.

Într-adevăr, tânărul reveni ținînd de mîină o femeie în care recunoscui pe contesa a cărei deșteptare din somn îmi fusese cîndva descrisă de Gobseck — una din cele două fiice ale lui moș Goriot.

La început, contesa nu m-a zărit. Eu stăteam în adîncitura ferestrei, cu fața lipită de geam. Intrînd în camera umedă și întunecoasă a cămătarului, ea aruncă o privire neîncrezătoare lui Maxime. Era atît de frumoasă, încît în ciuda păcatelor ei o compătimeam. Părea muncită de o spaimă cumplită, iar trăsăturile ei nobile și mîndre aveau o expresie răvășită rău ascunsă. Tânărul acela devenise geniul ei rău. Îl admiram pe Gobseck, care ghicise destinul celor două ființe cu patru ani în urmă, în cea dintîi poliță

„Desigur — mi-am spus — acest monstru cu chip de înger o domină, folosindu-se de toate slăbiciunile ei : vanitatea, gelozia, plăcerea, ispitele societății.”

— Dar pînă și virtuțile ei — exclamă vicontesa — au fost niște arme pentru el ; i-a stors lacrimi de devotament, a știut să exalte în ea mărinimia firească a femeilor și a abuzat de dragostea ei pentru a-i vinde atît de scump niște plăceri criminale.

— Trebuie să vă mărturisesc — spuse Derville, neînțelegînd semnele ce i le făcea doamna de Grandlieu — că nu o compătimeam de loc pe această nenorocită, atît de strălucitoare în ochii lumii și atît de înfricoșătoare pentru cei care îi puteau citi în suflet. Mă cuprindea însă groaza în fața asasinului ei, a acestui tînăr cu chip de înger, cu fruntea atît de senină, cu gura atît de fragedă, cu surîsul încîntător și dinții atît de albi. Amîndoi se găseau acum în fața judecătorului lor care-i cerceta cu privirea întocmai cum un bătrîn dominican din veacul al XVI-lea, ar fi privit de sus schingiuirea a doi mauri, în bezna subteranelor sfintei inchiziții ¹⁶.

— Spune-mi, domnule, există vreo posibilitate de a obține contravaloarea acestor diamante; dar cu condiția de a-mi păstra dreptul să le răscumpăr ? întrebă ea cu o voce tremurătoare, în timp ce-i întindea un sipet.

— Da, doamnă, am intervenit eu, arătîndu-mă.

Ea mă privi, mă recunoscu și, străbătută de un fior, îmi aruncă o privire, care în orice țară înseamnă : Taci !

— O asemenea învoială — am continuat eu — noi o numim vînzare cu drept de răscumpărare și constă în a ceda o proprietate mobilă sau imobilă pentru o anumită perioadă, după expirarea căreia se poate reintra în proprietatea obiectului respectiv, în schimbul unei anumite sume de bani.

Ea respiră ușurată. Conte Maxime încruntă din sprîncene, bănuind pesemne că în schimbul diamantelor, a căror valoare putea să scadă, cămătarul va oferi atunci o sumă mai mică. Gobseck, fără să se cîntească parcă, își luase lupa și începuse să cerceteze sipetul.

Nu voi uita niciodată expresia feței lui, chiar de-ar fi să trăiesc o sută de ani. Obrajii palizi i se coloraseră, ochii lui în care păreau că joacă reflexele pietrelor prețioase, erau mistuiți de o flacără nefirească. Se ridică, se duse la lumină și apropie diamantele de gura lui știrbă, ca și cum ar fi vrut să le înghită. Bolborosea cuvinte fără șir, ridicînd pe rînd spre lumină brățările, cerceii, colierele, diademele, pentru a le prețului apele, albeața, mărimea; le scotea din sîpet, le puneă la loc, le ridica iarăși, le clătina pentru a vedea toate reilexele, cu o patimă mai degrabă de copil decît de bătrîn, sau mai bine zis, de copil și de bătrîn laolaltă.

— Frumoase diamante! Ar fi prețuit trei sute de mii de franci înainte de revoluție. Ce ape! Iată niște diamante adevărate de Asia, venite din Golconda sau Visapur! Știți ce preț au? Nu, nă, numai Gobseck știe să le aprecieze în tot Parisul. Chiar și pe vremea Imperiului o asemenea podoabă ar fi costat peste două sute de mii de franci.

Și adăugă, cu un gest scîrbit:

— Acum diamantul se depreciază pe zi ce trece. De cînd s-a încheiat pacea, Brazilia ne-a năpădit cu diamante mai puțin albe decît cele din India. Femeile nu mai poartă asemenea diamante decît la curte. Doamna merge la curte?

În timp ce rostea aceste cuvinte înfricoșătoare, continua să cerceteze fiecare piatră, cu o bucurie de nedescris.

— Fără nici o pată, spuse el. Uite o pată. Uite și o zgîrietură. Frumos diamant.

Fața lui galbenă era atît de luminată de razele pietrelor, încît îmi veniră în minte acele vechi oglinzi verzui, pe care le găsești prin hanurile de provincie și care primesc, fără să întoarcă reflexele luminoase, dînd astfel călătorului destul de îndrăzneț pentru a cuteza să se privească în ele, imaginea unui om lovit de dambla.

— Ei bine? spuse contele atingîndu-l pe Gobseck pe umăr.

Bătrînul copil tresări. Își lăsa jucăriile, le puse pe birou, se așază iar în jilțul lui și redeveni cămătarul aspru, politicos și rece ca o coloană de marmură.

— Cît vă trebuie ?

— O sută de mii de franci pe trei ani, răspunse contele.

— Se poate ! spuse Gobseck scoțînd dintr-o cutie de lemn roșcat cîteva cîntare, neasemuit de precise.

Cîntări pietrele, evaluînd după ochi (dumnezeu știe cum !) greutatea monturilor. În tot timpul acestei operațiuni, pe fața lui se putea desluși lupta între bucurie și asprime. Contesa era cu desăvîrșire uluită. Părea că măsoară adîncimea hăului în care cădea. Mai era loc pentru remușcări în sufletul acestei femei, poate că nu era nevoie decît de un efort, de o mîină mărinoasă pentru a o salva. I-am întins-o pe a mea.

— Aceste diamante sînt ale dumneavoastră, doamnă ? am întreat-o cu o voce limpede.

— Da, domnule, răspunse ea, aruncîndu-mi o privire plină de mîndrie.

— Flecarule, scrie învoiala ! îmi spuse Gobseck ridicîndu-se și arătîndu-mi locul lui la birou.

— Doamna este desigur măritată ? mai întrebai eu. Ea dădu din cap.

— Nu voi face actul, strigai eu.

— Dar de ce ? întrebă Gobseck.

— De ce ? îngînai eu, trăgîndu-l pe bătrîn în adîncitura ferestrei, unde îi spusei în șoaptă :

— Pentru că învoiala va fi nulă, avînd în vedere că această femeie este supusă autorității bărbatului ei. Nu vei putea pretinde că nu știai acest lucru, el fiind constatat chiar în actul de vînzare. Vei fi deci obligat să înapoezi diamantele ce-ți vor fi cedate și a căror greutate, valoare și mărime vor fi specificate în act.

Gobseck mă întrerupse printr-un gest și se întoarse către cei doi vinovați.

— Are dreptate, spuse el. În cazul acesta, se schimbă socoteala. Vă dau optzeci de mii de franci numerar și-mi lăsați diamantele ! adăugă el cu o voce surdă și mîeroasă. În materie de bunuri mobiliare, posesiunea lor înseamnă drept de proprietate.

— Păi,... protestă tînărul.

— Dacă vă convine, bine, dacă nu, nu, îi răspunse Gobseck, înapoind cutia cu bijuterii contesei, sînt prea multe riscuri.

— Ați face mai bine să cereți iertare soțului, i-am spus eu la ureche, aplecîndu-mă spre ea.

Bătrînul înțelesese desigur cuvintele mele după mișcarea buzelor, îmi aruncă o privire metalică. Tînărul păli. Șovăiala contesei sărea în ochi. Contele se apropie de ea și, deși îi vorbea pe șoptite, auzii :

— Adio, scumpă Anastasie, fii fericită ! Cît despre mine, mîine nu voi mai avea nici o grijă.

— Domnule. — strigă ea către Gobseck — primesc oferta dumitale.

— Fie ! Vă lăsați cam greu, frumoasă doamnă, îi răspunse bătrînul.

Apoi iscăli un bilet de bancă în valoare de cincizeci de mii de franci și-l înmîină contesei.

— Și-acum — continuă el cu un surîs aidoma cu al lui Voltaire — o să completez restul de treizeci de mii de franci, prin polițe despre care nu se va putea spune că nu sînt valabile. Ba valorează cît niște lingouri de aur. Domnul mi-a spus adineauri : „*Polițele mele vor fi achitate*“, adăugă el, arătînd tratele subscrise de conte și protestate toate în ajun, probabil la cererea aceluia dintre confrății lui, care i le vînduse pe un preț de nimic.

Tînărul scoase un urlet, care părea să însemne : „Escroc bătrîn !“

Taica Gobseck rămase nepăsător și scoase dintr-o cutie o pereche de pistoale, spunînd pe un ton sec :

— În calitate de insultat, eu voi trage primul.

— Maxime, ești dator să ceri scuze domnului Gobseck, exclamă tremurînd contesa, cu o voce blîndă.

— Nu voiam să vă insult, bîlbîi tînărul.

— Știu — răspunse calm Gobseck — voiați doar să nu plătiți polițele.

Contesa se ridică, salută și ieși, cuprinsă desigur de o spaimă cumplită. Domnul de Trailles se văzu silit să o urmeze ; dar mai înainte de a ieși spuse :

— Dacă veți comite vreo indiscreție, domnilor, singele dumneavoastră sau al meu va curge.

— Amin, răspunse Gobseck, strângându-și pistoalele. Pentru a-ți pune în joc singele, trebuie mai întâi să-l ai. pușorule, și tu n-ai decît noroi în vine.

După ce ușa se închise și se auzi uruitul celor două trăsuri, Gobseck se sculă și începu să țopăie, spunînd mereu :

— Am pus mîna pe diamante ! Am pus mîna pe diamante ! Ce diamante frumoase ! Cît sînt de frumoase ! Și destul de ieftine. Ha, ha ! Werbrust și Gigonnet, voi credeți că l-ați tras pe sfoară pe taica Gobseck ! *Ego sum papa !*¹⁷ Sînt acum stăpînul vostru, al tuturor ! Mi-ați plătit cu vîrf și îndesat !... Ce mutre caraghioase au să mai facă deseară cînd între două partide de domino o să le povestesc cum s-au petrecut lucrurile.

Eram uimit de bucuria asta sinistră, de cruzimea asta sălbatică, ațîțată de stăpînirea cîtorva pietricele albe. Imi pierise glasul.

— Ha, ha !! tinere, spuse el. Deseară vom lua masa împreună. Ne vom distra acasă la tine, fiindcă eu nu am gospodărie. Restauratorii ăștia l-ar otrăvi și pe dracul cu supele, sosurile și vinurile lor.

Observîndu-mi expresia feței, își recăpătă brusc liniștea de gheață.

— Nici nu-ți poți închipui, spuse el așezîndu-se lîngă cămin, după ce își puse la încălzit o cană cu lapte. Vrei să mănînci acum cu mine ? urmă el. Poate că o să ne ajungă pentru amîndoi.

— Mulțumesc — i-am răspuns — de obicei nu mănînc pînă-n prînz.

În clipa aceea se auziră pași grăbiți pe coridor. Cineva se opri la ușa lui Gobseck și bătu de mai multe ori cu furie. Cămătarul aruncă o privire prin fereastră și deschise ușa, lăsînd să intre un bărbat de vreo treizeci și cinci de ani, care i se păru desigur inofensiv, în ciuda furiei sale. Noul venit era îmbrăcat foarte simplu și semăna cu răposatul duce de Richelieu¹⁸ : era contele, pe care probabil că-l cunoașteți și

care (iertăți-mi expresia) avea aerul aristocratic al oamenilor de stat din cartierul dumneavoastră.

— Domnule — spuse el adresându-se lui Gobseck, care redevenise calm — soția mea a ieșit de aici ?

— Tot ce se poate.

— Ei bine, domnule, nu înțelegeți ?

— Nu am avut cinstea să o cunosc pe soția dumneavoastră, răspunse cămătarul. Am primit foarte multe persoane azi dimineață : femei, bărbați, domnișoare care semănau cu niște tineri și tineri care aduceau a domnișoare. Mi-ar fi foarte greu să...

— Incetați cu glumele, domnule, e vorba de doamna care a ieșit tocmai acum de la dumneavoastră.

— Cum aş putea ști dacă dînsa este soția dumneavoastră — întrebă cămătarul — de vreme ce nu am avut niciodată plăcerea să vă văd ?

— Vă înșelați, domnule Gobseck, zise contele pe un ton ironic. Ne-am întâlnit într-o dimineață în odaia soției mele. Veniserăți să încasați o poliță subscrisă de ea dar pe care nu trebuia s-o plătească.

— Nu era treaba mea să cercetez în ce fel primise valoarea poliței, răspunse Gobseck, aruncînd o privire răutăcioasă contelui. Scontasem polița unui confrate al meu. De altfel — urmă cămătarul fără tulburare și fără grabă, turnîndu-și tacticos cafeaua în ceașcă — îngăduiți-mi să vă atrag atenția că nu există nici un temei să credeți că aveți dreptul de a-mi face observații la mine acasă : sînt major din anul al șaiszeci și unulea al secolului trecut.

— Domnule, ați cumpărat adineauri la un preț de nimic niște bijuterii de familie, care nu aparțineau soției mele.

— Deși nu mă consider obligat să vă pun la curent cu afacerile mele vă voi spune, domnule conte, că dacă doamna contesă v-a luat bijuteriile, s-ar fi convenit să-i preveniți printr-o circulară pe toți bijutierii, că nu trebuie să le cumpere. Ar fi putut să le vîndă cu bucată.

— Domnule — strigă contele — o cunoașteți pe soția mea !

— Zău ?

— Ea este supusă autorității soțului.

— Posibil.

— Atunci, nu avea dreptul să dispună de aceste diamante...

— Adevărat.

— Ei bine ?

— Ei bine, domnule, o cunosc pe soția dumneavoastră, firește că ea e supusă autorității soțului, de altfel ea se află sub autoritatea multora ; dar — nu cunosc diamantele dumneavoastră. Dacă doamna contesă semnează polițe, s-ar putea să se ocupe și cu comerțul, să cumpere diamante și să primească diamante ca să le vîndă. S-au mai văzut asemenea cazuri !

— Adio, domnule — strigă contele, palid de mînie — mai sînt pe lumea asta și tribunale !

— Adevărat.

— Domnul acesta — adăugă el arătînd spre mine — a fost martor la vînzare.

— Posibil.

Contele era gata să plece. Deodată, dîndu-mi seama de gravitatea lucrurilor, am intervenit între cele două părți.

— Domnule conte — îi spusei — aveți dreptate, și desigur că domnul Gobseck nu a greșit nici el cu nimic. Nu veți putea urmări pe cel care a luat bijuteriile fără să o amestecați în treaba asta pe soția dumneavoastră și oprobiul nu va cădea numai asupra ei. Sînt avocat, dar mă simt obligat, ca om mai mult decît ca persoană oficială, să vă declar că diamantele despre care vorbiți au fost cumpărate de domnul Gobseck de față cu mine ; socot însă că veți greși dacă veți contesta legalitatea acestei vînzări. De altfel obiectele în chestiune nu ar putea fi recunoscute decît cu greu. În fapt, ați avea dreptate, dar în fața justiției, ați pierde. Domnul Gobseck e prea cîștit ca să nege că această vînzare a fost făcută în folosul lui, cu atît mai mult cu cît conștiința și simțul datoriei mă silesc să o mărturisesc. Dar dacă veți intenta proces, domnule conte, rezultatele ar fi îndoielnice. Vă sfătuiesc deci să cădeți la învoială cu domnul Gobseck, care poate invoca buna lui credință, dar căruia în orice caz va trebui să-i

înapoiată suma fixată ca preț al vânzării. Ar fi bine să consimțiți la un contract de vânzare cu drept de răscumpărare pe termen de șapte sau opt luni, poate chiar un an, interval care v-ar îngădui să înapoiati suma împrumutată de doamna contesă, în afară de cazul când preferați să răscumparați chiar astăzi obiectele, oferind garanții pentru plata sumei.

Cămătarul continua să înmoaie pîinea în cafea și să mănînce cu aerul cel mai nepăsător, dar cînd auzi cuvîntul „învoială“, mă privi ca și cum mi-ar fi spus :

„Ia te uită, șmecherul ! Știe să profite de pe urma lecțiilor mele.“

I-am aruncat la rîndu-mi o privire, pe care a înțeles-o de minune. Afacerea era îndoielnică și destul de murdară ; trebuia să se ajungă cît mai repede la o învoială. Gobseck n-avea cum să nege cumpărarea, căci eu aș fi spus adevărul. Contele îmi mulțumi printr-un surîs binevoitor. După tocmeală, în cursul căreia Gobseck dădu dovadă de o iscusință și de o lăcomie care ar fi întrecut arta diplomatică a unui întreg congres, am pregătit un act prin care contele recunoștea că primise din partea cămătarului suma de optzeci și cinci mii de franci, inclusiv dobînzile, după achitarea căreia Gobseck se obliga să înapoieze diamantele contelui.

— Ce jaf ! exclamă soțul semnînd. Cum aș putea arunca o punte peste prăpastia asta ?

— Domnule — rosti Gobseck pe un ton grăv — aveți mulți copii ?

Contele tresări la auzul acestei întrebări, ca și cum, asemenea unui medic atotștiutor, cămătarul ar fi pus fără veste degetul pe rană. Soțul nu răspunse.

— Ei bine — vorbi mai departe Gobseck, înțelegînd ce însemna durerea mută a contelui — vă știu pe de rost viața. Această femeie este un demon, pe care probabil că-l mai iubiți ; vă înțeleg, m-a tulburat și pe mine. Poate că ați vrea să vă salvați averea, să o păstrați pentru unul sau doi din copiii dumneavoastră. Ei bine, aruncați-vă în viltoarea lumii, jucați, pierdeți averea aceasta, vizitați-l mercur pe Gobseck. Lumea va spune că sînt un evreu, un

arab, un cămătar, un pirat, că v-am ruinat ! Puțin îmi pasă ! Dacă cineva mă insultă, îl dobor ; nimeni nu mînuiește mai bine pistolul și sabia ca umilul dumneavoastră servitor. Asta o știe oricine ! Apoi, găsiți-vă un prieten, dacă puteți întîlni ceva de soiul ăsta, căruia să-i vindeți de formă averea dumneavoastră. Nu se numește aceasta un fideicomis ¹⁹ ? întrebă el întorcîndu-se spre mine.

Contele, care părea dus pe gînduri, ne părăsi spunînd :

— Veți avea banii mîine, domnule, pregătiți diamantele.

— Pare prost ca un om cinstit, îmi spuse rece Gobseck după plecarea contelui.

— Mai degrabă prost ca un om stăpînit de patimă.

— Contele îți datorează onorariul pentru întocmirea actului, îmi strigă el în clipa cînd mă îndreptam spre ușă.

Intr-o dimineată, la cîteva zile după această înîmplare, care mă inițiase în misterele înfricoșătoare ale unei femei din lumea bună, contele intră în biroul meu.

— Domnule — spuse el — am venit să vă consult într-o chestiune foarte gravă. Vă declar că am toată încrederea în dumneavoastră și sper să vi-o dovedesc. Purtarea pe care a-ți avut-o față de doamna de Grandlieu este mai presus de orice laudă.

— Vedeți deci, doamnă — spuse avocatul către vicontesă — că mi-ați plătit înmiit prețul unei acțiuni atît de simple.

M-am înclinat respectuos și i-am răspuns că îmi făcusem numai datoria de om cinstit, atît și nimic mai mult.

— Domnule — mi-a spus contele — am luat foarte multe informații asupra ciudatului personaj căruia îi datorăm situația dumneavoastră de astăzi. Pe cît îmi pot da seama, Gobseck este un filozof din școala cinicilor. Ce părere aveți despre cinstea lui ?

— Domnule conte, Gobseck este binefăcătorul meu... cu dobîndă de cincisprezece la sută, am adău-

gat rîzînd. Dar zgîrcenia lui nu mă poate face să-l dezvălui caracterul în fața unui necunoscut.

— Vorbiți, vă rog! Sinceritatea nu poate dăuna nici lui Gobseck și nici dumneavoastră. Nici nu mă aștept să descopăr un înger în persoana unui cămătar.

— Taica Gobseck — urmai eu — este adînc convins de un principiu, care stă la temelia întregii sale activități. După el, banul este o marfă care poate fi vîndută, scump sau ieftin, de la caz la caz, fără să-ți pătezi în vreun fel conștiința. În ochii lui, capitalistul este un personaj care intră în mod anticipat ca asociat în afacerile și speculațiile rentabile, prin dobînda pe care o cere pentru banii lui. Lăsînd de o parte principiile financiare și observațiile lui filozofice asupra sufletului omenesc, căre-i îngăduie să se comporte în aparență ca un cămătar, sînt adînc convins că, de îndată ce iese din sfera afacerilor, este cel mai sensibil și cel mai cîstît om din întreg Parisul. În el trăiesc doi oameni: un avar și un filozof, unul e meschin, celălalt e generos. Dacă va fi să mor, tutorele viitorilor mei copii va fi el. Iată cum mi-a dezvăluit experiența caracterul lui Gobseck. Nu cunosc nimic din trecutul lui. S-ar putea să fi fost pirat, poate că a străbătut întreaga lume făcînd trafic de diamante sau de oameni, de femei sau de secrete de stat, dar vă jur că nu există suflet omenesc mai călit și mai încercat ca al lui.

În ziua cînd i-am adus suma prin care îmi achitam complet datoria față de el, l-am întrebat, desigur cu oarecare ocoluri, ce l-a făcut să-mi ceară dobînzii atît de mari și care a fost motivul pentru care, vrînd să-mi facă un bine, mie, prietenului său, nu mi l-a făcut pînă la capăt.

— Fiul meu, te-am scutit de recunoștință, dîndu-ți dreptul de a crede că nu-mi datorezi nimic; în felul acesta, sîntem cei mai buni prieteni din lume. Răspunsul acesta, domnule, vi-l dezvăluie pe om mai bine decît orice cuvînte.

— Hotărîrea mea este luată, îmi spuse contele. Pregătiți actele necesare pentru a preda lui Gobseck

proprietatea bunurilor mele. Vă încredințez numai dumneavoastră, domnule, redactarea unui act secret, prin care el va declara că această vânzare este simulată și se va obliga să înmîneze averea mea, administrată așa cum va crede el de cuviință, fiului meu cel mai mare, cînd acesta va deveni major. Și acum, domnule, trebuie să vă mai spun ceva: mă tem să țin la mine acest act atît de important. Nu am curajul să-l încredințez fiului meu, deoarece cunosc dragostea pe care o poartă mamei sale. În felul acesta, totul este prevăzut.

Contele tăcu o clipă. Părea foarte neliniștit.

— Vă rog să mă scuzați — urmă el — sînt tare suferind, starea sănătății mele mă îngrijorează. De curînd am avut mari supărări și aceasta este pricina pentru care trebuie să iau asemenea măsuri importante.

— Domnule — i-am spus eu — îngăduiți-mi să vă mulțumesc mai întii pentru încrederea pe care mi-o acordați. Dar trebuie să o îndreptățesc atrăgîndu-vă atenția că prin aceste măsuri îi dezmoșteniți de tot pe... ceilalți copii. Ei poartă numele dumneavoastră. Chiar dacă ei n-ar fi decît copiii unei femei iubite odinioară, dar astăzi decăzută, și tot ar avea dreptul la o anumită existență. Vă declar că nu voi primi misiunea cu care vreți să mă onorați, dacă nu veți îngriji și de soarta lor.

Aceste cuvinte îl tulburară peste măsură pe contele. Ochii i se umeziră. Îmi strînse mîna, spunînd :

— Nu vă cunoșteam încă bine. Mi-ați pricinuit și bucurie, și durere totodată. Vom stabili în prevederile actului partea ce li se cuvine acestor copii...

L-am însoțit pînă la ușa biroului meu și mi s-a părut că citesc pe fața lui mulțumirea sufletească pe care i-o pricinuia acest act de dreptate.

— Iată deci, Camelia, cum apucă tinerele femei pe calea pierzaniei. Uneori e de ajuns un dans, o melodie cîntată la pian, o plimbare la țară, pentru a pricinui o nenorocire îngrozitoare. Poți aluneca în prăpastie ascultînd îndemnurile vanității, orgoliului, încrezîndu-te într-un surîs, din nebunie sau din

nesocotință ! Rușinea, Remușcarea și Mizeria sînt cele trei Furii în mîinile cărora cad negreșit femeile de îndată ce depășesc marginile...

— Sărmana Camelia, pică de somn, spuse vicontesa întrerupîndu-l pe avocat. Du-te, fata mea, du-te la culcare, sufletul tău nu are nevoie de pilde atît de înfricoșătoare ca să rămînă curat și plin de virtute.

Camelia de Grandlieu înțelese vorbele mamei sale și plecă.

— Ai mers puțin cam prea departe, dragul meu Derville — spuse vicontesa — avocații nu sînt nici mame, nici propovăduitori.

— Dar zierele sînt de o mie de ori mai...

— Sărmanul meu Derville ! îi tăie vorba vicontesa, nu te mai recunosc. Îți închipui că fiica mea citește zierele ? Povestește mai departe, adăugă ea după o clipă.

— Au trecut trei luni de la ratificarea vînzării efectuate de către conte în folosul lui Gobseck...

— Acum, că fiica mea nu mai e de față, poți pronunța numele contelui de Restaud, spuse vicontesa.

— Fie ! continuă avocatul. Mult timp după scena aceea, nu promisem încă actul ce trebuia să rămînă în mîinile mele. La Paris, avocații sînt prinși într-un vîrtej care-i face să nu se mai poată ocupa de afacerile clienților lor decît în măsura în care se ocupă și aceștia de ele, în afară de excepțiile pe care știm să le facem. Totuși, într-una din zilele cînd cămătarul lua masa la mine, l-am întrebat, la sfîrșitul mesei, dacă știe de ce domnul de Restaud nu-mi mai dădea nici un semn de viață.

— Are motive cît se poate de întemeiate. Contele este pe moarte. Omul ăsta este una din acele ființe simțitoare, care, neștiind să lupte împotriva necazurilor, se lasă ucis de ele. Viața este o muncă, un meșteșug pe care trebuie să te ostenești să-l înveți. Atunci cînd un om a cunoscut viața, trecînd prin durerile ei, fibrele sufletului lui se oțlesc și capătă o oarecare mlădiere, care-i îngăduie să-și stăpînească

sentimentele ; nervii lui devin un fel de arcuri de oțel, care se îndoaie fără să se rupă ; dacă stomacul este sănătos, un om astfel pregătit poate trăi tot atît de mult cît și cedrii Libanului, care, trebuie să recunoști, sînt niște copaci fără pereche.

— Conte le e chiar pe moarte ? l-am întrebat.

— Se prea poate, mi-a răspuns Gobseck. Succesiunea lui va fi o afacere grasă pentru dumneata.

L-am privit și i-am spus, încercînd să-i pătrund intențiile.

— Spune-mi, te rog, de ce eu și contele sîntem singurele persoane cărora le arăți interes ?

— Pentru că sînteți singurii care v-ați încredințat mie, fără tertipuri, mi-a răspuns el.

Deși eram îndreptățit să cred, în urma acestui răspuns, că Gobseck nu va abuza de situație, dacă actul secret se va pierde, m-am hotărît totuși să-l vizitez pe conte. Sub cuvînt că am treabă, am plecat.

Curînd am ajuns la locuința lui de pe strada Helder. Am fost condus într-un salon, în care contesa se juca cu copiii. Cînd valetul mă anunță, contesa se ridică brusc, veni în întîmpinarea mea și se așeză, lăcută, arătîndu-mi cu mîna un fotoliu de lîngă cămin. Își pusese pe față masca de nepătruns a femeilor de lume, care știu atît de bine să-și ascundă pasiunile. Necazurile îi ofiliseră de pe acum fața ; rămăseseră numai trăsăturile ei minunate, ca unica mărturie a frumuseții trecute.

— Doamnă, trebuie neapărat să vorbesc cu domnul conte...

— Veți fi deci mai privilegiat decît mine, mă întrerupse ea. Domnul de Restaud nu vrea să vadă pe nimeni, cu chiu cu vai se lasă examinat de medic. Refuză orice îngrijire ; chiar și pe ale mele. Bolnavii au atîtea ciudățenii ! Se poartă ca niște copii, nu știu ce vor.

— Poate că asemenea copiilor, știu prea bine ce vor.

Contesa roși. Mă cam căiam de această replică, demnă de Gobseck.

— Dar — urmai eu ca să schimb vorba — mi se pare cu neputință ca domnul Restaud să stea tot timpul singur.

— Fiul lui cel mare e lângă el, spuse ea. În zadar o cercetai cu privirea — de data aceasta, contesa nu mai roși, și mi se păru că se înverșuna să nu mă lase să-i pătrund tainele.

— Trebuie să înțelegeți, doamnă, că nu vreau să fiu indiscret, cerînd această întrevvedere. Sînt în joc interese foarte importante... Îmi mușcai buzele, dîndu-mi seama că alesesem o cale greșită. De altfel contesa profită numai decît de zăpăceala mea.

— Interesele mele nu sînt deosebite de cele ale soțului meu, spuse ea. Nu există nici un motiv să nu puteți discuta cu mine.

— Chestiunea pentru care am venit nu-l privește decît pe domnul conte, am răspuns eu cu hotărîre în glas.

— Îi voi comunica dorința dumneavoastră de a-l vedea.

Tonul politicoș cu care rosti această frază și întreaga ei ținută nu m-au putut înșela : am înțeles că nu-mi va îngădui niciodată să mă apropiu de soțul ei. Am mai vorbit puțin despre o seamă de lucruri neînsemnate, pentru ca s-o pot urmări pe contesă ; dar, ca toate femeile care și-au pus în gînd ceva, ea știa să se prefacă, atingînd acea perfecțiune rară, care, la femei, reprezintă cel mai înalt grad al perfidiei. Îndrăznesc să afirm că mă așteptam la orice din partea ei, chiar și la o crimă. Această presimțire se întemeia pe ceea ce înțelegeam din gesturile, privirile, purtările și chiar inflexiunile vocii ei.

Am plecat.

Acum vă voi descrie întîmplările cu care se încheie această aventură, adăugînd o serie de fapte care mi-au fost dezvăluite cu timpul, precum și amănuntele pe care perspicacitatea lui Gobseck sau a mele-a putut surprinde. Din clipa în care contele de Restaud s-a prefăcut că se aruncă în vîltoarea plăcerilor și că vrea să-și risipească averea, au avut loc între cei doi soți scene nebănuite de nimeni, care

au îngăduit contelui să-și facă o părere și mai proastă despre soția sa decît pînă atunci. De îndată ce s-a îmbolnăvit și nu s-a mai putut scula din pat, a început să-și manifeste ura față de soția și cei doi copii mai mici ; le-a interzis să intre în camera lui, iar atunci cînd au încercat să nu țină seama de acest ordin, domnul de Restaud a avut asemenea crize, încît medicul a stăruit foarte serios pe lîngă contesă și a obținut ca ordinele soțului ei să nu mai fie nesocotite.

Desigur că doamna de Restaud, văzînd că pămînturile, proprietățile familiei și chiar casa în care locuia, trec treptat în mîinile lui Gobseck (care părea să-l întruchipeze pe căpcăunul din povești, înghițindu-le averea), a înțeles planurile soțului ei. Domnul de Trailles, fiind pe atunci prea hărțuit de creditorii lui, plecase în Anglia. Numai el ar fi putut să o pună la curent pe contesă cu măsurile luate de domnul de Restaud împotriva ei, la propunerea lui Gobseck. Se spune că ea a rezistat foarte mult pînă să-și pună semnătura, fără de care, potrivit legilor noastre, actele de vînzare nu sînt valabile. Ea credea că soțul ei își transformă averea în titluri și că puținele polițe care o reprezentau fuseseră depuse în vreo casetă, la vreun notar sau poate la bancă. După socotelile ei, domnul de Restaud trebuia totuși să aibă un act prin care fiul său mai mare să poată reintra în proprietatea bunurilor la care ținea mai mult. De aceea ea luase hotărîrea de a ține sub cea mai strictă supraveghere camera soțului ei.

Începu să domnească ca un despot în casă, spionînd în dreapta și în stînga. Stătea toată ziua în salonul de lîngă camera contelui, de unde putea să deslușească pînă și șoaptele și mișcările lui cele mai neînsemnate. Noaptea, puneă să i se aducă un pat tot în salonul acela, în care de altfel, stătea trează, mai tot timpul. Față de doctor, ea arăta un interes deosebit. Devotamentul acesta stîrni admirație. Știa să ascundă, cu iscusința fățarnicilor, antipatia pe care o avea față de ea domnul de Restaud și juca atît de perfect rolul îndureratei, încît i se duse vestea.

Cîteva bigote crezură chiar că în felul acesta contesa își răscumpăra păcatele. De fapt ea era urmărită de gîndul mizeriei care o aștepta după moartea contelui, dacă nu va fi destul de dibace în aceste momente.

Iată cum, deși alungată de lîngă patul de suferință în care se chinuia soțul ei, această femeie urzise un cerc magic în jurul lui.

Departe și totuși aproape de el, căzută în dizgrație și totuși atotputernică, apărca ca o soție devotată, dar de fapt îi aștepta moartea pentru a pune mîna pe avere, întocmai ca acea gînganie de cîmp ghemuită în fundul gropii de nisip săpată în formă de spirală, care-și pîndește prada, ascultînd căderea fiecărui firicel de nisip. Chiar și judecătorul cel mai sever ar fi recunoscut că femeia asta își iubea la nebunie copiii. Se spune că moartea tatălui ei a fost pentru ea o lecție. Își idolatriza copiii și de aceea și-a ascuns păcatele în fața lor, vîrsta lor i-a îngăduit să-și atingă țelul și să se facă iubită de ei, dîndu-le cea mai bună și mai strălucită educație.

Mărturisesc că nu-mi pot înăbuși sentimentul de admirație și compătimire față de această femeie, sentiment pentru care Gobseck mă lua mereu în rîs. Pe vremea aceea, contesa, care își dădea seama de ticăloșia lui Maxime, răscumpără prin lacrimi amare greșelile trecutului. Aceasta este părerea mea. Oricît de respingătoare erau măsurile pe care le lua pentru a recîștiga averea soțului ei, ele izvorau din dragostea de mamă și din dorința ei de a repara greșelile săvîrșite față de copii. Și în afară de aceasta, poate că, așa cum se întîmplă cu unele femei care au trecut prin furtuna palimilor, simțea nevoia să redevină virtuoasă. Poate că nu a cunoscut prețul virtuții decît în clipa cînd a cules fructele amare ale păcatelor ei. Ori de cîte ori tînărul Ernest ieșea din camera tatălui său, era supus unui interogatoriu sever în legătură cu tot ceea ce spusese sau făcuse contele. El îi făcea mamei lui pe plac, crezînd că nerăbdarea ei izvorăște dintr-un sentiment de dragoste

pentru conte, ba chiar îi spunea mai mult decît întreba ea.

Vizita mea a fost pentru contesă o străfulgerare, a făcut-o să vadă în mine un instrument al răzbnării contelui. De aceea hotărî să nu-mi îngăduie să mă apropii de muribund. Presimţind o nenorocire, cu doream neapărat să-l văd pe contele de Restaud, mai ales că eram neliniştit de soarta actului; dacă acesta ar fi căzut în mîinile contesei, ea ar fi putut să-l folosească şi atunci ar fi început o serie nesfîrşită de procese între ea şi Gobseck. Îl cunoşteam prea bine pe cămătar pentru a-mi da seama că nu va înapoia niciodată averea contesei şi existau nenumărate posibilităţi de interpretare a termenilor acestui act, ale cărui prevederi nu puteau fi înfăptuite decît de mine. În dorinţa de a preîntîmpina atîtea nenorociri, m-am dus încă o dată la contesă.

— Am observat, doamnă — spuse Derville adresîndu-se vicontesei de Grandlieu pe un ton confidenţial — am observat că există anumite fenomene morale cărora nu li se acordă destulă atenţie în societate. Fiind din fire înclinat spre observaţie, am ajuns fără să vreau ca în afacerile de care mă ocup şi în care pasiunile sînt puternic puse în mişcare, să-mi exercit acest spirit de analiză. Am privit întotdeauna cu un sentiment de mirare mereu reînnoit, faptul că gîndurile tainice şi ideile a doi adversari sînt totdeauna ghicite reciproc. Uneori cei doi duşmani au aceeaşi luciditate de gîndire, aceeaşi forţă de pătrundere intelectuală, ca şi doi îndrăgostiţi, care ghicesc unul în sufletul celuilalt.

De aceea, cînd ne-am aflat faţă în faţă, contesa şi cu mine, am înţeles dintr-o dată pricina antipatiei pe care o nutrea pentru mine, deşi îşi ascundea sentimentele sub masca cea mai graţioasă a politetii şi a bunăvoinţei. Era silită să se destăinuiască în faţa mea şi e cu neputinţă ca o femeie să nu urască pe bărbatul în faţa căruia trebuie să roşescă. Ea ghicise că deşi soţul ei mi se încredinţase pe deplin, nu-mi dăduse încă pe mînă averea. Convorbirea dintre noi, de a cărei relatare vă scutesc, mi-a rămas

vie în amintire, ca una din băcăliile cele mai periculoase pe care a trebuit să le dau.

Contesa, înzestrată din fire cu toate însușirile necesare pentru a fermeca, s-a arătat rînd pe rînd mlădiaoasă, mîndră, lingușitoare și încrezătoare; a încercat chiar să-mi ațite curiozitatea, să-mi cucerească inima, pentru a mă domina: dar a dat greș. Cînd m-am ridicat să plec, am surprins în ochii ei o sclipire de furie și de ură, de care m-am cutremurat. Ne-am despărțit dușmani. Ar fi vrut să mă nimicască, mie însă mi-era milă de ea, simțămînt care, pentru anumite caractere echivalează cu cea mai groaznică jignire. Simțămîntul acesta a răzbătut în ultimele cuvinte pe care i le-am spus. I-am sădit, cred, o spaimă cumplită în suflet, spunîndu-i că oricum va proceda, va fi în orice caz ruinată.

— Dacă l-aș putea vedea pe domnul conte, cel puțin averea copiilor dumneavoastră...

— Voi fi la discreția dumneavoastră, îmi tăie ea vorba, cu un gest disprețuitor. De vreme ce puseseam problema atît de limpede, m-am hotărît să salvez această familie de la mizeria care o aștepta. Eram decis să săvîrșesc chiar și falsuri judiciare, pentru a-mi atinge scopul. Iată cum am procedat. L-am pus sub urmărire pe contele de Restaud pentru o datorie fictivă în favoarea lui Gobseck și am obținut condamnarea lui. Contesa a ascuns această procedură, dar în felul acesta am obținut dreptul de a sigila averea contelui, după moartea lui. L-am cumpărat pe unul din servitori și am obținut de la el făgăduiala că de îndată ce contele va fi pe pragul morții, va veni să mă anunțe, chiar și la miezul nopții, ca să pot interveni imediat și, amenințînd-o pe contesă cu punerea neîntîrziată a sigiliilor, să pot salva în felul acesta actul secret. Am aflat mai tîrziu că femeia aceasta studia codul în timp ce auzea gemetele bărbatului ei în agonie.

Dacă s-ar descoperi un mijloc de a zugrăvi gîndurile oamenilor, cît de înfricoșătoare ar fi tablourile care înfățișează sufletele celor din jurul patului unui muribund! Și întotdeauna pricina intrigilor care

se urzesc, a planurilor care se pun la cale, este averea !

Să lăsăm însă amănuntele astea destul de plicticoase, dar care v-au înlesnit să înțelegeți suferințele acestei femei, ale soțului ei, și care v-au dezvăluit poate secretele cîtorva căsnicii asemănătoare. De două luni, contele de Restaud, împăcat cu propria-i soartă, zăcea la pat, singur, în camera lui. O boală nimicitoare îi vlăguise cu încetul trupul și mintea. Stăpînit de acele manii bolnăvicioase, a căror ciudățenie pare inexplicabilă, nu dădea voie să se deretice în camera lui, refuza orice fel de îngrijiri și chiar să i se facă patul. Această apatie totală își pusese pecetea și în jurul lui : obiectele din odaie erau aruncate vraiste ; mobilele cele mai prețioase erau acoperite de praf și pînze de păianjen. Deși pe vremuri fusese bogat și foarte rafinat în gusturi, se complăcea acum să privească tabloul jalnic al camerei lui, în care căminul, biroul și scaunele erau încărcate cu obiecte trebuincioase unui bolnav : sticlute goale sau pline, aproape toate murdare, rufe risipite, farfurii sparte — în fața căminului se vedea un vas pentru încălzitul patului, apoi o putină, încă plină cu apă minerală. Fiecare amănunt al acestui haos respingător îți dădea simțămîntul nimicniciei. Moartea se furișa în lucruri, înainte de a-l năpădi pe om. Contele ura lumina, obloanele ferestrelor rămîneau închise și întunericul sporea și mai mult aspectul sumbru al acestei triste încăperi.

Bolnavul slăbise peste măsură. Numai ochii, în care părea că se refugiase toată viața, îi rămăseseră strălucitori. Paloarea obrazilor lui te înspăimînta, ca și părul, crescut sălbatic, pe care nu voise să-l tundă niciodată și care-i cădea în şuvițe lungi peste obraji, lipindu-se de ei. Semăna cu pustnicii fanatici din deșert. Suferința slîngea toate sentimentele omenești în omul acesta, în vîrstă de numai cincizeci de ani, pe care odinioară întreg Parisul îl cunoscuse ca un om atît de inteligent și fericit.

La începutul lunii decembrie a anului 1824, într-o dimineață își îndreptă privirile spre fiul său Ernest,

care stătea la picioarele patului și se uita melancolic la el.

— Te doare? îl întrebă tânărul viconte.

— Nu! răspunse el cu un suris înspăimântător: toată durerea este *aici și în jurul inimii*.

Și după ce arată spre cap cu mîna, apăsă cu degetele descărnate pe pieptul scobit. Lui Ernest îi dădură lacrimile.

— De ce nu vine domnul Derville? întrebă contele pe valetul său, pe care-l credea foarte devotat, dar care de fapt era omul contesei.

— Cum se poate una ca asta, Maurice? strigă muribundul, care se ridicase într-o rîină și părea că și-a recăpătat luciditatea. Este a șaptea sau a opta oară în timp de cincisprezece zile că te trimit la avocatul meu, și tot nu a venit? Credeți că vă puteți bate joc de mine? Du-te imediat la avocat, adu-mi-l încoace. Dacă nu-mi îndeplinești porunca, mă scol și mă duc chiar eu.

— Doamnă — îi spuse valetul contesei ieșind din camera contelui — ați auzit ce-a spus domnul conte; ce trebuie să fac?

— Te vei preface că te duci la avocat și te vei reîntoarce spunînd că este plecat undeva la șaizeci de kilometri de aici, pentru un proces foarte important. Vei adăuga că se reîntoarce la sfîrșitul săptămîinii.

„Bolnavii se lasă ușor amăgiți asupra soartei lor — gîndi contesa — așa încît va aștepta întoarcerea lui Derville.”

În ajun doctorul declarase că nu știa sigur dacă soțul ei va mai trăi douăzeci și patru de ore. Cînd, după două ore, valetul se întoarse la stăpînul lui cu răspunsul acela care-i lua orice nădejde, muribundul se arătă foarte neliniștit.

— Doamne, dumnezeule! bolborosi el de cîteva ori, nu mai am încredere decît în tine.

Îl privi timp îndelungat pe fiul său, apoi îi spuse cu o voce stînsă:

— Ernest, copilul meu, ești foarte tînăr, dar ai o inimă bună și înțelegi desigur sîințenia făgăduinței

făcute unui muribund, unui tată. Te simți în stare să păstrezi un secret, să-l îngropi în tine, astfel încît nici măcar mama ta să nu-l bănuiască ? Astăzi, fiul meu, în casa asta nu mai pot avea încredere în nimeni altcineva în afară de tine. N-ai să trădezi această încredere ?

— Nu, tată.

— Ei bine, Ernest, peste cîteva clipe îți voi înmîna un plic, sigilat, care aparține domnului Derville; îl vei păstra în așa fel încît nimănui să nu-i dea prin gînd că se află la tine, te vei strecura în afara casei și-l vei arunca în cutia poștală de la capătul străzii.

— Da, tată.

— Pot să mă bizui pe tine ?

— Da, tată.

— Vino să te îmbrățișez, scumpul meu copil, în felul acesta îmi faci moartea mai puțin amară. Peste șase sau șapte ani, vei înțelege ce însemnătate are această taină și atunci vei fi răsplătit pentru iscusința și devotamentul tău, atunci vei afla cît te-am iubit. Lasă-mă singur o clipă și nu da voie nimănui să intre aici.

Cînd ieși, Ernest o văzu pe mama lui stînd în picioare în mijlocul salonului.

— Ernest — îi spuse ea — vino încoace.

Se așeză și luîndu-l pe Ernest între genunchi, îl strînse cu putere la piept și îl sărută.

— Ernest, tata ți-a vorbit ?

— Da, mamă.

— Ce ți-a spus ?

— Nu pot să spun, mamă.

— A, scumpul meu copil — strigă contesa, strîngîndu-l și mai tare — cîtă bucurie îmi faci cînd te văd atît de discret ! Să nu minți și să nu-ți calci cuvîntul, iată două principii ce nu trebuie să le uiți niciodată.

— Ce frumoasă ești, mamă ! Tu n-ai mințit niciodată, sînt sigur.

— Uneori, scumpul meu Ernest, am mințit. Da, mi-am călcat cuvîntul în împrejurări în care nici le-

gile nu mai au preț. Ascultă, Ernest, ești destul de mare și destul de înțeleghător ca să-ți dai seama că tatăl tău mă respinge, că nu primește îngrijirile mele, și asta nu este firesc, pentru că știi cât îl iubesc.

— Da, mamă.

— Bietul meu copil — continuă contesa plângînd — nenorocirea asta este rodul unor urzeli dușmănoase; niște oameni răi au încercat să mă îndepărteze de tatăl tău, pentru a-și satisface lăcomia. Ei vor să ne răpească averea, să pună mîna pe ea. Dacă tatăl tău ar fi sănătos, neînțelegerca dintre noi ar înceta curînd, m-ar asculta și, fiind bun și iubitor din fire, și-ar recunoaște greșeala; dar mintea lui e rătăcită și din pricina bolii, prejudecățile pe care le avea în privința mea s-au prefăcut într-o idee fixă, într-un fel de nebunie. Slăbiciunea pe care o are tatăl tău pentru tine e încă o dovadă că mintea lui nu este sănătoasă. N-ai observat, oare, înainte de a se îmbolnăvi că îi iubește pe Pauline și pe Georges mai puțin decît pe tine. Acum, tot ce face e numai din capriciu. Dragostea ce ți-o poartă l-ar putea îndemna să-ți dea unele porunci. Dacă nu vrei să-ți ruinezi familia, îngerul meu, și dacă nu vrei să-ți vezi într-o bună zi mama cerșind o bucată de pîine trebuie să-mi spui totul...

— Ah! strigă contele care, deschizînd ușa, se arată deodată — aproape gol, uscat și descărnat ca un schelet.

Strigătul acesta înăbușit o impresiună puternică pe contesă, care rămase nemișcată, împietrită de uimire. Soțul ei era atît de slab și de palid, încît ai fi zis că ieșise din mormînt.

— Mi-ai amărit viața și vrei să-mi tulburi și moartea, să otrăvești mintea fiului meu, să faci din el un păcătos, strigă el cu o voce spartă.

Contesa se aruncă la picioarele muribundului, pe care ultimele emoții ale vieții îl făceau aproape hidos, și începu să verse valuri de lacrimi.

— Iertare! Iertare! strigă ea.

— Dar ție ți-a fost vreodată milă de mine? o în-

trebă el. Te-am lăsat să-ți risipești averea, acum vrei să o distrugi și pe a mea, vrei să-mi ruinezi fiul !

— Bine, fie, n-avea milă de mine, fii neîndurător, dar copiii ?... Silește-o pe văduva ta să trăiască într-o mănăstire, mă voi supune, ca să-mi răscumpăr greșelile pe care le-am săvârșit față de tine, voi face tot ce vei porunci ; numai copiii să fie fericiți ! Ah, copiii, copiii !

— Nu am decît un copil, răspunse contele întinzîndu-și brațul descărnat, ca un simbol al desperării, spre fiul său.

— Iertare ! M-am pocăit !... strigă contesa înconjurînd cu brațele, picioarele umede ale soțului ei.

Hohotele de plîns o împiedicau să vorbească și din gîtlejul ei încins ieșeau cuvinte fără șir.

— După cele ce i-ai spus lui Ernest, îndrăznești să vorbești de pocăință ! rosti muribundul și o trînti pe contesă, împingînd-o cu piciorul.

— Mă înspăimînti, adăugă el cu o răceală care avea ceva înfricoșător. Ai fost o fiică rea, ai fost o soție rea, vei fi o mamă rea.

Nenorocita căzu leșinată. Muribundul se întoarse în patul lui, se culcă și peste cîteva ore pierdu cunoștința. Veniră preoții, ca să-l împărtășească. Pe la miezul nopții și-a dat sufletul. Emoțiile din dimineața acelei zile îi storseseră și ultima picătură de vlagă. La miezul nopții am sosit și eu, împreună cu taica Gobseck. Profitînd de neorînduiala care domnea peste tot, ne-am furișat în salonașul de lîngă camera mortului și i-am găsit acolo pe cei trei copii plîngînd între doi preoți, ce trebuiau să petreacă noaptea lîngă cadavru. Ernest veni la mine și-mi spuse că mama lui dorește să rămînă singură în camera contelui.

— Nu intrați, îmi spuse el, pe un ton uimitor de energic. Se roagă !

Gobseck începu să rîdă, cu rîsul lui înfundat. Eram prea mișcat de sentimentele pe care le citeam pe fața lui Ernest, pentru a putea împărtăși gîndurile ironice

ale avarului. Cînd copilul văzu că ne îndreptam spre uşă, se lipi de ea, strigînd :

— Mamă, au venit nişte domni în negru care te caută !

Gobseck îl dădu pe copil la o parte ca pe un fulg şi deschise uşa. Ce privelişte se înfăţişă ochilor noştri ! În cameră domnea o dezordine înfiorătoare. Cu părul vilvoi şi cu ochii sticlind de desperare, contea rămăsese în picioare, neştiind ce să facă, nemişcată, în mijlocul boarfelor, hîrtilor şi rufelor aruncate claie peste grămadă. De îndată ce contele îşi dăduse sufletul, soţia lui deschisese toate sertarele şi biroul ; în jurul ei covorul era acoperit cu sfărîmături, cîteva obiecte şi dosare fuseseră distruse, peste tot miinile ei îndrăzneţe lăsaseră urme. Probabil că la început încercările ei fuseseră zadarnice, dar atitudinea şi frămîntarea ei m-au făcut să cred că pînă la urmă dăduse peste hîrtille misterioase.

Am aruncat o privire spre pat şi, datorită instinctului pe care îl creează practica afacerilor, am ghicit tot ce se petrecuse.

Cadavrul contelui era pe marginea patului, aproape de-a curmezişul, cu faţa întoarsă în jos spre saltea, aruncat cu tot atîta dispreţ ca şi plicurile ce zăceau pe podea ; de altfel el însuşi nu mai era decît un fel de plic gol. Membrele lui uscate şi ţepene îi dădeau un aer grotesc, înfricoşător. Desigur că muribundul ascunsese actul sub pernă, pentru ca nimeni să nu se poată atinge de el atît cît va fi în viaţă. Contesa ghicise gîndul bărbatului ei, gînd care părea de altfel întrupat în ultimul său gest, în degetele lui crispate. Perna fusese azvîrlită lîngă pat şi mai purta încă forma întipărită a piciorului contesei ; în faţa ei, zării un plic sigilat în mai multe locuri cu pecetea contelui. L-am ridicat repede şi din cele scrise pe el am văzut că-mi era destinat. Am privit-o îndelung pe contesă, cu asprimea pătrunzătoare a unui judecător care interoghează un acuzat. Flăcările căminului înghiţeau hîrtille. Auzindu-ne paşii contesa le aruncase în foc, închipuindu-şi, în urma citirii pri-

melor dispoziții, impuse de mine în favoarea copiilor ei, că distruge un testament care-i lipsea de avere.

Conștiința încărcată și teama nestăpînită pe care o simte vinovatul în clipa cînd făptuiește o crimă o făcuseră să-și piardă mințile. Prinsă asupra faptului, poate că se și vedea pe eșafod și simțea fierul roșu al călăului.

Aștepta gîfîind și cu privirea rătăcită primele noastre cuvinte.

— Vai, doamnă — i-am spus eu, scoțînd din cămin un petic de hîrtie pe care focul nu-l atinsese — v-ați ruinat copiii! Hîrțiile acestea erau titlurile lor de proprietate. Buzele începură să-i tremure, de parcă ar fi fost în pragul unui atac de paralizie.

— Ha! ha! izbucni Gobseck, scoțînd un sunet care aducea cu scîrțîitul unui sfeșnic de aramă împins pe o placă de marmură.

După o clipă, bătrînul îmi spuse calm:

— Vrei cumva s-o faci pe contesă să creadă că nu sînt proprietarul legitim al bunurilor pe care mi le-a vîndut domnul conte? De aici înainte, casa asta îmi aparține.

Dacă cineva m-ar fi lovit cu o măciucă în cap, nu m-ar fi durut mai mult și nu aș fi fost mai uimit. Contesei nu-i scăpă privirea nehotărită pe care i-o aruncaî cămătarului.

— Domnule, domnule! îi spuse ea, negăsind alte cuvinte.

— Ai vreun fideicomis? l-am întrebat eu.

— Poate că da!

— Vei abuza deci de crima săvîrșită de doamna contesă?

— Chiar așa.

Am ieșit din încăpere, lăsînd-o pe contesă așezată lîngă patul mortului și plîngînd în hohote. Gobseck veni după mine. Pe stradă, m-am despărțit de el, dar cămătarul mă ajunsese din urmă și-mi aruncă una din acele priviri adînci cu care scormonea el sufletele, spunîndu-mi cu vocea lui pițigăiată:

— Indrăznești să mă judeci?

De atunci ne-am văzut foarte rar. Gobseck a închiriat casa contelui, își petrecea vara la conacele contelui, făcea pe boierul, clădea ferme, repara moarele, drumurile și planta arbori. Într-o zi l-am întâlnit pe una din aleile parcului Tuileries.

— Contesa duce o viață eroică, îi spusei. S-a consacrat educației copiilor ei, care sînt crescuți cum nu se poate mai bine. Fiul cel mai mare este încîntător...

— Posibil.

— Dar n-ar trebui oare — am adăugat eu — să-l ajuți pe Ernest?

— Să-l ajut pe Ernest?! exclamă Gobseck. Nu, nu! Nenorocirea este cel mai bun dascăl! Nenorocirea îl va învăța valoarea banului, a femeilor și a oamenilor în general. Să navigheze pe marea Parisului! Cînd va deveni un bun cîrmaci, îi vom da pe mină un vas.

L-am părăsit fără să vreau să-mi explic înțelesul acestor cuvinte. Deși domnul de Restaud nu ar veni niciodată să-mi ceară sfatul, deoarece mama lui l-a făcut să mă urască, m-am dus săptămîna trecută la Gobseck pentru a-i vorbi despre dragostea pe care o poartă Ernest domnișoarei Camelia și pentru a-l îndemna să-și îndeplinească mandatul, deoarece tînrul conte va fi în curînd major.

Bătrînul cămătar căzuse de mult la pat, din pricina bolii care avea să-l răpună. A aminat răspunsul pînă cînd putea să se scoale din pat și să se ocupe de afaceri. Desigur că nu voia să se despartă de nimic, atîta timp cît avea o cît de mică urmă de viață în el; nu avea alt motiv pentru a trăgăni răspunsul. Văzînd că era mult mai bolnav decît credea, nîi-am prelungit vizita îndeajuns ca să pot constata progresele unei patimi pe care vîrsta o transformase într-un fel de nebunie. Ca să fie singur în casă, închiriasse toate încăperile, care rămîneau astfel goale. Nimic nu se schimbase în camera în care locuia. Mobila, pe care o cunoșteam de șaisprezece ani, părea că fusese păstrată sub sticlă, într-atît de neschimbată era. Bătrîna și devotata portăreasă, măritată cu un invalid care îi lua locul în cabină cînd ea se

urca la cămătar, continua să fie femeie de serviciu și om de încredere. Ea conducea pe oricine venea să-l vadă și îndeplinea și funcția de soră de caritate.

Deși era foarte slăbit, Gobseck continua să-și primească clienții, să-și încaseze veniturile. Își simplificase într-atît afacerile, încît era de ajuns ca invalidul să-i facă o serie de comisioane în oraș, pentru ca totul să se rezolve. În momentul cînd s-a încheiat tratatul prin care Franța recunoștea republica Haiti²⁰, Gobseck, cunoscînd situația averilor din San-Domingo și a coloniștilor sau a moștenitorilor legali cărora le reveneau indemnizațiile, a fost numit membru în comisia înființată pentru a lichida drepturile lor și a repartiza fondurile datorite de Haiti. Avu ideea genială de a înființa pentru scontarea creanțelor coloniștilor sau ale moștenitorilor lor o agenție pusă sub numele lui Werbrust și Gigonnet, cu care împărțea beneficiile, fără să fie nevoit să contribuie la această afacere cu alt capital decît știința lui.

Agenția aceasta era un fel de distilerie prin care treceau creanțele nepricepuților, ale fricoșilor sau ale persoanelor ale căror drepturi puteau fi contestate. Gobseck știa, în calitate de lichidator, să trateze cu marii proprietari care, fie din dorința de a obține un preț cît mai ridicat pentru drepturile lor, fie din dorința de a și le vedea cît mai repede recunoscute, îi ofereau cadouri pe măsura averilor lor. În felul acesta, cadourile erau un fel de dobîndă asupra sumelor pe care nu puteau să și le însușească; în afară de aceasta, prin agenția lui putea pune mîna pe averi mai mici, pe titlurile mai îndoielnice, sau pe cele ale persoanelor care preferau să primească imediat de la el o sumă cît de mică decît să aștepte s-o încaseze de la stat, fără prea mare siguranță.

Gobseck a fost așadar nesățiosul șarpe boa al acestei mari afaceri. În fiecare dimineată primea tributurile și le cerceta, așa cum ar fi făcut ministrul unui nabab înainte de a se hotărî să semneze decretul de grațiere. Gobseck primea orice: începînd cu boarfele unui calic și registrele unor tipicari, și

slărşind cu vesela bogaţilor şi tabacherele de aur ale speculanţilor. Nimeni nu ştia ce se întâmplă cu aceste cadouri făcute bătrînului cămătar. Totul intra în camera lui, dar nimic nu ieşea.

— Pe cuvîntul meu — îmi spunea portăreasa, pe care o cunoşteam de mult — eu socot că le înghite pe toate, cu toate că nu se îngraşă. E uscat şi scofilit cum e cucul din orologiul meu.

În sfîrşit, luna trecută, Gobseck l-a trimis la mine pe invalid, care mi-a spus de îndată ce a intrat în biroul meu :

— Veniţi repede, domnule Derville, stăpînul îşi încheie socotelile, e galben ca lămîia şi arde de nerăbdare să vă vorbească ; moartea l-a şi înhăţat, iar ultimul horcăit îi rîciie gîtlejul.

Cînd am intrat în camera muribundului, l-am surprins stînd în genunchi în faţa căminului, în care deşi nu ardea nici un foc se afla un morman de cenuşă. Gobseck izbutise să se tîrască din pat pînă acolo, dar nu mai avea putere să se întoarcă, după cum nu mai avea putere nici să geamă.

— Bunul meu prieten — i-am spus, ridicîndu-l şi ajutîndu-l să se urce în pat — ţi-e frig, de ce nu ceri să se facă focul ?

— Nu mi-e frig, nu vreau foc ! Simt că mă duc nu ştiu unde, băiete — urmă el privindu-mă pentru ultima oară cu ochii lui reci şi metalici — nu ştiu unde, dar plec de aici ! Sufăr de *carfologie*²¹, adăugă el, folosind un termen care dovedea că-şi păstrase limpezimea minţii.

— Mi s-a părut că mi-e camera plină de monede de aur şi m-am sculat să le culeg. Pe mîna cui va încăpea aurul meu ? Nu-l dau guvernului ; am întocmit un testament, găseşte-l, Grotius. Frumoasa olandeză avea o fiică pe care am văzut-o nu ştiu unde, pe strada Vivienne mi se pare, într-o seară. Am auzit că i se spune *Torpila* ; e frumoasă ca o zîină, caut-o, Grotius. Eşti executorul meu testamentar, ia tot ce poţeste, mîncă : ai să găseşti plăcinte, saci cu cafea, zahăr, linguri de aur. Dă serviciul de porţelan soţiei tale. Dar cui să-i dau diamantele ? Tragi

tutun pe nas, băiete? Am pachete întregi, vinde-le la Hamburg, sînt în urcare. Pe scurt, am de toate și trebuie să părăsesc totul! Hai, taică Gobseck — se îmbărbătă el — nu fi slab, fii tu însuși.

Se ridică în capul oaselor, chipul i se zugrăvi limpede pe pernă ca și cum ar fi fost tăiat în bronz; își întinse brațul uscat și mîna osoasă pe plapumă și o strinse ca și cum ar fi vrut să se agațe de ea, apoi își îndreptă privirile spre căminul rece ca ochiul lui metalic — și-și dădu duhul, perfect lucid, oferind portăresci, invalidului și mie însumi imaginea acelor bătrîni romani stînd încordați în spatele consulilor, pe care Lethière i-a pictat în tabloul său *Moartea copiilor lui Brutus*.

— Ia te uită ce coraj pe viteazul nostru! spuse invalidul în jargonul lui cazon.

Eu parcă mai auzeam încă înșiruirea fantastică a bogățiilor făcută de muribund și privirea mea, urmărind-o pe a lui, rămăsese ațintită asupra mormanului de cenușă, de o grosime neobișnuită. Am luat vatraiul și cînd l-am afundat în cenușă, am dat peste o grămadă de aur și argint, strînsă probabil din afacerile făcute în timpul bolii, și pe care Gobseck nu avusese destulă putere ca s-o ascundă, sau se temuse să o trimită la bancă.

— Dă fuga la judecătorie — i-am spus invalidului — trebuie să se sigileze totul cît mai repede!

Deoarece îmi rămăseseră în minte atît ultimele cuvinte ale lui Gobseck, cît și informațiile pe care mi le dăduse recent portăreasa, am luat cheile încăperilor de la etajul întii și al doilea pentru a le cerceta.

Cînd am intrat în prima încăpere, am și înțeles cuvintele lui, pe care le socotisem fără noimă. Am văzut acolo rezultatele unei zgîrcenii, din care nu mai rămăsese decît acel instinct absurd, caracteristic avarilor din provincie. În camera alăturată aceleia în care murise Gobseck se găseau plăcinte putrezite, alimente de tot felul și chiar scoici și pești mucegăiți; iar felurile miasme ale acestor alimente erau cîl pe aci să mă asfixieze. Pretutindeni mișu-

nau viermi și gândaci. Aceste daruri primite de curînd erau amestecate cu cutii de tot felul, cu lăzi de ceai sau saci de cafea. Pe cămin, într-un castron de argint, erau cîteva anunțuri despre sosirea unor mărfuri pe numele lui în portul Havre: baloturi de bumbac, lăzi cu zahăr, butoaie cu rom, diferite sorturi de cafea, culori indigo, tutun — un bazar întreg de produse coloniale!

Încăperea era ticsită de mobile, argintărie, lămpi, tablouri, vase, cărți, gravuri frumoase făcute sul și diferite alte curiozități. Poate că nenumăratele obiecte de valoare ce se găseau aci nu erau numai daruri, ci îi rămăsese și ca zaloguri pentru sume neachitate. Mai erau acolo și scrinuri cu blazoane sau cu cifru, albituri fine, arme grațioase, dar fără marcă.

Deschizînd o carte, care mi se părea că nu stă la locul ei, am găsit în ea bancnote de cîte o mie de franci. Am luat hotărîrea să privesc în amănunțime lucrurile cele mai mici, să cercetez podelele, plafonele, cornișele, și chiar pereții, pentru a găsi tot aurul de care era atît de însetat acest olandez demn de penelul lui Rembrandt.

În toată cariera mea de avocat, nu mai văzusem niciodată semnele unei asemenea zgîrcenii și ciudățeniei. Cînd m-am întors în odaia lui, am aflat pricina pentru care fuseseră adunate și îngrămădite atîtea bogății: pe biroul cămătarului am găsit sub o casetă de scrisori o întrecăgă corespondență între Gobseck și negustori, căroră desigur le vindea de obicei toate darurile primite. Fie că negustorii căzuseră victime șireteniei lui, fie că Gobseck cerea un preț prea mare pentru alimente sau pentru celelalte obiecte, nici o vînzare nu fusese încă încheiată.

Gobseck nu vinduse unui anume Chevet alimentele, pentru că Chevet nu voia să le ia decît cu treizeci la sută reducere. Gobseck se încăpățîna pentru o diferență de cîtiva franci și între timp alimentele se alterau. Cît privește argintăria, Gobseck refuzase să suporte cheltuielile de transport. La cafea, nu voise să ia pe socoteala lui deșeurile. În sfîrșit, fiecare obiect era un prilej de discuții, care dovedeau

la Gobseck primele semne ale copilăriei, ale încăpăținării inexplicabile, la care ajung toți bătrînii, cînd vreo pasiune puternică supraviețuiește inteligenței lor.

M-am întrebat ceea ce se întrebasese el însuși :

— Ale cui vor fi toate bogățiile astea ?... Gîndindu-mă la indicația atît de ciudată pe care mi-a dat-o asupra singurei sale moștenitoare, mă vîd nevoit să scormonesc prin toate casele suspecte din Paris, ca să arunc în brațele vreunei femei ușoare o avere uriașă. Dar înainte de toate, trebuie să știți că, în baza unor acte perfect valabile, contele Ernest de Restaud va fi, peste cîteva zile, în posesia unei averi care-i va îngădui să se însoare cu domnișoara Camelia, lăsînd totodată contesei de Restaud, mama sa, fratelui și surorii sale, o avere bunicică.

— Dragă domnule Derville, ne vom mai gîndi la toate astea, răspunse doamna de Grandlieu. Domnul Ernest trebuie să fie într-adevăr foarte bogat pentru a obține ca mama lui să fie primită într-o familie nobilă. E drept că s-ar putea să nu fie nevoie ca scumpa mea Camelia să-și vadă soacra.

— Doamna de Beauséant o primea pe doamna de Restaud, spuse bătrînul unchi.

— O, dar numai la sindrofii ! răspunse vicontesa.

Paris, ianuarie 1830

PIELEA DE SAGRI¹

Domnului SAVARY,
membru al Academiei de Științe

STERNE (Tristram Shandy,
cap. CCCXXII).

I

TALISMANUL

Intr-o zi, pe la sfârșitul lui octombrie 1828 * un tânăr intra la Palais-Royal ² în momentul când se deschideau sălile de joc, conform legii ce oblăduiește o patimă de pe urma căreia se storc atâtea impozite. Fără a sta pe gânduri, apucă pe scara ce ducea la tripoul cu numărul 36.

— Domnule, pălăria dumneavoastră, vă rog! îi strigă cu o voce seacă și răstită un bătrânel palid, ghemuit în umbră, la garderobă, și care se ridică repede, arătând o față potrivită în totul cu făptura sa mîrșavă.

De îndată ce pășești într-o casă de joc, legea începe prin a te despuia mai întîi de pălărie. Să fie, oare, o parabolă evanghelică și providențială? Nu-i mai degrabă un mod de a încheia un contract drăcesc cu dumneata, cerîndu-ți un zălog oarecare? Este cumva un mijloc de a te obliga să păstrezi o atitudine respectuoasă față de cei care au să-ți cîștige banii? Ori

* De fapt, după cum reiese din cursul povestirii, episodul se petrece cu un an mai tîrziu, și anume după revoluția din iulie 1830.

poate poliția, pitită prin toate cotloanele sociale, vrea să știe numele pălărierului dumitale, sau al dumitale, în cazul când l-ai avea înscris pe căptușeală? Sau, în sfârșit, pentru a-ți lua măsura craniului și a întocmi o statistică instructivă despre capacitatea cerebrală a jucătorilor? Asupra acestui punct, administrația păstrează o tăcere desăvârșită. Dar, e destul să fi făcut un singur pas spre masa verde pentru ca pălăria să nu-ți mai aparțină, așa cum nici dumneata însuși nu-ți mai aparții: ești pus la joc, dumneata, averea dumitale, pălăria, bastonul și paltonul dumitale. La plecare, JOCUL îți va demonstra, printr-o crudă ironie tradusă în fapt, că ți-a mai lăsat ceva, din moment ce ți se dau înapoi unele lucruri. Dacă ai avut însă o pălărie nouă, vei constata, pe pielea dumitale că trebuie să-ți faci un costum de jucător.

Mirarea manifestată de tîrîr cînd primi o fișă numerotată în schimbul pălăriei lui, ale cărei margini erau din fericire puțin cam roase, dovedea cu prisosință că el avea un suflet nevinovat încă. Bătrînelul, mistuit desigur din fragedă tinerețe de văpaia plăcerilor vieții de jucător, îi aruncă o privire mohorîtă și fără căldură, în care un filozof ar fi văzut mizeriile spitalului, vagabondările oamenilor ruinați, procesele verbale a sumedenie de asfixii, condamnări la muncă silnică pe viață, surghiunuri în Guazacoalco. Omul acesta a cărui față albă, suptă, arăta că nu cunoștea altă hrană decît ciorbele vîscoase ale lui Darcet³, constituia imaginea gălbejită a patimii redusă la cea mai simplă expresie a ei. În zbîrciturile lui se citeau urme de vechi torturi, și probabil că își juca toată leafa nenorocită chiar în ziua cînd o primea. Intocmai ca gloabele asupra cărora loviturile de bici nu mai au nici un efect, nimic nu mai era în stare să-l facă să tresară; surdele gemete ale jucătorilor care ieșeau ruinați, blestemele lor mute, privirile lor năucite îl lăsau totdeauna rece. Era jocul încarnat. Dacă tînrul s-ar fi uitat mai cu luare aminte la acest jalnic cerber⁴, poate că și-ar fi spus: „În inima asta nu se mai află decît o pereche de cărți de joc!“ Dar necunoscutul nu luă în seamă această pildă vie pe care

fără îndoială providența o așezase acolo, după cum tot ea a lăsat de strajă dezgustul la poarta fiecărui loc de pierzanie. El pătrunse cu îndrăzneală în sala unde șunetul auzului exerca o orbitoare putere de fascinație asupra simțurilor întărite de lăcomie. Acest tînăr era peșemne împins acolo de cea mai logică dintre elocventele fraze ale lui Jean-Jacques Rousseau, și al cărei trist înțeles sună cam așa : „*Da, admit ca un om să se ducă la joc, însă tocmai atunci cînd între el și moarte nu mai vede altceva decît ultima lui para.*”

Seara, în casele de joc nu stăruie decît o poezie vulgară, dar al cărei efect e asigurat, ca și acela al unei drame singeroase. Sălile sînt ticsite de spectatori și de jucători, de bătrîni scăpătați care se tîrăsc pînă aici ca să se încălzească, de chipuri frămîntate, de orgii începute cu vin și pe cale de a se sfîrși în Sena. Cu toate că patima e prezentă peste tot, numărul prea mare de actori te împiedică să privești în față demonul jocului. Seara de joc pare un adevărat fragment de „tutti” în care trupa întreagă țipă, în care fiecare instrument al orchestrei își modulează fraza lui. Puteți vedea acolo mulți oameni respectabili veniți să caute distracții și plătindu-le cum ar plăti plăcerea unui spectacol, a unei mese bune, sau așa cum s-ar duce într-o mansardă să cumpere cu un preț ieftin regrele usturătoare pentru trei luni de zile. Vă dați însă seama cît delir și cîtă îndîrjire trebuie să fie în sufletul unui om care așteaptă cu nerăbdare deschiderea unui tripou ?

Între jucătorul de dimineța și jucătorul de seara, există aceeași deosebire ca între un soț nepăsător și un îndrăgostit ce tremură sub fereastra iubitei lui. Abia spre dimineată își fac apariția patima fremătătoare și nevoia în toată groaznica ei realitate. Dar numai seara veți putea admira un jucător adevărat, un jucător care a uitat să mai mănînce, să doarmă, să trăiască, să gîndească, atît de mult îl sfîșie biciul patimii, atît de tare îl furcă, îl chinuie mîncărimea unei lovituri de *trente-et-quarante*⁵. În această oră blestemată veți întîlni ochi al căror calm te îngro-

zește, chîpuri ce te fascinează, priviri ce întorc cărțile cu o expresie mistuitoare. De aceea, casele de joc nu par sublime decît la deschiderea ședințelor lor. Dacă Spania are luptele ei de tauri, dacă Roma și-a avut gladiatorii ⁶ ei, Parisul se mîndrește cu al său *Palais-Royal*, ale cărui rulete ațîțătoare îți dau plăcutul pri-lej de a vedea cum curge sîngele în valuri fără pri-mejdia ca picioarele celor din sală să alunece vreodată din pricina asta. Incercați să aruncați o privire furișă asupra acestei arene, intrați!... Ce goliciune! Pe pereții acoperiți cu un tapet soios pînă la înăl-țimea omului, nu se vede nici o imagine care să în-cînte sufletul. Nu se găsește nici măcar un cui pentru a ușura sinuciderea. Pardoseala e tocită, murdară. O masă lunguiată ocupă mijlocul sălii. Simplitatea scau-nelor de paie îngrămădite în jurul postavului ros de șuvoaiele de aur trădează o ciudată nepăsare față de lux la niște oameni care se duc să piară acolo pentru bogăție și lux. Această antiteză omenească iese la iveală ori de cîte ori sufletul reacționează puternic asupra lui însuși. Îndrăgostitul vrea să-și îmbrace amanta în mătase, s-o înfășoare în stofe moi din Orient, dar de cele mai multe ori o posedă pe o laviță. Ambițiosul se visează în culmea puterii, dar se bălă-cește în noroiul servilismului. Negustorul lîncezește în fundul unei dughene umede și nesănătoase, clă-dind un palat din care fiul său, moștenitor precoc, va fi izgonit de licitația pusă la cale de ceilalți frați. În fine, există oare ceva mai dezgustător ca o casă de plăceri? Bizară problemă! Veșnic în opoziție cu el însuși, înșelîndu-și speranțele prin nefericirile pre-zente, iar nefericirile printr-un viitor ce nu-i aparține, omul imprimă tuturor actelor sale caracterul nestator-niciei și al slăbiciunii. Aici, pe pămînt, nimic nu e desăvîrșit afară de nenorocire.

În clipa cînd tînărul intră, în salon se aflau cîtiva jucători veniți înaintea lui. Trei bătrîni cu capetele pleșuve ședeau nepăsători în jurul mesei verzi; fețele lor de ipsos, nemișcate ca ale diplomaților, arătau niște suflete obosite, niște inimi care se dezvățaseră de mult să mai bată, chiar de-ar fi pus la joc întreaga

avore nedotată a soției. Un italian tânăr, cu părul negru, cu fața măslinie, sta liniștit, cu coatele prop-
tite pe un capăt al mesei și părea că ascultă presim-
țirile acelea tainice care-l îndeamnă în chip fatal pe
orice jucător: „Da! — Nu!” Capul lui meridional
iradia numai aur și foc. Șapte sau opt spectatori, în
picioare, așezați în așa fel încît formau o galerie,
așteptau scenele pe care le pregăteau parcă anume
pentru ei roata norocului, măștile actorilor, alunecarea
banilor și a lopeților. Oamenii aceștia fără nici o
treabă, stăteau acolo, tăcuți, neclintiți, numai ochi și
urechi, așa cum stă poporul în Place de la Grève⁷
cînd călăul mai retează cîte un cap. Un bărbat înalt,
slab, cu o haină jerpelită, ținea într-o mînă un re-
gistru, iar în cealaltă un ac pentru a însemna mizele
de pe *roșu* sau de pe *negru*. Acesta era unul din acei
Tantali moderni⁸ care trăiesc alături de toate plă-
cerile secolului lor, unul din acei avari fără comoară
care joacă pe mize închipuite: un fel de nebun lucid
care încerca să-și uite mizeria mîngîind o himeră,
sau care mînuia în sfîrșit viciul și primejdia întocmai
cum mînuiesc preoții tineri împărtășania cînd rostesc
liturgia. În fața celui care ținea banca, unul sau doi
din acei speculatori șireți care cunosc bine oscilațiile
jocului, aidoma foștilor osîndiți ce nu se mai tem de
galere, veniseră acolo să-și încerce de trei ori norocul
și să-și încaseze imediat cîștigul, din care probabil că
trăiau. Doi valeți bătrîni se plimbau agale prin sală,
cu brațele încrucișate, și din cînd în cînd priveau pe
fereastră, în grădină, de parcă ar arăta trecătorilor
ca o firmă, chipurile lor șterse. În clipa cînd tînărul
deschise ușa, *crupierul* și *bancherul* tocmai aruncau
asupra jucătorilor acea privire absentă care sugrumă
și strigau cu o voce subțire: „Faceți jocul!” Tăcerea
deveni oarecum mai adîncă și toate capetele se în-
toarseră spre noul sosit, mai mult de curiozitate. Dar,
ceva nemaipomenit! Bătrînii accia istoviți, slujbași
împietriți, spectatorii, ba pînă și înfocatul italian, toți,
văzîndu-l pe necunoscut, fură zguduți de nu știu ce
fior îngrozitor. Ar trebui ca cineva să fie cu totul ne-
norocit spre a stîrni mila, prea slab ca să trezească

o simpatie, sau să aibă o înfățișare de-a dreptul sinistră pentru a face să freacă inimile în această sală unde durerile sînt silite să rămînă mute, unde mizeria e veselă și desperarea cuviincioasă ! Ei bine, în simțămîntul nou ce răscoli inimile acelea înghețate era ceva din toate acestea în momentul cînd intră tînărul. Dar, oare, nu s-a întîmplat adesea ca pînă și inimile călăilor să se înduioșeze în fața fecioarelor ale căror capete blonde trebuiau să fie tăiate la un semn al revoluției ?

La prima aruncătură de ochi, jucătorii citiră pe fața novicelui un mister îngrozitor : trăsăturile lui tînești erau înfășurate într-o grație înnegurată, privirea-i arăta nenumărate încercări neizbutite, mii de speranțe înșelate ! Sumbra nepăsare a sinuciderii dădea frunții lui o paloare aspră și bolnăvicioasă, un zîmbet amar îi desena cute usoare la colțurile gurii, întreaga lui fizionomie exprima o resemnare ce-ți făcea rău s-o vezi. În fundul ochilor săi împăienjeniți poate de oboselile plăcerilor licărea o scînteie de geniu. Desfrînarea pusu-și-a oare pecetea ei murdară pe această figură nobilă, altădată curată și înfocată, acum atît de descompusă ? Doctorii ar fi atribuit, desigur, cearcănele galbene din jurul pleoapelor și roșeața ce-i păta obrajii unor răni ale inimii sau pieptului, pe cînd poezii ar fi vrut să recunoască în aceste semne ravagiile științei, urmele nopților petrecute la lumina lămpii de studiu. Dar o pasiune mai cumplită ca boala, o boală mai nemiloasă decît studiul și genul răvășeau această tînără figură, contractau acești mușchi plini de vigoare, chinuiau această inimă pe care orgiile, studiul și boala abia apucaseră s-o atingă. După cum un criminal celebru e întîmpinat cu respect de ceilalți condamnați atunci cînd pășește pragul ocnii, tot astfel demonii aceștia cu chip de om, cunoscători în ale torturii, salutară în el o durere nespusă, o rană adîncă pe care o răscoleau cu privirea, și în maiestatea ironiei lui mute, în eleganța sărăcăcioasă a veșmintelor lui, recunoscură pe unul din prinții lor. Tînărul avea, ce-i drept, un frac bine croit, dar cravata și vesta îi erau încheiate cu prea

multă grijă ca să-i poți presupune o cămașă. Mîinile sale, frumoase ca ale unei femei, erau de o curătenie îndoielnică ; mai precis, de două zile încoace nu mai purta mănuși ! Dacă însuși crupierul și vafeții se înfiorară în din cauză că faramecul inocenței se mai distingea încă în trăsăturile lui subțiri și gingașe, în părul său blond și rar, ondulat în chip natural. Figura lui arăta că nu avea mai mult de douăzeci și cinci de ani și viciul părea a nu o fi atins decît în trecere. Seva proaspătă a tinereții lupta încă din plin cu dezastrele unei porniri neputincioase spre desfrîu. Beznele și lumina, neantul și existența se războiau pe chipul lui, producînd în același timp și grație și oroare. Tînărul apărea acolo ca un înger fără aripi, ce se rătăcise din drum. De aceea, toți dascălii aceia emeriți ai viciului și ticăloșiei, ascemeni unei babornițe știrbe ce se simte cuprinsă de milă văzînd o fată frumoasă dedîndu-se corupției, fură cît pe-aci să-i strige novicelui : „Ieși de-aici !“ Dar acesta se îndreptă direct spre masă, se opri lîngă ea, în picioare, și aruncă la nimereală pe postavul verde o piesă de aur pe care o avea în mînă ; piesa se rostogoli și se opri pe negru, iar el, ca toate sufletele tari cuprinse de groază cînd sînt sicîite de nesiguranță, își întoarse privirea spre crupier cu o căutătură calmă și totodată îngrijorată. Curiozitatea stîrnită de intrarea lui în joc fu atît de mare încît bătrînii nu mai pontară ; în schimb, italianul se agăță cu toată orbirea patimii de o idee ce-i surîse deodată și pontă grămada lui de aur pe cealaltă culcare, în opoziție cu jocul necunoscutului. Banherul uită să mai rostească frazele acelea transformate cu timpul într-un strigăt răgușit și neînțeles : „Faceți jocul ! — Jocul e făcut ! — Nimic nu mai cade !“ Crupierul întinse cărțile și păru că urează noroc ultimului venit, fără să se sînchisească de pierderea sau cîștigul realizat de antreprenorii acestor sumbre plăceri. Fiecare spectator voia să vadă în soarta acelei piese de aur o dramă, cea din urmă scenă a unei vicți neintinate ; ochii lor, ațintiți asupra fatidicelor bucăți de carton, scînteiară, dar, deși se uitau cu toată atenția cînd la cărți, cînd la tînăr,

nu putură să observe nici un semn de emoție pe fața rece și resemnată a acestuia.

— Roșu, cu soț, câștigă ! anunță în mod oficial crupierul.

Un fel de horcăit surd ieși din pieptul italianului când văzu căzînd unul cîte unul biletele păturite pe care i le arunca bancherul. Cît despre tînăr, el nu-și dădu seama că e ruinat decît în clipa cînd lopățica se întinse ca să culeagă ultimul său napoleon. Fildeșul izbi cu un zgomot sec piesa care, iute ca o săgeată, zbură și se amestecă în movila de aur strînsă în fața casei. Necunoscutul închise o clipă ochii, iar buzele i se făcură albe ; apoi își ridică din nou pleoapele, gura își recăpătă o roșeață de mărgean, luă aerul unui englez pentru care viața nu mai are nici un mister, și dispăru, fără a cerși vreo consolare printr-una din acele priviri sfîșietoare pe care jucătorii desperați le aruncă deseori celor de față. Cîte întîmplări se îngrămădesc în spațiul unei secunde și cîte lucruri sînt legate de-o aruncătură de zar !

— Asta-i, desigur, ultimul lui cartuș ! zise crupierul zîmbind, după o clipă de tăcere, luînd piesa de aur și ținînd-o între degetul cel mare și arătător, în fața publicului.

— Un descreierat ce se va arunca în apă, răspunse un obișnuit al casei, privind în jurul lui, spre jucătorii ce se cunoșteau toți între ei.

— Mare pagubă ! rosti unul din valeți, luînd o priză de tabac.

— Dacă am fi făcut și noi ca domnul ! se adresă unul dintre bătrîni către colegii lui, arătînd spre italian.

Toată lumea se uita la fericitul jucător, care își număra banii cu mîinile tremurînde.

— Auzeam parcă un glas — spuse el — care îmi urla în urechi : „Jocul va înfrînge deseperarea acestui tînăr“.

— Nu-i un jucător, continuă bancherul ; altfel și-ar fi mizat banii în trei părți, ca să aibă mai mulți sorți de câștig.

Ținărul era să iasă fără să-și ceară pălăria ; dar bătrînul dulău, după ce văzuse starea proastă a acelei jerpelături, i-o dădu fără să scoată o vorbă ; jucătorul înapoie fișa cu o mișcare mașinală și coborî scările fredonînd *Di tanti palpiti*⁹, dar așa de încet încît abia auzea el însuși fermecătoarea arie.

Peste cîteva clipe ajunse în galeria de colonade de la Palais-Royal, înaintă pînă în strada Saint-Honoré, se îndreptă spre Tuileries și străbătu grădina cu pași nehotărîți. Pășea ca prin mijlocul unui pustiu, înghiontit de oameni pe care nu-i vedea, urmărit în larma mulțimii de o singură voce : a morții ; în sfîrșit, adîncit într-o meditație molesitoare, asemeni aceleia ce pune stăpînire pe osîndiții cărați, nu demult, cu căruța, de la Palat la Place de la Grève, spre eșafodul înroșit de sîngele vărsat din belșug începînd din anul 1793¹⁰.

Sinuciderea are în ea ceva măreț și groaznic. Prăbușirile unei gloate omenеști nu sînt primejdioase : ele sînt ca ale copiilor, care cad prea de jos pentru a se vătămă ; dar ca un om mare să fie zdrobit, el trebuie să cadă de sus de tot, trebuie să se fi ridicat pînă la ceruri, să fi întrezărit un paradis inaccesibil. Cumplitе trebuie să fie vijeliile care-l silesc să caute pacea sufletului în gura unui revolver. Cîte talente tinere nu se sting și nu pier stinghere, prin mansarde, fără nici un prieten, fără nici o femeie care să le aducă o alinare, în mijlocul unui milion de oameni, în prezența unei mulțimi îmbuibate de aur, dar cuprinsă de urît ! Dacă te gîndești la toate acestea, sinuciderea capătă proporții uriașe ! De la vajnica speranță cu care vine un tînăr la Paris, pînă la o moarte voită, numai Dumnezeu știe cîte concepții se ciocnesc între ele, cîte vise părăsite, cîte desperări și strigăle înăbușite, cîte lupte zadornice și capodopere părăsite în drum. Orice sinucidere e un poem sublim de melancolie. Nicăieri nu veți găsi plutind pe oceanul literaturii, o carte ce-ar putea întrece în profunzime această informație :

„*Ieri la ora patru, o femeie tînără s-a aruncat în Sena de pe Pont-des-Arts.*“

În fața acestui laconism parizian totul pălește: dramele de pe scenă, romanele, chiar și acest străvechi frontispiciu: *Tînguirile gloriosului rege al Kaërnavanului, întemnițat de copiii săi*, ultimul fragment al unei cărți pierdute, a cărei lectură îl făcea să plîngă pînă și pe acel Sterne¹¹ care el însuși își părăsise nevasta și copiii...

Necunoscutul nostru fu năpădit de mii de gînduri asemănătoare ce treceau ca niște limbi de foc prin sufletul lui, așa cum zboară drapelele zdrențuite în iureșul unei bătălii. Iar dacă își lepăda o clipă povara inteligenței și a amintirilor, pentru a se opri în fața unor flori cu vîrîurile legănate încet de zefir printre valurile de verdeață, era cuprins îndată de o răbufnire a vieții ce se răzvrătea încă sub apăsătoarea idee a sinuciderii, și atunci își ridica ochii spre cer: dar și acolo, norii plumburii, rafalele de vînt încărcate de tristețe, o atmosferă grea îl sfătuiau și ele să moară. Apucă spre Pont-Royal, gîndindu-se la fanteziile din ultimele momente ale diverșilor lui predecesori. Îi venea să zîmbească aducîndu-și aminte că lordul Castlereagh¹² înainte de a-și tăia beregata își satisfăcuse cea mai umilă dintre necesitățile trupești, iar academicianul Auger¹³ își căutase tabachera pentru a priza pe cînd se îndrepta spre moarte. Analiza toate aceste ciudățenii și discuta cu el însuși, cînd, lipindu-se de parapetul podului ca să-i facă loc unui hamal ce venea dinspre Hale și care-i prăfui puțin mîneca hainei, se pomeni scuturîndu-și-o cu îngrijire. Ajuns în punctul cel mai înalt al podului, privi apa cu o căutătură înfiorătoare.

— Proastă vreme ca să te îneci, îi spuse rînjind o bătrînă îmbrăcată în zdrențe. Murdară și rece mai e și Sena asta !...

El răspunse printr-un zîmbet plin de naivitate, ce trăda amețeala curajului său; dar se înfioră deodată văzînd de departe, la debarcaderul de la Tuileries, baraca deasupra căreia se afla o placardă pe care erau scrise cu litere de o șchioapă aceste cuvinte: AJUTARE PENTRU ASFIXIAȚI. Parcă-l și văzu pe jupîn Dacheux, înarmat cu dragostea lui de oameni,

apucînd și trăgînd vîslele acelea pline de virtute care sparg țeasta înecaților cînd au nenorocul să se ridice la suprafața apei ; îl zări ca prin ceață asmuțînd curioșii, căulînd un dector, pregătînd fumigații ; citi jellaniile gazetarilor scrise între desfătările unui ospăt și surîsul unei dansatoare ; auzi sunetul banilor numărați barcagiilor, pentru capul său, de prefectul de poliție. Mort, era prețuit la cincizeci de franci ; viu însă, nu era decît un om de talent, fără protectori, fără prieteni, fără un acoperiș, fără o saltea măcar, un adevărat zero social, de nici un folos statului, care nici nu se sinchisea de el. O moarte în plină zi i se păru dezgustătoare, astfel că se hotărî să moară în timpul nopții, pentru a nu oferi acestei societăți, care nesocotea mărișia vieții lui, decît un cadavru fără identitate. Iși urmă deci drumul, îndreptîndu-se spre cheiul Voltaire, cu mersul unui om fără nici o treabă, ce caută să-și omoare vremea. Cînd coborî treptele de la capătul podului, la colțul cheiului, cărțile vechi întinse pe parapet îi atraseră dintr-o dată atenția ; nu lipsi mult, ca să cumpere cîteva. Prinse a zîmbi, își anină din nou filozofic mîinile de buzunarele vestei, și tocmai se pregătea să-și reia acea înfățișare nepăsătoare, plină de un rece dispreț, cînd auzi cu mirare cîteva piese răsunînd într-un mod de-a dreptul fantastic în fundul buzunarului său. Un surîs de nădejde îi lumină toate trăsăturile chipului, alunecă de pe buze pe față, pe frunte, făcînd să-i strălucească de bucurie ochii și obrajii întunecați. Scînteia asta de fericire semăna cu dungile acelea de jar ce apar și dispar de-a lungul rămășițelor unei hirtii mistuile de flăcări ; dar fața lui avu soarta cenușei negre, se întristă din nou cînd necunoscutul, scoțînd cu nerăbdare mîna din buzunar, nu zări decît trei bănuțe mari și late de cîte cinci centime.

— Ah, domnișorule, *la carita ! la carita !* ¹⁴ *Catarina !* Un bănuț pentru pîine !

Un pui de coșar, a cărui figură rotundă era toată neagră, cu trupul murdar de funingine, cu hainele zdrențuite, întinse mîna spre omul nostru ca să-i smulgă ultimii bani.

La doi pași de micul savoiard ¹⁵, un cerșetor bătrîn, bolnav, cu o înfățișare jalnică, înfășurat ca vai de lume într-un așternut ciuruit, i se adresă cu o voce groasă, înăbușită :

— Domnule, dați-mi ce vă lasă inima, am să mă rog lui Dumnezeu pentru dumneavoastră...

Dar cînd tînărul își întoarse fața spre bătrîn, acesta tăcu deodată și nu mai ceru nimic, recunoscînd, pesemne, pe chipul lui funebru pecetea unei mizerii mai mari decît a sa.

— *La carita ! la carita !*

Necunoscutul aruncă banii săi copilului și bătrînului acela sărman, apoi trecu pe partea cealaltă, mergînd în direcția caselor, deoarece nu mai putea suporta priveliștea chinuitoare a Senei.

— Ne vom ruga lui Dumnezeu să vă dea zile multe! auzi în urma lui glasul celor doi cerșetori.

În dreptul tarabei unui negustor de stampe, acest om aproape mort întîlni o femeie tînără ce cobora dintr-un echipaj strălucitor. Admiră cu o adîncă plăcere ființa asta fermecătoare, al cărui chip alb era frumos încadrat în atlatul unei pălării elegante. Fu vrăjit de talia ei zveltă, de mișcările ei armonioase. Rochia, ușor ridicată de scara trăsुरii, lăsa să i se vadă un picior ale cărui linii gingașe erau conturate de un ciorap alb și bine întins. Tînăra femeie intră în magazin, de unde cumpără cîteva albumuri și colecții de litografii, plătindu-le cu mai multe piese de aur ce sclipiră și zornăiră pe tejghea. Tînărul, dînd impresia că se oprișe în pragul ușii ca să se uite la gravurile expuse în vitrină, aruncă iute frumoasei necunoscute ocheada cea mai pătrunzătoare ce-o poate arunca un bărbat, primind în schimb una din acele priviri scurte și nepăsătoare zvîrlite la întîmplare trecătorilor. Era, din partea lui, un adio pe care și-l lua de la dragoste, de la femeie ! Dar această ultimă și puternică interogare nu fu înțeleasă, nu răscoli inima aceea de femeie ușuratică, n-o făcu să roșească, n-o îndemnă să-și plece ochii. Ce putea să însemne așa ceva pentru ea ? Desigur o admirație mai mult, stîrnirea unei dorinți care, seara, o va face să-și spună

aceste dulci cuvinte: „Eram bine azi”. Tînărul trecu repede la alt geam și nu-și mai întoarse capul cînd necunoscuta se urcă din nou în trăsură. Caîi porniră, această ultimă imagine a luxului și a eleganței dispăru, așa cum avea să dispară și viața lui. Mergea cu pași triști de-a lungul magazinelor, privind fără prea mult interes mărfurile expuse. Cînd se sfîrși șirul de prăvălii, își îndreptă ochii spre Luvru, spre Institut¹⁶, spre turnurile catedralei Notre-Dame și ale Palatului de Justiție, spre Pont-des-Arts. Toate aceste monumente păreau a căpăta o înfățișare tristă, reflectînd nuanțele mohorite de pe cerul a le cărui lumini rare dădeau un aer amenințător Parisului, care, întocmai ca o femeie frumoasă, e supus adesea unor ciudate capricii de urîțenie și splendoare. Natura conspira astfel și ea ca să-l afunde pe muribund într-un extaz dureros. Pradă acelei puteri dușmănoase a cărei acțiune nimicitoare își găsește un adevărat vehicul în fluidul care circulă prin nervii noștri, el simțea cum organismul său se apropie încetul cu încetul de fenomenele fluidității. Chinurile acestei agonii îi imprimau o mișcare asemănătoare cu aceea a valurilor și-l făceau să vadă clădirile și oamenii ca printr-o negură în care totul se clătina. Voi să se sustragă furnicărilor pe care le produceau asupra sufletului său reacțiunile naturii fizice și se îndreptă spre un magazin de antichități cu gîndul de a-și întări simțurile cu o hrană nouă sau de a aștepta acolo pînă se va face noapte, alegînd diferite obiecte de artă. La drept vorbind, făcea asta mai mult ca să capete curaj și să ceară un coniac, întocmai ca osîndiții care se tem că își vor pierde forțele în drumul spre eșafod; dar conștiința morții apropiate dădu pentru o clipă tînărului îndrăzneala unei ducese care are doi amanți, și intră la negustorul de rarități cu un aer liniștit, lăsînd să-i fluture pe buze un zîmbet încremenit, ca al unui bețiv. Nu era la drept vorbind beat de viață, sau mai bine zis de moarte? Curînd însă fu din nou cuprins de ameteți și începu să vadă toate lucrurile învăluite în culori ciudate, sau însuflețite de o mișcare ușoară a cărei cauză se afla desigur în circulația neregulată a

sîngelui său, aci spumegînd ca o cascadă, aci potolit și searbăd ca apa caldută. Ceru cu simplitate îngăduința de a vizita toate sălile magazinului spre a vedea dacă nu găsește niscaiva lucruri rare ce l-ar putea interesa. Un băiat cu fața rumenă și grasă, cu părul roșcat și cu o caschetă de lutru pe cap, încredințat supravegherea prăvăliei unei țărance bătrîne, un fel de Caliban ¹⁷ femeală, ce lustruia o sobă ale cărei minunății se datorau geniului lui Bernard Palissy ¹⁸, apoi îi spuse străinului cu un aer nepăsător :

— Poștiți, domnule, poștiți ! Jos n-avem decît lucruri destul de comune ; dar dacă vreți să vă dați osteneala de a urca la etajul întîii, aș putea să vă arăt niște admirabile mumii aduse de la Căiro, mai multe vase încrustate, cîteva abanosuri sculptate, *renaissance* ¹⁹ veritabile, sosite de curînd și care sînt de toată frumusețea.

În groaznica situație în care se găsea necunoscutul, limbuția asta de cicerone ²⁰, frazele astea alit de neghioabe, negustorești, fură pentru el ca sicrielile meschine cu care spiritele înguste asasinează pe un om de geniu. Hotărit să-și ducă pînă la capăt crucea, el dădea a înțelege că-și ascultă cu luare-aminte însoțitorul, și îi răspundea cu gesturi sau cu monosilabe ; dar, pe nesimțite, izbuti să-și cucerească dreptul la tăcere și putu să se adîncească nestingherit, în ultimele lui meditații. Acestea fură cumplite. Era poet, și sufletul său descoperi pe negîndite o hrană imensă : avea să vadă cu anticipație osemintele a douăzeci de lumi deodată.

La prima ochire, încăperile magazinului îi oferiră priveliștea unei mari dezordini, în care toate creațiile ieșite din mîna omului sau a lui Dumnezeu stăteau îngrămădite una peste alta. Crocodili, maimuțe și boa împăiați rînjeau în fața unor vitralii de biserică, păreau că vor să-și înfigă colții în statui, să alerge după mobilele lăcuite sau să se cațere pe candelabre. Alături de un sfînx dedicat lui Sesostris ²¹ se afla un vas de Sèvres ²², pe care doamna Jacotot pictase un Napoleon. Întîmplări de la începutul lumii și evenimente din ajun se împerecheau într-o naivitate grotescă.

O frigare era aşezată pe un chivot, o sabie republicană stătea lângă o halebardă medievală. Doamna du Barry²³, înfăţişată într-un pastel de Latour²⁴, cu o stea deasupra capului, goală, dar învăluită de un nor, părea să contemple cu o poftă teribilă un ciubuc indian, încercînd să ghicească rostul spiralelor ce şerpuiau spre ea. Unelte ale morţii, pumnale, pistoale curioase, arme cu secret erau aruncate de-a valma cu unelte ale vicţii : castroane de porţelan, farfurii de Saxa²⁵, ceşti orientale aduse din China, solniţe antice, bomboniere feudale. O corabie de fildeş plutea cu pînzele întinse pe spinarea încremenită a unei broaşte ţestoase. O maşină pneumatică părea că astupă cu totul vederea împăratului August, care stătea nemişcat şi maiestuos. Mai multe portrete de consilieri municipali francezi, de burgmestri olandezi, nesimţitori, aşa cum fuseseră şi în viaţa lor, se ridicau deasupra acestui haos de anlichităţi, dominîndu-l cu priviri serbede şi reci. Se părea că toate ţările de pe faţa pămîntului îşi trimiseseră acolo cîte o fărîmă din iscusinţa lor, cîte o mărturie despre artele lor. Era ca un fel de gunoi filozofic din care nu lipsea nimic, nici luleaua sălbaticului, nici papucul verde aurit al seraiului, nici iataganul maurului, nici idolii tătarilor. Se aflau acolo pînă şi tabachera soldatului, şi artoforul preotului²⁶, şi penele tronului. Aceste tablouri monstruoase erau supuse la mii de accidente luminoase datorită bizareriei a o mulţime de reflectări ce se încruciau în vălmăşagul nuanţelor, în ciocnirea bruscă dintre umbre şi lumini. Urechea părea că aude tot felul de ţipete sfişiate, spiritul părea că întîlneşte drame încă neîncheiate, ochiul părea că zăreşte cliperi neascunse pe de-a întregul. În sfîrşit, un praf îndărătnic îşi aruncase vâlul uşor deasupra tuturor acestor obiecte, ale căror colţuri multiplicare şi întortocheri nenumărate produceau efectele cele mai pitoreşti.

Necunoscutul seamănă la început cele trei săli întesate de urme de civilizaţie, de ritualuri, de zeităţi, de capodopere, de obiecte regesti, de desfrîu, înţelepciune şi nebunie, unei oglinzi cu o mulţime de feţe,

reprezentînd fiecare cîte o lume deosebită. După impresia aceasta tulbure, el voi să cunoască și desfătărilor ; dar pe măsură ce privea, cugeta, visa, fu cuprins de niște friguri puternice, datorite probabil foamei care mugea în măruntaiele lui. Prezența altor existențe naționale sau individuale, dovedite de aceste mărturii omenesti ce le supraviețuiau, sfîrși prin a amorți cu totul simțurile tînărului : dorința care-l împinse în prăvălie fu împlinită : el se desprinsese de viața reală, se înălță treaptă cu treaptă spre o lume ideală, pătrunse în palatele fermecate ale extazului, unde universul îi apăru în fărîmituri și în linii de foc, așa cum odinioară în fața ochilor sfîntului Ioan din Patmos apăruse viitorul învăluit în trînbabe de flăcări.

O sumedenie de chipuri îndurerate, gingașe sau îngrozitoare, întunecate sau luminoase, depărtate sau apropiate, se ridicară cu grămada, cu miriadele, cu generațiile. Egiptul, țeapăn, misterios, se înălță din nisipurile lui sub forma unei mumii înfășurate în fișii negre de pînză ; apoi faraonii, care îngropău popoare ca să-și construiască un mormînt, apoi Moise, evreii, deșertul ; întrevăzu o întreagă lume antică și solemnă. Fragedă și suavă, o statuie de marmură așezată pe o coloană în spirală și strălucind de albeață îi vorbi despre miturile voluptuoase ale Greciei și Ioniei. Ah, cine n-ar fi zîmbit, ca el, în fața acelei fecioare oacheșe dansînd pe fondul roșu al argilei unui vas etrusc, la picioarele zeului Priap, pe care-l proslăvea cu bucurie ? În fața ei o regină latină își mîngîia cu dragoste himera sa ! Toate capriciile Romei imperiale respirau acolo, dînd la iveală baia, alcovul, sulemenala unei Julii lenevoase, așteptîndu-și visătoare Tibulul ²⁷. Inzestrat cu puterea talismanelor arabe, bustul lui Cicero ²⁸ evoca amintirile Romei libere și îi desfășura prin fața ochilor paginile lui Tit-Liviu ²⁹. Tînărul contemplă acel *Senatus populusque romanus* ³⁰ : consulul, lictorii ³¹, togele albe tivite cu purpură, luptele din Forum ³², poporul întăritat, toate defilau încet pe dinaintea lui ca făpturile încețoșate care-ți apar într-un vis. În sfîrșit, deasupra acestor imagini apărea Roma creștină. Într-o pictură se deschi-

deau cerurile, și o vedea acolo pe Fecioara Maria înconjurată de un nimb de aur, în mijlocul îngerilor, întunecînd gloria soarelui și ascultînd vaietele mulțimii de nenorociți cărora această nouă Evă le surîdea cu un zîmbet blînd. Atingînd un mozaic făcut din diferite lave ale Etnei și Vezuviului, sufletul lui își luă zborul spre calda și înflăcărata Italie: era martorul orgiilor familiei Borgia³³, străbătea Abruzzii³⁴, riăzuia spre amorurile italiene, se pasiona pentru chipurile albe cu ochii mari și negri. Cînd zări un pumnal din evul mediu, al cărui mîner era lucrat tot atît de fin ca și o dantelă și pe care petele de rugină semănau cu niște picături de sînge, se înfioră gîndindu-se la dramele nocturne pecetluite de sabia nemiloasă a unui soț.

India și religiile ei erau întrupate într-un idol de porțelan cu o pălărie ascuțită cu borul ridicat, gătit cu clopoței și înveșmîntat în aur și mătase. Alături de această pocitanie, o împletitură, tot atît de frumoașă ca și baiadera ce se înfășurase în ea, răspîndea încă miresme de santal³⁵. Un monstru japonez, cu ochii dați peste cap, cu gura strîmbă, cu membrele răsucite, îi răscolea sufletul prin plăsmuirile unui popor care, obosit de o frumusețe mereu aceeași, găsește o nespusă plăcere în făurirea urîșeniilor. O solniță ieșită din atelierele lui Benvenuto Cellini³⁶ îl transportă în inima Renașterii, în vremea cînd artile și destrăbălarea erau în plină înflorire, cînd suveranii se desfătau la spectacolul torturilor, cînd marii prelați, culcați în brațele curtezanelor, decretau castitatea pentru preoții de rînd. Văzu cuceririle lui Alexandru într-o camee, masacrele lui Pizarro într-o arcebută³⁷ cu fitil și războaiele religioase, atît de înverșunate, de furioase și de crude, în fundul unui coif. Apoi dintr-o armură de Milano, admirabil încrustată cu fire de aur și bine poleită, sub viziera căreia străluceau încă ochii unui paladin³⁸, răsăriră zîmbitoarele imagini ale cavalerismului.

Oceanul acesta de mobile, de născociri, de veșminte, de opere de artă, de vestigii, era pentru el ca o poemă fără sfîrșit. Forme, culori, gînduri, totul re-

trăia acolo ; dar nimic deplin nu se oferea sufletului. Poetul trebuia să completeze schițele marelui pictor ce alcătuisese această imensă paletă pe care nenumăratele episoade ale vieții omenești fuseseră aruncate din plin și cu dispreț. Așa că după ce cucerise lumea, după ce contemplantase țări, evuri, dinastii, lînărul se întoarce la existențele individuale. Se personifică din nou, oprindu-se la amănunte, respingînd viața națiunilor, ca prea copleșitoare pentru un singur om.

Colo, dormea un copil de ceară, salvat din cabinetul lui Ruysch³⁹, și făptura aceasta plină de gingășie îi aminti bucuriile propriiei lui copilării. În fața magicei apariții a unei cingători virginale, purtată cîndva de o fecioară din Tahiti, imaginația lui înfierbîntată îi înfățișă viața simplă a naturii, casta goliciune a adevăratei pudori, delicii leneviei atît de firești omului, tot destinul acela potolit de pe malul unui pîrau răcoros susurînd încet, lîngă un banan ce-și dăruia mana gustoasă, fără muncă. Dar, numaidecît după aceea, deveni corsar și se înveșmîntă în apriga poezie a lui Lara⁴⁰, întăritat de culorile sidefii ale miilor de scoici, îmbătat de vederea madreporelor ce răspîndeau izul varecelor, al algelor și al furtunilor atlantice. Ceva mai încolo, admirînd miniaturile delicate, arabescurile de azur și de aur ce împodobeau manuscrisul unei vechi cărți de rugăciuni, el uită de marea cea înfuriată. Legănat ușor de un gînd pașnic, se întorcea din nou la studiu și la știință, rîvnind viața tihnită a călugărilor, lipsită de mîhniri, lipsită de plăceri, și se culca în fundul unei chilii, contemplînd prin ferestruica ogivală livezile, pădurile și vitile mănăstirii. În fața unui tablou de Teniers⁴¹, îmbrăca tunica unui soldat sau sărăcia unui muncitor ; dorea să poarte șapca murdară și afumată a flămînzilor, să joace cărți cu ei, să se îmbete cu bere, și să facă ochede unei țărance dolofane cu rotunjimi ispititoare. Dîrdăia de frig în fața unei ierni de Mieris⁴², sau se războia privind o bătălie de Salvator Rosa. Mîngia un tomahawk⁴³ din Illinois și simțea scalpul unui indian smulgîndu-i pielea de pe țeastă. Fermecat de vederea unei alăute, o încredința în mîna unei caste-

lane, ascultînd romanța ei melodioasă și declarîndu-i dragostea sa, pe înserat, lîngă un cămin gotic, în amurgul ce tănuia o privire de îngăduire. Se agăța de toate bucuriile, încerca toate durerile, își însușea toate formulele de existență, risipindu-și cu atîta dărnicie viața și simțămintele proprii în jurul simulacrelor acestei realități plastice și goale, încît zgomotul pașilor săi îi răsuna în suflet ca zvonul îndepărtat al unei alte lumi, așa cum hăuie freamătul Parisului în turnurile de la Notre-Dame.

Urcînd scara interioară ce ducea spre sălile de la primul etaj, văzu scuturi juruite, panoplii, tabernacole ⁴⁴ sculptate, figuri de lemn agățate pe pereți, sau așezate pe fiecare treaptă. Urmărit de formele cele mai stranii, de minunate creații situate între viață și moarte, el pășea ca în încîntarea unui vis. Într-un cuvînt, îndoindu-se de propria lui existență, era, ca și obiectele acelea ciudate, nici mort pe de-a-nțregul, nici pe de-a-ntregul viu. Cînd intră în sălile noi, ziua începea să pălească; dar lumina părea de prisos pentru comorile strălucind de aur și argint ce se aveau îngîmădite acolo. Capriciile cele mai costisitoare ale risipitorilor decedați prin mansarde după ce stăpîniseră milioane întregi, gemeau în acest vast bazar al nebuniei omenești. O călimară plătită cu o sută de mii de franci și vîndută pe cinci franci zăcea lîngă un lacăt cu secret al cărui preț ar fi ajuns altădată să fie răscumpărat numai de rege. Aici, speța omenească apărea în tot alaiul mizeriei ei, în toată gloria uriașelor ei deșertăciuni. O masă de abanos, care putea fi un adevărat idol pentru orice artist, sculptată după desenele lui Jean Goujon ⁴⁵ și care costase odinioară cîtiva ani de muncă, fusese cumpărată poate la prețul lemnului de foc. Cufărașe foarte scumpe, lucruri delicate ieșite parcă din mîini de zînc, erau trîntite de-a valma, fără nici o considerație.

— Dar aveți milioane aici! exclamă tînărul ajungînd în încăperea ce termina o lungă serie de săli poleite și împodobite cu motive sculpturale create de artiști ai secolului trecut.

— Vreți să ziceți miliarde, răspunse băiatul acela grăsuț. Dar asta încă nu-i nimic; urcați-vă la etajul trei, și să vedeți acolo ce-i!

Necunoscutul urmă pe însoțitorul lui și ajunse la a patra galerie, unde se perindară pe dinaintea ochilor săi obosiți mai multe tablouri de Poussin, o sublimă statuie de Michelangelo, câteva peisaje încântătoare de Claude Lorrain, un Gérard Dow, care semăna cu o pagină de Sterne, pânze de Rembrandt, de Murillo, de Velasquez, întunecate sau cu un colorit puternic ca o poemă a lordului Byron; apoi, basorelieful antice, cupe de agată, minunate onixuri!... În sfârșit, erau atâtea lucrări că ți se făcea lehamite de a mai lucra, atâtea capodopere strânse laolaltă, că te dezgustai de arte și mai că-ți pieria orice entuziasm. Ajunse în fața unei Madone de Rafael, dar era sătul de Rafael. Un portret de Corregio cerșea o privire, dar n-o primi. Un neprețuit vas antic de porfir, ale cărui sculpturi circulare reprezentau dintre toate scenele romane de dragoste pe cea mai grotescă și nerușinată, deliciul vreunei Corine⁴⁶ desigur, abia îi smulse un suris. Tînărul se înăbușea sub ruinele a cincizeci de secole apuse, era bolnav de atâtea cugețări omenești, asasinat de lux și de arte, strivit sub povara formelor acelea renăscînd care, asemenea unor monștri zămisliți la picioarele lui de vreun geniu rău, îl hărțuiau într-o luptă fără de sfârșit.

Întocmai ca și capriciile chimiei moderne, care rezumă creația cu un gaz, sufletul omenească nu produce oare otrăvuri îngrozitoare printr-o rapidă concentrare a bucuriilor, a forțelor sau a gândurilor sale? Mulți oameni nu pier, oare, sub fulgerarea vreunui acid moral răspîndit dintr-o dată în făptura lor interioară?

— Ce se află în cutia aceea? întrebă el cînd ajunse într-un cabinet larg, un ultim maldăr de glorii, de străduinți și ciudățenii, de bogății printre care arăta cu degetul o lădiță pătrată, făcută din lemn de mahon, atîrnată de un cui printr-un lanț de argint.

— A, cheia o ține domnul, zise băietanul cu un aer misterios. Dar dacă doriți să vedeți portretul, aș îndrăzni bucuros să anunț pe domnul.

— Să îndrăznești ? făcu tînărul. Dar ce, stăpînul dumitale e prinț ?

— Asta n-aș putea să vă spun, răspunse băiatul.

Se priviră o clipă, la fel de mirați și unul și celălalt. Luînd tăcerea necunoscutului drept o dorință, vînzătorul îl lăsă singur în cabinet.

— V-ați afundat vreodată în imensitatea spațiului și a timpului, citind operele geologice ale lui Cuvier ? Cucerii de geniul său, ați plutit vreodată deasupra abisului nemărginit al trecutului, ca susținuți de mîna vreunui vrăjitor ? Descoperind bucată cu bucată, din strat în strat, în carierele din Montmartre sau în rocile Uralului, acele animale ale căror rămășițe pietrificate aparțin civilizațiilor antediluviene, sufletul se îngrozește întrevăzînd miliardele de ani, milioanele de popoare pe care slaba memorie omenească și nepieritoarea tradiție divină le-au dat uitării, dar a căror cenușă, îngrămadită la suprafața globului nostru, formează scoarța de pămînt groasă de două picioare care ne dă pîinea și florile. Cuvier nu e oare cel mai mare poet al scolului nostru ? Lordul Byron a reușit, e drept, să reproducă prin cuvinte o parte din frămîntările morale ale omului ; dar nemuritorul nostru naturalist a reconstituit lumi întregi din cîteva oase străvechi, a reclădit, asemeni lui Cadmus⁴⁷, cetăți din cițiva dinți, a repopulat mii de păduri cu toate tainele zoologiei cu ajutorul citorva bulgări de cărbune, a regăsit hoarde de giganți în piciorul unui mamut. Aceste făpturi se înalță, cresc și umplu regiuni întregi în armonie cu staturile lor colosale. El e un poet al cifrelor, și e sublim cînd pune un zero lîngă un șapte. Ridică vălul zvîrlit peste neant fără să rostească vorbe de o magie artificială, cercețează o frîntură de ghips, zărește în ea o amprentă și strigă : „Priviți !” Deodată, pietrele capătă forme de animale, moartea se transformă în viață, lumea se desfășoară înaintea ochilor. După nenumărate dinastii de creaturi gigantice, după specii întregi de pești și triburi de moluște, apare în sfîrșit speța omenească, rezultatul degenerat al unui exemplar grandios⁴⁸, zdrobit poate de însuși Creatorul. Inviorați de privirea

lui retrospectivă, oamenii aceştia plăpânzi, născuţi mai ieri, pot să străbată haosul, să întoneze un imn fără sfîrşit şi să-şi închipuie trecutul universului ca un fel de apocalips dezlănţuit cîndva, în urmă. În faţa acestei cutremurătoare reînvieri datorite vocii unui singur om, firimitura de care ne e îngăduit să ne bucurăm în acest nesfîrşit fără nume, comun tuturor sferelor şi pe care noi l-am numit TIMP, minutul ăsta de viaţă ne umple de milă. Ne întrebăm, aşa striviţi cum sîntem sub ruinele atîtor universuri, la ce bun toate triumfurile, toate duşmăniile, toate iubirile noastre ; şi dacă, sortiţi să devenim un firişor de praf în viitor, mai face să acceptăm osînda de a trăi ? Smulşi din prezent, rămînem ca morţi pînă cînd valetul intră să ne spună : „Doamna contesă a răspuns că aşteaptă pe domnul“.

Minunăţiile care-l făcură pe tînărul nostru să vadă întreaga creaţiune cunoscută îi furişară în suflet descurajarea aceea morală care-l cuprinde pe filozof în faţa perspectivei ştiinţifice a creaţiunilor necunoscute ; simţi mai mult ca oricînd dorinţa de a muri şi căzu pe jilţul unui magistrat roman, lăsîndu-şi privirile să rătăcească în gol pe deasupra fantasmagoriilor acestei panorame a trecutului. Tablourile se iluminară, capetele de madone îi zîmbiră, statuile se împurpurară de o viaţă amăgitoare. La adăpostul umbrei prielnice de acolo operele acestea, puse în mişcare de chinul înfrigurat ce se zbătea în creierul lui zdrobit, începură să se clatine şi să se învîrtească prin faţa lui ; fiecare pocitanie îi arunca o strîmbătură, privirile personajelor înfăţişate în tablouri se însufleşiră scînteind. Fiecare formă se înfioră, sări, se desprinse de la locul ei, uşoară sau greoaie, cu graţie sau cu bruscheţe, după cum îi era obiceiul, caracterul şi întregul ei fel de a fi. Fu un sabat misterios, dinin de vedeniile doctorului Faust pe muntele Brocken ⁴⁹. Dar fenomenele acestea optice, produse de oboseală, de încordarea nervilor oculari, sau de capriciile înserării, nu-l puteau speria pe necunoscut. Terorile vieţii rămîneau nepulincioase asupra unui suflet obişnuit cu terorii morţii. Ba, printr-un fel de complicitate batjocritoare, el încuraja chiar bizarele manifestări ale accs-

tui galvanism moral, ale cărui imagini uluitoare se îmbinau cu ultimele cugetări ce-i mai dădeau sentimentul că trăiește. În jurul lui domnea o tăcere atît de adîncă, încît, peste puţin, se lăsă cuprins de o dulce visare ale cărei impresii, din ce în ce mai întunecate, urmau nuanţă cu nuanţă, ca descîntate parcă, ultimele dîre de lumină ce se retrăgeau încet. O rază, desprinzîndu-se de pe cer, făcu să lucească un ultim reflex roşu luptînd împotriva beznei; tînărul tresări, văzu un schelet abia luminat arătîndu-l cu degetul şi legănîndu-şi craniul a îndoială de la dreapta la stînga, părăind a-i spune: „Morţii nu vor încă să te primească printre ei!” Trecîndu-şi mîna peste frunte că să-şi alunge somnul, el simţi desluşit o adiere rece, ca şi cum ceva păros i-ar fi atins obrajii, şi se înfioră. Auzind o trosnitură înăbuşită în geamuri, se gîndi că această mîngîiere rece, vrednică de tainele mormîntului, fusese a vreunui liliac. Încă o clipă, răsfrîngerile slabe ale apusului îi îngăduiră să mai vadă o dată, ca prin ceaţă, fantomele de care era înconjurat; apoi toată lumea aceea moartă se pierdu într-o singură pată mare, neagră. Noaptea, ceasul morţii sale, venise dintr-o dată. Se scurse din acel moment, un răstimp în care nu mai avu înţelegerea limpede a lucrurilor pămînteşti, fie din pricină că se cufundase într-o visare adîncă, fie că se lăsase învins de somnolenţa pricinuită de oboseală şi de potopul de gînduri ce-i sfîşiau inima. Deodată, i se păru că fusese chemat de o voce teribilă şi tresări ca atunci cînd în mijlocul unui vis urît sîntem azvîrlit pe neaşteptate în adîncimea unei prăpăstii. Închise ochii, căci razele unei lumini puternice îl orbeau: în inima beznei văzu strălucind o sferă roşiatică în al cărei centru se afla un bătrîn mărunt ce stătea în picioare şi îndrepta spre el flacăra unei lămpi. Nu-l auzise nici venind, nici vorbind, nici mişcîndu-se. Apariţia asta avea ceva vrăjitoresc. Chiar şi omul cel mai îndrăzneţ, dacă ar fi fost surprins astfel pe cînd dormea, s-ar fi îngrozit desigur în faţa acestui personaj extraordinar ce părea că se ridicase dintr-unul din sarcofagele alăturate. Numai ciudata tine-

rețe ce licărea în ochii nemișcați ai acestui soi de fantomă îl împiedică pe necunoscut să creadă în cine știe ce apariții supranaturale; totuși, în scurtul răstimp ce despărți viața lui somnambulică de viața lui reală, căzu pradă îndoielii filozofice recomandate de Descartes⁵⁰ și atunci fu stăpînit, fără să vrea, de acele inexplicabile halucinații ale căror mistere sînt condamnate de mîndria noastră, sau pe care știința neputincioasă încearcă zadarnic să le analizeze.

Închipuiți-vă un moșneag mărunt, uscățiv și slab, îmbrăcat într-un halat de catifea neagră strîns în jurul șalelor cu un cordon de mătase. Pe cap cu o tichie de catifea, de asemenea neagră, ce i se lipea pe craniu în așa fel încît îi încadra sever fruntea, iar de sub ea atîrnînd de fiecare parte a chipului cîte un smoc lung de păr alb. Halatul îi înfășura corpul ca un lîntoliu larg și nu lăsa să se vadă altă formă omenească decît o față îngustă și palidă. Fără brațul descărnat, ce semăna cu un băț pe care ar fi fost întinsă o bucată de stofă și pe care bătrînul îl ținea ridicat pentru a îndrepta asupra tînărului toată lumina lămpii, fața aceea ar fi părut că atîrnă în văzduh. O barbă ascuțită și cărunță ascundea bărbia acestei ființe bizare și îi dădea înfățișarea acelor capete de evrei de care artiștii se servesc ca modele atunci cînd vor să reprezinte pe Moise. Buzele acestui om erau atît de decolorate, atît de subțiri, încît trebuia o atenție deosebită pentru a ghici linia trasă de gură pe fața-i albă. Fruntea lată și zbîrcită, obrații galbeni și scofilciți, asprimea neîndestulătoare a ochilor săi mici, verzi, fără gene și sprîncene, puteau face pe necunoscut să creadă că *Drămuitorul de aur* al lui Gérard Dow ieșise din rama sa. O istețime de inchișitor, trădată de sinuozitățile zbîrciturilor sale și de cutele circulare de pe tîmple, arăta că trebuie să fie înzestrat cu o cunoaștere profundă a vieții. Era cu neputință să păcălești un astfel de om, care părea să aibă darul de a desluși pînă și gîndurile din fundul celor mai zăvorîte inimi. În chipul lui rece se rezumau moravurile și înțelepciunea tuturor

popoarelor de pe glob, după cum realizările înregii lumi se găseau îngrămădite în încăperile prăfuite ale magazinului său. Pe această față ați fi putut citi liniștea trează a unui dumnezeu care vede tot, sau puterea plină de orgoliu a unui om care a văzut tot. Cu două expresii diferite și din două trăsături de pensulă, un pictor ar fi făcut din această figură sau o frumoasă imagine a Tatălui etern sau masca rânjitoare a lui Mefistofel, căci se aflau laolaltă o forță atotputernică pe frunte, și un sinistru rînjit de batjocură pe buze. Zdrobind toate suferințele omenești sub o putere imensă, omul acesta trebuie să fi ucis în el și toate bucuriile pămîntești. Muribundul se înfioră presimțind că acest spirit bătrîn sălășluia într-o sferă străină de lume, unde trăia singur, fără bucurii fiindcă nu mai avea iluzii, și fără dureri fiindcă nu mai cunoștea plăcerile. Bătrînul stătea în picioare, neclintit, necruțător ca un luceafăr în mijlocul unui nor de lumină. Ochii lui verzi, încărcați de nu știu ce răutățe potolită, păreau că-și varsă razele peste întreaga lume morală, așa cum lampa își răspîndea lumina în salonul acesta misterios.

Iată straniul spectacol în fața căruia se pomeni tînarul cînd deschise din nou ochii, după ce fusese legănat de atîtea gînduri de moarte și de alîtea imagini fantastice. Și dacă rămase ca uluit, dacă se lăsă o clipă stăpînit de credința unui copil vrăjit de poveștile doicii, trebuie să punem această înșelare numai pe seama vîlului întins de meditațiile sale asupra vieții și a puterii lui de înțelegere, pe seama iritării nervilor lui zdruncinați, pe seama dramei violente a cărei desfășurare îi produse cumplitle plăceri asemănătoare acelor cuprinse în cîteva fire de opium. Această viziune se petrecea la Paris, pe cheiul Voltaire, în secolul al XIX-lea, epocă și loc în care magia nu putea fi cu puțință. În apropierea casei unde murise zeul ateismului francez⁵¹, acest discipol al lui Gay-Lussac⁵² și al lui Arago⁵³, acest demascator al șarlataniilor oamenilor de la putere, necunoscutul nu se supunea desigur decît acelor fascinații

poetice în voia carora ne lăsăm adesea, ca pentru a fugi din calea adevărurilor descurajatoare, ca pentru a pune la încercare puterea lui Dumnezeu. În fața bătrînului și a lămpii lui, începu să tremure, cuprins de presentimentul nelămurit al unei puteri ciudate; iar tulburarea lui era asemenea aceleia pe care am încercat-o cu toții în fața lui Napoleon sau în prezența oricărui om strălucitor de geniu și încărcat de glorie.

— Domnul dorește să vadă portretul lui Isus Cristos pictat de Rafael? îi zise curtenitor bătrînul cu un glas al cărui răsunset limpede și sec avea ceva metalic.

Apoi așeză lampa pe trunchiul unei coloane sfărîmate, în așa fel ca toată lumina să cadă asupra lădiței cafenii.

La auzul numelor slăvite de Isus Cristos și Rafael, tînărul nu-și putu stăpîni un gest de curiozitate, la care negustorul se aștepta, fără îndoială, căci se și grăbi să apese pe un resort. Capacul de mahon alunecă îndată într-o scobitură, căzu fără zgomot și scoase la iveală pînza ca să poată fi admirată de necunoscut. În fața nemuritoare creații, acesta uită dintr-o dată vedeniile din magazin, coșmarurile din somn, deveni iarăși om, recunoscu în bătrîn o ființă în carne și oase, vie, nu o apariție fantasmagorică, și astfel se întoarse din nou în lumea reală. Duiosă blîndețe, dulcea seninătate a divinului chip se revărsară îndată asupra lui. Un fel de balsam ce venea parcă din ceruri împrăștia chinurile de iad ce-i ardeau măduva oaselor. Chipul Mîntuitorului oamenilor părea că se ridică din mijlocul întunecimilor figurate de un fond negru; o aureolă de raze strălucea în jurul părului său din care ai fi zis că răsare această lumină; pe frunte, pe obraji, i se citea o mare forță de convingere, ce se desprindea din fiecare trăsătură prin sufluri pătrunzătoare. Buzele rumene rostiseră cuvîntul vieții, și privitorul încerca să-i prindă răsunsetul sfînt în văzduh, să-i audă mi-

nunatele parabole în tăcerea din jur, îl asculta în viitor, îl regăsea în învățăturile trecutului. Evanghelia era tălmăcită în simplitatea senină a acestor ochi slăviți în care se refugiau sufletele tulburate. În sfârșit, religia catolică se citea în întregimea ei în surisul acela suav și măreț ce părea că exprimă preceptul care o și rezumă : *Iubiți-vă unii pe alții !* Pictura aceasta inspira o rugăciune, propovăduia iertarea, înăbușea egoismul, redeștepta toate virtuțile adormite. Inzestrat cu darul încântărilor muzicii, tabloul lui Rafael te apropia de farmecul cucorilor al amintirilor, și triumful lui era desăvârșit, uitai de pictor. Lumina lămpii influența și ea asupra acestei minuni : uneori se părea că chipul se înălța în depărtare, pierdut în mijlocul unui nor.

— Pinza asta am acoperit-o cu piese de aur, spuse negustorul cu răceală.

— Ei, da, trebuie să mori ! exclamă tânărul, care se trezea dintr-o reverie al cărei ultim gând îl întorsese spre destinul lui fatal, făcându-l să se depărteze, pe nesimțite, de ultima speranță de care se agățase.

— A ! a ! aveam dreptate, așadar, să mă feresc de tine ! răspunse bătrînul apucînd mîinile tînărului și strîngîndu-i-le de la încheieturi ca într-o menghină.

Necunoscutul zîmbi trist la această neînțelegere și zise cu o voce blîndă :

— Oh, domnule, nu vă temeți, e vorba de viața mea, nu de a dumneavoastră... De ce aș mai ascunde un șiretlic cu totul nevinovat ? continuă el după ce-l privise în ochi pe bătrînul speriat. Așteptînd căderea nopții, ca să mă pot îneca fără tîmbălău, am venit aici să privesc comorile dumneavoastră. Cine n-ar iertă această ultimă plăcere unui om de știință și unui poet ?

Bănuitorul negustor examinează îndeaproape, cu un ochi pătrunzător, fața posomorîlă a falsului său client, în timp ce-l asculta vorbind. Apoi, liniștit de accentul glasului său îndurerat, sau citînd poate în trăsăturile lui palide destinul sinistru ce-i îngrozise

cu puțin mai înainte pe jucătorii de cărți, dădu drumul mâinilor tinărului ; totuși, stăpînit încă de o urmă de temere ce arăta o experiență cel puțin centenară, întinse alene brațul spre un dulap, ca și cum ar fi vrut să se sprijine, și zise, apucînd un stilet :

— Sînteți cumva supranumerar la Vistierie de trei ani și n-ați primit salariul ?

Tinărul nu se putu opri de a zîmbi, făcînd un gest negativ din cap.

— Atunci, tatăl dumneavoastră v-a imputat prea aspru venirea pe lume ? Sau sînteți dezonorat ?

— Dacă aș vrea să mă dezonorez, aș trăi.

— Ați fost fluierat la teatru ? Ori sînteți silit să compuneți cuplete vesele pentru a plăti înmormîntarea iubitei dumneavoastră ? Suferiți cumva de boala aurului ? Sau poate vreți să desființați plictiseala ? Mă rog, ce păcat vă îndeamnă să muriți ?

— Nu căutați pricina morții mele în motivele vulgare care determină cele mai multe sinucideri. Ca să fiu scutit de a vă dezvălui suferințe nemaiauzite, greu de exprimat în limbajul omenesc, vă voi spune doar că mă aflu în cea mai adîncă, cea mai nemernică și cea mai sfîșietoare dintre sărăcii. Dar — adăugă el pe un ton a cărui mîndrie sălbatică dezmințea vorbele de mai înainte — nu vreau să cerșesc nici ajutoare, nici consolări.

— Eh ! Eh !

Aceste două silabe pe care le rosti la început bătrînul în loc de răspuns semănară cu scrișnetul unei tocle. Pe urmă, el continuă astfel :

— Fără a vă sili să mă rugați, fără a vă face să roșiți și fără a vă da nici măcar o centimă franceză, sau o para levantină, un toren sicilian, un crețar nemțesc, o copeică rusească, un farthing scoțian, o sestertă sau un obol din lumea veche⁵⁴, și cu atît mai puțin un piastru din cea nouă, fără a vă oferi nimic din ceea ce există sub formă de aur, argint, aramă, hîrtie, bilete. vreau să vă fac mai bogat, mai puternic și mai respectat decît un rege constituțional.

Tînărul crezu că moșneagul a dat în mintea copiilor și rămase ca amețit, fără a îndrăzni să răspundă.

— Ia întoarceți-vă, spuse negustorul apucînd repede lampa și îndreptîndu-i lumina spre peretele din fața portretului. Intoarceți-vă și priviți această *Piele de sagri*, adăugă el.

Tînărul se ridică brusc și rămase puțin uimit zărind deasupra scaunului pe care se așezase o bucată de *sagri* atîrnată pe perete, și a cărei mărime nu întrecea pe aceea a unei piei de vulpe; dar, printr-un fenomen inexplicabil la prima vedere, această piele răspîndea în întunericul adînc ce domnea în magazin niște raze atît de luminoase încît ai fi crezut că sînt ale unei mici comete. Tînărul se apropie neîncercător de acest pretins talisman ce trebuia să-l păzească de orice nenorocire, bătîndu-și joc de el, în gînd. Totuși, îmboldit de o curiozitate foarte îndreptățită, se aplecă să privească pielea mai de aproape, și în cîrînd descoperi că acea luminozitate ciudată avea o cauză foarte naturală. Bobițele negre ale *sagriului* erau lustruite și vopsite atît de bine, iar vîrgile neregulate erau așa de curate și de netede, încît asemeni fațetelor unei pietre de granat⁵⁵, asperitățile acestei piei orientale formau tot atîtea mici focare ce răspîndeau o lumină vie. Demonstră bătrînului, cu o exactitate matematică, pricina acestui fenomen, dar bătrînul, în loc de orice răspuns, zîmbi cu șiretenie. Zîmbetul lui de superioritate făcu pe tînărul savant să creadă că în clipa aceea era victima cine știe cărei șarlatanii. Dar cum nu voia să ducă cu sine în mormînt o enigmă în plus, întoarse repede pielea, pe partea cealaltă, ca un copil grăbit să cunoască tainele noii sale jucării.

— A! exclamă el, iată urmele sigiliului pe care orientalii îl numesc pecetea lui Solomon.

— O cunoașteți, așadar? zise negustorul, pufăind de vreo două ori pe nări. gest ce conținea mai multe idei decît ar fi putut să exprime cele mai energice cuvinte.

— Nu cred să existe pe lume vreun om atât de îngust la minte încît să creadă în asemenea basm ! izbucni tînărul, întăritat de rînjetul acela înăbușit, dar plin de-o amară batjocură. Dumneavoastră știți desigur — adăugă el — că numai superstițiile Orientului au putut consacra forma mistică și presupusele însușiri ale acestei embleme care întruchipează o putere fabuloasă ? Mă îndoiesc că, susținînd așa ceva, voi fi luat drept mai puțin nerod, decît dacă aș vorbi despre sfincși sau balauri, a căror existență e totuși admisă, întrucîlva de știință.

— Fiindcă sînteți un orientalist — reluă bătrînul — v-aș ruga să citiți sentința aceasta.

Aduse lampa lingă talismanul pe care tînărul îl ținea pe dos și îl ajută să vadă literele încrustate în țesutul celular al acestei miraculoase piei, ca și cum ele ar fi fost produse de animalul căruia îi aparținuse cîndva.

— Mărturisesc — declară necunoscutul — că nu ghicesc de fel procedeul întrebuintat aici, pentru a întipări atât de adînc aceste litere în pielea unui măgar sălbatic !

Și, întorcîndu-se cu vioiciune spre mesele încărcate de curiozități, păru a căuta ceva cu ochii.

— Ce voiți ? întrebă bătrînul.

— Un instrument ca să răzui pielea, spre a vedea dacă literele sînt tipărite sau încrustate.

Bătrînul dădu stiletul său necunoscutului, care îl luă și încercă să jupoaie pielea în locul unde se vedeau cuvintele scrise ; dar, după ce răzui un strat subțire de sagri, literele apărură iarăși, atât de precise și atât de asemănătoare cu cele tipărite la suprafață, încît, o clipă, crezu că nu jupuisese nimic.

— Arta meșteșugărească a Levantului are taine care îi sînt într-adevăr proprii, zise el, privind sentința orientală cu un fel de neliniște.

— Da — răspunse bătrînul — mai bine să dăm vina pe oameni, decît pe dumnezeu !

Cuvintele misterioase erau așezate în felul următor :

رَلَمَا تَنَلَك رَنَتَلَك مَ
 رَلَمَا رَنَمَد نَدَا
 اَنَزَلَك مَلَا مَلَا
 رَلَمَا لَمَا رَنَتَنَمَد بَلَا
 رَنَمَد رَلَمَا رَلَمَا لَمَا رَنَمَد نَدَا
 لَنَهَلَك رَنَمَد
 رَلَمَا لَمَا رَنَتَنَمَد رَلَمَا رَلَمَا
 رَنَمَد مَلَا
 رَلَمَا مَلَا
 رَنَمَد

Ceea ce însemna :

DACA MĂ POZEZI PE MINE, VEI POSEDA TOTUL.
 DAR VIAȚA TA IMI VA APARTINE. DUMNEZEU
 A VOIT ASTFEL. DOREȘTE, ȘI DORINȚELE
 ÎȚI VOR FI IMPLINITE. DAR MĂSOARĂ-ȚI
 POȘTELE DUPĂ VIAȚA TA. EA
 E AICI. LA FIECARE VOINȚĂ,
 VOI DESCREȘTE CA ȘI
 ZILELE TALE. MA
 VOIEȘTI ? IA-MA.
 DUMNEZEU TE
 VA ASCULTA.
 FIE !

— A, citești perfect sanscrita, spuse bătrînul. Ai fost cumva în Persia sau în Bengal ?

— Nu, domnule, răspunse tînărul, pipăind cu multă curiozitate această piele simbolică, ce se aseamăna, prin tăria ei, cu o foaie de tablă.

Bătrînul negustor puse din nou lampa pe coloana de pe care o luase, aruncînd spre tînăr o privire în-

cărcată de o ironie rece ce părea să spună : „A și început să nu se mai gîndească la moarte“.

— Să fie oare o glumă ? Un mister ? întrebă tînărul.

Bătrînul dădu din cap și rosti cu gravitate :

— N-aș putea să-ți răspund. Am oferit teribila putere pe care o dă talismanul acesta unor oameni dăruți cu mai multă energie decît pari să ai dumneata ; dar, cu toate că nu luau în serios îndoielnica înrîurire ce-ar putea s-o exercite asupra destinelor lor viitoare, nici unul n-a primit riscul de a încheia un legămînt propus în chip atît de fatal de o forță pe care n-o cunosc. Gîndesc și eu ca ei, mă îndoiesc, m-am abținut, și...

— Și nici n-ați încercat măcar ? zise tînărul, întreprîindu-l.

— Să încerc ! răspunse bătrînul. Dacă dumneata ai fi în vîrful coloanei din piața Vendôme, ai încerca să te arunci de acolo ? Poate opri ceva cursul vieții ? A putut vreodată omul să taie moartea în două ? Înainte de a intra în acest salon, hotărîseși să te sinucizi ; dar acum, din senin, te frămîntă o taină și te face să uiți de moarte. Copil ce ești ! Fiecare zi nu-ți va oferi, oare, o enigmă mai interesantă decît ea ? Ascultă-mă. Eu am văzut curtea destrăbălată a regentului⁵⁶. Ca și dumneata, mă aflam atunci în mizerie, cerșeam cîte o bucată de piine ; totuși, am atins vîrsta de o sută doi ani și am ajuns milionar ; nenorocirea mi-a adus avere, neștiința m-a făcut înțelept. Am să-ți dezvălui în puține cuvinte o mare taină a vieții omenești. Omul se istovește prin două acte săvîrșite instinctiv, care seacă izvorul existenței sale. Două vorbe exprimă toate formele pe care le iau aceste două cauze ale morții : *a voi* și *a putea*. Dar între acești doi termeni ai acțiunii omenești, este o altă formulă pe care și-o însușesc înțelepții ; acesteia îi datoresc fericirea îndelungatei mele vieți. *A voi* ne arde, iar *a putea ne distruge* ; pe cîtă vreme *A ȘTI* menține slaba noastră alcătuire într-o neconținută stare de liniște. Astfel, dorința sau voința e moartă în mine, ucisă de cugetare ; mișcarea sau

puterea se rezolvă prin jocul firesc al organelor mele. În două cuvinte, mi-am legat viața nu de inimă, care se sfărîmă, nu de simțuri, care se tocesc, ci de creier, care nu îmbătrînește și supraviețuiește tuturor. Nimic excesiv nu mi-a vătămat nici sufletul, nici trupul. Totuși, am văzut lumea întreagă.

Picioarele mele au străbătut munții cei mai înalți din Asia și din America, am învățat toate limbile omenеști și am trăit sub toate regimurile. I-am împrumutat bani unui chinez, luînd ca zălog trupul tatălui său, am dormit în cortul unui arab, încrezîndu-mă în cuvîntul lui, am semnat contracte în toate capitalele europene și mi-am lăsat, fără teamă, aurul în colibele sălbaticilor ; pe scurt, am obținut totul, fiindcă am știut să disprețuiesc totul. Singura mea ambiție a fost de a vedea. A vedea nu înseamnă oare a ști?... Oh, a ști, tinere, nu înseamnă oare a te bucura în minte ? Nu înseamnă a descoperi substanța însăși a faptului și a o stăpîni în esență ? Ce rămîne dintr-o posesiune materială ? O idee. Gîndește-te atunci cît trebuie să fie de frumoașă viața unui om care, putînd întipări toate realitățile în gîndirea sa, își sădește în suflet izvoarele fericirii, extrăgînd din ele mii de voluptăți ideale curățate de murdăriile pămîntеști. Gîndirea este cheia tuturor comorilor, ea îți dă bucuriile avarului, dar nu și grijile lui. În felul acesta, am plutit deasupra lumii, unde plăcerile mele au fost totdeauna bucurii intelectuale. N-am cunoscut alte orgii în afară de contemplarea mărilor, a popoarelor, a pădurilor, a munților ! Am văzut totul, dar într-un mod liniștit, fără oboseală ; n-am dorit niciodată nimic, ci am așteptat totul. M-am plimbat prin univers ca prin grădina unei proprietăți personale. Ceea ce oamenii numesc supărări, amoruri, ambiții, înfrîngeri, tristeți, pentru mine nu sînt decît idei pe care le transform în visări ; în loc de a le simți, le exprim, le traduc ; în loc de a le lăsa să-mi sfîșie viața, le dramatizez, le dezvolt, și astfel mă distrez ca și cu niște romane pe care le-aș citi printr-o viziune lăuntrică.

Fiindcă niciodată nu mi-am obosit organismul, mă bucur încă de o sănătate robustă. Fiindcă sufletul meu și-a păstrat toată puterea de care n-am abuzat niciodată, capul îmi este și acum mai bine mobilat decît sălile astea. Aici — zise el lovindu-și fruntea — aici sînt adevăratele milioane. Petrec zile încîntătoare aruncînd cîte o privire înțeleaptă în trecut: evoc țări întregi, peisaje, priveliști marine, figuri frumoase care au intrat în istorie! Am un harem imaginar, în care posed toate femeile pe care nu le-am avut. Revăd adesea războaiele, revoluțiile voastre, și stau și le judec. Oh! cum aș putea prefera înfrigeratele, ușuraticile admirații pentru niște cîrnuri mai mult sau mai puțin colorate, pentru niște forme mai mult sau mai puțin rotunde? Cum aș putea prefera toate dezastrele voințelor voastre înșelate, în locul facultății sublimе de a face să trăiască în tine însuți universul, în locul plăcerii imense de a te mișca fără a fi înlănțuit de cătușele timpului, nici de piedicile spațiului; în locul plăcerii de a îmbrățișa totul, de a vedea totul, de a te putea apleca pe marginea lumii pentru a cerceta celelalte sfere, pentru a-l asculta pe Dumnezeu? Asta — zise el cu o voce răsunătoare arătînd pielea de sagri — reprezintă *puterea* și *voința*, reunite. În ea se află ideile voastre sociale, dorințele voastre nemăsurate, necumpătările, bucuriile care văucid, durerile care vă fac să trăiți prea adînc; căci suferința nu este poate decît o plăcere violentă. Cine ar putea preciza limita de la care voluptatea devine suferință, sau pînă la care suferința e încă o voluptate? Cele mai vii lumini ale lumii ideale nu mîngîie oare vederea, pe cînd cele mai dulci întunecimi ale lumii fizice o rănesc întotdeauna? Cuvîntul înțelepciune nu vine oare de la a înțelege? Și ce altceva e nebunia, dacă nu excesul unei voințe sau al unei puteri?

— Ei bine! fie, vreau să trăiesc în exces! exclamă necunoscutul înșfăcînd pielea de sagri.

— Tinere, ia seama! strigă bătrînul cu o neașteptată vioiciune.

— Îmi consacrasem viața studiului și cugetărilor, dar ele nu mi-au dat nici de băut nici de mâncare, replică necunoscutul. Nu vreau să mă las păcălit nici de o predică demnă de Swedenborg⁵⁷, nici de amuleta aceasta orientală, nici de mărinimoasele eforturi pe care le faceți dumneavoastră, domnule, pentru a mă reține într-o lume în care existența mea e de acum încolo imposibilă... Să vedem dar! adăugă el strângînd talismanul cu o mîină încordată și privind spre bătrîn. Vreau o cină de o splendoare regească, o bacanală⁵⁸ vrednică de secolul în care, după cum se zice, totul s-a perfecționat! Comesenii mei să fie tineri, spiritali și fără prejudecăți, de o veselie nebunească! Vinurile să vie unul după altul tot mai tari, tot mai spumoase și să aibă puterea de a ne îmbăta pentru trei zile! Noaptea să fie împodobită cu femei pătimase! Vreau ca desfrîul dezlănțuit, mugind, să ne poarte în zbor, în carul lui tras de patru cai, dincolo de marginile lumii și să ne lase la țărmuri necunoscute de mare! Sufletele să ni se înalțe la cer, sau să ni se înfunde în noroi — nu știu dacă în momentele acelea ele urcă sau coboară, dar asta nu interesează! Deci, poruncesc acestei puteri sinistre să topească toate bucuriile și să mi le ofere într-una singură. Da, vreau să cuprind toate plăcerile cerului și ale pămîntului într-o ultimă îmbrățișare, ca să mor o dată cu ea. De aceea, după chef, aș dori dezlănțuirii de patimi, și cîntece în stare să trezească morții, și săruturi neistovite, săruturi fără sfîrșit, al căror răsunset să străbată Parisul ca trosniturile unui incendiu, să trezească din somn perechile de soți și să le insuflă o înfocare chinuitoare care să-i întinerească pe toți, chiar și pe cei de șaptezeci de ani!

Un hohot de rîs pornit din gura moșneagului răsună ca un vîjîit al infernului în urechile tînarului nebun, și îl buimăci atît de tare că tăcu.

— Dumneata crezi — spuse negustorul — că pozele mele se vor deschide cît ai bate din palme ca să facă loc unor mese îmbelșugate și unor oaspeți de pe lumea cealaltă? Nu, nu, tinere zănatic. Ai iscălit legămîntul, totul e hotărît. Acum dorințele îți vor fi

împlinite cu cea mai mare exactitate, dar în dauna vieții dumitale. Cercul zilelor, reprezentat de această piele, ți se va strînge după tăria și numărul dorințelor, de la cea mai mică pînă la cea mai nemăsurată. Brahmanul⁵⁹ căruia îi dătoresc acest talisman mi-a destăinuit, de mult, că între destinul și dorințele celui ce va intra în posesiunea lui se va realiza o înțelegere tainică. Prima dumitale dorință nu e ceva care iese din comun, aș putea să ți-o îndeplinesc și eu, dar o las pe seama evenimentelor din cursul noii dumitale existențe. La urma urmei, voiai să mori ; ei bine, sinuciderea ți-e doar amînată !

Necunoscutul, surprins și aproape înfuriat de a se vedea mereu luat în rîs de acest bătrîn ciudat, a cărui intenție pe jumătate filantropică îi apăru demonstrată limpede în cea din urmă batjocură, grăi :

— O să vă văd îndată, domnule, dacă soarta mea se va schimba în adevăr în timpul cît voi străbate lățimea cheiului. Dar, dacă nu vă bateți cumva joc de un nenorocit, doresc, spre a mă răzbuna pentru un serviciu atît de fatal, să vă îndrăgostiți de o dansatoare ! Abia atunci veți înțelege fericirea desfrîului și veți deveni poate risipitorul tuturor bunurilor pe care le-ați cruțat atît de filozofic.

Îeși, fără să audă suspinul adînc scos de bătrîn, străbătu sălile și coborî scările acelei case, urmat de băietanul bucălat care în zadar încerca să-i lumineze calea : fugea cu iuțeala unui hoț prins asupra iaptului. Orbit de un fel de delir, nici nu băgă de seamă maleabilitatea de necrezut a pielii de sagri care, făcîndu-se mlădioasă ca o mînușă, se răsuci sub degetele lui nervoase și putu să intre în buzunarul hainei, în care o îndesă cu un gest aproape mașinal. Repezindu-se din ușa magazinului spre mijlocul șoselei, se lovi de trei tineri care mergeau braț la braț.

— Vită !

— Imbecilule !

Acestea fură amabilitățile pe care le schimbară între ei.

— Asta-i bună ! E Raphaël !

— Minunat, te căutam.

— Ce ? Voi sînteți ?

Cele trei fraze prietenești urmară vorbelor grele de mai înainte de îndată ce lumina unui felinar legănat de vînt căzu peste fețele acestui grup cuprins de mirare.

— Scumpe prietene — îi spuse lui Raphaël tînărul pe care era gata să-l răstoarne — trebuie să vii cu noi.

— Despre ce-i vorba ?

— Hai înainte, am să-ți spun pe drum.

De voie, de nevoie, Raphaël fu înconjurat de prietenii lui care, înlănțuindu-l cu brațele în banda lor veselă, îl luară cu ei spre Ponts-des-Arts.

— Dragul meu — zise vorbitorul în continuare — te căutăm într-una de aproape o săptămînă. La respectabilul hotel Saint-Quentin, unde, în treacăt fie zis, vechea firmă, neclintită de la locul ei, e compusă din aceleași litere roșii și negre ca pe vremea lui Jean-Jacques Rousseau, Léonarde a ta ne-a spus că ai plecat la țară încă din iunie. Sper că nu i-am făcut impresia unor bancheri, sau portărei, sau cămătari, sau ipistați etc. Dar n-are a face ! Rastignac te zărise ieri la „Bouffons“⁶⁰, așa că am prins din nou curaj și ne-am ambiționat să descoperim dacă te cocoțai prin copacii de la Champs-Élysées, dacă te duceai să te culci pentru zece centime prin vreuna din casele alea filantropice unde cerșetorii dorm lungiți pe niște funii întinse, sau dacă, mai fericit, nu-ți stabileseși bivuacul în vreun budoar. Dar n-am dat de tine nicăieri, nici în registrele de la Saint-Pélagie, nici în cele de la Force⁶¹. Ministerale, „Opera“, așezămintele religioase, cafenelele, bibliotecile, anunțurile comisariatelor, birourile jurnaliștilor, restaurantele, foaierele teatrelor, pe scurt, toate locurile și localurile bune și rele din Paris fiind explorate cu de-amănuntul, începusem să deplîngem pierderea unui om înzestrat cu destul geniu ca să ne îndreptățească să-l căutăm și la curte și în închisori. Ne gîndeam să te trecem în rîndul sfinților, ca pe un erou din iulie⁶², și, pe cuvîntul meu de onoare, te regretam cu toții.

- În momentul acela, Raphaël străbătea cu prietenii săi Pont-des-Arts, de unde, fără să asculte ceea ce spuneau ei, își aruncă ochii spre Sena, ale cărei ape muginde repetau luminile Parisului. Tocmai deasupra acestui fluxiu, în care voia să se arunce mai adineauri, îi fu dat să vadă că prezicerile bătrînului se îndeplineau, că ceasul morții îi era în chip fatal amînat.

— Și te regretam cu adevărat ! continuă prietenul său, urmîndu-și ideea. E vorba de o combinație în care avem nevoie de tine în calitate de om superior, adică de om care știe să se ridice deasupra măruntășurilor. Scamatoria cu nucșoara constituțională ascunsă sub paharul regal⁶³ se face astăzi, dragul meu, cu mai multă gravitate ca oricînd. Infama monarhie răsturnată de eroismul popular era o femeie de moravuri ușoare cu care puteai rîde și chefui ; dar patria e o nevestă arțăgoasă și cinstită ; vrei, nu vrei, trebuie să-i primești mîngîierile drămuite. Or, puterea s-a mutat, după cum știi, de la Tuileries în mîna jurnaliștilor, tot așa cum bugetul și-a schimbat cartierul, trecînd din cartierul Saint-Germain, în Chaussée d'Antin. Dar iată ceea ce tu poate că nu știi încă ! Guvernămîntul, adică aristocrația bancherilor și avocaților, care se joacă astăzi de-a patria, așa cum popii se jucau altădată de-a monarhia, a simțit nevoia să mistifice poporul de treabă al Franței cu fraze noi și cu idei vechi, asemenea filozofilor din toate școlile și a puternicilor din toate timpurile.

E vorba, deci, să ne însușim o regească opinie națională, convingîndu-ne că e mai bine să plătim o mie două sute de milioane și treizeci și trei de centime patriei, reprezentată prin domnii cutare și cutare, decît o mie o sută de milioane și nouă centime unui rege care zicea *eu* în loc de *noi*. Într-un cuvînt, a fost fondat un jurnal înarmat cu două sau trei sute de mișoare de franci, cu scopul de a face o opoziție care să mulțumească pe nemulțumiți, fără să facă vreun rău guvernului național al regelui-cetățean. Or, cum noi ne batem joc de libertate ca și de despotism, de religie ca și de ateism ; cum, pentru noi, patria e o

capitală unde ideile se schimbă și se vînd cu atîta bucată, unde fiecare zi vine cu banchete copioase și cu nenumărate spectacole ; unde-s furnicare de femei desfrîinate, unde supeurile nu se sfîrșesc decît a doua zi, unde amorurile se iau cu ora, ca și orășencele ⁶⁴ noastre ; cum Parisul va fi totdeauna cea mai adorabilă dintre toate patriile : patria veseliei, a libertății, a spiritului, a femeilor frumoase, a desfrînaților, a vinului bun, și unde bățul puterii nu se va face niciodată prea simțit, fiindcă toată lumea-i prea aproape de cei care-l țin ; ...noi, ca niște adevărați discipoli ai sfîntului Mefistofel, ne-am hotărît să dăm o văruială proaspătă spiritului public, să îmbrăcăm actorii în alte haine, să batem scînduri noi la baraca guvernamentală, să întremăm iarăși doctrinarii, să punem încă o dată la fierț vechii republicani, să scoatem din nou bonapartiștii la iveală și să reaprovizionăm centrul, cu singura condiție de a ni se îngădui să rîdem *in petto* de regi și de popoare, de a nu fi seara de aceeași opinie ca dimineața și de a duce o viață veselă à la Panurge ⁶⁵, sau de a trăi după *more orientali* ⁶⁶, tolăniți pe saltele de puf.

Frînele acestui imperiu macaronic și burlesc ⁶⁷ ți le-am destinat ție ; așa că acum te ducem la cina dată de către fondatorul amintitului jurnal, un bancher retras din afaceri, care neștiind ce să facă altceva cu aurul său, vrea să-l transforme în spirit. Vei fi primit acolo ca un adevărat frate, iar noi vom saluta în tine pe regele acelor spirite bățăioase care nu se tem de nimic și a căror perspicacitate descoperă intențiile Austriei, ale Angliei sau ale Rusiei, înainte ca Rusia, Anglia sau Austria să aibă vreo intenție ! Da, te vom decreta suveranul acelor forțe atotștiutoare care furnizează lumii pe un Mirabeau, un Talleyrand, un Pitt ⁶⁸, un Metternich ⁶⁹, în fine pe toți acei Crispini dibaci și îndrăzneți ⁷⁰, care joacă între ei destinele unui imperiu, așa cum oamenii de rînd își joacă la domino paharul de rachiu de cireșe.

Te-am lăudat ca pe cel mai cutezător tovarăș al nostru ce s-a luptat vreodată corp la corp cu desfrîul, acest admirabil monstru cu care vor să lupte

toate spiritele tari; ba chiar am afirmat că el nu te-a învins încă. Sper că nu ne vei dezminți elogiile. Taillefer, amfitrionul nostru, ne-a făgăduit să lase cu mult în urmă îngustele saturnalii⁷¹ ale micilor noștri Luculluși⁷² moderni. E destul de bogat ca să pună măreție în josnicii, grație și eleganță în viciu... Auzi, Raphaël? îl întrebă vorbitorul întrerupîndu-se.

— Da, răspunse tînărul, mai puțin uimit de îndeplinirea dorințelor sale, pe cît de surprins era de modul firesc în care se înlănțuiau întîmplările.

Cu toate că îi era peste putință să creadă în vreo influență magică, admira totuși jocurile soartei ome-nești.

— Numai că ne spui da, ca și cum te-ai gîndi la moartea bunicului tău, îi replică unul din vecinii lui.

— Ah! reluă Raphaël cu un accent plin de naivitate, ce stîrni rîsul acelor tineri scriitori, nădejdea tinerei Franțe, mă gîndeam, dragii mei prieteni, că sîntem pe punctul de a deveni niște mari ticăloși! Pînă acum am făcut pe nelegiuiții între două vinuri, am cîntărit viața în vreme ce eram beți, am prețuit oamenii și lucrurile în timpul digestiei. Feciorelnici la faptă, eram neînfricați în vorbe; dar acum, însemați cu fierul roșu al politicii, vom intra în această mare pușcărie unde ne vom pierde toate iluziile. Cînd nu mai crezi decît în dracul, ți-e îngăduit să plîngi după paradisul tinereții, epoca de nevinovăție cînd întindeam cu pioșenie limba în fața popii ca să primim corpul sfințit al domnului nostru Isus Cristos. Ah! bunii mei prieteni, dacă simțeam atîta plăcere cînd făptuiam primele noastre păcate, este fiindcă pe atunci aveam remușcări, prin care le înfrumusețam și le dădeam ceva ațîțător, plăcut; pe cînd acum...

— O — reluă primul vorbitor — acum ne rămîne...

— Ce? întrebă altul.

— Crima...

— Iată un cuvînt care cuprinde toată înălțimea unei spînzurători și toată adîncimea Senei, replică Raphaël.

— O, nu m-ai înțeles... Vorbesc de crimele politice. De azi dimineată, nu jinduiesc decât la o existență, aceea de conspirator. Mîine, nu știu dacă această toană a mea va mai dăinui, dar, astă-seară, viața searbădă a civilizației noastre, uniformă ca o șină de drum de fier, îmi umple sufletul de dezgust ! Simt cum îmi bate inima cu putere cînd mă gîndesc la nenorocirile din timpul retragerii de la Moscova, la emoțiile *Corsarului roșu*⁷³, sau la traiul contrabandiștilor. Fiindcă în Franța nu mai există călugări șartrezi, aș vrea să avem măcar un Botany-Bay⁷⁴, un fel de infirmerie destinată micilor lorzi Byron care, după ce și-au terfelit viața ca pe un șervet folosit la masă, nu mai au altceva de făcut decât să dea foc țării, să-și zboare creierii, să conspire contra Republicii, sau să predice războiul...

— Émile, — spuse cu înfocare vecinul lui Raphaël, adresîndu-se celui care vorbea — pe legea mea, dacă n-ar fi fost revoluția din iulie, eu m-aș fi făcut preot, ca să duc o viață de animal într-un fund de provincie, și...

— Dar ai fi citit ceaslovul în fiecare zi ?

— Sigur că da !

— Ești un lăudăros.

— Parcă jurnalele nu le citim în fiecare zi !

— Bună, pentru un jurnalist ! Dar, taci din gură, ne ducem în mijlocul unei adunări de abonați. Jurnalismul, vezi tu, este religia societăților moderne, și el înseamnă progres.

— În ce sens ?

— Pontifii nu-s obligați să creadă, și de fapt nici poporul...

Pălăvrăgind astfel, ca niște oameni de treabă care cunoșteau *De viris illustribus*⁷⁵ încă de mulți ani, ajunseră la un palat din strada Joubert.

Émile era un gazetar care cucerise mai multă glorie nefăcînd nimic, decât alții prin succesele lor. Critic îndrăzneț, mușcător și plin de vervă, avea toate calitățile pe care i le îngăduiau defectele lui. Sincer și vesel, spunea în față mii de epigrame unui prieten pe care, cînd lipsea, îl apăra cu lealitate și curaj.

Își bătea joc de orice, chiar și de viitorul lui. Când îl căutai n-avea bani, și se complăcea, ca toți oamenii de talent, într-o lene de nespus, zvîrlind o idee cît o carte întreagă în fața unor oameni care nu știau să pună o singură idee în cărțile lor. Risipind făgăduieli pe care nu le îndeplinea niciodată, își făcuse din norocul și gloria sa o pernă de dormit, riscînd astfel să se trezească bătrîn, într-un spital. De altfel, prieten pînă la eșafod, fanfaron și cinic, dar simplu ca un copil, el nu muncea decît în glumă sau numai de nevoie.

— O să facem, cum spunea jupîn Alcofribas⁷⁶, un pui grozav de chef, îi șopti lui Raphaël arătîndu-i glastrele de flori ce parfumau și împodobeau cu verdeață scările.

— Îmi plac intrările bine încălzite și încărcate cu covoare scumpe, răspunse Raphaël. În Franța vezi rar luxul începînd din peristil. Aici simt că renasc.

— Iar colo, sus, o să bem și-o să rîdem încă o dată, dragul meu Raphaël. Haide — continuă el — sper că vom fi învingători și c-o să-i facem praf pe toțiăștia de aici!

Apoi, arătînd cu un gest baļjocoritor spre invitați, intrară într-un salon ce strălucea de aurării și de lumini, unde fură întîmpinați îndată de tinerii cei mai de seamă din Paris. Unul dovedise de curînd un talent nou ce rivaliza, de la primul tablou, cu gloriile picturii imperiale. Altul scosese în ajun o carte plină de sevă, ce se caracteriza printr-un fel de dispreț literar și care deschidea drumuri noi școlii moderne. Ceva mai departe, un sculptor, a cărui figură aspră părea a trăda un geniu viguros, conversa cu unul din acei glaciali zeflemiști, care ori nu vor să vadă nicăieri superioritatea, ori o recunosc pretutindeni, după cum e cazul și împrejurarea. Ici, cel mai spiritual dintre caricaturiștii noștri, cu privirea răutăcioasă, cu zîmbetul mușcător, vîna epigramele ca să le tălmăcească în trăsături de creion. Colo, un tînăr și îndrăzneț scriitor, care știa mai bine ca nimeni altul să analizeze esența oricărei gîndiri politice și să sintetizeze, jucîndu-se, caracterul unui scri-

itor fecund, se întreţinea cu un poet ale cărui scrieri ar fi cōvîrşit toate operele timpului de faţă, dacă talentul său: ar fi avut puterea urii sale. Amîndoi căutau să ocolească şi adevărul şi minciuna, adresîndu-şi unul altuia dulci linguşiri. Un muzician celebru consola în *si bemol*, cu un accent ironic, pe un tînăr politician căzut de curînd de la tribună fără să se fi vătămat cîtuşi de puţin. Tinerii autori fără stil stăteau lîngă tineri autori fără idei, şi prozatori ce păcătuiau prin prea multă poezie, lîngă poeţi ce păcătuiau prin prea multă proză. Privind aceste fiinte neisprăvite, un biet saint-simonist⁷⁷, destul de naiv ca să creadă în doctrina sa, le împerechea cu milos-tivire, încercînd fără îndoială să le facă adeptele concepţiei lui. În sîrşit, se mai aflau acolo vreo doi-trei savanţi, meniti să pună azot în conversaţie, şi mai mulţi vodevilişti⁷⁸ gata să arunce în jurul lor acele sclipiri efemere care, asemeni strălucirilor diamantului, nu produc nici căldură, nici lumină. Cîţiva partizani ai paradoxului, rîzînd pe înfundate de cei ce îşi iau în serios admiraţia sau dispreţul pentru oameni sau evenimente, urzeau politica aceea cu două tăişuri prin care conspiră contra tuturor sistemelor fără a se declara pentru nici unul. *Pedantul* care nu se miră de nimic, care îşi suflă nasul în mijlocul unei cavatine la „Bouffons“, pentru ca pe urmă să strige „bravo“ înaintea tuturor, şi care contrazice pe cei ce sînt gata să fie de aceeaşi părere cu el, era şi el acolo, căutînd să-şi însuşească expresiile oamenilor de duh. Dintre invitaţii aceştia, vreo cinci aveau viitor, iar vreo zece erau pe cale să obţină o anumită glorie viageră; cît despre ceilalţi, puteau să-şi spună, ca toate mediocrităţile, faimoasă minciună a lui Ludovic al XVIII-lea: „*Unire şi uitare*“⁷⁹. Amfitrionul avea veselia îngrijorată a unui om care cheltuieşte două mii de taleri. Din cînd în cînd, ochii lui se îndreptau cu nerăbdare spre uşa de la intrarea salonului, căutînd un musafir ce se lăsa aşteptat. În curînd apăru un bărbat mărunt, gras, care fu primit cu un murmur măgulitor: era notarul care, chiar în dimineaţa aceea, terminase formalităţile pentru înfiin-

țarea jurnalului. Un fecior îmbrăcat în negru deschise ușile unei vaste săli de mîncare, unde fiecare trecu fără ceremonie să-și caute locul în jurul unei mese imense. Înainte de a părăsi salonul, Raphaël aruncă o ultimă privire de-a lungul lui. Fără nici o îndoială, dorința i se realizase întru totul: pereții erau îmbrăcați numai în mătase și aur; candelabrele bogate, cu nenumărate lumînări, făceau să strălucească cele mai mici amănunte ale frizelor aurite, delicatele cizelări ale bronzului și somptuoasele culori ale mobilierului; florile rare, din cîteva glastre din lemn de bambus lucrate artistic, răspîndeau parfumuri dulci, draperiile respirau o eleganță fără pretenții; în fine, era în toate nu știu ce grație poetică al cărei prestigiu nu putea să nu răscolească imaginația unui om fără bani.

— Un venit de o sută de mii de livre constituie un comentariu destul de bun al catehismului⁸⁰ și ne ajută minunat să transformăm *morala în fapte!* zise el suspinînd. O, da, virtutea mea nu vrea să meargă de loc pe jos. Pentru mine, viciul constă dintr-o mansardă, o haină jerpelită, o pălărie cenușie iarna și datorii la portar... Ah, aș vrea să trăiesc într-un lux ca ăsta numai un an, șase luni măcar, nu importă! și pe urmă să mor. Cel puțin, aș cunoaște, aș soarbe, aș străbate cîteva mii de existențe!

— O! îi spuse Émile, care-l asculta — tu iei cupeul unui agent de schimb drept fericire. Lasă, te-ai plictisi curînd de bogăție, dîndu-ți seama că ea îți răpește norocul de a fi un om superior. Între sărăcia bogăției și bogăția sărăciei, stat-a vreodată artistul în cumpănă? Ai uitat că noi, ăștia, avem nevoie mereu de lupte? Mai bine pregătește-ți stomacul, uite ce e acolo, zise el arătîndu-i cu un gest eroic măreața, de trei ori sfînta, drept-credincioasa și liniștitoarea priveliște ce-o prezenta sala de mîncare a binecuvîntatului capitalist. Omul acesta — reluă el — și-a dat, în adevăr, osteneala de a strînge bani numai pentru noi. Spune, nu-i ca o specie de burete uitată de naturaliști printre polipieri, și care trebuie stors cu blîndețe, înainte de a lăsa să-l sugă moș-

tenitorii ? Nu găsești că au stil basoreliefurile care decorează pereții ? Și lămpile, și tablourile, ce lux echilibrat ! Dacă ar fi să ne luăm după invidioși și după cei care țin să cunoască toate ascunzișurile vieții, se zice despre omul acesta că ar fi omorât în timpul revoluției un german și alte câteva persoane, printre care erau, nici mai mult nici mai puțin, decât un prieten al său și mama acestui prieten. Îți vine să crezi că părul cărunt al acestui venerabil Taillefer ascunde atâtea crime ? Face impresia unui om atît de cumsecade ! Uite cum strălucește argintăria aceea — și adică fiecare rază lucitoare să însemne pentru el o lovitură de pumnal ? Haida de ! mai degrabă am crede în Mohamed. Dacă gura lumii ar avea dreptate, ar însemna că treizeci de oameni de inimă și de talent se pregătesc acum să se ospăteze cu măruntaiele și să se adape cu sîngele unei familii ; iar noi doi, tineri plini de nevinovăție, de entuziasm, am fi complicii nelegiurii ! Imi vine să-l întreb pe capitalistul nostru dacă e sau nu, un om cinstit...

— Nu, nu acum — exclamă Raphaël — ci după ce se va fi îmbătat tun, după ce ne vom fi săturat !

Cei doi prieteni se așezară, rîzînd, la masă. Mai întîi, fiecare invitat își plăti, printr-o privire mai iute ca vorba, tributul de admirație față de somptuosul aspect ce-l prezenta o masă întinsă, albă ca un strat de zăpadă proaspăt căzut și de-a lungul căreia se aliniau simetric tacîmurile încoronate cu pîinișoare rumene. Cristalele repetau în reflexele lor înstelate culorile stînjeneilor, lumînările aruncau dîre de foc încrucișate la infinit, iar bucatele ascunse sub capacele de argint ațîtau pofta de mîncare și curiozitatea. Vorbele se răriră. Vecinii își făceau cu ochiul. Vinul de Madera începu să curgă. Apoi, primul fel se desfășură în toată gloria lui, astfel încît i-ar fi făcut cînte răposatului Cambacérès⁸¹, iar Brillat-Savarin⁸² l-ar fi proslăvit. Vinurile de Bordeaux și de Bourgogne, albe și roșii, fură servite cu o dărnicie regală. Această primă parte a banchetului se putea asemui, punct cu punct, cu introducerea unei tragedii clasice. Actul al doilea deveni ceva mai vorbăreț. Fiecare

oaspete băuse cu măsură, schimbînd vinurile după poftă, în așa fel că în momentul cînd resturile mărețului serviciu fură ridicate, se încinseră discuții aprinse; cîteva frunți palide se înroșiră, mai multe nasuri începură să se îmbujoreze, fețele se învăpăiară, ochii scînteiară. În timpul acestei aurore a beției, conversația nu ieși încă din marginile buneicuviițe; dar zeflemelele, glumele prinseră a porni încetul cu încetul din toate gurile; apoi calomnia își ridică pe nesimțite căpșoru-i de șarpe și lăsă să i se vadă vocea șuierătoare; ici și colo, cîtiva ipocriți trăgeau cu urechea, sperînd să rămînă treji. Al doilea fel găsi deci mințile înfierbîntate de-a bineleă. Fiecare mîncă vorbind, vorbea mîncînd, bea fără să țină seama de numărul paharelor, atît de învălitoare și de parfumate erau licorile, și atît de molipsitor era exemplul. Taillefer avea pretenția să-și însuflețească oaspeții și dădu ordin să fie aduse terribilele vinuri de Ron, caldul Tokay, amețitorul Rousillon vechi. Dezlănțuiți ca înaintașii unei diligențe ce pornește după un popas, oamenii aceștia, străpunși de săgețile ascuțite ale vinului de Champagne așteptat cu nerăbdare, dar turnat din belșug, își dădură atunci frîu liber spiritelor să galopeze în golul acelorasi argumente pe care nu le mai asculta nimeni, să povestească aceleași întîmplări ce n-aveau auditori, să pună de o sută de ori aceleași întrebări ce rămîneau fără răspuns. Singură orgia își desfășura din plin puternicul ei glas, glasul ei compus din sute de vuiete ce se înteteau ca un crescendo de Rossini. Apoi veni rîndul toasturilor cu două întesluri, al lăudăroșeniilor, al sfidărilor. Cu toții renunțară să mai glorifice propria lor capacitate intelectuală, pentru a revendica pe aceea a balerențelor butoaielor, a pivnițelor. Se părea că fiecare dintre ei are cîte două voci. Sosi și momentul cînd stăpînii vorbeau toți deodată, iar valeții zîmbeau. Dar aceasta învălmășeală de vorbe, în care paradoxele de o indoielnică sclînire, adevărurile caraghios îmbrobodite, se ciocneau în miilocol strigătelor, al invectivelor, al sentințelor supreme și al negliobiilor, așa cum

într-o bătaie se încrucișează ghiulelele, gloanțele și mitraliile, ar fi interesat fără îndoială pe un filozof prin originalitatea cugetărilor, sau ar fi surprins pe un politician prin ciudățenia sistemelor propuse. Erau acolo, în același timp, o carte și un tablou. Filozofiile, religiile, doctrinele morale, atît de diferite de la o latitudine la alta, guvernamintele, în sfîrșit toate înfăptuirile mari ale inteligenței omenești, căzură sub o secure tot atît de grea ca a Timpului, și desigur că nu v-ar fi fost ușor să hotărîți dacă ea era mîntuită de Înțelepciunea beată sau de Beția devenită înțeleaptă și clarvăzătoare. Minate de un fel de furtună, mințile acestea semănau cu o mare înfuriată contra stîncilor din jurul ei, voiau să sfărme toate legile între care plutesc civilizațiile, îndeplinind astfel, fără să știe, voința lui Dumnezeu, care a lăsat în natură binele și răul, păstrînd însă numai pentru el taina luptei lor veșnice. Inverșunată și burlescă, discuția era oarecum ca un sabat al inteligențelor. Între tristele glume spuse de acești copii ai revoluției⁸³ la nașterea unui jurnal și între cuvîntările rostite de veselii chefuitori la nașterea lui Gargantua⁸⁴, se afla toată prăpastia care desparte secolul al XIX-lea de al XVI-lea. Acela pregătea o distrugere rîzînd, al nostru rîdea în mijlocul ruinelor.

— Cum îl cheamă pe tînărul de colo? întrebă notarul arătînd spre Raphaël. Mi se pare că am auzit spunîndu-i-se Valentin.

— Ce-i tot dai într-una numai cu Valentin? strigă Émile rîzînd. Raphaël de Valentin, dacă nu te superi! Căci purtăm *un vultur de aur pe un cîmp de nisip, încoronat de argint, înarmat cu cioc și cu gheare* și cu o deviză frumoasă: NON CECIDIT ANIMUS!⁸⁵ Nu sîntem un copil de pripas, ci descendentul împăratului Valens, strămoșul Valentinilor, fondatorul orașelor Valencia din Spania și Franța, moștenitorul legitim al imperiului din Orient. Și dacă-l lăsăm pe Mahmud să domnească la Constantinopol, o facem din simplă bunăvoință și din lipsă de bani și de soldați.

Emile descrise în aer, cu furculița, o coroană deasupra capului lui Raphaël. Notarul rămase o clipă pe gânduri, apoi începu să bea din nou, schițând un gest foarte convins, prin care părea a mărturisi că-i este cu neputință să facă vreo legătură între clientela sa și orașele Valencia, Constantinopol, Mahmud, împăratul Valens, sau familia Valentinilor.

— Distrugerea acelor furnicăre omenești cunoscute sub numele de Babilon, Tir, Cartagina sau Veneția, toate strivite sub tălpile unui uriaș ce-și urmează drumul, nu e oare un avertisment dat omului de o putere batjocoritoare? zise un ziarist, Claude Vignon, un fel de sclav cumpărat ca să imite pe Bossuet⁸⁶ pentru cincizeci de centime rîndul.

— Moise, Sylla, Ludovic al XI-lea, Richelieu, Robespierre și Napoleon poate că nu-s decît unul și același om care apare de-a lungul civilizațiilor, ca o cometă pe cer, răspunse un ballanșist⁸⁷.

— De ce să iscodim providența? spuse Canalis⁸⁸, fabricantul de balade.

— Na, iată și providența! exclamă pedantul întrerupîndu-l. Nu cunosc nimic mai elastic pe lume.

— Dar, domnule, Ludovic al XIV-lea⁸⁹ a răpus mai mulți oameni cu săpatul apeductelor doamnei de Maintenon, decît a răpus Convențiunea⁹⁰ ca să stabilească impozitele după un criteriu just, ca să facă o lege unitară, ca să naționalizeze Franța și ca să se ajungă la o împărțire egală a moștenirilor, rosti Massol, un tînăr devenit republican din pricină că-i lipsea doar o silabă înaintea numelui⁹¹.

— Domnule — i se adresă Moreau (din Oise), un mare proprietar — dumneata care iei sîngele drept vin, lăsa-vei, de astă dată, fiecăruia capul său pe umeri?

— La ce bun, domnul meu? Principiile ordinii sociale nu merită oare cîteva sacrificii?

— Bixiou, auzi? Republicanul ăsta pretinde că țeasta acestui proprietar ar fi un sacrificiu! șopti un tînăr către vecinul lui.

— Oamenii și evenimentele nu înseamnă nimic, zicea republicanul, continuîndu-și teoria printre su-

ghituri ; în politică și în filozofie nu există decît principii și idei.

— Îngrozitor ! N-ai simți nici o strîngere de inimă omorîndu-ți prietenii pentru un *dacă* ?...

— Eh, domnul meu, adevăratul criminal e omul cu remușcări, fiindcă are o anumită idee despre virtute ; pe cînd Petru cel Mare, ducele de Alba⁹², erau sisteme, iar corsarul Monbard, o organizație.

— Dar societatea nu s-ar putea lipsi de sistemele și organizațiile dumitale ? întrebă Canalis.

— O, de acord ! declară republicanul.

— Ah, republica dumitale stupidă îmi face greață ! Nu putem tăia în tihnă un clapon, fără să găsim înăuntru legea agrară.

— Principiile tale sînt minunate, micule Brutus⁹³ îndopat cu trufe ! Dar tu semeni cu valetul meu : caraghiosul, e stăpînit cu atîta cruzime de mania curățeniei, că dacă l-aș lăsa să-mi curețe hainele după fantezia lui, aș umbla gol.

— Sînteți niște dobitoci ! Vreți să curățiți o națiune cu scobitori de dinți, replică cel cu republica. După voi, justiția ar fi mai periculoasă decît hoții.

— Auzi ! auzi ! făcu avocatul Desroches.

— Plicticoși mai sînt cu politica lor ! rosti Cardot, notarul. Inchideți ușa. Nu există știință sau virtute care să valoreze cît o picătură de sînge. Dacă am vrea să facem lichidarea adevărului, l-am găsi poate în stare de faliment.

— Ah, fără îndoială că ne-ar costa mai puțin să ne distrăm cu răul, decît să ne certăm pentru bine. De aceea, aș da toate discursurile rostite la tribune de patruzeci de ani înapoi pe un păstrăv, pe o poveste de Perrault⁹⁴ sau pe un desen de Charlet⁹⁵.

— Ai perfectă dreptate !... Dă-mi sparanghelul... Căci, la urma urmei, libertatea dă naștere anarhiei, anarhia duce la despotism, și despotismul aduce iarăși libertatea. Milioane de oameni au pierit fără a fi putut face să triumfe nici unul din aceste sisteme. Au nu e totul un cerc vicios în care se va învîrți mereu lumea morală ? Cînd omul crede că a perfecționat

ceva, el n-a făcut decît să miște lucrurile de la locul lor.

— O, o ! — strigă Cursy, autorul de vodeviluri — în cazul acesta, domnilor, dați-mi voie să ridic paharul pentru Carol al X-lea, părintele libertății !⁹⁶

— De ce nu ? zise Êmile. Cînd despotismul constă în legi, libertatea se află în moravuri, și *viceversa*.

— Să bem deci pentru negliobiă puterii care ne dă atîta putere asupra negliobilor ! strigă bancherul.

— Ei, dragul meu, Napoleon cel puțin ne-a lăsat gloria ! țipă un ofițer de marină care nu ieșise niciodată din Brest.

— Ah, gloria, tristă marfă ! Costă mult și nu durează. Nu cumva este ea egoismul oamenilor mari, după cum fericirea este acela al proștilor ?

— Domnule, dumneata ești foarte fericit...

— Cel dintîi care a născocit gardurile, trebuie să fi fost fără îndoială un om slab, căci societatea nu folosește decît oamenilor plăpînzi. Așezați la cele două extremități ale lumii morale, sălbaticul și filozoful au aceeași groază de proprietate.

— Frumos ! exclamă Cardot. Dacă n-ar exista proprietate, cum am mai putea face acte ?

— Iată niște boabe de mazăre fantastic de delicioase !

— Și popa a fost găsit mort în pat, a doua zi...

— Cine vorbește de moarte ?... Nu glumiți, am un unchi.

— Te-ai resemna, desigur, să-l vezi mort.

— Asta nu-i o problemă.

— Ascultați-mă, domnilor !... METODA DE A-ȚI OMORI UNCHIUL. Ssst ! (*Ascultați ! Ascultați !*) Să ai mai întîi un unchi înalt și gras, cel puțin septuagenar, ăștia sînt cei mai buni unchi. (*Senzație.*) Fă-l să mănînce, sub un motiv oarecare, un pateu de ficat.

— Păcat, unchiul meu e slab, zgîrcit și cumpătat.

— Ah, asemenea unchi sînt niște monștri care abuzează de viață.

— Pe urmă — continuă cel cu unchiul — vestește-l în timpul digestiei, că bancherul lui a dat faliment.

— Dar dacă rezistă ?

— Adu-i o fată frumoasă !

— Dacă e... ? spuse celălalt făcînd un gest negativ.

— Atunci nu-i unchi... unchiul e prin definiție temperamentos.

— Vocea Malibranei⁹⁷ a pierdut două note.

— Nu, domnule.

— Da, domnule.

— Of ! of ! Da și nu, asta-i povestea tuturor disertațiilor religioase, politice și literare ! Omul e un bufon care dănuiește deasupra prăpăstiilor.

— Dacă te-am înțeles bine, sînt un prost ?

— Din contra, ești, fiindcă nu m-ai înțeles.

— Instrucțiunea, frumoasă nerozie ! Domnul Heineffettermach calculează numărul volumelor tipărite la mai mult de un miliard, cînd o viață de om nu ajunge să citești măcar o sută cincizeci de mii. Atunci, explică-mi ce înseamnă cuvîntul *instrucțiune* ? Pentru unii, instrucțiunea constă în a ști să spui ce nume avea calul lui Alexandru cel Mare, cîinele lui Bercillo, zeul muzicii, și în a ignora pe al omului căruia îi datorăm plutitul lemnului sau porțelanul. Pentru alții, a fi instruit înseamnă a ști să arzi un testament și a trăi ca un om cinstit, iubit, respectat, în loc de a recidiva în furtul unui ceas, cu cele cinci circumstanțe agravante, și de a te duce să mori în Place de la Grève, blestemat și dezonorat.

— Nathan va rămîne ?

— Ah, colaboratorii lui, domnule, au mult spirit.

— Dar Canalis ?

— E un om mare, fără discuție.

— V-ați îmbătat !

— Consecința imediată a unei constituții este înăbușirea inteligențelor. Arte, științe, monumente, totul este înghițit de o îngrozitoare pornire de egoism, lepra noastră actuală. Cei trei sute de burghezi ai voștri, instalați pe băncile Camerei, nu se vor gîndi

decît la plantatul plopilor. Despotismul creează lucruri mari fără legi, libertatea nu-şi dă osteneala să facă, cu legi, măcar unele cît de mici. •

— Învăţămîntul vostru mutual fabrică piese de cinci franci din carne de om, zise un absolutist, întrerupînd. Individualităţile au să dispară la un popor nivelat de instrucţie.

— Dar scopul societăţii nu este oare de a asigura bunăstarea fiecăruia? întrebă saint-simonianul.

— Dacă ai avea un venit de cincizeci de mii de livre, nu te-ai mai gîndi la popor. Te-a apucat dragostea de omenire? poftim în Madagascar: acolo o să dai de un popor nou, pe care n-ai decît să-l saint-simonizezi, să-l clasezi, să-l pui în spirt; aici, însă, fiecare intră foarte firesc în alveola lui, ca o cheie în broasca ei. Portarii sînt portari, şi neghiobii sînt nişte dobitoace care n-au nevoie să absolve liceele călugărilor. Asta e!

— Dumneata eşti carlist ⁹⁸!

— De ce nu? Îmi place despotismul, el dă dovadă de oarecare dispreţ pentru rasa omenească. Eu nu-i urăsc pe regi. Sînt aşa de amuzanţi! Să tronezi într-o odaie, la treizeci de milioane de leghe de soare, asta nu-i nimic?

— Dar să rezumăm această largă consideraţie asupra civilizaţiei, spunea savantul, care pentru lămurirea sculptorului neatent, se lansase într-o discuţie despre începuturile vieţii sociale şi despre popoarele băştinaşe. La originea naţiunilor, forţa a fost întrucîtva materială, unică, grosolană; apoi, o dată cu dezvoltarea agregăţiilor ⁹⁹, ocîrmuirile au trecut la descompunerea mai mult sau mai puţin dibace a puterii primitive. Astfel, în depărtata antichitate, forţa era în teocraţie; preotul ţinea în mîna lui şi paloşul şi cădelniţa. Mai tîrziu au apărut două sacerdoţii: pontiful şi regele. Astăzi, societatea noastră, ultima expresie a civilizaţiei, a împărţit puterea după numărul combinaţiilor, şi am ajuns la forţe numite industrie, gîndire, bani, discursuri. Puterea nemaiavind unitate, se îndreaptă fără încetare spre o destrămare socială care n-are altă stavilă decît interesul. De

aceea noi nu ne sprijinim nici pe religie, nici pe forța materială, ci pe inteligență. Cartea face cît paloșul ? Discuția face cît acțiunea ? Iată problema.

— Inteligența a ucis totul ! rosti carlistul. Da, da, libertatea absolută duce națiunile la sinucidere, ele se plictisesc cu triumful, ca un englez milionar.

— Ce ne-ați mai putea spune nou ? Ați ridiculizat azi toate puterile, și chiar negarea lui Dumnezeu a devenit ceva comun ! V-ați pierdut cu totul credința. De aceea secolul nostru e ca un sultan bătrîn înecat în desfrîu ! Încît lordul Byron al vostru, într-o ultimă desperare poetică, a sfîrșit prin a cînta pasiunile crimei.

— Nu știi — îi răspunse Bianchon, care era beat turtă — că un gram de fosfor în plus sau, în minus face dintr-un om un geniu sau un scelerat, un om de spirit sau un idiot, un om virtuos sau un criminal ?

— Uite cum e tratată virtutea ! strigă Cursy. Virtutea, subiectul tuturor pieselor de teatru, deznodă-mîntul tuturor dramelor, oricărei justiții...

— Eh, oprește-te, dobitocule. Virtutea ta   un Achile fără călcîi ¹⁰⁰ ! zise Bixiou.

— Mi-e sete !

— Vrei să facem rămășag că beau o sticlă de șampanie dintr-o înghițitură ?

— Mare deșteptăciune ! strigă Bixiou.

— S-au îmbătat ca niște c ruș și, zise un t n r care dădea de băut, cu toată seriozitatea, jiletcei de pe el.

— Da, domnule, guvernul actual reprezintă arta de a face să domnească opinia publică.

— Opinia ? dar e cea mai d str b lat  dintre prostituate ! Dacă ar fi după voi, moraliști și politicieni, ar trebui să preferăm totdeauna legile voastre, naturii, și opinia voastră conștiinței. Vedeți-vă de treabă, totul e adevărat și totul e fals ! Dacă societatea ne-a blagoslovit cu puful de perne, a compensat în schimb binefacerea prin gută, după cum a creat procedura ca să  nfr neze justiția și guturaiurile prin șalurile de cașmir.

— Monstrule ! făcu Emile, întrerupîndu-l pe mizantrop. Cum poți să bîrfești civilizația în prezența atîtor vinuri, a atîtor bucate delicioase, stînd la o masă încărcată pînă peste cap ? Mușcă din căprioara asta cu picioarele și coarnele aurite, dar nu-ți mușca muma...

— Ce, eu sînt de vină cînd catolicismul izbutește să vîre un milion de dumnezei într-un sac de făină, cînd republica se termină totdeauna cu cîte un Napoleon, cînd regalitatea se află între asasinarea lui Henric al IV-lea și judecarea lui Ludovic al XVI-lea ¹⁰¹, cînd liberalismul devine La Fayette ¹⁰² ?

— L-ai îmbrățișat în iulie ?

— Nu.

— Atunci, taci din gură, scepticule.

— Scepticii sînt oamenii cei mai conștiincioși.

— Numai că n-au conștiință.

— Ce vorbești ! Au cel puțin două.

— Să sconteze cerul cu ele ! poftim, domnul meu, o idee într-adevăr negustorească. Religiiile antice nu erau decît o fericită dezvoltare a plăcerilor fizice ; pe cîtă vreme noi, cei de azi, am dezvoltat sufletul și speranța ; e un progres !

— Ah, bunii mei prieteni, ce puteți aștepta de la un secol ghiftuit de politică ? zise Nathan. Care a fost soarta lucrării *Istoria regelui Boemiei și a celor șapte castele ale sale* ¹⁰³, unde se putea vedea cea mai fermecătoare concepție ?

— Aia ? urlă pedantul atît de tare încît se auzi de la un capăt la celălalt al mesei. Niște fraze scoase la întîmplare dintr-o pălărie, o scriere tocmai bună pentru un ospiciu.

— Ești un prost !

— Ești un caraghios !

— O, o !

— A, a !

— Au să se încaiere.

— Nu...

— Pe mîine, domnule.

— Ba acum, răspunse Nathan.

— Haide ! haide ! Sînteți doi viteji.

— Și dumneata ești un altul ! zise provocatorul.

— Nici nu se mai pot scula în picioare.

— A, poate vrei să spui că nu mă țin prea drept ! replică bătaiosul Nathan ridicându-se ca un zmeu de hîrtie, nehotărît.

Aruncă o privire năucită pe deasupra mesei, apoi, ca sleit de o asemenea sforțare, căzu la loc pe scaun, își lăsă capul în jos și amuți deodată.

— N-ar fi caraghios — spuse pedantul către vecinul lui — să mă bat pentru o lucrare pe care n-am citit-o și nici n-am văzut-o vreodată ?

— Émile, ia seama la haine, vecinul tău se îngălbenește, zise Bixiou.

— Kant, domnule ? Încă un balon înălțat ca să se bucure netoții. Materialismul și spiritualismul sînt două rachete frumoase cu care șarlatanii în robă bat aceeași minge. Că Dumnezeu e în toate, cum zice Spinoza, sau că toate vin de la Dumnezeu, cum zice sfîntul Pavel... nătărăilor ! a deschide sau a închide o ușă, nu-i una și aceeași mișcare ? Ce-a fost mai întîi : oul sau găina ? Dă-mi, te rog, farfuria cu rață !... Iată toată știința !

— Neghiobule — îi strigă savantul — chestiunea pe care o pui tu e rezolvată printr-un fapt.

— Și care anume ?

— Nu catedrele profesorilor au fost făcute pentru filozofie, ci filozofia pentru catedre ! Pune-ți ochelarii și citește bugetul.

— Hoți !

— Imbecili !

— Pungași !

— Păcăliți !

— Numai la Paris e cu puțință un schimb de idei atît de viu, atît de rapid ! țipă Bixiou, cel mai spiritual dintre artiști, luînd o voce de bariton.

— Ascultă, Bixiou, imită ceva clasic ! Hai, o caricatură !

— Vreți să vă fac secolul al XIX-lea ?

— Ascultați !

— Tăcere !

— Puneți-vă lacăte la guri !

— N-ai de gînd să taci, chinezule?

— Toarnă-i vin, plodului acela de colo, și să tacă o dată!

— Dă-i drumul, Bixiou!

Artistul își îmbumbă gherocul negru pînă la gît, își puse mînușile galbene și se grimă în așa fel încît să șarjeze pe cei de la *Revue des Deux Mondes*¹⁰⁴, privind chiorîș; dar zgomotul îi acoperea vocea, și nu fu chip să se audă vreun cuvînt din comicăria lui. Încît, dacă nu izbuti să înfățișeze panorama secolului, reprezintă cel puțin *Revista*, care nici ea singură nu se mai putea înțelege pe sine.

Desertul fu servit ca în basme. Pe masă apăru un serviciu complet de bronz aurit, ieșit din atelierele lui Thomire. Figuri înalte, înzestrate de un artist faimos cu forme recunoscute în toată Europa ca o frumusețe ideală, erau încărcate cu ciorchini de fragi, de struguri gălbui, cu ananas, curmale proaspete, piersici pîrguite, portocale aduse din Setubal¹⁰⁵ de un vas de pasageri, rodii, fructe din China, în sfîrșit, toate surprizele belșugului, toate minunile cuptoarelor, bunătațile cele mai dulci, dulciurile cele mai gustoase. Culorile acestor tablouri gastronomice erau scoase în relief de strălucirea porțelanului, de liniile scînteietoare de aur, de formele vaselor. Gîngășă ca spuma lichidă a mării, fragedă și vaporeasă, frișca încununa peisaje de Poussin, copiate la Sèvres¹⁰⁶. Bugetul unui prinț german n-ar fi ajuns ca să plătească bogăția aceasta nerușinată. Argintul, sideful, aurul, cristalele fură din nou întinse pe masă sub alte înfățișări; dar privirile încetoșate, precum și gălăgioasa fierbințeală a beției nu îngăduiră convivilor să-și dea seama decît în mod vag de această feerie vrednică de o poveste orientală. Vinurile de desert își răspîndiră parfumurile și văpăile lor, ca niște băuturi vrăjite, ca niște aburi descîntați, care stîrnesc un fel de miraj intelectual și ale căror învăluri puternice înlănțuiesc picioarele, îngreuiază miinile. Piramidele de fructe fură devastate, vocile se îngroșară, zgomotul se mări. Cuvintele nu se mai deslușeau, paharele zburau în țandări și rîsete fioroase

izbucneau din toate părțile ca niște explozii. Cursy apucă un corn și începu să trîmbițeze. Fu ca un semnal dat de un diavol. Adunarea, toată în delir, urla, șuiera, cînta, țipa, mugea, vuia. Ați fi zîmbit văzînd oameni, de obicei veseli, posomorîndu-se ca în dez-nodămîntul unei tragedii de Crébillon, sau devenind visători ca niște marinari în trăsură. Cei cu gînduri ascunse își depăneau secretele unor curioși care nu-i ascultau. Melancolicii zîmbeau ca dansatoarele la sfîrșitul piruetelor. Claude Vignon se bălăbănea ca un urs în cușcă. Cîțiva prieteni intimi se luaseră la bătaie. Urmele animalice, înscrise pe chipurile ome-nești și atît de ciudat demonstrate de fiziologiști, reapăreau pe nesimțite în gesturi, în atitudinile corpului. Era o carte gata făcută pentru vreun Bichat¹⁰⁷ ce s-ar fi pomenit acolo înghețat și flămînd. Stă-pînul casei, simțindu-se beat, nu îndrăznea să se ridice de la locul lui, dar aproba toate nebuniile invitaților săi cu o strîmbătură fixă, trudindu-se să păstreze un aer cuviincios și ospitalier. Fața lui lată, acum roșie și albastră, aproape violetă, îngrozitoare la vedere, se încadra în tumultul general prin sforțări asemănătoare cu înclinările și clătinările unei corăbii.

— I-ai asasinat? îl întrebă Émile.

— Confiscarea și pedeapsa cu moartea au fost des-ființate de revoluția din iulie, răspunse Taillefer, ridicîndu-și sprîncenele cu un aer plin în același timp de istețime și prostie.

— Dar nu vi se întîmplă să-i vedeți cîteodată în vis? stăruia Raphaël.

— S-a prescris! zise ucigașul încărcat de aur.

— Și pe mormîntul său — rosti Émile cu un accent batjocoritor — antreprenorul cimitirului va grava: *Trecători, lăsați să cadă o lacrimă în amintirea lui!*... O! reluă el, aș da bucuros cinci franci matematicianului care mi-ar demonstra printr-o ecuație algebrică existența infernului!

Aruncă o monedă în aer, strigînd:

— Fața pentru dumneata!

— Nu te uita la ea ! zise Raphaël, prinzînd moneda din zbor. Mai știi ? Soarta e atît de glumeață !

— Vai ! începu iar Êmile cu aerul unui bufon trist, nu văd unde aş putea călca, între geometria necredinciosului și între *Pater noster* al papei. Puah ! să bem ! *Trinc* este, mi se pare, oracolul sticlei divine și servă ca încheiere la *Pantagruel* ¹⁰⁸.

— Lui *Pater noster* ¹⁰⁹ îi datorăm — răspunse Raphaël — artele, monumentele, științele noastre poate, ba chiar — binefaceri încă și mai mari ! — guvernămintele noastre moderne, în sînul cărora o societate numeroasă și rodnică e admirabil reprezentată de cinci sute de inteligențe, în sînul cărora forțe opuse unele altora se neutralizează, lăsînd deplină putere CIVILIZAȚIEI, regină uriașă ce ține loc de REGE, această veche și teribilă figură, soi de fals contract plăsmuit de om între el și cer. În prezența atîtor opere desăvîrșite, ateismul apare ca un schelet sterp. Ce părere ai ?

— Mă gîndesc la valurile de sînge vărsate de catholicism, zise Êmile, cu răceală. El s-a slujit de inimile și vinele noastre ca să imite potopul. Dar să trecem peste asta ! Orice om care cugetă trebuie să meargă sub flamura lui Cristos. Numai el a consacrat triumful spiritului asupra materiei, numai el ne-a dezvăluit cu atîta poezie lumea intermediară care ne desparte de dumnezeu.

— Crezi ? reluă Raphaël, aruncîndu-i un indescriptibil zîmbet de beție. Ei bine, pentru a nu ne pune rău cu nimeni, să ridicăm faimosul toast : *Diis ignotis* ! ¹¹⁰

Și își goliră pînă la fund potirele de știință, de acid carbonic, de miresme, de poezie și de necredință.

— Dacă domnii binevoiesc să treacă în salon, cafeaua îi așteaptă, se auzi glasul majordomului.

În acel moment, aproape toți oaspeții pluteau în văzduhul acela plin de încîntare unde luminile spiritului se sting, unde trupul, scăpat din ghearele tiranului său, se lasă pradă plăcerilor delirante ale libertății. Unii, ajunși la apogeul beției, stăteau posomorîți, chinuîndu-se să prindă vreo cugetare ce le-ar

dovedi propria lor existență ; alții, cufundați în sfirșeala produsă de o digestie îngreunată, negau orice mișcare. Oratori neobosiți rosteau încă fraze impleticite al căror înțeles le scăpa lor înșile. Cîteva refrenuri țacăneau ca zgomotul unei mașini silite să-și urmeze viața-i iluzorie și lipsită de suflet. Tăcerea și zarva se împerecheaseră într-un mod ciudat. Totuși, auzind glasul sonor al valetului, care le anunța, în locul stăpînului, noi plăceri, comensii se ridicară, tîrîndu-se, sprijinindu-se sau ducîndu-se unii pe alții. Trupa întreagă rămase o clipă nemișcată și uimită în pragul ușii. Desfătările coplesitoare ale banchetului pâliră deodată în fața ațîțătorului spectacol pe care amfitrionul îl oferea celui mai voluptuos dintre simțurile lor. Sub sclipitoarele lumini ale unui candelabru de aur, în jurul unei mese încărcate de argintării, un grup de femei apăru pe neașteptate înaintea musafirilor amețiți, ai căror ochi se aprinseră ca tot alîtea diamante. Bogate le erau podoabele, dar mai bogate erau frumusețile acestea orbitoare în fața căroră dispăreau toate celelalte minuni ale palatului. Privirile pătimașe ale acestor femei, fermecătoare ca niște zîne, erau mai scînteietoare decît șuvoaiele de lumină ce făceau să strălucească reflexele mătăsoase ale tapetelor, albeața marmurelor și înfloriturile delicate ale bronzurilor. Inima îți sfîrșia în piept văzînd contrastul dintre pieptănăturile lor în dezordine și atitudinile lor, care mai de care mai distinsă și mai plină de vino încoace. Era ca o leasă de flori amestecate cu rubine, safire și mărgean ; șiraguri de coliere negre în jurul gîturilor albe ca zăpada, văluri ușoare filfiînd ca flăcările unui far, turbane mîndre, tunici ușor provocatoare. Seraiul acesta era plin de ispite pentru toți ochii, plin de voluptăți pentru toate dorințele. Stînd într-o poziție seducătoare, o dansatoare părea a nu avea nici un alt veșmînt sub cutele unduioase ale cașmirului. Ici, un voal străveziu, colorat, mătasea sclipitoare ascundeau sau dezvăluiau perfecțiuni tainice. Piciorușe subțiri vorbeau de dragoste, în timp ce guri fragede și roșii tăceau. Tinere fete plătînde și sfioase, fecioare false, al căror păr

minunat evoca o nevinovăție cucernică, se prezentau privirilor ca niște apariții pe care o singură răsufclare le-ar putea spulbera. Apoi, frumuseți aristocractice, cu priviri semețe, dar nepăsătoare, grațioase, trase ca prin inel, își înclinau capul încet ca și cum ar mai fi avut încă de răscumpărat favoruri regale. O englezoaică, figură aeriană albă și castă desprinsă din văzduhurile lui Ossian¹¹¹, semăna cu un înger al melancoliei, cu o remușcare fugind de crimă. Parizianca, a cărei frumusețe constă într-o grație indescriptibilă, fălindu-se cu îmbrăcămintea și agerimea ei, înarmată cu atotputernica ei slăbiciune, galeșă și aspră, sirenă fără inimă și fără pasiune, dar care cunoaște vicleșugurile de a stîrni comorile pasiunii și arta de a imita accentele inimii, nu lipsea nici ea din această primejdioasă adunare, în care străluceau, de asemeni, italiencele potolite în aparență, dar conștiincioase în fericirile pe care le dăruiesc, normandele bogate în forme splendide sau meridionalele cu părul negru, cu ochii ca migdala. Ai fi zis că-s frumoasele Versailles-ului convocate de Lebel, care-și pregătiseră încă de dimineață toate mrejele, apărînd ca o trupă de slave orientale deșteptate de glasul negustorului pentru a porni la drum în zori de ziuă. Rămaseră fisticite, rușinate, și se îngrămădeau în jurul mesei ca niște albine ce bizîie înăuntrul unui stup. Stînjeneala asta străbătută de un mic fior, poate mustrare, poate cochetărie, era sau semnul unei seducții calculate, sau o pudoare involuntară. Pesemne că un simțămînt, de care femeia nu se leapădă niciodată cu desăvîrșire, le îndemna să se învâluie în mantia virtuții pentru a da mai mult farmec și imbold revărsărilor viciului. Astfel, conspirația urzită de bătrînul Taillefer părea sortită înfrîngerii. Bărbații aceștia fără frîu fură subjugați din prima clipă de puterea maiestuoasă cu care-i înzes-trată femeia. Un murmur de admirație se auzi răsunînd ca o muzică dulce. Amorul nu călătorise în to-vărășia beției, așa că în locul unei furtuni de patimi, oaspeții, surprinși într-un moment de slăbiciune, se lăsară pradă bucuriilor unui extaz voluptuos. Urmînd

imboldul poeziei ce-i stăpînește totdeauna, artiștii studiară cu încîntare nuanțele delicates ce deosebeau aceste frumuseți alese. Trezit de un gînd — datorat, poate, vreunei emanații de acid a șampaniei — un filozof se înfioară închipuindu-și nenorocirile ce le vor fi mînat aici pe femeile acestea vrednice poate altă dată de cele mai curate omagii. Fiecare dintre ele avea de povestit, de bună seamă, cite o dramă crin-cenă. Aproape toate erau urmărite de suferințe cumplite și țirau după ele bărbați necinstiți, făgăduieli trădate, bucurii distruse de mizerie. Comesenii se apropiară de ele cu respect, și îndată se înfiripară conversații tot atît de variate precum erau și caracterele. Se formară grupuri-grupuri. Ai fi zis că e un salon din lumea bună, unde femeile și fetele tinere vin să oiere oaspeților, după-masă, ajutorul pe care cafeaua, lichiorurile și zahărul îl dau mîncăcioșilor stingheriți de o digestie supărătoare. În curînd însă izbucniră citeva risete, murmurele se întetiră, vocile prinseră curaj. Orgia, domolită o clipă, aci amenința să se dezlănțuie, apoi se potolea iar. Alternarea aceasta de liniște și vînzoleală avea o vagă asemănare cu o simfonie de Beethoven.

Așezați pe un divan moale, cei doi prieteni văzură îndreptîndu-se spre ei o fată înaltă, bine proporționată, cu o ținută superbă, cu trăsături destul de neregulate, dar răscolitoare, focoasă, și care subjugă sufletul prin contraste puternice. Părul negru, în bucle ispititoare, părea că fusese supus luptelor amorului, și cădea în șuvițe ușoare pe umerii ei largi ce ofereau privirii perspective atrăgătoare. Zulufi lungi, negri, acopereau pe jumătate un gît foarte frumos pe care aluneca din cînd în cînd cite o fișie de lumină, dezvăluind finețea unor contururi desăvîrșite. Pielea, de-o albeață mată, făcea să reiasă tonurile calde și însuflețite ale culorilor ei vii. Ochiul, înarmat cu gene lungi, arunca flăcări îndrăznețe, vîlvătăi de dragoste! Gura, roșie, umedă, întredeschisă, adulmeca sărutarea. Fața aceasta avea un mijloc robust, dar îmbietor și elastic; pieptul, brațele îi erau dezvoltate din plin, ca ale frumoaselor chipuri pictate de Carraccio;

totuși, părea ușoară, mlădioasă, iar vigoarea ei amintea agilitatea unei pantere, după cum eleganța puternică a formelor ei făgăduia voluptăți nimicitoare. Deși nu încapă îndoială că știa să rîdă și să se zbenguie, ochii și zîmbetul ei îți înghețau cugetul. Asemeni unei ghicitoare stăpînite de puterea unui demon, ea uimea mai mult decît plăcea. Pe chipul ei mobil se perindau tot felul de expresii, care apăreau și dispăreau ca fulgerele. Ar fi cucerit desigur pe un bărbat blazat, un tînăr însă s-ar fi temut de ea. Era ca o statuie colosală căzută din înălțimea unui templu grec, sublimă de la distanță, dar grosolană văzută de aproape. Totuși, frumusețea ei tulburătoare ar fi răscolit și pe neputincioși, vocea ei ar fi fermecat și pe surzi, privirea ei ar fi dat viața și scheletelor ; așa încît Émile o compară pe departe cu o tragedie de Shakespeare ; un soi de arabesc minunat în care veselia urlă, dragostea are ceva sălbatic, iar vraja grației și ardoarea fericirii urmează crîncenei izbucniri de minie ; un monstru care știe să muște și să mîngîie, să rîdă ca diavolul, să plîngă ca îngerii, să pună într-o singură îmbrățișare toate seducțiile femeii, afară de suspinele melancoliei și încîntătoarea modestie a unei fecioare, pentru ca, o clipă după aceea, să mugească, să-și sfîșie coapsele, să-și zdrobească singură pasiunea, amantul ; în fine, să se distrugă pe ea însăși, asemenea unui popor răzvrătit. Imbrăcată într-o rochie de catifea roșie, strivi sub călciiul nepăsător cîteva flori ce căzuseră de pe capul tovarășelor ei, și, cu un gest disprețuitor, întinse celor doi prieteni o tavă de argint. Mîndră de frumusețea sa, mîndră de viciile ei, poate, își arăta brațul alb ce se contura și mai mult pe fondul catifelei. Era ca o regină a plăcerii, ca o icoană a desfătărilor omenești. a acelei desfătări ce risipește bogățiile strînse de trei generații, care rîde deasupra cadavrelor, își bate joc de strămoși, calcă în picioare perle și tronuri, îi îmbătrînește pe tineri și adesea îi întinerește pe bătrîni ; a acelei desfătări îngăduite numai uriașilor obosiți de putere, încercați de ginduri, sau pentru care războiul a devenit o jucărie.

— Cum te cheamă ? o întrebă Raphaël.

— Aquilina.

— O, o, descinzi din *Veneția salvată* ! ¹¹² exclamă Emile.

— Da, răspunse ea. După cum papii își iau nume noi cînd se ridică deasupra oamenilor, tot așa și eu mi-am luat alt nume, înălțîndu-mă deasupra tuturor femeilor.

— Ai, dar, și tu, ca patroana numelui tău, vreun nobil și teribil conspirator care te iubește și e gata să moară pentru tine ? zise repede Emile, dezmeticit de această aparență de poezie.

— L-am avut, răspunse ea. Dar ghilotina a fost rivala mea. De aceea îmi pun totdeauna o fișie roșie în găteală, pentru ca veselie să nu-mi ajungă prea departe.

— O ! dacă ați lăsa-o să vă povestească istoria celor patru tineri din La Rochelle ¹¹³, n-ar mai termina. Taci, mai bine, Aquilina ! Toate femeile au cîte un amant de piîns, dar nu toate au, ca tine, fericirea de a-l fi pierdut pe eșafod. Ah ! mai degrabă aș vrea să-l știu pe al meu culcat într-o groapă, la Clamart ¹¹⁴, decît în patul unei rivale !

Frazele acestea fură rostite cu o voce dulce și melodioasă de către cea mai cuminte, mai frumoasă și mai drăgălașă făptură ce-a ieșit cîndva dintr-un ou fermecat de bagheta vreunei zîne. Se apropiase cu pași ușori ; avea o față delicată, un mijloc subțirel, ochi albaștri încîntători de modestie, tîmple fragede și pure. O maiadă nevinovată ieșind dintr-un izvor n-ar fi fost mai sfioasă, mai albă și mai naivă decît fetița aceasta ce părea să nu aibă mai mult de șaisprezece ani, să nu cunoască păcatul, nici dragostea, nici furtunile vieții, și care venea parcă dintr-o biserică, unde ar fi rugat îngerii să obție înainte de timp rechemarea ei în ceruri. Numai la Paris poți întîlni asemenea ființe cu chipul candid, care ascund depravarea cea mai adîncă, viciile cele mai rafinate sub o frunte la fel de plăcută, la fel de duioasă ca floarea unei margarete. Amăgiți la început de cereștile făgăduieli ce se citeau în suavele farmece ale

acestei tinere fete, Émile și Raphaël primiră cafeaua pe care ea le-o turnă în ceștile aduse de Aquilina, și începură să-i pună întrebări. Curînd, însă, ea transfigură în ochii celor doi poeți, printr-o sinistră alegorie, nu știu ce latură a vieții omenești, opunînd expresiei aspre și pasionate, ce inspira respect, a tovarășei sale, imaginea acelei reci corupții, de o voluptuoasă cruzime, destul de nechibzuită ca să făptuiască o crimă și destul de tare ca s-o privească rîzînd; un fel de demon fără inimă, ce osîndește sufletele mari și blînde să încerce emoțiile de care el e lipsit, ce găsește totdeauna o grimasă de dragoste spre a și-o vinde, cîteva lacrimi spre a le vărsa la înmormîntarea victimei sale, și destulă bucurie, seara, spre a-i citi testamentul. Un poet ar fi admirat-o pe frumoasa Aquilina; o lume întreagă ar trebui să fugă de înduioșătoarea Euphrasie: una era sufletul viciului, cealaltă viciul fără suflet.

— Tare aş vrea să știu — se adresă Émile acestei frumoase ființe — dacă te gîndești vreodată la viitor.

— Viitorul? răspunse ea rîzînd. Ce înțelegi dumneata prin viitor? Pentru ce m-aș gîndi la ceea ce nu există încă? Nu privesc niciodată nici în urma, nici înaintea mea. Nu-i destul că mă preocupă tot ce-o să se petreacă în cursul unei zile? De altfel viitorul, noi îl cunoaștem, e spitalul.

— Cum poți să prevezi, de pe acum, spitalul și să nu te ferești de a ajunge acolo? exclamă Raphael.

— Dar ce are atît de îngrozitor spitalul? întrebă falnica Aquilina. De vreme ce nu sîntem nici mame, nici soții, atunci cînd bătrînețea ne-o pune ciorapi negri în picioare și zbîrcituri pe frunte, veștejînd orice urmă de femeie din noi și secînd orice bucurie în privirile prietenilor noștri, de ce altceva am putea avea nevoie? Din toată podoaba noastră, voi nu veți mai vedea atunci în noi decît lutul primitiv care se mai ține încă pe două picioare, uscat, rece, descompus, și care se mișcă producînd un foșnet ca de frunze moarte. Cele mai frumoase veșminte devin atunci zdrențe pe noi, ambra ce ne înveselea altădată iatacul capătă un iz de mort și miroase a schelet; iar

dacă, în tina aceasta, se mai află o inimă, o batjocoriți cu loții, nu ne îngăduiți să avem nici măcar o amintire. Așa că, de am fi, în epoca aceea a vieții, într-o casă bogată îngrijind de ciini, sau într-un spital alegînd bulendre, existența noastră n-ar fi absolut aceeași? De ne-am ascunde părul alb într-o broboadă cu dungi roșii și albastre sau într-o horbotă de dantele, de am mătura străzile cu tîrnuri sau scările de la Tuilleries cu trene de mătase, de am sta în fața unor cămine aurite sau ne-am încălzi la tăciunii dintr-un hîrb de pămînt ars, de am asista la o execuție în Place de la Grève sau de ne-am duce la „Operă“, crezi că e mare deosebire între toate astea?

— *Aquilina mia*, niciodată n-ai avut atîta dreptate în deznădejdea ta, reluă Euphrasie. Da, cașmirurile, dantelele, parfumurile, aurul, mătasea, luxul, tot ceea ce strălucește, tot ceea ce place, nu vine bine decît tinereții. Timpul singur ne-ar putea pedepsi pentru nebuniile noastre, dar fericirea ne iartă greșelile. Voi rîdeți de ceea ce spun — rosti ea aruncînd un zîmbet veninos spre cei doi prieteni — dar n-am oare dreptate? Prefer să fiu răpusă de plăcere, decît de boală. N-am nici mania vieții îndelungate, nici mare respect pentru speța omenească, mai ales cînd văd ce face dumnezeu dintr-însa! Dați-mi milioane, le voi toca; n-aș păstra o centimă pentru anul viitor. Trăiește pentru a plăcea și a domni, iată sentința rostită de fiecare bătaie a inimii mele. Societatea însăși mă aprobă; au nu contribuie chiar ea, fără încetare, la desfrînările mele? Pentru ce bunul dumnezeu îmi răsplătește în fiecare dimineață ceea ce cheltuiesc în fiecare seară? Pentru ce ne clădiți spitale? Cum n-am fost puse între bine și rău ca să alegem ceea ce ne doare sau ne plictisește, aș fi prea proastă ca să nu mă distrez.

— Dar ceilalți? zise Émile.

— Ceilalți? Treaba lor, să se descurce cum vor! Mai bine să rîd de suferințele lor, decît să plîng de ale mele. Desfid ca vreun bărbat să-mi pricinuiască cel mai mic necaz.

— Ia spune, ce te-a făcut să suferi atât de mult, ca să vorbești astfel? întrebă Raphaël.

— Am fost părăsită pentru o moștenire! zise ea luînd o atitudine care-i scoase în relief toate farmecele. Și totuși îmi petrecusem zile și nopți întregi muncind ca să-i dau de mîncare iubitului meu! Nu vreau să mă mai las păcălită de nici un zîmbet, de nici o făgăduință, și voi ști să fac din existența mea o lungă partidă de plăcere.

— Dar — izbucni Raphaël — uiți că fericirea pornește din suflet?

— Ascultă! vorbi din nou Aquilina, crezi că nu înseamnă nimic a te vedea admirată, lingușită, a triumfa asupra tuturor femeilor, chiar asupra celor mai virtuose, răpunîndu-le cu frumusețea, cu bogăția noastră? De altfel, noi trăim într-o singură zi mai mult decît o burgheză cuminte în zece ani, și asta spune totul.

— Nu-i așa că o femeie fără virtute e odioasă? rosti Émile către Raphaël.

Euphrasie le aruncă o privire de viperă și le răspunse cu un inimitabil accent ironic:

— Virtutea! S-o lăsăm celor urite și gheboase! Ce s-ar face fără asta, nenorocitele?

— Taci din gură — o repezi Émile — nu vorbi de ceea ce nu cunoști.

— Ah, n-o cunosc! replică Euphrasie. Să te dai toată viața unui om pe care-l urăști, să crești niște copii care te vor părăsi, spunîndu-le „Mulțumesc!“ ori de cîte ori te lovesc în inimă, iată virtuțile pe care le cereți unei femei; ba, mai mult, pentru a-i răsplăti abnegația, o faceți să sufere încercînd să o seduceți, iar dacă se opune, vă bateți joc de ea. Frumoasă viață! Mai bine să fim libere, să iubim pe cei care ne plac și să murim tinere.

— Nu te temi că vei plăti toate astea într-o bună zi?

— Ei și! răspunse ea. Decît o viață de plăceri amestecată cu necazuri, mai bine una împărțită în două: o tinerețe de care sînt sigură că e veselă, și

o bătrînețe, poate nesigură, în timpul căreia voi suferi în tihnă.

— Ea n-a iubit niciodată, zise Aquilina cu un timbru adînc al vocii. Ea n-a străbătut niciodată o sută de leghe pentru a sorbi cu mii de desfătări o privire și un refuz ; ea nu și-a legat niciodată viața de un fir de păr, nici n-a încercat să înjunghie mai mulți bărbați pentru a-și salva suveranul, stăpînul, idolul... Pentru ea, amorul era un colonel drăguț.

— He! he! *La Rochelle* — răspunse Euphrasie — amorul e ca vîntul, nu știi de unde vine. De altfel, dacă tu însăși ai fi fost iubită de un dobitoc, acum ai urî pe toți oamenii deștepți.

— Legea ne oprește să iubim dobitoacele, ripostă de sus Aquilina cu un accent ironic.

— Te credeam mai binevoitoare cu militarii ! făcu Euphrasie rîzînd.

— Ce fericite sînt că pot renunța atît de ușor la judecata lor ! exclamă Raphaël.

— Fericile ? rosti Aquilina cu un surîs de milă, de groază totodată, aruncînd o privire fioroasă spre cei doi prieteni. Ah, voi nu știți ce înseamnă să fii osîndită la o viață de plăceri, purtînd în inimă un mort.

A contempla în momentul acela saloanele era ca și cum ai fi avut o priveliște anticipată a Pandemoniului lui Milton ¹¹⁵. Văpăile albastrii ale punciiului puneau în obrajii celor ce mai puteau încă să bea un colorit infernal. Danțuri nebunești, însuflețite de o energie sălbatică, ațîtau risetele și țipetele ce izbucneau ca detunăturile unui foc de artificii. Presărate cu morți și muribunzi, iatacul și un salonaș făceau impresia unui cîmp de bătălie. Atmosfera era înfierbîntată de vin, de plăceri, de vorbărie. Beția, dragostea, delirul, uitarea de lume stăpîneau toate inimile, toate fețele, erau întipărite pe covoare, înfățișate de dezordine și încețoșau privirile cu valuri ușoare, ce le făceau să vadă totul ca prin niște aburi amețitori. Ca în fișiile de lumină răspîndite de o rază de soare, se stîrnise o pulbere strălucitoare în transparența căreia se mișcau formele cele mai ca-

pricioase, se desfășurau luptele cele mai caraghioase. Ici și colo, grupuri de chipuri înlănțuite se confundau cu statuile albe — nobile capodopere ale sculpturii — ce împodobeau încăperile. Cu toate că cei doi prieteni păstrau încă un fel de luciditate înșelătoare în ideile și simțurile lor, ca o ultimă dîră de fremătare, ca un ecou palid al vieții, le era peste putință să-și dea seama de ceea ce putea fi real în vedeniile bizare, de ceea ce putea fi posibil în tablourile supranaturale ce se perindau neconținut pe dinaintea ochilor lor oboșiți. Cerul acela înăbușitor, care ne apare uneori în vis, suavitatea aceea înflăcărată pe care o iau figurile omenești în nălucirile noastre, nu știu ce vioiciune îngreuiată mai ales de lanțuri, în fine, fenomenele cele mai neobișnuite din timpul somnului îi împresurau din toate părțile atît de stăruiitor, încît li se părea că jocurile desfrîului din jurul lor nu sînt decît plăsmuirile unui coșmar în care mișcările se fac fără zgomot, iar strigătele nu au glas. În clipa aceea, valetul de încredere izbuti, nu fără greutate, să tragă pe stăpînul său în anticameră și-i spuse la ureche :

— Domnule, toți vecinii sînt la ferestre și se plîng de gălăgia de aici.

— Dacă nu le place zgomotul, n-au decît să-și înfunde ușile cu paie ! zbiră Taillefer.

Ca din senin, Raphaël izbucni într-un hohot de ris atît de neașteptat, încît prietenul său ceru să-i explice pricina acestei veselii brutale.

— M-ai înțelege greu, răspunse el. În primul rînd, ar trebui să-ți mărturisesc că în momentul cînd m-ați oprit pe cheiul Voltaire, tocmai mă pregăteam să mă arunc în Sena, și, pe urmă, vei dori desigur să afli motivele morții mele. Dar, chiar dacă voi adăuga că, printr-o întîmplare aproape fabuloasă, vestigiile cele mai poetice ale lumii materiale se rezumaseră în momentul acela în fața ochilor mei într-o tălmăcire simbolică a înțelepciunii omenești ; chiar dacă îți voi spune că, acum, pulberea atîtor comori intelectuale, pe care le-am risipit la masă, se încheie cu aceste două femei, icoane vii și naturale ale nebu-

niei, iar că adîncă noastră nepăsare față de oameni și de lucruri a slujit ca punte de trecere spre tablourile puternic colorate ale celor două sisteme de existență atît de diametral opuse, vei fi oare mai lămurit? De n-ai fi beat, ai vedea poate în toate astea un tratat de filozofie.

— Dacă n-ai fi cu picioarele pe această încîntătoare Aquilina, ale cărei sforăieli au nu știu ce asemănare cu vuietul unei furtuni gata să se dezlănțuie — răspunse Émile, care se juca și el cu părul Euphrasiei, sucindu-l și răsucindu-l între degete fără să-și dea seama de nevinovata-i îndeletnicire — ai roși singur de beția și de trîncăneala ta. Cele două sisteme ale tale pot fi cuprinse într-o singură frază și se pot reduce la o singură idee.

Viața simplă și mecanică duce la o înțelepciune nesăbuită, înăbușindu-ne inteligența prin muncă; pe cînd o viață petrecută în haosul abstracțiilor sau în abisurile lumii morale ne îndreaptă spre o înțelepciune soră cu nebunia. Într-un cuvînt, sau ne ucidem sentimentele ca să trăim mult, sau acceptăm martiriul patimilor și murim tineri, iată sentința condamnării noastre. În plus, acest destin trebuie să se mai lupte cu temperamentele pe care ni le-a hărăzit asprul glumeț căruia îi datorăm tiparul tuturor ființelor de pe pămînt.

— Nătărăule! rosti Raphaël, întrerupîndu-l. Rezumă-te mai departe așa, și o să faci volume întregi! Dacă aș fi avut pretenția să formulez limpede aceste două idei, ți-aș fi spus că omul e corupt prin funcțiunea judecății sale și se purifică prin ignoranță. Dar asta ar însemna să facem procesul societății însăși! În fond, fie că am trăi cu înțelepții, fie că am pieri cu nebunii, rezultatul nu e, mai curînd sau mai tîrziu, același? Iată de ce, acel mare creator de chintesențe a exprimat cîndva aceste două sisteme prin două cuvinte: *Carymary*, *Carymara* ¹¹⁶.

— Mă faci să mă îndoiesc de atotputernicia lui Dumnezeu, deoarece prostia ta întrece puterea lui, replică Émile. Iubitul nostru Rabelais a rezolvat

această filozofie printr-un cuvînt mai scurt decît *Carymary, Carymara*: anume *Poate*, din care Montaigne¹¹⁷ a luat al său *Ce ştiu eu?* Ba încă această ultimă concluzie a ştiinţei morale nu e decît exclamaţia lui Pyron¹¹⁸ stînd între bine şi rău, ca mágarul lui Buridan¹¹⁹ între cele două grămezi de ovăz. Dar ia să lăsăm această discuţie eternă, care se încheie azi cu un *da* şi *nu*. Ia spune, ce experienţă voiai să faci aruncîndu-te în Sena? Erai gelos cumva pe maşina hidraulică de la podul Notre-Dame?

— Ah, dacă mi-ai cunoaşte viaţa!

— Vai — exclamă Émile — nu te credeam atît de vulgar, fraza e răsuflată. Nu ştii că toţi avem pretenţia de a suferi mai mult decît ceilalţi?

— Ah! oftă Raphaël.

— Ei, dar eşti caraghios cu ah-ul tău! Spune: vreo boală sufletească sau trupească te sileşte să aduci în fiecare dimineaţă, printr-o contracţiune a muşchilor, caii ce urmează să te sfîrtece seara, ca odinioară Damiens¹²⁰? Ți-ai mîncat cîinele, crud şi fără sare, acolo, la mansardă? Îți plîng copiii de foame? Ai vîndut părul iubitei ca să joci la cărţi? Te-ai dus la o adresă falsă ca să plăteşti o poliţă falsă, acceptată de un unchi fals, cu teama de a ajunge prea tîrziu? Spune, te ascult! Dacă voiai cumva să te arunci în apă pentru o femeie, pentru o poliţă protestată sau din plictiseală, nu vreau să te mai recunosc. Mărturiseşte totul, nu minţi; nu Țiu să-mi faci memorii istorice. Mai cu seamă, fii scurt, atît cît îți îngăduie beţia, căci sînt pretenţios ca un cititor, şi gata să adorm ca o femeie ce-şi spune rugăciunea de seară.

— Sărman neghiob! zise Raphaël. De cînd durerile nu mai țin seama de sensibilitate? Cînd vom ajunge la gradul de ştiinţă ce ne va îngădui să întocmim o istorie naturală a inimilor, să le dăm cîte o denumire, să le clasăm în genuri, subgenuri, în familii, crustacee, fosile, în saurieni, în microscopice, în... mai ştiu eu ce? atunci, bunui meu prieten, va fi

lucru dovedit că există și inimi duioase, gingașe ca
fiorile și tot ca ele zdrobindu-se la cele mai mici
atingeri pe care celelalte inimi de piatră nici nu le
simt măcar...

— O, te rog, scutește-mă de prefața ta ! spuse
Emile cu un aer pe jumătate vesel, pe jumătate mi-
los, apucînd mîna lui Raphaël.

II

FEMEIA FĂRĂ INIMĂ

După o clipă de tăcere, Raphaël zise, lăsînd să-i scape un gest de nepăsare :

— Nu știu, în adevăr, dacă nu trebuie să pun pe seama vinului și a puncului ¹²¹ ciudata luciditate care-mi îngăduie să îmbrățișez în această clipă întreaga mea viață, ca pe un tablou în care figurile, culorile, umbrele, luminile, nuanțele cele mai slabe, sînt redale cu fidelitate. Acest joc poetic al închipuirii mele nu m-ar mira, dacă n-ar fi însoțit de un fel de dispreț pentru suferințele și bucuriile din trecut. Văzută de la distanță, viața mea pare, ca îngustată de un fenomen moral. Lunga și lentă durere încercată timp de zece ani se poate reduce acum la cîteva fraze în care durerea nu va mai fi decît o idee, iar plăcerea o reflecție filozofică. Judec, în loc să simt...

— Ești plicticos ca un amendament care nu se mai termină, rosti Émile.

— Se prea poate, reluă Raphaël fără să se supere. De aceea, ca să nu-ți pun urechile la grea încercare, te voi scuti de primii șaptesprezece ani ai vicții mele.

Pînă la vîrsta aceea, am trăit ca și tine, ca atîtea mii de inși, o viață de colegiu sau de liceu, ale cărei tristeți închipuite și bucurii reale alcătuiesc deliciul amintirilor noastre, după ale cărei mîncări de post gastronomia noastră blazată jinduieste acum din nou, frumoasa viață, ale cărei înfiripări ni se par vrednice de dispreț, cu toate că ele ne-au învățat cum să muncim...

— Vino la dramă, zise Émile cu o mutră jumătate comică, jumătate plîngăreață.

— Cînd am terminat colegiul — reluă Raphaël, cerîndu-și printr-un gest dreptul de a continua — tatăl meu m-a supus unei discipline severe, destinîndu-mi ca locuință o cameră de lîngă biroul său. Mă culcam de la nouă seara și mă sculam la cinci dimineața. Voia să mă țin serios de drept; mă duceam în același timp la cursuri și la un avocat. Dar legile timpului și ale spațiului erau atît de sever aplicate în drumurile și în studiile mele, și tata îmi cerea la masă o socoteală atît de riguroasă despre...

— Ce mă interesează pe mine toate astea? îl întrerupse Émile.

— Ei, lua-te-ar naiba! răspunse Raphaël. Cum ai să poți pricepe sentimentele mele, dacă nu-ți voi povesti faptele mărunte care au avut o înrîurire asupra sufletului meu, obișnuindu-l cu frica, și care m-au făcut să trăiesc mult timp în naivitatea primitivă a unui băiețandru? Astfel, pînă la douăzeci și unu de ani, am fost încovoiat de un despotism tot alît de aspru ca și canoanele monahale. Pentru a-ți dezvălui amărăciunile vieții mele, ar fi de ajuns, poate, să ți-l descriu pe tatăl meu: un bărbat înalt, uscățiv și slab, cu fața ca o lamă de cuțit, palid, cu vorba tăioasă, cicălitor ca o față bătrînă, chițibușar ca un șef de birou. Autoritatea lui părintească plana mereu deasupra gîndurilor mele vesele și zvînturate și parcă le fereca sub o boltă de plumb. Cînd voiam să-i împărtășesc un simțămînt blînd și duios, mă privea ca pe un copil gata să dea drumul la o prostie. Mă temeam de el mai mult decît ne temusem altădată de pedagogi: în ochii lui rămăsesem tot puștiul

de opt ani. Parcă-l văd și acum înaintea mea. În redingota lui cafenie, în care stătea drept ca o luminare, avea aerul unei scrumbii afumate înfășurată în coperta roșie a unui pamflet. Cu toate acestea îl iubeam pe tata; în fond, era drept. Se vede treaba că nu putem purta pică severității, atunci cînd ea e îndreptățită de un caracter ales, de moravuri curate, și cînd e chibzuit împletită cu bunătatea. Dacă tata nu mă slăbea din ochi niciodată, dacă, pînă la vîrsta de douăzeci de ani, nu-mi lăsa zece franci pe mîină, zece ticăloși, zece ștreqari de franci, comoară uriașă, a cărei stăpînire rîvnită în van mă făcea să visez negrăite desfătări, el căuta în schimb să-mi procure unele distracții. După ce-mi promitea o plăcere timp de luni întregi, mă ducea la o comedie, la un concert, la un bal, unde speram să întîlnesc o iubită. O iubită! asta însemna pentru mine independența. Dar, rușinos și sfios, nepricepînd graiul saloanelor și necunoscînd pe nimeni, mă întorceam totdeauna acasă cu inima tot atît de neprihănită și plină de dorințe. Apoi, a doua zi, strunit de tata ca un cal de escadron, porneam iar, dis-de-dimineată, la avocat, la cursuri, la Palatul de Justiție. Dacă aș fi încercat să mă abat din cărarea bătătorită pe care mi-o croise tata, ar fi însemnat să mă expun mîniei lui; mă amonințase că la primul pas greșit mă va trimite în Antile, pe o corabie ca elev de marină. De aceea, mă cuprindea un fior de groază cînd, cine știe cum, îndrăzneam să mă aventurez, pentru un ceas sau două, în vreo distracție de societate.

Inchipuiește-ți imaginația cea mai hoinară, inima cea mai fremătătoare de iubire, sufletul cel mai dușios, mintea cea mai poetică, neconținut în prezența omului cel mai scortșos, cel mai cu toane și mai rece din lume; în fine, mărită o fată mare cu un schelet și vei pricepe existența ale cărei scene curioase nu ți-ar putea fi decît povestite de cineva: planuri de fugă, spulberate la vederea tatălui, deznădejdi potolite de somn, dorinți înăbușite, amarnice melancolii leucite de muzică. Îmi înecam nefericirea în melodii. Beethoven și Mozart fură adesea tainicii mei confi-

denți. Astăzi, îmi vine să zîmbesc, cînd îmi aduc amînte de toate prejudecățile care-mi tulburau conștiința în acea epocă de neprihănire și virtute: dacă aș fi pus piciorul într-un restaurant, m-aș fi crezut ruinat; imaginația mă făcea să consider o cateneă ca un loc de desfrîu, unde oamenii își pierd onoarea și-și pun în joc averea. Iar ca să fi riscat cîtiva gologani la cărți, ar fi trebuit mai întîi să-i am.

Ah, chiar de ar fi să te adorm de-a binelea, vreau să-ți povestesc una dintre cele mai grozave bucurii ale vieții mele, una din acele bucurii înzestrate cu gheare, care pătrund în inima noastră ca un tier roșu pe umărul unui ocnaș. Eram la bal, la ducele de Navarreins, văr cu tata. Dar ca să poți înțelege pe deplin situația mea, află că aveam un frac jerpelit, niște pantofi ca vai de lume, o cravată de birjar și niște mănuși purtate. Mă retrăsesem într-un colț, ca să pot lua cît mai multe înghețate și să privesc în voie femeile frumoase. Tata mă zări. Dintr-un motiv pe care nu l-am ghicit niciodată, într-atît actul acesta de încredere mă ului, el îmi încredință punga și cheile să i le păstrez.

La zece pași de mine, cîtiva bărbați jucau. Auzeam cum sună aurul. Aveam douăzeci de ani, ardeam de dorința de a petrece o zi întreagă cufundat în păcatele vîrstei. Era un dezmăț al minții care nu și-ar găsi asemănare nici în capriciile unei curtezane, nici în visele unei fecioare. De un an, mă visam tolănit într-o trăsură, cu o femeie frumoasă alături, făcînd pe boierul, luînd masa la Véry¹²², ducîndu-mă seara la spectacole, hotărît să nu mă întorc acasă la tata decît a doua zi, dar înarmat împotriva lui cu o aventură mai încîlăcită chiar decît *Nunta lui Figaro*, și din care i-ar fi fost peste putință să se descurce. Evaluasem toată petrecerea asta la cincizeci de taleri. Poate că eram încă stăpînit de beția naivă a școlarilor care trag la fit. Mă retrăsei deci într-un budoar, unde, nevăzut de nimeni, cu ochii aprinși, cu degetele tremurînde, numărai banii din punga tatii: o sută de taleri! Evocate de această sumă, desfătările doritei mele escapade îmi apărură

înaintea ochilor, dănuind ca vrăjitoarele din *Macbeth*¹²³ împrejurul cazanului, dar ademenitoare, fremătînde, încîntătoare! *Devenii* un ticălos în toată puterea cuvîntului. Fără să ascult nici țîuitul urechilor, nici bătaile iuți ale inimii, luai două monede de cîte douăzeci de franci, pe care le văd, parcă, și acum. Cifrele de pe ele erau șterse, iar chipul lui Bonaparte mi se părea că se strîmba la mine. După ce am băgat punga în buzunar, mă îndreptai spre o masă de joc, ținînd cele două monede de aur în pumnul strîns și dînd tîrcoale jucătorilor ca un uliu pe deasupra unui coteț. În prada unei groaze negrăite, am aruncat deodată o privire pătrunzătoare în jur. Incredințat că nu voi fi zărit de nici o persoană cunoscută, am pariat pentru un omuleț gras și voios, pe capul căruia am îngrămădit mai multe rugăciuni și juruințe decît se fac pe mare în timpul a trei furtuni. Apoi, cu o ticăloasă și machiavelică siguranță, surprinzătoare la vîrsta mea, m-am dus și m-am proptit lîngă o ușă, privind de-a lungul saloanelor, fără să văd însă nimic. Sufletul și ochii îmi zburau numai spre fatalul postav verde.

Din seara aceea datează prima observație fiziologică, căreia îi datorez acea putere de pătrundere ce mi-a îngăduit să-mi dau seama de unele mistere ale firii noastre duble. Stăteam cu spatele spre masa unde se hotăra fericirea mea viitoare, fericire cu atît mai profundă, poate, cu cît era nelegiuită.

Între mine și cei doi jucători se afla un gard viu, format din patru sau cinci șiruri de oameni care vorbeau între ei. Freamătul vocilor acoperea sunetul auralui care se îmbina cu zgomotul orchestrei. Cu toate aceste piedici, însă, printr-un hatîr grație căruia marile pasiuni pot învinge și spațiul și timpul, auzeam limpede vorbele celor doi jucători, cunoșteam situația lor, știam care din doi va scoate riga, ca și cum le-aș fi văzut cărțile. Într-un cuvînt, deși eram la zece pași de joc, tremuram de sorții lui. Tatăl meu îmi apăru deodată înaintea ochilor și atunci îmi veni în minte următoarea frază din scriptură: „Duhul lui Dumnezeu trecu prin fața lui!” Cîștigasem.

Prin vălmăşagul de bărbaţi ce se roteau în jurul jucătorilor, mă repezii spre masă, strecurându-mă prin mulţime cu isteţimea unui ţipar ce scapă din năvod prin rupătura unui ochi. Din dureroase cum erau, fibrele mele ajunseră pline de voioşie. Eram ca un condamnat care, în drumul spre osîndă, s-ar întîlni cu un rege. Tocmai atunci, un bărbat cu decoraţii reclamă patruzeci de franci care lipseau. Cîteva perechi de ochi iscoditori se întoarseră bănuitoare spre mine, mă făcui palid şi broboane de sudoare îmi brăzdară fruntea. Crima de a-l fi jefuit pe tata mi se păru pe bună dreptate pedepsită. Omuleţul cel gros zise atunci cu o voce de-a dreptul îngerească: „Toţi aceşti domni au mizat“, şi plăti cei patruzeci de franci. Îmi ridicai fruntea şi aruncaî priviri triumfătoare asupra jucătorilor. După ce băgai la loc în punga tatii aurul ce-l luasem, lăsaî restul din cîştig demnului şi cinstitului domn, care continua să aibă noroc. Cum mă văzui stănin pe o sută şaizeci de franci, îniăşurai monedele în batistă în aşa fel ca să nu se frece între ele şi să nu se audă sunînd în timpul întoarcerii noastre spre casă, şi nu mai jucai. „Ce făceai la joc?“ îmi zise tata, urcîndu-se în trăsura.

„Priveam“, răspunsei eu tremurînd tot.

„Ei — reluă tatăl meu — n-ar fi fost nimic extraordinar dacă, aţîţat de amorul propriu, ai fi pus cîteva bani pe masa verde. În ochii oamenilor de lume, pari destul de mare ca să ai dreptul la prostii. Aşa că te-aş fi iertat, Raphaël, dacă te-ai fi folosit de punga mea...“

N-am răspuns nimic. Cînd am ajuns acasă, i-am înapoiat tatii cheile şi banii. Intrînd în camera sa, el a golit punga pe cămin numărînd monedele de aur, se întoarse spre mine cu un aer destul de binevoitor şi mi-a spus, despărţind fiecare frază prin cîte o pauză mai mult sau mai puţin lungă şi semnificativă:

„Fiul meu, în curînd ai să împlineşti douăzeci de ani. Sînt mulţumit de tine. Îţi trebuie o subvenţie, chiar dacă n-ar fi decît ca să te deprinzi cu econo-

miile, cu ucenicia vieții. Începînd de astă-seară, îți voi da cîte o sută de franci pe lună. Ești liber să faci cu banii tot ce vei pofti. Iată primul trimestru al anului acesta“, adăugă el mîngîind ● grămăjoară de aur, de parcă ar fi vrut să verifice suma.

Mărturisesc că eram gata să mă arunc la pici a-rele lui, să-i declar că sînt un hoț, un nemernic, și, mai rău decît atît, un mincinos! Rușinea mă rețină. Dădui să-l îmbrățișez, el mă respinse ușor.

„Acum ești un bărbat, *copilul meu*, spuse el. Ceca ce fac este un lucru simplu și drept, pentru care nu trebuie să-mi mulțumești. Dacă merit recunoștința ta. Raphaël — adăugă cu un ton blînd dar plin de demnitate — este doar pentru faptul că ți-am ferit tinerețea de nenorocirile ce se abat asupra tuturor tinerilor, la Paris. De aici înainte vom fi doi prieteni. Peste un an, vei fi doctor în drept. Ai dobîndit, nu fără unele neplăceri și oarecare strîmtorări, cunoștințele temeinice și dragostea de muncă atît de necesare oamenilor chemați să minuiască afacerile. Învăță-te, Raphaël, să mă cunoști. Nu vreau să fac din tine nici un avocat, nici un notar, ci un bărbat de stat care să poată ajunge gloria sărmaneii noastre familii... Pe mîine!“ adăugă el, concediindu-mă cu un gest misterios.

Din ziua aceea, tata mă iniție pe față în planurile lui. Eram fiu unic și o pierdusem pe mama de zece ani. Odinioară, puțin măgulit de dreptul de a-și munci ogorul cu sabia la șold, tata, șeful unei case istorice aproape uitată în Auvergne ¹²⁴, venise la Paris ca să ia taurul de coarne. Înzestrat cu acea finețe care, dacă e însoțită și de energie, îi face pe oamenii din sudul Franței atît de superiori, el ajunsese fără mari protecții, să ocupe o poziție chiar în centrul puterii. În curînd, revoluția îi răsturnă situația: dar știuse să se însoare cu moștenitoarea unei case mari, și se văzuse sub Imperiu ¹²⁵, pe punctul de a restitui familiei noastre vechea ei strălucire. Restaurația, care dădu îndărăt mamei bunuri considerabile, pe tata îl ruină. Intrucît cumpăraseră, înainte, mai multe *domenii* dăruite de împărat generalilor săi și

situate peste hotare, de vreo zece ani se lupta într-una cu tot felul de lichidatori și diplomați, cu tribunalele prusace și bavareze, ca să se mențină în stăpînirea contestată a acelor oropsite donații. Tata mă introduse în labirintul încîlcit al acestui vast proces de care depindea viitorul nostru. Puteam fi condamnați să restituim veniturile, precum și prețul unor tăieri de păduri făcute între 1814 și 1817. În cazul acesta, averea mamei abia ar fi ajuns să salveze onoarea numelui nostru. Așa că, în ziua cînd tata părăsise că mă emancipase oarecum, intrai de fapt sub jugul cel mai odios. Trebuia să lupt ca pe un cîmp de bătălie, să lucrez zi și noapte, să mă duc pe la diverși oameni de stat, să încerc a le ghici credința, să caut a-i interesa în afacerea noastră, să-i cuceresc pe ei, pe nevestele lor, pe servitorii, pe cîinii lor, și să îmbrac această dezgustătoare meserie în formule elegante, în glume plăcute. Am înțeles toate necazurile ale căror urme vestejeau chipul tatălui meu.

Timp de vreun an, deci, am dus în aparență viața unui om de lume, dar *petrecerile*, cît și graba mea de a mă apropia de rudele cu trecere sau de cei care puteau să ne fie de folos, erau legate de strădaniuri. Distracțiile mele erau și ele pledoarii, iar conversațiile, memorii. Pînă atunci fusesem virtuos din neputința de a mă deda pasiunilor mele de flacău; după aceea, temîndu-mă să nu pricinuiesc ruina tatălui meu sau a mea prin vreo greșală, am ajuns propriul meu despot și nu am îndrăznit să-mi îngădui nici o plăcere și nici o cheltuială. Atîta timp cît sîntem încă tineri, atîta timp cît oamenii și viața nu ne-au smuls prin tot felul de jigniri gingașa brumă a simțirii, libertatea de gîndire, nobila neprihănire a cugetului, ce nu ne îngăduie să stăm la tocmeală cu răul, sîntem încă pătrunși adînc de simțul datoriilor noastre. Onoarea ne vorbește atunci *cu glas răspicat* și se *face ascultată*, ne purtăm cu sinceritate și fără ocolișuri. Așa eram eu pe vremea aceea. Voiam să îndreptățesc încrederea tatălui meu. Altădată i-aș fi șterpelit frumușel o sumă fără însemnătate; acum,

ducînd împreună cu el povara afacerilor, a numelui, a casei sale, i-aş fi dat în taină averea şi speranţele mele, întocmai precum îi jertfeam toate plăcerile, simţindu-mă chiar fericit de jertfa mea ! De aceea, cînd domnul de Villèle dezgropă, anume ca să lovească în noi, un decret imperial referitor la pierderea drepturilor, lucru ce ne-ar fi ruinat, eu am şi semnat vînzarea proprietăţilor mele, nemaipăstrînd decît o insulă fără nici o valoare, situată în mijlocul Loarei, unde se afla mormîntul mamei. Poate că astăzi, argumentele, tertipurile, ripostele filozofice, filantropice şi politice nu mi-ar lipsi ca să mă feresc de a săvîrşi ceea ce avocatul meu numea o *prostie*, dar, la douăzeci şi unu de ani sîntem, repet, numai generozitate, căldură şi dragoste. Lacrimile pe care le-am văzut atunci în ochii tatălui meu au fost pentru mine averea cea mai frumoasă şi amintirea acelor lacrimi mi-a mîngîiat adeseori sărăcia. La zece luni după ce-şi plătitese creditorii, tata muri de supărare. Ţinea la mine ca la ochii din cap. Totuşi mă ruinase ! Ideea asta îl ucise.

În 1826, spre sfîrşitul toamnei, la vîrsta de douăzeci şi doi de ani, urmam singur convoiul mortuar al primului meu prieten, al tatălui meu. Puţini tineri se vor fi trezit singuri cu gîndurile lor, în urma unui dric, pierduţi în Paris, fără viitor, fără avere. Orfanii oblađuţi de mila publică au cel puţin ca viitor cîmpul de bătaie, drept tată ocîrmuirea sau procurorul regelui, drept refugiu un azil. Eu n-aveam nimic ! Trei luni în urmă, un samsar îmi înmîină o mie o sută doisprezece franci, produsul net şi lichid al moştenirii părinteşti. Creditorii mă siliră să vînd la mezat mobila. Obişnuit din fragedă tinereţe să pun mare preţ pe obiectele de lux de care eram înconjurat, nu-mi putui înăbuşi mirarea la vederea acestei rămăşiţe neînsemnate.

„O — îmi spuse samsarul — era cam *rococo* !”¹²⁶

Cuvînt îngrozitor, ce pîngărea toate credinţele copilăriei mele şi mă despuia de primele iluzii, cele mai scumpe dintre toate. Întreaga mea avere se rezuma acum la o listă de vînzări, viitorul meu zăcea într-un săculeţ de pînză cu o mie o sută doisprezece franci,

societatea îmi apărea în persoana unui samсар care-mi vorbea cu pălăria pe cap... Un servitor, anume Jonathas, care mă iubea mult și căruia mama îi lăsase pe viață o pensie viageră de patru sute de franci, îmi spusese, părăsind casa din care, în copilăria mea, ieșisem de atâtea ori vesel, în trăsură :

„Fiți econom, domnule Raphaël !“

Plîngea bietul om.

Acestea sînt, dragul meu Émile, evenimentele care mi-au pecetluit soarta, mi-au transformat sufletul și m-au azvîrlit, de tînar încă, în cea mai falsă dintre toate situațiile sociale, zise Raphaël, după o pauză. Relații de familie, e drept, slabe mă legau de cîteva case bogate în care mîndria mea nu m-ar fi lăsat să intru, dacă disprețul și nepăsarea lor nu mi-ar fi închis mai înainte ușile. Deși înrudit cu persoane sus-puse și darnice cu protecția lor față de străini, eu nu aveam nici rude, nici ocrotitori. Poticnindu-se necon-tenit în destăinuirile lui, sufletul meu se închisese în el însuși. Deși eram cît se poate de sincer și de simplu, trebuia să par rece, prefăcut. Despotismul tatii îmi răpise orice încredere în mine. Eram sfios și sîngaci, credeam că glasul meu nu ar putea exercita nici cea mai mică influență asupra cuiva, nu mă plăceam, mă găseam urît, mi-era rușine de privirea mea. Cu toată acea voce lăuntrică ce încurajează probabil pe toți oamenii de talent în luptele lor, și care îmi strigă : „Curaj ! mergi înainte !“, cu toate izbucnirile puterii mele în singurătate, cu toată nădejdea de care eram însuflețit cînd comparam lucrările noi admirate de public cu acelea care clocoteau în mintea mea, mă îndoiam de mine însumi ca un copil. Eram pradă unei ambiții nemăsurate, mă credeam hărăzit pentru în-făptuiri mari, dar mă simțeam plutind în vînt. Aveam nevoie de oameni, dar eram fără prieteni. Trebuia să-mi croiesc un drum în lume, dar stăteam deoparte, mai mult din sfială decît din teamă. În cursul primu-lui an în care fusesem aruncat de tatăl meu în vîrtejul societății înalte, pornisem cu o inimă nouă, cu un su-flet proaspăt. Ca toți copiii maturi, nutream în taină dorul unor iubiri mari.

Printre tinerii de vîrsta mea întîlnii o clică de fanfaroni care umblau cu nasul în sus, îndrugînd nimicuri, așezîndu-se fără să tremure lîngă femeile cele mai impunătoare — așa cel puțin mi se părea mie — spunînd necuviințe, alintîndu-se, bătîndu-și joc de cele mai drăguțe persoane, punînd capul pe toate pernele, sau lăudîndu-se că și-l pun, avînd aerul că au ajuns să le fie lehamite de desfătări, pretinzînd că cele mai virtuozose și mai rafinate femei sînt ușor de momit, putînd fi prinse în mreji numai cu vorba, cu cel mai mic gest îndrăzneț, cu cea dinlîii privire stăruitoare ! Îți declar, pe sufletul și conștiința mea : cucerirea puterii sau a unui mare renume literar mi se părea un triumf mai ușor de obținut decît un succes la o femeie de rang, tînără, spirituală, luminoasă. Tulburările inimii, sentimentele, idealurile mele, le găseam așadar în dezacord cu preceptele societății. Aveam îndrăzneală, dar numai în suflet, nu și în purtări. Am învățat mai tîrziu că femeilor nu le place să fie cerșite. Am întîlnit multe pe care le adoram de departe, căroră le ofeream o inimă gata de orice încercare, un suflet bun de sfîșiat, o energie care nu se îngrozea nici de jertfe, nici de chinuri, dar ele ajungeau pe mîna unor proști pe care eu nu i-aș fi primit nici ca portari. De cîte ori, înmărmurit, fără glas, n-am adminat femeia visurilor mele, văzînd-o apărînd la cîte un bal. Închinîndu-mi atunci în gînd existența unor mîngîieri veșnice, îmi concentram toate speranțele într-o privire și în extazul meu îi ofeream o dragoste de tînăr care se năpustea orbește în brațele dezamăgirilor. În unele momente, mi-aș fi dat viața pentru o singură noapte. Ei bine, negăsind niciodată urechi căroră să le șoptesc cuvintele mele pătimașe, ochi în care să-mi odihnesc privirile, o inimă pentru inima mea, am trăit în chinurile unei energii neputincioase ce se mistuia pe sine însăși, fie din lipsă de îndrăzneală sau de ocazii, fie din lipsă de experiență. Poate mi-am pierdut nădejdea de a mă mai face înțeles sau am tremurat de teamă să nu fiu înțeles prea bine. Și totuși în mine era o vijelie gata să izbucnească la orice privire binevoitoare ce mi se putea

adresa. Cu toată graba mea de a lua o astfel de privire sau unele cuvinte în aparență afectuoase drept făgăduieli de dragoste, niciodată n-am îndrăznit nici să vorbesc, nici să tac la timp. Din pricină că eram stăpînit de prea multă simțire, vorba îmi era ștearsă, tăcerea îmi era stupidă.

Eram, desigur, prea naiv pentru o societate artificială, care trăiește la lumina lămpilor, care își exprimă toate gîndurile prin fraze convenționale sau prin cuvinte dictate de modă. Apoi, nu mă pricepeam de fel să vorbesc tăcînd sau să tac vorbind. În fine, păstrînd în mine jarul ce mă ardea, avînd un suflet așa cum femeile doresc să întîlnească, fiind pradă acelei înflăcărări de care ele sînt lacome, posedînd energia cu care se fudulesc toți proștii, femeile au fost cu mine tiranic de crude. De aceea, admiram cu naivitate pe eroii vreunei clii oarecare, atunci cînd își proslăveau triumfurile, fără să bănuie că-s niște mincinoși. Săvîrșeam, fără îndoială, greșeala de a dori o dragoste sinceră, de a voi să întîlnesc, într-o inimă de femeie ușuratică, însetată de lux, beată de vanitate, pasiunea aceea largă, mare și puternică, oceanul acela care se zvîrcolea furtunos în inima mea. Oh, să te simți născut pentru iubire, pentru fericirea unei femei, și să nu găsești pe nimeni, nici chiar o nobilă și curajoasă Marcelină¹²⁷, sau măcar vreo marchiză bătrînă! Să porți comori într-o traistă, și să nu poți întîlni o copilă, o fată curioasă, care să le admire! Adesea am voit să mă omor de desperare.

— Tragic de tot astă-seară! exclamă Émile.

— Eh, lasă-mă să-mi osîndesc viața, răspunse Raphaël. Dacă prietenia ta nu are puterea de a-mi asculta tînguirile, dacă nu poți îndura pentru mine o jumătate de ceas de plictiseală, culcă-te! Dar atunci nu-mi mai cere socoteală pentru hotărîrea mea de a mă sinucide, care urlă în mine, se înalță, mă cheamă și pe care o salut. Ca să judeci un om, trebuie să pătrunzi cît de cît în taina gîndurilor lui, a nenorocirilor, a emoțiilor lui. A nu voi să cunoști din viața lui decît întîmplările materiale, înseamnă să faci pură cronologie, istoria celor proști!

Tonul amar cu care fură rostite aceste cuvinte izbi atît de viu pe Émile, încît, din acel moment, el dădu toată atenția lui Raphaël, privindu-l ca năucit.

— Dar — reluă povestitorul — lumina care colorează întîmplările acestea le dă acum o înfățișare nouă. Din orînduirea lucrurilor, pe care le socoteam odinioară ca o nenorocire, s-au născut poate frumoasele însușiri cu care m-am mîndrit mai tîrziu. Curiozitatea filozofică, munca fără preget, plăcerea de a citi, care, de la vîrsta de șapte ani pînă la intrarea mea în lume, mi-au umplut mereu viața, oare nu ele m-au înzestrat cu acea putere grație căreia izbutesc — dacă e să vă dau crezare vouă — să-mi exprim limpede ideile și să pătrund tot mai departe în vastul cîmp al cunoștințelor omenești? Singurătatea la care eram condamnat, obișnuința de a-mi înăbuși sentimentele și de a trăi numai în inima mea, nu ele m-au investit oare cu darul de a compara, de a cugeta? Deoarece nu se tocea în frecușul supărărilor lumești, care înjosesc sufletul cel mai frumos, terfelindu-l ca pe o zdreanță, simțirea mea nu s-a concentrat oare anume ca să devină organul perfecționat al unei voințe mai mari decît imboldul patimii? Neluat în seamă de femei, mi-amintesc că le observam cu ascuțimea unei iubiri disprețuite. Acum, cred că sinceritatea firii mele nu le era pe plac! Poate că femeilor le place puțină ipocrizie? Fiind, rînd pe rînd, în decurs de un ceas, bărbat și copil, ușuratic și cumpănit, fără prejudecăți și plin de superstiții, adesea femeie, ca ele, nu cumva vor fi luat naivitatea mea drept cinism și neprihănirea gîndirii mele drept dezmăț? Știința le plictisea, în tînjirea mea feminină vedeau o slăbiciune. Această mare mobilitate a stărilor lăuntrice, nenorocirea tuturor poezilor, făcea desigur să fiu considerat ca o ființă incapabilă de dragoste, fără statornicie în idei, fără vlagă. Idiot cînd tăceam, le speriam probabil cînd încercam să le plac, astfel că femeile m-au condamnat. Am primit cu lacrimi și durere sentința rostită de lume. Osînda a dat roade. Am vrut să mă răzbun pe societate, am vrut să posed sufletul tuturor femeilor, robind inteligențele, și să văd toate privi-

rile ațintite asupra-mi cînd numele meu ar fi fost rostit de un valet la ușa unui salon. M-am socotit un om mare încă din copilărie. Îmi loveam fruntea cu palma, spunîndu-mi ca André Chénier : ¹²⁸ „E ceva aici !” Credeam că simt în mine un gînd care se cere exprimat, un sistem care se cerea întocmit, o știință care se cerea lămurită.

O, scumpul meu Émile, astăzi, cînd împlinesc abia douăzeci și șase de ani, cînd sigur că voi muri necunoscut, fără a fi fost niciodată amantul femeii pe care am visat s-o am, lasă-mă să-ți povestesc toate smintelile mele ! Oare nu toți am luat, mai mult sau mai puțin, dorințele noastre drept realități ? Ah, n-aș ține să am ca prieten un tînăr care în visele lui nu și-a pus niciodată o coroană pe cap, nu și-a construit un piedestal sau nu și-a dăruit iubite îngăduitoare. Eu am fost adesea general, împărat ; am fost Byron, apoi nimic. După ce mă închipuisem pe culmile ambițiilor omenești, îmi dădeam seama că toți munții, toate greutatea rămineau încă de trecut. Numai nemărginitul orgoliu ce clocotea în mine, numai credința sublimă într-un destin, credință care poate ajunge geniu cînd un om nu-și lasă sufletul jumulit de frecușul vieții cu ușurința unei oi ce-și lasă lîna în mărăcinii tufișurilor prin care trece, numai acestea m-au salvat. Am vrut să mă acopăr de glorie și să muncesc în tăcere pentru iubita pe care speram să o am într-o zi. Toate femeile se rezumau într-una singură și femeia aceea, credeam că o întîlnesc în cea dintîi ce se oferea privirilor mele. Dar, văzînd o regină în fiecare dintre ele, toate trebuiau — aidoma reginelor obligate să facă avansuri iubiților lor — să vie în întîmpinarea mea, suferindul, săracul, timidul. Ah, pentru aceea care m-ar fi plîns, aveam în inimă atîta recunoștință — nu mai vorbesc de dragoste ! — încît aș fi adonat-o toată viața. Mai tîrziu, observațiile mele mi-au dezvăluit crude adevăruri. În felul acesta, scumpul meu Émile, riscam să trăiesc veșnic singur. Femeile sînt obișnuite, prin nu știu ce înclinare a minții lor, să nu vadă într-un om de talent decît defectele, iar într-un prost numai calitățile ; ele

sînt o mare simpatie pentru calitățile prostului, fiindcă acestea sînt o continuă măgulire a propriilor lor cusururi, pe cînd omul superior nu le oferă destule distracții pentru a-și compensa prin ele lipsurile. Talentul e ca o febră care te lasă și te apucă iar. Nici o femeie nu rîvnește să-i împărtășească măcar fiorii; toate vor să găsească în iubiții lor motive de a-și satisface vanitatea. În noi, ele se iubesc tot pe ele!

Un bărbat sărac, mîndru, un artist, înzestrat cu puterea de a crea, nu este oare înarmat cu un egoism jignitor? În jurul lui există nu știu ce vîrtej de gînduri în care el învăluie totul, chiar și pe iubita sa, care nu trebuie să se sustragă legilor jocului. Poate oare o femeie lingușită să creadă în dragostea unui astfel de om? Se va duce ea să-l caute? Un asemenea îndrăgostit n-are răgazul de a se sclifosi în jurul unui divan și de a face toate maimuțările acelea care le plac atît de mult femeilor și care sînt triumful oamenilor falși și nesimțitori. El n-are timp destul nici pentru lucrările lui, dar încă să mai și risipească înjosindu-se, dichisindu-se? Sînt gata să renunț la viață dintr-o dată, dar n-aș terfeli-o zi de zi. Pe scurt, în tertipurile unui samsar care se îndeletnicește cu comisioanele unei femei palide și prefăcute, este ceva josnic, de care artistul are oroare. Amorul abstract nu e de ajuns pentru un om sărac și mare; un astfel de om vrea toate devotamentele. Făpturile acelea draguțe, care-și petrec viața încercînd cașmiruri sau care se fac manechine pentru modă, nu știu ce este devotamentul; ele cer și văd în dragoste plăcerea de a porunci, nu aceea de a se supune. Adevărata soție în carne, oase și inimă, se lasă lîrită acolo unde se duce cel în care rezidă viața, forța, gloria, fericirea sa. Oamenilor superiori le trebuie femeii orientale a căror singură grijă să fie îndeplinirea nevoilor lor, căci, pentru ei, nenorocirea constă între nepotrivirea dintre dorințele și mijloacele lor. Eu, care mă credeam un om de geniu, voiam să am tocmai astfel de iubite modeste! Nutrind idei atît de contrare ideilor primite, avînd pretenția de a mă urca la cer fără scară, stăpînind comori ce n-aveau căutare, înarmat cu cunoș-

tințe întinse ce-mi împovărau memoria și pe care încă nu le orînduisem, nu le asimilasem, aflîndu-mă fără părinți, fără prieteni, singur în mijlocul celui mai îngrozitor pustiu — un pustiu pavat, un pustiu însuflețit, care gîndește și trăiește, unde totul îți este mai mult decît dușman : indiferent ! — hotărîrea pe care o luai era firească, deși smintită. Ea presupunea ceva, nu știu ce imposibil, care îmi dădu și mai mult curaj. A fost ca un fel de rămășag făcut cu mine însumi, în care eu eram și jucătorul și miza. Ascultă-mi planul. Cei o mie o sută de franci ai mei trebuiau să-mi ajungă să trăiesc trei ani. Și-mi acordam acest răstimp ca să dau la lumină o lucrare în stare să atragă atenția publică asupra mea, să-mi aducă o avere sau un renume. Mă bucuram gîndindu-mă că aveam să trăiesc cu pîine și cu lapte, ca un pustnic din Thebaida, cufundat în lumea cărților și a ideilor, într-o sferă inaccesibilă, în mijlocul acestui Paris atît de zgomotos, o sferă de muncă și de tăcere, în care, asemenea crisalidelor, îmi zideam un mormînt din care aveam să renasc strălucitor și glorios. Primeam riscul de a muri, pentru a trăi. Reducînd viața la adevăratele ei nevoi, la strictul necesar, am socotit că trei sute șazeci și cinci de franci pe an trebuiau să ajungă sărăciei mele. Intr-adevăr, această sumă mică mi-a fost de ajuns, atîta timp cît am ținut să îndur propria mea disciplină călugărească...

— E cu neputință ! strigă Émile.

— Am trăit așa aproape trei ani, răspunse Raphaël cu un fel de mîndrie. Să socotim ! adăugă el. Cincisprezece centime pentru pîine, zece pentru lapte și alte cincisprezece centime pentru cîrnați nu mă lăsau să mor de foame și-mi mențineau spiritul într-o stare de luciditate neobișnuită. Am observat, după cum știi, efectele minunate produse de dietă asupra imaginației. Locuința mă costa cincisprezece centime pe zi. Ardeam undelemn de cincisprezece centime pe noapte, îmi făceam singur curățenie în odaie, purtam cămăși de flanelă ca să nu cheltuiesc cu spălătul mai mult de zece centime pe zi. Făceam focul cu cărbuni de pămînt, al căror cost împărțit la toate zilele anu-

lui n-a trecut niciodată de zece centime pentru fiecare. Aveam haine, albituri, încălțăminte pentru trei ani, nu mă îmbrăcam decît ca să mă duc la unele cursuri publice și la biblioteci. Cheltuielile acestea adunate nu făceau decît nouăzeci de centime. Îmi mai rămîneau zece centime pentru lucruri neprevăzute. Nu-mi amîntesc ca, în această lungă perioadă de muncă, să fi trecut vreodată Pont-des-Arts sau să fi cumpărat vreodată apă ¹²⁹. Mi-o aduceam eu singur, dimineața, de la fîntîna din piața Saint-Michel, colț cu strada Grès. O, îmi purtam sărăcia cu mîndrie. Cînd un om se simte chemat spre un viitor frumos, își străbate viața de mizerie ca un nevinovat condus la osîndă: nu-î este rușine. Nu voisem să prevăd boala. Ca și Aquilina, priveam spitalul fără groază. Nu m-am îndoit nici un moment de sănătatea mea zdravănă. De altfel, săracul n-ar trebui să cadă la pat decît cînd e sorocit să moară. M-am tuns chîlug, pînă în clipa cînd un înger al iubirii sau al bunătății avea să... Dar mai bine să nu vorbesc dinainte despre situația la care am să ajung. Află doar atît, scumpul meu prieten, că în lipsa unei iubite, am trăit cu o idee măreață, cu un vis, o minciună în care începem prin a crede, mai mult sau mai puțin, toți.

Astăzi rîd de mine, *de mine* cel de altădată, sfînt și sublim, poate, dar care nu mai există. Societatea, lumea, deprinderile, moravurile noastre, văzute de aproape, m-au făcut să-mi dau seama de primejdia oredinței mele curate și de zădărnicia muncii mele îndîrjite. Asemenea aprovizionări sînt de prisos unui om ambițios. Bagajul celui care umblă după noroc trebuie să fie cît mai ușor. Greșeala oamenilor superiori este că-și cheltuiesc anii tineri căutînd să devină vrednici de considerație. Pe cînd acești bieți oameni își tezaurizează și forțele și știința, ca să-și ducă mai ușor povara unei puteri care fuge de ei, intriganții, bogați în vorbe, dar lipsiți de idei, aleargă încoace și încolo, uimesc pe proști și se vîră în sufletul celor creduli. Unii studiază, ceilalți bat drumurile; unii sînt modești, ceilalți îndrăzneți; omul de geniu își ascunde mîndria, intrigantul și-o arborează: el tre-

buie să parvină cu orice chip. Oamenii de la putere au alît de mare interes să creadă în meritul gata făcut, în talentul deșănțat, încît pentru adevăratul savant este o copilărie să nădăjduiască în vreo răsplată omenească. Nu încerc desigur să parafralez locurile comune despre virtute. Cîntarea cîntărilor veșnic cîntată de geniile necunoscute — vreau numai să deduc logic temeiul deselor succese obținute de oamenii mediocri. Vai! studiul e de o bunătate atît de părintească, încît e poate o crimă să-i ceri alte recompense în afară de curatele și ducile bucurii cu care el își hrănește odraslele. Mi-aduc aminte că adeseori îmi înmuiam pîinea în lapte, stînd în fața ferestrei și respirînd aerul de afară, lăsîndu-mi ochii să rătăcească peste panorama acoperișurilor roșii, cafenii, cenușii, de țiglă și de olane, învelite în mușchi galben sau verde. Dacă la început această priveliște mi se păru monotonă, peste puțin descoperii în ea frumuseți neașteptate.

Uneori, seara, furioare de lumină, pornite din obloanele rău închise, nuanțau și înviorau negurile adinci ale acestui ținut original. Alteori, licăririle slabe ale felinarelor aruncau prin ceață, de jos în sus, reflexe gălbui și conturau ușor de-a lungul străzilor, undulările acelor acoperișuri înghesuite, care se asemuiau unui ocean cu valuri nemișcate. În fine, cîteodată, apăreau și rare figuri omenești în mijlocul acestui deșert posomorît. Printre florile vreunei grădini suspendate în văzduh, se ivea profilul colțuros și încovoiat al cîte unei bătrîne care stropea răzoarele de călțunași, sau în cadrul vreunei lucarne subrede zăream cîte o fată care se dichisea, crezîndu-se singură, și căreia nu-i puteam vedea decît fruntea frumoasă și părul lung ridicat în aer de un braț alb. În jgheburile ștreșinilor admiram niște vegetații efemere, sărmane ierburi care aveau să fie smulse de cea dintîi furtună! Studiam mușchiul, culorile lui înviorate de ploaie, și care la soare se schimbau într-o catifea uscată și negricioasă cu sclipiri răzlețe. În sfîrșit, poeticele și fugarele efecte de lumină, tristețea ceții, însoirile bruște, tăcerea și farînecul nopții, tainele

aurorei, fumul ce se ridică din fiecare coș, toate întâmplările acestei naturi ciudate, ce-mi deveniseră familiare, mă distrau. Închisoarea mea voluntară mi-era dragă. Câmpiile acestea ale Parisului, alcătuite din acoperișuri nivelate ca o pajiște, dar care ascundeau prăpăstii populate de oameni, se potriveau cu sufletul meu, se armonizau cu gândurile mele. Nimic nu-i mai obositor decît să intrăm deodată în lume, coborînd din înălțimile cerești în care ne tirăsc meditațiile științifice; de aceea am putut înțelege atunci pe deplin sihăstria mănăstirilor. Cînd fui hotărît să-mi urmez noul plan de viață, pornii să-mi caut o locuință prin cartierele cele mai pustii ale Parisului.

Intr-o seară, întorcîndu-mă din cartierul Estrapade, treceam prin strada Cordierilor în drum spre casă. La colțul străzii Cluny, văzui o fetiță de vreo paisprezece ani, jucîndu-se de-a pluta zburătoare cu una din prietenele ei; vecinii din jur făceau haz de risetele și năzdrăvăniile lor. Era un timp frumos, seara era caldă, septembrie încă nu se terminase. În fața fiecărei porți, femei așezate pe bănci stăteau de vorbă, ca într-un orașel de provincie, într-o zi de sărbătoare. La început n-am observat decît fetița, care avea un cap foarte expresiv și un corp bun de pozat pentru un pictor. Era o scenă fermecătoare. Căutînd pricina acestei bune dispoziții în mijlocul Parisului, băgai de seamă că strada nu ducea nicăieri și că trebuia să fie puțin umblată. Amintindu-mi că și Jean-Jacques Rousseau stătuse prin aceste părți dădui peste hotelul Saint-Quentin; dat fiind că arăta foarte dă-răpănat am nădăjduit că voi descoperi aici un culcuș puțin costisitor și mă hotărîi să-l vizitez. Intrînd într-o cameră scundă, văzui clasicele sfeșnice de bronz cu lumînările lor, aranjate cu dichis deasupra fiecărei chei, și fui izbit de curățenia ce domnea în sala aceea, de obicei destul de neîngrijită în celelalte hoteluri, dar care aici mi se părea migălos orînduită ca într-o pictură de interior; patul albastru, vasele, mobilele aveau farmecul unei naturi convenționale.

Stăpîna hotelului, o femeie de vreo patruzeci de ani, ale cărei trăsături arătau că trecuse prin multe

încercări, a cărei privire părea ştearsă de plîns îndelungat, se ridică şi veni spre mine; îi mărturisii umil chiria pe care i-aş fi putut-o plăti; ea, fără să pară mirată, căuta o cheie printre celelalte şi mă conduse la mansardă, unde îmi arătă o cameră cu vederea spre acoperişuri, deasupra curţilor formate de casele vecine, între ale căror ferestre se întindeau prăjini lungi încărcate cu rufe. Nimic nu era mai urît ca odaia aceea de la mansardă, cu pereţii galbeni şi murdari. Mirosea a sărăcie şi parcă îşi aştepta savantul. Tavanul era înclinat şi printre olanele despreunate puteai să vezi cerul în voie. Era loc pentru un pat, o masă, cîteva scaune şi sub unghiul ascuţit al acoperişului puteam să-mi aşez pianul. Nefiind destul de bogată ca să mobilizeze această cuşcă demnă de *Plumburile* din Veneţia ¹³⁰, biata femeie n-o putuse închiria niciodată. Fiindcă tocmai cruşasem, de la vînzarea pe care o făcusem, obiectele ce-mi erau oarecum personale, mă înţelesei repede cu gazda mea şi a doua zi mă instalai la ea. Am trăit în mormîntul acesta aerian aproape trei ani, muncind zi şi noapte fără răgaz, cu atîta plăcere, că studiul îmi părea a fi tema cea mai frumoasă, soluţia cea mai fericită a vieţii omeneşti. Liniştea şi tăcerea necesare savantului au ceva dulce, ameţitor, ca dragostea. Frămîntarea minţii, căutarea ideilor, medităările potolite ale ştiinţei dau din belşug satisfacţii nespuse, care nu se pot descrie, ca de altfel tot ceea ce ţine de actul inteligenţei, ale cărei fenomene rămîn nevăzute simţurilor noastre exterioare. De aceea sîntem mereu nevoiţi să explicăm tainele spiritului prin comparaţii materiale. Plăcerea de a înota singur în apa limpede a unui lac din mijlocul stîncilor, pădurilor şi florilor, mîngîiat de un vînticel cald, ar da celor ce nu cunosc aceste lucruri o imagine destul de palidă a fericirii ce-o simţeam eu cînd sufletul mi se scălda în strălucirile neştiute ale lumini, cînd ascultam vocile teribile şi nedesluşite ale inspiraţiei, cînd, pornite dintr-un izvor necunoscut, imaginile şiroiau în mintea mea înfierbîntată.

A zări o idee ce mijeste în cîmpul abstracțiilor ome-nești, întocmai ca soarele de dimineață și care se ri-dică tot ca el sau, mai bine zis, care crește ca un co-pil, ajunge la pubertate și se face cu încetul bărbat, este o desfătare superioară tuturor desfătărilor pămîn-tești sau mai degrabă e o plăcere dumnezeiască. Stu-diul înzestrează cu un fel de vrajă toate obiectele ce ne înconjoară. Biroul șubred pe care scriam și maro-chinul negricios care-l acoperea, pianul, patul, foto-liul, fanteziile tapetelor de hîrtie, mobilele din odaia mea, toate lucrurile acestea se însuflețeau și deve-neau pentru mine niște prieteni umili, compliciti tă-cuți ai viitorului meu. De cîte ori nu le-am transmis sufletul meu, privindu-le îndelung! Adesea, lăsîndu-mi ochii să alunece pe frontonul scorojit al vreunei clădiri, găseam argumente noi, o probă izbitoare a sistemului meu sau cuvinte pe care le credeam po-trivite pentru exprimarea unor gînduri aproape intra-ductibile. Tot contemplînd lucrurile ce mă înconjurau, descopeream fizionomia fiecăruia, caracterul său pro-priu; adesea, ele îmi vorbeau, iar dacă soarele, cînd apunea, arunca, pe deasupra acoperișurilor, cîte o rază furișă prin fereastra mea îngustă, ele se colorau, se întunecau, străluceau, se întristau sau se învese-leau, oferindu-mi totdeauna plăcerea unor efecte noi.

Aceste întîmplări mărunte ale unei vieți singura-tice, care trec neobservate printre preocupările lumii, sînt consolarea celor întemnițați. Nu eram oare și eu rob de o idee, întemnițat într-un sistem, dar încon-jurat de perspectiva unei vieți glorioase? La fiecare greutate învinsă, sărutam mîinile dulci ale femeii cu ochi frumoși, elegantă și bogată, care trebuia să apară într-o zi și să-mi mîngie părul, spunîndu-mi cu duioșie:

— Tare ai mai suferit, sărmane înger!

Isprăvisem două opere mari. O comedie care tre-buia să-mi aducă peste puțin timp renume, avere și intrarea în lumea în care voiam să apar din nou cu drepturile regești ale omului de geniu. Dar voi, cu toții, ați văzut în acea capodoperă prima greșală a unui tînar care abia părăsise băncile liceului, o ade-

vărată nerozie de copil. Glumele voastre au tăiat aripile unor iluzii rodnice, care de atunci nu s-au mai ridicat. Numai tu, scumpul meu Émile, ai alinat rana adîncă făcută de ceilalți în inima mea ! Numai tu ai admirat *Teoria voinței* ¹³¹, lunga mea lucrare pentru care am învățat limbile orientale, anatomia și fiziologia și căreia i-am închinat cea mai mare parte a timpului meu. Această operă, dacă nu mă înșel cumva, va întregi lucrările lui Mesmer, Lavater, Gall, Bichat, ¹³² deschizînd un drum nou științei despre om. La atît se reduce frumoasa mea viață, acest sacrificiu de fiecare zi, această trudă de vierme de mătase necunoscută lumii și a cărei unică răsplată este poate munca însăși. De la vîrsta cînd am început să judec și pînă în ziua cînd mi-am terminat *Teoria*, am observat, am învățat, am scris, am citit fără răgaz și viața mi-a fost ca o lungă osîndă. Deși eram un amant voluptuos al lenii orientale, îndrăgostit de visurile mele, senzual, am muncit fără preget, refuzînd să gust desfătările vieții pariziene. Deși îmi plăcea să mănînc bine, am fost cumpătat ; deși iubeam plimbările și călătoriile pe mare, deși doream să colind cît mai multe țări, deși mi-ar fi plăcut să mă joc într-una, ca un copil, azvîrlind pictricele ca să sară pe deasupra apei, stăteam neconținut pe scaun, cu un condei în mînă ; deși mă pasionau discuțiile, mă duceam să ascult în tăcere profesorii care țineau cursuri publice la Biblioteca sau la Muzeu ; dormeam pe patul meu sărăcăcios și singuratic ca un călugăr din Ordinul Sfîntului Benedict ¹³³ și, totuși, femeia era singura mea himeră, o himeră pe care o mîngîiam și care fugea de mine mereu ! Pe scurt, viața mea a fost un contrast crud, o veșnică minciună. Poftim, apoi, de mai judecă oamenii ! Uneori dispozițiile mele firești izbucneau ca un incendiu mocnind de multă vreme. Printr-un fel de miraj sau de ameteală, eu, văduv de toate femeile pe care le doream, neavînd nici de unele și locuind într-o mansardă de artist, mă vedeam atunci înconjurat de iubite încîntătoare ! Străbăteam străzile Parisului tolănit pe pernele moi ale unei trăsurii strălucitoare ! Eram ros de vicii, afundat în desfrîu, dorînd

totul, avînd totul ; în sfîrșit, mă îmbătam fără să pun o picătură în gură, ca sfîntul Anton în ispitele lui. Din fericire, somnul sfîrșea prin a spulbera vedeniile acestea mistuitoare ; a doua zi, știința mă chema la ea zîmbind și eu îi eram credincios.

Îmi închipui că femeile așa-zise virtuozose trebuie să fie deseori pradă acestor vîrtejuri de nebunie, de dorinți și de patimi, care se ridică în noi, fără voia noastră. Astfel de visuri nu-s lipsite de un anumit farmec ; nu seamănă ele oare cu acele convorbiri în cursul cărora iarna, pe înserat, pornești cu gîndul de acasă și te trezești tocmai în China ? Dar ce se face virtutea în timpul acestor delicioase călătorii în care cugetarea a trecut peste orice obstacol ? În cursul primelor zece luni ale schimniciei mele, am trăit viața sărăcăcioasă și singuratică pe care ți-am descris-o ; mă duceam singur, dis-de-dimineată, fără să fiu văzut de nimeni, și-mi cumpăram proviziile pentru o zi ; îmi făceam singur curățenia, eram în același timp și stăpîn și servitor, diogenizam ¹³⁴ cu o mîndrie de necrezut. Dar după un răstimp, în care gazda și fiica ei îmi spionară năravurile și deprinderile, îmi examină persoana și-mi înțelesesă sărăcia, poate fiindcă și ele erau foarte nefericite, între mine și ele se stabiliră legături pe care nu le putui ocoli.

Pauline, fermecătoarea făptură ale cărei grații naive și ascunse mă aduseseră oarecum acolo, îmi făcu mai multe servicii cu neputință de refuzat. Toate nenorocirile sînt surori, ele vorbesc în același grai, au aceeași mărinimie, mărinimia celor care, neavînd nimic, sînt darnici în sentimente, își rup din timpul și din ființa lor. Pe nesimțite, Pauline se făcu stăpînă la mine, voia să mă servească, și mama ei nu se împotrivi acestui lucru. Văzui pe mamă însăși cîrpindu-mi rufe și roșind cînd era surprinsă asupra acestei filantropice îndeletniciri. Devenind fără să vreau protejatul lor, le acceptai serviciile. Pentru a înțelege această ciudată afecțiune, trebuia să cunoști furia muncii, tirania ideilor și dezgustul acela instinctiv pe care-l încercă față de mărunțișurile vieții materiale omul ce trăiește în lumea cugetării. Puteam oare să resping

atenția delicată cu care Pauline îmi aducea, umblînd în vîrfurile picioarelor, masa mea frugală, după ce-și dădea seama că de șapte sau opt ceasuri nu luasem nimic în gură ? Cu grațiile femeii și nevinovăția copilăriei ea îmi zîmbea făcîndu-mi un semn ca pentru a-mi spune că nu trebuie s-o bag în seamă. Era însuși Ariel ¹³⁵ strecurîndu-se ca o silfidă sub acoperișul meu și avînd grijă de toate nevoile mele.

Intr-o seară, Pauline îmi spuse povestea vieții sale cu o naivitate mișcătoare. Tatăl ei fusese șef de escadron într-un regiment de grenadieri călări ai gărzii imperiale. La trecerea Berezinei, a fost luat prizonier de cazaci ; mai tîrziu, cînd Napoleon a propus să-l schimbe, autoritățile rusești l-au căutat zadarnic în Siberia ; după spusele celorlalți prizonieri, el evadase, cu planul de a se duce în Indii. De atunci, doamna Gaudin, gazda mea, nu mai căpătase nici o știre despre bărbatul ei. Veniseră apoi dezastrele din 1814 și 1815 ; singură, fără mijloace și fără ajutoare, ea luase hotărîrea de a ține un hotel mobilat ca să-și crească fiica. Mai trăgea încă nădejdea să-și revadă bărbatul. Mîhnirea ei cea mai adîncă era că o lasă pe Pauline fără educație, pe Pauline a ei, fina prințesei Borghese ¹³⁶ și care n-ar fi trebuit să dezmintă soarta frumoasă ce i-o făgăduise protecția ei imperială. Cînd doamna Gaudin îmi împărtăși amara durere ce-o chinua și-mi spuse cu un accent sfîșietor : „Aș renunța bucuroasă și la peticul de hîrtie care-l face pe Gaudin baron al Imperiului, și la dreptul pe care-l avem asupra dotației de la Wistchnau ¹³⁷, numai s-o știu pe Pauline crescută la Saint-Denis !“ ¹³⁸, tresării deodată și, ca o recunoștință pentru îngrijirile ce-mi dădeau aceste două femei, îmi veni ideea de a mă oferi să completez educația Paulinei. Cînd doamna Gaudin auzi propunerea mea era egală cu naivitatea ce-o dictase. Îmi prilejuii, astfel, ceasuri de recreație. Micuța avea cele mai fericite dispoziții, învăța cu atîta ușurință încît ajunse curînd mai tare ca mine la pian. Obișnuindu-se să gîndească cu glas tare lîngă mine, desfășura miile de drăgălășii ale unei inimi ce se deschidea spre viață ca potirul unei flori

ce se desface încet sub razele soarelui, mă asculta cu atenție și plăcere, fixînd asupra mea ochii ei negri și catifelati ce păreau că zîmbesc ; își repeta lecțiile cu un glas dulce și mîngîietor, bucurîndu-se copilărește cînd vedea că sînt mulțumit de ea. Mama ei, pe zi ce trecea, tot mai îngrijată că are de apărat de primejdii o tînară fată care, pe măsură ce creștea, întruchipa toate făgăduielile anunțate de drăgălășenia copilăriei, o vedea cu plăcere închizîndu-se toată ziua în casă pentru a învăța. Pianul meu fiind singurul de care se putea servi, ea profita de absențele mele ca să facă exerciții.

Cînd mă întorceam, o găseam pe Pauline la mine, în îmbrăcămintea ei modestă ; dar la cea mai mică mișcare, talia ei mlădioasă și făptura ei atrăgătoare i se ghiceau sub stofa ieftină. Asemeni *Cenușăresei* din poveste, avea un picioruș drăguț vîrît într-un pantof scîlciat. Dar comorile acestea minunate, bogățiile ei de fecioară, tot belșugul acesta de frumusețe erau pentru mine ca și inexistente. Imi poruncisem să nu văd în Pauline decît o soră ; mi-ar fi fost groază să înșel încrederea mamei sale. Admiram această fermecătoare fată ca pe un tablou, ca pe un portret al unei iubite moarte ; în fine, era copila mea, statuia mea. Ca un nou Pygmalion ¹³⁹, voiam să fac dintr-o fecioară vie și împurpurată, care simte și grăiește, o marmură ; eram foarte aspru cu ea, dar cu cît o făceam să simtă mai mult urmările despotismului meu de profesor, cu atît ea devenea mai blîndă și mai supusă. Dacă în cumpătarea și abținerea mea a_m fost încurajat de sentimente nobile, nu mi-au lipsit însă nici însușirile de procuror. Eu nu concep cinstea în afaceri, fără cinste în gîndire. A da faliment sau a înșela o femeie, pentru mine a fost totdeauna același lucru. A iubi o fată sau a te lăsa iubit de ea constituie un contract ale cărui condiții trebuie să fie bine lămurite. Sîntem liberi de a părăsi femeia care se vinde, dar nu o fecioară care se dă, căci ea nu cunoaște întinderea sacrificiului ei. M-aș fi putut căsători deci cu Pauline, dar ar fi fost o nebunie. N-ar fi însemnat oare că arunc un suiet blînd și virgin în ghearele unor nenorociri în-

grozitoare ? Marea mea sărăcie vorbea în limbajul ei egoist și își vîra totdeauna mîna-i de fier între mine și această prea bună făptură. Afară de asta — o mărturisesc spre rușinea mea — eu nu concep dragostea în sărăcie. Poate că e în mine o depravare datorită acestei boli omenești pe care o numim civilizație ; dar o femeie, fie ea tot atît de atrăgătoare ca și frumoasa Elena ¹⁴⁰, ca și Galatea ¹⁴¹ lui Homer, e destul să aibă un strop de noroi pe poala rochiei, ca să nu mai exercite nici o putere asupra simțurilor mele. Ah, trăiască amorul îmbrăcat în mătase, tolănit pe cașmiruri, înconjurat de minunile luxului care i se potrivesc atît de bine, pentru că el însuși este poate un lux.

Imi place să mototolesc sub dorințele mele rochii abia scoase din cutie, să strivesc flori, să-mi înfig mîna prădalnică în podoabele elegante ale unei coafuri parfumate. Niște ochi plini de văpăi, ascunși sub un voal de dantelă, pe care privirile îl străbat aidoma flăcării ce răzbate prin fumul unui tun, constituie pentru mine o atracție fantastică. Iubirea mea vrea scări de mătase pe care să le urce în tăcere, într-o noapte de iarnă. Ce plăcere poate fi mai mare decît aceea de a intra acoperit de zăpadă într-o odaie luminată de parfumuri, tapetată cu mătăsuri pictate, și de a găsi acolo o femeie care se scutură și ea de zăpadă, căci ce alt nume ai putea să dai acelor văluri de muselinuri voluptuoase prin care ea se profilează vag ca un înger învăluit în norul lui și din care se va desprinde peste puțin ? Apoi, mai vreau o fericire tremurătoare, o siguranță cutezătoare. După aceea, mi-ar place să întîlnesc din nou această femeie misterioasă, dar de astă dată în mijlocul lumii, virtuoașă, strălucitoare, înconjurată de omagii, acoperită de văluri spumoase, scînteind de diamante, poruncind orașului întreg, și atît de sus-pusă și atît de impunătoare, încît nimeni să nu îndrăznească a-i adresa vreo măgulire. În mijlocul suitei sale, ea să-mi arunce pe furiș o privire, o privire menită să dezmință toate aceste artificii, în care să sacrifice pentru mine și lumea și oamenii ! Desigur, am fost de sute de ori ridicol, îndrăgind cîtiva coji de broderie, de catifea, de pînzeturi fine, sau

măiestria unui coafor, sau niscaiva lumînări, sau o caleaşcă, un titlu, o stemă heraldică pictată de un sticlău sau şlefuită de un bijutier, în fine tot ce e mai fals şi mai puţin femeiesc în femeie; mi-am rîs singur de mine, m-am dăscălit, dar totul a fost în zadar. O femeie aristocrată, cu zîmbetul ei fin, cu distincţia manierelor ei şi cu respectul de sine, mă încîntă întotdeauna; iar cînd între ea şi lume reuşeşte să pună o barieră, atunci măguleşte în mine toate vanităţile, care alcătuiesc jumătate din dragoste. Fericirea mea îmi pare a avea mai multă dulceaţă dacă e rîvnită de toţi. Nefăcînd nimic din ceea ce fac celelalte femei, călcînd altfel, trăind altfel decît ele, înfăşurîndu-se într-o mantie pe care ele n-o pot avea, împrăştiind parfumuri numai de ea preţuite, iubita mea îmi pare atunci a fi cu adevărat a mea; cu cît se depărtează de pămînt, chiar în ceea ce iubirea are mai pămîntesc, cu atît ea se înfrumuseţează în ochii mei. În Franţa, din fericire pentru mine, sîntem de douăzeci de ani fără regină, altfel m-aş fi îndrăgostit de regină! Pentru a avea ţinuta unei prinţese, o femeie trebuie să fie bogată. În faţa romanţioaselor mele fantezii, ce însemna Pauline? Putea ea să-mi vîndă nopţi care costă o viaţă, o dragoste în stare să ucidă şi să răscolească toate trăsăturile omeneşti din mine? Nu murim atît de uşor pentru nişte biete fete care ni se dau! Niciodată n-am putut să curm asemenea simţăminte şi nici visările acestea de poet. Eram născut pentru iubiri imposibile, şi soarta a voit să am parte de ele mai mult decît aş fi dorit. De cîte ori n-am îmbrăcat în mătase picioruşele drăguţe ale Paulinei, de cîte ori nu i-am înfăşurat mijlocul mlădios ca o mlădiţă de plop într-o rochie de tul şi nu i-am acoperit pieptul cu o eşarfă subţire, şi n-am făcut-o să calce pe covoarele palatului ei, conducînd-o la o trăsură elegantă! Numai aşa aş fi adorat-o. O înzestram cu o mîndrie pe care ea n-o avea, o despuiam de toate virtuţile, de toate graţiile ei naive, de naturala-i plină de farmec, de zîmbetu-i nevinovat, pentru a o arunca în Styxul¹⁴² viciilor noastre şi a-i reda o inimă nesimţitoare, pentru a o mînji cu crimele noastre, pentru a face din ea

păpușa mofturoasă din saloanele noastre, o femeie delicată ce se culcă dimineața ca să se trezească iarăși la viață seara, la aurora lumînărilor. Pauline era numai sentiment, numai prospețime, dar eu o visam seacă și rece.

În ultimele zile ale nebuniei mele, amintirea mi-a adus-o în față pe Pauline, așa cum ea ne evocă adesea icoane depărtate din copilărie. De multe ori am rămas înduioșat, gândindu-mă la unele momente foarte plăcute; fie când revedeam această încântătoare fată stînd lîngă masa mea, cosînd, liniștită, tăcută, senină și nimbată ușor de lumina care, strecurîndu-se prin ferestruica mansardei mele, desena reflexe argintii în frumosul ei păr negru, fie cînd îi auzeam rîsul tînar sau vocea-i cu timbru bogat cîntînd grațioasele cantilene pe care le compunea fără efortare. Adesea, Pauline a mea se înflăcăra, compunînd, și atunci figura ei semăna într-un mod izbitor cu nobilul chip prin care Carlo Dolci¹⁴³ a voit să înfățișeze Italia. Pîrdalnica de imaginație îmi arunca fetița aceasta în calea excelselor existenței mele, ca o remușcare, ca o imagine a virtuții! Dar s-o lăsăm pe biata copilă cu destinul ei! Oricît de nenorocită ar fi, bine că am cruțat-o de un uragan înspăimîntător, ferindu-mă de a o tîrî în infernul meu!

Pînă în iarna trecută, viața mea a fost viața liniștită și studioasă despre care am încercat să-ți dau o slabă imagine. În primele zile ale lunii decembrie 1829, îl întîlnii pe Rastignac, care, cu toată starea mizerabilă a îmbrăcăminții mele, îmi dădu brațul și se informă de soarta mea cu un interes într-adevăr frățesc. Momit de felul lui de a se purta, îi povestii pe scurt și viața și speranțele mele; el începu a rîde, a mă trata în același timp de om de geniu și de prostănac. Vocea lui de gascon, experiența lui în lume, bogăția pe care și-o datora dibăciei sale, acționară asupra mea într-un mod irezistibil. Rastignac mă înfățișă murind în spital, desconsiderat ca un neghiob, mă conduse la cimitir, mă aruncă în groapa săracilor. Îmi vorbi despre șarlatanism. Cu plăcuta lui vervă, care-l face atît de simpatice, îmi demonstrează că toți oa-

menii de geniu sînt niște șarlatani. Îmi declară că trebuie să am un simț mai puțin, ceea ce e o lipsă mortală, de vreme ce stau singur în strada Cordierilor. După el, trebuia să ies în lume, să obișnuiesc oamenii să-mi rostească numele și să mă dezbar eu însumi de titulatura umilă de „domnul”, ce nu șade bine unui om mare atîta vreme cît se află în viață.

— Imbecilii — strigă el — numesc îndeletnicirea asta intrigărie, moraliștii o condamnă prin cuvîntul *destrăbălare* ; să nu ne oprim la oameni, să ne uităm la rezultate. Tu, de pildă, zici că lucrezi ? Ei bine, n-ai să faci niciodată nimic. Eu ? Aș putea să fac orice, dar nu sînt bun de nimic, fiind leneș ca un trîntor. Ei bine, voi ajunge oriunde vreau. Dacă mă înfig, dacă dau din coate, mi se face loc ; dacă mă laud, sînt crezut ; de fac datorii, îmi sînt plătite ! Destrăbălarea, dragul meu, e un sistem politic. Viața unui om ocupat să-și toace averea devine adesea o speculație ; el își plasează capitalurile în prieteni, în plăceri, în protectori, în cunoștințe. Un negustor a atins milionul ? Timp de douăzeci de ani el nu mai doarme, nu mai bea, nu mai petrece ; își clocește milionul, îl plimbă prin toată Europa ; se plictisește, se dă tuturor dracilor pe care i-a născocit omul ; apoi o lichidare, cum am văzut atîtea, îl lasă adesea fără un ban, fără nume, fără un prieten. Destrăbălatul, însă, trăiește în petreceri, dîndu-și frîu liber tuturor poftelor. Dacă, cine știe cum, își pierde capitalul, are sorți ca să fie numit perceptor general, ca să facă o partidă bună în căsnicie, ca să fie luat pe lîngă vreun ministru sau ambasador. Are încă destui prieteni, se bucură de reputație și e totdeauna cu bani. Cunoșcînd bine șuruburile lumii, le mînuiește în folosul lui. Spune, e logic sistemul acesta, sau eu nu-s decît un nebun ? Nu-i asta morala comediei ce se joacă zi de zi în lume ?

Ți-ai terminat lucrarea — reluă el după o pauză — și ai un talent urlaș ! Ei bine, ajungi la punctul meu de plecare. Astăzi trebuie să-ți aranjezi singur succesul, e mai sigur. Te vei duce să închei alianțe cu găștile, să te dai bine cu cei care tîmîiază. Eu, fiindcă vreau să contribui pe jumătate la g'loria ta, voi fi giu-

vaergiul care îți va monta diamantele la coroană... Pentru început, să fii mâine seară aici. Te voi prezenta într-o casă unde se duce tot Parisul, Parisul nostru, al celor eleganți, al milionarilor, al celebrităților, în sfârșit al oamenilor care vorbesc de aur asemeni lui Chrisostom ¹⁴⁴. Când oamenii ăștia au pus mîna pe o carte, cartea aceea ajunge la modă; dacă este într-adevăr bună, ei au dat un brevet de geniu, fără să știe. Dacă ești deștept, băiete dragă, vei asigura tu însuși norocul *Teoriei* tale, înțelegînd mai bine teoria norocului. Mîine seară, o vei vedea pe frumoasa contesă Fedora, femeia la modă...

— N-am auzit niciodată vorbindu-se de ea...

— Ești un cafru, replică Rastignac rîzînd. Să n-o cunoști pe Fedora! O femeie de măritat, care posedă aproape optzeci de mii de livre venit, care nu vrea pe nimeni, sau pe care nimeni n-o vrea! Un fel de problemă feminină, o pariziancă pe jumătate rușoică, o rușoică pe jumătate pariziancă! O femeie în casa căreia se lansează toate producțiile romantice ce nu se tipăresc, cea mai frumoasă femeie din Paris, cea mai grațioasă! Dar nu ești nici măcar un patagonez, ci o specie intermediară între un patagonez și un animal... Adio, pe mîine!

Se răsuci pe călcîie și dispăru fără să mai aștepte răspunsul meu, neadmițînd că un om cu judecată ar putea refuza de a fi prezentat Fedorei. Cum să-ți explic fascinația unui nume? FEDORA mă urmări ca un gînd rău cu care vrei să cazi la învoială. O voce îmi șoptea: „Te vei duce la Fedora“. Zadarnic mă luptam cu vocea aceea și îi strigam că minte, ea îmi zdrobea toate raționamentele cu acest nume: Fedora. Dar numele acesta, femeia aceasta nu era oare simbolul tuturor dorințelor mele, tema vieții mele? Numele evoca poezia artificială a lumii de societate, făcea să strălucească serbările Parisului elegant și lucrurile vanității. Femeia îmi apărea dimpreună cu toate problemele pasiunii ce mă înnebunea. Dar poate că nu era de vină nici femeia, nici numele, ci toate viciile care se ridicau iarăși în sufletul meu spre a mă ispiți din nou. Contesa Fedora, bogată și fără amant, rezis-

întind cuceririlor pariziene, nu era însăși încarnarea nădejdlor mele, a viziunilor mele? Îmi făurii o imagine a unei femei, o întipării în gând, o visam mereu. În noaptea aceea nu mai putui să dorm, devenii aman-tul ei; trăii în cîteva ceasuri o viață întreagă, o viață de dragoste, gustîndu-i adîncile, arzătoarele-i plăceri. A doua zi, neputînd îndura supliciul de a aștepta îndelung sosirea serii, mă dusei să închiriez un roman și-mi petrecui ziua citîndu-l, reușind astfel să nu mă mai gîndesc la nimic și să nu mai simt apăsarea timpului. În cursul lecturii, numele Fedorei răsuna în mine ca un glas auzit din depărtare, care nu te tulbură, dar se face ascultat. Aveam încă, din fericire, un frac negru și o vestă albă destul de prezentabile; apoi din toată averea, îmi rămăseseră vreo treizeci de franci pe care-i semănasem printre catrafusele mele, prin sertare, pentru a pune între o monedă de cinci franci și dorințele mele bariera spinoasă a unei căutări sau peripețiile neprevăzute ale unei călătorii în jurul odăii. Cînd fu să mă îmbrac, îmi căutai co-moara printr-un ocean de hîrtii. Din pricina puținilor bani pe care-i aveam, poți să-ți faci o idee cîtă bogă-ție îmi răpiră mînușile și trăsura: ele îmi mîncară pîinea pe o lună de zile. Pentru capricii, vai, nîciodată nu ne lipsesc banii, ne precupețim doar atunci cînd e vorba de lucruri necesare sau folositoare. Zvîrlim au-rul cu nepăsarea dansatoarelor, dar ne tocmim cu un muncitor a cărui familie înfometată așteaptă plata unei socoteli. Cîți oameni nu poartă o haină de o sută de franci și au diamante încrustate la mînerul bastonu-lui, dar nu cheltuiesc mai mult decît cîteva centime pentru masă! Se pare că nîciodată nu plătim destul de scump plăcerile vanității. Rastignac, fără să uite întîlnirea, mă privi zîmbind de metamorfoza mea; to-tuși în drum spre contesă, îmi dădu sfaturi binevoi-toare asupra felului în care trebuia să mă port cu ea; mi-o descrie ca fiind avară, înfumurată și neîncreză-toare, dar avară cu fast, înfumurată cu simplitate, ne-încrezătoare cu bunăvoință.

— Tu cunoști legătura mea — îmi zise el — și știi cît de mult aş pierde renunțînd la ea și umblînd

după altă dragoste. Studiind-o pe Fedora, am fost tot timpul dezinteresat și cu mintea trează, încît cred că observațiile mele sînt juste. Hotărîndu-mă să te duc la ea, nu m-am gîndit decît la situația ta, așa că ia seama la tot ceea ce-i vei spune, are o memorie teribilă, e de o istețime capabilă să scoată din sărite și pe un diplomat, fiind în stare să ghicească clipa cînd el spune un adevăr; între noi fie zis, cred că împăratul n-a recunoscut căsătoria sa, deoarece ambasadorul Rusiei a început să rîdă cînd i-am vorbit de ea. N-o primește niciodată și o salută foarte indiferent cînd o întîlnește la Bois. Cu toate astea, face parte din societatea doamnei de Sérizy, e în vizită cu doamnele de Nucingen și de Restat. În Franța, reputația îi este neatinsă; ducesa de Carigliano, marea cea mai formalistă din clica bonapartistă, se duce adesea să-și petreacă vara cu dînsa la moșia ei. Mulți tineri încrezuți, fiul unui pair al Franței, i-au oferit un nume în schimbul averii ei; pe toți i-a trimis politicos la plimbare. Poate că sensibilitatea ei nu începe decît de la titlul de conte în sus! Nu ești oare marchiz? Dacă îți va place, înainte! Iată ce înțeleg eu prin a da sfaturi.

Această glumă mă făcu să cred că Rastignac voia să rîdă de mine și să-mi ațîțe curiozitatea, în așa fel că în momentul cînd ne oprirăm în fața unui peristil împodobit cu flori, pasiunea mea improvizată ajunsesese la paroxism. Pe cînd urcam o scară largă așternută cu covoare, unde întîlnii toate cerințele confortului englez inima începu să-mi bată cu putere; sîngele îmi năvăli în obraji, uitai de originea, de sentimentele și de mîndria mea, mă simții stîngaci ca un simplu burghez. Vai, coboram dintr-o mansardă, după trei ani de sărăcie, fără să fi învățat să pun mai presus de fleacurile vieții comorile cîștigate acolo, acele imense capitaluri intelectuale care te îmbogățesc în clipa cînd puterea îți cade în mîini fără a te zdrobi, deoarece studiul te-a pregătit dinainte pentru luptele politice. Zării o femeie cam de douăzeci și doi de ani, de talie mijlocie, îmbrăcată în alb, înconjurată de un cerc de bărbați și ținînd

În mînă un mic evantai de pene. Văzînd pe Rastignac intrînd, se ridică, veni spre noi, zîmbi cu grație și, cu o voce melodioasă, îmi spuse un compliment, fără îndoială pregătit mai dinainte; prietenul nostru mă anunțase ca pe un om de talent și dibăcia lui, emfaza lui de gascon, îmi asigurară o primire măgulitoare. Fui obiectul unei atenții deosebite, care mă fîstici; noroc că Rastignac le vorbise despre modestia mea. Întîlnii acolo savanți, oameni de literă, foști miniștri, pairi ai Franței. Conversația își reluă cursul la cîtva timp după sosirea mea și, simțind că trebuie să-mi păstrez reputația, mă liniștii; apoi fără să abuzez de cuvînt, cînd îmi fu acordat, căutai să rezum discuțiile prin concluzii înțepătoare, profunde sau spirituale. Produsei oarecare senzație. Pentru a mia oară în viața lui, Rastignac fusese profet. Cînd în casă se strînsese destulă lume pentru ca fiecare să-și recapete libertatea, cel ce mă adusesese aici îmi dădu brațul și ne plimbarăm împreună prin apartamente.

— Să nu lași impresia că ești fermecat de prințesă, îmi spuse el. Ar ghici numaidecît scopul vizitei tale.

Saloanele erau mobilate cu un gust ales. Văzui tablouri de preț. Fiecare odaie avea, ca la englezii cei mai bogați, caracterul ei particular, și tapetul de mătase, ornamentele, forma mobilelor, cel mai mic decor, se armonizau cu o idee inițială. Într-un salonaș gotic, ale cărui uși erau ascunse de draperii, ramele pereților, pendula, desenele de pe covor erau în stil gotic¹⁴⁵; tavanul, format din grinzi negre sculptate, înfățișa ochiului cornișe pline de grație și originalitate; căptușeala de lemn era artistic lucrată; nimic nu strica ansamblul acestei frumoase decorații, nici chiar ferestrele, ale căror geamuri erau colorate și pretențioase. Fui mirat să văd un salonaș modern unde nu știu care artist folosisese toată arta decorului nostru atît de discret, de proaspăt, de suav, fără străluciri ispititoare și cu aurituri cît mai puține. Era îmbietor și gales ca o baladă germană, un adevărat culcuș creat pentru o pasiune gen 1827,

parfumat de glastre pline de flori rare. După acest salon, zării, în rînd cu el, o încăpere aurită, unde dăinuia gustul secolului lui Ludovic al XIV-lea ¹⁴⁶, care, deosebindu-se de zugrăvelile noastre de azi, producea un contrast ciudat, dar plăcut.

— Vei fi instalat destul de bine aici, ce zici? îmi spuse Rastignac cu un zîmbet străpuns de o ironie ușoară. Nu-i așa că-i ispitor? adăugă el așezîndu-se.

Deodată se ridică, mă luă de mînă, mă conduse în camera de culcare și îmi arătă, sub un baldachin de muselină și mătase albă, un pat voluptuos, luminat slab, un adevărat pat de zînă logodită cu un geniu.

— Nu găsești — rosti el în șoaptă — că e o nerușinare, o obrăznicie și o cochetărie dincolo de orice limită să ne lase să contemplăm acest tron al amorului? Să nu se dea nimănui și să îngăduie tuturor să-și depună cartea de vizită aici! Dacă aș fi liber, aș vrea s-o văd pe femeia asta răpusă și plîngînd la ușa mea...

— Ești, dar, așa de sigur de virtutea ei?

— Cei mai îndrăzneți dintre maeștrii noștri, și chiar cei mai dibaci, mărturisesc că nu au avut nici un succes la ea, dar o iubesc încă și sînt prietenii ei devotați. Spune, femeia asta nu-i o enigmă?

Vorbele acestea stîrniră în mine un fel de furie, gelozia mea se și temea de trecut. Tresărind de bucurie, mă întorsei repede spre salonul unde o lăsasem pe contesă, pe care o întîlnii în salonașul gotic. Ea mă opri cu un suris, mă puse să stau lîngă dînsa, mă întrebă despre lucrările mele și păru a arăta un interes viu pentru ele, mai ales cînd îi vorbii despre sistemul meu cu un aer glumeț, în loc de a i-l prezenta în limbajul doctoral al unui profesor. Păru să facă mult haz, aflînd că voința omenească e o forță materială asemenea aburului, că în lumea morală nimic nu rezistă acestei puteri, atunci cînd un om se obișnuiește să o concentreze, să o minuiască bine, proiectînd neîncetat asupra sufletelor această masă fluidă; că un asemenea om poate, dacă vrea, să

schimbe tot ceea ce se referă la viața omenească, chiar legile absolute ale naturii. Obiecțiunile Fedorei îmi dezvăluiră la ea o oarecare ascuțime a spiritului ; căutai să-i dau dreptate cîteva clipe spre a o măguli, apoi îi spulberai raționamentele de femeie cu o singură frază prin care îi atrăseși atenția asupra unui fapt zilnic din viață, anume somnul, fapt foarte simplu în aparență, dar în realitate plin de probleme nerezolvabile pentru un savant, și astfel îi ațîtai curiozitatea. Contesa rămase chiar un moment ca amuțită ; cînd îi spusei că ideile noastre sînt ființe organizate, desăvîrșite, care trăiesc într-o lume nevăzută și ne înrîuiesc destinele, citîndu-i ca dovezi cugetările lui Descartes, Diderot, Napoleon, care au condus, ba mai conduc încă, un secol întreg. Avui cîntea s-o distrez pe femeia aceasta ; ea mă părăsi poftindu-mă să mai vin s-o văd ; în stilul de la curte, îmi deschise porțile cele mari. Fie că luasem, după lăudabilul meu obicei, niște formule de politețe drept cuvinte pornite din inimă, fie că Fedora văzuse în mine vreo celebritate viitoare și voia să-și mărească menajeria de savanți, am rămas convins că-i plac. În cursul acelei serii, am apelat la toate cunoștințele fiziologice și studiile mele anterioare asupra femeii spre a examina cu de-amănuntul această ciudată persoană, precum și purtările ei ; ascuns în pervazul unei ferestre, îi iscodii gîndurile, căutînd să i le ghicesc în ținută, urmărindu-i neastîmpărul de gazdă care iese și vine, felul de a se așeza pe scaun și de a conversa, de a chema vreun bărbat și de a-i pune întrebări, sprijinindu-se de tocul unei uși ca să-l asculte ; observai în mersul ei o legănare ușoară, o undulare grațioasă a rochiei ce stîrnea atît de puternic dorința, încît devenii numaidecît foarte neîncrezător cu privire la virtutea ei.

Dacă Fedora disprețuia acum dragostea, trebuie să fi fost altădată foarte pătimașă ; căci o voluptate rafinată se citea pînă și în felul cum stătea dinaintea celui cu care vorbea ; se sprijinea de căptușeala de lemn a peretelui cu multă cochetărie, ca o femeie gata să cadă, dar și gata să fugă dacă vreo privire

prea stăruitoare ar tulbura-o. Cu brațele încrucișate molatic, pârînd că respiră vorbele, că le ascultă cu ochii, plină de bunăvoință, împrăstia în juru-i numai dragoste. Buzele-i proaspete și roșii contrastau cu tenu-i de o albeață vie. Părul negru îi scotea minunat de bine în evidență culoarea portocalie a ochilor străbătuți de vinișoare subțiri ca o piatră de Florența și a căror expresie părea că dă și mai multă pătrunzime cuvintelor ei. În sfîrșit, corsajul îi era încărcat cu grațiile cele mai atrăgătoare. O rivală ar fi învinovățit poate de asprime sprîncenele groase care păreau că se împreună și ar fi defăimat puful ușor de păr ce-i împodobește rotunjimile feței. În orice trăsătură a ei vedeam întipărită pasiunea. Amorul era scris pe pleoapele ei de italiancă, pe umerii ei frumoși, vrednici de Venus din Milo¹⁴⁷, pe buza ei inferioară, puțin cam groasă și ușor adumbrită. Era mai mult decît o femeie, era un roman. Da, acele comori femeiești, armonia liniilor, făgăduielile pe care bogata ei alcătuire le făcea pasiunii, erau potolite de o rezervă continuă, de o modestie neobișnuită, ce contrastau cu expresia întregii sale ființe. Numai o analiză pătrunzătoare ca a mea putea să descopere în făptura aceasta semnele unui destin al voluptății. Ca să-mi exprim mai bine gîndul, erau în Fedora două femei, despărțite poate de bust: una era rece; singur capul părea să fie îndrăgostit; înainte de a-și fixa ochii asupra unui bărbat, ea își pregătea privirea ca și cum se petrecea ceva misterios înăuntrul ei, ca și cum ar izbucni o convulsie în ochii ei atît de strălucitori. Într-un cuvînt, ori știința nu-mi era desăvîrșită, adică aveam de descoperit încă multe taine în domeniul lumii morale, ori contesa era înzestrată cu un suflet într-adevăr frumos, ale cărui simțăminte și manifestări dădeau înfățișării sale farmecul acela ce ne robește și ne fascinează, ascendent pur moral, dar cu atît mai puternic dacă se îmbină cu acel al dorinței. Plecai fermecat, sedus de femeia aceasta, îmbătat de luxul ei, atins în tot ceea ce inima mea avea mai nobil, mai vicios, mai bun și mai rău. Simțindu-mă atît de mișcat, atît de plin de viață, atît

de exaltat, crezui că înțeleg ceea ce-i atrăgea acolo pe toți acei artiști, diplomați, politicieni și traficanți căptușiți cu plăci de tablă ca și casele lor de bani: fără îndoială veneau să încerce în preajma ei emoția aceea delirantă care făcea să vibreze toate fibrele fapturii mele, ce-mi biciuia sîngele pînă în cea mai mică vinișoară, care-mi răscolea toți nervii și-mi vînzolea creierii! Ea nu se dăduse nimănui, pentru a-i păstra pe toți. O femeie poate fi cochetă atîta timp cît nu se îndrăgostește.

— Pesemne că a fost măritată — îi spusei lui Rastignac — ori vîndută vreunui babalîc, și amintirea nopții ei de nuntă o face să se dezguste de dragoste.

Mă întorsei pe jos din cartierul Saint-Honoré, unde locuiește Fedora. Între casa ei și strada Cordierilor se află aproape tot Parisul; totuși, drumul mi se păru scurt, deși era frig. Să o cuceresc pe Fedora în plină iarnă, și încă o iarnă aspră, cînd n-aveam nici treizeci de franci în stăpînirea mea, cînd distanța ce ne despărțea era atît de mare! Numai un tînăr sărac știe cu adevărat cît costă o pasiune, cu banii cheltuiți pe trăsuri, pe mănuși, pe haine, pe cămăși etc. Dacă o iubire rămîne prea mult timp platonice, ea te ruinează. În adevăr, cînd există atîția Lauzuni¹⁴⁸ studenți la drept, cărora le este peste putință să se apropie de o pasiune care locuiește la etajul întîii¹⁴⁹, cum aș fi putut eu, slab, plătînd, îmbrăcat sărăcăcios, palid și scofilcit ca un artist în convalescență după terminarea unei lucrări, cum aș fi putut să lupt eu cu niște tineri puși la punct, spilcuiți, eleganți, fercheși, bogați, înarmați cu cabriolete¹⁵⁰ și înveșmîntați cu obrăznicie?

— Dar ce-mi păsa! Fedora sau moartea! strigai la cotitura unui pod. Fedora, înseamnă averea!

Frumosul salonaș gotic și salonul Ludovic al XIV-lea îmi apărură deodată înaintea ochilor, revăzui pe contesă în rochia ei albă, cu mînecele largi, grațioase, și mersul ei seducător, și corsajul plin de ispite. Cînd ajunsei în mansarda mea sărăcăcioasă, friguroasă, răvășită ca peruca unui naturalist, imaginile luxului Fedorei mă urmăreau încă. Contrastul acesta era un

sfetnic rău ; pesemne că așa se urzesc crimele. Îmi blestemai atunci, tremurînd de mînie, sărăcia decentă și cinstită, mansarda mea fecundă, în care se zămisliseră atîtea cugetări. Cerui socoteală lui Dumnezeu, dracului, stării sociale, tatălui meu, universului întreg, pentru soarta, pentru nenorocirea mea ; mă culcai flămînd, rostind blesteme demne de luat în rîs, dar hotărît s-o cuceresc pe Fedora. Inima acelei femei era un ultim bilet de loterie ce putea să-mi aducă avere.

Te scutesc de primele mele vizite la Fedora, ca să ajung mai repede la dramă. Căutînd să mă adresez fără încetare sufletului acestei femei, încercai să-i câștig rațiunea, să-i atrag de partea mea vanitatea. Ca să fiu sigur că mă va iubi, îi ofeream mii de privilegii să se iubească și mai mult pe ea însăși ; niciodată n-o lăsam într-o stare de indiferență ; femeile vor emoții cu orice preț ; i le dădui din belșug. Mai degrabă aș fi infuriat-o, decît s-o văd nepăsătoare față de mine. Dacă la început, stăpînit de o voință neclintită și de dorința de a mă face iubit, căpătai oarecare ascendenț asupra ei, curînd însă patima mea crescînd, nu mai putui să fiu stăpîn pe mine însumi, căzui în sinceritate, mă pierdui și devenii îndrăgostit ca un nebun. Nu știu prea bine ce se cheamă, în poezie sau în conversație, *iubire* ; dar sentimentul care se dezvoltă deodată în dubla mea personalitate nu l-am găsit descris nicăieri, nici în frazele retorice și meșteșugite ale lui Jean-Jacques Rousseau, a cărui locuință o ocupam poate atunci, nici în concepțiile reci ale celor două secole literare ale noastre ¹⁵¹, nici în pictura Italiei. Priveliștea lacului Brienne, ¹⁵², cîteva arii de Rossini, *Madona* lui Murillo, care se află în posesia mareșalului Soult, scrisorile doamnei Lescombat, unele vorbe de duh împrăștiate prin culegerile de anecdote, dar mai cu seamă rugăciunile celor căzuți în extaz și anumite crimpeie din istorioarele noastre populare, au fost singurele care au putut să mă înalțe în sferele divine ale primei mele iubiri. Nici un grai omenesc, nici o tălmăcire a gîndirii, exprimată prin culori, prin marmură, prin cuvinte sau prin sunete, n-ar putea reda tăria, sin-

ceritatea, perfecțiunea, spontaneitatea cu care apare dragostea în sufletul nostru ! Da, cine spune artă, spune minciună. Iubirea trece prin nesfârșit de multe transformări, înainte de a se amesteca pentru totdeauna cu viața noastră și de a o pecetlui pentru veci cu para flăcării ei. Secretul acestei infuzii ce se petrece pe nesimțite scapă analizei artistului. Adevărata pasiune se exprimă prin țipete, prin suspine plicticoase, pentru un om rece. Trebuie să iubești cu adevărat ca să înțelegi urletele lui Lovelace, citind *Clarisse Harlowe*¹⁵³. Iubirea e un pîrăiaș naiv, pornit din pătucul lui de pietriș și de flori și care, făcîndu-se rîu, apoi fluviu, își schimbă firea și înfățișarea la fiecare val, pînă cînd se aruncă într-un ocean nemărginit, în care mințile înguste văd monotonie, dar unde sufletele mari se pierd în nesfîrșite contemplații. Cum să îndrăznești a descrie acele involburări vremelnice ale sentimentelor, acele nimicuri care au atîta preț, acele cuvinte al căror accent seacă toate comorile graiului, acele priviri mai grăitoare decît cele mai frumoase poeme ? În fiecare din acele scene mistice în cursul cărora ne îndrăgostim, fără să ne dăm seama, de o femeie, se deschide o prăpastie în stare să înghită toată poezia sufletului omenesc.

Ah, cum am putea, oare, să redăm prin comentarii viile și tainicele frămîntări ale sufletului, cînd abia găsim destule cuvinte ca să descriem tainele vădite ale frumuseții ? Ce lucruri fascinante ! Cîte ceasuri n-am stat pierdut într-un extaz de negrăit, nefăcînd altceva decît *s-o privesc* ! Eram fericit, dar de ce ? Nu știu. În astfel de clipe, dacă pe chipul ei se revărsa un șuvoi de lumină, se producea într-însul nu știu ce fenomen ce-i dădea o înfățișare strălucitoare ; puful abia vizibil ce-i aurea pielea delicată și subțire îi împodobeau ușor trăsăturile feței cu o grație asemănătoare cu a liniilor zării cînd tremură în depărtare topindu-se în razele soarelui. Se părea că ziua o mîngîie contopindu-se cu ea, sau că de pe chipu-i strălucitor se răsfrîngea o lumină mai vie ca lumina însăși ; iar dacă o umbră trecea peste dulcele ei chip, îl învăluia într-o culoare care-i dădea

alte expresii, schimbându-i nuanțele. Adesca, părea că un gând i se zugrăvește pe fruntea de marmură; atunci privirea i se învăpăia, pleoapele i se zbăteau, trăsăturile îi tremurau, tulburate de un zîmbet; mărgeanul expresiv al buzelor se însufletea, se desfăcea, apoi se închidea; în fine nu știu ce reflex al părului îi arunca umbre negre peste timplicele strălucitoare: oricare din aceste mișcări însemna un cuvînt, o frază rostită de ea. Fiecare nuanță a frumuseții ei prilejuia noi desfătări ochilor mei, dezvăluia gingășii necunoscute inimii mele. Mă străduiam să-i descifrez un sentiment, o speranță în schimbările feței. Aceste discursuri mute porneau din sufletul ei și se pierdeau într-al meu, ca sunetul într-un ecou, și mă copleseau de bucurii fugare, dar lăsîndu-mi impresii adînci. Vocea ei îmi producea un delir pe care abia îl puteam stăpîni. La fel ca nu mai știu care prinț din Lorena, aș fi putut să țin un cărbune aprins în palmă atît timp cît ea și-ar fi plimbat degetele-i mîngietoare prin părul meu. Nu mai era o admirație, o dorință, ci o vrajă, o fatalitate. Deseori, întors în mansarda mea, o vedeam ca prin ceață pe Fedora la ea acasă, și-i împărtășeam viața; dacă ea suferea, sufeream și eu, și a doua zi îi spuneam: „Ai suferit!”

De cîte ori, chemată de puterea extazului meu, nu mi-a apărut în puterea nopții! Uneori, țîșnind ca o lumină, îmi smulgea condeiul din mînă, speria știința și studiul, care se retrăgeau întristate, și mă silea s-o admir, reluînd atitudinea plină de farmec în care o văzusem cu cîteva ceasuri mai înainte. Alteori, o întîmpinam eu însumi în lumea închipuirilor și o salutam ca pe o speranță, rugînd-o să mă lase doar să-i ascult vocea argintie; pentru ca pe urmă să mă trezesc din somn plîngînd.

Într-o zi, după ce-mi făgăduise să meargă cu mine la teatru, refuză deodată fără motiv să mai iasă, și mă rugă să o las singură. Deznădăjduit de o împotrivire ce mă costa o zi de lucru — și, să o spun? ultimul meu ban — mă dusei acolo unde ar fi trebuit să fie ea, voind să văd piesa pe care dorise s-o vadă

ea. Abia mă așezasem când simții ceva ca un trăsnet săgetându-mi inima. O voce îmi șopti : „E aici !“ Întorsei capul și zării pe contesă ascunsă în umbră în fundul lojei sale de la rangul întâi. Privirea nu-mi șovăi de loc, ochii-mi o găsiră din prima clipă cu o precizie miraculoasă, sufletul mi se avîntă spre ea așa cum o gîză zboară spre floare. Prin ce minune simțurile îmi fuseseră înștiințate ? Sînt unele tresăriri lăuntrice care pot mira pe oamenii superficiali, deși aceste efecte ale naturii noastre interioare sînt tot atît de simple ca și fenomenele obișnuite ale vi-ziunii noastre exterioare ; așa că nu fui surprins, ci indignat. Cercetările mele asupra puterii morale, atît de puțin cunoscută, serveau, dacă nu la altceva, dar măcar să mă facă să întelesc în iubirea mea cîteva confirmări vii ale sistemului meu. Îmbinarea aceasta dintre savant și îndrăgostit, dintre o veritabilă idolatrie și o iubire științifică, avea în ea ceva ciudat. Știința se arăta adesea mulțumită de ceea ce despera pe îndrăgostit și, tocmai cînd credea că triumfă, îndrăgostitul gonia departe de el știința, simțindu-se fericit. Fedora mă văzu și deveni serioasă ; o stingheream. În prima pauză, mă dusei să-i fac o vizită. Era singură, rămăsei în loja ei. Cu toate că nu ne vorbisem niciodată de dragoste, simțeam că va trebui să avem o explicație. Nu-i spusese încă taina mea și totuși era între noi un fel de înțelegere : ea îmi împărtășea totdeauna planurile ei de petreceri și mă întreba în ajun, cu un fel de îngrijorare prielenească, dacă voi veni a doua zi ; mă consulta cu o privire cînd spunea o vorbă de duh, ca și cum ar fi vrut să-mi placă numai mie ; dacă mă îmbufnam, începea să mă mîngîie ; dacă făcea ea pe supărata, aveam oarecum dreptul de a-i cere socoteală ; dacă mă făceam vinovat de vreo greșală, ea se lăsa rugată mult pînă să mă ierte. Aceste toane, ce începuseră să ne placă, erau pline de dragoste. Ea punea în ele atîta grație și cochetărie, iar eu, la rîndu-mi, găseam atîta fericire ! În momentul acela, însă, intimitatea noastră era cu totul ruptă și

stăteam unul în fața altuia ca doi străini. Contesa era de gheață ; eu mă temeam de o nenorocire.

— Ai să mă însoțești, îmi zise ea la sfârșitul piesei.

Vremea se schimbase pe neașteptate. Când ieșirăm, cădea o ninsoare amestecată cu ploaie. Trăsura Fedorei nu putu să pătrundă pînă la ușa teatrului. Văzînd o femeie elegantă silită să traverseze strada, un comisionar își întinse umbrela deasupra capetelor noastre și, după ce ne urcarăm, așteptă să fie plătit pentru serviciul său. N-aveam nici un ban, în clipa aceea mi-aș fi dat zece ani din viață pentru zece centime. Tot ceea ce înseamnă a fi un bărbat, dimpreună cu miile lui de vanități, se prăbuși în mine deodată sub o durere infernală. Cuvintele : „N-am mărunțiș, dragul meu !“ fură rostite pe un ton aspru ce părea pornit din iubirea mea îndurerată, rostite de mine, fratele acestui om, de mine care cunoșteam așa de bine nenorocirea, de mine, cel care zvîrlisem odinioară șapte sute de mii de franci cu atîta ușurință. Lacheul împinse în lături pe comisionar, și caii spintecară aerul. În drumul spre casă, Fedora, distrată, sau căutînd să pară preocupată, răspundea doar prin monosilabe disprețuitoare la întrebările mele. Mă hotărîi să tac. Fu un moment penibil. Ajunși acasă la ea, ne așezarăm în fața căminului. Când valetul se retrase, după ce ațîțase focul, contesa se întoarse spre mine cu un aer greu de definit și îmi zise cu un fel de solemnitate :

— De cînd m-am întors în Franța, averea mea a ispitit pe mai mulți tineri ; mi s-au făcut declarații de dragoste ce mi-ar fi putut măguli mîndria ; am cunoscut bărbați ale căror sentimente erau atît de sincere și adînci, încît m-ar fi luat în căsătorie chiar dacă n-ar fi găsit în mine decît o fată săracă, așa cum eram odată. În fine, află, domnule de Valentin, că mi-au fost oferite noi titluri și noi bogății ; dar, ia, de asemeni, aminte că n-am vrut să-i mai văd niciodată pe cei care au avut proasta inspirație de a-mi vorbi despre dragoste. Dacă afecțiunea mea pentru dumneata ar fi ușuratică, nu ți-aș da un avertisment în care intră mai multă prietenie decît orgoliu.

O femeie se expune la un fel de înjosire cînd, bănuindu-se iubită, se împotrivește în fața unui sentiment totdeauna măgulitor. Cunosc scenele Arsinoei, Aramintei ¹⁵⁴, astfel că sînt familiarizată cu răspunsurile ce le-aș putea auzi în asemenea împrejurare; sper însă că astăzi nu voi fi judecată greșit de un om superior fiindcă i-am arătat în mod deschis suflul meu.

Se exprima cu sîngele rece al unui avocat sau al unui notar explicînd clienților lui dedesubturile unui proces sau articolele unui contract. Timbrul limpede și cuceritor al vocii ei nu trăda nici cea mai mică emoție; numai chipul și ținuta, totdeauna nobile și cuviincioase, îmi păsură a avea o răceală, o rezervă de diplomat. Fără îndoială, se gîndise bine înainte de a vorbi și pregătise îndelung desfășurarea acelei scene. O! scumpul meu prieten, cînd unele femei găsesc plăcere în a ne sfîșia inima, cînd își pun în gînd să înfigă un pumnal în ea și să-l răsucească în rană, acele femei sînt adorabile, ele iubesc sau vor să fie iubite! Intr-o bună zi ele ne vor răsplăti toate durerile, așa cum Dumnezeu ne va răsplăti, se zice, faptele bune; ele ne vor întoarce însutit în plăcere, chinul a cărui violență știu să o aprecieze; însăși răutatea lor nu e oare plină de iubire? A fi torturat însă de o femeie, care te ucide cu indiferență, nu-i oare un supliciu îngrozitor? În clipa aceea, Fedora călca, fără să știe, peste toate speranțele mele, îmi zdrobea viața și-mi distrugea viitorul cu recea nepăsare și nevinovata cruzime a unui copil care, din curiozitate, smulge aripile unui fluture.

— Mai tîrziu — a adăugat Fedora — vei recunoaște, sper, tăria afecțiunii pe care o păstrez prietenilor mei. Față de ei, mă vei găsi totdeauna bună și devotată. Aș putea să le dau viața, dar m-ai disprețui dacă le-aș îngădui iubirea, fără să o împărtășesc. Mă opresc. Ești singurul, bărbat căruia i-am spus pînă acum aceste ultime cuvinte.

La început îmi pierise glasul și abia putui stăpîni uraganul ce clocolca în mine; dar îmi înăbușii re-

pede durerea în fundul sufletului și începu să zîmbesc :

— Dacă v-aș spune că vă iubesc — îi răspunsei — m-ați izgoni ; dacă m-aș învinovăți de indiferență, m-ați pedepsi. Preoții, magistrații și femeile nu-și leapădă niciodată de-a-ntregul haina. Dar cum tăcerea nu indică nimic, îngăduiți-mi, doamnă, să tac. Ca să-mi dați avertismente atît de frățești, înseamnă că' vă e teamă să nu mă pierdeți, și gîndul acesta mi-ar putea măguli orgoliul. Dar să lăsăm deoparte personalitatea. Sînteți poate singura femeie cu care pot să discut, ca filozof, o hotărîre atît de contrară legilor naturii. În comparație cu celelalte semene ale dumneavoastră, sînteți un fenomen. Ei bine, să căutăm împreună, în mod cinstit, cauza acestei anomalii psihologice.

Să existe oare cumva în dumneavoastră, ca la multe femei încîntate de ele însele, îndrăgostite de frumusețea lor, un sentiment de egoism rafinat care vă face să priviți cu groază ideea de a aparține unui bărbat, de a renunța la voința dumneavoastră și de a vă supune unei autorități convenționale ce vă jignește ? În cazul acesta, mi-ați părea de o mie de ori mai frumoasă ! Ați fost, oare, pentru o primă și singură dată, disprețuită în dragoste ? Sau prețul pe care-l atribuiți taliei dumneavoastră elegante și minunatului dumneavoastră bust vă face să vă temeți de slujirile maternității și, din această pricină tainică, renunțați de a fi iubită cu adevărat ? Aveți vreo meteahnă care vă obligă să rămîneți căstă fără voia dumneavoastră?... Nu vă supărați, discut numai, cercetez, sînt la o mie de leghe de iubire. Natura, care zămislește orbi din naștere, poate tot atît de bine să creeze și femei surde, mute sau oarbe în dragoste. Credeți-mă, sînteți un subiect prețios pentru observațiile medicale ! Nici nu vă dați seama cît de mult prețuiți. S-ar putea să aveți un dezgust foarte îndreptățit față de bărbați ; vă aprob, toți îmi par urîți și odioși. Și aveți dreptate — adăugai, simțind că mă înăbuș — trebuie să ne disprețuiți ; nu există nici un bărbat care să fie vrednic de dumneavoastră !

Nu-ți voi spune toate frazele sarcastice pe care i le-am înșirat, rîzînd. Ei bine, cuvîntul cel mai mușcător, ironia cea mai ascuțită, nu-i smulseră nici o tresărire, nici un gest de ciudă. Mă asculta păstrînd pe buze și în ochi surîsul ei obișnuit, surîsul acela pe care-l punea ca un veșmînt, mereu același, și pentru prieteni, și pentru simple cunoștințe, și pentru străini.

— Nu-s eu prea bună că mă las disecată astfel? zise ea, prinzînd un moment cînd o priveam în tăcere. După cum vezi — continuă rîzînd — în prietenie n-am susceptibilități prostești. Alte femei ți-ar pedepsi obraznicia, trîntindu-ți ușa în nas.

— Mă puteți izgoni de aici, fără obligația de a vă justifica asprimea.

Spunînd aceasta, mă simțeam în stare s-o ucid, dacă m-ar fi dat afară.

— Ești nebun, rosti ea, zîmbind.

— V-ați gîndit vreodată — reluai eu — la urmările unei iubiri pătimase? Mulți bărbați, la desperare, și-au ucis iubitele.

— Mai bine moartă decît nenorocită, răspunse ea cu răceală. Un bărbat atît de pasionat, desigur că-și va părăsi într-o zi soția și o va lăsa în mizerie, după ce-i va fi tocat averea.

Această aritmetică mă ului. Văzui limpede prăpastia dintre mine și femeia asta. Nu ne-am putut înțelege niciodată.

— Adio, îi spusei eu rece.

— Adio, răspunse ea, înclinînd capul prietenește. Pe mîine.

O privii o clipă, săgetînd-o cu toată iubirea la care renunțasem. Stătea în picioare și-mi arunca surîsul ei obișnuit, nesuferitul surîs al unei statui de marmură, părînd că exprimă dragostea, însă rece. Ai să înțelegi oare, scumpul meu prieten, toate chinurile ce mă asaltară în drumul spre casă prin ploaie și zăpadă, mergînd pe ghețușul cheiului mai bine de o leghe, după ce pierdusem totul? O, ce bine ar fi să știu că nu se gîndeș de loc la sărăcia mea și mă credea bogat, ca și ea, legănîndu-mă ușor într-o trăsură! Cîte prăbușiri și decepții! Nu mai era vorba de bani,

ci de toate bogățiile sufletului meu. Mergeam la în-
tîmplare, repetînd în gînd frazele acestei stranii con-
versații; mă încîlceam așa de rău în comentarii, în-
cît sfîrșeam prin a mă îndoii pînă și de valoarea no-
minală a cuvintelor și a ideilor! Și o iubeam încă,
o iubeam pe această femeie rece, a cărei inimă voia
să fie cucerită în orice moment și care, uitînd de fie-
care dată făgăduielile din ajun, se arăta a doua zi
ca o iubită nouă.

Cotînd pe lîngă zidurile Institutului, simții că mă
cuprinde un tremur. Imi adusei abia atunci aminte
că eram nemîncat. N-aveam nici o lăscăie. Și, cul-
mea nenorocirii, ploaia îmi deforma pălăria. Cum pu-
team să mai însoțesc de acum înainte o femeie ele-
gantă și să mă prezint într-un salon, fără o pălărie
ca lumea! Mulțumită unor îngrijiri extreme și bles-
temînd moda neghioabă și prostească ce ne obligă
să arătăm căptușeala pălăriilor ținîndu-le neconte-
nit în mîină, o păstrasem pînă atunci pe a mea într-o
stare îndoielnică. Fără a fi prea nouă ca să bată la
ochi, nici prea uzată ca să pară o vechitură, nici
prea roasă, nici prea mătăsoasă, putea să treacă
drept pălăria unui om îngrijit: dar acum existența
ei artificială era pe cale să-și dea duhul; era rănită,
turtită, pleoștită, ca o adevărată zdreanță, ca o
demnă reprezentantă a stăpînului ei. Din pricină că
n-aveam un franc și jumătate, îmi pierdusem și acea-
stă eleganță meșteșugită. Ah! dar cîte sacrificii nu
făcusem pentru Fedora, în decurs de trei luni, fără
ca ea să știe! Adesea sacrificasem banii de pîine pe
o săptămîină, pentru a mă duce s-o văd o singură
clipă. Că-mi lăsasem baltă lucrul și că răbdam de
foame, asta nu era nimic! dar să străbați străzile
Parisului, ferindu-te de a fi stropit, a goni ca să nu
te apuce ploaia, să ajungi la ea tot atît de bine pus
la punct ca și înfumurații aceia care o înconjurai,
ah! pentru un poet îndrăgostit și distrat, o astfel de
grijă presupunea greutăți nenumărate. Fericirea, iu-
birea mea, atîrnau de un strop de noroi pe singura-mi
vestă albă. Dacă mă stropeam, sau dacă mă uda pu-
țin ploaia, eram nevoit să renunț de a o mai vedea!

Și să nu ai nici douăzeci și cinci de centime spre a-ți curăța la un văcsuitor cea mai ușoară pată de noroi de pe gheată !

Iubirea mea crescuse și mai mult prin aceste mici chinuri necunoscute de alții, dar imense pentru un om ce se leagă de orice. Oamenii nevoiași fac jertfe de care nu le e îngăduit să vorbească în fața femeilor care trăiesc în lux și eleganță ; ele văd lumea printr-o prismă ce înfășoară bărbații și lucrurile în aur. Optimiste din egoism, crude din etichetă, femeile acestea nu se mai obosesc să cugete, mulțumindu-se să petreacă, și își absolvă nepăsarea față de nenorociri prin cufundarea în plăceri. Pentru ele, o bănuță nu face niciodată cât un milion, ci milionul li se pare o bănuță. Dacă dragostea trebuie să-și susțină cauza prin sacrificii mari, nu-i mai puțin adevărat că tot ea trebuie să le învăluie ușor într-un văl, să le îngroape în tăcere ; numai că, risipindu-și averea și viața, jertfindu-se, bogații profită în schimb de prejudecățile din lumea bună care dau totdeauna o anumită strălucire nesocotințelor lor sentimentale ; pentru ei, tăcerea vorbește și vălul e o grație, în timp ce cumplita mea sărăcie mă osîdea la suferinți îngrozitoare, fără a-mi fi măcar îngăduit să spun : „lubesce !“ sau „Mor !“ Dar la urma urmei, este asta un sacrificiu ? Nu eram oare răsplătit din belșug prin plăcerea pe care o încercam jertfind totul pentru ea ? Contesa făcea ca cele mai neînsemnate întâmplări din viața mea să capete o valoare extraordinară, să fie investite cu desfătări neasemuite. Nepăsător altădată în ceea ce privește aspectul îmbrăcămînții, îmi respectam acum haina ca pe un alt eu. Între a primi o rană și a mi se desprinde un fir de la frac, n-aș fi stat în cumpănă să aleg ! Cred, dar, că simți situația mea, și înțelegi furia, nebunia crescîndă, care mă mistuiau în timpul drumului spre casă și pe care mersul pe jos le agrava probabil și mai mult ! Încercam un fel de bucurie infernală de a mă vedea în culmea nenorocirii. Căutam să văd semnul unei prevestiri norocoase în această ultimă criză : dar o nenorocire nu vine niciodată singură. Ușa hotelului meu era între-

deschisă. Prin ferestrele în formă de inimă, tăiate în obloane, zării o lumină ce se revărsa în stradă. Pauline și mama ei stăteau de vorbă, așteptându-mă. Auzii rostindu-se numele meu. Ascultai.

— Raphaël e mult mai bine decât studentul de la numărul șapte, spunea Pauline. Are un păr blond atât de frumos! Nu simți în glasul lui ceva, nu știu ce anume, dar ceva care-ți tulbură inima? Și pe urmă, măcar că pare puțin cam mîndru, e așa de bun, are maniere așa de distinse! O, e cu adevărat foarte bine! Sînt sigură că femeile trebuie să fie nebune după el!

-- Vorbești despre el ca și cum l-ai iubi, observă doamna Gaudin.

— O, îl iubesc ca pe un frate, răspunse ea rîzînd. Aș fi o urîcioasă dacă nu i-aș păstra prietenie. Nu m-a învățat el muzica, desenul, gramatica, mă rog, tot ceea ce știu acum? Tu nu prea ieși în seamă progresele mele, mămică, dar eu învăț atât de mult că peste cîtva timp voi fi destul de pregătită ca să dau lecții, și atunci vom putea ține o servitoare.

Mă retrăsei încetîșor, apoi, după ce făcui puțin zgomot, intrai în sală ca să-mi iau lampa, pe care Pauline veni s-o aprindă. Biata copilă aruncase un balsam alinător peste rănile mele. Naivul ei elogiu la adresa mea avu darul de a mă încuraja. Aveam nevoie să cred în mine însumi și să aud o judecată imparțială asupra adevăratei valori a calităților mele. Speranțele-mi, astfel înviorate, se răsfrîngeau, poafe la urmă, asupra lucrurilor pe care le vedeam. Poate că pînă atunci nu privisem cu destulă luare aminte scena ce mi se oferea atât de des în fața ochilor, a celor două femei în mijlocul sălii; atunci, însă, admirai în toată realitatea lui foarte plăcutul tablou al acestui interior modest, înfățișat cu atîta naivitate de pictorii flamanzi în operele lor. Mama, stînd lîngă o vatră aproape stînsă, împletea la ciorapi și lăsa să-i fluture pe buze un surîs blînd. Pauline picta paravane; culorile și pensulele, întinse pe o măsuță, vorbeau ochilor prin efectele lor drăgălașe; dar, cînd se ridică de la locul ei și veni să-mi aprindă lampa,

toată lumina se revărsă asupra chipului alb ; trebuia să fi fost robît de o pasiune prea aprigă spre a nu-i admira mîinile transparente și trandafirii, frumusețea capului și atitudinea-i feciorelnică !

Noaptea și tăcerea din jur întregeau cu farmecul lor veghea aceea harnică, interiorul acela liniștit. Truda aceea continuă și dusă cu atîta voie bună arăta o resemnare religioasă, plină de sentimente alese. Era acolo, între lucruri și persoane, o armonie pe care n-aș putea-o defini. La Fedora, luxul era sec, el trezea în mine gînduri urite, pe cînd sărăcia aceasta umilă, bunătatea asta firească, îmi răcoreau sufletul. Probabil că prezența luxului mă umilea ; lîngă cele două femei, în mijlocul sălii aceleia întunecoasă, unde viața, simplificată, părea a se refugia în emoțiile sufletului, mă împăcam poate cu mine însumi, avînd prilejul să-mi manifest acea putere protectoare la care ține atît de mult orîce bărbat. Cînd fui aproape de Pauline, ea îmi aruncă o privire aproape ca de mamă și strigă, cu mîinile tremurătoare, punînd iute lampa jos :

— Doamne, ce palid ești ! Vai, e ud tot ! Mama o să te usuce... Apoi, după o mică pauză adăugă : Domnule Raphaël, știu că-ți place laptele : astă-seară am avut smîntînă, uite, vrei să guști ?

Sări ca o pisicuță luînd o cană de porțelan plină de lapte și mi-o aduse așa de repede, mi-o puse sub nas într-un chip așa de drăguț, că nu știam ce să fac.

— Vrei să mă refuzi ? făcu ea cu o voce schimbată.

Amîndoi ne înțelegeam mîndria : Pauline părea că suferă din pricina sărăciei ei și că pe mine mă învinuiește de trufie. Mă înduioșai. Smîntîna era desigur prînzul ei de a doua zi ; o primii totuși. Biata fată încercă să-și ascundă bucuria, dar licărirea din ochi o trăda.

— Chiar aveam nevoie, îi spusei, așezîndu-mă pe scaun. (O expresie de îngrijorare îi umbri fruntea.) Ți-aduci aminte, Pauline, de pasajul acela în care Bossuet ne vorbește despre dumnezeu spunînd că el

răsplătește un pahar de apă mai bucuros decît o victorie ?

— Da, răspunse ea.

Și pieptul i se zbătea ca pieptul unei pitulici, ținută în mîna de un copil.

— Ei bine, fiindcă în curînd ne vom despărți — adăugai cu o voce tremurătoare — lasă-mă să-ți arăt recunoștința pentru îngrijirile pe care, dumneata și mama dumitale, ie-ați avut față de mine.

— O, să lăsăm socotelile astea, zise ea rîzînd.

Rîsul ei ascundea o emoție ce mă îndureră.

— Pianul meu — continuai eu ca și cum nu i-aș fi auzit ultimele vorbe — este una dintre piesele cele mai bune ale lui Érard¹⁵⁵ : ți-l dăruiesc. Primește-l fără nici o rezervă, și așa, n-aș putea să-l iau cu mine în călătoria pe care am de gînd s-o fac.

Lămurite, probabil, de accentul melancolic al vorbelor mele, cele două femei părăuă a mă fi înțeles și se uitară la mine cu o curiozitate amestecată cu groază. Iubirea pe care o căutam în mijlocul regiunilor înghețate din lumea mare, iat-o, așadar, aici, sinceră, fără lux, dar mîngîietoare și, poate, durabilă.

— Nu e nevoie să-ți faci atîtea griji, îmi spuse mama. Rămîi aici — adăugă ea — soțul meu se află în drum spre casă. Astă-seară am citit evanghelia sfîntului Ioan, în timp ce Pauline ținea alîrnată între degele cheia noastră legată de biblie, și cheia s-a răsucit. Această prevestire arată că Gaudin e sănătos și-i merge bine. Pauline a mai încercat o dată, pentru dumneata și pentru tînărul de la numărul șapte, dar cheia nu s-a răsucit decît pentru dumneata. O să fim cu toții bogați, Gaudin are să se întoarcă milionar : l-am văzut în vis pe o corabie plină de șerpi ; din fericire, apa era tulbure, ceea ce înseamnă aur și pietre prețioase.

Vorbele acestea prietenești și deșarte, asemănătoare cîntecelor îngîinate de o mamă care alină rănile copilului ei, îmi redară un fel de liniște. Din tonul și din privirea bunei femei se desprindea acea blajină simpatie care nu curmă mîhnirea, dar o domolește, o

leagănă și o ușurează. Mai pătrunzătoare decît mama ei, Pauline mă cerceta cu multă neliniște; ochii ei inteligenți păreau a-mi ghici atît viața, cît și viitorul. Mulțumii mamei și fiicei cu o înclinare a capului, apoi fugii de lîngă ele, de teamă să nu mă înduioșez.

Ajuns sus, în podul meu, mă culcai în prada nenorocirii mele. Imaginația mea fatală îmi schița mii de planuri fără temei și îmi dicta niște hotărîri imposibile. Cînd un om răscolește prin cenușa averii lui, el tot mai găsește acolo un anumit sprijin; eu însă mă aflam în neant. Ah, dragul meu, dăm prea ușor vina pe sărăcie. Să fim mai indulgenți față de urmările celui mai activ dintre toate dizolvantele sociale. Acolo unde stăpînește sărăcia, nu mai există nici rușine, nici crime, nici virtuți, nici spirit. În momentele acelea eram cu mintea pustiită, fără nici o putere, ca o fetiță căzută în genunchi în fața unui tigru. Un om fără pasiune și fără bani rămîne stăpîn pe propria sa persoană; dar cînd un sărac lipit pămîntului iubește, el nu-și mai aparține sieși, prin urmare nu se mai poate nici măcar omorî. Iubirea ne înzestrează cu un fel de religie bună pentru uzul propriu, prin care respectăm în noi înșine o altă viață; dar ea devine atunci cea mai îngrozitoare dintre suferințe, suferința străbătută de o speranță, o speranță care te face să accepți orice torturi. Am adormit cu gîndul de a mă duce a doua zi să-i împărtășesc lui Rastignac ciudata hotărîre a Fedorei.

— Aha, aha! mă întîmpină Rastignac, văzîndu-mă intrînd la el la nouă dimineața, știu ce te aduce. Fedora te-a dat probabil afară. Anumite suflete bune, geloase de succesul tău la contesă, au zvonit că te căsătorești cu ea. Numai Dumnezeu știe cîte năzbîtii ți-au atribuit și cu cîte calomnii te-au blagoslovit rivalii tăi!

— Ah, acum înțeleg totul! strigă eu.

Mi-am adus amînte de toate obrăznicile mele și mi-am dat seama cît de sublimă fusese contesa. După părerea mea, eram un mișel care nu suferise încă destul de mult, iar în îngăduința ei nu vedeam acum decît mila răbdătoare a iubirii.

— Să n-o luăm așa repede, îmi spune prudentul gascon. Fedora e înzestrată cu acea putere de pătrundere proprie femeilor profund egoiste, și s-ar putea să te fi judecat într-un moment când tu nu vedeai în ea decît averea și luxul ; în pofida dibăciei tale, poate că ți-a citit pînă în fundul sufletului. E destul de prefăcută pentru a nu ierta nici o prefăcătorie. Mă tem — adăugă el — că te-am îndrumat pe o cale greșită. Cu toată finețea spiritului și a manierelor ei, făptura aceasta mi se pare că vrea să fie impunătoare ca toate femeile care nu simt plăcerea decît prin cap. Pentru ea, fericirea stă întregă în bunăstarea vieții, în desfătărilor sociale ; la ea, sentimentul e un mijloc, e în stare să te nenorocească și să facă din tine primul ei servitor...

Rastignac vorbea unui surd. Il întrerupsei, arătîndu-i cu o falsă voioșie situația mea bănească.

— Ieri seară — îmi răspunse el — un ghinion teribil mi-a suflat toți banii de care puteam dispune. Fără nenorocul ăsta păcătos, mi-aș fi împărțit bucuros punga cu tine. Dar hai să prînzim la restaurant, poate că stridiile ne vor da un sfat bun.

Se îmbracă, puse să se înhame caii la cabrioletă, apoi, ca și cum am fi fost doi milionari, intrară în „Café de Paris“ cu înfumurarea unor speculatori îndrăzneți ce trăiesc din capitaluri închipuite. Îndrăci-tul de gascon mă uimea cu purtările lui nestingherite și cu netulburata-i încredere în sine. Pe cînd ne luam cafeaua, după ce terminasem o masă foarte gustoasă și cît se poate de bine combinată, Rastignac, care distribuia saluturi la o mulțime de tineri deopotrivă de recomandabili prin grația persoanei lor ca și prin eleganța vestimentară, îmi spuse, văzînd pe unul din acești dandy ¹⁵⁶ intrînd pe ușă :

— Uite-ți omul.

Și făcu semn spre un gentilom cu lavalieră mare, care părea a căuta o masă pe placul său, chemîndu-l să vie ca să-i vorbească.

— Șmecherul ăsta — îmi șopti Rastignac la ureche — e decorat fiindcă a publicat lucrări pe care

nici nu le înțelege : e chimist, istoric, romancier, publicist ; încasează sferturile, treimile, jumătățile de la nu știu câte piese de teatru și e tot atât de ignorant ca măgăreața lui don Miguel. Nu-i un om, e un nume, o etichetă cunoscută de public. De aceea se va feri totdeauna să pășească în acele birouri deasupra cărora se află inscripția : „Aici poți să scrii singur.“ E atât de șiret, că ar putea trage pe sfoară un congres întreg. În două cuvinte, e o corcitură morală, nici prea cinstit, nici cu totul potlogar. Dar, sst ! s-a bătut deja în duel ; lumea nu cere mai mult și spune despre el : „E un om onorabil“.

— Ei, excelentul meu prieten, onorabilul meu prieten, ce mai face Înțelepciunea Voastră ? i se adresa Rastignac în clipa când necunoscutul se așeză la o masă vecină.

— Ia, așa și așa... Sînt copleșit de muncă. Mi-au căzut în mîna niște materiale din care aș putea întocmi cele mai curioase memorii istorice, dar nu știu cui să le atribui. Asta mă chinuie cumplit ; și totul trebuie făcut în grabă, cît timp memoriile mai sînt încă la modă.

— E vorba de niscaiva memorii contemporane, sau vechi ? Despre viața de la curte ?... sau despre ce ?

— Despre afacerea Colierului ¹⁵⁷.

— Să nu zici că-i o minune ?! făcu Rastignac, rîzînd către mine.

Apoi, întorcîndu-se spre speculator :

— Domnul de Valentin — reluă el — arătîndu-mă, e unul din prietenii mei, pe care ți-l prezint ca pe una din viitoarele noastre celebrități literare. A avut o mătușă, marchiză, foarte bine văzută la curte, și de doi ani lucrează la o istorie regalistă a revoluției.

Pe urmă, aplecîndu-se la urechea ciudatului negustor, îi zise :

— Are talent, dar e un prostănac care ar putea să-ți facă memoriile, în numele mătușii lui, pentru o sută de taleri de volum.

— Imi convine, răspunse celălalt, fluturîndu-și la-
valiera. Chelner, strîdiile mele repede !

— Da, dar îmi vei da și mie un comision de douăzeci și cinci de ludovici, iar lui îi vei plăti un volum înainte, reluă Rastignac.

— Nu, nu. Nu-i dau înainte decît cincizeci de taleri, ca să fiu mai sigur că voi primi repede manuscrisul.

Rastignac îmi repetă încet convorbirea aceasta negustorească, apoi, fără să-mi ceară părerea :

— Primim, îi răspunse el. Cînd putem să venim să încheiem afacerea ?

— Ei bine, veniți mîine seară, la ora șapte, să cinăm aici.

Ne scularăm să plecăm. Rastignac zvîrli ceva chelnerului, puse nota de plată în buzunar și ieșirăm. Eram uluit de ușurința, de nepăsarea cu care o vînduse pe respectabila mea mătușă, marchiza de Montbauron.

— Prefer să plec cu vaporul în Brazilia și să-i învăț pe indienii de acolo algebra, despre care habar n-am, decît să pătez numele familiei mele !

Rastignac mă întrerupse cu un hohot de rîs.

— Ești un prost ! Ia mai întîi cei cincizeci de taleri, și apucă-te de memorii. Cînd vor fi gata, vei refuza să le pui pe numele mătușii tale, nerodule ! Doamna de Montbauron, moartă pe eșafod, cu fustele, considerația, frumusețea, fardul și pantofii ei, face mai mult decît șase sute de franci firește. Iar dacă librarul nu va binevoi să-ți plătească mătușa atît cît merită, n-are decît să găsească vreun bătrîn șarlatan sau mai știu eu ce contesă decăzută, ca să iscălească memoriile.

— Ah ! exclamai eu, pentru ce am ieșit oare din mansarda mea virtuoasă ! Lumca are fețe atît de urite și mîrșave !

— Bun, răspunse Rastignac, e vorba de afaceri și noi facem poezie ! Ești un copil. Ascultă : în ce privește memoriile, publicul le va judeca ; în ce privește proxenetul meu literar, află că și-a cheltuit opt ani din viață și și-a plătit relațiile cu librăria prin experiențe destul de crude. Împărțind cu el în mod inegal munca pentru scrierea cărții, o să te alegi, în

schimb, cu partea cea mai bună a câștigului. Căci douăzeci și cinci de ludovici sînt pentru tine o sumă cu mult mai mare decît o mie de franci pentru el. La urma urmei, cred că poți să scrii și tu niște memorii istorice, făcînd o operă de artă cum nu mai există alta, de vreme ce Diderot a scris șase predici tot pentru o sută de taleri ¹⁵⁸.

— Fie — îi spusei mișcat — m-ai prins la strîmtoare, dragul meu prieten, îți rămîn ȳrecunoscător. Douăzeci și cinci de ludovici mă vor face un om bogat...

— Și încă mai bogat decît crezi, replică el rîzînd. Dacă Finot ȳni dă un comision pentru această afacere, nu bănuiești că el e tot pentru tine? Haidem la Bois de Boulogne — făcu el — o vom vedea acolo pe contesa ta, iar eu ȳi-o voi arăta pe frumoasa văduvioară cu care urmează să mă ȳnsor, o ființă ȳncîntătoare, o alsaciană niȳel cam grăsuȳă. Citește pe Kant, pe Schiller, pe Jean-Paul, precum și o groază de cărȳi hidraulice ¹⁵⁹. Are mania de a-mi cere mereu părerea și trebuie să-i dau impresia că ȳnteleg mofiturile acelea nemȳești și că știu o grămadă de balade, și unele și altele, otrăvuri pe care doctorul mi le-a interzis. N-am izbutit ȳncă s-o lecuiesc de entuziasmul ei literar, varsă șiroaie de lacrimi cînd ȳl citește pe Goethe și sînt nevoit să plîng și eu puȳin, așa de formă, căci e vorba de un venit de cincizeci de mii de livre, iubiture, precum și de cel mai drăguȳ picioruș și cea mai drăguȳ minușită din lume!... Ah, dacă n-ar zice enghelul meu și ceardă ȳn loc de ȳnger și ceartă, ar fi o femeie desăvîrșită!

O văzurăm pe contesă, strălucitoare, ȳntr-un echipaj scînteietor. Cocheta ne salută foarte afectuos, aruncîndu-mi un zîmbet ce mi se păru atunci divin și plin de iubire. Ah, eram fericit, mă credeam iubit, aveam bani și toate comorile dragostei, scăpasem de sărăcie! Ușor, vesel, mulȳumit de tot ce mă ȳnconjura, o găsii fermecătoare pe iubita prietenului meu. Copacii, aerul, cerul, ȳntreaga natură părea că-mi repetă zîmbetul Fedorei. Intorcîndu-ne de la Champs-Élyseés, ne abăturăm pe la pălărierul și croitorul lui

Rastignac. Afacorea Colierului mă ajută să trec de la mizerabila mea stare de pace, la o formidabilă stare de război. De acum încolo puteam să țin piept fără teamă, prin grație și eleganță, cu tinerii ce roiau în jurul Fedorei. Mă întorsei acasă, mă închisei în camera mea, stînd liniștit, în aparență, la fereastra mansardei, dar luîndu-mi pentru totdeauna adio de la acoperișurile mele, trăind în viitor, dramatizîndu-mi viața, mizînd pe dragoste și pe desfătările ei. Vai, cît de vijelioasă poate să devină o existență între cei patru pereți ai unei mansarde! Sufletul omenească e o zîină care face dintr-un pai, diamante; sub bagheta ei, palatele fermecate răsar ca florile într-o cîmpie sub mîngîierea caldă a soarelui...

A doua zi, spre prînz, Pauline bătu încetișor la ușa mea și-mi aduse — ce crezi? — o scrisoare de la Fedora. Contesa mă ruga să trec s-o iau din grădina Luxembourg, pentru a ne duce să vedem împreună Muzeul și Jardin des Plantes.

— Comisionarul așteaptă răspunsul, îmi spuse fata după o clipă de tăcere.

Așternui pe hîrtie la repezeală un bilețel de mulțumire și-l dădui Paulinei să-l ducă. Mă îmbrăcai. În clipa cînd, destul de mulțumit de mine, terminam cu gătitul, mă cuprinse un fior de gheață la gîndul:

„Fedora a venit cu trăsura sau pe jos? Va ploua? Va fi frumos?... Dar, îmi spusei, indiferent dacă va fi venit pe jos sau cu trăsura, ești sigur vreodată de ceea ce-i poate trece prin cap unei femei? S-ar putea să n-aibă bani la ea și dacă-i vine chef să dea cinci franci vreunui pui de coșar numai fiindcă-i plac zdrențele lui?”

N-aveam nici o para chioară și urma să am bani abia seara. O, cît de scump plătește un poet, în asemenea crize ale tinereții, forța intelectuală cu care l-a înzestrat felul de viață și munca! Într-o secundă, mă înțepară, cu tot atîtea săgeți, mii de gînduri vii și dureroase. Mă uitai la cer prin fereastra mansardei, timpul era foarte nesigur. La nevoie, puteam să închiriem o trăsură cu ziua; dar asta nu mă va face să tremur în orice moment, cînd mi-ar fi lumea mai

dragă, la gîndul că s-ar putea să nu-l întîlnesc pe Finot, seara? Nu mă simţeam destul de tare ca să îndur o astfel de teamă în toiul fericirii mele. Deşi eram convins că nu voi găsi nimic, întreprinsei o mare explorare prin odaia mea, căutai galbenii imaginari pînă şi în fundul saltelei, scotocii tot, scuturai chiar şi o pereche de cizme vechi. În prada unei înfrigurări nervoase, mă uitai la mobile cu o privire rătăcită, după ce le întorsesem pe toate cu susul în jos. Vei putea înţelege oare delirul ce mă cuprinsese cînd, deschizînd pentru a şaptea oară sertarul mesei mele de scris, pe care-l trăseai cu acea nepăsare cene copleşeşte în urma desperării, zării, lipită de o margine a cutiei, pitită viclean, dar curată, zîmbitoare, lucitoare ca o stea ce răsare, o frumoasă şi nobilă monedă de cinci franci? Fără a-i mai cere socoteală nici de tăcerea, nici de cruzimea de care era vinovată stînd ascunsă acolo, o sărutai ca pe un prieten credincios ce-mi sare în ajutor şi o salutai cu un strigăt ce răsună în toată casa. Mă întorsei brusc şi o văzui pe Pauline galbenă ca ceara.

— Am crezut — zise ea cu o voce sugrumată — că te-ai lovit! Comisionarul... (Se întrerupse ca şi cum s-ar fi înăbuşit.) Dar l-a plătit mama, adăugă ea.

Apoi fugi, zburdalnică şi copilăroasă ca un capriciu. Mititica! îi dorii fericirea mea. În clipa aceea mi se părea că port în suflet toată fericirea de pe pămînt şi aş fi vrut să înapoiez nenorociţilor partea pe care credeam că le-o răpesc lor.

După cum mai întotdeauna se întîmplă să ni se adeverească presimţirile rele, contesa dăduse drumul trăsurii. Printr-una din acele toane pe care femeile frumoase nu şi le explică adesea nici lor însele, ea voia să meargă la Jardin des Plantes de-a lungul bulevardelor, pe jos.

— Dar o să plouă, îi spusei.

Ea găsi cu cale să mă contrazică. Întîmplător, fu frumos atîta timp cît străbăturăm grădina Luxembourg. Cînd ieşirăm, un nor gros, a cărui direcţie mă umplea de nelinişte, lăsînd să cadă cîteva stropi de apă, ne sili să ne urcăm într-o trăsură. Cînd dădu-

răm în bulevard, ploaia încetă, cerul se înseninează iar. Ajungînd la Muzeu, eu vrui să dau drumul trăsurii, dar Fedora mă rugă să o rețin. Ce de chinuri! Dar faptul că vorbeam cu ea, înăbușindu-mi în piept un delir tainic ce fără îndoială se trăda pe chipul meu prin cine știe ce zîmbet prostesc și silit; faptul că rătăceam prin Jardin des Plantes, străbătînd aleile înverzite și simțind brațul ei sprijinit pe al meu, avea în el ceva fantastic, era un vis întreg, în plină zi. Totuși, mișcările ei, fie mergînd, fie oprindu-se, n-aveau nici o căldură, nimic dragăstos, cu toată aparenta lor voluptate. De cîte ori încercam să-mi armonizez oarecum ființa cu a ei, mă loveam de o bruscare lăuntrică și ascunsă din partea sa, de ceva pornit parcă, de ceva neobișnuit. Femeile fără suflet n-au nimic cald în gesturile lor. De aceea, nu puteam fi uniți nici prin aceeași voință, nici prin același pas. Nu există cuvinte care să exprime acest dezacord material dintre două ființe, căci nu ne-am obișnuit încă să descifrăm o cugetare într-o mișcare. Fenomenul acesta din fapta noastră se simte instinctiv, el nu poate fi exprimat.

În timpul acelor involburări violente ale pasiunii mele — reluă Raphaël după un moment de tăcere, și, ca și cum ar fi răspuns unei muștrări ce și-ar fi adresat-o sieși — nu mi-am cercetat senzațiile, nu mi-am analizat fericirea, nici nu mi-am numărat bătăile inimii, așa cum face un avar cercetîndu-și sau cîntărindu-și piesele de aur. O, nu. Dar astăzi experiența își aruncă trista ei lumină asupra întîmplărilor petrecute mai înainte și amintirea îmi aduce în fața ochilor toate aceste imagini, așa cum pe un timp frumos valurile mării aruncă la țărm, bucată cu bucată, rămășițele unui naufragiu.

— Ai prilejul să-mi faci un serviciu destul de important, îmi zise contesa, privindu-mă cu un aer încurcat. După ce ți-am mărturisit repulsia mea față de iubire, îmi vine mai ușor să-ți cer un serviciu în numele prieteniei. Nu crezi că ai cîștigat mai mult, adăugă ea rîzînd, îndatorîndu-mă astăzi?

O priveam cu durere. Fiindcă nu simțea nimic alături de mine, era lingușitoare și nu afectuoasă; mi se părea că joacă doar un rol, ca o actriță dibace; apoi, deodată, tonul vocii ei, o privire, un cuvânt, îmi trezeau din nou speranțele. Dar, dacă iubirea mea întăritată mi se oglindea toată în ochi, ea înfrunta fulgerele din privirea mea fără ca limpezimea privirii ei să se tulbure, căci, ochii săi păreau căptușiți cu o foiță de metal, ca ai tigrilor. În momentul acela, o uram.

— Protecția ducelui de Navarreins — zise ea în continuare, dînd vocii accente pline de dezmiardare — mi-ar fi foarte folositoare pe lîngă o persoană atotputernică din Rusia, a cărei intervenție e necesară pentru a mi se face dreptate într-o afacere care privește în același timp averea și poziția mea în lume, anume recunoașterea căsătoriei mele de către împărat. Ducele de Navarreins e vărul dumitale, nu-i așa? O scrisoare din partea lui ar hotărî totul.

— Îți stau la dispoziție, îi răspunsei. Poruncește.

— Ești foarte amabil, reluă ea strîngîndu-mi mîna. Vino să iei masa cu mine, îți voi spune totul, ca unui duhovnic.

Femeia asta atît de neîncrezătoare, atît de ascunsă, și pe care nimeni n-o auzise spunînd o iotă în legătură cu interesele ei, avea așadar să mă consulte.

— O, ce dragă mi-e acum tăcerea pe care mi-ai impus-o! rostii eu. Dar aș fi vrut o încercare și mă? grea încă.

În momentul acela, ea primi beția privirilor mele și nu-mi refuză admirația; mă iubea, deci! Ajunserăm acasă la ea. Din fericire, ultimii bani de pe fundul pungii mele putură mulțumi pe birjar. Petrecui o zi minunată, singur cu ea, la ea. Era prima dată cînd puteam s-o văd așa. Pînă în ziua aceea lumea, politețea ei stîngenitoare și felul rece de a se purta, ne despărțiseră mereu, chiar și în timpul somptuoaselor ei mese. De data asta însă eram la ea ca și cum am fi trăit amîndoi sub același acoperiș, era a mea, ca să zic așa. Imaginația-mi hoinară distrugea toate piedicile, înșiruia toate întîmplările vieții

după pofta inimii și mă arunca în deliciile unei iubiri fericite. Socotindu-mă soțul ei, o admiram când o vedeam ocupată cu amănunte neînsemnate, mă simțeam plin de fericire chiar numai când o priveam cum își scoate șalul sau pălăria. Mă lăsă singur câteva clipe, apoi se întoarse cu părul aranjat, fermecătoare. Pentru mine se gătise așa de frumos! În timpul mesei, mă copleși cu tot felul de atenții și puse grații nesfârșite în mii de lucruri ce par nimicuri și care, totuși, formează jumătate din viață. Când trecurăm amîndoi în fața unui foc sclipitor, așezați pe mătăsuri, înconjurați de cele mai îmbietoare creații ale unui lux oriental, când văzui atît de aproape de mine această femeie a cărei frumusețe celebră făcea să palpите nenumărate inimi, această femeie atît de greu de cucerit, vorbindu-mi, făcîndu-mă obiectul tuturor gingășiilor ei, dulcea mea fericire deveni aproape o suferință. Spre nenorocirea mea, îmi amintii de importanta afacere ce trebuia să închei, și voi să plec la întîlnirea ce-mi fusese dată în ajun.

— Cum! așa curînd? făcu ea văzîndu-mă că-mi iau pălăria.

Mă iubea! Așa credeam cel puțin, auzind-o rostind aceste trei cuvinte cu o voce mîngîietoare. Spre a-mi prelungi extazul, aș fi dat bucuros cîte doi ani din viață pentru fiecare ceas pe care ea era dispusă să mi-l acorde. Fericirea mea crescuse o dată cu toți banii pe care-i pierdeam! Era miezul nopții când mă lăsă să plec. Totuși, a doua zi, eroismul meu mă costă multe remușcări, mă temeam să nu fi pierdut afacerea cu memoriile, devenită de cea mai mare însemnătate pentru mine. Alergai la Rastignac, și ne duserăm împreună să-l prindem la sculare pe titularul lucrărilor mele viitoare. Finot îmi citi un act în care nu era de loc vorba de mătușa mea și, după iscălire, îmi numără cincizeci de taleri. Prînzîrăm împreună toți trei. După ce-mi achitai noua pălărie, apoi șaiszeci de bonuri de cîte un franc și cincizeci, precum și datoriile, nu-mi mai rămase decît treizeci de franci; dar pentru cîteva zile înlăturasem toate grijile vieții. Dacă aș fi vrut să-l ascult pe Ras-

tignac, puteam să am comori adoptînd pe față „sistemul englez“. El ținea morțiș să-mi creeze un credit și să mă convingă să mă împrumut, pretinzînd că împrumuturile susțin creditul. După el, viitorul era, dintre toate capitalurile de pe lume, cel mai demn de luat în seamă și cel mai solid. Ipotecîndu-mi astfel datoriile în contul veniturilor mele viitoare, mă făcu mușteriu croitorului său, un adevărat artist care înțelegea „tinerețea“ și urma să mă lase în pace pînă la căsătoria mea.

Din ziua aceea, terminai cu viața monahală și studioasă pe care o dusesem timp de trei ani. Eram nelipsit de la Fedora, unde încercai să întrec, prin aparențe, pe toți neobrăzații și pe toți eroii de salon ce se aflau acolo. Crezînd că am scăpat pentru totdeauna de sărăcie, îmi recăpătai libertatea de spirit, îmi zdrobeam rivalii și treceam drept un bărbat plin de farmec, cu multă prestanță și irezistibil. Dar unii mai pricepuți spuneau, cînd era vorba de mine: „Un băiat atît de deștept n-ar trebui să aibă pasiuni decît în cap!“ Îmi lăudau cu indulgență mintea, în polida sensibilității. „Ferice de el că nu iubește! spuneau ei. Dacă ar iubi, ar mai avea oare atîta voieșie, atîta vervă?“ Cu toate astea, în prezența Fedorei eram de un sentimentalism stupid! Singur cu ea, nu mă pricepeam să-i spun nimic, sau dacă deschideam gura o făceam ca să defăimez iubirea; eram de-o veselie tristă, ca un curtean care vrea să-și ascundă o ciudă amarnică. În cele din urmă, încercam să mă fac indispensabil vieții, fericirii, vanității ei; aflîndu-mă zi de zi în preajma sa, devenisem un sclav, o jucărie, eram neîncetat la ordinele sale.

După ce-mi pierdeam astfel toată ziua, mă întorceam acasă ca să lucrez nopțile și nu mai dormeam decît două-trei ceasuri în cursul dimineții. Dar, neavînd, ca Rastignac, obișnuința „sistemului englez“, mă trezii în curînd fără nici un ban. Din clipa aceea, scumpul meu prieten, încrezut dar fără noroc, elegant dar fără bani, îndrăgostit dar fără să se știe, căzui din nou în viața aceea chinuită, în acea rece și adîncă nenorocire ascunsă cu grijă sub înșelătoa-

rele aparențe ale luxului. Simții din nou suferințele de la început, dar cu mai puțină ascuțime; mă obișnuisem fără îndoială cu crizele lor teribile. Adesea prăjiturile și ceaiul, servite cu atita zgîrcenie în saloane, erau singura mea hrană. Uneori, îmbelșugalele mese ale contesei îmi țineau de foame două zile. Îmi consacrasem tot timpul, toate strădaniile și toată puterea de observație ca să pătrund mai adînc în caracterul de nepătruns al Fedorei. Mai înainte, speranța sau deznădejdea îmi influențau opinia, vedeam în ea, rînd pe rînd, sau femeia cea mai iubitoare, sau ființa cea mai nesimțitoare a sexului ei; acum, momentele aceslea alternative de bucurie și tristețe deveniră de nesuportat. Voi să-mi ucid dragostea, ca să dau un deznodămînt acestei lupte îngrozitoare. În sufletul meu luceau cîteodată licăriri sinistre și mă făceau să întrezăresc prăpăstii între mine și ea. Contesa îmi despărțea temerile: niciodată nu surprinsesem vreo lacrimă în ochii ei; la teatru, scena cea mai înduioșătoare o lăsa rece și zîmbitoare. Își rezerva toată ascuțimea de spirit pentru ea, și n-o interesa nici nenorocirea, nici fericirea altuia. Pe scurt, își băluse joc de mine! Fericit de-a face un sacrificiu pentru ea, mă înjosisem aproape ducîndu-mă la ruda mea, ducele de Navarreins, un egoist care roșea din pricina sărăciei mele și care era prea pornit împotriva-mi ca să nu mă urască. El mă primi cu politețea aceea rece care dă vorbelor și gesturilor aparența insultei. Privirea lui îngrijorată îmi făcu milă. Îmi era rușine pentru el, de micimea sa în mijlocul atîtor măreții, de sărăcia lui în mijlocul celui lux. Îmi vorbi de pierderile considerabile pe care i le pricinuiseră impozitul de trei la sută; îi spusese atunci scopul vizitei mele. Schimbarea sa la față, care din glacială deveni binevoitoare, mă dezgustă. Ei bine, dragul meu, se duse la contesă și mă zdrobi. Fedora găsi pentru el farmece, vrăji necunoscute; îl seduse și trată fără mine acea afacere misterioasă din care eu nu aflai un cuvînt: nu fusesem pentru ea decît un mijloc!... Atunci cînd se întîmplă ca și vărul meu să fie la ea, părea a nici nu mă băga în seamă

și mă primea poate cu mai puțină plăcere chiar decît în ziua cînd îi fusesem prezentat. Într-o seară, mă umili în fața ducelui printr-unul din acele gesturi și printr-una din acele priviri, pe care nici o vorbă nu le-ar putea schița. Am plecat plîngînd, punînd la cale mii de planuri de răzbunare, gîndindu-mă la siluiri îngrozitoare... Adesea o însoțeam la Bouffons; acolo, lîngă ea, cu totul copleșit de dragoste, o contemplan, lăsîndu-mă pradă farmecului de a asculta muzica, mistuindu-mi sufletul în dubla desfătare de a iubi și de a-mi regăsi bătăile inimii în frazele muzicianului.

Iubirea mea umplea văzduhul, scena, triumfa pretutindeni, numai asupra iubitei mele nu. Apucam atunci mîna Fedorei, îi studiam trăsăturile feței și ochii, implorînd o contopire a sentimentelor noastre, una din acele armonii năprasnice care, stîrnite de note, fac să vibreze sufletele la unison; mîna ei rămînea însă mută, iar ochii-i nu spuneau nimic. Cînd focul din inimă, ce-mi izbucnea prin toate fibrele, o lovea prea tare în obraz, îmi arunca surîsul acela căutat, convențional, reprodus la Salon pe buzele tuturor portretelor. Nu asculta muzica. Dumnezeieștile pagini ale lui Rossini, Cimarosa, Zingarelli nu-i aminteau nici un sentiment, nu-i tălmăceau nici o clipă de lirism din viața ei; sufletul ei era sterp. Fedora se producea acolo ca un spectacol în spectacol. Binoclul îi rătăcea fără încetare de la o lojă la alta; îngrijată, deși stăpînilă, era victima modei: loja, pălăria, trăsura, persoana sa erau totul pentru ea. Întîlnești adesea oameni cu o înfățișare uriașă care ascund o inimă caldă și duioasă într-un trup de bronz; ea ascundea o inimă de bronz sub un înveliș plătînd și delicat. Știința mea fatală reușea să destrame multe văluri.

Dacă a avea maniere alese înseamnă a te uita pe tine însuși pentru altul, a pune în voce și în gesturi o blîndețe continuă, a te face plăcut altora ajutîndu-i să se simtă mulțumiți de ei înșiși, atunci Fedora, cu toată finețea ei, nu izbutise să șteargă urmele originii de rînd: uitarea de sine era falsitate; manie-

rele-i în loc să fie înăscute, fuseseră dobândite cu trudă; în fine politețea ei aducea a ceva impus. Cu toate astea, cuvintele ei mieroase erau pentru favoriți expresia bunătații, exagerația ei pretențioasă era un nobil entuziasm. Numai eu, singurul, îi studiasem strîmbăturile, îi despuiasem ființa lăuntrică de poșghia aceea subțire cu care lumea se declară mulțumită, și nu mă mai lăsam înșelat de maimuțările ei; îi cunoșteam ca-n palmă sufletul de pisică. De cîte ori vreun nerod îi făcea complimente, o lăuda, mi-era rușine pentru ea. Și toluși o iubeam încă! Speram să-i topesc inima de gheață sub aripile unei iubiri de poet. Dacă izbuteam cîteodată să-i trezesc în suflet o duioșie de femeie, dacă o inițiam în sublimul devotamentelor, atunci o vedeam desăvîrșită, devenea un înger pentru mine. O iubeam ca bărbat, ca amant, ca artist, cînd, pentru a o cuceri, ar fi trebuit să n-o iubesc de loc; un înfumurat sigur de sine, un om calculat și rece, ar fi triumfat poate. Deșartă, șireată, ar fi înțeles fără îndoială limbajul vanității, s-ar fi lăsat prinsă în capcanele unei intrigii amoroase; un bărbat aspru, nepăsător, ar fi dominat-o cu ușurință. Chinuri ascuțite îmi sfîșiau sufletul cînd își dădea prosteste pe față tot egoismul. Cu îndurare o vedeam parcă tîrziu, cîndva, singură în viață, neavînd cui să întindă o mînă, neîntîlnind nici o privire prietenească în care să și-o odihnească pe a ei. Într-o seară, avui curajul să-i zugrăvesc în culori viguroase bătrînețea-i pustie, goală și tristă. În fața unei asemenea îngrozitoare răzbunări a naturii înșelate, ea rosti o frază cumplită:

— Voi fi mereu bogată, îmi răspunse. Ei bine, cu aur putem crea oricînd în jurul nostru sentimentele de care avem nevoie spre a ne simți bine.

Îleșii zguduit de logica acestui lux, a acestei femei, a lumii de azi, învinuindu-mă că nu-s decît un idolatru neghiob. După cum eu n-o iubeam pe Pauline cea săracă, de ce dar bogata Fedoră nu l-ar respinge pe Raphaël? Conștiința noastră e un judecător ce nu dă greș, atîta timp cît n-am ucis-o încă. „Fedora — îmi striga un glas sofistic — nici nu iu-

bește, nici nu respinge pe nimeni ; e liberă, dar odinioară s-a dat pentru aur. Fie ca amant, fie ca soț, contele rus a avut-o. Ispita o va mai încerca, măcar o dată, în viață. Așteapt-o !” Nici castă, nici stricată, această femeie trăia departe de umanitate, într-o sferă a ei proprie, poate infern, poate paradis. Acest mister — femelă, înveșmîntat în cașmir și broderii — răscolea în inima mea toate simțămintele emenești : mîndrie, ambiție, dragoste, curiozitate...

O slăbiciune a modelor sau acea poftă de a părea originali, ce ne urmărește pe toți, răspîndise mania de a lăuda un mic spectacol de la un teatru de pe bulevard. Contesa își manifestă dorința de a vedea fața dată cu făină a unui actor ce făcea deliciul cîtorva oameni de spirit, și eu avui cînstea de a o însoți la prima reprezentație a nu știu cărei farse proaste. Loja nu costa decît cinci franci, dar eu n-aveam o lăscăie. Avînd încă de scris o jumătate de volum la memorii, nu îndrăzneam să-i cerșesc un ajutor lui Finot, iar Rastignac, providența mea bună, lipsea. Strîmtoarea asta neconținută mă urmărea pas cu pas. Altă dată, pe cînd ieșeam de la teatrul „Des Bouffons“, pe o ploaie a naibii. Fedora chemase o trăsură ca să mă ducă acasă, fără să mă pot sustrage îndatoririi la care mă obliga vrînd-nevrînd : nu vru să ia în seamă nici unul din motivele mele, nici că îmi place să merg pe ploaie, nici că vreau să mă duc să joc cărți. Nu-mi bănuia sărăcia nici după stînjeala în mișcări, nici după vorbele glumețe dar triste. Ochii mi se învăpăiau, dar oare înțelegea ea vreo privire ? Viața tinerilor e o jucărie supusă celor mai ciudate capricii ! Pe drum, fiecare învîrtitură a roților îmi stîrnea gînduri ce-mi mistuiau creierii ; încercai să desprind o scîndură de la fundul trăsurii, sperînd să mă prăvălesc pe pavaj și astfel să scap, dar, întîmpinînd greutăți de neînvins, începu să rîd fără rost, apoi căzu într-o tăcere posacă, buimac, ca un om cu lațul de gît. Cînd sosii cu trăsura acasă, la primele cuvinte ce le gîngăvii, Pauline mă întrerupse zicînd :

— Dacă n-ai mărunț...

Ah, muzica lui Rossini nu era nimic pe lângă aceste vorbe. Dar să ne întoarcem la teatrul Funambulilor¹⁶⁰. Ca să pot conduce pe contesă acolo, mă gândii să amanețez rama de aur ce încadra portretul mamei mele. Cu toate că Muntele de Pietate se conturase în mintea mea ca o poartă de închisoare, totuși aș fi preferat să-mi duc singur patul acolo, decât să cer cuiva de pomană. Privirea unui om căruia îi ceri bani îți produce atât de mult rău! Unele împrumuturi ne costă onoarea, după cum unele refuzuri rostite cu glas prietenesc ne distrug o ultimă iluzie. Pauline lucra, mama ei se culcase. Aruncînd o privire furișă spre patul ale cărui perdele erau puțin trase, și văzîndu-i profilul liniștit și galben întipărit pe pernă, în întuneric, crezui că doamna Gaudin doarme adînc.

— Ai o supărare! îmi zise Pauline, care-și lăsă pensula pe paletă.

— Copila mea, mi-ai putea face un mare serviciu, îi răspunsei.

Ea mă privi cu un aer așa de fericit, că tresării. „M-o fi iubind oare?” îmi spusei în gînd.

— Pauline... rostii eu.

Și mă așezai alături de ea ca s-o studiez bine. Ea îmi ghici gîndul, atât de întrebător îmi era tonul; își aplecă ochii și eu o examinai îndeaproape, crezînd că pot citi în inima ei ca într-a mea, atât de naivă și curată îi era expresia chipului.

— Mă iubești? o întrebai.

— Puțin... cu pasiune... de loc! făcu ea.

Nu mă iubea. Accentul ei glumeț și drăgălășenia gestului pe care-l schiță nu arătau decît o zburdalnică recunoștință de fetișcană. Îi mărturisii dar strîmtoarea mea, încurcătura în care mă găseam și o rugai să mă ajute.

— Cum, domnule Raphaël — zise ea — dumneata nu vrei să te duci la Muntele de Pietate, și mă trimiți pe mine?

Roșii, zăpăcit de logica unui copil. Ea îmi luă atunci mîna, ca și cum ar fi vrut să îndulcească printr-o mîngîiere adevărul exclamației sale.

— O, m-aș duce bucuroasă — zise ea — dar nu mai e nevoie. Azi dimineață, am găsit după pian două monede de cîte cinci franci, care lunecaseră fără știrea dumitale între zid și și scîndura podelei și le-am pus pe masa dumitale.

— Dar trebuie să primești bani în curînd, domnule Raphaël, îmi zise buna ei mamă, care își arătă capul printre perdele; pînă atunci ți-aș putea împrumuta cîțiva taleri.

— O, Pauline — exclamai strîngîndu-i mîna — cît de mult aș vrea să fiu bogat!

— Nu mai spune! Și pentru ce? făcu ea cu un aer ștregăresc.

Mîna ei tremurînd într-a mea răspundea la toate bătăile inimii mele; își retrase iute degetele, examinîndu-le lung pe ale mele.

— Te vei însura cu o femeie bogată — zise ea — dar ți va face multă inimă rea... Ah, doamne, te va băga în mormînt!... Sînt sigură.

În strigătul ei era un fel de credință în superstițiile nebunești ale mamei sale.

— Ești prea credulă. Pauline!

— O, în mod precis — zise ea privindu-mă cu groază — femeia pe care o vei iubi te va ucide.

Își reluă iar pensula și o înmuie în culoare, fără a-și ascunde o emoție puternică, și nu se mai uită la mine. În clipa aceea aș fi vrut să cred și eu în năluci. Omul nu e chiar atît de deplîns atunci cînd devine superstițios. O superstiție e adesea o speranță. Ajuns în camera mea, văzui într-adevăr doi nobili taleri, a căror prezență nu mi-o puteam explica. În mrejele gîndurilor ce mă cuprinseseră înainte de a mă fura sonnul, încercai să-mi verific cheltuielile spre a da de rostul acestei descoperiri nesperate, dar adormii pierdut în calcule zadarnice. A doua zi, Pauline veni să mă vadă tocmai în clipa cînd dădeam să ies spre a mă duce să închiriez o lojă.

— Poate că nu-ți ajung zece franci, îmi spuse roșind buna și îndaloritoare fată. Mama m-a trimis să-ți dau banii ăștia... Ia-i, ia-i !

Aruncă trei taleri pe masă și vru să fugă ; dar o prinsei și-o oprii. Admirația îmi secă lacrimile ce-mi siroiau în ochi.

— Pauline — îi spusei — ești un înger ! Imprumutul acesta mă mișcă mult mai puțin decât delicatețea cu care mi-l dai. Doream o soție bogată, elegantă, cu titluri ; vai, acum aș vrea să fiu milionar și să întilnesc o fată săracă, dar cu un suflet bogat, așa ca dumneala, și aș renunța la acea iubire fatală care zici că m-ar ucide. S-ar putea să ai dreptate.

— Lasă-mă ! zise ea.

Fugi, și vocea ei de privighetoare, trilurile-i vesele răsunară pe scară.

„Ferice de ea că nu iubește încă !“ îmi spusei gândindu-mă la chinurile pe care le înduram eu de câteva luni încoace.

Cei cincisprezece franci ai Paulinei îmi fură cât se poate de bineveniți. Fedora, cu gândul la duhoarea plebei din sala în care urma să stăm câteva ceasuri, regretă că n-are un buchet ; mă dusei să-i iau flori, îi adusei viața și averea mea. Avui în același timp și plăcere și remușcări oferindu-i un buchet al cărui preț îmi arată cât de costisitoare e galanteria superficială obișnuită în lume. Curînd însă, ea se plînsese de mirosul prea tare al unei iasomii de Mexic, apoi fu cuprinsă de un dezgust intolerabil cînd privi sala, cînd se văzu nevoită să se așeze pe o banchetă tare ; mă mustră pentru că o dusesem acolo. Deși era cu mine, voi să plece ; plecă chiar. Îmi petrecusem nopți întregi fără somn, îmi risipisem două luni din viață, ca să nu-i plac ! Niciînd demonul acesta n-a fost mai grațios și mai crud. Pe drum, alături de ea într-un cupeu îngust, îi sorbeam răsufierea, îi atingeam mînușa parfumată, îi vedeam de aproape toate comorile frumuseții, simțeam un abur dulce ca irisul : femeie întreagă, și de loc femeie. În momentul acela, o străfulgerare a minții mă ajută să pătrund în profunzimile acestei vieți misterioase. Mă gândii deodată

la cartea publicată de curînd de un poet, care era o adevărată concepție de artist tăiată în statua lui Polycles. Aveam impresia că văd aieva monstrul acela care, aci ofițer, îmblînzește un cal nărvaș; aci fată tinăra, se gătește în haine scumpe și deznădăjduiește iubiții; aci amant, deznădăjduiește o dulce și modestă fecioară. Neputînd să dezleg altfel taina Fedorei, îi povestii legenda aceea fantastică; dar nimic nu trăda asemănarea ei cu această plăsmuire a imposibilului; se mulțumi să ridă cu poftă, ca un copil de o fabulă din *O mie și una de nopți*.

„Ca să reziste iubirii unui bărbat de vîrsta mea, căldurii comunicative a acestei frumoase molipsiri a sufletului, Fedora trebuie să sufere de vreo meteahnă tainică! Îmi spusei, pe cînd mă întorceam acasă. Să fie, cumva, ca și lady Delacour, roasă de vreun cancer? Viața ei e, fără îndoială, o viață anormală.“

La gîndul acesta, simții un fior rece. Apoi făcui cel mai nebunesc și în același timp mai înțelept plan ce i-a putut trece vreodată prin cap unui îndrăgostit. Spre a examina trupul acestei femei așa cum îi studiasem sufletul și mintea, spre a o cunoaște pînă la urmă în întregime, m-am hotărît să rămîn o noapte la ea, în odaia ei, fără știrea ei. Iată cum mi-am dus la îndeplinire această acțiune ce-mi sfîșia sufletul așa cum dorința de răzbunare mușcă inima unui călugăr corsican. În zilele de primire, la Fedora se strîngeau prea mulți invitați pentru ca portarul să poată ține socoteala celor care intrau și ieșeau. Fiind sigur că voi putea rămîne în casă la ea fără să dau loc la vreun scandal, așteptai cu nerăbdare apropiata serată a contesei. Pe cînd mă îmbrăcam, pusei în buzunarul vestei un briceguț englezesc, în loc de pumnal. Neștiind pînă unde mă putea duce hotărîrea mea romanțioasă, voiam să fiu înarmat, iar în cazul că ar fi fost găsit asupra mea, acest instrument literar n-ar fi avut nimic suspect.

Cînd saloanele începură să se umple, mă dusei în camera de culcare, să văd cum stau lucrurile acolo, și găsii storiurile și obloanele trase. A fost o primă satisfacție. Cum camerista putea să vină să tragă

draperiile de la ferestre, le dezlegai eu din inelele lor ; riscam mult făcînd aceste treburi înainte de vreme, dar îmi asumasem toate primejdiile ce puteau surveni și le calculasem cu sînge rece. Pe la miezul nopții, m-am dus să mă ascund în firida unei ferestre. Ca să nu mi se vadă picioarele, încercai să mă urc pe brîul căptușelii de lemn, cu spatele sprijinit de zid, ținîndu-mă de zăvorul ferestrei. După ce mi-am studiat echilibrul, după ce am încercat punctele de sprijin, după ce am măsurat spațiul ce mă despărțea de perdele, izbutii să mă familiarizez cu greutatea poziției mele, în așa fel încît puteam sta multă vreme acolo fără a fi descoperit, dacă crampele, tusea și strănuturile m-ar fi lăsat în pace. Spre a nu mă obosi degeaba, rămăsei în picioare, așteptînd momentul critic, cînd trebuia să stau agățat în aer ca un păianjen în pînza lui. Mătasea albă și muselina perdelelor cădeau în fața mea în falduri groase ca tuburile unei orgi ; făcui în ele niște găuri, cu briceagul, spre a vedea totul, ca prin niște creneluri. Auzeam murmurul nedeslușit din saloane, rîsetele vorbitorilor, strigătele lor. Tumultul acela vag, agitația înăbușită de acolo se potoli treptat. Cîțiva bărbați veniră să-și ia pălăriile, depuse alături de locul unde stăteam eu, pe scrinul contesei. Cînd atingeau perdelele, mă cutremuram, temîndu-mă de zăpăcelile, de dibuirile și căutările acelor oameni grăbiți să plece și care scotoceau peste tot. Faptul că nu fusesem descoperit mi se păru un semn bun pentru reușita acțiunii mele. Ultima pălărie a fost ridicată de un bătrîn amoretz al Fedorei, care, crezîndu-se singur, privi cu nesaț patul și scoase un offat adînc, urmat de o exclamație plină de alean. Contesa, care rămăsese în iatacul de lingă odaia ei doar cu vreo cinci sau șase intimi, le propuse să ia ceaiul acolo. Calomniile, pentru care societatea actuală și-a rezervat puțină credință ce-i mai rămîne, se amestecară atunci cu epigramele, birfelile, cu zgomotul ceștilor și al lingurițelor. Fără nici o milă față de rivalii mei, Rastignac stîrnea un rîs nebun prin glumele-i mușcătoare.

— Domnul de Rastignac e un om cu care nu e bine să te cerți, spuse contesa rîzînd.

— Cred și eu, răspunse el cu prefăcută naivitate. Totdeauna am învins în dușmăniile mele... ca și în prietenii, adăugă el. Poate că dușmanii îmi sînt tot atît de folositori ca și prietenii. Am studiat destul de profund limbajul modern și artificiile firești de care ne servim ca să atacăm totul sau să apărăm totul. Elocința ministerială e o perfecționare socială. Cînd unul dintre prietenii voștri e sărac cu duhul, îi ridicați în slavă cinstea, sinceritatea. Cînd opera altuia e greoaie, o prezentați drept o lucrare conștiințioasă. Dacă o carte e prost scrisă, îi lăudați ideile. Cutare e nestatornic și fără cuvînt, voi exclamați cu orice prilej: Aș! e seducător, impune, farmecă. Dar cînd e vorba de dușmanii voștri, îi improșcați cu vrute și nevrute, îi faceți cum vă vine la gură și vă pricepeti tot atît de bine să le descoperiți cusururile, pe cît de dibaci sînteți în a sublinia meritele prietenilor. Această folosire a ochelarilor în materie de morală constituie tot secretul conversațiilor noastre și toată arta curtezanului. A nu te sluji de ea, înseamnă a voi să te bați fără arme cu niște oameni îmbrăcați în fier ca niște cavaleri cu platoșe de oțel. În ce mă privește, eu uzez și chiar abuzez de ea. De aceea și sînt respectat, eu și prietenii mei, căci, la urma urmei, sabia mea e tot atît de temut ca și limba mea.

Unul din cei mai zeloși admiratori ai Fedorei, un tînăr a cărui obrăznicie era cunoscută de toată lumea și care-și făcea din ea un mijloc de parvenire, ridică mînușa aruncată cu atîta dispreț de Rastignac. Incepu, vorbind de mine, să-mi laude peste măsură talentele și persoana. Rastignac uitase genul acesta de calomnie. Elogiul lui sardonice înșelă pe contesă, care mă jertfi fără milă. Spre a-și distra prietenii, ea le vorbi despre tainele mele, despre pretențiile și speranțele mele.

— Are viitor, zise Rastignac. Poate că într-o zi va fi în stare să se răzbuie în mod cumplit. Talentele lui îi egalează, dacă nu-i întrec chiar curajul. De

aceea socot că cei care îl atacă au multă îndrăzneală, deoarece el are o memorie bună...

— Și face memorii, adăugă contesa, căreia păru că-i displace tăcerea adîncă ce se lăsase.

— Memorii de contesă falsă, doamnă, replică Rastignac. Pentru a le scrie, trebuie să ai altfel de curaj.

— Cred că are destul curaj, reluă ea. Îmi e credincios.

Îmi venea să sar și să mă arăt deodată în fața lor, ca umbra lui Banquo din *Macbeth* ¹⁶¹. Pierdeam o iubită, dar aveam un prieten! Amorul îmi șopti însă imediat unul din acele paradoxuri lașe și subtile cu care știe să ne aline toate durerile.

„Dacă Fedora mă iubește — îmi spusei — poate că dinadins vorbește așa, ca să-și ascundă iubirea sub o glumă răutăcioasă. De cîte ori nu se întîmplă ca inima să dezmință minciunile gurii!”

În sfîrșit, peste puțin, obraznicul meu rival, rămas singur cu contesa, voi să plece.

— Ei, ce! așa repede? îi zise ea cu un glas plin de alintare, ce mă făcu să tresar. Nu-mi acorzi încă o clipă? Nu mai ai să-mi spui nimic și nu vrei să renunți la una din plăcerile dumitale, pentru mine?

El plecă.

— Ah — rosti ea căscînd — toți sînt la fel de plicticoși!

Apoi, trăgînd cu putere un cordon, zgomotul unei sonerii răsună în apartament. Contesa intră în dormitor fredonînd o arie din *Prin che spunti*. N-o auzise nimeni, niciodată, cîntînd, și mutismul ăsta dădea loc la interpretări bizare. Se zicea că făgăduise primului iubit, vrăjit de talentele ei și gelos de ea și dincolo de mormînt, să nu mai acorde nimănui o fericire pe care el voia să fie singurul care să o fi gustat. Îmi încordai toate fibrele sufletului ca să-i sorb melodia. Din notă în notă, vocea se ridică. Fedora căpătă aripi, parcă, bogățiile glasului ei se desfășurară din plin și melodia luă un accent dumnezeiesc. Glasul contesei avea o limpezime vie, un ton potrivit, ceva armonios și vibrant, care pătrundea, tulbura și mîngîia sufletul. De obicei, cîntecele

sînt totdeauna îndrăgostite. Aceea care cînta așa trebuia că știe să și iubească. Frumusețea acestei voci îmi păru, dar, un mister mai mult, la o femeie și așa atît de misterioasă. O vedeam așa cum te vîd pe tine, părea că se ascultă ea însăși și că simte o plăcere deosebită, ca o desfătare de dragoste. Se opri în fața căminului, încheind motivul principal al aceluia *rondo*; dar cînd tăcu, fizionomia i se schimbă deodată, trăsăturile i se descompuseră și chipul arăta istovire. Își scosese masca; actrița își sfîrșise rolul. Totuși, veștejirea aceea, pe care efortul artistic sau oboseala serii o imprimase frumuseții ei, nu era lipsită de farmec.

„Iat-o așa cum este!“ îmi zisei.

Își puse un picior pe bara de bronz a galeriei de la sobă, ca și cum ar fi vrut să se încălzească, își trase mînușile, își desprinse brățărilor și își scoase pe deasupra capului un lanț de aur la capătul căruia era atîrnată cutiuța de parfumuri, încrustată cu pietre prețioase. Simțeam o plăcere nespusă privindu-i mișcările înzestrate cu drăgălășenia pisicilor ce se spală la soare. Se privi în oglindă și zise cu glas tare, necăjită parcă:

— Astă-seară n-am fost frumoasă... tenul mi se ofilește cu o repeziciune îngrozitoare... Ar trebui poate să mă culc mai devreme, să renunț la viața asta de petreceri... Ei, dar ce, Justine își bate joc de mine?

Sună din nou. Camerista veni în fugă. Unde își avea camera? Nu știu. Venise pe o scară dosnică. Eram curios s-o cercetez. Imaginația mea de poet dăduse de multe ori vina pe servitoarea asta invizibilă, o fată oacheșă, bine făcută.

— Doamna a sunat?

— De două ori, răspunse Fedora. Incepi oare să surzești?

— Pregăteam laptele de migdale pentru doamna.

Justine îngenunchie, desfăcu șireturile pantofilor, își descălță stăpîna, care, întinsă alene pe un fotoliu cu arcuri, lingă foc, căsca, scărpinîndu-se în cap. Toate mișcările îi erau foarte firești și nici un simp-

tom nu-mi dezvălui nici suferințele tainice, nici pasiunile pe care i le bănuisem.

— Georges e îndrăgostit, zise ea. Am să-l dau afară. N-a tras perdelele astă-seară. Unde-i e gîndul ?

La observația asta, îmi sări inima din loc. Noroc însă că nu mai fu vorba de perdele.

— Viața e așa de goală ! reluă contesa. Ei, ia seama să nu mă zgîrii, ca ieri. Uite, vezi — spuse ea arătîndu-i un genunchi mic, mătăsos — am și acum urmele ghearelor tale.

Își virî picioarele goale în papucii de catifea căptușiți cu puf, apoi își desprinsе rochia, în timp ce Justine luă un pieptenc ca să-i așeze părul.

— Ar trebui să vă măritați, doamnă, să faceți copii...

— Copii ! atît mi-ar mai lipsi ca să mă dea gata ! protestă ea. Un soț ! Dar unde-i bărbatul căruia m-aș putea... ? Eram pieptănată bine astă-seară ?

— Nu tocmai bine.

— Ești o proastă.

— Nimic nu vă vine mai rău decît cînd vă încrețiți prea tare părul, continuă Justine. Buclele mari, netede, vă prînd mai bine.

— Adevărat ?

— Credeți-mă, doamnă, părul încrețit nu le vine bine decît blondelor.

— Să mă mărit ? Nu, nu ! Căsătoria e o negustorie pentru care nu sînt făcută eu.

Ingrozitoare scenă pentru un îndrăgostit ! O femeie atît de singuratică, fără rude, fără prieteni, neîncrăzătoare în dragoste, ca de altfel nici un alt simțămînt ; și — oricît de slaba ar fi în ea nevoia aceia de a-și deschide inima, firească oricărei făpturi omenești — să nu și-o satisfacă decît stînd de vorbă cu camerista ei, spunînd fraze goale sau nimicuri !... Mă cuprinsе mila. Justine îi descheie corsajul. Cînd ultimul văl căzu de pe ea o privii cu toată atenția. Avea un piept de fecioară care mă ameți ; prin cămașă, la lumina lumînărilor, corpul ei alb și trandafiriu strălucea ca o statuie de argint scînteind sub învelișul de mătase. Nu, nici un cusur n-o putea face

să se teamă de privirile furișe ale amorului. Ah, un corp frumos va învinge totdeauna hotărârile cele mai agresive. Stăpîna se așază în fața focului, tăcută și gînditoare, în timp ce camerista aprindea lampa de alabastru atîrnată la capătul patului. Justine aduse o încălzitoare pentru pat, pregăti așternutul, își ajută stăpîna să se culce; apoi, după un răstimp destul de lung, hărăzit diferitelor servicii mărunte ce trădau adîncă venerație a Fedorei pentru sine însăși, fata plecă. Contesa se răsuci de cîteva ori în pat, era agitată, ofta; de pe buze i se desprindea un șuierat ușor, pe care abia îl auzeam și care vădea o anumită nervozitate. Întinse mîna spre masă, luă o fiolă, vărsă în lapte, înainte de a-l bea, patru sau cinci picături dintr-o licoare neagră; în fine, după cîteva suspine adînci, exclamă:

— Ah, doamne!

Exclamația aceasta și mai ales accentul cu care o rosti îmi zdrobiră inima. Avui impresia că nu se mai mișcă. Mă cuprinse teama; dar în curînd auzii respirația egală și adîncă a unei persoane adormite; dădui la o parte mătasea foșnitoare a perdelelor, îmi părăsii ascunzișul și mă așezai la picioarele patului ei, privind-o cu un simțămînt de nedescris. Era răpitoare, așa cum dormea. Avea un braț adus peste cap, ca un copil; chipul ei, liniștit și frumos, învăluit de dantele, exprima o suavitate ce mă înflăcăra. Încrezîndu-mă prea mult în virtuțile mele, scăpasem din vedere supliciul de a fi atît de aproape și atît de departe de ea! Am fost nevoit să îndur toate chinurile pe care mi le pregătisem singur. „Ah, doamne!” frîntura asta dintr-o cugetare necunoscută, singura cu care aveam să mă aleg, îmi schimbase dintr-o dată părerile asupra Fedorei. Exclamația aceasta, neînsemnată sau prea încărcată de conținut, fără nîez sau plină de sens, putea fi interpretată deopotrivă ca un semn de fericire sau de suferință, ca o durere trupească sau ca o mîhnire. Să fi fost oare un blestem, sau o rugăciune? o amintire, sau o speranță? un regret, sau o teamă? În oftatul acela era o viață întreagă, o viață de sărăcie sau de bogăție; în el se

putea ascunde chiar și o crimă! Enigma ascunsă în această frumoasă arătare de femeie renăștea. Fedora putea fi explicată în atât de multe chipuri, încît devenea inexplicabilă. Intonațiile răsuflării ce-i șuiera printre dinți, aci slabă, aci mai tare, gravă sau ușoară, formau un fel de limbaj căruia îi atribuiau tot atîtea gînduri și simțăminte. Visam împreună cu ea, speram să-i pătrund tainele strecurîndu-mă în somnul ei, pluteam între mii de supoziții și între mii de hotărîri, potrivnice. Văzîndu-i chipul frumos atît de liniștit și nevinovat, îmi fu peste putință să cred că femeia asta nu avea inimă. Mă decisei să fac încă o încercare. Să-i povestesc viața, dragostea, sacrificiile mele, sperînd că voi izbuti astfel să-i trezesc mila și să-i smulg o lacrimă, ei, care nu plîngea niciodată.

Îmi legasem toate nădejdlile de această ultimă încercare, cînd zvonurile străzii îmi vestiră sosirea zorilor. La un moment dat mi-o închipuisem pe Fedora deșteptîndu-se în brațele mele. Puteam să mă așez încetișor lîngă ea, să mă strecur în pat și să o îmbrățîșez. Gîndul ăsta mă chinui atît de crud, că, voind să-l înlătur, fugii în salon, fără să țin seama că făceam zgomot; din fericire, ajunsei lîngă o ușă dosnică ce dădea spre o scară mică. Așa cum și bănuiam, cheia se afla în broască: trăsei ușa cu putere, ieșii cu toată îndrăzneala în curte și, fără să cercetez dacă eram sau nu văzut de cineva, din trei salturi fui în stradă.

După două zile, un autor trebuia să citească o comedie, la contesă; mă dusei și eu, cu intenția de a rămîne cel din urmă spre a-i cere un lucru destul de ciudat; voiam s-o rog să-mi acorde seara de a doua zi, consacîndu-mi-o în întregime și închizînd ușa pentru oricare altul. Cînd mă văzui singur cu ea, curajul mă părăsi. Fiecare bătaie a pendulei mă îngrozea. Mai era un sfert de ceas pînă la miezul nopții.

„Dacă nu-i vorbesc — îmi spusei — îmi voi zdrobi capul de colțul sobei.“

Îmi acordai un răgaz de trei minute; cele trei minute trecură, nu-mi zdrobii capul de marmură, dar inima mi se îngreue ca un burete muiat în apă.

— Ești foarte amabil, îmi spuse ea.

— Ală, doamnă — răspunsei — dacă m-ați putea înțelege.

— Dar ce ai? continuă ea. Ești galben la față.

— Șovăiesc să vă cer o favoare.

Ea mă încurajă printr-un gest și îi cerui întâlnirea.

— Bucuroasă, zise ea. Dar de ce nu mi-ai vorbi chiar acum?

— Ca să nu vă înșel cîtuși de puțin, mă simt dator să vă arăt cît de mare este făgăduiala ce mi-o faceți: vreau să petrec o seară lîngă dumneavoastră, ca un frate lîngă o soră. Fiți fără teamă, vă cunosc repulsiile; m-ați putut cunoaște îndestul ca să fiți sigură că nu vă voi cere nimic ce ar putea să vă displacă; de altminteri, îndrăzneții nu procedează așa. Mi-ați dat dovadă de prietenie, sinteți bună, plină de îngăduință. Ei bine, aflați că mîine trebuie să-mi iau rămas bun de la dumneavoastră. Nu, nu vă retrageți făgăduiala! strigai, văzînd-o că vrea să vorbească.

Și dispăruî.

În luna mai ce a trecut, pe la ceasurile opt seara, mă găseam singur cu Fedora, în salonașul ei golă. Nu tremuram de loc, eram sigur că voi fi fericit. Iubita mea trebuia să-mi aparțină, sau dacă nu, mă aruncam în brațele morții. Hotărisem soarta nemernicei mele iubiri. Un bărbat e cu adevărat tare numai atunci cînd își mărturisește slăbiciunea. Imbrăcată într-o rochie de cașmir albastru, contesa era întinsă pe un divan, cu o pernă sub picioare. O tichie orientală, acoperămint de cap pe care pictorii îl atribuie primilor evrei, adăuga seducțiilor ei un farmec și mai ciudat. Pe figură i se întipărise o vrajă fugară, ce părea să demonstreze că noi sîntem în orice moment alte ființe, cu totul unice, fără nici o asemănare cu *noi* cei din viitor, sau cu *noi* cei

din trecut. N-o mai văzusem niciodată atât de încântătoare.

— Știi — îmi zise ea rîzînd — că mi-ai ațîlat curiozitatea ?

— N-o voi înșela, răspunsei cu răceală, așezîndu-mă alături de ea și apucîndu-i o mîină pe care ea și-o lăsă într-a mea. Aveți o voce foarte frumoasă !

— Dar nu m-ai auzit niciodată cîntînd, exclamă ea cu un gest de surpriză.

— Vă voi dovedi contrariul atunci cînd va fi nevoie. Să fie oare cîntecul dumneavoastră minunat o taină în plus ? Fiți pe pace, n-am de gînd să o dezleg.

Stăturăm cam vreun ceas vorbind ca doi prieteni. Dacă aveam tonul, purtările și gesturile unui bărbat căruia Fedora nu trebuie să-i refuze nimic, aveam însă și întregul respect al îndrăgostitului. Purtîndu-mă astfel, obținui hatîrul de a-i săruta mîina : ea își scoase mînușa cu o mișcare grațioasă și în momentul acela eram atât de voluptuos legănat în iluzia în care încercam să cred, că tot sufletul mi se topi și se revărsă în sărutarea aceea. Fedora se lăsă lingușită, alintată, cu o neînchipuită uitare de sine. Dar să nu mă învinovățești de nerozie : dacă aș fi vrut să fac un pas mai mult peste această dezmiardare frățească, aș fi simțit ghearele pisicii. Rămăserăm vreo zece minute cufundați într-o tăcere adîncă. O admiram, împrumutîndu-i farmece pe care ea știa să și le însușească, prefăcîndu-se. În clipa aceea era a mea, numai a mea... Posedam această făptură seducătoare, așa cum îmi era îngăduit să o posed : cu gîndul ; o înfășuram în dorințele mele, o țineam în brațe, o strîngeam, imaginația mea o cucerii. Contesa fu învinsă de puterea unei fascinații magnetice. De aceea mi-a părut totdeauna rău că nu am avut-o atunci în întregime pe această femeie ; dar în momentul acela nu voiam trupul ei, ci doream un suflet, o viață, acea fericire ideală și desăvîrșită, care formează un vis prea frumos ca să putem crede multă vreme în el.

— Doamnă — îi spusei în cele din urmă, simțind că ultimul ceas al beției mele sosise — ascultați-mă. Vă iubesc, știți asta, v-am spus-o de mii de ori, ar fi trebuit să mă pricepeți. Dar nevoind să vă cuceresc iubirea nici prin grații de îngîmfat, nici prin lingușiri sau stăruinți de neghiob, n-am fost înțeles. Ah, câte suferințe n-am îndurat pentru dumneavoastră, de care dumneavoastră nu sînteți totuși vinovată! Peste cîteva clipe, însă, mă veți judeca singură. Există două feluri de sărăcie, doamnă. Aceea care umblă în zdrențe pe străzi; fără să se rușineze și care, fără să știe, îl imită pe Diogene, hrănindu-se cu puțin, reducînd viața la cea mai simplă expresie a ei; mai fericită decît bogăția poate, în orice caz nepăsătoare, pentru ea lumea începe acolo unde cei tari nici nu vor să se uite. Apoi e sărăcia luxului, o sărăcie spaniolă, care ascunde un cerșetor sub un titlu; trufașă, înzorzonată, această sărăcie, gătită în vestă albă și cu mănuși galbene, are trăsuri și pierde o avere din pricină că-i lipsește o centimă. Una e sărăcia poporului; cealaltă, a escrocilor, a regilor și a oamenilor de talent. Eu nu-s nici om din popor, nici rege, nici escroc; poate că n-am nici talent: sînt o excepție. Numele meu îmi poruncește mai curînd să mor decît să cerșesc... Fiți pe pace, doamnă, astăzi sînt bogat, nu-mi lipsește nimic din tot ceea ce-mi trebuie, i-am spus văzînd că figura sa ia acea expresie rece care se întipărește în trăsăturile noastre atunci cînd sîntem atacați de niscaiva cerșetoare din lumea bună. Vă amintiți ziua cînd ați vrut să vă duceți la teatrul Gymnase fără mine, crezînd că n-o să fiu acolo?

Ea făcu un semn afirmativ din cap.

— Îmi cheltuisem ultimul ban ca să viu să vă văd. Vă amintiți plimbarea pe care am făcut-o împreună la Jardin des Plantes? Trăsura m-a costat atunci toată averea mea.

Îi povestii sacrificiile, îi descriei viața mea, nu așa cum ți-o povestesc ție acum, în beția vinului, ci în nobila beție a inimii. Pasiunea se revărsa în cuvinte înflăcărâte, în modulații de simțire uitate după aceea

și pe care nici arta, nici amintirea nu le-ar mai putea reproduce. Nu era povestirea lipsită de căldură a unei iubiri disprețuite; dimpotrivă, iubirea mea, în-sufletită de puterea și frumusețea năzuințelor ei, îmi inspira cuvinte ce cuprindeau o viață întreagă în repetarea strigătelor unui suflet sfîșiat. Accentul meu era acela al ultimelor rugăciuni făcute de un muribund pe cîmpul de bătălie. Ea începu să plîngă. Mă oprii. Dumnezeuule! lacrimile ei erau rodul acelei emoții false cumpărate cu cinci franci la poarta unui teatru: avusesem succesul unui actor bun.

— Dacă aș fi știut... zise ea.

— Nu continuați, strigai eu. Vă iubesc încă destul de mult în momentul acesta, ca să văucid...

Ea voi să apuce cordonul soneriei. Izbucni în rîs.

— Nu chemați, adăugai. Vă voi lăsa să vă sfîrșiți viața în liniște. Ar însemna să înțeleg greșit ura, ucigîndu-vă! Nu vă temeți de nici o violență: am stat o noapte întreagă lîngă patul dumneavoastră, fără să...

— Domnule... făcu ea roșind.

Dar, după acest prim gest schițat în numele pu-doarei cu care e, desigur, înzestrată orice femeie, chiar și cea mai insensibilă, îmi aruncă o privire plină de dispreț și-mi spuse:

— Trebuie să-ți fi fost destul de frig!

— Credeți, doamnă, că frumusețea dumneavoastră îmi e așa de scumpă? îi răspunsei ghicind sentimentele ce-o stăpîneau. Chipul dumneavoastră e pentru mine făgăduința unui suflet mai frumos ca frumusețea dumneavoastră. Ah, doamnă, bărbații care nu văd în femeie decît femeia își pot cumpăra în fiecare seară cîte o odaliscă domnă de haremurii, devenind fericiți fără mare cheltuială. Eu însă am fost mai pretențios, am vrut să trăiesc inimă lîngă inimă alături de dumneavoastră, alături de dumneavoastră, care n-aveți inimă. Acum știu bine asta. Dacă ar fi să fiți a unui bărbat, l-aș asasina... Dar nu, l-ați iubi, și moartea lui v-ar îndurera poate... Cît sufăr! exclamai eu.

— Dacă această promisiune te poate consola — zise ea pe un ton vesel — te asigur că nu voi fi a nimănui...

— Ei bine! reluai eu, întrerupînd-o, dumneavoastră îl batjocoriți chiar și pe Dumnezeu și veți fi pedepsită! Într-o zi, culcată pe un divan, neputînd suferi nici zgomotul, nici lumina, condamnată să trăiți într-un fel de mormînt, veți îndura chinuri nemaipomenite. Cînd veți căuta pricina acestor dureri lente și răzbunătoare, vă veți aminti atunci de nenorocirile pe care le-ați presărat din plin în calea dumneavoastră. Semănînd peste tot blesteme, veți culege în schimb ură. Sîntem propriii noștri judecători, călăii unei justiții ce domnește aici pe pămînt și plutește deasupra justiției omenești, dar e mai prejos de aceea a lui Dumnezeu.

— A — făcu ea rîzînd — prin urmare sînt o criminală fiindcă nu te iubesc? Dar e vina mea? Nu, nu te iubesc; ești bărbat, asta e de ajuns. Mă simt fericită singură, de ce mi-aș schimba viața — egoistă, dacă vrei — luîndu-mi pe cap un stăpîn cu loane? Căsătoria e o taină în virtutea căreia noi nu ne comunicăm decît necazurile. De altminteri, copiii mă plictisesc. Nu te-am prevenit în mod cinstit asupra firii mele? De ce nu te-ai mulțumit cu prietenia mea? Aș vrea să pot răscumpăra suferințele pe care ți le-am pricinuit nedîndu-mi seama cît de socotiți erau bănuții dumitale; acum înțeleg întînderea sacrificiilor făcute, dar numai o iubire ți-ar putea răsplăti devotamentul, atențiile, iar eu te iubesc atît de puțin, încît scena de față mă dezgustă pur și simplu.

— Simt cît sînt de ridicul, iertați-mă, îi spusei cu blîndețe, neputîndu-mi stăpîni lacrimile. Vă iubesc atît de mult — continuai — că ascult cu încîntare crudele vorbe ce le roștiți. Ah, aș vrea să-mi pot pecetlui dragostea cu tot sîngele din mine!

— Toți bărbații ne declamă, mai bine sau mai rău, aceste fraze clasice, replică ea, continuînd să rîdă. Dar se pare că e foarte greu să mori la picioarele noastre, căci ar însemna să întîlnesc asemenea

morți la tot pasul... E miezul nopții, dă-mi voie să mă culc.

— Și peste două ceasuri veți exclama: „Ah, doamne!” îi spusei.

— Ca alaltăieri! Da, zise ea, mă gîndeam la agentul meu de schimb, uitasem să-i spun să-mi schimbe rentele de *cinci* în *trei*, și peste zi cele de *trei* scăzuseră.

O contemplam cu ochii scînteind de furie. Ah, abia atunci am înțeles că uneori o crimă trebuie să fie un poem întreg. Obişnuită desigur cu declarațiile cele mai pălimate, ea și dăduse uitării lacrimile și cuvintele mele.

— V-ați căsătorit cu un pair al Franței? o întrebai cu răceală.

— Poate, dacă ar fi duce.

Îmi luai pălăria, o salutai.

— Dați-mi voie să vă însoțesc pînă la ușa apartamentului, zise ea punînd o ironie sfradelitoare în gest, în ținuta capului și în ton.

— Doamnă...

— Domnule?

— N-o să vă mai văd.

— Nădăjduiesc, răspunse ea înclinînd capul cu o expresie plină de impertinență.

— Vreți, deci, să fiți ducasă? reluai, însuflețit de un fel de nebunie pe care gestul ei mi-o aprinse în inimă. Vă plac atît de mult titlurile și onoruriile? Ei bine, lăsați-vă numai iubită de mine, porunciți condeiului meu să nu vorbească, vocii mele să nu răsune decît pentru dumneavoastră, fiți principiul tainic al vieții mele, fiți steaua mea! Pe urmă să nu mă acceptați de soț decît ca ministru, ca pair al Franței, ca duce... Mă voi face tot ceea ce veți dori să fiu!

— Nu ți-ai pierdut timpul degeaba ca avocat — spuse ea zimbînd — pledoariile dumitale au căldură!

— Tu ai prezentul — izbucni atunci — iar eu viitorul! Eu nu pierd decît o femeie, tu pierzi un nume, o familie. Timpul e plin de răzburarea mea: ție îți va aduce urîșenia și o moarte solitară; mie gloria!

— Mulțumesc de perorație! zise ea reținându-și un căscat și arătînd prin atitudinea ei dorința de a nu mă mai vedea.

Cuvintele acestea mă făcură să tac. Îi aruncai toată ura din mine într-o privire, și fugii. Trebuia sau s-o uit pe Fedora, să mă vindec de nebunia mea, să-mi reiau singurătatea studioasă, sau să mor. Îmi impusei dar o muncă fără preget, voiam să-mi termin lucrările începute. Timp de cincisprezece zile nu ieșii din mansarda mea și-mi petrecui toate nopțile în studii lîncede. Cu toată hărnicia și inspirațiile desperării mele, lucram greu și cu opintiri. Muza mă părăsise. Nu puteam să alung fantoma superbă și batjocoritoare a Fedorei. În fiecare gînd al meu mocnea un alt gînd bolnăvicios, nu știu ce dorință, cumplită ca o remușcare. Eram la fel ca pustnicii din Thebaida. Fără să trăiesc în rugăciuni ca ei, trăiam ca ei într-un pustiu, zdrobindu-mi sufletul în loc să zdrobesc stînci. La nevoie chiar mi-aș fi strîns șalele cu un briu căptușit cu ace, pentru a învinge durerea morală printr-o durere fizică.

Intr-o seară, Pauline intră în camera mea.

— Ai să mori aici — îmi spuse ea cu o voce rugătoare — ar trebui să mai ieși, să te duci să-ți vezi prietenii...

— Ah, Pauline, prezicerea dumitale a fost adevărată. Fedora mă ucide, vreau să mor. Nu mai pot îndura viața.

— Dar ce, n-a mai rămas decît o femeie pe lumea asta? zise ea surîzînd. De ce încarci cu suferințe nesfîrșite o viață atît de scurtă?

Mă uitai la Pauline cu uimire. Ea mă lăsă singur. Nu băgasem de seamă că s-a retras, îi auzisem glasul fără să înțeleg sensul vorbelor ei. Curînd după aceea fui nevoit să duc manuscrisul memoriilor antreprenorului meu literar. Absorbit de pasiunea mea, nu știam cum de am putut să trăiesc atîta vreme fără bani, știam doar că cei patru sute cincizeci de franci ce mi se cuveneau îmi ajungeau ca să-mi plătesc datoriile, mă dusei dar să-mi iau banii și mă întîlnii cu Rastignac, care mă găsi schimbat, slăbr.

— Din ce spital ieși ? mă luă el.

— Femeia aceea mă ucide, replicai eu. Nu pot nici s-o detest, nici s-o uit.

— Ar fi mai bine s-o omori, poate că atunci ai uita-o, zise el rîzînd.

— M-am gîndit și la asta, răspunsei. Dar, dacă uneori îmi răcoresc sufletul cu ideea unei crime — viol sau asasinat, sau amîndouă împreună — nu mă simt în stare s-o comit în realitate. Contesa e un monstru admirabil care ar cere iertare, și nu oricine poate să fie Othello ¹⁶² !

— E la fel ca toate femeile pe care nu le putem avea, spuse Rastignac întrerupîndu-mă.

— Sînt nebun ! exclamai. Simt nebunia mugindu-mi uneori în creier. Gîndurile îmi sînt ca niște fantome, joacă pe dinaintea mea fără să le pot prinde. Mai bine mort, decît așa viață ! De aceea caut cu tot dinadinsul mijlocul cel mai bun de a pune capăt acestei lupte. Nu e vorba de Fedora cea vie, de Fedora din cartierul Saint-Honoré, ci de Fedora mea, de aceea care e aici ! spusei lovindu-mă cu palma peste frunte. Ce-ai zice de niște opium, bunăoară ?

— Aida de ! chinuri groaznice, răspunse Rastignac.

— Asfixia ?

— Vulgar.

— Sena ?

— Năvoadele și morga sînt prea murdare.

— Un glonț ?

— Și dacă dai greș ? Rămîi desfigurat ! Ascultă — adăugă el — ca toți tinerii, am reflectat și eu asupra sinuciderii. La treizeci de ani, care dintre noi nu s-a omorît cel puțin de două sau de trei ori ? Am găsit că nimic nu e mai preferabil decît să sfîrșești viața în plăceri. Aruncă-te în desfrîu, și atunci, ori tu, ori pasiunea ta, veți pieri. Desfrînarea, dragul meu, e regina tuturor sinuciderilor. Nu aduce ea apoplexia fulgerătoare ? Și apoplexia e un glonte care nu dă greș niciodată. Orgiile ne oferă din belșug toate plăcerile fizice ; ele sînt ca un opium luat picătură cu picătură. Silindu-ne să bem cu înverșunare, desfrîul înzestrează vinul cu sfidări mortale. Butoiul de pelin al ducelui

de Clarence¹⁶³ are, oricum, un gust mai plăcut decît nămolul Senei! Cînd cădem cu noblete sub masă, oare nu-i asta o mică asfixie periodică? Iar dacă ne culege vardistul și ne întinde pe patul rece al secției, nu gustăm oare plăcerile morgii, atît numai că nu avem burțile balonate, umflate, albastre sau verzi, dar avînd în schimb conștiința stării în care ne aflăm? A — continuă el — sinuciderea asta lentă nu-i o moarte de băcan falit, te asigur. Negustorii au pîngărit prestigiul rîului, ei se aruncă în apă spre a-și înduioșa creditorii. În locui tău, aș căuta să mor cu eleganță. Dacă vrei să creezi un nou fel de moarte din lupta contra vieții, sînt gata să te urmez și eu. Și mie mi s-a urît de viață, și eu sînt decepționat. Alsaciana ce mi-a fost propusă ca nevastă are șase degete la piciorul stîng, și nu pot să trăiesc cu o temeie care are șase degete! Asta s-ar afla și aș ajunge de rîsul lumii. Pe deasupra, n-are decît optsprezece mii de franci zestre; averea îi scade, în timp ce degetele îi sporesc. La dracu!... Ducînd o viață desperată, vom avea poate norocul să dăm de fericire!

Rastignac mă seduse. Planul lui făcea să licărească ispite prea mari, aprindea prea multe speranțe, în sfîrșit, avea un colorit prea poetic ca să nu-i placă unui poet.

— Dar bani? îi spusei.

— N-ai patru sute cincizeci de franci?

— Da, dar sînt dator croitorului, gazdei...

— Îți plătești croitorul? N-ai să ajungi niciodată nimic, nici măcar ministru.

— Și ce-am putea face cu douăzeci de poli?

— Să-î punem la joc.

Mă înfiorai.

— Aha — reluă el, băgînd de seamă rezerva mea — ești dispus să te arunci în ceea ce eu numesc „sistemul prin desfriu“, dar ți-e teamă de masa verde!

— Ascultă — îi răspunsei — am făgăduit tatălui meu că nu voi călca niciodată într-o casă de joc. Nu numai că această făgăduială e sfîntă pentru mine, dar mă cuprinde un dezgust de neînvins de cite ori trec prin fața unui tripou. Ia acești o sută de taleri și

du-te singur. În timp ce tu vei risca averea noastră, eu mă reped să-mi pun afacerile în ordine, apoi mă voi întoarce să te aştept acasă la tine.

Iată, scumpul meu, cum mă pierdui. E de ajuns pentru un tânăr să întâlnească o femeie care nu-l iubeşte, sau una care-l iubeşte prea mult, pentru ca întreaga-i viaţă să fie dată peste cap. Fericirea ne înghite forţele, aşa cum nenorocirea ne seacă virtuţile. Întors la hotelul Saint-Quentin, contemplai îndelung mansarda în care dusesem viaţa castă a unui savant, o viaţă ce-ar fi fost poale onorabilă, lungă, şi pe care n-ar fi trebuit s-o părăsesc pentru viaţa pasionată ce mă ţira într-o prăpastie. Pauline mă surprinse într-o atitudine melancolică.

— Ei bine, ce ai ? mă întrebă ea.

Mă ridicai nepăsător şi numărai banii ce-i datoram mamei sale, adăugind chiria pentru şase luni. Ea mă privi cu un fel de groază.

— Te părăsesc, scumpa mea Pauline.

— Am bănuît ! murmură ea.

— Ascultă, copila mea, nu renunţ de a mă întoarce aici. Păstrează-mi chilia asta timp de o jumătate de an. Dacă nu mă întorc pînă la 15 noiembrie, vei fi moşteniloarea mea. Manuscrisul acesta pecetluit — îi spusei arătîndu-i un pachet de hîrtii — este copia mării mele lucrări asupra *Voinţei* : îl vei depune la Biblioteca regelui. Cît despre tot ceea ce las aici, vei face cum vei voi.

Ea îmi aruncă nişte priviri ce-mi sfîşiau inima. Pauline sta în faţa mea, ca o conştiinţă întruchipată.

— Şi nu voi mai lua lecţii ? zise ea, arătîndu-mi pianul.

Nu răspunsei nimic.

— Ai să-mi scrii ?

— Adio, Pauline.

O trăsei încet spre mine şi o sărulai frăţeşte, o sărutare de bătrîn, pe fruntea ei plină de dragoste, imaculată ca fulgii de zăpadă ce n-au atins încă pămîntul. Ea se smulse şi fugi. N-am vrut s-o văd pe doamna Gaudin. Am pus cheia la locul ei obişnuit

și am plecat. Cînd dădeam să ies din strada Cluny, auzii în urma mea un pas ușor de femeie.

— Ți-am brodat punga asta, ai s-o refuzi și pe ea ? îmi spuse Pauline.

La lumina felinarului mi se păru că zăresc o lacrimă în ochii Paulinei, și suspinai. Stăpîniți poate amîndoi de același gînd, ne despărțirăm cu graba unor oameni care ar fugi de ciumă.

Viața de destrăbălare în brațele căreia mă aruncam îmi și apăru în față, exprimată într-un chip ciudat de odaia unde așteptam cu o nobilă nepăsare întoarcerea lui Rastignac. Pe cămin se înălța o pendulă deasupra căreia o Veneră, aplicată peste carapacea unei broaște țestoase, ținea în brațele ei o țigară de foi consumată doar pe jumătate. În jur se aflau mobile elegante, daruri de dragoste. Niște cio-rapi purtați stăteau întinși pe un divan voluptuos. Confortabilul fotoliu cu arcuri în care mă tolănisem era plin de cicatrice ca un soldat bătrîn ; oferea privirilor niște brațe jerpelite și arăta pe spetează rapănul format din pomada și untdelemnul lăsate de chiciile tuturor prietenilor. Belșugul și sărăcia se împerecheau naiv pe pat, pe pereți, pretutindeni. Ai fi zis, palatele Neapolelui înconjurate de lazaroni¹⁶⁴. Era o cameră de jucălor sau de tînăr stricat, cu luxul lui specific, trăind din senzații și fără a se sinchisi de dezordine. Altminteri, tabloul acesta nu era lipsit de poezie. Viața dăinuia aici cu toate strălucirile și zdrențele ei surprinzătoare, spontană, așa cum și e, de fapt, dar reală, fantastică, aidoma unui han răscolit de un hoțoman care a furat de acolo tot ce i-a plăcut. Un Byron din care lipseau cîteva file servise la încălzitul vetrei acestui tînăr care riscă o mie de franci la joc, dar n-are o bucată de lemn pentru foc, care se plimbă în cabrioletă, fără să aibă o cămașă ca lumea. A doua zi, o contesă, o actriță sau écarté-ul¹⁶⁵ îi aduceau o garderobă de rege. Ici, lumînarea era înfiptă în teaca unui amnar fosforic ; colo, zăcea un portret de femeie despuiat de rama sa de aur. Cum ar putea oare un tînăr, cu o fire lacomă de senzații, să renunțe la atracțiile unei

vieți atît de bogată în contraste, și care-i oferă plăcerile războiului în timp de pace? Aproape ațipisem cînd, cu o lovitură de picior, Rastignac dădu ușa de perete și strigă:

— Victorie! Vom putea muri după plac...

Îmi arată pălăria plină de aur, o puse pe masă și amîndoi țopăirăm în jurul ei ca doi canibali care s-ar pregăti să devoreze o pradă, urlînd, bufnind, sărind, dîndu-ne ghionți în stare să ucidă și un rinocer, și închinînd osanale imaginii tuturor plăcerilor din lume cuprinse pentru noi în pălăria aceea.

— Douăzeci și șapte de mii de franci, repetă Rastignac, adăugînd cîteva bilete de bancă la grămada de aur. Aîtora, bănetul ăsta le-ar ajunge să trăiască, nouă ne va ajunge oare ca să murim? O, da, vom închide ochii într-o baie de aur... Ura!

Și ne puserăm iar pe țopăit. Împărțirăm ca niște moștenitori, monedă cu monedă, începînd cu napoleonii dubli, trecînd de la monedele mari la cele mici și, măsurîndu-ne bucuria, îngînarăm multă vreme: „Una ție!... Una mie!...”

— Astă-seară nu vom mai dormi, zise Rastignac. Joseph, adu punciul!

Și aruncă un pumn de aur credinciosului său servitor, spunîndu-i:

— Iată partea ta! Îngroapă-te cu ei dacă poți.

A doua zi mi-am cumpărat mobile de la Lesage, am închiriat apartamentul unde m-ai cunoscut, în strada Taitbout, și am angajat pe cel mai bun tapițer să mi-l aranjeze. Am avut mulți cai. M-am aruncat într-un vîrtej de plăceri goale și reale totodată. Am jucat, cîștigînd și pierzînd, rînd pe rînd, sume enorme, dar numai la baluri, la prieteni, niciodată în casele de joc, față de care păstram același sfînt dispreț de la început. Pe nesimțite, îmi făcui prieteni. Le cîștigasem încrederea datorită micilor certuri, sau acelei ușurințe încrezătoare cu care ne dăm în vileag tainele, înjosindu-ne împreună; dar poate că ne legăm mai degrabă unii de alții prin viciile noastre. Am încercat și cîteva compoziții literare ce mi-au adus laude. Maeștrii literaturii de

succes, nevăzind în mine un rival de temut, mă slăveau, desigur mai puțin pentru meritul meu personal, cît pentru a lovi în acela al confrăților. Devenii un „viveur”¹⁶⁶, ca să mă servesc de o expresie pitorească consacrată de limbajul orgiilor voastre. Îmi puneam ambiția în joc, atît ca să mă omor repede, cît și ca să-i strivesc cu verva și puterea mea pe cei mai veseli camarazi. Eram totdeauna vioi, elegant. Treceam drept un om cu duh. Nimic nu trăda în mine acea existență îngrozitoare, care face dintr-un om o simplă pîlnie, un aparat de digerat, sau un cal de lux. Curînd, desfrîul îmi apăru în toată maiestatea ororii lui ! și îl înțelesai pe deplin !

De bună seamă, oamenii cumînți și așezați, care etichetează sticle pentru moștenitorii lor, nu pot nici pe departe să conceapă, fie teoria acestei existențe adînci, fie starea ei normală ; poți oare să viți poezia în capul provincialilor pentru care opiumul și ceaiul, atît de darnice în desfătări, nu sînt decît două medicamente ? Chiar la Paris, în această capitală a cugelării, nu se întilnesc oare ațiția desfrînați numai pe jumătate ? Neputînd suporta excesul plăcerii, ei pleacă obosiți după prima orgie, asemeni acelor cumînți burghezi care, după ce au ascultat o nouă operă de Rossini, sfîrșesc prin a aîfursi muzica. Ei renunță la o astfel de viață, ca un om cumpătat care nu vrea să mai mănince brînzoaice de Ruffec¹⁶⁷ fiindcă cea dintîi i-a produs o indigestie. Nici vorbă, desfrîul este o artă, ca și poezia, și are nevoie de suflete tari. Pentru a-i deprinde tainele, pentru a-i gusta frumusețile, omul trebuie să se consacre oarecum unor studii temeinice. Ca toate științele, și el este la început respingător, spinos. Piedici imense stau în calea plăcerilor mari ale omului, nu a desfătărilor lui mărunte, ci a sistemelor care îi transformă în obișnuință senzațiile cele mai rare, le concentrează, i le fecundează, creînd o viață dramatică în viața lui și imprumutîndu-i o uriașă, o fulgerătoare cheituiră a forțelor.

Războiul, puterea politică, artele, sînt corupțiuni tot atît de depărtate de înțelegerea omenească, tot

alăt de adânci, ca și desfrîul, și la toate e greu de ajuns. Dar, o dată ce omul a pornit la asaltul acestor mari mistere, nu trece el oare într-o altă lume? Generalii, miniștrii și artiștii sînt îndeobște cu toții mînați spre desfrîu din nevoia de a-și răcori în distracții violente o existență cu totul deosebită de viața comună. La drept vorbind, războiul este desfrîul singelui, după cum politica este cel al intereselor. Toate excesele sînt surori. Aceste monstruoziități sociale sînt înzestrate cu puterea abisurilor, ele ne atrag cu tărie, așa cum Sfînta Elena îl chema pe Napoleon ¹⁶⁸, ne dau amețeli, ne fascinează, și dorim să le vedem străfundurile, fără să știm pentru ce. Poate că în aceste genuri este ascunsă însăși ideea nemărginirii, sau poate că ele cuprind cîntecul ce mărește mînguire pentru om; nu-și pune el oare atunci totul în joc? Pentru cîteva clipe menite să contrasteze cu paradisul ceasurilor de studiu, cu bucuria creației, artistul obosit are nevoie, asemeni unui dumnezeu, de odihna de duminică, sau, asemeni unui diavol, de plăcerile iadului, ca să opună truda simțurilor, trudei impulsurilor lui interioare. Lordul Byron nu și-ar fi putut găsi tihna, în flecărelile unui baston ce-l încîntă pe un rentier oarecare; poet, el voia Grecia, ca să se măsoare cu Mahmud. În război omul nu devine oare un inger ucigător, un fel de căiaș, însă de proporții uriașe? Nu e nevoie oare de încîntări extraordinare pentru a ne face să acceptăm acele dureri cumplite, dușmane ale plămîndului nostru înveliș, care înconjoară pasiunile ca o cingătoare de spini? Dacă e zguduit de tuse și suferă un fel de agonie din pricina abuzului de tutun, fumătorul n-a participat, în schimb, într-o lume de vis, la desfășurarea unor serbări minunate? Fără să-și îngăduie măcar răgazul de a-și șterge picioarele înfundate în sînge pînă la glezne, Europa n-a reînceput un război înainte de a-l fi terminat bine pe celălalt? Omul privit ca masă n-are și el bețiile lui, după cum natura își are accesele ei de dragoste? Pentru omul luat ca individ, pentru orice Mirabeau care veștează într-un regim pașnic și nu așteaptă

decît izbucnirea furtunilor, desfrîul cuprinde totul, el e o continuă îmbrăţişare a întregii vieţi, sau, mai exact, un duel cu o putere necunoscută, cu un monstru: la început monstrul înspăimîntă, trebuie să-l apuci de coarne şi asta cere eforturi istovitoare de nedescris. Natura te-a inzestrat cu un stomac strîmt sau leneş; tu îl domesticeşti, îl lărgesci, îl înveţi să suporte vinul, îmblinzeşti beţia, îţi petreci nopţile în nesomn, îţi însuşeşti, în sfîrşit, temperamentul unui colonel de cuirasieri, zămisliindu-te a doua oară, ca spre a-l sfida pe Dumnezeu! După ce omul s-a metamorfozat astfel, după ce a ajuns soldat bătrîn, neofitul şi-a deprins sufletul cu artileria şi picioarele cu marşul, fără a aparţine încă monstrului, dar fără a şti nici care dintre ei e slăpînul celuilalt, se aruncă unul asupra altuia, luptîndu-se cu înverşunare spre a se răpune reciproc, într-o zonă unde totul este minunal, unde toate durerile sufletului amorfesc şi unde nu retrăiesc decît fantome de idei. Din acea clipă, lupta asta îngrozitoare a devenit ceva necesar. Aidoma acelor personaje fabuloase care, după cum spun legendele, şi-au vîndut sufletul diavolului, ca să dobîndească puterea de a face rău, desfrînatul îşi amanelează moartea în schimbul tuturor plăcerilor vieţii îmbelşugate şi rodnice! În loc de a se scurge molcom între două maluri monotone, sau în fundul unei tejghele ori al unui birou, viaţa spumegă şi goneşte atunci ca un torent.

În fine, desfrîul este fără îndoială pentru trup, ceea ce sînt voluptăţile mistice pentru suflet. Beţia te cufundă în visuri ale căror fantasmagorii sînt tot atît de curioase ca şi ale extazului. Îţi procură ceasuri fermecătoare ca toanele unei fete mari, conversaţii foarte plăcute cu prietenii, cugelări în care este zugrăvită o viaţă întreagă, bucurii sincere şi fără ascunzişuri, călătorii fără oboseală, poeme desfăşurate în cîteva fraze. Brutala satisfacţie a animalului, înăuntrul căruia ştiinţa a pătruns ca să caute un suflet, e urmată de toropeli încîntătoare după care tînjesc oamenii sătui de inteligenţa lor. Aceştia nu simt oare, cu toţii, nevoia unei descărcări totale, şi des-

frîul nu e oare un fel de bir pe care geniul trebuie să-l plătească Răului? Uită-te la toți oamenii mari: natura îi face sau desfrînați, sau piperniciți. Batjocoritoare sau geloasă, o putere le viciază sufletul sau trupul spre a zădărnici strădaniile talentelor lor. În ceasurile beției, lucrurile și oamenii îți defilează prin fața ochilor înveșmîntați în propriile tale haine sufletești. Rege al creațiunii, o poți transforma după plac. În cursul acestui nesfîrșit delir, viața îți toarnă în vine, cu voia și plăcerea ta, plumbul ei topit. Într-o zi, apariții cu totul monstrului; atunci te trezești, cum m-am trezit eu, în ghearele desperării; sfîrșeala ți s-a așezat la căpătii.

De ești un soldat bătrîn, oftica te doboară; de ești diplomat, un anevrism îți prinde moartea de inimă doar cu un fir de ață; mie, o boală de plămîni îmi va spune poate: „Haide!“ cum i-a spus cîndva lui Rafael din Urbino, răpus de abuzul de dragoste.

Iată cum s-a desfășurat existența mea! Intram sau prea devreme sau prea lîrziu în viața de societate; desigur, forța mea ar fi devenit periculoasă dacă n-aș fi potolit-o în felul acesta; lumea n-a scăpat oare de Alexandru prin cupa lui Hercule, la sfîrșitul unei orgii? Oricum, anumite destine, care pînă la urmă nu pot fi decît înșelate, au nevoie de cer sau de infern, de desfrîu sau de azilul de pe muntele Saint-Bernard. Adineauri n-am avut curaj să fac morală acestor două făpturi, zise el arătînd spre Euphrasie și Aquilina. Ele sînt povestea mea personificată, o imagine a groaznicei mele vieți. Nu putea fi deci vorba de a le scuza; dimpotrivă, ele îmi apăreau ca niște judecători.

În cursul acestui poem viu, în toiul acestei boli amețitoare, avui însă două crize bogate în dureri ucigătoare. Mai întîi, cîteva zile după ce mă aruncasem, ca Sardanapal¹⁶⁹, pe rugul meu, o întîlnii pe Fedora sub peristilul teatrului „Des Bouffons“. Ne așteptam fiecare trăsura.

— A, te văd așadar tot în viață!

Aceasta era expresia prin care i s-ar fi putut traduce zîmbetul, precum și cuvintele răutăcioase și vi-

clene pe care i le spunea curtezanului ei, povestindu-i fără îndoială istoria mea și judecându-mi dragostea ca pe o dragoste de rînd. Se felicită de falsa-i istețime spirituală. Ah, eram gata să mor pentru ea, o adoram încă, o vedeam în toate excesele și bețiile mele, mă închipuiam cu ea ori de cîte ori mă aflam în patul femeilor ușoare — pentru ca acum să mă simt ținta batjocurii ei ! De ce nu-mi puteam sfîșia pieptul ca să-mi smulg iubirea de acolo și să i-o arunc la picioare ! În al doilea rînd, ajunsei repede la fundul comorii ; noroc că trei ani de privațiuni mă înzestraseră cu cea mai robustă sănătate, și în ziua cînd mă trezii fără nici un ban, mă simții foarte bine. Ca să mor mai departe, semnai polițe cu scadența apropiată, și ziua plății sosi. Crude emoții, ce sfîrtecă fără milă inimile tinere ! Încă nu eram făcut să îmbătrînesc ; sufletul îmi era mereu tînăr, mereu verde și viu. Prima datorie îmi trezi din amorțire toate virtuțile, care se apropiară cu pași domoli și se prezentară în fața mea, mîhnite. Căzui la învoială cu ele, așa cum ne înțelegem cu acele mătuși bătrîne care încep prin a ne dojeni și sfîrșesc prin a ne dărui lacrimi și bani.

Mai severă, imaginația îmi arăta numele meu călătorind din oraș în oraș, prin piețele Europei. „Numele nostru sîntem noi înșine“, a spus Eusèbe Salverte¹⁷⁰. După multe vagabondări, aveam să mă întorc iarăși, ca umbra unui german¹⁷¹, în locuința mea din care nu ieșisem decît ca să mă trezesc în chip năprasnic pe mine însumi. Pe oamenii de bancă, aceste adevărate remușcări comerciale, cînd îi vedeam altădată pe străzile Parisului îmbrăcați în cenușiu, purtînd livreaua stăpînilor lor, cu cite o placă de argint la piept, îi priveam cu indiferență ; acum însă îi uram din capul locului. Oare nu unul din ei avea să vie într-o dimineață să-mi ceară socoteală pentru cele unsprezece polițe pe care îmi pusesem semnătura ? Semnătura mea valora trei mii de franci, atît cît nu valoram eu însumi ! Portăreii, cu mutrele lor nepăsătoare în fața tuturor deznădejdlor, în fața morții chiar, se iveau înaintea mea ca niște călăi

ce-i spun osînditului: „Iată, sună ceasurile trei și jumătate“. Ajutorii lor aveau dreptul să pună stăpînire pe mine, să-mi scrie numele pe o bucată de hîrtie, să-l terfelească, să-și bată joc de el. DATORAM! A datora înseamnă așadar a nu-ți mai aparține? Înseamnă că alți oameni au dreptul să-mi ceară socoteală de viața mea? Să mă întrebe de ce mănînc budincă de carne? De ce beau băuturi reci? De ce dorm, de ce mă plimb, de ce gîndesc și mă distrez, fără să-mi plătesc datoriile? În mijlocul unei poezii, în văpaia unei idei sau la prînz, înconjurat de prieteni, de veselie, de glume gingașe, mă pot pomeni oricînd cu un domn în haină cafenie, cu o pălărie roasă în mîină, intrînd la mine. Domnul acesta e o datorie de-a mea, o poliță, un spectru care-mi strică tot cheful, mă silește să mă scol de la masă și să mă duc să-i vorbesc; el îmi răpește veselia, iubita, tot, pînă și patul pe care dorm. Remușcarea e mai îngăduitoare, ea nu ne aruncă nici în stradă, nici la Sainte-Pélagie. Ea nu ne înfundă în cloaca scîrboasă a viciului; ne azvîrle doar pe eșafod, unde gîdele ne înnobilează, deoarece în momentul execuției toată lumea crede în nevinovăția noastră, pe cînd societatea nu recunoaște nici o virtute desfrînatului fără bani.

Sînt apoi acele datorii ce umblă în două labe, îmbrăcate în postav verde, purtînd ochelari albaștri sau umbrele multicolore, acele datorii în carne și oase cu care ne pomenim nas în nas la colțul străzii tocmai cînd ni-e lumea mai dragă, oamenii aceia care, mai presus de orice, au îngrozitorul drept de a spune: „Domnul de Valentin mi-e dator și nu-mi plătește. Îl am la mîină. Să poștească numai să nu se poarte cum trebuie!“

Sîntem obligați să ne salutăm creditorii, și încă să-i salutăm grațios. „Cînd îmi plătești?“ ne întreabă ei. Și iată-ne siliți să mințim, să ne rugăm de altcineva pentru bani, să ne ploconim înaintea unui imbecil cocoțat pe sacul lui de aur, să-i suportăm privirea rece de lipitoare, mai odioasă decît o palmă primită peste obraz, să-i suferim morala drămuită cu cîntarul și prostia fără margini. O datorie în-

seamnă o operă de imaginație pe care ei n-au de unde s-o înțelegea. Un datornic e tîrît, ba adesea e robit, de mari avînturi sufletești, pe cînd nimic măreț nu subjugă, nimic generos nu călăuzește pe cei care trăiesc în bani și nu cunosc decît banii. Totdeauna mi-a fost silă de bani.

Dar o poliță se poate metamorfoza și într-un bătrîn împovărat de o familie grea, și plin de virtuți. S-ar putea să fiu dator unui om ce seamănă leit cu un portret de Greunze ¹⁷², unui paralytic înconjurat de o droaie de copii, văduvei unui soldat, și să-mi întindă cu toții mîini rugătoare. Teribili creditori cu care trebuie să plîngem laolaltă și cărora, chiar după ce le-am plătit, le datorăm încă ajutorul nostru!

În ajunul scadenței, mă culcasem cu liniștea silită a celor pe care-i fură somnul înaintea execuției, sau înaintea unui duel, lăsîndu-se legănați de o nădejde înșelătoare. Dar cînd mă trezii și privii totul la rece, cînd îmi simții sufletul încarcerat în portofelul unui bancher, așternut sub niște coloane, înscris cu cerneală roșie, datoriile țîșniră din toate părțile în jurul meu ca lăcustele: ele se aflau în pendulă, pe fotolii, sau lipite de mobilele de care mă foloseam cu mai multă plăcere. Devenite prada scorpilor de la Châtelet ¹⁷³, aceste blinde sclave fără grai aveau să fie ridicate deci de vătășei și zvîrlite fără milă în stradă. Ah, eu însumi aveam să fiu scos la mezat! Soneria apartamentului îmi răsuna în inimă, mă lovea acolo unde ar trebui să fie loviți regii, la cap. Era un adevărat martiriu, fără să am măcar cerul drept răsplată. Da, pentru un om cu sufletul larg, o datorie este un iad, dar un iad cu portărei și cu samsari. O datorie neplătită e o josnicie, un început de hoție și, mai rău decît atît, o minciună: ea urzește crime, tot ea înalță scîndurile pentru eșafod!

Polițele mele fură protestate. Peste trei zile, le-am plătit. Și iată cum: un speculator veni la mine și-mi propuse să-i vînd insula pe care o aveam în Loara, unde se afla mormîntul mamei. Am primit. În timp ce iscăleam contractul la notarul cumpărătorului

meu, în fundul biroului său întunecos, simții că mă cuprinde o răcoare asemănătoare aceleia dintr-un beci. Mă înfiorai, recunoscînd același frig umed ce mă cuprinsese pe marginea gropii unde odihnește tatăl meu. Luai întîmplarea asta drept o prevestire funestă. Mi se păru că aud vocea mamei și că îi văd umbra ; nu știu ce putere făcea să-mi răsune vag în ureche propriul meu nume, în mijlocul unui dangăt de clopote ! Prețul insulei îmi lăsă, după achitarea tuturor datoriilor, două mii de franci. Firește, aș fi putut reveni la pașnica viață de studiu, m-aș fi putut întoarce în mansarda mea, după ce trecusem prin toate vîltoarele vieții, aș fi putut reveni aici cu capul plin de observații importante și bucurîndu-mă chiar de un anumit renume. Dar Fedora nu-și lăsase prada din gheare. Se întîmpla adesea că ne pomenim față în față. Făceam în așa fel încît să-i ajungă mereu la urechi numele meu, rostit de curtezanii ei, care se arătau uimiți de deșteptăciunea mea, de caii, de succesele, de echipajele mele. Ea rămînea rece și nesimțitoare la toate, chiar și la oribila frază : „Se omoară pentru dumneata !“ rostită de Rastignac. Mobilizasem o lume întreagă ca să mă răzbun, dar fericit tot nu eram ! Răscolind astfel viața pînă în cele mai ticăloase străfunduri ale ei, simțeam tot mai mult satisfacțiile unei iubiri împărtășite, a cărei fantomă o urmăream de-a lungul destrăbălărilor și în mijlocul orgiilor.

Din nenorocire însă, eram înșelat în socotelile mele ; pentru binefaceri eram pedepsit cu nerecunoștință, greșelile mi-erău răsplătite cu mii de plăceri. Sinistră filozofie, dar adevărată pentru un desfrînat ! În plus, Fedora mă molipsise cu lepra vanității ei. Cercetîndu-mi sufletul, îl găsii cangrenat, putred. Demonul îmi pusese pecetea lui pe frunte. Din clipa aceea îmi era cu neputință să mă lipsesc de tresăririle continue ale unei vieți primejduită în orice clipă, sau de nesuferitele rafinamente ale bogăției. Milionar chiar, aș fi jucat mereu, aș fi mîncat, aș fi gonit înainte. Nu mai voiam să rămîn singur cu mine însumi. Aveam nevoie de curtezane, de prie-

toni falsi, de vin, de mîncăruri bune ca să mă amestesc. Verigile ce-l leagă pe un om de familie, în mine fuseseră rupte pentru toldeauna. Osîndit la plăceri, trebuia să-mi împlinesc destinul de sinucigaș.

În ultimele zile de bogăție, făcui în fiecare seară excese neînchipuite; dar în fiecare dimineață moartea mă arunca din nou în brațele vieții. Asemenea unui beneficiar de rentă viageră, aș fi putut trece liniștit printr-un pîrjol. În cele din urmă mă trezii singur cu o piesă de douăzeci de franci, și atunci îmi adusei aminte de norocul lui Raștignac...

— Lasă, lasă! exclamă apoi Raphaël, amintindu-și deodată de talismanul lui, pe care-l scoase din buzunar.

Fie că, obosit de luptele acestei lungi zile, nu mai avea puterea să-și cîrmuiască mintea prin valurile de vin și de lichior; fie că, exasperat de imaginea vieții sale, se îmbătase pe nesimțite de torentul vorbelor lui, Raphaël se aprinse, se înflăcăra cu totul, ca un om cu desăvîrșire lipsit de judecată.

— Ducă-se dracului moartea! strigă el învîrtind pielea de sagri în mîină. Acum vreau să trăiesc! Sînt bogat, dispun de toate puterile. Nimic nu mi se va mai putea împotrivi. Cine nu e bun, atunci cînd poate să facă tot ceea ce vrea? Lasă, lasă! Am vrut să am un venit de două sute de mii de livre, îl voi avea. Salutați-mă voi, porcilor, ce vă tolăniți pe covoarele astea ca pe niște băligar! Sînteți ai mei — haial de-așa proprietate! Sînt bogat, pot să vă cumpăr pe toți, chiar și pe deputatul acela care sforăie acolo. Haideți, canalii din înalta societate, binecuvînțați-mă! Sînt papă!

În momentul acela, exclamațiile lui Raphaël, pînă atunci acoperite de basul neîntrerupt al sforăiturilor, fură pe neașteptate auzite. Cea mai mare parte dintre somnoroși se treziră, țipînd, îl văzură pe vorbăreț clătînîndu-se pe picioare și blestemară gălăgioasa lui beție printr-un concert de înjurături.

— Liniște! strigă Raphaël. Cîinilor, la coteț! Eștile, am mii de comori, o să-ți dau numai țigări de Havana.

— Te aud, răspunse poetul. *Fedora sau moartea!* Zi-i înainte. Afurisita aia de Fedora te-a înșelat. Toate femeile sînt fiicele Evei. Povestea ta nu-i cîtuși de puțin dramatică.

— A, dormeai, prefăcutule?

— Nu... Fedora sau moartea! Aici ai rămas.

— Trezește-te, urlă Raphaël către Émile lovindu-l cu pielea de sagri atît de tare, încît ai fi zis că vrea să scoată scînteii din ea.

— Mii de trăsnete! zise Émile sărind în picioare și apucîndu-l pe Raphaël de mijloc. Prietene, nu uita că ești cu femei de moravuri ușoare.

— Sînt milionar.

— Dacă nu ești milionar, beat însă ești, asta-i sigur.

— Beat de putere. Pot să te omor!... Tăcere, eu sînt Nerone ¹⁷⁴! Sînt Nabucodonosor ¹⁷⁵!

— Ei, Raphaël, sîntem în prezența unor persoane din lumea de jos, ar trebui să taci, din demnitate.

— Viața mi-a fost o prea lungă tăcere. Acum vreau să mă răzbun pe lumea întreagă. N-am să mă distrez risipind niște bani murdari, ci am să imit, am să rezum epoca mea consumînd vieți omenești, și inteligențe, și suflete. Iată un lux care nu e meschin, nu-i așa? — belșugul ciumei! Mă voi lupta cu frigurile galbene, verzi, albastre, cu armatele, cu eșafoadele. Pot s-o am și pe Fedora... Dar nu, pe Fedora n-o vreau, ea e boala mea, eu am să mor de Fedora! Pe Fedora vreau s-o uit!

— Dacă mai țipi așa te duc în sufragerie.

— Vezi pielea asta? E testamentul lui Solomon. Acum, Solomon, regizorul ăsta caraghios, e al meu! Stăpînesc Arabia, chiar și Petreea ¹⁷⁶. Întregul univers e al meu. Și tu ești al meu, dacă vreau. Da, dacă vreau, ia seama! Pot cumpăra toată dugheana asta a ta de jurnalist; iar tu ai să fii valetul meu. Imi vei face cuplete, îmi vei pune hîrtille în regulă. Valet! *valet* înseamnă: „E sănătos, fiindcă nu se gîndește la nimic“.

După asemenea vorbe, Émile îl duse pe Raphaël în sufragerie.

— Ei bine! de. dragul meu — îi spuse el — sînt valetul tău. Iar tu ai să fii redactorul-șef al unui jurnal, dar taci, te rog, fii cuminte, din considerație pentru mine! Mă iubești?

— Dacă te iubesc! O să ai țigări de Havana cu pielea asta. Nu uita pielea, amice, pielea suverană! E un leac minunat, pot să vindec și bătăturile cu ea. Ai bătături? Ți le scot la iuțea!

— Niciodată nu te-am văzut atît de stupid...

— Stupid, zici? Nu. Pielea asta se strînge cînd am o dorință... ah! ce ironie. Brahmanul — e un brahman în ea! — brahmanul, care va să zică, era un mucalit, fiindcă, vezi tu, dorințele trebuie să înlîndă...

— Bine, bine, așa-i!

— Îți spun că...

— Da, e adevărat, sînt de acord cu tine. Dorința întin...

— Eu îți spun, pielea!

— Așa-i.

Nu mă crezi. Te cunosc, amice, minți ca un rege proaspăt urcat pe tron.

— Cum, vrei să iau în serios aiurările tale de bețiv?

— Fac rămășag cu tine, pot să-ți dovedesc. Să luăm măsura...

— Vai de mine, n-are nici gînd să se culce! exclamă Émile cînd văzu că Raphaël se apucă să scoțoească prin sufragerie.

Valentin, înzestrat cu o sprinteneală de maimuță, datorită acelei ciudate lucidități ale cărei manifestări contrastează uneori la bețivi cu viziunile tulburi ale beției, găsi pînă la urmă un șervet și o călimară, repetînd într-una:

— Să luăm măsura! Să luăm măsura!

— Ei bine, da — răspunse Émile — să luăm măsura.

Cei doi prieteni întinseră bine șervetul, pe care suprapuseră pielea de sagri. Émile, a cărui mînă părea mai sigură decît a lui Raphaël, trase cu con-

deiul o linie de cerneală pe marginea talismanului, în timp ce prietenul său îi spunea :

— Am dorit un venit de două sute de mii de livre, nu-i așa ? Ei bine, când le voi avea, ai să vezi că pielea s-a făcut mai mică.

— Așa e... Dar acumă culcă-te. Vrei să te așezi pe canapeaua asta ? Ei, stai bine ?

— Da, gazetărașule. Tu ai să mă distrezi, ai să mă aperi de muște. Prietenul de la nevoie are dreptul să fie și prietenul din zile bune. De aceea, am să-ți dau ți... țigări... de... Hav...

— Haide, clocește-ți aurul, milionarule.

— Tu, clocește-ți tu articolele. Bună seara. Hai, spune-i bună seara lui Nabucodonosor !... Iubire ! Să ne aducă de băut ! Franța... glorie și bogă... bogă...

Peste puțin, ambii prieteni își împletiră sforăiturile cu sunetele muzicii din saloane. Concert de prisos ! Lumînările se stinseră una câte una prin câte o plesnitură a discurilor de cristal ale sfeșnicelor. Noaptea înfășură cu lințoliul ei lunga orgie în care povestirea lui Raphaël fusese ca o orgie de vorbe, de fraze fără idei și de idei ce n-au apucat încă să fie exprimate.

A doua zi, pe la amiază, frumoasa Aquilina se sculă, căscînd obosită, cu obrajii brăzdați de dungile taburetului de catifea pictată pe care își odihnisese capul. Euphrasie, trezită din somn de mișcările tovarășei sale, sări deodată în sus scoțînd un strigăt răgușit ; frumoasa ei figură albă, alît de proaspătă în ajun, era acum galbenă și palidă ca a unei femei de stradă cînd se duce la spital. Unul câte unul, oaspeții se răsuceau cu gemete sinistre ; își simțeau brațele și picioarele țepene și mii de oboseli de tot felul îi răspundeau de cum se deșteptau din somn. Un valet veni și deschise obloanele și ferestrele saloanelor. Adunarea se trezi de-a binelea, chemată la viață de razele calde ale soarelui ce se revărsau peste capetele somnoroșilor. Din pricina dormitului, stricîndu-și elegantele edificii ale pieptănăturilor și ștergîndu-și sulimanul, femeile, surprinse de strălucirea zilei, prezentau un spectacol hidos : părul

le atârna fără nici o grație, fizionomiile își schimbaseră expresia, ochii, atît de sclipitori ieri, le erau acum tulburi de istovire! Tenurile spălăcite, care străluceau atît de mult la lumina lămpilor, te îngrozeau; figurile limfatice atît de albe, atît de cațifelate cînd sînt odihnite, deveniseră verzi; gurile, mai înainte roșii și ispititoare, acum învinețite și uscate, purtau rușinoasele stigmatе ale beției. Bărbații își renegau amantele de peste noapte văzîndu-le în halul acesta, decolorate, cadaverice, ca niște flori strivite pe stradă după trecerea unei procesiuni. Dar bărbații aceștia disprețuitori erau și mai respingători. Te-ai fi înfiorat văzînd fețele acelea omenești cu ochii înfundați în orbite și cu cearcăne, ce păreau că nu văd nimic, fețe buhăite de vin, aiurite de un somn chinuit, mai degrabă oșositor decît reconfortant. Fețele acelea scofîlcite, ce trădau poftele fizice lipsite de poezia cu care ni le împodobeste sufletul, aveau în ele ceva feroce și respingător de bestial. Această apariție a viciului fără veșminte și măști, acest schelet al păcatului zdrențuit, rece, gol și golit de sofismele spiritului sau de încîntările luxului, îi înspăimîntă pe vitejii lor atleți, oricît ar fi ei de obișnuiți să se lupte cu desfrîul. Artiști, și curtezane rămaseră cu toții tăcuți, cercetînd cu priviri rătăcite dezordinea din casă, unde totul fusese răsturnat, răvășit de focul patimilor. Deodată răsună un rîs satanic; era Taillefer, care, auzind horcăitul surd al oaspeților săi, încercă să-i salute cu o strîmbătură; chipul lui, asudat și roșu ca sîngele, plutea deasupra acestei scene ca o imagine infernală a crimei fără remușcări. (Vezi *Hanul roșu*.)¹⁷⁷ Tabloul părea desăvîrșit. Era o viață de mocirlă în mijlocul luxului, un oribil amestec de strălucire și de mizerie umană, desfrîul trezit din somn, după ce storsese cu mîinile lui vînjoase toate fructele vieții, pentru a nu lăsa în juru-i decît niște hîrburi ticăloase sau niște minciuni în care nici el însuși nu mai crede. Ai fi zis că ai în față Moartea rînjind în mijlocul unei familii atinse de ciumă: nu mai erau acolo nici parfumuri, nici lumini ametoitoare;

nici veselie, nici dorinți; ci dezgustul cu duhurile lui grețoase și cu filozofia lui dureroasă, și soarele strălucind ca adevărul, și un aer curat ca virtutea, ce contrastau cu o atmosferă înăbușită, încărcată de miasme — miasmele orgiei! Cu toate că erau obișnuite cu viața de viciu, multe din acele tinere fete se gîndeau la deșteptarea lor din somn, de altădată, cînd, neprihănite și curate la suflet, dădeau cu ochii, prin ferestrele țărănești năpădite de curpeni sau de bujori, de o priveliște limpede, fermecată de trilurile vesele ale ciocîrliei, acoperită de rouă și strălucind în sclipirile cețoase ale răsăritului. Altele își aduceau aminte de prînzurile din familie, de masa în jurul căreia copiii și tatăl rîdeau laolaltă, cu nevinovăție, unde totul avea o vrajă de nespus, iar bucatele erau simple ca și inimile. Un artist se gîndea la liniștea din atelierul lui, la statuia castă și la modelul grațios care-l aștepta. Un tînăr, amintindu-și că are un proces de care atîrna soarta unei familii, cugeta la tranzacția importantă ce reclama prezența lui. Savantul își regreta cabinetul unde îl chema o nobilă lucrare. Aproape toți erau nemulțumiți de ei înșiși. În momentul acela, Émile, vioi și îmbujorat ca cel mai drăguț dintre băieții de prăvălie ai unui magazin la modă, apăru rîzînd.

— Sînteți mai sluți ca niște vătășei! strigă el. Astăzi n-o să mai fiți în stare de nimic, ziua e pierdută. Sînt de părere să ne apucăm să dejunăm.

La aceste cuvinte, Taillefer ieși să dea ordine. Femeile se îndreptară alene către oglinzi spre a se aranja după dezordinea de peste noapte. Se sculă toată lumea. Cei mai vicioși îi dăscăleau pe cei mai cumiți. Curtezanele făceau glume pe socoteala acelor care păreau a nu fi în stare să continue acest chef de pomină. În cîteva clipe, fantomele de acolo se însuflețiră, formară grupuri, își puneau întrebări și își zîmbeau. Valeții, îndemînatoci și iuți, traseră repede mobilele la locul lor și puseră fiecare lucru la rostul lui. Un prînz strălucitor fu întins îndată. Oaspeții năvăliră atunci în sala de mîncare. Aici, deși totul purta pecetea neștersă a orgiilor din

ajun, mai dăinuia totuși o urmă de viață și gândire, ca în ultimele spasme ale unui muribund. Aidoma unui alai din marțea grasă¹⁷⁸, saturnala fusese înmormântată de măștile acelea obosite de dansuri, mahmurite de beție și care încercau să arate că is-pita n-are nici o putere asupra lor nevoind să re-cunoască de fapt propria lor moleșală.

În momentul cînd vajnica adunare înconjura masa capitalistului, Cardot, care, în ajun, dispăruse pe neobservate după cină, ca să-și sfîrșească orgia în patul conjugal, își arătă mutra slugarnică, pe care flutura un zîmbet voios. Ai fi zis că mirosise vreo moștenire ce trebuia gustată, împărțită, inventa-riată, parafată, vreo moștenire cu o groază de acte de făcut, cu onorarii grase, și la fel de mustoasă ca și mușchiul fraged în care amfitrionul își împlînta chiar atunci cuțitul.

— O, o, vom prîzi în prezența notarului ! strigă de Cursy.

— Vii tocmai la timp ca să clasezi și să parafezi toate documentele astea, îi spuse bancherul, arătîndu-i oaspeții din jurul mesei.

— De fapt, nu-i nici un testament de făcut ; cît despre contracte de căsătorie, poate ! zise savantul, care pentru prima dată dună un an avusese de-a face cu o femeie.

— O, o !

— A, a !

— O clipă — țipă Cardot, asurzit de un cor de glume proaste — vin aici pentru o afacere serioasă. Aduc șase milioane unuia dintre dumneavoastră. (Tăcere adîncă.) Domnule — zise el, adresîndu-se lui Raphaël, care în momentul acela era ocupat să-și steargă fără ceremonie ochii cu un colț al șervetu-lui — mama dumneavoastră nu era, ca domnișoară, din familia O'Flaharty ?

— Da, răspunse imediat Raphaël ; *Barbe-Marie*.

— Aveți — reluă Cardot — actul dumneavoastră de naștere și acela al doamnei de Valentin ?

— Cred că da.

— Ei bine, domnule, sînteți singurul moștenitor al maiorului O'Flaharty, decedat în august 1828, la Calcutta.

— Un noroc *incaicuttabil* *, strigă atotștiutorul.

— Fiindcă maiorul lăsase prin testament mai multe sume pentru cîteva stabilimente publice, guvernul francez a cerut Companiei Indiilor să-i transmită această moștenire, continuă notarul. În momentul de față ea e transformată în bani gheață și se poate încasa. De cincisprezece zile căutăm fără succes pe urmașii legali ai domnișoarei Barbe-Marie O'Flaharty, cînd ieri, la masă...

În aceeași clipă Raphaël se ridică pe neașteptate cu gestul brusc al unui om care e lovit de ceva. Se produse un fel de aclamație tăcută; primul simțămînt al oaspeților fu dictat de o invidie surdă, toți ochii se întoarseră spre el ca tot atîtea flăcări. Apoi, un murmur asemănător aceluia al unei săli pline care se întărește, o larmă ca de revoluție se iscă ușor, se întee, și fiecare salută, prin cîte o scurtă cuvîntare, imensa avere anunțată de notar. Recăpătîndu-și luciditatea prin această bruscă supunere a soartei, Raphaël întinse la repezeală pe masă șervetul cu care măsurase mai înainte pielea de sagri. Apoi, fără să asculte nimic din cele ce se spuneau în jurul lui, întinse talismanul deasupra și nu-și putu stăpîni un fior de groază văzînd că între linia trasă pe pînză și marginea pielii se făcuse o dungă albă.

— Ei bine, ce mai vrea! exclamă Taillefer. A căpătat atîta avere fără nici o bătaie de cap!

— Ține-l, nu-l lăsa! strigă Bixiou către Émile. Să nu moară de bucurie.

O gălbeneală înspăimîntătoare se așternu pe figura veștejită a moștenitorului, trăsăturile i se contractară, pomeții obrazilor i se albiră, adînciturile i se întunecară, căpătă o mască lividă, rămase cu privirile pironite în gol. Vedea **MOARTEA**. Banchetul

* Joc de cuvinte, incalculabila moștenire provenindu-i de la Calcutta (n. r.).

acesta strălucitor, înconjurat de curtezane ofilite, de chipuri sătule, această agonie a desfătărilor era o imagine vie a propriei sale vieți. Raphaël se uită de trei ori la talismanul care se lăfăia între nemiloasele linii trase pe șervet; încerca să se îndoiască, dar o presimțire cât se poate de limpede îi spulbera neîncrederea. Stăpînea lumea, putea să facă orice, dar nu mai voia nimic. Ca unui călător în mijlocul deșertului, apa de băut i se împuținase și trebuia să-și măsoare viața după numărul înghițiturilor. Vedea cum fiecare dorință îi scurtează zilele și începea să creadă în pielea de sagri, se simțea parcă bolnav, se întreba :

„Nu-s cumva atins la plămîni? Mama n-a murit oare de o boală de piept?“

— A, a, Raphaël, acumă știu că ai să te distrezi! Mie ce-ai să-mi dai? spunea Aquilina.

— Să bem pentru moartea unchiului, maiorul O'Flaharty! Asta da, om.

— O să ajungă pair al Franței.

— Vax! Ce mai înseamnă un pair al Franței după revoluția din iulie! zise atotștiutorul.

— O să aibă o lojă la „Bouffons“?

— Sper că o să ne blagoslovească pe toți cu cîte ceva! spuse Bixiou.

— Un om ca el știe să facă lucrurile în mare, zise Émile.

Uralele acestei vesele adunări răsunau în urechile lui Valentin, fără ca el să poată pricepe înțelesul vreunui cuvînt. Se gîndea, nici el nu știa de unde pîna unde, la traiul fără variație și fără dorinți al unui țaran din Bretania, împovărat de copii, muncindu-și ogorul, mîncînd hrișcă, bînd cidru de-a dreptul dintr-un urcior, crezînd în Fecioară și în rege, împărtășindu-se la Paști, jucînd la horă duminica, pe o pajiște verde și ascultînd predica popii fără s-o înțeleagă. Spectacolul ce i se înfățișa în acel moment înaintea ochilor, tapetele aurite, curtezanele, ospățul, luxul de acolo îl sugrumau parcă și-l făceau să tușească.

— Dorești niște sparanghel? îl întrebă banquierul.

— Nu *doresc* nimic! îi răspunse Raphaël cu o voce tunătoare.

— Bravo! replică Taillefer. Dumneata știi că înțelegi averea, ea e un certificat de obrăznicie. Ești de-al nostru! Domnilor, să bem pentru atotputernicia aurului. Domnul de Valentin, devenit de șase ori milionar, a ajuns la putere. E rege, poate orice, e mai presus de orice, ca toți bogații. Pentru el de acum încolo, formula „*Francezii sînt egali în fața legii*” nu e decît o minciună înscrisă în fruntea constituției. Nu el va asculta de legi, ci legile vor asculta de el. Pentru milionari nu există eșafoduri și nici călăi!

— Intr-adevăr — replică Raphaël la rîndul lui — își sînt ei înșiși călăi!

— Încă o prejudecată! urlă bancherul.

— Să bem! zise Raphaël, băgînd talismanul în buzunar.

— Stai, ce faci? sări Émile, apucîndu-l de mîină. Domnilor — adăugă el adresîndu-se adunării, destul de nedumerită de purtarea lui Raphaël — aflați că prietenul nostru de Valentin — ce spun eu? — *domnul marchiz de Valentin*, deține secretul îmbogățirii. Dorințele lui se împlinesc chiar în clipa cînd le formulează. Afară doar dacă nu vrea să treacă în fața noastră drept un lacheu, drept un om fără inimă, el are să ne îmbogățească pe toți.

— Ascultă, dragul meu Raphaël, eu vreau un șirag de perle, exclamă Euphrasie.

— Dacă e recunoscător, mie îmi va dărui două trăsuri și niște cai frumoși și iuți! zise Aquilina.

— Pentru mine vreau să dorești un venit de o sută de mii de livre!

— Eu vreau cașmiruri!

— Mie plătește-mi datoriile pe care le am!

— Lovește-l cu o apoplexie pe unchiul meu, slăbănogul ăla înalt!

— Raphaël, mă mulțumesc cu un venit de zece mii de livre!

— Astea zic și eu donațiuni! rosti notarul.

— Ar trebui să mă vindece de bună!

— Fă să scadă rentele! strigă bancherul.

Toate frazele astea izbucniră ca jerbele exploziei de la sfîrșitul unui foc de artificii. Dar cine ar putea să spună că dorințele acestea însetate nu erau luate mai mult în serios decît în glumă?

— Scumpe prietene — zise Émile, cu un accent grav — eu mă mulțumesc cu un venit de două sute de mii de livre. Dă-mi-l din toată inima, haide!

— Émile — spuse Raphaël — dar tu nu știi care-i prețul?

— Frumoasă scuză! strigă poetul. Nu se cuvine oare să ne jertfim pentru prietenii noștri?

— Imi vine aproape să vă doresc moartea la toți, răspunse Valentin, aruncînd o privire sumbră și în-crunțată asupra oaspeților.

— Muribunzii sînt teribi de cruzi, glăsui Émile, rîzînd. Iată-te bogat, adăugă el, de data asta cu un aer serios; ei bine, nu-ți dau nici două luni, ca să te faci fioros de egoist. Ai și devenit stupid, nu vrei să mai știi de glumă. Nu-ți mai lipsește decît să crezi în pielea aceea de sagri...

Raphaël, care începea să se înspăimînte de ironiile acelei adunări, rămase tăcut, bău fără măsură și se îmbătă, voind să uite o clipă de puterea lui blestemată.

III

AGONIA

În primele zile ale lunii decembrie, cu toate că ploua tare, un bătrîn septuagenar mergea pe strada Varenne, ridicînd nasul la poarta fiecărei clădiri și căutînd adresa domnului marchiz Raphaël de Valentin, cu naivitatea unui copil și cu aerul absorbit al filozofilor. Pecetea unei aprige mîhniri luptînd cu un caracter despotîc răbufnea pe chipul lui uscat ca un pergament răsucit în foc și încadrat de un păr în neorînduială lung și cărunț. Dacă vreun pictor ar fi întîlnit personajul acesta ciudat, slab și osos, îmbrăcat în negru, fără îndoială că, de îndată ce s-ar fi întors la atelier, l-ar fi reprodus în albumul său, înscriind dedesubtul portretului: *Poet clasic în căutarea unei rime*. După ce verifică numărul ce-i fusese indicat, această reîncarnare leită a lui Rollin¹⁷⁹ bătu ușor la poarta unui palat măreț.

— Domnul Raphaël e acasă? se adresă moșneagul unui portar în livrea.

— Domnul marchiz nu primește pe nimeni, răspunse valetul, înghițînd un dumaticat enorm pe care-l muiase într-o ceașcă mare de cafea.

— Îi văd trăsura colo, răspunse bătrînelul, arătînd spre un echipaj strălucitor tras sub cupola de lemn în formă de cort, care apăra de ploaie treptele peronului. O să iasă, am să-l aștept.

— Hei, tăticule, s-ar putea să stai aici pînă miine dimineață, reluă portarul. Trăsura e totdeauna trasă acoloa, pregătită pentru domnul. Dar, rogu-te, pleacă; e destul să las numai o dată pe cineva străin să intre în casă fără să am ordin, și mi s-a dus simbria de șase sute de franci!

În momentul acela, un bătrîn înalt, al cărui costum semăna în totul cu al unui ușier ministerial, ieși din vestibul și coborî iute cîteva trepte, uitîndu-se îndeaproape la moșneagul încremenit.

— Poftim, uite-l pe domnul Jonathas, zise portarul; vorbește cu el.

Cei doi bătrîni, atrași unul spre altul de o simpatie sau de o curiozitate reciprocă, se întîlniră în mijlocul vastei curți de onoare, la cotitura unei alei presărată cu fire de iarbă crescute printre pietrele pavajului. O tăcere încremenită înconjura întreaga clădire. Văzîndu-l pe Jonathas, ai fi dorit să pătrunzi taina ce plutea pe chipul său, taină despre care stăteau mărturie pînă și cele mai mici lucruri din casa aceea posomorită. Cea dintîi grijă a lui Raphaël, după ce primise imensa moștenire a unchiului său, fusese să afle unde trăia bătrînul servitor devotat, pe dragostea căruia putea să se bizuie. Jonathas izbucni în lacrimi de bucurie revăzînd pe tînărul său stăpîn, de care crezuse că se despărțise pentru totdeauna, dar nimic nu-i egală fericirea cînd marchizul îi încredință înaltele sarcini de intendent. Bătrînul Jonathas deveni o putere intermediară plasată între Raphaël și restul lumii. Mînuitor suprem al averii stăpînului său, executînd orbește gînduri pe care nu le cunoștea, el era ca un al șaselea simț prin care tresăririle vieții puteau să ajungă la Raphaël.

— Domnule, aș dori să vorbesc cu domnul Raphaël, se adresă moșneagul către Jonathas, urcînd

cîteva trepte ale peronului spre a se adăposti de ploaie.

— Să vorbiți cu domnul marchiz?... exclamă intendentul. Abia îmi adresează cîte un cuvînt mie, care sînt al doilea tată al său.

— Dar și eu îi sînt ca un al doilea tată, rosti moșneagul. Dacă soția dumatăle l-a alăptat odinioară, apoi eu i-am dat să sugă la sînul muzelor. E sugaciul meu, copilul meu, *carus alumnus*! ¹⁸⁰ Eu i-am șlefuit creierul, i-am transformat inteligența, i-am dezvoltat geniul, și, îndrăznesc s-o spun, spre onoarea și gloria mea. Nu-i el unul din bărbații cei mai de seamă ai epocii noastre? L-am avut sub ochii mei într-a șasea, într-a treia și la retorică ¹⁸¹. Sînt profesorul său.

— A, domnul este domnul Porriquet?

— Întocmai. Dar domnul?

— Sst! Sst! făcu Jonathas către doi rîndași, ale căror glasuri tulburau tăcerea de pustnicie în care era învăluită casa.

— Dar, domnule — reluă profesorul — nu cumva domnul marchiz e cumva bolnav?

— Domnule dragă — răspunse Jonathas — numai Dumnezeu știe ce-i cu stăpînul meu. Uită-te și dumneata, nu există în tot Parisul o casă ca a noastră. Mă auzi? măcar una la fel. Pe legea mea, nu. Domnul marchiz a cumpărat palatul ăsta, care era mai înainte al unui duce și pair. A cheltuit trei sute de mii de franci ca să-l mobilizeze. Îți dai seama, trei sute de mii de franci e o sumă! În schimb fiecare odaie din casa noastră e o adevărată minune. „Bun — mi-am zis eu văzînd atîta măreție — e ca la răposatul bunicu-său: tînărul marchiz o să primească tot orașul, ba chiar și curtea!“ Ți-ai găsit! Dumnealui n-a vrut să vadă pe nimeni. Duce o viață ciudată, domnule Porriquet, o viață al cărei tipic nu suferă *nici o abatere*, mă auzi? Domnul se scoală în toate zilele la aceeași oră. Numai eu — eu singur, pricepi? — am voie să intru în camera lui. Deschid ușa la ora șapte, atît vara cît și iarna. Asta e o lege. Cînd intru, îi spun: „Domnule mar-

chiz, e timpul să vă sculați și să vă îmbrăcați.“ El se scoală și se îmbracă. Eu trebuie să-i dau halatul!, totdeauna făcut în același fel și din aceeași stofă. Sînt obligat să-l înlocuiesc cînd n-ar mai putea fi de folos, nu de alta, dar să-l scutesc pe el de oste-neala de a cere un halat nou. Bagă de seamă ce imaginație !...

La urma urmei, are o mie de franci de păpat pe zi, poate să facă ce vrea, băiețașul ăsta. Și la drept vorbind, țin atît de mult la el că dacă mi-ar da o palmă pe obrazul drept, i l-aș întoarce și pe cel stîng ! Chiar și dacă mi-ar cere să fac pentru el și lucruri mai grele, le-aș face, mă-nțelegi ? De fapt, mi-a dat în grijă atîtea fleacuri, încît am cu ce să mă ocup toată ziua. Citește jurnalele, nu-i așa ? Ordin să i le pun pe masă în același loc. De asemenea vin, totdeauna la aceeași oră, să-i rad eu însumi barba, și nu mă mai sperii de asta. Bucătarul ar pierde cele o mie de livre rentă viageră care-l așteaptă după moartea domnului, dacă prînzul n-ar fi servit stăpînului la ceasurile zece în toate diminețile, iar cina la ceasurile cinci precis, *fără nici o abatere*. Lista de bucate e făcută pentru un an întreg, zi cu zi. Domnul marchiz n-are nimic de rîvnit. Are fragi cînd sînt fragi, și cea dintîi scrumbie sosită la Paris, el o mănîncă. Programul e tipărit, știe pe dinafară dimineața ce cină va avea seara. Apoi se îmbracă la aceeași oră, cu aceleași haine și cu aceleași cămăși puse totdeauna de mine — mă auzi ? — pe același fotoliu.

Trebuie să mă mai îngrijesc să fie totdeauna la îndemînă același postav ; în caz de nevoie, de i se strică, să zicem redingota, trebuie s-o înlocuiesc cu alta, fără a-i spune nici un cuvînt. Dacă vremea e frumoasă, intru și-i zic stăpînului meu : „Domnul iese astăzi ?“ El îmi răspunde da sau nu. Dacă are poftă să se plimbe, nu așteaptă pînă se pun caii, fiindcă ei sînt în permanență înhămați ; vizitiul stă, *fără nici o abatere*, cu biciul în mînă, așa cum îl vezi colo. Seara, după cină, domnul se duce într-o zi la „Operă“, într-alta la „Itali...“, ba nu, la „Ita-

lienii" nu s-a dus încă pînă acum, n-am putut să capăt o lojă decît ieri. Apoi se întoarce la ceasurile unsprezece precis și se culcă.

În răstimpurile de peste zi, cînd nu face nimic, citește într-una, vezi dumneata, o patimă a lui. Am ordin să citesc înaintea dumnealui *Jurnalul librăriei*, să cumpăr cărțile noi, pentru ca dînsul să le găsească pe cămin chiar în ziua punerii lor în vînzare. Sînt însărcinat să intru din oră în oră la el, ca să văd de foc și de celelalte și să am grijă ca nimic să nu-i lipsească. Mi-a dat, domnule, o cărțuție ca s-o învăț pe dinafară, unde sînt scrise toate îndatoririle mele, un catehism în toată regula! Vara trebuie să mențin, cu grămezi de gheață, temperatura la același grad de răcoare și să pun în orice timp flori proaspete peste tot. E bogat, are o mie de franci de păpat pe zi, poate să-și facă toate gusturile. Bietul băiat, destul a fost lipsit de cele trebuitoare altădată!

Nu chinuiește pe nimeni, e bun ca pîinea caldă, niciodată nu scoate o vorbă, dimpotrivă — tăcere desăvîrșită și în casă și în grădină! Intr-un cuvînt, stăpînul meu n-are nevoie să aibă nici o dorință, toate merg ca pe roate și la țanc! Și are dreptate: dacă nu ții de scurt servitorii, totul iese alandala. Eu îi spun tot ce trebuie să facă, și el mă ascultă. Nici nu poți să-ți închipui pînă unde a împins lucrurile. Apartamentele sale sînt... cum să-ți spun... înșirate la rînd. Ei bine, dacă el deschide, să zicem, ușa camerei lui sau a biroului de lucru, tronc! toate ușile se deschid de la sine, printr-o mașinărie specială. Drept urmare, poate să străbată casa de la un capăt la celălalt, fără să dea de o singură ușă închisă. E drăguț și comod, iar pentru noi, ăștia, cum nu se poate mai plăcut! E drept că toate astea ne-au costat cam mult!... Ce mai tura-vura, domnule Porriquet, ascultă ce mi-a spus: „Jonathas, să ai grijă de mine ca de un copil în scutece“. În scutece, da, domnule, în scutece, așa a spus. „Ai să te gîndești tu la toate nevoile mele în locul meu...“ Eu sînt stăpînul — înțelegi? — și el e aproape ca

și servitor. Pricina ? A, zău, iată ceea ce nimeni pe lume nu știe, afară de el și de bunul Dumnezeu. Atîta știu, că nu îngăduie *nici o abatere !*

— Face un poem, rosti bătrînul profesor.

— Crezi, domnule, că face un poem ? Asta te robește oare așa de mult ? Oricum, mie nu-mi vine a crede. Dumnealui îmi repetă adesea că vrea să trăiască *vergetind* ca o *vergetație*. Nu mai departe decît ieri, domnule Porriquet, se uita la o lealea și spunea îmbrăcîndu-se : „Așa-i și viața mea... *Vergetez*, dragul meu Jonathas !“ La ora asta, mulți spun că e *monoman*. Nu îngăduie *nici o abatere !*

— Totul îmi dovedește, Jonathas — relă profesorul cu o gravitate doctorală care stîrni un respect profund bătrînului valet — că stăpînul dumitale lucrează la o operă mare. E adîncit în vaste meditații și nu vrea să fie tulburat de grijile vieții de toate zilele. În toiul muncii sale intelectuale, un om de geniu uită de orice. Intr-o zi, celebrul Newton... ¹⁸²

— A, Newton, am auzit de el... zise Jonathas. Dar nu-l cunosc.

— Newton, un mare geometru — continuă Porriquet — a stat douăzeci și patru de ore cu coatele sprijinite pe masă ; cînd s-a trezit din visarea lui, a doua zi, credea că e tot în ajun, ca și cum ar fi dormit... Mă duc să-l văd, drăguțul de el, am să-i fiu de folos.

— Nu se poate ! strigă Jonathas. De-ai fi și regele Franței — ăla vechi, se-nțelege ! — și tot n-ai intra, afară numai dacă ai sparge ușile și-ai trece peste trupul meu. Dar, domnule Porriquet, mă reped să-i spun că dumneata ești aici și am să-l întreb așa : „Să-l las să urce ?“ El îmi va răspunde cu da, sau nu. Niciodată nu-i spun : *Vă face plăcere ? Voiți ? Doriți ?* Cuvinte ca astea sînt șterse din vorbirea noastră. O dată mi-a scăpat unul din gură. „Vrei să mă ucizi ?“ s-a răstit el la mine, foc de minie.

Jonathas îl lăasă pe bătrînul profesor în vestibul, făcîndu-i semn să nu înainteze ; dar se întoarse re-

pede cu un răspuns favorabil și conduse pe vîrstnicul învățat de-a lungul unor apartamente mărețe ale căror uși erau toate deschise.

Porriquet zări de departe pe elevul său stînd la gura sobei. Înfășurat într-un halat cu flori mari și cufundat într-un fotoliu cu arcuri, Raphaël citea jurnalul. Adîncă melancolie în prada căreia părea a fi era exprimată de atitudinea bolnăvicioasă a trupului său cocîrjat și întipărită pe fruntea și pe fața lui, palide ca o floare veștejită. Un fel de grație feminină și acele ciudățenii proprii bolnavilor bogați dădeau o anumită distincție persoanei sale. Miinile lui, semănînd cu ale unei femei frumoase, erau de o albeață moale și delicată. Părul-i blond, acum rar, cădea în bucle în jurul tîmplelor, cu o cochetărie căutată. O căciuliță grecească, trasă de un ciucure prea greu pentru cașmirul ușor din care era făcută, îi atîrna într-o parte a capului. Lăsase să-i cadă la picioare cuțitul de malachit încrustat cu aur de care se slujise ca să taie foile unei cărți. Pe genunchi se afla tubul de chihlimbar al unei enorme hukale indiene¹⁸³, ale cărei spirale smălțuite se întindeau ca un șarpe în camera sa; uitase să mai soarbă parfumurile răcoroase din ea. Totuși extrema slăbire generală a trupului său tînăr era dezmințită de niște ochi albaștri în care părea că se retrăsese toată viața, în care sclipea o vicieciune de necrezut ce cuprindea totul dintr-o singură privire. Ochii aceștia îți făceau rău, văzîndu-i. Unii puteau citi în ei o crudă desperare; alții, puteau ghici o luptă lăuntrică, la fel de cumplită ca o remușcare. Era ca privirea adîncă a neputinciosului care-și înăbușă dorințele în fundul inimii, sau a avarului care se bucură în gînd de toate plăcerile pe care i le-ar putea da banii, dar și le refuză pentru a nu-și micșora comoara; sau ca privirea lui Prometeu¹⁸⁴ înălțuit, ori a lui Napoleon înfrînt, vorbind la Elysée¹⁸⁵, în 1815, despre greșeala strategică făptuită de dușmanii lui, cerînd comanda pentru douăzeci și patru de ore, fără a o obține. Adevărată privire de cuceritor și de blestemat! Mai mult încă, era privirea pe

care, cu cîteva luni mai înainte, Raphaël o aruncase asupra Senei, sau asupra ultimei sale piese de aur pusă la joc. El își lăsa voința, inteligența, la chemul bunului simț al unui țaran bătrîn abia civilizat printr-o slugărire de cincizeci de ani. Aproape bucuros de a fi un fel de automat, el renunța la viață, ca să poată trăi, despuindu-și sufletul de toată poezia dorinței. Spre a lupta mai bine cu nemiloasa putere a cărei sfidare o primise, se făcuse cast în felul lui Origen¹⁸⁶, castrîndu-și imaginația. A doua zi după ce se pomeni pe neașteptate îmbogățit de un testament, văzînd cum descrește pielea de sagri, el se afla la notarul său. Acolo, un doctor cu destulă faimă povestea cu toată seriozitatea, la desert, despre felul cum un eivețian atacat de o boală de plămîni se vindecase singur. Omul acela nu scosese o vorbă timp de zece ani și-si impusese să nu respire decît de șase ori pe minut în aerul greu al unui grajd, urmînd un regim alimentar foarte cumpătat. „Voi face la fel!“ își spuse în sinea lui Raphaël, care voia cu orice preț să trăiască. În mijlocul unui mare lux, el ducea viața unei mașini cu aburi. Cînd bătrînul profesor văzu cadavrul acesta tînăr, tresări; totul i se părea nefiresc în trupul acela gingaș și slăbit. Uitîndu-se la marchizul cu privirea învăpăiată, cu fruntea împovărată de gînduri, profesorul nu izbuti să recunoască în el pe elevul cu chipul fraged și îmbujorat, cu silueta tinerească, a cărui amintire o mai păstra încă. Dacă clasicul personaj, critic pătrunzător și păstrător al bunului gust, l-ar fi citit pe lordul Byron, ar fi fost încredințat că vede pe Manfred acolo unde ar fi vrut să vadă pe Childe Harold¹⁸⁷.

— Bună ziua, dascăle Porriquet, zise Raphaël către profesorul său, strîngînd degetele înghețate ale bătrînului într-o mînă fierbinte și umedă. Ce mai faci?

— Eu, bine, răspunse moșneagul îngrozit de atîngerea acelei mîini arzătoare. Dar dumneata?

— O, trag nădejde să fiu sănătos.

— Lucrezi, nici vorbă. la vreo operă frumoasă ?

— Nu, răspunse Raphaël. *Exegi monumentum* ¹⁸⁹, dascăle Porriquet, am încheiat o pagină mare și am zis adio pentru totdeauna științei. Aproape că nici nu știu pe unde s-o mai fi aflînd manuscrisul meu.

— Stilul e curat, nu-l așa ? întrebă profesorul. Sper că dumneata n-ai adoptat limba barbară a noii școli care socoate că face minuni inventîndu-l din nou pe Ronsard ¹⁸⁹ !

— Lucrarea mea e o operă de strictă fiziologie.

— O, asta e altceva, reluă profesorul. În știință, gramatica trebuie să se supună cerințelor descoperirilor. Totuși, dragul meu, un stil limpede, armonios, limba lui Massillon ¹⁹⁰, a domnului Buffon ¹⁹¹, a marelui Racine ¹⁹², adică un stil clasic, nu strică niciodată nimic... Dar, prietene — reluă profesorul întrerupîndu-se — uitam scopul vizitei mele. E o vizită de interes.

Aducîndu-și prea tîrziu aminte de verbozitatea pretențioasă și de perifrazele retorice cu care un lung profesorat îl obișnuise pe dascălul său, Raphaël se căi aproape că-l primise ; dar în clipa cînd era cît pe-acî să dorească a-l vedea afară, își înăbuși repede dorința aruncînd o privire furișă spre pielea de sagri, atîrnată în fața lui și întinsă pe fondul alb al unei sofale pe care contururile ei fatidice erau însemnate cu îngrijire printr-o linie roșie ce-o mărginea cu exactitate. De la orgia aceea fatală, Raphaël își sugruma și cel mai nevinovat capriciu și trăia în așa fel încît să nu pricinuiască nici cea mai mică tresărire cumplitelui talisman. Pielea de sagri era ca un tigru cu care el era silit să trăiască, ferindu-se de a-i stîrni ferocitatea. Ascultă, deci, cu toată răbdarea, vorbăria bătrînului profesor. Moș Porriquet avu nevoie de un ceas întreg ca să-i povestească persecuțiile a căror țintă devenise după revoluția din iulie. Unchiașul fiind pentru un guvernămint tare, își exprimase patriotica dorință ca băcanii să fie lăsați la tejghelile lor, oamenii de stat la mînuirea treburilor publice, avocații la palatul de justiție, și pairii Franței la pa-

latul Luxembourg¹⁹³; dar unul din miniștrii poporului din guvernul regelui-cetățean îl alungase de la catedră, învinuindu-l de carlism. Bătrînul se trezi fără post, fără pensie și fără pîine. Fiind sprijinul unui nepot sărac, a cărui întreținere la seminarul Saint-Sulpice o suporta, venise mai puțin pentru el însuși, cît pentru copilul său adoptiv, să-l roage pe fostul lui elev să ceară noului ministru, nu reintegrarea sa, ci slujba de director la vreun liceu din provincie. Raphaël era în prada unei somnolențe de neînvins, cînd glasul monoton al unchiașului încetă de a-i mai răsuna în urechi. Silit de politețe să privească în ochii albicioși și aproape nemișcați ai bătrînului cu vorba înceată și greoaie, rămase ca năucit, ca magnetizat de o inexplicabilă forță a inerției.

— Îmi pare rău, prea bunul meu dascăl Porriquet — replică el, fără să știe precis cărei întrebări îi răspundea — dar în chestiunea asta nu pot să fac nimic, absolut nimic. *Doresc din toată inima să reușești...*

În aceeași clipă, fără să ia în seamă efectul pe care vorbele acestea banale, pline de egoism și nepăsare, îl produsese pe fruntea galbenă și încrețită a bătrînului, Raphaël sări deodată din fotoliu, ca o câprioară speriată. Văzu o dungă albă, subțire, între marginea pielii negre și linia roșie, și scoase un țipăt atît de cumplit, că bietul profesor se îngrozi.

— Ei bine, dobitoc bătrîn! strigă el, vei fi numit director de liceu! Mai bine îmi cereai o rentă viageră de o mie de livre, în locul unei dorințe omucide! Vizita dumitale nu m-ar fi costat atunci nimic. În Franța sînt mii de slujbe, dar eu n-am decît o singură viață! Și o viață de om face mai mult decît toate slujbele din lume... Jonathas!

Jonathas apărui.

— Iată ce isprăvi îmi faci, nătărăule! Pentru ce mi-ai propus să-l primesc pe domnul? spuse el arătînd spre moșneagul înmărmurit. Mi-am încredințat sufletul în miinile tale ca să mi-l sfîșii? În clipa de față îmi smulgi zece ani de viață! Încă o greșeală ca asta și o să mă conduci la lăcașul unde

I-am condus eu pe tata. Crezi că nu mi-ar fi plăcut s-o posed mai degrabă pe frumoasa Fedora, decît să îndatorez scheletul ăsta bătrîn, zdreanța asta omenească? Pentru el am bani... La urma urmei, chiar dacă toți Porriquetii din lume ar muri de foame, ce mă interesează pe mine asta?

Mînia albise fața lui Raphaël; o ușoară diră de spumă i se prelingea de pe buzele tremurătoare, iar expresia ochilor îi era năprasnică. La această priveriște cei doi bătrîni fură cuprinși de un fior spasmodic, ca doi copii în fața unui șarpe. Tînărul căzu din nou în fotoliu; în sufletul lui se produse un fel de reacție, din ochii lui arzători curseră șiroaie de lacrimi.

— Ah! viața mea! frumoasa mea viață!... se tîngui el. S-a terminat cu toate, nici gînduri mîngîietoare, nici dragoste, nimic!

Se întoarse către profesor.

— Răul s-a produs, vechiul meu prieten, reluă el cu o voce blîndă. Sper că te-am răsplătit din plin pentru îngrijirile ce mi-ai dat altădată; dar știu cel puțin că nenorocirea mea va fi spre binele unui om vrednic și cumsecade.

Era atîta duioșie în accentul ce înfășura vorbele acestea aproape neînțelese, încît cei doi bătrîni plîngeau, așa cum plîngi atunci cînd auzi o melodie tînguitoare cîntată într-o limbă străină.

— E epileptic! rosti Porriquet cu voce joasă.

— Recunosc bunătatea dumatăle, prietene — zise încet Raphaël — vrei să mă scuzi. Boala-i un accident, lipsa de omenie ar fi un viciu. Acum lasă-mă, adăugă el. Mîine sau poimîine, poate chiar astă-seară, vei primi numirea dumatăle, căci *rezistența* a fost învinsă de *mișcare*... Adio.

Bătrînul se retrase, pătruns de oroare și în prada unei adînci îngrijorări cu privire la sănătatea morală a lui Valentin. Scena aceasta avusese pentru el ceva supranatural. Se îndoia pînă și de sine însuși, și se pomeni pipăindu-se, ca și cum s-ar fi trezit dintr-un vis urît.

— Ascultă, Jonalhas, spuse tînărul adresîndu-se bătrînului său servitor. Încearcă să înţelegi misiunea ce ţi-am încredinţat.

— Da, domnule marchiz.

— Trebuie să ştii că eu sînt ca un om scos din rîndul celorlalţi.

— Da, domnule marchiz.

— Toate bucuriile vieţii roiesc în jurul patului meu de moarte şi dansează în faţa mea ca nişte femei frumoase; dacă le chem, mor. Mereu moartea! Tu trebuie să fii ca o stavilă între mine şi restul lumii.

— Da, domnule marchiz, zise bătrînul valet, ştergîndu-şi broboanele de sudoare ce-i podidiră fruntea zbîrcită. Dar, dacă nu voiţi să vedeţi femei frumoase, ce-o să faceţi diseară la „Italieni“? O familie engleză care se întoarce la Londra mi-a cedat restul abonamentului ei, şi aveţi o lojă frumoasă... o, o lojă superbă, la rangul întii.

Căzut într-o visare adîncă, Raphaël nu mai asculta.

Vedeţi trăsura aceea fastuoasă, cupeul acela simplu pe dinafară, de culoare cenuşie, dar pe tăbliile căruia sclipeşte blazonul unei vechi şi nobile familii? Cînd cupeul acesta trece în grabă pe stradă, grizetele îl admiră, îi rîvnesc mătasea galbenă, covorul de la Savonnerie ¹⁹⁴, ciucurii subţiri ca paiul de orez, pernele moi şi oglinzile multe. Doi lachei în livrea stau la spatele acestei trăsuri aristocrate; dar în fund, pe mătase, se sprijină un cap înfrigurat, cu cearcăne la ochi, capul lui Raphaël, trist şi gînditor. Nefericită imagine a bogăţiei! Străbate Parisul ca o săgeată, ajunge la peristilul teatrului „Favart“, portiera se deschide, cei doi valeţi îl susţin, o lume întreagă îl priveşte invidioasă.

— Dar ce-a făcut ăla ca să fie așa de bogat? zise un biet student în drept, care din lipsă de un taler, nu putea să asculte acordurile pline de vrajă ale lui Rosini.

Raphaël mergea încet prin culoarele teatrului, nu-şi îngăduia nici o desfătare din plăcerile atît de jinduie altădată. Aşteptînd actul al doilea al *Semiramidei* ¹⁹⁵,

se plimba prin foaier, rățăcea prin culoare, uitînd de loja sa, în care nu intrase încă. În adîncul inimii sale nu mai exista sentimentul de proprietate. Asemeni tuturor bolnavilor, nu se gîdea decît la boala lui.

Rezemat de marginea căminului, în jurul căruia fceau prin mijlocul foaierului tineri și bătrîni eleganți, foști și actuali miniștri, pairi fără demnități și demnități fără pairi, așa cum au rămas după revoluția din iulie, precum și o lurne întreagă de speculatori și jurnaliști, Raphaël văzu la cîtiva pași de el, printre capetele de acolo, o figură stranie și ireală. Clipind din ochi cu multă îndrăzneală, se apropie de această ființă bizară, spre a o privi mai de aproape. „Ce pictură desăvîrșită !” își zise el. Sprîncenele, părul, barbișonul à la Mazarin pe care necunoscutul și-l arăta cu mîndrie, erau cănite cu negru ; dar, aplicat pe un păr probabil prea alb, cosmeticul produsese o culoare liliachie și neîrească, ale cărei nuanțe se schimbau după răsfrîngerile mai tari sau mai slabe ale luminilor. Fața lui, îngustă și turtită, ale cărei zbîrcituri erau umplute cu straturi groase de roșu și alb, exprima în același timp viclenie și îngrijorare. Cîteva colțuri ale feții rămăseseră neboite, trădînd într-un chip ciudat bătrînețea și tenul vînat, astfel că era cu neputință să nu te apuce rîsul văzînd capul acela cu bărbuța ascuțită, cu fruntea teșită, semănînd atît de mult cu acele caraghioase figuri de lemn pe care le sculptează ciobanii din Germania în timpul lor liber. Examinînd rînd pe rînd pe bătrînul Adonis și pe Raphaël, un observator s-ar fi putut înșela, recunoscînd în marchiz privirea unui tînăr sub masca unui bătrîn, iar în necunoscut privirea obosită a unui bătrîn sub masca unui tînăr. Valentin încerca să-și amintească în ce împrejurare l-a mai văzut el pe moșneagul acela stafidit, spilcuit, care făcea pe berbantul, bălînd din călcîie și încrucisîndu-și mereu brațele, ca și cum ar fi avut de cheltuit cine știe ce energie a unei tinereți zglobii. Mersul lui nu părea nici greoi, nici silit. Redîngota elegantă, încheiată cu grijă, ascundea un schelet îmbătrînit, dar viguros, dîndu-i înfățișarea unui moșneag înfumurat ce se ține încă în pas cu moda. Acest soi

de păpușă plină de viață avea pentru Raphaël farmecul unei arătări, și el o privea ca pe un vechi tablou de Rembrandt, înnegrit de timp, dar restaurat de curînd, vernisat și pus într-o ramă nouă. Comparația aceasta îl ajută să pornească pe urma cea bună în amintirile lui tulburi: el recunoscuse pe negustorul de curiozități, pe omul căruia îi datora nefericirea sa. În momentul acela, fantasticul personaj schiță un rîs mut ce i se întipări pe buzele reci, întinse pe o dantură falsă. O dată cu acest rîs, imaginația bogată a lui Raphaël îi arătă în omul din fața lui asemănări izbitoare cu chipul acela deosebit prin care pictorii l-au înfățișat totdeauna pe Mefistofel al lui Goethe. Mii de superstiții puseră atunci stăpînire pe sufletul îndîrjit al lui Raphaël, orezu în puterea demonului, în toate vrăjile transmise de legendele evului mediu și prelucrate apoi de poeți. Respingînd cu groază o soartă ca a lui Faust, invocă deodată cerul, simțindu-se ca toți muribunzii, de o credință fierbinte în Dumnezeu, în Fecioara Maria. O lumină senină și curată îl făcu să întrezărească cerul lui Michelangelo și al lui Sanzio din Urbino: nori, un bătrîn cu barba albă, capete înaripate, o femeie frumoasă stînd jos înconjurată de o aureolă. În clipa aceea înțelegea, accepta aceste minunate creații ale căror plăsmuiri, aproape vii, îi lămuriau aventura sa și-i îngăduiau o ultimă nădejde. Dar, cînd își întoarse iarăși ochii spre foaierea teatrului, în locul Fecioarei văzu o fată încîntătoare, pe detestabila Euphrasie, dansatoarea cu trupul mlădios și ușor, îmbrăcată într-o rochie strălucitoare, acoperită cu perle orientale, care apăru ațîțătoare lîngă al ei bătrîn nerăbdător, ca să se arate, trufașă, cu fruntea semeață, cu ochii scilpitori în fața acestei lumi invidioase și hrăpărețe, vorbind parcă despre bogăția fără margini a negustorului ale cărui comori ea le toca acum. Raphaël își aduse aminte de dorința pe care și-o exprimase, mai mult în glumă, în ziua cînd primise darul fatal al bătrînului, și gustă toate plăcerile răzbunării privind adîncă umilire a acelei înțelepciuni sublime, a cărei cădere i se păruse atunci cu neputință. Centenarul o înfășură pe Euphrasie cu un zîm-

bet funebru, iar ea răspunse cu un cuvînt de dragoste; apoi el îi dădu brațul uscat, făcu de două sau de trei ori înconjurul foaierului, culegînd cu nespusă plăcere privirile pătimașe și complimentele aruncate de mulțime amantei sale, fără să observe rîsetele disprețuitoare, fără să audă batjocurile mușcătoare a căror țintă era.

— Din ce cimitir o fi dezgropat stricata asta tînără cadavrul acela ? rosti cel mai fercheș dintre romanticii de acolo.

Euphrasie prinse a zîmbi. Glumețul era un tînăr cu părul blond, cu mustață, cu ochi albaștri și strălucitori, zvelt, purtînd un frac scurt, o pălărie pe o ureche și gata să răstălmăcească orice într-un limbaj fără perdea.

„Cîți bătrîni — își spuse Raphaël în sinea lui — nu-și sfîrșesc o viață de cinste, de muncă, de virtute, printr-o nebunie ? Asta e cu un picior în groapă și-i arde de dragoste...”

— Ei bine, domnule, spuse Valentin tare, oprind pe negustor și aruncînd o otheadă Euphrasiei, nu vă mai amintiți de preceptele severe ale filozofiei dumnea-voastră ?

— A — răspunse negustorul cu o voce spartă — acum sînt fericit ca un tînăr. Eu am privit existența de-a-ndoaselea. Un singur ceas de dragoste face cît o viață întreagă.

În momentul acela spectatorii auziră clopoțelul sunînd sfîrșitul pauzei și părăsiră foaierul spre a-și relua locurile. Bătrînul și Raphaël se despărțiră. Cînd intră în loja lui, marchizul zări pe Fedora, așezată de partea cealaltă a sălii, chiar în fața lui. Sosită fără îndoială abia atunci, contesa își dădea eșarfa pe spate. Își descoperea gîtul, schița toate acele mici mișcări indescriptibile ale unei cochete preocupate să-și găsească o poză ; toate privirile erau ațintite asupra ei. Un tînăr pair al Franței o însoțea ; ea îi ceru lornieta pe care i-o dăduse să o ție. După gest, după felul cum privea pe noul ei partener, Raphaël ghici tirania la care era supus urmașul său. Ferimecat desigur, așa cum fusese și el odată, păcălit ca și el, luptînd cu

toată puterea unei iubiri adevărate împotriva calculelor reci ale acestei femei, tânărul acela trebuie că suferă chinurile la care Valentin din fericire renunțase. O bucurie de nedescris învioră figura Fedorei când, după ce-și îndreptase binoclul asupra tuturor lojilor și examinase în fugă toaletele, căpătă siguranța că întrecea prin gâteala și splendoarea ei pe cele mai frumoase, pe cele mai elegante femei ale Parisului; începu să rîdă, ca să-și arate dinții albi, și își clătină capul împodobit cu flori ca să se facă admirată; privirea-i rățăcea din lojă în lojă, făcînd haz de o beretă prinsă cu stîngăcie pe fruntea unei prințese ruse, sau de o pălărie fără gust care-i venea oribil fiicei cutărui bancher. Deodată păli, întîlnind ochii ficși ai lui Raphaël; disprețuitul ei iubit o fulgera cu o intolerabilă privire plină de dispreț. Știut fiind că nici unul din curtezanii ei alungați nu-i nesocotea puterea, Valentin, singurul din lume, era la adăpost de farmecele ei. Un despotism înfruntat fără teamă de pedeapsă e ca și cum s-ar afla pe marginea prăbușirii. Această maximă e săpată mai adînc în inima unei femei decît în capul regilor. De aceea, Fedora vedea în Raphaël sfîrșitul prestigiului și al cochetăriei sale. O vorbă de duh aruncată în ajun de el la „Operă“ străbătuse toate saloanele. Tăișul acelei teribile epigrame făcuse contesei o rană de nelecuit. În Franța, putem cauteriza o plagă, dar nu cunoaștem încă leacul de a vindeca răul produs de o frază. În clipa cînd toate femeile se uitau, rînd pe rînd, la marchiz și la contesă, Fedora ar fi vrut să-l știe înfundat în beciurile unei Bastilii, deoarece, cu toț talentul ei de a se preface, rivalele îi ghiciseră durerea. Pe deasupra, ea vedea că-și pierde și ultima consolare. Aceste cuvinte foarte plăcute: „Eu sînt cea mai frumoasă!“ această frază eternă, care potolea toate suferințele vanității ei, deveni o minciună.

La începutul celui de al doilea act, o femeie veni și se așeză lîngă Raphaël, într-o lojă care pînă atunci stătuse goală. Toată lumea din sală scoase un murmur de admirație. Marea aceea de fețe omenești își răscoli undele-i înțelegătoare și toate privirile se în-

dreptară spre necunoscută. Tineri și bătrîni stîrniră un zgomot care se prelungi atît de mult, încît, în timp ce cortina se ridica, muzicanții din orchestră se întoarseră ca să ceară tăcere ; dar se alăturară și ei aplauzelor, sporind larma neînțeleasă. În loji se iscară șușoteli însuflețite. Femeile se înarmară cu lornielele lor, bătrînii întineriți ștergeau cu pielea mănușilor sticlele binocurilor. Entuziasmul se potoli încetul cu încetul, cîntecele răsunară pe scenă, totul intră în ordine. Lumea bună, rușinată de a fi cedat unei porniri firești, recăpătă răceala aristocratică a manierelor ei alese. Bogătașii țin să nu se mire de nimic, de la prima aruncătură de ochi asupra unei opere frumoase, ei trebuie să observe cusurul care îi va scuti de admirație, pe care o socotesc un sentiment vulgar. Totuși, cîțiva bărbați rămaseră nemișcați, fără să asculte muzica, pierduți într-o vrajă prostească, continuînd să contemple pe vecina lui Raphaël. Valentin zări într-un benoar, alături de Aquilina, fața mîrșavă și roșie ca ardeul a lui Taillefer ; acesta îi adresă o strîmbătură de aprobare. Apoi văzu pe Émile care, dintr-un fotoliu de orchestră, părea a-i spune : „Ei, dar privește o dată frumoasa făptură de lîngă tine !“ În sfîrșit, Rastignac, așezat lîngă doamna de Nucingen și fiica sa, își răsucea mănușile ca un om desperat că e silit să stea ținut locului, fără a se putea duce alături de divina necunoscută. Viața lui Raphaël atîrna de un pact încheiat cu sine însuși, pe care nu-l călcase încă ; el se legase să nu se uite niciodată cu atenție la nici o femeie, și pentru a se pune la adăpost de orice ispită, purta un ochean ale cărui sticle microscopice, așezate într-un anumit fel, distrugea armonia celor mai frumoase trăsături, dîndu-le o înfățișare hidoasă. Pradă încă teroarei ce-l cîmpinsese în cursul dimineții cînd, pentru o simplă urare făcută din politețe, talismanul se îngustase atît de repede, Raphaël se hotărî cu toată îndîrjirea să nu-și întoarcă de loc fața spre vecina lui. Așezat pe scaun ca o ducesă, stătea cu spatele spre colțul lojii sale și acoperea cu nesinchisire jumătate din perspectiva spre scenă a necunoscutei, avînd acru de a o disprețui, de a nici nu

voi să știe că o femeie frumoasă se află în spatele lui. Vecina imita întru totul poziția lui Valentin : își rezemase cotul de marginea lojii și își întoarse capul pe trei sferturi, ca să poată vedea cîntăreții, stînd ca și cum ar fi pozat unui pictor. Cele două persoane păreau doi îndrăgostiți certați, care își iac mutre, își întorc spatele și-s gata să se sărute la cel dintîi cuvînt de dragoste. Din cînd în cînd, penele de marabu sau părul necunoscutei atingeau capul lui Raphaël și-i producea o senzație plăcută, împotriva căreia el lupta cu mult curaj ; curînd, el simți dulcele contact al broderiei care împodobeia marginea rochiei, apoi rochia însăși lăsă să i se audă foșnetul subțire al faldurilor, ca un tremur plin de moleșitoare vrăji ; în fine, mișcarea aceea imperceptibilă pe care răsufierea o imprima spatelui, pieptului, veșmintelor acestei femei frumoase, întreaga ei viață suavă se revărsă deodată în Raphaël ca o scînteie electrică ; tulul și dantela transmisă întocmai umărului său înfiorat căldura delicioasă a aceluia spate alb și gol. Printr-un capriciu al naturii, cele două ființe, separate de etichetă, despărțite de abisurile morții, respirau acum în același tempo și se gîndeau poate una la alta. Pătrunzătorul parfum de aloes sfîrși prin a-l ameți pe Raphaël. Imaginația lui, întărită de un obstacol, pe care piedicile o aprindeau și mai tare, îi schiță repede, în linii de foc, o femeie. Se întoarse brusc. Contrariată desigur de a fi fost lovită de un străin, necunoscuta făcu și ea o mișcare asemănătoare cu a lui ; chipurile lor, însuflețite de același gînd, se treziră față în față.

— Pauline !

— Domnul Raphaël !

Înmărmuriți și unul și altul, se priviră o clipă în tăcere. Raphaël văzu că Pauline e îmbrăcată într-o rochie simplă și de bun gust. Prin mătasea care-i acoperea cu castitate bustul, niște ochi pricepuți puteau întrezări o albeață de crin și puteau ghici forme pe care și o femeie ar fi fost în stare să le admire. Apoi, era înzestrată cu aceeași feciorelnică modestie de totdeauna, cu aceeași candoare cerească, cu aceeași atitudine plină de gingășie. Ștofa mîneții arăta înfio-

rarea care făcea să-i palpite corpul. Cîm îi palpita și inima.

— O, vino mîine la hotelul Saint-Quentin, zise ea, ca să-ți iei hîrțiile. Voi fi acolo la amiază. Fii punctual.

Se ridică în grabă și dispăru. Raphaël voi să plece în urma Paulinei, dar se temu să n-o compromită, rămase pe loc, se uită la Fedora, o găsi urîtă; apoi, nernaiputînd să priceapă nici o frază din toată muzica, simțind că se înăbușă în sala aceea cu sufletul încărcat de fericire, ieși și se întoarse acasă.

— Jonathas — îi spusese bătrînului servitor după ce se întinse în pat ca să se culce — dă-mi o picătură de laudanum pe o bucățică de zahăr, și mîine să nu mă scoli decît la douăsprezece fără douăzeci de minute...

— Vreau să fiu iubit de Pauline! zise el a doua zi, privind talismanul cu o profundă neliniște.

Dar pielea nu făcu nici o mișcare, părea a-și fi pierdut forța de contractare; nu putea, desigur, să înfăptuiască o dorință deja împlinită.

— Aha! exclamă Raphaël, simțindu-se descătușat ca dintr-o cuirasă de plumb pe care ar fi purtat-o din ziua în care primise talismanul, așadar minți, nu mă mai ascuți, pactul e rupt! Sînt liber deci, voi trăi! Totul n-a fost, oare, decît o glumă proastă?...

Pe cînd rostea aceste cuvinte, nu îndrăznea să creadă în cele ce gîndea. Se îmbracă tot atît de simplu ca odinioară și se hotărî să meargă pe jos la fosta-i locuință, încercînd să se regăsească, în închipuire, așa cum era în fericitele zile cînd se lăsa pradă fără nici o primejdie furiei dorințelor lui, cînd nu știa să prețuiască desfătările omenești. Mergea pe drum, în gînd nu cu Pauline de la hotelul Saint-Quentin, ci cu Pauline din ajun, cu acea iubită desăvîrșită, visată atît de des, cu acea fată spirituală, iubitoare, artistă, înțelegînd pe poeți, înțelegînd poezia și trăind în lux; într-un cuvînt, o Fedoră înzestrată cu un suflet frumos, sau o Pauline contesă și de două ori milionară, cum era Fedora. Cînd se trezi pe pragul tocit, pe lepedea crăpată din fața ușii unde de atîtea ori fusese

năpădit de gânduri de desperare, o femeie bătrână ieși din sală și-i spuse :

— Nu cumva dumneavoastră sînteți domnul Raphaël de Valentin ?

— Da, măicuță, răspunse el.

— Știți unde-i vechea dumneavoastră locuință — reluă ea — sînteți așteptat acolo.

— Hotelul acesta îl ține tot doamna Gaudin ? întrebă Raphaël.

— O, nu, domnule, Doamna Gaudin e acum bătrână. Stă într-o casă frumoasă, a ei, de cealaltă parte a fluviului. Știți, bărbatul ei s-a întors. Doamne ! a adus grămezi de bănet... Se zice că ar putea cumpăra tot cartierul Saint-Jacques, dacă ar voi. Mi-a dat *gratis* hotelul, dimpreună cu chiria ce-o mai avea de încasat. A, e o femeie bună, orice s-ar spune ! Și nu s-a făcut mai mîndră, a rămas tot cum era.

Raphaël se urcă iute la mansardă, și cînd atinse ultimele trepte ale scării, auzi sunetul pianului. Pauline era acolo, îmbrăcată modest, cu o rochie de percalină¹⁹⁶ ; dar croiala rochiei, mănușile, pălăria, fișul, aruncate în neorînduială pe pat, arătau o avere întreagă.

— Ah, iată-te dar ! exclamă Pauline întorcînd capul și ridicîndu-se cu o mișcare naivă de bucurie.

Raphaël se așeză alături de ea, roșind, rușinat, fericit ; o privea cu nesaț, fără să rostească nici un cuvînt.

— Ia spune, pentru ce ne-ai părăsit atunci ? reluă ea, lăsîndu-și ochii în jos, în timp ce fața i se făcea tot mai purpurie. Ce s-a întîmplat cu dumneata ?

— Ah, Pauline, am fost și sînt încă foarte nenorocit !

— Eh ! exclamă ea înduioșată. Ți-am bănuیت soarta încă de ieri, cînd te-am văzut bine îmbrăcat, în aparență bogat, dar în realitate... au nu cumva domnul Raphaël e la fel ca mai înainte ?

Valentin nu-și putu stăpîni cîteva lacrimi ce-i poldiră ochii, și zise :

— Pauline !... eu...

Dar nu sfîrși, ochii îi scînteiară de iubire, inima îi năvăli toată în priviri.

— O, mă iubește ! Mă iubește ! exclamă Pauline.

Raphaël făcu un semn din cap, nu se mai simțea în stare să rostească nici o vorbă. La gestul acesta, iata îi apucă mîna, i-o strînse cu putere și-i spuse, acirizînd, aci zguduită de suspine :

— Bogați, bogați ! Fericiți ! Bogați ! Pauline a ta e bogată... Dar s-ar cuveni să fii astăzi săracă de tot. De mii de ori mi-am spus că aş plăti cuvintele : *Mă iubește !* cu toate comorile de pe pămînt. O, dragul meu Raphaël, am milioane ! Iubești luxul, ei bine, vei fi mulțumit ; dar trebuie să iubești și inima mea, e atît de multă dragoste pentru tine în inima asta ! Nu știi ? tata s-a întors acasă. Sînt o moștenitoare bogată. Și mama și el mă lasă să-mi hotărăsc singură soarta ; sînt liberă, înțelegi ?

În prada unui fel de delir, Raphaël strîngea mîinile Paulinei și i le săruta cu atîta ardoare, cu atîta nesat, încît sărutarea lui părea mai degrabă un spasm. Pauline își desprinsese mîinile, le puse pe umerii lui Raphaël, îl cuprinse de gît : amîndoi se înțeleseră, se îmbrățișară și se săutară cu acel sfînt și fermecător elan, străin de orice gînd ascuns, ce înnobilează numai un singur sărut, sărutul cel dintîi prin care două suflete se contopesc unul cu altul.

— Ah ! exclamă Pauline căzînd iarăși pe scaun, nu vreau să te mai părăsesc niciodată... Nici nu știu de unde îmi vine atîta îndrăzneală ! adăugă ea apoi roșindu-se.

— Indrăzneală, Pauline ? O, nu-ți fie teamă, nu-ți fie teamă de nimic, e iubire, iubire adevărată, profundă, eternă ca și a mea, mă auzi ?

— O, vorbește, vorbește, vorbește ! zise ea. Gura ta a fost atîta timp mută pentru mine...

— Așadar, mă iubeai ?

— O, doamne, dacă te iubeam ! De cîte ori n-am plîns, uite, aici, dereticînd prin odaie, deplîngînd sărăcia ta și a mea. Mi-aș fi vîndut sufletul și diavolului, numai ca să te scutesc pe tine de o supărare ! Astăzi, Raphaël *al meu*, căci ești cu adevărat al meu : al meu capul acesta frumos, a mea inima ta ! o, da, mai ales inima ta, comoră nepieritoare !... Ei, dar

unde am rămas ? reluă ea după o clipă. A, da : sîntem stăpîinii a trei, patru, cinci milioane, cred. Dacă aş fi săracă, aş vrea poate să-ţi port numele, să fiu soţia ta ; acum însă aş vrea să renunţ pentru tine la lumea întreagă, aş vrea să fiu încă, să fiu mereu, servitoarea ta. Ascultă, Raphaël, dîndu-ţi inima, fiinţa, averea mea, nu-ţi voi da nimic mai mult astăzi decît ți-am dat în ziua cînd am pus, uite colo — zise ea arătînd sertarul mesei — o simplă piesă de cinci franci. Ah, cît de mult m-a durut atunci bucuria ta !

— De ce, oare, ești bogată ? rosti Raphaël. De ce, oare, nu ai vanitate ? Eu nu pot să-ți dau nimic în schimb !

Își frîngea mîinile de fericire, de desperare, de dragoste.

— Cînd vei fi doamna marchiză de Valentin — te cunosc bine, suflet ceresc — titlul acesta și averea mea n-ar face cît...

— Un singur fir din părul tău ! îl întrerupse ea.

— Și eu, și eu am milioane ; dar la ce folosesc acum bogățiile acestea pentru noi ?... A, am însă viața mea, pot să ți-o dau, ia-o.

— O, iubirea ta, Raphaël, iubirea ta face cît lumea toată. Cum gîndurile tale sînt și ale mele ? Dar asta înseamnă că sînt cea mai fericită dintre fericite.

— Să nu ne audă cineva, zise Raphaël.

— Aș, nu-i nimeni, răspunse ea cu un gest sprințar.

— Atunci, vino ! rosti Valentin întinzînd brațele spre ea.

Îi sări pe genunchi și-și împreună mîinile în jurul gîtului lui Raphaël.

— Sărută-mă — spuse ea — pentru toate supărările pe care mi le-ai produs, pentru a șterge suferința pe care mi-au pricinuit-o bucuriile tale, pentru toate nopțile pe care le-am petrecut pictînd paravane...

— Paravane ?

— Fiindcă sîntem bogați, comoara mea, acum pot să-ți spun tot. Sărman copil ! Cît e de ușor să-i înșeli pe oamenii deștepți ! Crezi că puteai să ai jilecki albe și cămăși curate de două ori pe săptămînă, pen-

tru trei franci de spălat pe lună? Dar beai de două ori mai mult lapte decît ți se cuvenea pentru banii ce-i dădeai! Te păcăleam la toate: la lemne, la gaz, și la bani deci! O, dragul meu Raphaël — zise ea rîzînd — nu mă lua de nevastă, sînt o ființă prea vicleană.

— Dar cum făceai?

— Lucram pînă la două noaptea, și dădeam mamei jumătate din prețul paravanelor mele, iar cealaltă jumătate era pentru tine.

Se priviră un moment în tăcere, amîndoi uluiți de bucurie și iubire.

— Oh! exclamă Raphaël, într-o zi vom plăti, fără îndoială, fericirea asta prin cine știe ce suferință îngrozitoare.

— Oi fi însurat?! făcu Pauline. Ah, nu vreau să te las nici unei alte femei.

— Sînt liber, scumpa mea.

— Liber, repetă ea. Liber, și al meu!

Se lăsă să alunece de pe genunchii lui, își împreună mîinile și-l privi pe Raphaël cu o înflăcărare cucernică.

— Mi-e teamă că am să înnebunesc. Cît de draguț ești tu! reluă ea trecîndu-și o mîină prin părul blond al iubitului ei. Contesa ta, Fedora, e o proastă! Ce plăcere am simțit ieri văzîndu-mă salutată de toți oamenii aceia! Ea, niciodată n-a fost aplaudată! Ce zici, iubitele, cînd spatele meu ți-a atins brațul, am auzit în mine nu știu ce glas care-mi striga: „El e alături!“ M-am întors și te-am văzut. Oh! am fugit, simțeam că mă cuprinde o poftă nebună de a-ți sări de gît în fața înbegii lumi.

— Ce fericită ești că poți vorbi! zise Raphaël. Mie, mi-e inima încheștată. Aș vrea să plîng, nu pot. Nu-ți retrace mîna. Mi se pare că aș sta toată viața să te privesc așa, fericit, mulțumit.

— O, mai spune o dată, scumpul meu!

— Ah, ce pot să spună vorbele? rosti Valentin lă-sînd să cadă o lacrimă fierbinte pe mîinile Paulinei. Mai tîrziu, voi încerca să-ți spun prin cuvinte iubirea mea; acum nu pot decît să o simt...

— Ah — strigă ea — sufletul ăsta frumos, geniul ăsta minunat, inima asta pe care o cunosc atît de bine, oare toate-s ale mele, după cum eu sînt a ta ?

— Pentru totdeauna, dulcea mea făptură, zise Raphaël cu o voce mișcată. Vei fi soția mea, geniul meu bun. Prezența ta mi-a spulberat totdeauna necazurile și mi-a răcorit inima ; în clipa asta, zîmbetul tău îngeresc m-a purificat, aș zice. Am impresia că încep o viață nouă. Trecutul crud și tristețile mele nebunii mi se par a nu mai fi decît niște visuri urîte. Alături de tine sînt curat, respir aerul fericirii. Oh, fii totdeauna aici, adăugă el strîngînd-o cu venerație la inima lui.

— Vie moartea cînd va vrea, exclamă Pauline în extaz. Am trăit.

Fericit cel ce va ghici desfătările lîr, înseamnă că le-a cunoscut !

— O, scumpul meu Raphaël — zise Pauline după două ceasuri de tăcere — aș vrea ca pe viitor nimeni să nu pășească în mansarda asta a noastră.

— Ar trebui să zidim ușa, să zăbrelim lucarna și să cumpărăm casa, răspunse marchizul.

— Așa să facem, încuviință ea.

Apoi, după o clipă :

— Am cam uitat să căutăm manuscritele tale !

Izbucniră într-un rîs neprihănit.

— Nu-i nimic, îmi bat joc de toate științele ! rosti Raphaël.

— A, domnule, dar gloria ?

— Tu ești singura mea glorie.

— Erai așa de amărît cînd făceai mîzgăliturile astea, zise ea răsfoind hîrțile.

— Draga mea Pauline...

— O, da, sînt Pauline a ta... Spune...

— Unde locuiești ?

— În strada Saint-Lazare. Dar tu ?

— În strada Varenne.

— Ce departe o să fim unul de altul, pînă la...

Se întrerupse, uitîndu-se la iubitul ei cu un aer șiret și cochet.

— Dar n-o să mai stăm decît cel mult cincisprezece zile despărțiți, răspunse Raphaël.

— Adevărat, peste cincisprezece zile vom fi căsătorii !

Sări în sus ca un copil.

— O, sînt o fată denaturată — reluă ea — nu mă mai gîndesc nici la tata, nici la mama, nici la nimic pe lume ! Ştii, scumpul meu, că tata e foarte bolnăv. S-a întors din Indii cu sănătatea zdruncinată. Puţin a lipsit ca să moară la Havre, unde ne dusesem să-l întîmpinăm. Ah, dumnezeule ! exclamă apoi, privindu-şi ceasornicul, s-a şi făcut ora trei ! La patru, cînd se trezeşte, trebuie să fiu lîngă el. Ştii, acasă eu sînt stăpîna : mama îi îndeplineşte toate dorinţele, tata mă adoră ; dar nu vreau să abuzez de bunătatea lor, n-ar fi frumos ! Bietul tata, el m-a trimis ieri la „Italieni“... O să vii să-l vezi mîine, nu-i aşa ?

— Doamna marchiză de Valentin vrea să-mi facă cinstea de a-mi lua braţul ?

— Stai, vreau să iau cheia acelei camere, spuse ea. Nu e oare un palat, nu e comoara noastră ?

— Pauline, încă o sărutare !

— O mie ! Dumnezeule — zise ea privindu-l pe Raphaël — oare totdeauna o să fie aşa ? Mi se pare că visez.

Coborîră încet scara ; apoi, strîns uniţi, mergînd în acelaşi pas, tresărind împreună sub povara aceleiaşi fericiri, gîngurind ca doi porumbei, ajunseră în piaţa Sorbonei, unde aştepta trăsura Paulinei.

— Vreau să merg la tine acasă, spuse ea. Vreau să-ţi văd camera, cabinetul unde lucrezi, şi să mă aşez la masa la care scrii. Va fi ca odinioară, adăugă roşindu-se.

— Joseph — se adresă ea apoi unui valet — merg în strada Varenne, înainte de a mă întoarce acasă. Acum e trei şi un sfert, la patru trebuie să fiu acasă. Georges să mîne caii repede.

Şi în cîteva clipe cei doi îndrăgostiţi fură duşi la palatul lui Valentin.

— O, ce fericită sînt că am văzut toate astea, exclamă Pauline mototolind mătasea perdelelor ce împodobeau patul lui Raphaël. Cînd m-oi culca, o să fiu cu gîndul aici. O să-mi închipui cum stă căpşorul tău

iubit pe perna asta. Ia spune, Raphaël, n-ai luat sfatul nimănui ca să-ți mobilezi casa ?

— Al nimănui.

— Adevărat ? Nu o femeie a... ?

— Pauline !

— Ah, simt că sînt de o gelozie cumplită ! Ai gust bun. Mîine vreau să am și eu un pat la fel cu al tău.

Raphaël, beat de fericire, cuprinse în brațe pe Pauline.

— Stai, tata... tata !... făcu ea.

— Acum am să te conduc eu, căci vreau să te părăsesc cît mai puțin cu putință, spuse Valentin.

— Cît de drăguț ești ! Nu îndrăzneam să-ți propun...

— Nu ești tu, oare, viața mea ?

Ar fi pōate de prisos să însemnăm cu de-amănuntul toate acele adorabile flecăreli ale dragostei cărora numai accentul, privirea sau un gest ce nu poate fi tradus în cuvinte le dau valoare. Valentin conduse pe Pauline pînă acasă la ea, apoi se întoarse cu inima plină de toată plăcerea pe care poate s-o simtă și s-o ducă un om aici, pe pămînt. După ce se așeză în fotoliul său, lîngă foc, gîndindu-se la neașteptata și desăvîrșita îndeplinire a tuturor speranțelor sale, un fior rece îi străbătu deodată sufletul, așa cum lama de oțel a unui pumnal se înfige în pieptul unui om : se uită la pielea de sagri, văzu că se micșorase puțin. Rosti o strașnică înjurătură franțuzească de zei și dumnezei, fără ocoluri ipocrite, apoi își lăsă capul pe fotoliu și rămase așa, nemișcat, cu ochii ațintiți asupra unui cîrlig, fără să-l vadă însă.

— Dumnezeule mare ! se tîngui el, cum, adică toate dorințele mele, toate ! Biata Pauline !...

Luă un compas și măsură să constate cîtă viață îi costase dimineața aceea.

— Dacă mai am pentru vreo două luni de zile ! zise el.

O sudoare de gheață îl năpădi prin toți porii ; deodată, lăsîndu-se cuprins de o nemaipomenită pornire de furie, înșfăcă pielea de sagri, strigînd :

— Sînt un dobitoc !

Ieși, alergă cît poți, străbătu grădina și aruncă talismanul în fundul unui puț.

„Fie ce-o fi !...” își zise el. La dracul cu toate prostiile astea !

Raphaël se lăsă, deci, în mrejele fericirii de a iubi și trăi inimă lîngă inimă cu Pauline. Căsătoria lor, întîrziată de unele piedici asupra cărora nu merită să ne oprim, trebuia să se celebreze în primele zile ale lui martie. Se încercaseră unul pe altul, nu se îndoiau de ei, fericirea le dezvăluise toată puterea dragostei lor, încît niciodată două suflete, două caractere, n-au fost mai perfect unite decît cum erau ei prin iubire. Studiindu-se laolaltă, se iubeau și mai mult : de o parte și de alta, aceeași gingășie, aceeași pudoare, aceeași voluptate, cea mai dulce dintre voluptăți, a îngerilor ; nici un nor nu le umbrea cerul ; rînd pe rînd dorințele unuia se impuneau ca o lege pentru celălalt. Bogați amîndoi, nu cunoșteau capricii pe care nu le-ar fi putut satisface și, în consecință, nu aveau capricii. Un gust ales, un simțămînt al frumosului, o adevărată poezie stăpînea sufletul soției, care disprețuia fleacurile femeiești ; un zîmbet al iubitului ei făcea mai mult decît toate perlele de Ormuz, iar muselina sau florile erau podoabele ei cele mai scumpe. Pauline și Raphaël fugeau, de altfel, de lume ; singurătatea le era așa de frumoasă, așa de bogată în plăceri ! Oamenii de lume vedeau absolut în fiecare seară această drăgălașă căsnicie de contrabandă, fie la „Italieni”¹⁹⁷, fie la „Operă”. Dacă la început cîteva birfeli înveseliră saloanele, curînd torentul de evenimente ce se abătu asupra Parisului făcu să fie uitați doi îndrăgostiți atît de inofensivi ; în fine, ca o armă de apărare împotriva clevetirilor, căsătoria lor fu anunțată și, din întîmplare, servitorii lor erau discreți, așa că nici o răutate prea mare nu le puțu întina fericirea.

Spre sfîrșitul lunii februarie, epocă în care multe zile frumoase te fac să crezi că au sosit bucuriile primăverii, într-o dimineată, Pauline și Raphaël dejunau împreună într-o mică seră, un fel de salon încărcat de flori și situat la același nivel cu grădina.

Soarele dulce și palid de iarnă, ale cărui raze se răsfrîngeau printre arbuștii rari, încălzea ușor temperatura. Ochii îi se înveseleau de contrastele puternice ale diferitelor frunzișuri, de coloritul tufelor înflorite și de toate fanteziile luminii și ale umbrei. În timp ce tot Parisul se încălzea încă în fața mohorîtelor căminuri, cei doi soți tineri rîdeau în voie sub o boită de camelii, de liliac și de verdeată. Capetele lor vesele răsăreau deasupra narciselor, lăcrămioarelor și trandafirilor de Bengal. În sera voluptuoasă și bogată, picioarele călcau pe o rogojină africană colorată ca un covor. Pereții, acoperiți cu o pînză verde de dril, nu arătau nici cea mai mică urmă de umiditate. Mobila era făcută dintr-un lemn în aparență de rînd, dar a cărui coajă lustruită sticlea de curățenie. Un pisoî ghemuit pe masa unde-l atrăsese mirosul laptelui se lăsa să fie mînjit cu cafea pe bot de către Pauline ; ea se juca cu el, amăgindu-l cu smîntîna, pe care i-o dădea numai s-o miroasă, ca să-i pună la încercare răbdarea și să-l ațîțe la luptă ; izbucnea în rîs ori de cîte ori el își arăta ghearele, și făcea mii de glume anume ca să-l împiedice pe Raphaël să citească gazeta, care de zece ori pînă atunci îi căzuse din mîini. În această scenă matinală se revărsa o fericire greu de exprimat în cuvinte, ca tot ceea ce e firesc și adevărat. Raphaël se prefăcea mereu că-și citește jurnalul și privea pe furiș spre Pauline în luptă cu pisoîul, spre Pauline a lui înfășurată într-un capot lung care nu i-o ascundea însă cu totul, spre Pauline a lui cu părul în neorînduială și arătînd un picioruș alb cu vinișoare albastre într-un pantof de catifea neagră. Era fermecătoare s-o vezi pe jumătate dezbrăcată ; încîntătoare ca și chipurile plăsmuite de Westhall, părea în același timp și fecioară și femeie ; poate mai mult fată decît femeie, ea se bucura de o fericire deplină și nu cunoștea din iubire decît primele ei desfătări. În clipa cînd, cu totul absorbit de dulcea lui visare, Raphaël uitase de ziar, Pauline i-l smulse din mîină, îl mototoli și făcu din el un cocoloș, îl aruncă în grădină, iar pisoîul se repezi să prindă politica ce se învîrtea, ca totdeauna,

ca o sfîrlează, în jurul ei însăși. Cînd Raphaël, distras de această scenă copilărească, dădu să-și continue lectura și făcu gestul de a ridica foaia pe care n-o mai avea în mîină, auzi izbucnind niște hohote vesele, sincere, ce se dezlănțuiau unele dintr-altele ca trîlurile unei păsărele.

— Sînt geloasă pe ziar, zise ea ștergîndu-și lacrimile pe care le făcuse să curgă rîsul ei de copil. Nu-i o trădare, spune — continuă ea, devenind iarăși femeie — să citești proclamații rusești cînd ești cu mine și să preferi proza țarului Nicolae, cuvintelor și privirilor de dragoste ?

— Nu citeam, îngerul meu iubit, te priveam.

În acel moment, pașii greoi ai grădinarului, ai căruia saboți cu ținte pe talpă făceau să scrișnească nisipul aleilor, răsunară lîngă seră.

— Iertați, domnule marchiz și dumneavoastră, doamnă, dacă vă tulbur, dar vă aduc o ciudățenie cum n-am mai văzut niciodată. Am scos adineauri, cu îngăduința dumneavoastră, o găleată de apă, și am dat de buruiana asta curioasă ! Uitați-vă la ea ! Se vede treaba că-i obișnuită cu apa, căci nu era udă de loc, ba nici măcar umedă. Era uscată ca lemnul și cîtuși de puțin unsuroasă. Fiindcă domnul marchiz este, nici vorbă, mai învățat ca mine, m-am gîndit că trebuie să i-o aduc, fiindcă l-ar putea interesa.

Și grădinarul arătă lui Raphaël nemiloasa piele de sagri, a cărei suprafață abia dacă era cel mult de un lat de palmă.

— Mulțumesc, Vanière, zise Raphaël. E un lucru foarte ciudat.

— Ce ai, îngerul meu ? Te îngălbenești ! exclamă Pauline.

— Du-te, Vanière.

— Vocea ta mă sperie — continuă fata — e atît de schimbată... Ce ai ? spune ! Ce simți ? Te doare ceva ? Ți-e rău ! Un doctor, strigă ea. Jonathas, ajutor !

— Scumpa mea Pauline, taci, răspunse Raphaël, recăpătîndu-și sîngele rece. Să ieșim. E lîngă mine

o floare al cărei parfum îmi face rău. Să fie oare verbina aceea ?

Pauline se repezi asupra nevinovatei plante, o smulse din rădăcină și o aruncă în grădină.

— O, îngerul meu ! exclamă ea, strângându-l pe Raphaël într-o îmbrățișare fierbinte ca iubirea lor și oferindu-i cu o cochetărie galeșă buzele rumene ca să i le sărute, văzându-te pălind, am simțit că nu-ți voi putea supraviețui : viața ta e și viața mea. Raphaël dragă, ia pune mîna să vezi ! Simt încă fiorul morții în spate, mi-i frig. Buzele tale ard. Dar mîna ? E rece ca gheața, adăugă ea.

— Nebuna mea ! exclamă Raphaël.

— De unde vine lacrima asta ? Lasă-mă s-o sorb.

— O, Pauline, Pauline, mă iubești prea mult !

— Cu tine se petrece ceva neobișnuit, Raphaël !... Nu te ascunde, am să-ți aflu în curînd taina. Dă asta încoace, zise ea luînd pielea de sagri.

— Tu ești călăuî meu ! răcni tînărul aruncînd o privire de groază spre talisman.

— Ce voce schimbată ! făcu Pauline, lăsînd să-i cadă din mîna fatalul simbol al destinului.

— Mă iubești ? întrebă el.

— Dacă te iubesc, ce întrebare-i asta ?

— Atunci, lasă-mă, du-te !

Sărmana fată ieși.

— Cum ! izbucni Raphaël după ce rămase singur, în secolul luminilor în care am aflat că diamantele nu sînt decît cristale de carbon, într-o epocă în care totul se explică, în care poliția ar tîrî pe un nou Mesia în fața tribunalelor și ar supune miracolele lui Academiei de Științe, într-o vreme cînd nu mai oredem decît în parafele notarilor, eu să cred — tocmai eu ! — într-un fel de *Mane, Tekel, Fares* ? ¹⁹⁸... Nu, pe dumnezeul meu, nu pot concepe că Ființa supremă ar putea găsi plăcere în chinuirea unei făpturi cinstite... Mă duc să văd ce spun savanții !

Peste puțin ajunse, între Hala de vinuri, imensă îngrămădeală de butoaie, și Salpêtrière ¹⁹⁹, imens semînar de beție, în fața unei băltoace în care zburătaceau cîteva rațe ce se deosebeau prin varietatea

speciilor lor și ale căror culori plăcute, asemănătoare vitraliilor unei catedrale, sclipeau în razele soarelui. Toate rațele din lume se strînseseră parcă acolo, măcîind, dînd din aripi, bălăcîndu-se, și formînd un fel de parlament rățesc întrunit contra voinței lui, dar din fericire fără chartă și fără principii politice, și trăind, fără teamă de vînători, sub ochiul naturalistilor care se mulțumeau să le privească din cînd în cînd.

— Pe domnul Lavrille uite-l colo, îi răspunse un păzitor lui Raphaël, care întrebaseră de marele pontif al zoologiei.

Marchizul văzu un omuleț cu totul adîncit în niște meditații foarte grave în fața a două rațe. Savantul acesta, între două vîrste, avea o înfățișare blîndă, pe care un aer îndatoritor o făcea și mai blajină; dar în toată persoana lui se oglindea o mare preocupare științifică: peruca, neconținut scărpinată și răsucită pe cap în toate felurile posibile și imposibile, lăsa să se vadă un smoc de păr alb și trăda furia descoperirilor care, asemenea tuturor pasiunilor, ne smulge cu atîta putere dintre lucrurile lumesti, încît pierdem pînă și conștiința *eului* nostru. Raphaël, om de știință și de studiu, admiră pe naturalistul ale cărui cugetări erau consacrate dezvoltării cunoștințelor omenești, ale cărui erori chiar slujeau gloria Franței; numai că o femeiușcă ar fi rîs fără îndoială de felul cum era soluționată continuitatea dintre pantalonii și jiletca vîrgată a savantului, crăpătură acoperită de altfel în mod decent de o cămașă pe care, tot aplecîndu-se și ridicîndu-se într-una, cufundat în observațiile sale zoogeneze, o boțise de nu se mai cunoștea.

După cîteva fraze introductive de politețe, Raphaël socoti de cuviință să adreseze domnului Lavrille un compliment banal asupra rațelor sale.

— A, sîntem bogați în rațe, răspunse naturalistul. Genul acesta e de altmînteri, după cum de bună seamă știți, cel mai fecund din ordinul palmipedelor. Incepe cu lebăda și sfîrșește cu rața *zinzin*, cuprinzînd o sută treizeci și șapte de varietăți bine distincte, fie-

care cu numele lor, cu obiceiurile, cu patria, cu fiziologia lor, și care nu seamănă între ele mai mult decât seamănă un alb cu un negru. Intr-adevăr, domnule, când mîncăm o rață nu ne dăm seama de întinderea...

Se întrerupse, văzînd o rățușcă ce urca malul băltoacei.

— Vedeți, aceea de colo e lebăda cu cravată, sărmană fiică a Canadei, venită de la o depărtare atît de mare ca să ne arate penajul ei cenușiu și arămiu, și cravata neagră ! Uite, se ciugulește...

Iată faimoasa gîscă pufoasă, zisă și rața *eider*, cu puful căreia se învelesc ibovnicele noastre ; drăguța de ea ! cine nu i-ar admira pieptul de un alb roșiatic, ciocul acela verde ?

Adineauri, domnule — continuă el după o pauză — am fost martorul unei împerecheri care era aproape să mă deznădăjduiască. Căsătoria s-a făcut însă destul de ușor și aștept cu nerăbdare rezultatul. Mă mîndresc că voi obține a o suta treizeci și opta specie, căreia poate îi va fi dat să poarte numele meu ! Iată pe noii soți, zise el arătînd o pereche de rațe. De o parte e o gîscă rizătoare (*anas albifrons*), de cealaltă rățoiul șuierător (*anas ruffina* al lui Buffon). Am șovăit mult între rățoiul șuierător, rățoiul cu sprîncene albe și rățoiul căprișor (*anas clypeata*) : iacă, uite-l pe căprișor, ticălosul ăla arămiu de colo, cu gîtul verzui și atît de fudul irizat. Dar, domnule, rățoiul șuierător, fiind moțat, vei înțelege ușor că n-am stat în cumpănă. Nu ne lipsește aici decât rața cu tichie neagră. Colegii mei pretind cu toții că această rață e totuna cu lișița cu ciocul încovoiat ; în ceea ce mă privește însă...

Aci făcu gestul acela admirabil ce ilustrează în același timp modestia și orgoliul savanților, orgoliu plin de încăpăținare, modestie plină de încredere în sine.

— ...Eu nu cred așa ceva, continuă el. După cum vezi, dragă domnule, nu ne distrăm aici. În momentul de față, lucrez la monografia neamului rațelor. Dar vă stau la dispoziție.

În timp ce se îndreptau spre o casă destul de arătoasă de pe strada Buffon, Raphaël supuse pielea de sagri investigațiilor domnului Lavrille.

— Cunosc produsul acesta, spuse savantul în cele din urmă, după ce măsurase talismanul cu lupa; a servit de căptușeală la capacul vreunei cutii. Sagriul e cunoscut încă din antichitate! Astăzi pielarii preferă să-l înlocuiască însă cu un fel de piele de calcan, care, două cun poate știți, nu-i altceva decât jupaiala lui *raja sephen*, un pește din Marea Roșie.

— Dar aceasta, domnule, fiindcă aveți atîta bunăvoință...

— Aceasta — reluă savantul — întrerupîndu-l e cu totul altceva. Între așa-zisa piele de calcan și sagri, este, domnul meu, aceeași deosebire ca între ocean și pămînt, ca între pește și patruped. Cu toate astea, pielea de pește e mai scorțoasă decât aceea de animal terestru. Aceasta — zise el arătînd talismanul — este, după cum cred că știți, unul din produsele cele mai curioase ale zoologiei.

— Ca să vezi! exclamă Raphaël.

— Domnul meu — pronunță savantul așezîndu-se în fotoliu — aceasta este o piele de măgar.

— Asta știu, zise tînărul.

— Există în Persia — continuă naturalistul — un măgar extrem de rar, colunul celor vechi, *equus asinus*, sau *kulanul* tătarilor; Pallas²⁰⁰ s-a dus să-l studieze și l-a redat științei. În adevăr, multă vreme animalul acesta trecuse drept fantastic. Este, după cum știți, celebru în sfînta scriptură; Moise a interzis de a fi împerecheat cu congenerii săi. Dar colunul e și mai celebru prin prostituțiunile al căror obiect a fost și de care pomenesc adesea profeții bibliei. Pallas, după cum probabil știți, declară în ale sale *Act. Pe-trop.*, tomul II, că aceste excese bizare sînt încă și astăzi privite cu religiozitate de către persani și nogai, fiind socotite un leac suveran contra durerilor de rinichi și a gutei sciatică. Dar, firește, noi, ca niște bieți parizieni ce sîntem, nici nu bănuiam așa ceva! Muzeul nu posedă nici un exemplar de colun. Și ce animal superb! urmă savantul. Cînd te gîn-

dești că-i plin de mistere; ochiul său e înzestrat cu un fel de covor în care se reflectă totul și căruia orientalii îi atribuie o mare putere de fascinație; pielea lui e mai elegantă și mai lucioasă decît a celor mai frumoși cai ai noștri: e brăzdată cu dungi mai mult sau mai puțin roșcate și seamănă bine cu pielea de zebra. Părul lui are ceva moale, unduios, unsuros la pipăit; vederea lui egalează în exactitate și precizie pe aceea a omului; ceva mai înalt decît cei mai frumoși măgari domestici ai noștri, e înzestrat cu un curaj extraordinar. Dacă, din întîmplare, e atacat, se apără cu o superioritate remarcabilă împotriva celor mai feroce jivine; cît despre iuțeala mersului său, ea nu se poate asemui decît cu zborul păsărilor; un colon, domnul meu, ar învinge la curse pe cei mai buni cai arabi sau persani. După cum susține tatăl conștiinciosului doctor Niebuhr²⁰¹ — a cărui moarte recentă o deplîngem, după cum știți, cu toții — media mersului obișnuit al acestor admirabile viețuitoare este de șapte mii de pași geometrici pe oră.

Măgarii noștri degenerați nu ne-ar putea ajuta să ne facem o idee despre acest măgar liber și semeț. Are o atitudine vicaie, sprintenă, un aer inteligent, fin, o fizionomie grațioasă și mișcări pline de cochetărie! Este regele zoologic al Orientului. Superstițiile turcești și persane îi presupun chiar o origine misterioasă, și numele lui Solomon se întîlnește adesea în legendele pe care povestitorii din Tibet și Tartaria le spun despre însușirile atribuite acestor nobile animale. În sfîrșit, un colon domesticit valorează sume imense; e aproape imposibil să fie prins în munți, unde sare ca o căprioară și parcă zboară ca o pasăre. Fabula despre caii înaripați, Pegasul²⁰² nostru, a luat fără îndoială naștere în țările acestea, unde păstorii au putut să vadă adesea un colon sărind de pe o stîncă pe alta. Măgarii de călărie obținuți în Persia din împerecherea unei măgărițe cu un colon domesticit sînt vopsiți cu roșu, după o datină străveche. Obiceiul acesta stă probabil la originea proverbului nostru: „Rău ca un măgar roșu“. Într-un timp cînd științele naturale erau foarte neglijate în Franța, cine știe ce

călător va fi adus, cred eu, vreun exemplar din animalele acestea ciudate care îndură tare anevoie sclavia. De aici dictonul !

Pielea pe care mi-o prezentați dumneavoastră — zise mai departe savantul — este pielea unui colon. Părerile asupra originii numelui sînt împărțite. Unii susțin că *sagri* e un cuvînt turcesc, alții vor ca *Sagri* să fie orașul sau centrul unde acest produs zoologic e supus unei preparații chimice, descrisă destul de bine de Pallas, ce-i dă aspectul zgrunțuros pe care-l admirăm noi ; Martellens mi-a scris că *Sâagri* e un rîu...

— Domnule, vă mulțumesc pentru lămuririle date, ele ar putea constitui o pagină prețioasă pentru un oarecare don Calmet²⁰³, dacă ar mai exista benedictini ; dar am avut onoarea de a vă aminti că bucata aceasta era la început de o mărime egală cu... harta aceea geografică, spuse Raphaël arătînd lui Lavrille un atlas deschis ; or, în decurs de trei luni, ea s-a îngustat văzînd cu ochii...

— Bine — reluă savantul — înțeleg. Domnul meu, toate pieile viețuitoarelor cu o structură primitivă sînt expuse unei degradări naturale, ușor de înțeles, și ale cărei proporții depind de influențele atmosferice. Metalele înseși se dilată sau se strîng în chip vizibil, căci inginerii au observat spații destul de considerabile între blocurile de piatră legate la început între ele prin bare de fier. Știința e vastă, viața omenească e scurtă. De aceea n-avem pretenția de a cunoaște toate fenomenele naturii.

— Domnule — stăruî Raphaël cu sufletul la gură, aproape uluit — iertați întrebarea pe care vă voi face. Sînteți sigur că această piele e supusă legilor comune ale zoologiei, că poate să se întindă ?

— O, nici vorbă !... Ei, drăcie ! făcu domnul Lavrille încercînd să întindă talismanul. Dar, domnule — adăugă el — dacă vreți să vă duceți la domnul Planchette, celebrul profesor de mecanică, el va găsi fără îndoială un mijloc de a acționa asupra acestei piei, de a o înmuia, de a o întinde.

— Ah, domnule, îmi salvați viața !

Raphaël salută pe savantul naturalist și alergă la Planchette, lăsînd pe bunul Lavrille în mijlocul cabinetului său plin de bocale și plante uscate. Din această vizită se alesese, fără să știe, cu toată știința omească : o nomenclatură ! Precumsecadele Lavrille semăna cu Sancho Panza povestind lui Don Quijote istoria cu caprele, făcîndu-i mare plăcere să numere animalele și să le numeroteze. Ajuns aproape de sfîrșitul vieții, el cunoștea abia o pîrticică din nemăsuratul număr al imensei cirezi azvîrlită de dumnezeu de-a lungul oceanului lumilor, într-un scop neștiut de nimeni. Raphaël se declară mulțumit.

„Am să-mi ții măgarul în frîu“, își spuse el.

Sterne spusese înaintea lui : „Să ne cruțăm măgarul, dacă vrem să trăim mult“. Dar animalul e așa de năzdrăvan !

Planchette era un bărbat înalt, uscățiv, un adevărat poet pierdut într-o nesfîrșită contemplare, ocupat să privească mereu o genune fără fund, MIȘCAREA. Muritorii de rînd taxează de nebunie mințile acestea sublime, pe acești oameni neînțeleși, care trăiesc într-o admirabilă nepăsare față de lume și de lux, stînd zile întregi ca să fumeze o țigară stinsă, ori apărînd într-un salon fără a-și fi împerecheat totdeauna cum trebuie fiecare nasture de la haină cu cheotoarea lui. Într-o bună zi, după ce au măsurat îndelung vidul, sau au îngrămădit la X-uri sub Aa—gG, au săvîrșit analiza cutărei legi naturale și au descompus elementul cel mai redus ; la un moment dat mulțimea admiră o nouă mașină sau vreun vehicul a cărei alcătuire simplă ne miră și ne uimește ! Savantul zîmbește modest, spunînd admiratorilor săi : „Dar ce-am creat oare ? Nimic. Omul nu inventează forța, ci o călăuzește doar, iar știința constă în imitarea naturii.“

Raphaël surprinse pe mecanician proptit pe cele două picioare ale sale, ca un spînzurat căzut țeapăn sub ștreang. Planchette urmărea o bilă de agată care se învîrtea pe un cadran în formă de soare, așteptînd să se oprească. Bietul om nu era nici decorat, nici plătit de stat, deoarece nu știa să-și pună în valoare calculele. Fericit să pîndească toată viața o descoperire,

nu se gîndea nici la glorie, nici la lume, nici la el însuși, ci trăia în știință pentru știință.

— Imposibil de definit ! strigă el. A, bună ziua, domnule, rosti apoi văzîndu-l pe Raphaël ; a dumnea-voastră prea plecată slugă. Ce mai face mămica ?... Du-te de vezi pe nevastă-mea.

— Și cînd te gîndești că aș fi putut să trăiesc și cu așa ! își spuse Raphaël, smulgînd pe savant din visarea sa, cerîndu-i mijlocul de a acționa asupra talismanului pe care i-l prezentă.

— Chiar de ar fi să rîdeți de naivitatea mea, domnule — zise marchizul în încheiere — nu vă voi ascunde nimic. Pielea asta îmi pare a poseda o putere de rezistență pe care nimic nu o poate birui.

— Domnul meu — începu Planchette — oamenii de lume iau totdeauna știința cam peste picior, toți ne spun cam același lucru pe care un fillizon îl spusese lui Lalande²⁰⁴ la sfîrșitul unei eclipse, venind la el cu cîteva dame : „Aveți bunătatea să reîncepeți“. Ce efect vroiți să produceți ? Scopul mecanicii este să aplice legile mișcării sau să le neutralizeze. Cît despre mișcarea în sine, v-o declar cu toată umilința, nu sîntem în stare să o definim.

Acestea spuse, am observat anumite fenomene constante, care guvernează acțiunea solidelor și a fluidelor. Reproducînd cauzele generatrice ale acestor fenomene, noi putem pune corpurile în mișcare, putem să le transmitem o forță locomotivă în raporturi de viteză determinată, să le aruncăm în sus, să le divizăm simplu sau la infinit, chit că le-am sparge sau le-am pulveriza ; apoi să le îndoim, să le imprimăm o rotație, să le modificăm, să le comprimăm, să le dilatăm sau să le întindem. Toată știința asta, domnul meu, se sprijină pe un singur fapt. Vedeți bila aceasta ? adăugă el. Ea e aci, pe piatra asta. Ia-o acum dincolo. Ce nume să dăm actului acesta fizicește atît de firesc, dar pentru spirit atît de extraordinar ? Mișcare, locomoție, schimbare de loc ? Cîtă vanitate ascunsă sub niște cuvinte ! Un nume este oare o soluție ? Totuși, asta e știința.

Mașinile noastre folosesc sau descompun acest act, acest fapt. Un fenomen atât de neînsemnat, adaptat unor mase, ar putea arunca Parisul în aer. Avem puțința de a mări viteza în dauna forței, și forța în dauna vitezei. Ce este forța, ce este viteza? Știința noastră nu-i în stare să o spună, după cum nu-i în stare să creeze o mișcare. O mișcare, oricare ar fi ea, este o putere imensă, și omul nu inventează puteri. Puterea este una, ca și mișcarea, esența însăși a puterii. Totul este mișcare. Cugetarea e o mișcare. Natura e bazată pe mișcare. Moartea e o mișcare ale cărei scopuri ne sînt prea puțin cunoscute. Dacă Dumnezeu este etern, fiți siguri că el e totdeauna în mișcare. Dumnezeu este, poate, mișcarea însăși. Iată de ce mișcarea nu se poate explica, întocmai ca și Dumnezeu; ca și el e adîncă, fără margini, de neînțeles, de neatins. Cine a pipăit, a cuprins, a măsurat vreodată mișcarea? Îi simțim efectele fără a le vedea. Putem chiar să le negăm, cum negăm pe Dumnezeu. Unde se află și unde nu se află ea? De unde pornește? Care îi este cauza? Care sfîrșitul? Ea ne învăluie, ne apasă și ne scapă. Este evidentă ca un fapt, obscură ca o abstracție, este în același timp și cauză și efect. Are nevoie, ca și noi, de spațiu, dar ce este spațiul? El e dovedit numai de mișcare; fără mișcare, nu-i decît o vorbă goală. Problemă de nedezlegat, asemenea vidului, asemenea creațiunii și infinitului, mișcarea năucește cugetarea omenească, și tot ce-i e îngăduit omului să înțeleagă, este că n-o va înțelege niciodată.

Între fiecare din punctele ocupate rînd pe rînd în spațiu de această bilă — continuă savantul — se află o prăpastie pentru judecata omenească, prăpastia în care s-a prăbușit Pascal²⁰⁵. Pentru a acționa asupra substanței necunoscute pe care voiți să o supuneți unei forțe necunoscute, trebuie să studiem mai înlîni această substanță; după structura sa, ea sau se va sfărîma sub o lovitură, sau va rezista; dacă se rupe în bucăți și dacă intenția dumneavoastră nu este de a o împărți astfel, înseamnă că nu ne-am atins ținta propusă. Dacă voiți să o comprimați, tre-

buie să transmitem o mișcare egală tuturor părților substanței, în așa fel încît să micșorăm în mod uniform intervalul care le separă. Iar dacă doriți să o întindeți, trebuie să încercăm a imprima fiecărei molecule o forță excentrică egală ; căci, fără observarea exactă a acestei legi, n-am face decît să batem pasul pe loc. În mișcare există, așadar, domnul meu, moduri infinite, combinații nesfîrșite. Asupra cărui efect vă hotăriți ?

— Domnule — se grăbi să răspundă Raphaël — doresc indiferent ce presiune, oricît de puternică, pentru a întinde cît mai mult pielea aceasta...

— Substanța din fața noastră fiind finită — preciză matematicianul, n-ar putea fi destinată la nesfîrșit — dar apăsarea va mări neapărat întinderea suprafeței sale în dauna grosimii ; ea se va subția pînă cînd nu va mai avea substanță...

— Obțineți rezultatul acesta, domnule — exclamă Raphaël — și veți cîștiga milioane.

— V-aș fura banii, credeți-mă, răspunse profesorul cu tonul flegmatic al unui olandez. Am să vă demonstrez cît ați bate din palme existența unei mașini sub care însuși dumnezeu ar putea fi strivit ca o muscă. Ea ar reduce pe un om la starea de hîrtie sugătoare, pe un om încălțat, îmbrăcat, cu cravată, cu pălărie, cu aur, cu giuvaeruri, cu tot...

— Oribilă mașină !

— În loc de a-și zvîrli copiii în apă, chinezii ar face mai bine să-i bage în ea, adăugă savantul, fără să se gîndească la respectul omului față de progenitura sa.

Stăpînit cu totul de ideea lui, Planchette luă o oală de flori, goală, găurită la fund și o depuse pe lespede cadranului solar ; apoi se duse să aducă puțină humă dintr-un colț al grădinii. Raphaël rămase fermecat ca un copil căruia doica îi povestește un basm minunat. După ce lăsă huma pe lespede, Planchette scoase din buzunar un cosoraș, tăie două ramuri de soc și începu să le scoată miezul, suflînd în ele cît putea, ca și cum Raphaël nici n-ar fi fost acolo.

— Iată elementele mașinii, zise el.

Lipi cu o mână de lut unul din tuburile de lemn pe fundul oalei, în așa fel ca țeava socului să corespundă cu gaura vasului. Totul semăna cu o pipă enormă. Întinse un strat de humă în formă de lopată pe lespede, așeză oala de flori pe partea cea mai largă și fixă ramura de soc pe porțiunea ce reprezenta coada lopeții. În sfârșit aruncă puțină humă la celălalt capăt al tubului de soc, împlintă drept în sus cealaltă ramură scobită, o lipi și pe ea cu lut, ca să stea prinsă de cea orizontală, în așa fel ca aerul, sau un anume fluid la îndemână, să poată circula în mașina asta improvizată și să ajungă de la gura tubului vertical, prin canalul intermediar, pînă în oala cea mare de flori care era goală.

— Acest aparat, domnul meu — zise el cu seriozitatea unui academician ce-și pronunță discursul de recepție — este unul dintre cele mai frumoase titluri de glorie de care se bucură marele Pascal în admirația noastră.

— Nu înțeleg...

Savantul prinse a zîmbi. Se duse și luă dintr-un pom fructifer o sticlură în care farmacistul îi trimisese o soluție pentru stîrpiți furnicile; îi sparse fundul, își făcu o pîlnie, o vîrî cu grijă în gaura ramurii scobite pe care o fixase vertical în argilă, și care era paralelă cu marele rezervor închipuit de oala de flori; apoi cu ajutorul unei stropitori, turnă cantitatea de apă necesară pentru ca lichidul să se ridice pînă la același nivel și în vasul cel mare și în mica țeavă rotundă de soc... Raphaël nu se gîndea decît la pielea lui de sagri.

— Apa, domnul meu — zise mecanicianul — este socotită încă și astăzi drept un corp incompresibil, nu uitați acest principiu fundamental; cu toate acestea ea se comprimă, dar atît de puțin, încît trebuie să socotim coeficientul ei de contractare egal cu zero. Vedeți suprafața pe care o prezintă apa ajunsă la gura vasului de flori?

— Da, domnuie.

— Ei bine, presupuneți că această suprafață este de o mie de ori mai mare decât orificiul tubului de soc prin care am turnat lichidul. Iată, scot pîlnia...

— De acord.

— Ei bine, domnul meu, dacă prin vreun mijloc oarecare măresc volumul acestei mase, introducînd încă apă prin orificiul micului tub, fluidul, silit să coboare aici se va ridica în rezervorul închipuit de vasul de flori, pînă cînd lichidul va ajunge la același nivel și în unul și în celălalt...

— Asta se-nțelege! zise Raphaël.

— Dar cu deosebirea — reluă savantul — că dacă subțirea coloană de apă adăugată în micul tub vertical prezintă o forță egală, să zicem, cu greutatea unei livre, și știind că acțiunea ei se va transmite fidel masei lichide și va reacționa asupra tuturor punctelor suprafeței pe care o capătă în vasul de flori, înseamnă că vor forma în acesta o mie de coloane de apă, care — tinzînd toate să se ridice, ca și cum ar fi împinse de o forță egală cu aceea ce face lichidul să coboare în bățul de soc vertical — vor produce în mod necesar aici — zise Planchette arătînd lui Raphaël suprafața vasului de flori — o forță de o mie de ori mai mare decât forța introdusă pe acolo.

Și savantul indică marchizului, cu degetul, ramura de soc înfiptă vertical în humă.

— E foarte simplu, rosti Raphaël.

Planchette zîmbi iar.

— Folosînd alți termeni — reluă el cu acea logică dîrză proprie matematicienilor — vom spune că pentru a împiedica irupția apei va trebui să desfășurăm asupra fiecărui punct al mării suprafețe o forță egală cu forța ce acționează în conductul vertical; dar numai cu deosebirea că dacă coloana lichidă e înaltă de un picior, cele o mie de coloane mici ale suprafeței mari nu vor înregistra decât o urcare foarte mică.

— Acum — zise Planchette, dînd un bobîrnac bețișoarelor sale — să înlocuim aparatul acesta militel și caraghios cu tuburi metalice de o forță și de o dimensiune corespunzătoare; dacă acoperiți cu o pla-

tină groasă, mobilă, suprafața fluidă a marelui rezervor, și dacă acestei platine îi opuneți o altă a cărei rezistență și soliditate să fie mai presus de orice încercare, iar, în plus, dacă îmi acordați posibilitatea de a adăuga fără încetare prin micul tub vertical apă la masa lichidă, obiectul prins între cele două planuri solide este în mod necesar silit să cedeze în fața imensei forțe ce-l comprimă la nesfârșit. Mijlocul de a introduce în chip constant apă prin tubul cel mic este un fleac în mecanică, întocmai ca și modul de a transmite puterea masei lichide unei platine. Două pistoane și câteva supape sînt de ajuns pentru asta. Admiteți atunci, scumpul meu domn — zise el luînd de braț pe Valentin — că nu există nici o materie care, pusă între aceste două rezistențe nelimitate, să nu fie constrînsă de a se lăți ?

— Cum ! Autorul *Scrisorilor provinciale* a inventat... ? se miră Raphaël.

— El singur, domnule. Mecanica nu cunoaște nimic mai simplu și mai frumos. Principiul opus, expansibilitatea apei, a creat mașina cu aburi. Dar apa nu-i expansibilă decît într-o anumită măsură, în timp ce incompresibilitatea ei, fiind o forță oarecum negativă, este nelimitată.

— Dacă pielea asta se întinde — spuse Raphaël — vă făgăduiesc să ridic o statuie colosală lui Blaise Pascal, să înființez un premiu de o sută de mii de franci pentru cea mai frumoasă problemă de mecanică rezolvată în fiecare perioadă de zece ani, să le dau zestre verișoarelor și mătușilor dumneavoastră, în sfîrșit, să clădesc un azil pentru matematicienii săraci sau loviți de nebulie.

— Ar fi de mare folos, răspunse Planchette. Domnul meu — reluă el cu calmul unui om trăind numai în sfera lui intelectuală — vom merge miine la Spieghalter. Acest distins mecanician a construit, după planurile mele, o mașină perfecționată, cu care un copil ar putea să țină o mie de stoguri de fîn în pălăria lui.

— Pe miine, domnule.

— Pe mîine.

— Trăiască mecanica ! exclamă Raphaël. E cea mai frumoasă dintre toate științele ! Celălalt, cu măgarii lui, cu clasificările, cu rațele, cu speciile și cu bocalele lui pline de monștri, e bun cel mult să noteze punctele într-un hiliard public.

A doua zi, Raphaël veni foarte vesel să-l ia pe Planchette și se duseră împreună în strada Sănătății, nume de bun augur. La Spieghalter, tinărul se pomeni într-o hală imensă, privirile îi căzură asupra unei mulțimi de cuptoare roșii și duduitoare. Era o ploaie de foc, un potop de cuie, un ocean de pistoane, de șuruburi, de pîrghii, de grinzi, de pile, de piulițe, o mare de tuciuri, de lemne, de supape și de vergele de oțel. Praful de pilitură te îneca. Mai era acolo fier înroșit în foc, oamenii erau îmbrăcați în fier, totul mirosea a fier, fierul căpăta viață, era organizat, se topea, curgea, gîndea, luînd toate formele, supunîndu-se tuturor capriciilor. Prin vijîitul foalelor, prin *crescendo*-urile ciocanelor, prin șuierăturile strungurilor care făceau fierul să mîrîie, Raphaël ajunsese într-o încăpere mare, curată și bine aerisită, unde putu să privească în voie presa imensă de care îi vorbise Planchette. Admiră un fel de dulap de fontă prevăzut cu niște tălpigi de fier legate între ele printr-o bară solidă.

— Dacă veți învîrți cu iuțeală manivela asta de șapte ori — îi spuse Spieghalter arătîndu-i un vălătuc de fier lucios — veți putea face ca o planșă de oțel să se zdrobească în mii de bucăți, ca niște ace ascuțite ce v-ar intra în carne.

— Drace ! exclamă Raphaël.

Planchette vîrî el însuși pielea de sagri între cele două plăci ale atotputernicei prese și, plin de acea siguranță pe care o dau convingerile științifice, învîrți cu iuțeală vălătucul.

— Trînliți-vă la pămînt, sîntem pierduți ! strigă Spieghalter cu o voce tunătoare, aruncîndu-se cel dintîi cu fața la pămînt.

O șuierătură înfiorătoare răsună în toate atelierile. Apa ce se afla în mașină sparse fonta, țîșni cu

o putere nemaipomenită și se îndreptă, din fericire, spre un cuptor vechi pe care-l răsturnă, îl rostogoli și-l răsuci așa cum furia unui rîu învălătucește o casă și o ia cu sine.

— O — zise cu mult calm Planchette — sagriul e tot atît de teafăr cum te văd și mă vezi! Meștere Spieghalter, pesemne că a fost vreun pai în fonta dumitale, sau tubul cel mare era crăpat...

— Nu, nu, îmi cunosc bine fonta. Domnul n-are decît să-și la buclucul ăsta de aici, căci trebuie să aibă pe dracul într-însul.

Neamțul apucă un ciocan de fierărie, zvîrli pielea pe o nicovală și, cu toată forța pe care o dă mînia, descărcă asupra talismanului cea mai teribilă lovitură ce hăuise vreodată în atelierele sale.

— Se pare că nici nu-i pasă! strigă Planchette pipăind sagriul cel îndărătnic.

Lucrătorii alergară la fața locului. Contramaistrul luă pielea și o împinse în mangalul aprins dintr-un cuptor. Toți, strînși în cerc în jurul focului, așteptau cu nerăbdare mișcarea unei foale imense. Raphaël, Spieghalter și profesorul Planchette se aflau în mijlocul oamenilor mînjiți de fum și atenți. Văzînd ochii aceia albi, capetele colbăite de fier, hainele negre și lucioase, piepturile acelea păroase, Raphaël se crezu transportat în lumea nocturnă și fantastică a baladelor germane. Contramaistrul înhăță pielea cu cleștele, după ce o lăsase în foc timp de vreo zece minute.

— Dă-mi-o înapoi, zise Raphaël.

Contramaistrul o prezentă cu o plecăciune disprețuitoare lui Raphaël. Marchizul răsuci cu ușurință pielea, care în mîinile sale se făcu rece și mlădioasă. Un țipăt de groază se auzi deodată, toți lucrătorii fugiră de acolo. Valentin rămase singur cu Planchette în atelierul pustiu.

— Este sigur ceva diabolic într-însa! rosti Raphaël cu desperare. Nici o forță omenească să nu-mi poată acorda așadar o zi de viață în plus?

— Domnul meu, am greșit — zise matematicianul cu un aer mîhnit — trebuia să supunem această

piele ciudată acțiunii unui laminor. Unde mi-a fost oare capul când v-am propus o presiune ?

— Eu am cerut-o, replică Raphaël.

Savantul răsuflă ușurat, ca un vinovat achitat de către doisprezece jurați. Totuși, intrigat de problema stranie pe care i-o puneă această piele, el se gândi o clipă, apoi zise :

— Substanța asta necunoscută trebuie tratată prin reactivi. Să mergem la Japhet, poate că chimia va fi mai norocoasă decât mecanica.

Valentin porni calul la galop, în speranța de a-l prinde pe faimosul chimist Japhet în laboratorul său.

— Ei, vechiul meu prieten — zise Planchette zăbind pe Japhet stînd într-un fotoliu și contemplînd un precipitat — ce face chimia ?

— Doărme. Nimic nou. Cu toate astea, Academia a recunoscut existența salicinei, dar salicina, asparagina, vaiquelina, digitalina²⁰⁶, nu-s descoperiri...

— Neputînd inventa lucruri pozitive — zise Raphaël — se pare că sînteți nevoit să inventați numiri.

— Din păcate, ai dreptate, tinere !

— Uite — se adresă profesorul Planchette către chimist — încearcă să ne descompui substanța asta ; dacă extragi din ea vreun element oarecare, îl botez dinainte *diabolină*, deoarece voind s-o comprimăm, ne-a distrus o piesă hidraulică.

— Ia să vedem, ia să vedem despre ce-i vorba ! strigă vioi chimistul. Poate că am dat de vîreun nou corp simplu.

— Domnule — zise Raphaël — e nici mai mult nici mai puțin decât o piele de măgar.

— Domnule... făcu grav celebrul chimist.

— Nu glumesc de loc, replică marchizul dîndu-i pielea de sagri.

Baronul Japhet atinse pielea cu vîrful sensibil al limbii sale atît de obișnuită să guste sărurile, acizii, alcalinele, gazele, apoi spuse, după cîteva încercări :

— Nici un gust ! Da, ia să-i dăm să bea puțin acid ftoric.

Supusă acțiunii acestui element, care dizolvă pe loc orice țesut animal, pielea nu suferi nici o alterare.

— Nu-i sagri! declară chimistul. Să tratăm necunoscutul acesta misterios ca pe un mineral și să-i dăm peste nas punându-l într-un creuzet infuzibil unde tocmai am niște oxid de potasiu roșu.

Japhet ieși, apoi se întoarse numaidecît.

— Domnule — îi spuse el lui Raphaël — dați-mi voie să iau numai o bucătică din substanța această, pare atît de extraordinară...

— O bucătică? se sperie Raphaël. Nici cît un fir de păr... Dar, la urma urmei, încercați! adăugă el cu un aer în același timp și trist și glumeț.

Savantul rupse un brici voind să taie pielea, încercă să o sfîșie printr-o puternică descărcare de electricitate, apoi o supuse acțiunii pilei voltaice²⁰⁷, dar toate forțele științei eșuară în fața teribilului talisman. Se făcuse ora șapte seara. Planchette, Japhet și Raphaël, nebăgînd de seamă goana timpului, așteptau rezultatul unei ultime experiențe. Săgriul ieși victorios din cea mai grozavă încercare la care fusese supus grație unei cantități respectabile de clorură de azot.

— Sînt pierdut! se tîngui Raphaël. Aici e voința lui Dumnezeu. Nu-mi rămîne decît să mor...

Lăsă pe cei doi savanți înmărmuriți.

— Să ne ferim de a povesti întîmplarea asta la Academie, colegii și-ar rîde de noi, îi spuse Planchette chimistului după o lungă pauză în care se priviră unul pe altul fără a îndrăzni să-și împărtășească gîndurile.

Cei doi savanți erau ca niște creștini ieșind din mormintele lor fără a se fi întîlnit cu Dumnezeu în ceruri. Știința? neputincioasă! Acizii? apă chioară! Potasiul roșu? descalificat! Pila voltaică și explozia? două jucării!

— O presă hidraulică zdrumică ca un miez de piine! adăugă Planchette.

— Eu cred în diavol, spuse baronul Japhet după o clipă de tăcere.

— Iar eu în Dumnezeu, răspunse Planchette.

Amândoi erau în rolurile lor. Pentru un mecanician universul e o mașină care are nevoie de un lucrător ; pentru chimie — această creație a unui demon care descompune totul — lumea e un gaz înzestrat cu mișcare.

— Nu putem nega faptul, reluă chimistul.

— Iaca na ! ca să ne consoleze, domnii doctrinari au ticluit nebuloasa axiomă : Neghiob ca un fapt.

— Axioma ta — replică chimistul — mie mi se pare faptul unui neghiob.

Începură să rîdă și luară masa împreună, ca doi oameni ce nu mai văd într-o minune decît un simplu fenomen.

Întors acasă, Valentin căzu pradă unei furii reci ; nu mai credea în nimic, ideile i se încetșau, i se învălmășeau în creier, și i se ciocneau ca ale unui om pus în fața unui fapt imposibil. Ii plăcuse să creadă că mașina lui Spieghalter avusese o meteahnă neștiută, iar neputința științei sau a focului nu-l mira ; dar suplețea pielii cînd o răsucea în mînă, și asprimă ei cînd mijloacele de distrugere puse la îndemîna omului erau aplicate asupra ei, îl înspăimîntau. Acest fapt incontestabil îl făcea să-și piardă mințile.

„Sînt nebun, își zise el. Cu toate că de azi dimineață n-am pus nimic în gură, nici nu mi-e foame, nici nu mi-e sete, și simt în piept un foc care mă arde...”

Puse din nou pielea de sagri în rama în care fusese închisă mai înainte, apoi, după ce descrise cu o linie de cerneală roșie marginea talismanului, se așeză în fotoliul său.

— S-a făcut ceasul opt ! se miră el. Ziua de azi a trecut repede ca un vis.

Își lăasă coatele pe brațele fotoliului, își sprijini capul în mîna stîngă, și rămase așa, pierdut într-una din acele meditații funebre, într-unul din acele gînduri mistuitoare a căror taină o duc cu ei în mormînt condamnații la moarte.

— Ah, Pauline — exclamă el — sărmană copilă ! Sînt prăpăstii pe care dragostea nu le poate trece cu toată forța aripilor ei !

În acel moment auzi foarte deslușit un suspin înăbușit și, printr-unul din acele fine instincte ale iubirii, recunoscui suflul Paulinei.

„O — își spuse el — iată-mi sentința ! Dacă ea ar fi aici, aș vrea să mor în brațele ei.“

Un hohot de rîs limpede, vesel, îl făcu să-și întoarcă fața spre pat și văzu printre perdelele diafane chipul Paulinei zîmbind ca un copil fericit de o ștremgărie ce i s-a prins ; părul ei frumos i se răsfrîngea în mii de șuvițe pe umeri, semăna cu un trandafir de Bengal rătăcit într-un buchet de trandafiri albi.

— L-am sedus pe Jonathas, zise ea. Patul acesta nu-i oare și al meu, al meu care sînt soția ta ? Nu mă certa, iubitul, nu voiam decît să dorm în preajma ta, să-ți fac o surpriză. Iartă-mi această nebunie.

Sări din pat cu o mișcare de pisică, apărură radioasă în mușelinurile ei și se așeză pe genunchii lui Raphaël.

— Despre ce fel de prăpăstii vorbeai tu, iubitul meu ? zise ea lăsînd să i se vadă pe frunte o expresie de îngrijorare.

— Ale morții.

— Mă faci să sufăr, răspunse ea. Sînt unele idei cu care noi, bietele femeii, nu ne putem obișnui, ele ne răpun. Să fie oare din pricina dragostei prea mari, sau a lipsei de curaj ? nu știu. Moartea nu mă înspăimîntă, reluă ea rîzînd. Să mor cu tine, mîine dimineață, împreună într-o ultimă sărutare, ar fi o fericire. Mi s-ar părea că aș fi trăit mai mult de o sută de ani. Ce importanță are numărul zilelor, dacă într-o noapte, într-un ceas, am trăit o viață întreagă de pace și de dragoste ?

— Ai dreptate, prin gura ta frumoasă vorbește cerul. Dă-o s-o sărut, și apoi să murim, spuse Raphaël.

— Să murim dar, răspunse ea rîzînd.

Pe la nouă ceasuri dimineața, lumina zilei răzbătea printre crăpăturile obloanelor; estompată de muselina perdelelor, lăsa totuși să se vadă culorile bogate ale covorului și mobilele mătăscase ale camerei unde se odihneau cei doi îndrăgostiți. Cîteva aurituri sclipeau în lumină. O rază de soare se stingea pe plapuma moale pe care jocurile dragostei o aruncaseră la pămînt. Atîrnată de o oglindă înaltă, rochia Paulinei se profila ca o apariție vapoasă. Pantofiorii ei fuseseră uitați departe de pat. O privighetoare se așază pe pervazul ferestrei, și trilurile ei repetate, zgomotul aripilor ei cînd și le desfăcu dintr-o dată ca să-și ia zborul, deșteptară pe Raphaël.

— Ca să mor — zise el sfîrșind o idee începută în vis — trebuie ca organismul meu, mecanismul acesta de carne și oase, însuflețit de voința mea, și care face din mine un individ *om*, să prezinte o leziune pe care eu să o simt. Doctorii trebuie să cunoască simptomele vitalității atacate și să-mi poată spune dacă sînt sănătos sau dacă sînt bolnav.

Iși contemplă soția care dormea ținîndu-i capul în mîini, exprimînd astfel și în somn duioasele mîngieri ale dragostei. Întinsă grațios ca un copil și cu fața întoarsă spre el, Pauline părea că-l privește încă, întinzîndu-i o gură frumoasă, întredeschisă de o răsuflare egală și curată. Dinții ei mici de porțelan scoteau în relief roșeața buzelor, pe care rătăcea un suris; rumeneala feței era mai vie și albeața-i era, s-ar putea spune, mai albă acum decît în orele cele mai drăgăstoase de peste zi. Dezgolirea grațioasă și gingașă, atît de plină de încredere, îmbina vraja dragostei cu adorabilul farmec al unui copil adorît. Femeile, chiar cele mai naturale, se supun în timpul zilei unor anumite convențiuni sociale care înlănțuiesc nevinovatele expansiuni ale sufletului lor; somnul însă pare că le redă spontaneității victii ce caracterizează anii copilăriei: Pauline nu roșea de nimic, ca una din acele fătărușe scumpe și cerești cărora rațiunea nu le-a pus încă nici gînduri în gesturi, nici taine în priviri. Profilul i se desena pe pînza fină a

pernelor, volanele mari de dantelă, amestecate prin părul ei zbîrlit, îi dădeau un aer ştrengăresc; dar ea adormise legănată de plăcere, genele-i lungi erau alipite pe obraji ca pentru a-i apăra vederea de o lumină prea tare sau pentru a ajuta acea reculegere a sufletului cînd încearcă să păstreze o voluptate desăvîrşită, însă fugară; urechea ei mică, albă şi trandafirie, încadrată de cîrlionţi de păr şi îngropată într-o cochilie de broderii, ar fi înnebunit de dragoste pe un artist, pe un pictor, pe un bătrîn, sau ar fi făcut dintr-un smintit un om cu judecata întreagă.

A-ţi vedea iubita adormită, rîzînd într-un vis liniştit sub protecţia ta, iubindu-te chiar şi în somn, în acele clipe cînd fiinţa pare că încetează de a mai fi, şi oferindu-ţi chiar şi atunci o gură mută ce-ţi vorbeşte despre ultima sărutare! A vedea o femeie ce ţi se dă cu totul, pe jumătate goală, dar învăluită în dragostea ei ca într-o mantie, şi castă în mijlocul dezordinii, a-i admira veşmintele împrăştiate, un ciorap de mătase scos în ajun pentru plăcerea ta, o cingătoare desfăcută ce-ţi dovedeşte o încredere nemărginită, nu-i aceasta o desfătare fără seamăn? Cingătoarea aceea cuprinde un întreg poem; femeia pe care o apăra nu mai există, ea îţi aparţine, a devenit *tu*; a o trăda de acum înainte, înseamnă a te jigni pe tine însuţi. Raphaël contemplă înduioşat odaia încărcată de dragoste, plină de amintiri, unde lumina zilei căpăta nuanţe voluptuoase, apoi îşi întoarse privirile la femeia cu forme desăvîrşite şi tinere, drăgăstoasă încă, ale cărei simţăminte mai ales erau ale lui şi numai ale lui. Dorea să trăiască o veşnicie. Cînd privirea îi căzu asupra Paulinei, ea deschise numaidecît ochii, ca şi cum ar fi fost atinsă de o rază de soare.

— Bună dimineaţa, iubitele, zise ea zîmbind. Eşti frumos, răule!

Cele două capete, învăluite în graţia dragostei, a tinereţii, a penumbrei şi a tăcerii, formau unul din acele tablouri divine a căror vrajă trecătoare nu e hărăzită decît primelor zile ale pasiunii, aşa cum naivitatea, candoarea sînt atributele copilăriei. Vai!

primăvăraticele bucurii ale dragostei, întocmai ca și rîsetele copilăriei, sînt sortite să se spulbere și să nu mai dăinuie decît în amintirea noastră pentru a ne sfișia de deznădejde sau pentru a ne înfășura cu un parfum consolator, după meandrele meditațiilor noastre ascunse.

— De ce te-ai deșteptat? întrebă Raphaël. Îmi făcea atîta plăcere să te văd adormită, că plîngam de...

— Și eu la fel — răspuse ea — am plîns astănoapte privindu-te cum dormeai, dar nu de bucurie. Ascultă, Raphaël, dragul meu, ascultă-mă. Tu, cînd dormi, n-ai respirația prea limpede, în pieptul tău e ceva care răsună tare și care m-a speriat. Ai în somn o tuse seacă, tocmai ca a tatii, pe care-l răpune ftizia. În hîrîitul plămînilor tăi am recunoscut cîteva din efectele ciudate ale acestei boli, apoi, aveai febră, sînt sigură, mîna ți-era umedă și fierbinte... Iubitule! ești tînăr — adăugă ea tremurînd — ai putea încă să te vindeci, dacă, din nenorocire... Dar nu — strigă ea cu un accent vesel — nu-i nici o nenorocire, boala se ia, așa zic doctorii.

Înlănțui pe Raphaël cu amîndouă brațele și-i sorbi răsufierea într-una din acele sărutări în care sufletul se revarsă tot pe buze:

— Nu vreau să fiu bătrînă, zise ea. Să murim tineri amîndoi și să ne urcăm la cer cu brațele pline de flori.

— Luăm astfel de hotărîri numai atunci cînd sîntem pe deplin sănătoși, răspuse Raphaël plimbîndu-și degetele prin părul Paulinei.

Dar deodată îl apucă un acces groaznic de tuse, o tuse adîncă și răsunătoare, ce părea a veni din mormînt, tusea aceea ce face să pălească frunțile bolnavilor și-i lasă tremurînd, scâldați în sudoare, după ce le-a zguduit nervii, le-a zdrobit coastele, le-a secat măduva spinării și le-a turnat în viaie ceva greu ca plumbul topit. Obosit, galben, Raphaël se culcă din nou, secătuit ca un om a cărui întreagă vlagă s-a irosit într-o ultimă strădanie. Pauline îl privi

cu ochii ficși, măriți parcă de spaimă, și rămase nemișcată, albă și îngîndurată.

— Să nu mai facem nebunii, îngerul meu, zise ea voind să ascundă față de Raphaël îngrozitoarele presentimente ce-o răscoleau.

Apoi își acoperi fața cu mîinile, căci i se părea că vede scheletul hidos al MORTII. Capul lui Raphaël se făcuse livid și se scofîlcise ca un craniu smuls din adîncurile unui cimitir spre a servi studiului unui savant. Pauline își amintea de exclamația din ajun a lui Valentin și își zise în sine a sa :

— Da, sînt prăpăstii pe care iubirea nu le poate trece, și e silită să se îngroape în ele.

Cîteva zile după această scenă plină de tristețe, într-o dimineață de martie, Raphaël se afla așezat într-un fotoliu, înconjurat de patru doctori care îl trăsese ră la lumină în fața ferestrei camerei sale și rînd pe rînd îi luau pulsul, îl palpau, îi puneau diferite întrebări, avînd aerul că-și dau tot interesul. Bolnavul le iscodea gîndurile, interpretîndu-le fiecare gest, precum și cele mai mici cute de pe frunțile lor. Consultul acesta era ultima lui nădejde. Jucătorii aceștia supremi aveau să pronunțe sentința lui de viață sau de moarte. De aceea, pentru a smulge științei omenеști ultimul ei cuvînt, Valentin convocase oracolele medicinei moderne. Grație averii și numelui său, se aflau acolo, dinaintea lui, cele trei sisteme între care plutesc cunoștințele omenеști. Trei dintre doctorii aceia aduceau cu ei toată filozofia medicală, reprezentînd lupta pe care și-au declarat-o reciproc, Spiritualitatea, Analiza și nu știu ce Eclectism ba-jocoritor. Al patrulea doctor era Horace Bianchon, bărbat plin de viitor și de știință, cel mai distins poate dintre noii medici, înțelept și modest reprezentant al tinerimii studioase ce se pregătește să primească moștenirea comorilor îngrămădite de cincizeci de ani la Facultatea din Paris, și care va înălța poate monumentul în vederea căruia secolele precedente au dat la iveală atîtea diverse materiale. Amic al marchizului și al lui Rastignac, el îl îngrijea de cîteva zile și acum îl ajuta să răspundă întrebărilor

puse de cei trei profesori, cărora le explica din timp în timp, cu oarecare stăruință, diagnosticurile ce păreau a-i dovedi o afecție pulmonară.

— Ați făcut probabil multe excese, ați dus desigur o viață ușuratică? Ați lucrat prea mult cu spiritul, nu-i așa? îl întrebă pe Raphaël unul dintre cei trei doctori celebri al cărui cap pătrat, a cărui față lată și fire energetică păreau a trăda un geniu superior celui al preopinienților săi.

— Am voit să mă omor prin desfrâu, după ce lucrasem trei ani la o operă vastă, despre care vă veți ocupa poate într-o zi și dumneavoastră, îi răspunse Raphaël.

Marele doctor dădu din cap în semn de mulțumire, ca și cum și-ar fi spus: „Eram sigur!“ Doctorul acesta era ilustrul Brisset, șeful organizațiilor, urmașul lui Cabanis²⁰⁸ și Bichat, medicul celor cu vederi pozitive și materialiste, care socot că omul e o ființă desăvârșită, supusă numai legilor propriului ei organism și a cărei stare normală sau anomalii vătămătoare se explică prin cauze precise.

La acest răspuns, Brisset se uită în tăcere la un bărbat de statură mijlocie, a cărui față îmbujorată și privire arzătoare păreau că aparțin unui satir antic și care, cu spatele sprijinit de pervazul ferestrei, îl studia cu atenție pe Raphaël, fără să spună nici un cuvânt. Exaltat, dar cu credință în Dumnezeu, doctorul Caméristus, șeful vitaliștilor²⁰⁹, liric apărător al doctrinelor abstracte ale lui Van Helmont²¹⁰, vedea în viața omenească un principiu înalt, tainic, un fenomen inexplicabil, ce-și bate joc de bisturiu, face feste chirurgiei, nu se supune leacurilor farmaceutice, nici X-urilor algebrice, nici demonstrațiilor anatomiei și își râde de toate strădaniile noastre; un fel de flacără intangibilă și invizibilă, ascultînd de nu se știe ce lege divină, și care stăruie adesea înăuntrul unui corp condamnat de sentințele noastre, sau, dimpotrivă, se stinge tocmai în organisme cele mai robuste.

Un zîmbet sardonic flutură pe buzele celui de-al treilea; doctorul Maugredie, spirit ales, dar pyronian

și sarcastic, care nu credea decât în scalp, admitea, ca și Brisset, moartea unui om sănătos tun și recunoștea, dimpreună cu Caméristus, că un om poate trăi și după moartea sa. Găsea cîte ceva bun în toate teoriile, nu adopta nici una, susținea că cel mai bun sistem era de a nu avea nici unul și de a se mărgini la fapte. Panurge al facultății ²¹¹, rege al observației, acest mare explorator, acest neînlăcut zefiemist, omul încercărilor deznădăjduite, luă pielea de sagri și o examinează.

— Aș vrea să fiu martorul coincidenței care există între dorințele dumneavoastră și mișcarea pielii, îi spuse el marchizului.

— La ce bun ? făcu Brisset.

— La ce bun ? repetă Caméristus.

— A, văd că sînteți de acord ! răspunse Maugredie.

— Contractarea asta e ceva foarte simplu, adăugă Brisset.

— E supranaturală, zise Caméristus.

— Într-adevăr, replică Maugredie, luînd un aer grav și înapoind pielea de sagri lui Raphaël, zbîrcirea oricărei piei e un fapt inexplicabil și totuși natural, care de cînd e lumea, constituie desoperarea medicinei și a femeilor frumoase.

Examinînd într-una pe cei trei doctori, Valentin nu descoperi la ei nici o simpatie pentru suferințele lui. Toți trei rămîneau tăcuți după fiecare răspuns, măsurîndu-l din ochi cu indiferență, sau punîndu-i noi întrebări fără să-l compătimească. O urmă de nepăsare străbătea prin politețea lor rece. Fie că n-aveau nici o îndoială, fie că stăteau pe gînduri, cuvintele lor erau atît de rare, atît de molatice, că uneori Raphaël îi crezu foarte distrați. Numai Brisset răspundea din cînd în cînd : „Bun ! bine !“ la toate simptomele dezesperante a căror existență o demonstra Bianchon. Caméristus stătea cufundat într-o adîncă visare ; Maugredie semăna cu un autor comic studiînd doi tipuri originali pentru a-i transpune întocmai pe scenă. Pe fața lui Horace se citea o suferință adîncă, o înduioșare plină de tristețe. Era doctor de prea puțin timp ca să rămînă nesimțitor în fața dure-

rii și nepăsătorilor lângă palul unui muribund ; nu putea să-și stăpînească lacrimile prietenești, care împiedică pe un om să vadă limpede și să prindă, ca un general de armată, momentul prielnic al victoriei, fără să nu asculte vaietele muribunzilor. După ce stătuseră cam vreo jumătate de ceas luînd, ca să zicem așa, măsura bolii și a bolnavului, cum un croitor ia măsura unui tînar pentru fracul său de nuntă, doctorii rostiră cîteva banalități, vorbiră chiar despre treburile publice, apoi se pregătiră să treacă în biroul lui Raphaël pentru a-și împărtăși părerile și a așterne pe hîrtie sentința.

— Domnilor — îi întrebă Valentin — nu pot să asist și eu la dezbateri ?

La întrebarea sa, Brisset și Maugredie protestară cu energie și, cu toate stăruințele bolnavului, refuzară să delibereze în prezența lui. Raphaël se supuse regulii, hotărîndu-se să se furișeze într-un coridor de unde va asculta în voie discuțiile medicale dintre cei trei profesori.

— Domnilor — începu Brisset — permiteți-mi să vă spun repede părerea mea. Nu vreau nici să v-o impun, nici s-o lungim prin controversări : mai întîi, fiindcă e limpede, precisă și rezultă dintr-o asemănare deplină între unul din bolnavii mei și *cazul* pe care am fost chemați să-l examinăm ; și apoi, fiindcă sînt așteptat la spital. Importanța faptului care reclamă prezența mea acolo mă va scuza că laud cel dintîi cuvîntul. *Cazul* de care ne ocupăm este, de bună seamă, extenuat de lucrări intelectuale... Ce spunea că a făcut, Horace ? zise el adresîndu-se doctorului cel tînar.

— O *Teorie asupra voinței*.

— A, drace ! dar ăsta-i un subiect foarte vast... E extenuat, zic, din pricina exceselor de gîndire, a lipsei de nutriție, a folosirii repetate de stimulente prea tari. Acțiunea violentă a corpului și a creierului a viciat deci funcționarea întregului organism. E lesne, domnilor, să recunoaștem, în simptomele feței și ale corpului, o iritație neobișnuită la stomac, o nevroză a marelui simpatic, o sensibilitate prea vie a

epigastriului și o închircire a mușchilor pîntecei. Ați remarcat cu toții grosimea și deplasarea ficatului. În fine, doctorul Bianchon a observat îndeaproape digestiile bolnavului său și ne-a spus că sînt greoaie, anevoioase. La drept vorbind, stomacul nu mai există; omul a dispărut. Intelectul e atrofiat, deoarece omul nu mai digeră. Alterarea progresivă a epigastriului, centrul vieții, a viciat întreg sistemul. De aici pornesc toate iradiațiile constante și vădite; dezordinea a trecut la creier prin plexusul nervos, de unde iritarea excesivă a acestui organ. Avem de-a face cu un caz de monomanie. Bolnavul e pradă unei idei fixe. Pentru el, acea piele de sagri se micșorează într-adevăr, deși se prea poate ca ea să fi fost totdeauna așa cum am văzut-o noi; dar, fie că se contractă, fie că nu, sagriul acesta este pentru el musca pe care un mare vizir o avea pe nas. Puneți numaidecît lipitori la epigastriu, calmați iritarea acestui organ în care rezidă toată existența omenească, țineți bolnavul la regim și monomania va înceta.

Nu voi spune mai mult doctorului Bianchon, el trebuie să hotărască ansamblul și amănuntele tratamentului. Poate e o complicație a bolii, poate că și căile respiratorii sînt iritate; dar eu cred că tratamentul aparatului intestinal este mult mai important, mai necesar și mai urgent decît acela al plămînilor. Studiul încordat în domeniile abstracte și anumite pasiuni violente au produs perturbări grave în acest mecanism vital; totuși e încă timp să-i reglăm resorturile, nimic nu-i ireparabil. Așa că vă puteți salva prietenul destul de ușor, îi spuse el lui Bianchon.

— Savantul nostru coleg ia efectul drept cauză, răspunse Caméristus. E drept, schimbările atît de bine sesizate de dînsul există la bolnav, dar stomacul n-a produs iradiații gradate în organism și spre creier, ca o spărtură ce-și răspîndește razele în toate părțile în jurul ei de-a lungul geamului. Pentru aceasta e nevoie mai întîi de o lovitură care să găurească sticla; ei bine, lovitura asta, cine a produs-o? Putem noi spune că știm? Am observat îndeajuns pe bolnav? Cunoaștem oare toate accidentele din

viața lui ? Domnilor, elementul vital, *jarul* de care vorbește Van Helmont, este atins, vitalitatea însăși este atacată în miezul ei ; scînteia divină, inteligența tranzitorie ce pune în mișcare mașina și produce voința — izvorul vieții — a încetat de a mai coordona fenomenele zilnice ale mecanismului și funcțiunile fiecărui organ : de aici derivă dezordinile atît de just semnalate de emeritul meu coleg. Motorul vieții n-a pornit de la epigastru spre creier, ci de la creier spre epigastru. Nu — zise el lovindu-se cu putere în piept — nu, eu nu sînt un stomac devenit om ! Nu, nu la asta se reduce totul ! N-am curajul să spun că-i destul să am un epigastru bun, restul e numai de formă...

Nu putem — continuă el mai potolit — să supunem aceleași cauze fizice și unui tratament uniform, tulburările grave survenite la pacienți diferiți, unii atacați într-o măsură mai mică, alții într-una mai mare. Nici un om nu seamănă cu altul. Fiecare dintre noi avem organe deosebite, cu felurite rosturi, altfel hrănite, proprii să îndeplinească misiuni diferite și să ducă la capăt sarcinile necesare săvîrșirii unei orînduiri a lucrurilor care rămîne necunoscută pentru noi. Părtica aceasta din marele tot care, printr-o voință înaltă, produce și întreține în noi fenomenul însuflețirii, se formulează în chip deosebit pentru fiecare om și face din el o ființă, în aparență mărginită, dar care printr-un anume punct coexistă cu o cauză nemărginită. De aceea trebuie să studiem fiecare bolnav în parte, să-l analizăm bine, să aflăm în ce constă viața lui, care îi este puterea. De la moliiciunea unui burete ud pînă la tăria unei pietre tocite, există o infinitate de nuanțe. Acesta e omul. Între organisme spongioase ale limfaticilor și vi-goarea metalică a mușchilor unor oameni destinați să aibă o viață lungă, cîte greșeli n-ar făptui sistemul acesta unic, necruțător, al vindecării prin doborîrea, prin atrofierea forțelor omenești pe care le socotești totdeauna iritate ! În cazul de față, deci, aș propune un tratament numai moral, un examen amănunțit al ființei lăuntrice. Să căutăm cauza răului

în adîncurile sufletului, nu în măruntaiele corpului ! Un medic e o ființă înspirată, înzestrată cu un geniu particular, căruia Dumnezeu îi dăruiește puterea de a citi în vitalitate, așa cum profetul îi dă ochi ca să vadă viitorul, poetului însușirea de a evoca natura, muzicantului pe aceea de a îmbina sunetele într-o ordine armonioasă, al cărei model se află poate sus, în ceruri !...

— Veșnic cu medicina lui absolutistă, monarhică și religioasă ! murmură Brisset.

— Domnilor — întrerupse Maugredie acoperind iute exclamația lui Brisset — să nu pierdem din vedere bolnavul...

„Iată dar unde a ajuns știința ! își zise cu tristețe Raphaël. Vindecarea mea plutește între un șir de mătăanii și un șir de lipitori, între bisturiul lui Dupuytren²¹² și rugăciunea prințului Hohenlohe !²¹³ Maugredie stă la îndoială pe linia care desparte faptul de cuvînt, materia de spirit. Omenescul *da* și *nu* mă urmărește pretutindeni ! Veșnicul *Carymary*, *Carymara* al lui Rabelais : sînt bolnav sufletește, carymary ! sînt bolnav trupește, carymara ! Voi mai trăi ? dumnealor habar n-au. Planchette era cel puțin mai sincer, spunîndu-mi : «Nu știu»“.

În acel moment Valentin auzi glasul doctorului Maugredie :

— Bolnavul e monoman, prea bine, sînt de acord ! zise el tare. Dar are un venit de două sute de mii de livre ; asemenea monomani sînt foarte rari și le datorăm măcar o părere. Cît despre faptul dacă epigastul a influențat asupra creierului, sau creierul asupra epigastului, am putea la urma urmei verifica, după moartea lui. Să rezumăm, deci. E bolnav, asta-i precis. Are nevoie de un tratament oarecare. Să lăsăm la o parte doctrinele. Să-i punem lipitori ca să-i calmăm iritația intestinală și nevroza asupra existenței cărora sîntem cu toții de acord, apoi să-l trimitem la băi : vom proceda în același timp după amîndouă sistemele. Dacă e ofticos, nu mai avem ce-i face ; prin urmare...

Raphaël părăsi repede coridorul și se duse să se așeze din nou în fotoliul său. Numaidecît cei patru doctori ieșiră și ei din cabinet; Horace luă cuvîntul și-i zise:

— Domniile lor au recunoscut în unanimitate necesitatea aplicării imediate a lipitorilor la stomac și urgența unui tratament în același timp fizic și moral. Mai întîi un regim dietetic, pentru calmarea iritației organismului dumneavoastră...

Aici Brisset făcu un semn de încuviințare.

— Apoi un regim igienic, spre a vă schimba moralul. Prin urmare, vă sfătuim cu toții să vă duceți la băile de la Aix, în Savoia, sau, dacă preferați, la acelea de la Mont-Dor, în Auvergne; aerul și priveliștile din Savoia sînt mai plăcute decît cele din Cantal, dar puteți alege.

Aci, doctorul Caméristus schiță un gest de învoire.

— Domniile lor — reluă Bianchon — constatînd ușoare alterări în aparatul respirator, au căzut de acord asupra utilității prescripțiilor mele anterioare. Părerea dumnealor e că vindecarea dumneavoastră e ușoară și va depinde de folosirea cu înțelepciune variată a acestor mijloace diferite... Și...

— De-aia n-are ursul coadă! îl întrerupse Raphaël zîmbind și trăgînd pe Horace în cabinetul său, ca să-i înmîneze costul unui consult inutil.

— Sînt logici, îi răspunse tînărul doctor. Caméristus simte, Brisset examinează, Maugredie se îndoiește. Oare omul n-are un suflet, un trup și o rațiune? Una din aceste trei cauze prime acționează în noi într-un chip mai mult sau mai puțin viguros, așa că va fi totdeauna ceva al omului în știința omenească. Crede-mă, Raphaël, noi nu vindecăm, noi ajutăm vindecarea.

Între medicina lui Brisset și a lui Caméristus se află medicina de așteptare, care se bizuie pe concursul naturii, dar pentru a o practica pe aceasta cu succes, trebuie să-ți studiezi bolnavul timp de zece ani. Există, în fond, și o medicină care procedează prin negații, ca în toate științele. Silește-te, deci, să duci o viață înțeleaptă, încearcă o călătorie în

Savoia : lucrul cel mai bun este și va fi întotdeauna să te lași în seama naturii.

O lună mai târziu, întorcându-se de la plimbare, într-o frumoasă seară de vară, câteva din persoanele venite la băile din Aix se aflau întrunite în saloanele Cercului. Așezat lângă o fereastră, cu spatele la lume, Raphaël stătu mult timp singur, cufundat într-una din acele repezi visări în cursul cărora gândurile noastre se nasc, se înlănțuiesc, se sting înainte de a căpăta forme și trec prin noi ca niște nunași ușori, abia colorați. Tristețea e atunci dulce, bucuria vapoasă și sufletul aproape adormit. Lăsându-se în voia acestei vieți senzoriale, Valentin se scălda în atmosfera călduță a serii, sorbind aerul curat și înmiresmat al munților, fericit că nu mai simțea nici o durere și că, în sfârșit, redusese la tăcere amenințătoarea sa piele de sagri. În clipa când razele roșii ale apusului se stingeau peste vîrfuri și temperatura se răcorea, el părăsi locul său, închizînd fereastra.

— Domnule — îi zise o cucoană bătrînă — fii atît de bun și nu închide fereastra. Ne înăbușim aici...

Fraza aceasta lovi timpanul lui Raphaël cu disonanțe de o asprime neobișnuită ; fu ca o vorbă zvîrlită cu nesocotință de un om în a cărui prietenie ne plăcea să credem, și care distruge iluzia unei călduri sufletești, dînd la iveală un egoism nemărginit. Marchizul aruncă asupra bătrînei privirea rece a unui diplomat stăpîn pe sine, chemă un valet și-i zise scurt : „Deschide fereastra aceea !“

O vie mirare izbucni pe toate fețele la auzul acestor cuvinte. Adunarea prinse a șușoti, privind pe bolnav cu un aer plin de subînțeles, ca și cum ar fi săvîrșit o necuviință gravă. Raphaël, care nu se dez bărase cu totul de vechea lui timiditate de adolescent, avu o tresărire de rușine ; dar se trezi din amorțeală, își recăpătă energia și-și ceru socoteală sieși de scena aceasta ciudată. Deodată, o lumină îi străbătu creierul, trecutul îi apăru într-o viziune clară în care cauzele simțămîntului ce-l stăpînea ieșiră în relief ca vinele unui cadavru căruia, printr-o injecție savantă, naturaliștii îi colorează chiar și cele mai mici fibre ; în

tabloul acesta lugar, se recunosc pe sine, își urmări existența zi cu zi, gând cu gând; se văzu, nu fără mirare, posomorît și abătut în mijlocul unei lumi vesele, gândindu-se mereu la destinul lui, preocupat de boala sa, părăind a disprețui conversația cea mai neînsemnată, fugind de întimitățile acelea momentane ce se stabilesc repede între călători, poate tocmai fiindcă socotesc că nu se vor mai întâlni niciodată; în sfârșit, nu se sinchisea cîtuși de puțin de ceilalți, și era asemenea stîncilor nepăsătoare și la mîngîierile și la furia valurilor. Apoi, prin darul deosebit al intuiției sale, citi în toate sufletele din jurul lui: descoperind sub lumina unui policantru țeasta galbenă, profilul sardonice al unui bătrîn, își aminti că-i cîștigase banii la joc fără a-i fi propus să-și ia revanșa; ceva mai încolo, zări o femeie frumoasă ale cărei cochetării îl lăsaseră rece: fiecare chip îl învinuia de cîte o jignire, inexplicabilă în aparență, dar a cărei crimă se află totdeauna într-o rănire a amorului propriu. Jignise, fără să vrea, toate micile vanități ce roiau în jurul lui. Cei pe care îi invitase la petrecerile sale, sau cei cărora le oferise oaii, îi pizmuiseră luxul; mirat de nerecunoștința lor, îi scuti de acest gen de umilire: de atunci ei se crezură disprețuiți și-l învinuiau de aristocratism. Sondînd astfel inimile, putu să descifreze gîndurile cele mai tainice; avu groază de societate, de politețe, de spoiala ei. Bogat și cu inteligență superioară, era invidiat, pizmuț; tăcerea sa înșela curiozitatea, modestia sa părea înfumurare pentru oamenii aceia înguști la minte și superficiali. Ghici crima latentă, de neiertat, de oare era vinovat față de ei: scăpa de sub putința de judecată a mediocrității lor. Impotrivindu-se despotismului lor inchizitorial, putea să se lipsească de ei; spre a se răzbuna de această regalitate clandestină, toți se alia-seră pe tăcute pentru a-l face să le simtă puterea, pentru a-l supune unui anumit surghiun și pentru a-i da a înțelege că și ei se puteau lipsi de el. Cuprins mai întîi de milă în fața acestor constatări privitoare la oameni, curînd se înfioră gîndindu-se la subtila sa facultate ce înlătura astfel învelișul de carne sub care e

îngropată în lanța morala, și închise ochii ca și cum ar fi vrut să nu mai vadă nimic. Deodată o perdea neagră se lăsă deasupra acestei sinistre fantasmagorii a adevărului, dar ei se pomeni în acea groaznică izolare ce precedează puterea și dominarea.

În aceeași clipă îl apucă un acces violent de tuse. Depărte de a percepe vreunul din acele cuvinte indifferente și banale, prin care persoanele din lumea bună simulează cel puțin un fel de compătimire politicoasă atunci când se întâmplă să fie adunate laolaltă, el auzi exclamări dușmănoase și cârtiri rostite în șoaptă. Societatea nu catadixea nici măcar să se prefacă în fața lui, deoarece simțea pesemne că el îi ghicește toate gândurile. „Are o boală molipsitoare... Președintele Cercului ar trebui să interzică intrarea sa în salon.” — „Conform regulamentului, e oprit, într-adevăr, să tușești în halul ăsta !” — „Când cineva e așa de bolnav, n-ar trebui să vie la băi...” — „O să mă facă să plec de aici !”

Raphaël se ridică, spre a se sustrage acuzării generale și se plimbă prin încăpere. Voia să găsească un refugiu și se îndreptă spre o femeie tânără ce stătea mai deoparte și căreia se gîndea să-i adreseze cîteva cuvinte măgulitoare ; dar, la apropierea lui, ea îi întoarse spatele și se prefăcu a admira dansatorii. Raphaël se temea să nu fi făcut cumva uz de talismanul său în cursul acestei serii ; nu simți nici destulă voință, nici destul curaj pentru a înfiripa o conversație, părăsi salonul și trecu în sala de biliard. Acolo, nimeni nu-i vorbi, nimeni nu-l salută și nu-i aruncă nici cea mai ușoară privire de bunăvoință. Mintea lui, meditativă din fire, îl făcu să înțeleagă, cu ajutorul intuiției, cauza generală și rațională a dușmăniei ce-o stîrnise. Lumea aceea lipsită de orizont se supunea, poate fără să știe, marii legi ce guvernează societatea înaltă, a cărei morală neînduplecată se desfășoară în întregimea ei sub ochii lui Raphaël. O privire în trecut îi arată expresia desăvîrșită a acestei lumi întruchipate în Fedora. Nu-i era dat să întâlnească mai multă simpatie pentru boala lui la lumea de aici, decît întîlnise pentru suferințele inimii

la cealaltă. Lumea bună înalungă pe nenorociți din sinul ei, după cum un om cu o sănătate robustă aruncă din corpul său cauzele ce l-ar putea îmbolnăvi. Lumea are oțoare de dureri și nenorociri, se teme de ele ca de niște molime, nu șovăie niciodată când e vorba să aleagă între acestea și vicii : viciul e un lux.

Oricâtă măreție ar avea o nenorocire, societatea știe să o micșoreze, să o ridiculizeze printr-o epigramă ; ea desenează caricaturi pentru a arunca în capul regilor detronați umilirile pe care crede că le-a primit de la ei ; asemenea tinerelor femei romane din circ, ea nu iartă niciodată pe gladiatorul care cade ; trăiește din aur și batjocură... *Moarte celor slabi !* este lozinca acestui soi de ordin equestru instituit la toate națiunile de pe pământ, căci pretutindeni se află bogați, iar această sentință e scrisă în fundul inimilor împietrite de belșug și hrănite de aristocratism. Stringeți câțiva copii într-un colegiu : iată o imagine a societății, redată în mic, dar cu atât mai reală cu cât e mai naivă și mai sinceră. Imagine care vă va înfățișa totdeauna niște bieți robi, făpturi ale suferinței și durerii, aflate neconținut între milă și dispreț, cărora evanghelia le făgăduiește cerul. Coboriți mai jos pe scara ființelor organizate : dacă printre păsările dintr-un coteț e una bolnavă, celelalte se reped cu ciocul la ea, o ciugulesc și o ucid. Credincioasă acestei charte a egoismului, lumea își aruncă din plin sîndarea împotriva mizeriilor ce îndrăznesc să-i tulbure petrecerile, să-i adumbrească plăcerile.

Oricine suferă trupește sau sufletește, oricui îi lipsesc banii sau puterea, e un paria²¹⁴. Mai bine să rămână în pustiu! Dacă trece dincolo de granițele lui, nu va găsi decît iarnă peste tot : răceală în priviri, răceală în purtări, în cuvinte, în inimi ; să fie fericit dacă nu culege insulte acolo unde ar trebui să înflorească pentru el o mîngîiere ! — Muri-bunzi, zaceți pe paturile voastre părăsite. Bătrîni, rămîneți singuri în căminele voastre reci. Sărmane fete fără zestre, vă mistuiți și înghețați în mansardele voastre solitare. Dacă lumea îngăduie o nenorocire, n-o face oare numai pentru a o modela spre

folosul ei, pentru a profita de pe urma ei, pentru a-i pune samarul, o za, o chingă, pentru a o încăleca și a face din ea o desfătare ? Țîlnoaselor domnișoare de companie, compuneți-vă chipuri vesele ; îndurați nevricalele pretinselor voastre binefăcătoare ; plimbați-le cîinii, disputîndu-vă demnitatea cu acești lăptoși englezești ; distrați-le cînd vor, citiți-le în suflet, dar nu deschideți gura în fața lor ! Iar tu, rege al vafeților fără livrea, parazit nerușinat, lasă-ți caracterul acasă ; digerează cum digerează amfitrionul tău, plîngi cînd plînge el, rîzi cînd rîde, arată-i că-ți place cînd te ia peste picior, iar dacă ai chef să crîcnești, așteaptă-te să fii zvîrlit pe ușă. Astfel cinstește lumea nenorocirea : o ucide sau o alungă, o pedepsește sau își bate joc de ea.

Reflecțiile acestea țîșniră în inima lui Raphaël cu repeziciunea unei inspirații poetice ; privi în jurul lui și simți răceala neîndurată pe care societatea o emană picătură cu picătură ca să îndepărteze mizeriile din sînul ei, și care îngheață sufletul mai avînd decît viscolul de decembrie corpul. Își încrucișă brațele pe piept, se sprijini cu spatele de perete și căzu într-o melancolie adîncă. Se gîndea la fărîma de fericire pe care această reglementare îngrozitoare o procură lumii. La ce se reduce ea ? La distracții fără plăcere, la veselie fără chef, la petreceri fără bucurii, la desfătări fără voluptate, în sfîrșit un cămin plin de lemn sau de cenușă, dar fără o scînteie de foc. Cînd ridică fața, se văzu singur, jucătorii fugiseră de acolo.

„Ca să-i fac să-mi îndrăgească tusea, ar fi destul să le arăt puterea mea !” își zise el. La gîndul acesta se înfășură în disprețul lui ca într-o mantie, întorcînd spatele lumii.

A doua zi, doctorul stațiunii veni să-l vadă cu un aer prietenos și se interesă de sănătatea lui. Raphaël avu o tresărire de bucurie auzind cuvintele amicale ce-i fură adresate. Găsi fizionomia doctorului plină de blîndețe și de bunătate, buclele perucii sale blonde respirau filantropie, croiala hainei sale pătrate, culele pantalonilor, ghetetele sale largi ca ale unui qua-

ker ²¹⁵, totul, pînă la pudra împrăștiată în semicerc de codița sa pe spatele-i puțin încovoiat, trăda un caracter apostolic, exprima mila creștină și devotamentul unui om care, din zel pentru bolnavii săi, se silea să joace cît mai bine whist și table, numai ca să le cîștige toldeauna banii.

— Domnule marchiz — zise el după ce vorbise cîtva timp cu Raphaël — eu am să vă lecuiesc fără doar și poate de această tristețe. Acum cunosc destul de bine constituția dumneavoastră, pentru a afirma că doctorii din Paris, ale căror mari merite îmi sînt cunoscute, s-au înșelat asupra naturii bolii dumneavoastră. Afară de cazul că ați suferi vreun accident, veți trăi, domnule marchiz, cît Matusalem ²¹⁶. Plămîinii vă sînt puternici ca foalele de fierărie, iar stomacul dumneavoastră ar da de rușine pe cel al unui struț; dar de veți continua să rămîneți într-o climă călduroasă, riscați să ajungeți fără discuție și fără zăbavă în lumea celor drepți. Domnul marchiz o să mă înțeleagă din două fraze. Chimia a demonstrat că respirația constituie la om o adevărată ardere, a cărei intensitate mai mică sau mai mare depinde de abundența sau de raritatea elementelor flogistice ²¹⁷ adunate de organismul diferit al fiecărui individ. La dumneavoastră flogisticul abundă; sînteți, dacă mi-e îngăduit să mă exprim astfel, supraoxigenat de firea aprinsă a oamenilor sortiți pasiunilor mari. Respirînd aerul proaspăt și curat care accelerează viața la oamenii cu sîngele mai potolit, dumneavoastră nu faceți decît să grăbiți și mai mult o combustiuine și așa destul de rapidă. Una din condițiile vieții dumneavoastră este, prin urmare, atmosfera greoaie a staulelor, a văilor. Da, aerul vital recomandat pentru un om mistuit de geniu se găsește numai în imașurile cu iarba grasă din Germania, la Baden-Baden, la Toeplitz. Dacă nu vă e groază de Anglia, văzduhul ei cetos vă va potoli incandescența; oricum, stațiunea noastră, situată la o mie de picioare deasupra nivelului Mediteranei, vă este funestă. Aceasta e părerea mea, zise el, schițînd un gest de modestie; o spun împotriva intereselor noastre.

deoarece, dacă o veți urma, vom avea nefericirea de a vă pierde de client.

Fără cuvintele din urmă, Raphaël ar fi fost sedus de falsa bunăvoință a miosului doctor; dar el era un observator prea subtil ca să nu ghicească în accentul, în gestul și în privirea ce însoțiră fraza aceasta ușor batjocoritoare, misiunea cu care omulețul fusese de bună seamă însărcinat de conclavul veselilor săi bolnavi. Trîndavii aceia cu fețele îmbujorate, babele acelea plictisite, englezii aceia rătăcitori, femeiuștile acelea scăpate de sub supravegherea soților și aduse la băi de amantii lor, puseră deci la cale să alunge pe un biet muribund slab, plătînd, ce nu părea în stare să reziste unei persecuții zilnice! Raphaël primi lupta, văzînd în acest conflict un prilej de a se amuza.

— Deoarece ați fi dezolat de plecarea mea — îi răspunse el doctorului — am să încerc să mă folosesc de prețiosul dumneavoastră sfat, rămîinînd totuși aici. Incepînd de mîine, voi pune să fie construită o casă unde vom transforma aerul după indicațiile dumneavoastră.

Pricepînd zîmbetul de-o amară ironie ce rătăci pe buzele lui Raphaël, doctorul se mulțumi să-l salute, fără a-i mai spune o vorbă.

Lacul Bourget e o vastă căldare scobită în munți la o înălțime de șapte sau opt sute picioare deasupra Mediteranei, unde sclipește o picătură de apă albastră cum nu e nici o altă apă din lume. Văzut de sus, de pe piscul Dintele Pisicii, lacul pare o peruzeă rătăcită tocmai acolo. Marginile acestei frumoase picături de apă se întind pe o lungime de nouă leghe, și în unele locuri are o adîncime de aproape cinci sute de picioare. Să fii acolo, într-o barcă, în mijlocul acestei întinderi de apă, pe un cer frumos, să nu auzi decît fîșîitul vîslelor, să nu vezi la orizont decît munții neguroși, să admiri zăpezile sclipitoare de pe piscurile îndepărtate; să treci, rînd pe rînd, de la stîncile de granit îmbrăcate parcă în catifea de ferigile sau de arbuștii pitici, la colinele surîzătoare, avînd de o parte deșertul, de alta o natură bogată,

aidoma unui calic privind ospățul unui bogătaş — iată atâtea armonii și discordanțe ce formează un spectacol în care totul e mareț, în care totul pare mic. Priveliștea munților schimbă legile opticii și ale perspectivei ; un brad de o sută de picioare vi se pare o trestie, văile largi apar înguste ca niște cărări. Acest lac este singurul unde poți să te destăinuiești cuiva de la inimă la inimă. Aici poți gândi, aici poți iubi. În nici un alt loc nu veți întâlni o îmbinare mai frumoasă între cer, munți, apă și pământ. Aici se găsesc balsămuri pentru toate suferințele vieții. Locul acesta stăpânește taina durerilor, le mîngie, le alină, iar în iubire presară ceva grav, recules, care face pasiunea mai adîncă, mai curată. Aici o sărutare e mult mai dulce. Dar acesta este mai ales lacul amintirilor ; el le favorizează dîndu-le culoarea undelor sale, oglindă în care se reflectă totul. Raphaël nu-și putea suporta povara decît în mijlocul acestui minunat piesaj ; numai aici putea el să stea tolănit alene, visător și fără nici o dorință. După vizita doctorului, se duse să se plimbe, și se opri la capătul dezgolit al unei coline frumoase pe care e așezat satul Saint-Innocent. Din acest soi de promontoriu, vederea îmbrățișează munții Bugey, la poalele cărora curge Ronul, precum și partea din fund a lacului ; dar lui Raphaël îi plăcea să contemple de aici, pe malul celălalt, melancolica mănăstire de la Haut-Combe, lăcașul de veci al regilor Sardiniei, prosternați la poalele munților ca niște pelerini ajunși la capătul călătoriei lor. Un fîșîit de vîsle egal și cadențat tulbură liniștea peisajului, răspîndind un zvon monoton, asemenea psalmodierilor unor călugări. Mirat de a întâlni vizitatori în acea parte de obicei singuratică a lacului, marchizul cercetă, fără să-și întrerupă visarea, persoanele așezate în barcă și recunosc în partea dinapoi pe bătrîna care i se adresase cu atîta asprime în ajun. Cînd barca trecu prin fața lui Raphaël, nu fu salutat decît de domnișoara de companie a bătrînei, o sărmană fată cu inima nobilă, pe care i se părea că o vede pentru prima dată. Peste cîteva minute, el dăduse cu totul

uitării vizitatorii dispăruți repede în dosul promontoriului, când auzi lângă el foșnetul unei rochii și fîșîitul unor pași ușori. Întorcîndu-se, o zări pe domnișoara de companie; după aerul ei stîmienit, ghici că voia să-i vorbească și înaintă spre dînsa. În vîrstă de vreo treizeci și șase de ani, înaltă și subțirică, slabă și glacială, era, ca toate fetele bătrîne, cam fîstîcită de privirea ei care nu se mai potrivea cu mersu-i nesigur, aproape stîngaçi și fără sprinteneală. În același timp și tînără și bătrînă, arăta, printr-o anumită demnitate a ținutei, înalta prețuire ce-o punea pe comorile și perfecțiunile ei trupesti. Avea, de altminteri, gesturile discrete și monahale ale femeilor obișnuite să se îndrăgească pe ele însele, desigur spre a nu-și văduvi cu totul destînul amoroș.

— Domnule, viața dumneavoastră e în pericol, nu mai veniți la Cerc! îi spuse ea lui Raphaël dîndu-se cîtiva pași înapoi, ca și cum și-ar fi compromis virtutea.

— Dar, domnișoară — răspunse Valentin zîmbind — vă rog, vorbiți mai limpede, de vreme ce ați binevoit a veni pînă aici...

— Ah! reluă ea, fără motivul puternic care mă aduce, n-ași fi riscat să atrag asupra-mi hula doamnei contese, căci dacă ar ști că v-am înștiințat...

— Și cine i-ar putea spune, domnișoară? zise Raphaël.

— Aveți dreptate! răspunse fata bătrînă, aruncîndu-i o privire tremurătoare ca o bufniță scoasă la soare. Dar gîndiți-vă la dumneavoastră, adăugă ea; mai mulți tineri care vor să vă alunge din stațiune și-au pus în gînd să vă provoace, să vă silească să vă bateți în duel.

Vocea cucoanei bătrîne răsună în depărtare.

— Domnișoară — rosti marchizul — recunoștința mea...

Dar protectoarea lui fugise, auzind vocea stăpînei sale, care chelălăia din nou printre stînci.

„Biata fată! Nenorocirile se înțeleg și se ajută totdeauna între ele“, gîndi Raphaël așezîndu-se la poalele unui copac.

Cheia tuturor științelor este, fără discuție, semnul de întrebare; datorăm cele mai multe din marile descoperiri lui *Cum?* iar înțelepciunea în viață constă poate în a te întreba cu orice prilej: *De ce?* Dar în același timp această amăgitoare preștiință ne distruge și iluziile. Valentin luînd, fără intenția de a filozofa, gestul bun al felei bătrîne drept obiect al gîndurilor sale hoinare, găsi în el o mulțime de venin.

„Ca să fiu iubit de o domnișoară de companie — își zise el — nu-i nimic extraordinar în asta: am douăzeci și șapte de ani, un titlu și două sute de mii de livre venit! Dar ca stăpîna ei, care ar putea rivaliza cu pisicile în ceea ce privește hidrofobia, să o aducă într-o barcă, pînă lîngă mine, iată un lucru straniu și extraordinar! Femeile astea două, venite aici, în Savoia, ca să nu facă altceva decît să doarmă și care se trezesc de obicei la amiază pentru a întreba dacă s-a făcut ziuă, să se fi sculat oare astăzi înainte de opt spre a se ține după mine, numai așa de florile mărilor?“

Îndată fata bătrînă și cvadragenara ei nevinovăție fură pentru el dovada unei noi uneltiri a acelei lumi false și sîciitoare, o nouă viclenie grosolană, un nou complot stingaci, o dăscăleală de popă sau de nevastă. Duelul să fie oare o născocire, sau voiau doar să-l înspăimînte? Obraznice și enervante ca niște muște, sufletele acestea meschine izbutiseră să-i înțepe vanitatea, să-i trezească mîndria, să-i ațîțe curiozitatea. Nevrînd nici să se lase păcălit, nici să treacă drept un laș, ba poate chiar încîntat de această mică dramă, se duse în aceeași seară la Cerc. Stătea în picioare, rezemat de marmura căminului și rămase liniștit în mijlocul salonului principal, silindu-se să nu iște nici un prilej de ceartă, însă măsurînd din ochi toate chipurile și sfidînd oarecum adunarea cu aerul că e pregătit să înfrunte orice. Aștepta lupta ca un dulău sigur de puterea lui, dar fără să latre în zadar. Spre sfîrșitul serii, se plimbă prin salonul

de joc, pășind rar între ușa de la intrare și aceea a biliardului, unde arunca din cînd în cînd cîte o privire asupra tinerilor angajați la o partidă. După cîteva rotiri, își auzi numele rostit de ei. Deși vorbeau încet, Raphaël ghici lesne că devenise obiectul unei dezbateri și sfîrși prin a prinde cîteva fraze spuse cu glas ceva mai tare: „Tu?“ — „Da, eu!“ — „Nu te cred!“ — „Facem rămășag?“ — „O, va pleca.“

În momentul cînd Valentin, curios de a cunoaște subiectul rămășagului, se apropie să asculte cu atenție convorbirea, un tînăr înalt și zdravăn, plăcut la chip, dar cu privirea fixă și îndrăzneată a oamenilor care se bizuie pe o putere materială oarecare, ieși de la biliard.

— Domnule — zise el pe un ton liniștit, adresîndu-se lui Raphaël — mi-am luat sarcina să vă aduc la cunoștință un lucru pe care păreți a nu-l ști: figura și persoana dumneavoastră nu sînt pe placul celor de aici, și îndeosebi al meu... Sînteți prea politicos ca să nu vă sacrificați binelui obștesc, așa că vă rog să nu vă mai prezentați la Cerc.

— Domnule, gluma asta, ce se făcea sub Imperiu prin diferite garnizoane, a devenit astăzi de foarte prost gust, răspunse Raphaël cu răceală.

— Nu glumesc, reluă tînărul. Vă repet: sănătatea dumneavoastră ar suferi mult, rămînînd aici; căldura, luminile, aerul și lumea din salon vă sînt vătămătoare.

— Unde ați studiat medicina? întrebă Raphaël.

— Domnule, mi-am luat bacalaureatul la sala de tir Lepage din Paris, și diploma de doctor la Cérissier, regele floretei.

— Mai aveți de cucărit încă un titlu, replică Valentin. Studiați codul politeței, veți fi un gentilom perfect.

În momentul acela, ceilalți tineri, unii zîbind, alții tăcuți, ieșiră de la biliard. Jucătorii de la celelalte mese își întrerupseră jocul, îndreptîndu-și atenția spre ei, pentru a asculta o ceartă care le mergea la inimă. Singur în mijlocul acestei lumi vrăjmașe,

Raphaël încercă să-și păstreze sîngele rece și să nu se facă vinovat cu nimic; dar, întrucît adversarul său își permise un sarcasm în care insulta era învăluită într-o formă cu totul înțepătoare și spirituală, se văzu silit să-i răspundă cît se poate de grav:

— Domnule, astăzi nu mai e îngăduit să pămuiеști un om, dar nu știu cu ce cuvînt aș putea veșteji o purtare atît de lașă ca a dumneavoastră.

— Destul! Destul! O să vă explicați mîine, ziseră cîtiva tineri, sărînd între cei doi luptători.

Raphaël ieși din salon, trecînd drept cel care ofensase, după ce primise o întîlnire lîngă castelul Bordeaux, într-o mică pajiște în povîrniș, nu departe de drumul deschis de curînd prin care învingătorul putea să se îndrepte spre Lion. Raphaël trebuia să alegă: ori să stea la pat, ori să părăsească băile Aix. Lumea triumfa.

A doua zi, pe la opt dimineața, adversarul lui Raphaël, urmat de doi martori și un chirurg, își făcu primul apariția pe teren.

— Ne vom simți foarte bine aici, e un timp minunat pentru duel! exclamă el vesel, privind bolta albastră a cerului, apele lacului și stîncile, fără să pară abătut nici de cel mai mic gînd de îndoială sau de moarte. Dacă-l nimeresc la umăr — spuse el în continuare — îl țintuiesc la pat pentru o lună, ce zici, doctore?

— Pe puțin, răspunse chirurgul. Dar lasă salcia aia în pace; altfel o să-ți obosești mîna și n-o să mai fii stăpîn pe ea. Ai putea să-l omori, în loc să-l rănești.

Se auzi huruitul unei trăsurii.

— Uite-l, ziseră martorii, care zăriră îndată pe drum o caleașcă de călătorie înhămată cu patru cai și mînată de doi surugii.

— Ce tip ciudat! zise adversarul lui Valentin, vine la moarte cu diligența...

La duel, ca și la jocul de cărți, cele mai mici incidente înrîuiesc imaginația actorilor foarte interesați în succesul unei lovituri; astfel, tînărul aștepta cu un fel de neliniște sosirea trăsurii, care se opri în

mijlocul drumului. Bătrînul Jonathas coborî cu anevoie cel dintîi spre a-l ajuta pe Raphaël să coboare; îl susținu cu brațele sale slabe, purtîndu-se cu el într-un chip delicat, ca un îndrăgostit cu iubita lui. Amîndoi se pierdură pe cărăruia ce despărțea șoseaua de locul ales pentru luptă și nu reapărură decît mult mai tîrziu; mergeau foarte încet. Cei patru spectatori ai acestei scene neobișnuite încercară o emoție adîncă la vederea lui Valentin sprijinit de brațul servitorului său: palid și prăpădit, mergea ca un gulos, cu capul în jos, și nu spunea nimic. Ai fi zis că sînt doi bătrîni la fel de distruși, unul de vreme, celălalt de cugetare; primul își avea vîrsta scrisă pe părul lui alb, tînărul nu avea nici o vîrstă.

— Domnule, n-am dormit de loc astă-noapte! zise Raphaël către adversarul său.

Această frază glacială și privirea cumplită care o însoți făcu pe adevăratul provocator să tresară, își dădu seama de greșeala făptuită și se rușină în sinca sa de purtarea lui. În atitudinea lui Raphaël, în timbrul vocii și în gesturile lui, era ceva straniu. Marchizul făcu o pauză, și toți ceilalți îi imitară tăcerea. Neliniștea și încordarea atinseră punctul culminant.

— Este încă timp — reluă el — să-mi dați o satisfacție cît de ușoară; dar dați-mi-o, domnule, altfel vă veți pierde viața. În clipa asta vă bizuiți încă pe iscusința dumneavoastră, fără a vă teme de ideea unei lupte în care sînteți încredințat că veți fi cel mai tare. Ei bine, domnule, sînt generos, vă previn despre superioritatea mea. Posed o putere teribilă. Pentru a vă spulbera îndemînarea, pentru a face să vi se împăienjenească ochii, să vă tremure mîna și să vă bată inima, pentru a vă omorî chiar, mi-e de ajuns numai să doresc aceasta. Nu vreau să fiu nevoit a-mi exercita puterea, mă costă prea mult folosirea ei. Nu veți fi singurul care veți muri. Dacă, așadar, vă împotriviți să-mi cereți scuze, glonțul dumneavoastră va nimeri în apa acelei cascade, cu toată îndemînarea dumneavoastră de a asasina, iar al meu drept în inima dumneavoastră, fără a o ținti măcar.

În clipa aceea un murmur de voci nedeslușite îl întrerupse pe Raphaël. Pronunțînd aceste cuvinte, marchizul îl înfășurase fără întrerupere pe adversarul său în limezimea de nesuportat a privirii sale fixe, apoi se îndreptase din spate arătînd o față împietrită, la fel ca a unui nebun furios.

— Spune-i să tacă — se adresă tînărul către un martor — vocea lui îmi sfîșie pieptul !

— Domnule, conținuți... Discursurile dumneavoastră sînt zadarnice, strigară către Raphaël chirurgul și martorii.

— Domnilor, îmi îndeplinesc datoria. Tînărul acesta are de lăsat vreo vorbă cuiva ?

— Destul ! Destul !

Marchizul rămase în picioare, nemișcat, fără a-l slăbi din ochi pe Charles, adversarul său, care, stăpînit de o putere aproape vrăjitoarească, se simțea ca o pasăre în fața unui șarpe : era nevoit să îndure privirea aceea ucigătoare, se ferea de ea, dar o întilnea mereu.

— Dă-mi apă, mi-e sete, se adresă el aceluiași martor.

— Ți-e frică ?

— Da, răspunse el. Privirea omului ăsta mă arde și mă orbește.

— Vrei să-i ceri scuze ?

— Nu mai e timp.

Cei doi rivali fură așezați la cincisprezece pași unul de altul. Fiecare avea lîngă sine cîte două pistoale și, urmînd programul acestei ceremonii, trebuiau să tragă de două ori, încotro voiau, dar numai după semnalul dat de către martori.

— Ce faci, Charles ? strigă tînărul care-l însoțea pe adversarul lui Raphaël, bagi glonțul înainte de-a pune pulberea ?

— Sînt mort ! răspunse el printre dinți, m-ați pus cu fața în soare...

— Soarele e în spatele dumitale, îi spuse Valentin cu o voce gravă și solemnă încărcîndu-și pistolul încet, fără să-i pese nici de semnalul dat, nici de atenția cu care îl ochea adversarul său.

Siguranța aceasta nefirească avea ceva cumplit, care uimi chiar și pe cei doi surugii, atrași acolo de o curiozitate crudă. Jucîndu-se cu puterea lui, sau voină să o încerce, Raphaël vorbea cu Jonathas și se uita la el în momentul cînd primi focul rivalului său. Glonțul lui Charles străpunse o ramură de salcie și ricoșă în apă. Trăgînd la întîmplare, Raphaël atinse pe adversarul său în inimă, și fără să țină seama de prăbușirea tînarului cerceală repede pielea de sagri ca să vadă cît îl costa o viață de om. Talismanul nu era mai mare decît o frunză mică de stejar.

— Ei, ce vreți să vedeți aici, surugiiilor? La drum! zise marchizul.

Ajuns în aceeași seară în Franța, apucă numai-decît drumul spre Auvergne și se duse la băile din Mont-Dor. În timpul călătoriei inima îi fu străbătută de una din acele idei neașteptate ce răzbat în sufletul nostru cum răzbate o rază de soare printre niște nori groși, deasupra unei văi întunecate. Triste licăriri, neîndurătoare înțelepciuni! Ele își aruncă lumina asupra întîmplărilor trecute, ne dezvăluie greșelile și ne lasă într-un chip nemilos în fața noastră înșine. Îi trecu deodată prin gînd că posesiunea puterii, fie ea cît de mare, nu dă știința de a ne servi de ea. Sceptrul nu-i decît o iucărie în mîna unui copil, dar o secure pentru Richelieu ²¹⁸, iar pentru Napoleon o pîrghie de care atîrnă lumea. Puterea ne lasă așa cum sîntem, ea nu întărește decît pe cei tari. Raphaël putuse să facă totul, el nu făcuse nimic.

La băile Mont-Dor, dădu peste aceeași lume care îl ocolea mereu cu pașii tiptili ai animalelor ce fug de stîrvul unui semen al lor, după ce l-au mirosit de departe. Ura aceasta era reciprocă. Ultima lui pățanie îi stîrnise un dezgust acut față de lume. De aceea prima lui grijă fu să caute un refugiu cît mai depărtat de împrejurimile stațiunii. Simțea în chip instinctiv nevoia de a se apropia de natură, de adevăratele emoții și de viața aceea vegetativă în voia căreia ne lăsăm cu atîta plăcere cînd ne aflăm în mijlocul plaiurilor cîmpenești. A doua zi după sosirea sa, urcă, nu fără greutate, piscul Sancy și colindă

văile de sus, priveriștile aeriene, lacurile necunoscute, colibele rustice din munții Dor, al căror farîmec aspru și sălbatic începe a ispiti penelurile pictorilor noștri. Uneori, întîlnești aici admirabile peisaje pline de grație și prospețime, ce contrastează puternic cu înfățișarea înfiorătoare a acestor munți pustii. La vreo jumătate de leghe de sat, Raphaël se pomeni într-un loc unde, atrăgătoare și veselă ca un copil, natura părea a găsi o plăcere deosebită în a-și ascunde comorile; văzînd această sihăstrie pitorească și primitivă el se hotărî să trăiască aici. Aici viața trebuie să fie liniștită și spontană, plină de sevă ca a unei plante.

Inchipuiți-vă un con răsturnat, dar un con, de granit, larg la gură, un fel de lighean cu marginile formate din spărturi ciudale: ici platuri drepte fără vegetație, netede, albastrii, pe care razele solare se răsfrîng ca într-o oglindă; colo, stînci sfîrtecate de rupturi, brăzdate de rîpe, de care atîrnă pale de lavă a căror prăvălire e pregătită cu migală de apele ploilor, și adesea încoronate de niște arbori piperniciți pe care îi chinuie vînturile; apoi, din loc în loc, văgăuni întunecate și răcoroase din care se înalță pîlcuri de castani falnici ca niște cedri, sau grote gălbui căscînd cîte o gură neagră și adîncă, înfășurată în măceși, în flori și așternută cu o limbă de verdeață. În mijlocul acestei căldări, poate fostul crater al vulcanului, se află un iaz a cărui apă limpede are strălucirea diamantului. În jurul bazinului adînc, înconjurat de granit, sălcii, stînjenei, frasini și mii de plante aromatice, acum înflorite toate, se întinde o livadă verde ca o pajiște englezească; iarba-i subțire și frumoasă e udată de izvoarele ce șiroiesc prin crăpăturile stîncilor și e îngrășată de vreascuri și frunzele uscate pe care furtunile le strîng fără încetare de pe vîrfurile culmilor și le îngrămădesc în fundul văii. Arătîndu-și dinții neregulați de lup, ca poalele unei rochii, iazul poate să aibă o întindere de vreo trei pogoane; după cum stîncile sînt mai apropiate sau mai depărtate de apă, livada are o lărgime de un pogon, sau cel mult două pogoane; în unele

locuri abia au pe unde să treacă vitele. La o anumită înălțime, vegetația încetează. Granitul ia în văzduh forțele cele mai bizare, și capătă contururi indistincte ce dau munților înalți ușoare asemănări cu norii cerului. Aspectului blînd al vîlcelei, stîncile goale și pleșuve îi opun o priveliște sălbatică și stearpă de dezolare, tot felul de surpături ce te înfioară, de forme atît de curioase încît una din stînci e chiar denumită *Capucinel*, într-atît de mult seamănă cu un călugăr. Uneori aceste sulite ascuțite, aceste ascuțisuri cutezătoare, acele caverne aeriene se luminează una după alta, după mersul soarelui sau după fanteziile văzduhului și îmbracă nuanțele aurului, se colorează ca purpura, se fac roze, plumburii ori negricloase. Înălțimile acestea oferă o priveliște care se prelungește schimbîndu-se în fiecare clipă ca răsfrîngerile irizate de la gîtul porumbeilor. Adesea, la răsăritul sau la apusul soarelui, o rază plăcută de lumină pătrunde printre două blocuri de lavă despre care ai zice că sînt despicate de o lovitură de bardă, pînă în fundul acestei cupe vesele unde zburdă apoi în apele bazinului, semănînd cu dunga de aur ce se furișează prin crăpătura unui oblon și străbate o cameră spaniolă închisă cu grijă pentru odihna de după-masă. Cînd soarele planează deasupra vechiului crater, umplut cu apă de cine știe ce revoluție antediluviană, coastele pietroase se înfierbîntă, fostul vulcan se aprinde, și căldura lui pripită face să încolțească semînțele, fecundează vegetația, colorează florile și pîrguiește fructele acestui colțisor de pămînt neștiut de nimeni.

La sosirea lui acolo, Raphaël zări mai multe vaci care pășteau pe pajiște; după ce făcu vreo cîțiva pași spre iaz văzu, în partea unde limba de pămînt era mai largă, o casă modestă cu ziduri de piatră și cu acoperișul de lemn. Invelișul acestui soi de colibă, ce se armoniza cu peisajul, era împodobit cu mușchi, iederă și flori ce arătau că locuința era destul de veche. O diră de fum subțire, de care păsărelele nu se mai speriau, se înălța din hodgeacul dărăpănat. La intrare, se afla o laviță mare, așezată între doi

curpeni enormi cu flori roșii pline de miresme. Zidurile abia se zăreau sub corzile vițelor și sub ghirlandele de trandafiri și iasomie ce creșteau la întâmplare, nestingherite de nimic. Fără să dea nici o atenție acestei găтели cîmpenești, cei ce locuiau acolo n-o tulburau de loc și lăsau naturii întreaga ei grație feciorelnică și sprintară. Niște scutece întinse pe o tufă de coacăz se zvîntau la soare. O miță dormea pe o meliță de tocat cînepa, iar dedesubt, un ceaun galben, spoit de curînd, zăcea în mijlocul unor coji de cartofi. De cealaltă parte a casei, Raphaël zări un gard de mărăcini uscați, al cărui rost nu putea fi altul decît să împiedice găinile de a strica fructele și zarzavaturile. Lumea părea că se sfîrșește acolo. Această locuință semăna cu acele cuiburi de păsări împletite cu iscusință în scorbura unei stînci, pline de măiestrie și de neîngrijire totodată.

Era o natură naivă și bună, o rusticitate adevărată, însă poetică, pentru că înflorea la mii de leghe de poeziile noastre pieptănate, pentru că n-avea legătură cu nici o idee, pentru că trăia prin sine însăși, un adevărat triumf al întâmplării.

În momentul cînd apăru Raphaël, soarele își arunca razele de la dreapta spre stînga și înzestra cu și mai multă strălucire culorile vegetației și scotea în relief sau împodobește prin prestigiile luminii, prin contrastele umbrelor fondul gălbui sau cenușiu al stîncilor, diferitele feluri de verde al frunzișului, pîlcurile albastre, roșii sau albe de flori, plantele agățătoare dimpreună cu clopoștii lor, catifeaua sculpitoare a mușchilor, ciorchinii purpurii ai bălăriilor, dar mai ales suprafața apei limpezi în care se oglindeau aidoma culmile stîncioase, copacii, casa și cerul. În tabloul acesta minunat, totul își avea lustrul său, de la bucata de mică strălucitoare, pînă la tufele de ierburi albicioase ascunse în colțurile ușor adumbrite; totul era plăcut pentru ochi: și vaca bălțată cu părul lucios, și gingașele plante acvatice întinse ca niște ciucuri ce pluteau deasupra apei într-o fundătură unde bizăiau insecte azurii sau verzi ca sma-

raldul, și rădăcinile copacilor, ca niște chici de păr nisipoase ce încununau o figură înformă de pietriș.

Miresmele căldicele ale apei, florilor și grotelor, ce îmbălsămau coclaurul acesta, îi produsese lui Raphaël o senzație aproape valuptuoasă. Tăcerea măreață ce domnea peste această dumbravă, neînregistrată poate în rolurile receptorului, fu curmată deodată de lătrăturile a doi câini. Vacile își întoarseră capetele spre intrarea vîlcei, arătară lui Raphaël boturile lor umede, apoi începură să pască din nou, după ce-l contemplant o clipă cu un aer năîng. Cățarate ca printr-o minune pe stînci, o capră și iada ei săriră sprintene și se așezară pe o lespede de granit, în apropiere de Raphaël, pîrînd că-l întreabă ceva.

Hămăitul ciinilor scoase din casă pe un copil do-lofan care rămase cu gura căscată, apoi apăru și un moșneag cu părul alb, potrivit ca înălțime. Aceste două ființe omenești se contopeau în cadrul peisajului, al văzduhului, al florilor și al casei. Sănătatea se revărsa din plin în această natură îmbelșugată, aici bătrînețea și copilăria erau deopotrivă de frumoase; în fine, în toate formele de viață de aici era o tihnă netulburată, o înfrățire cu fericirea ce răsturna toate flecărelile noastre filozofice și izbăvea inima de patimile ei umflate și goale. Moșneagul părea unul din modelele preferate de penelul bărbătesc al lui Schnetz : avea o față oacheșă brăzdată de zbîrcituri ce păreau aspre la pipăit, un nas drept, umerii obrazilor ieșiți în afară și străbătuți de vinișoare roșii ca o frunză de viță îmbătrînită, linii colțuroase, toate semnele vigoriei, chiar acolo unde vigoarea nu se mai arată ; mîinile-i bătătorite, deși nu mai puteau munci, erau acoperite cu un păr alb și rar ; atitudinea lui de om cu adevărat liber te făcea să presupui că în Italia ar fi ajuns poate haiduc, din dragoste pentru scumpa lui libertate. Copilul, veritabil fiu al munților, avea niște ochi negri cu care se putea uita în soare fără să clipească, o față de catran, un păr ca funinginea, ciufulit. Era sprinten și hotărît, cu mișcări firești ca o pasăre ; cu o îmbrăcămintă ca vai de

lume, lăsa să i se vadă o piele albă și fragedă printre zdrențele de pe el. Amîndoi rămaseră tăcuți, în picioare, unul lîngă altul; stăpîniți de același simțămînt, arătînd pe chipurile lor o potrivire desăvîrșită a traiului lor la fel de nepăsător. Moșneagul își în-sușise zburdălnicia copilului, iar copilul voioșia moșneagului, printr-un fel de pact încheiat între două ființe deopotrivă de slabe, între o forță gata să se sfîrșească și una gata să înceapă.

Îndată după ei, o femeie ca de treizeci de ani se ivi în pragul ușii. Mergea torcînd. Era o țărăncă din Auvergne, rumenă, veselă, cu o față deschisă, cu dinții albi, tipul caracteristic al femeii din Auvergne, cu statura, pieptănătura, portul din Auvergne, cu pieptul plin și cu vorba din Auvergne; o ilustrare completă a ținutului: hărnicie, ignoranță, chiverniseală, bunăvoință, toate se citeau în înfățișarea ei.

Femeia îl salută pe Raphaël și intrară în vorbă. Cîinii se domoliră, moșneagul se așază pe o ulucă la scare, iar copilul se ținea peste tot de poala mamei fără să i se audă gura, dar ascultînd, fără a slăbi din ochi pe străin.

— Nu vă e frică aici, femeie dragă ?

— D-apoi de ce să ne fie frică, domnișorule ? Cînd zăvorîm ușa, cine ar mai putea să intre în casă ? O, nici nu știm ce-i aia frică ! Și-apoi — zise ea poftind pe marchiz în odaia cea mare a casei — la ce-ar veni hoții la noi ? Să ne ia ce ?

Arată pereții înnegriți de fum, pe care, în loc de orice podoabe, se aflau poze din acelea colorate cu albastru, roșu și verde ce înfățișau *Patimile lui Isus Cristos* sau *Grenadierii gărzii imperiale*; apoi, ici și colo, în odaie, un pat vechi de nuc, cu tăblii, o masă cu picioarele strîmbe, niște scăunașe, covata cu pîine, o bucată de slănină atîrnată de tavan, o ulcică cu sare, o sobă, iar deasupra ei cîteva figuri mici de ipsos îngălbenite și mîzgălite. Cînd ieși din casă, Raphaël zări, cam pe la jumătatea înălțimii stîncilor, un bărbat cu o sapă în mînă, stînd aplecat, nedumerit și uitîndu-se spre casă.

— E omul meu, domnișorul, zise auvergnata zîmbind cu surîsul acela al țărancelor; sapă pămîntul, acolo, sus.

— Și bătrînul e tatăl dumitale?

— Ba să iertați dumneavoastră, domnișorul, fi bunicu' lu' bărbatu-miu. Așa cum îl vedeți, a împlinit suta. Ce să vă spui, mai deunăzi s-a dus cu plodul ista pe jos pîn' la Clermont! A fost verde ca stejarul pe vremea lui; acum nu mai poate decît să doarmă, să bea apă și să mănînce. Se joacă toată ziua cu băietul. Uneori țîncul îl trage spre creste, dar ce gîndiți că șovăie?

Fără să mai stea pe gînduri, Valentin se hotărî să trăiască alături de bătrînul și copilul acela, să respire același aer, să mănînce din aceeași pîine, să bea aceeași apă, să doarmă somnul lor, să-și simtă în vine sîngele lor. Capriciu de muribund! A deveni un fel de melc al acelor stînci, a-și salva învelișul pentru cîteva zile încă, amăgind moartea, era pentru el supremul sens al moralei individuale, veritabila formulă a existenței omenești, întregul ideal al vieții, singura și adevărata viață. Inima îi fu năpădită de o adîncă pornire de egoism în care se scufundă tot universul. În ochii lui, nu mai exista univers, universul era el însuși. Pentru bolnavi, lumea începe la căpătîiul și se termină la picioarele patului lor de suferință. Peisajul acesta era patul de suferință al lui Raphaël.

Cine n-a studiat măcar o dată în viață pașii și mersul unei furnici, n-a înfipt un pai în unicul orificiu prin care respiră un melc, n-a urmărit zborul unei libelule grațioase, n-a admirat miile de nervuri, colorate ca un vitraliu de catedrală gotică, ce se desprind pe fondul roșcat al frunzelor de stejar? Cine nu s-a desfătat privind îndelung jocurile ploii și ale soarelui pe un acoperiș de olane mucezite, sau n-a contemplat picăturile de rouă, petalele florilor, creștăturile variate ale caliciului lor? Cine nu s-a cufundat în asemenea visări materiale, trîndave și totuși active, fără țintă și ducă. I totuși la o cugetare? În sfîrșit, cine n-a re trăit viața copilăriei, sau o viață de

lenevie, ori una de sălbatic, dar fără trudirile ei? Astfel trăi Raphaël mai multe zile, fără îngrijiri, fără dorinți, simțind o îmbunătățire simțitoare, o tihnă nespus de plăcută, care-i potoli meliniștile, îi ostoi durerile. Se cățara pe stînci și se oprea pe cîte un pisc de unde îmbrățișa cu ochii priveliștea nesfîrșită din jurul său. Acolo își petrecea zile întregi, ca o plantă la soare, ca un iepure în culcușul lui. Sau, familiarizîndu-se cu fenomenele vegetației, cu schimbările cerului, iscodea toate progresele firii de pe pămînt, din apă și din aer.

Încercă să se contopească în marea mers al naturii, să se identifice cît mai deplin cu supunerea ei pasivă, pentru a cădea sub legea despotică și conservatoare ce stăpînește întreaga viață instinctivă. Voia să scape de sub povara cului său. Asemenea criminalilor de altădată, care, urmăriți de justiție, scăpau de pedeapsă dacă se refugiau în umbra unui altar, și el voia să se strecoare în mijlocul sanctuarului vieții. Izbuti să devină o pîrtică din această vastă și puternică plămădire : se împrietenise cu vînturile, se adăpostise în toate scorburile stîncilor, învățase năravurile și obiceiurile tuturor plantelor, studiasă structura apelor, izvoarele lor, făcuse cunoștință cu animalele ; în sfîrșit, se contopi alît de mult cu această tină însuflețită, încît îi simți oarecum sufletul și-i pătrunse toate tainele. Pentru el, formele nesfîrșite ale tuturor regnurilor nu erau decît dezvoltări ale aceleiași substanțe, combinați ale aceleiași mișcări, respirația vastă a unei ființe imense care acționa, gîndea, mergea, creștea și cu care voia să crească, să meargă, să gîndească, să acționeze și el. Își contopise cu totul viața lui proprie cu viața acestor stînci, se înrădăcinase în ele. Grație acestul misterios iluminism — convalescență amăgitoare — asemănător cu acele deliruri alinătoare pe care natura ți le dăruiește ca tot atîtea popasuri pe drumul durerii, Valentin gustă bucuriile unei a doua copilării în timpul primelor clipe ale șederii sale în mijlocul acestui surizător peisaj.

Își petrecea vremea descoperind nimicuri, punînd la cale mii de planuri, fără să ducă nici unul pînă la capăt, uitînd a doua zi tot ce gîndise în ajun ; fără să-i mai pese de ceva, se simți fericit, crezu că e salvat.

Într-o dimineață, se întîmplă să rămînă în pat pînă la amiază, legănat de acea visare născută din amestecul veghii cu somnul, care împrumută realității haina închipuirilor și dă himerelor reliefurile existenței, cînd, deodată, fără să-și dea seama dacă visa ori nu, auzi, pentru prima oară, raportul asupra sănătății sale, pe care gazda îl dădea lui Jonathas, venit, ca în fiecare zi, să i-l ceară. Auvergnata socotea desigur pe Valentin încă adormit, astfel că nu-și coborîse de loc timbrul vocii ei de munteancă.

— Nu-i e nici mai bine, nici mai rău, spunea ea. A tușit iar, toată noaptea, să-și dea sufletul, nu alta. Tușește, scui-pă, bietul domnișor, de ți-e mai mare mila. Că ne și întrebăm, io și omul meu, de unde o fi avînd atîta putere să tușească într-una. Mi se rupe inima în mine cînd îl auz. Afurisită boală, zău așa ! Tare mi-e teamă că n-o să mai scape ! Mi-e să nu-l găsim țeapăn în pat, într-o bună dimineață. E galben ca un sfînt de ceară ! Doamne, mă uit la el cînd se scoală, și ce să-ți spui, are un trup așa de slab de parc-ai zice că-s niște cuie legate între ele. Unde mai pui, că și miroase ! Dar lui nici că-i pasă, toată ziua umblă încoace și încolo, de-ai crede că are sănătate să dea și la alții. Orice s-ar zice, are mult curaj de nu se plînge ! Nu-ș' ce să mai ored, da' parcă i-ar fi mai bine în groapă, decît s-o ducă așa. că prea se chinuiește, săracul de el ! Ferească sfîntul, domnule, noi nu-i dorim una ca asta, că n-avem nici un interes. De nu ne-ar da atîta cît ne dă, și tot am ținea la el, așa că nu ne gîndim la interes. Ah, doamne — reluă ea — numai parizienii poate fi loviți de boli atît de-ale dracului ! De unde le-o fi luînd oare ? Bietul băiat ! nici vorbă că nu mai scapă. Frigurile alea, pricepi dumneata, alea îl mistuie, îl roade și-l dă gata ! El habar n-are, nu știe nimic. Nu-si dă seama... Ei, nu trebuie să plîngi pentru

asta, dom'le Jonathas ! Mai bine gîndește-te c-ar fi mai fericit să scape. Ar trebui să dai un acatist pentru el. Am văzut mulți care s-au tîmăduit cu acatiste și aș plăti și eu cu drag o luminare, ca să scăpăm o făptură așa de blindă și de bună, ca un mieluşel, zău așa...

Vocea lui Raphaël devenise prea slabă pentru a se putea face auzită, fu deci nevoit să suporte toată vorbăria asta îngrozitoare. Totuși, nerăbdarea îl goni din pat și se arată în pragul ușii :

— Ticălos bătrîn — strigă el lui Jonathas — vrei dar să fii călăul meu ?

Țărancei i se păru că vede o stafie și o rîpse la fugă.

— Îți interzic — spuse Raphaël în continuare — de a avea cea mai mică neliniște în privința sănătății mele.

— Da, domnule marchiz, răspunse bătrînul servitor, ștergîndu-și lacrimile.

— Și ai face bine ca, de azi înainte, să nu mai vii aici fără să te chem.

Jonathas voi să se supună și să plece ; dar înainte de a se retrage, aruncă asupra marchizului o privire plină de dragoste și compătimire, în care Raphaël citi sentința sa de moarte. Descurajat, cuprins dintr-o dată de sentimentul adevărat al situației lui, Valentin se așază pe pragul ușii, își încrucișă brațele la piept și lăsă capul în jos. Jonathas, speriat, se apropie de stăpînul său :

— Domnule...

— Pleacă, pleacă ! îi strigă bolnavul.

În dimineța zilei următoare, Raphaël se cățărară din nou pe stînci și se așază într-o scobitură, plină de mușchi, de unde putea să vadă drumeagul ce venea dinspre stațiune pînă la locuința lui. La poalele piscului, zări pe Jonathas stînd iarăși de vorbă cu țăranca. Un duh răutăcios îi tîlmăci clătînăriile din cap, gesturile deznădăjduite, naivitatea sinistră a femeii, ba îi aduse chiar pînă la ureche, cu ajutorul vîntului și al tăcerii din jur, fatalele ei cuvînte. Plin de groază, se refugie pe cea mai înaltă creastă a

munților și stătu acolo pînă seara, fără a fi putut alunga groaznicele gînduri trezite în sufletul lui într-un mod atît de nenorocit de crudul interes al cărui obiect devenise. Deodată, în fața sa apăru pe neașteptate țărancă însăși, ca o umbră în umbra serii; printr-o bizară fantezie de poet, el încercă să vadă în rochia ei cu dungi albe și negre o vagă asemănare cu coastele descărnate ale unei fantome.

— Iacă, se lasă noaptea, domnișorul dragă, îi spuse ea. Dacă stați aici, o să vă faceți ca un măr murat. Trebuie să veniți acasă. Nu-i sănătos să trageți aer rece în piept, mai cu seamă că de azi dimineață n-ați luat nimic în gură.

— Trăsni-te-ar dumnezeu, vrăjitoare bătrînă! strigă el, îți poruncesc să mă lași să trăiesc cum vreau eu, sau dacă nu, o șterg de aici! E destul că-mi săpați groapa în toate diminețile, cel puțin nu mi-o scormoniți și seara...

— Groapa dumneavoastră, domnișorul! Săpăm groapa dumneavoastră!... Aracan de mine, unde vedeți groapă? Aș vrea să trăiți cît moșu nostru, nu să vorbiți de groapă! Auzi colo, groapă! Și-așa, ne ducem prea devreme cu toții-n groapă...

— Hai, termină! zise Raphaël.

— Apucați-mă de brăț, domnișorul.

— Nu-i nevoie.

Sentimentul pe care omul îl suportă cel mai greu este mila, mai ales atunci cînd o merită. Ura e un întăritor, ea dă viață, inspiră răzbunare; pe cînd mila ucide, ne face și mai slabi. Mila este răul care lingușește, este disprețul în duioșie, sau duioșia în jignire. Raphaël vedea la moșneagul de o sută de ani o milă triumfătoare, la copil o milă plină de curiozitate, la femeie o milă cicălitoare, la bărbat o milă interesată; dar sub orice formă s-ar fi arătat acest sentiment, el era totdeauna prevestitor de moarte. Un poet creează o poemă, cumplită sau veselă, din imaginile care îl lovesc; sufletul lui înaripat aruncă la o parte nuanțele dulcele și alege numai tonurile vii și izbitoare.

Mila aceea produse în inima lui Raphaël o poenă oribilă de doliu și melancolie. Nu se gîndise, de bună seamă, la sinceritatea simțămîntelor naturale atunci cînd dorise să se apropie de natură. De cîte ori se credea singur sub un copac, luptîndu-se cu o tuse îndărătnică, pe care nu o biruia decît ieșind istovit din teribila luptă, el vedea ochii strălucitori și jucăuși ai copilului, stînd la pîndă, ca un sălbatic, în dosul unei tufe de ierburi, și cercetîndu-l cu acea curiozitate copilărească plină nu numai de batjocură și de plăcere, dar și un fel de interes amestecat cu nepăsare. Cumplita frază a trapiștilor : „Frate, trebuie să mori“ părea că stătea neconținut înscrisă în ochii țăranilor cu care trăia Raphaël : el nu știa de ce anume se temea mai mult, de vorbele lor naive, sau de tăcerea lor ; totul în ei îl enerva. Intr-o dimineată văzu doi oameni îmbrăcați în negru care îi dădeau tîrcoale. îl miroseau, îl cercetau de furie ; apoi, prefăcîndu-se că au venit acolo să se plimbe, îi adresară cîteva întrebări banale, la care el răspunse cît se poate de scurt. Recunoscî în ei pe doctorul și preotul stațiunii, fără îndoială trimiși de Jonathas, chemați de gazdele lui, sau atrași de duhoarea unei morți apropiate. Intrevăzu atunci propriul lui cortegiu mortuar, auzi litanii preoților, numără lumînările, iar frumusețile acestei bogate naturi la sînul cărcia crezuse că avea să întîlnească viața nu le mai văzu decît ca printr-un crep de doliu.

Tot ceea ce mai înainte îi vestea o viață lungă, acum îi prezicea un sfîrșit apropiat. A doua zi, porni spre Paris, nu fără a fi fost copleșit de urările melancolice și sincer tînguitoare pe care i le adresară gazdele lui.

După ce călătorise toată noaptea, se trezi într-una din cele mai surîzătoare văi din Bourbonnais²¹⁹, aie cărei priveliști și perspective goneau pe dinaintea lui, avărînd și dispărînd repede ca imaginile nedeslușite ale unui vis. Natura se răsfața în ochii săi cu o cochetărie crudă. Iată riul Allier, desfășurîndu-și pe o vale largă panglica-i lichidă și strălucitoare, apoi cătune modeste, ascunse la poalele stîncilor gălbui, ară-

tîndu-și vîrfurile clepotnițelor ; iată morile înșirate pe o vîlcea ivindu-se deodată după niște podgorii nesfîrșite, și castele vesele apărînd din loc în loc, și sate cătărate pe creste, sau drumuri străjuite de șiruri de plopi maiestuoși ; în sfîrșit, iată Loara cu brațele ei largi de diamant sclipind în mijlocul prundișurilor auriu. Neconținute vrăji ! Natura cea zburdalnică, plină de viață ca un copil, abia stăpînindu-și zvîcniturile de dragoste și seva lunii lui iunie, atrăgea în chip fatal privirile stînte ale bolnavului, care trase storurile cupeului și se lăsă din nou furat de somn.

Spre seară, după ce trecuse de Cosne, fu deșteptat de sunetele unei muzici zglobii și se pomeni în fața unei serbări țărănești. Stația de oprire era chiar lîngă piață. În timp ce surugiii schimbară caii, el privi jocurile acelei mulțimi vesele, fetele gătite cu flori, drăguțe, atrăgătoare, flăcăii plini de neastîmpăr, apoi fețele țăranilor bătrîni, șugubețe și înroșite de vinul băut. Copiii se zbenguiau pîmprejur, băbuțele vorbeau și rîdeau între ele ; totul de acolo avea glas, iar bucuria înfrumuseța parcă și mai mult veșmintele și mesele întinse. Piața și biserică păreau că strîd de fericire ; acoperișurile, ferestrele, chiar și porțile caselor păreau în plină sărbătoare. Asemenea muribunzilor cărora cel mai mic zgomot le face rău, Raphaël nu se putu opri să nu scoată un strigăt îngrozitor, nu-și putu stăpîni dorința de a impune tăcere viilor, de a curma mișcarea, de a înăbuși glasurile, de a împrăștia petrecerea aceea ce nu se sincronisea de el. Se urcă plin de obidă în trăsură. Cînd își întoarse din nou privirea spre piață, nu mai văzu decît o veselie speriată, țărance fugind în toate părțile, bănci părăsite. Pe platforma tarafului un lăutar orb continua să cînt din clarinet o horă răgușită. Muzica aceea fără jucători, moșneagul acela singur, cu profilul posac, în zdrențe, cu părul răvășit de vînt și ascuns în umbra unui tei, erau ca o imagine fantastică a dorinței lui Raphaël. Incepu să cadă cu găleata una din acele plozi repezi pe care norii încărcăți de trăsnete din iunie le stîrnesc din senin și le potolesc tot așa de brusc. Totul era atît de firesc,

încît Raphael, după ce privise cîțiva nori alburii purtați de vînt prin văzduh, nu socoti să se mai uite la pielea de sagri. Se lăsă în colțul trăsorii, care porni numaidecît la drum.

A doua zi, era acasă, în odaia sa, în fața căminului. Pusese să i se facă un foc zdravăn, îi era frig. Jonathas îi aduse un teanc de scrisori; toate erau de la Pauline. Deschise pe cea dintîi fără grabă și o desfăcu de parcă ar fi fost hîrtia cenușie a unei somații trimise de perceptor. Citi prima frază:

„Plecat! dar asta e o fugă, dragul meu Raphaël... Cum! nimeni să nu-mi poată spune unde ești? De fapt, dacă nu știu eu, cine altcineva ar ști?”

Nevoind să afle mai mult, luă cu răceală scrisorile și le aruncă în foc, privind cu indiferență și fără strîngere de inimă flăcările. jucăuse care mistuiau hîrtia parfumată, o încrețeau, o răsuceau și o fărîmițau.

Cîteva frînturi se rostogoliră deasupra cenușii, îngăduindu-i să vadă începuturi de fraze, cuvinte, gînduri pe jumătate arse și pe care el le urmări mașinal printre flăcări, mai mult jucîndu-se:

„...Stînd la ușa ta... așteptat... Capriciu... mă supun... Rivale... eu, nu!... Pauline a ta... iubește... nu mai vrei dar pe Pauline?... Dacă ai fi vrut să te despați de mine, nu m-ai fi părăsit așa... Iubire veșnică... A muri...”

Cuvintele acestea îi stîrniră un fel de remușcare: întinse cleștele și salvă din gura flăcărilor o ultimă fîșie de scrisoare:

„...Am murmurat — scria Pauline — dar nu m-am plîns, Raphaël! Lăsîndu-mă departe de tine, ai voit, desigur, să mă scutești de unele neazuri. Într-o zi mă vei ucide, poate, dar tu ești prea bun ca să mă jaci să sufăr. Ei bine, nu mai pleca așa. Crede-mă, pot să înfrunt cele mai mari torturi, dar alături de tine. Mîhnirea pe care mi-ai impune-o tu n-ar mai fi o mîhnire: port în inimă mult mai multă iubire decît ți-am arătat. Pot să îndur totul. afară doar de a plînge pentru tine, și de a nu ști ceea ce tu...”

Raphaël puse pe cămin frîntura de scrisoare în-negrită de fum, apoi deodată o aruncă din nou în foc. Această hîrtie era o imagine prea vie a iubirii sale și a fatalei sale vieți.

— Du-te de cheamă pe domnul Bianchon, zise el lui Jonathas.

Horace veni și găsi pe Raphaël în pat.

— Dragul meu, poți să-mi prepari o băutură care să aducă puțin cu opiul și care să mă mențină într-o somnolență neîntreruptă, fără ca întrebuintărea ei continuă să-mi facă rău?

— Nimic mai ușor, răspunse tînărul doctor; numai că va trebui să rămîi treaz cîteva ceasuri pe zi, ca să te hrănești.

— Cîteva ceasuri? zise Raphaël întrerupîndu-l; nu, nu! nu vreau să stau sculat decît cel mult o oră.

— Dar ce-ai de gînd să faci? întrebă Bianchon.

— A dormi înseamnă a trăi încă! răspunse bonnavul. Nu lăsa pe nimeni să intre aici, nici chiar pe domnișoara Pauline de Vitschnau! zise Valentin lui Jonathas în timp ce doctorul îi scria rețeta.

— Ei bine, domnule Horace, este vreo scăpare? întrebă bătrînul servitor pe tînărul doctor, conducîndu-l pînă la scară.

— Poate s-o mai ducă mult așa, sau poate să moară chiar astă-seară. La el șansele de viață și de moarte sînt egale. Nu mai înțeleg nimic, răspunse medicul schițînd un gest de îndoială. Trebuie distrat.

— Distrat! Domnule, dar dumneavoastră nu-l cunoașteți. A ucis deunăzi un om fără să zică uf!... Nimic nu-l distrează.

Raphaël rămase cîteva zile adîncit în neantul somnului său artificial. Grație puterii materiale exercitate de opium asupra sufletului nostru imaterial, omul acesta cu o imaginație atît de puternică și de activă se coborî pînă la nivelul animalelor acelea leneșe, ce stau încolăcite în mijlocul pădurilor, ca niște putregaiuri vegetale, fără să facă măcar un pas pentru a prinde o pradă cît de ușoară. Alungase pînă și lumina cerului, ziua nu mai pătrundea în odaia

lui. Pe la orele opt seara, se scula din pat și, fără să aibă o conștiință lucidă a existenței sale, își potolea foamea, apoi se culca numaidecît din nou. Cea-surile, friguroase și închircite, nu-i aduceau decît imagini învălmășite, vedenii tulburi, umbre negre jucînd pe un fond întunecat. Se înmormîntase într-o tăcere adîncă, într-o negare a mișcării și a percepției.

Într-o seară se trezi mult mai tîrziu ca de obicei și nu găsi masa servită. Sună pe Jonathas.

— Poți să pleci din casa mea, îi zise el. Te-am făcut om bogat, îți vei trăi bătrînețile fericit; dar nu vreau să te las să te mai joci cu viața mea... Ascultă, nenorocitul, mor de foame! Unde mi-e cina? Răspunde!

Jonathas schiță un zîmbet de mulțumire, luă un sfeșnic a cărui lumină pîlpiia în întunecimea adîncă a imenselor apartamente și conduse pe stăpînul său, care se supunea ca o mașină, pînă la o vastă galerie, a cărei ușa o deschise brusc. Dintr-o dată, Raphaël, copleșit de lumină, fu orbit, uluit de un spectacol de necrezut. Candelabrele erau pline de lumînări aprinse, florile cele mai rare din sera lui erau aranjate cu mult gust și în fața lui se întindea o masă sclipitoare de argintării, de aur, de sîdef și porțelanuri; era o cină regească, din care ieșeau aburi și ale cărei bucate gustoase făceau să-ți lase gura apă. Văzu pe prietenii săi adunați acolo, alături de femei gătite și fermecătoare, cu sînii aproape goi, cu umerii dezgoliți, cu părul plin de flori, cu ochi strălucitori, fiecare reprezentînd o frumusețe aparte, ispititoare sub deghizările voluptuoase, una cu forme alrăgătoare strînse într-o jachetă irlandeză, alta cu rochia provocatoare a andaluzelor; asta de ici pe jumătate goală în Diana, zeița vîntătorii, cea de colo, drăgăstoasă și sfioasă în costumul domnișoarei de la Vallière²²⁰, toate erau deopotrivă hărăzite petrecerii. În privirile tuturor oaspeților străluceni veselia, amorul, plăcerea. În clipa cînd chipul ca de mort al lui Raphaël se ivi în deschizătura ușii, o aclamație izbucni

deodată, puternică, scînteietoare ca înseși razele acestei serbări improvizate. Glasurile, parfumurile, luminile, femeile de o frumusețe cuceritoare îi zgîndăriră simțurile, îi deșteptară dorinți. O muzică foarte plăcută, ascunsă într-un salon vecin, acoperi cu o cascadă de melodii larva îmbătătoare și desăvîrși această stranie viziune. Raphaël își simți mîna cuprinsă de o mînă mîngîietoare, o mînă de femeie ale cărei brațe albe și reci se ridicau să-i cuprindă gîtul, mîna Aquilinei. Înțelese că tabloul acela nu era o părere înșelătoare ca imaginile fugare din visele lui searbede, scoase un țipăt îngrozitor, trînti brusc ușa și plesni peste obraz pe bătrînul lui servitor, prăvălindu-l la pămînt.

— Monstrule, te-ai jurat oare să mă ucizi? strigă el.

Apoi, tremurînd tot, din pricina primejdiei prin care trecuse, găsi puterea de a fugi în odaia sa, bău o doză mare de somnifer și se culcă.

— Ce dracu-nseamnă asta ! zise Jonathas, ridicîndu-se. Domnul Bianchon îmi poruncise parcă să-l distrez...

Era aproape de miezul nopții. Moment cînd Raphaël, printr-una din acele ciudățenii fiziologice, spre uimirea și desperarea științei medicale, străluccea de frumusețe în timpul somnului. O roșeață vie îi îmbujora obrajii albi. Fruntea-i, grațioasă ca a unei fecioare, exprima geniu. Viața se oglindea în toată înflorirea ei pe chipul acesta liniștit și odihnit. Ai fi zis că e un prunc adormit în legănările mamei sale. Somnul îi era dulce ; din gura-i roșie se ridica o răsuflare egală și curată, și zîmbea, transportat desigur de vreun vis frumos într-o viață minunată. Poate că se vedea de o sută de ani, poate că nepoții îi urau zile îndelungate ; poate că de pe banca-i rustică, prin frunzișul copacului, zărea în soare, ca profetul, deasupra muntelui, pămîntul făgăduit, într-o binefăcătoare depărtare !...

— Iată-te, dar !

Cuvintele acestea, rostite de o voce argintie, risipiră imaginile înnegurate din somnul lui. La lumina

lămpii, văzu stînd pe patul său pe Pauline, dar o Pauline pe care despărțirea și durerea o făcuseră mai frumoasă. Raphaël rămase înmărmurit la vederea chipului ei alb ca petalele unei flori de apă, și care, încadrat de buclele părului negru, părea și mai alb în umbră. Lacrimile își croiseră un drum lucios pe obraji ei și stăteau atîrnate acolo, gata să cadă la cea mai mică mișcare. Imbrăcată în alb, cu capul plecat și abia atingînd patul, era ca un înger coborît din ceruri, ca o viziune pe care o suflare ar putea s-o spulbere cu ușurință.

— Ah, am dat uitării totul ! exclamă ea în clipa cînd Raphaël deschise ochii. N-am glas decît pentru a-ți spune : Sînt a ta ! Da, inima mea e numai iubire. Ah, niciodată, înger al vieții mele, n-ai fost atît de frumos. Ochii tăi mă fulgeră... Dar ghicesc totul, lasă ! Te-ai dus să-ți îngrijești sănătatea fără mine, te temeai ca eu să nu... Ei bine !...

— Fugi ! fugi ! Lasă-mă, răspunse în cele din urmă Raphaël cu o voce înăbușită. Dar pleacă o dată ! Dacă rămîi aici, am să mor. Vrei să mă vezi cum mor ?

— Cum mori ! repetă ea. Dar poți tu să mori fără mine ? Să mori ? Dar ești tînăr ! Să mori ? Dar eu te iubesc ! Să mori ? adăugă ea cu o voce adîncă și guturală, apucîndu-i miinile cu o expresie de nebunie... Reci ! exclamă ea. Să mi se pară oare ?

Raphaël trase de sub căpățîiul său fișia de piele de sagri, mică și subțire ca frunza de brebenel, și arătîndu-i-o :

— Pauline, frumoasa imagine a frumoasei mele vieți, să ne spunem adio ! zise el.

— Adio ? repetă ea cu un gest de uimire.

— Da. Acesta e un talisman care îmi îndeplinește dorințele și îmi măsoară viața. Iată ce mi-a mai rămas din ea. Dacă mă mai privești puțin, am să mor...

Tînăra lată crezu pe Valentin nebun, luă talismanul și căută o lampă. Luminată de flăcăruia tremurătoare ce se răsfrîngea în același timp asupra lui

Raphaël și asupra talismanului, ea cercetă cu mare atenție și fața iubitului ei și ultima bucățică din pielea vrăjită. Văzînd pe Pauline atît de înfrumusețată de groază și iubire, el nu mai fu stăpîn pe cugetul său : amintirea scenelor mîngîietoare și a desfătărilor ametoare ale pasiunii lui triumfă în sufletul său de mult timp adormit și acestea se trezîră din nou în el ca un foc ce nu fusese stins pe deplin.

— Pauline, vino !... Pauline !...

Un țipăt înspăimîntător izbucni din pieptul fetei, ochii i se făcură mari, sprîncenele, încordate de o durere nespusă, se îndepărtară cu groază : în ochii lui Raphaël ea citi acea dorință nestăvilită, de care se mîndrea odinioară ; dar, pe măsură ce dorința lui creștea, pielea se micșora în mîna ei, gîdilîndu-i paima. Fără să cugete ce face, fugi în salonul alăturat, încuind ușa cu cheia.

— Pauline ! Pauline ! strigă muribundul alergînd după ea, te iubesc, te ador, te vreau !... Te blestenu dacă nu-mi deschizi ! Vreau să mor în brațele tale !

Cu o forță neașteptată, ultimă izbucnire de viață, trînti ușa de pămînt și-și văzu iubita pe jumătate goală rostogolindu-se pe o canapea. După ce încercase în zadar să-și sfîșie pieptul, Pauline voia acum să se sugrume cu șalul, spre a-și pricinui o moarte grabnică.

— Dacă mor eu, va trăi el ! își spunea ea trudindu-se să strîngă nodul pe care și-l făcuse.

Părul i se răvășise, umerii îi erau dezgoliți, veșmintele i se desfăcuseră și, în această luptă cu moartea, cu ochii plini de lacrimi, cu fața umflată, zbătîndu-se într-o groaznică desperare, arăta lui Raphaël, orbit de patimă, mii de frumuseți care îi sporiră delirul ; el se aruncă asupra ei cu sprinteneala unei păsări de pradă, sfîșie șalul și voi să o ia în brațe.

Muribundul căuta cuvinte care să exprime dorința ce mistuia ultimele sale puteri ; dar nu găsi decît sunete sugrumate de un horcăit ce-i venea din piept unde fiecare respirație, săpată tot mai adînc, părea că pornește din măruntaie. În cele din urmă, nemai-

putînd să scoată nici un sunet, mușcă de sîn pe Pauline. Jonathas, îngrozit de țipetele ce auzi, veni în grabă și încercă să smulgă din brațele fetei cadavrul deasupra căruia ea se prăbușise într-un colț al odăii.

— Ce dorești ? zise ea. Este al meu, eu l-am ucis. N-am prevestit oare că așa o să se întîmple ?

173

EPILOG

— Și ce s-a mai întîmplat cu Pauline ?

— Ah, da, Pauline. Ai stat vreodată într-o seară blîndă de iarnă, în fața căminului casnic, furat de voluptatea amintirilor de dragoste sau tinerețe, contemplînd dungile descrise de foc de-a lungul unui buștean de stejar ? Ici, îlacările desenează căsuțe roșii, ca ale unei table de șah ; dincolo, strălucesc ca niște fîșii de catifea ; cîteva vîlvătăi mici, albastre, aleargă, sar și dansează pe fondul arzător al jeraticului. Apare un pictor necunoscut care se servește de această flacără ; printr-un procedeu miraculos, el plăsmuiește în inima acestor pălălăi purpurii sau liliachii o figură supranaturală și de o gingășie neșpusă, fenomen cu totul trecător pe care întîmplarea nu-l va mai produce a doua oară : e o femeie cu părul răsfirat în vînt, și al cărei profil exprimă o pasiune deosebit de dulce : un foc într-un alt foc ! Ea zîmbește, dispare, n-o vei mai vedea apoi niciodată. Adio, floare de flăcări ! Adio, element neîmplinit, neașteptat, sosit prea devreme sau prea tîrziu pentru a te preface într-un minunat diamant !

— Dar, Pauline ?

— N-ai înțeles ? Să-ți mai spun o dată. La o parte ! La o parte ! Sosește, iat-o, regina iluziilor, femeia care trece ca o sărutare, femeia vie ca un fulger, și tot ca el țîșnind fierbinte din cer, făptură nezămislită, numai spirit, numai iubire ! Ai zice că s-a întrupat într-un fel de flacără, sau că flacăra s-a însuflețit o clipă pentru ea ! Liniile formelor ei sînt de o puritate ce-ți dovedește că vine din cer. Nu strălucește oare ca un înger ? Nu auzi oare fișîitul aerian al aripilor ei ? Mai ușoară ca o pasăre, se lasă din zbor lîngă tine și ochii ei teribili te fascinează ; răsuflarea-i dulce dar puternică îți cheamă buzele cu o forță magică : apoi se înalță iar și te ia cu sine, te desprinzi de pămînt. Încerci să-ți treci numai o dată mîna-ți înfiorată, mîna-ți fanatizată peste trupul acesta de omăt, vrei să-i mîngîi părul de aur, să-i săruți ochii scînteietori. O boare te amețește, o muzică fermecătoare te vrăjește. Te cutremuri din toate fibrele, ești numai dor, numai suferință. Ah, fericire negrăită ! ai atins buzele acestei femei ! Dar o durere cumplită te dezmeticește deodată. Vai ! Vai ! Te-ai lovit cu capul de colțul patului, ai îmbrățișat scîndura de mahon, sau auriturile reci, vreo statuie, ori poate vreun Amor de bronz.

— Domnule, dar Pauline ?

— Tot nu înțelegi ? Ascultă ! Intr-o minunată dimineată, plecînd din Tours, un tînăr îmbarcat pe vîpor ținea în mîna lui mîna unei femei frumoase. Uniți astfel, admirară amîndoi îndelung deasupra largilor brațe ale Loarei, o făptură albă, părelnic înfiripată în ceață, ca un rod al apelor și al soarelui, sau ca un joc al norilor și al aerului. Cînd una, cînd alta, silfidă sau ondină, arătarea aceea fluidă zbura prin văzduh ca un cuvînt căutat în van care cutreieră memoria fără a se lăsa prins ; se plimba printre insule, își înclina capul printre plopii înalți ; apoi, căpătînd proporții uriașe, făcea să strălucească miile de cute ale rochiei sale, sau să scînteieze aureola descrisă de soare în jurul frunții ei ; plutea pe deasupra cîtunelor, pe deasupra colinelor și părea că se aține în calea

vaporului ca să nu treacă prin fața castelului d'Ussé
Ai fi zis că e fantoma unei zîne care voia să-si anere
țara împotriva năvălirilor moderne.

— Bine, înțeleg asta in ce privește Pauline. Dar
Fedora?

— O, Fedora, cu ea ai să te întâlnești mereu...
Ieri era la teatrul „Bouffons“, astă-seară se duce la
„Operă“, o găsești pretutindeni. Este, dacă vrei,
lumea.

Paris 1830—31

NOTE

CASA „LA MOTANUL CU MINGEA“

1 *Hieroglîfe* — scrierea vechiilor egipteni ; la figurat scriere greu de înțeles.

2 *Pieptănătură à la Caracalla* — pieptănătură în stil antic, simplă și cam dezordonată, la modă în anii de după revoluția din 1789 și în timpul lui Napoleon I, în opoziție cu perucile pudrate purtate de nobili în secolul al XVIII-lea. Stilul antic era mult apreciat în timpul Imperiului napoleonic.

3 *David (școala lui)* — Louis David (1748—1825) a fost cel mai mare pictor francez din timpul revoluției burgheze și al lui Napoleon I. Avea idei progresiste și a făcut parte din Convențiunea Națională. Rupînd cu arta ușuratică și încărcată a secolului al XVIII-lea, a preconizat și a practicat simplitatea sobră a antichității. El a creat astfel o nouă școală de pictură. Neacceptînd restaurarea monarhiei Bourbonilor, s-a exilat în Belgia, unde a murit.

4 *Rafael* — celebru pictor italian — practicînd atît sculptura cît și arhitectura, Rafael Sanzio (1483—1502) a rămas cunoscut prin puritatea desenului și prin delicatețea coloritului pînzelor sale.

5 *Humboldt (Alexander)* — naturalist german, autor al unei celebre descrieri a lumii : *Cosmos sau descrierea fizică a lumii*. A trăit între 1769 și 1859.

6 *Pește electric* — e vorba de o specie de pești (gimnoși) din râurile Americii de Nord, care își cuceresc prada paralizînd-o prin producerea unei descărcări electrice produse de organismul lor. Asemenea pești au uimit, desigur, pe primii naturalişti care i-au studiat (de pildă Humboldt).

7 *Cuvier* (Georges) — naturalist francez (1769—1832) — creator al anatomiei comparate și al palcontologiei. Bazîndu-se pe principiul subordonării și pe cel al corelației formelor, a reușit să reconstituie, pe baza cîtorva resturi de oase găsite, specii dispărute de animale. Cuvier și descoperirile lui apăreau ca noutăți foarte curioase pe vremea lui Balzac.

8 *Starostele negustorilor* — în organizația corporativă feudală starostele negustorilor (*le prévot des marchands*) avea o mare importanță, fiind primul magistrat municipal al Parisului.

9 *Discipoli al lui Mercur* — titlu glumeț dat tinerilor negustori, Mercur fiind considerat, în mitologia română, ca zeul negoțului și al hoților.

10 *Regimul Maximalului* — legea prețurilor maxime adoptată în timpul conducerii iacobine a revoluției burgheze (1793), pentru a împiedica specula.

11 *Louviers și Sedan* — localități din nordul Franței, cunoscute pentru industria de postavuri.

12 *Mișcările sacadate ale unui telegraf* — în forma lui primitivă, telegraful (aerian) era o prăjină cu brațe de lemn mobile, cu ajutorul cărora se putea semnaliza de pe un deal la altul.

13 *Boston, whist* — jocuri de cărți împrumutate din Anglia la începutul secolului al XIX-lea; sînt jocuri pentru patru persoane.

14 *Trapiști* — călugări din ordinul Trappe, înființat în 1140; acești călugări trebuiau să respecte reguli foarte severe.

15 *Michelangelo* — artist italian (1475—1564), celebru pentru diversitatea și forța geniului său; a fost sculptor, pictor, arhitect și poet — creator de opere grandioase: cupola cate-

dralei Sfântul Petru din Roma, frescele caveli Sixtine, sculpturile alegorice de pe mormintele familiei Medicis, la Florența etc. Maniera lui simplă și expresivă apare în figuri ca cea a lui *David*, *Noise*, *Sclavii în lanțuri*, *Gînditorul*, *Noaptea*.

16 *Girodet* (Anne-Louis) — pictor francez (1767—1824) s-a inspirat mai ales din subiecte istorice și legendare.

17 *Tizian* — Tiziano Vecellio — pictor italian (1477—1576), e considerat ca șeful școlii venețiene, cunoscută pentru armonia și bogăția coloritului; a excelat atît în portrete, cît și în alte genuri: compoziții mitologice și istorice, peisaje etc.

18 *Leonardo da Vinci* — om de știință și mare artist, Leonardo da Vinci s-a născut lîngă Florența și a murit în Franța (1452—1519); a fost pictor, sculptor, arhitect, inginer, muzician și scriitor. Ca pictor, a rămas cunoscut mai ales prin portretul *Giocondei* (*Mona Lisa*) și prin tablouri și fresce cu subiecte religioase (de ex. *Cina cea de taină*).

19 *O Tebaidă* — sihăstrie, pustnicie; numele vine de la regiunea din vechiul Egipt în care s-au retras primii pustnici creștini.

20 *Luvru* — fostă reședință la Paris a regilor Franței; palatul Luvru a fost început în 1204 și declarat în mod oficial terminat în 1848. Încă din vremea lui Napoleon I, în sălile Luvrului se prezentau expoziții. Astăzi Luvrul este cel mai bogat muzeu al Franței.

21 *Arguși* — în legendă, Argus, prinț din Argos, avea o sută de ochi, din care cincizeci rămîneau totdeauna deschiși; el a fost însărcinat de Junona cu paza lui Io; de-aici, sensul actual de păzitor atent și incomod, de bun observator.

22 *Dividend* — cuvînt abia introdus în Franța în vremea lui Balzac, în sensul lui capitalist; de aceea nu are nici chiar înțelesul obișnuit azi de partea de profit care revine posesorului unei acțiuni, ci de profitul anual la capital.

23 *Taleri* — monede vechi — termeni prin care s-a încercat transpunerea în limba romînă a cuvîntului francez *écu*, monedă veche valorînd cam trei franci.

24 *Celadoni* — într-un roman celebru din secolul al XVIII-lea, (*L'Astrée* de H. d'Urfé), Céladon este un îndrăgostit tin- guios, sfios și statornic; numele lui a devenit nume comun pentru cei care au însușirile lui.

25 *Vernet, Lekain, Noverre, Philidor* — artiști francezi din secolul al XVIII-lea; *Joseph Vernet* (1714—1789) a fost pic- tor de peisaje marine, tatăl și bunicul altor doi cunoscuți Vernet, pictori de bătlăii; *Lekain* (1728—1778) a fost un actor celebru; *Philidor* (1726—1795) a fost compozitor, unul din creatorii operei comice, celebru și ca jucător excepțional de șah; *Noverre*, cunoscut sub numele de *cavaler de Saint- Georges* (1745—1799) a fost un ofițer celebru pentru cunoș- tințele lui de scrimă și de muzică.

26 *Sentința consulilor* — Guillaume dă magistraților tri- bunalului comercial numele de consuli (în antichitate: ma- gistrați aleși) pentru a-și manifesta respectul față de insti- tuțiile trecutului; terminologia antică era în mare cinste în vremea lui Napoleon Bonaparte.

27 „*Génie du Christianisme*” (*Geniul creștinismului*) — operă literară a lui Chateaubriand (1768—1848) — în *Génie du Christianisme* (1802), Chateaubriand, care va servi apoi re- galitatea restaurată, își propusese să sublinieze aspectele poetice ale creștinismului, întărind astfel prestigiul Bisericii zdruncinat de revoluția din 1789.

28 „*Legiunea de onoare*” — decorație franceză, instituită în 1802 de Napoleon Bonaparte; pe atunci prim-consul, pen- tru a răsplăti serviciile militare și civile.

29 *Insuși împăratul* — e vorba de Napoleon I, devenit îm- părat în 1804.

30 *Generalii Imperiului profitau...* — Napoleon I avea obi- cieul, pentru a răsplăti serviciile militare și a-și constitui o aristocrație nouă, să-și înnoobileze generalii, dându-le un titlu asociat cu locurile bătlăliilor sau cu domeniile atribuite; acești nobili noi puteau deci concura cu cei vechi pentru a profita de ambițiile nobiliare ale burghezilor bogăți.

31 *Bene sit!* — exclamație latină însemnind: „fie și-așa!”, „foarte bine!”

- 32 *In petto* — expresie italiană însemnând: „în sine”.
- 33 *Locuri comune* — idei cunoscute, formule banale.
- 34 *Bătălia de la Marengo* — mare victorie a armatei franceze, condusă de Napoleon Bonaparte, asupra armatei austriece (14 iunie. 1800).
- 35 *La Hontan* (baronul de) — autor al unei cunoscute culegeri de povestiri de călătorie în regiuni puțin cunoscute în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea: *Călătorii în America de Nord*, 1702.
- 36 *Hughenot* — protestant, de religie protestantă; cuvîntul este o alterație franceză a cuvîntului german *eidgenossen* = confederați.
- 37 *Champs-Élysées* — alee de plimbare în Paris, al cărei nume evocă paradisul din mitologia greco-latină (cîmpiile elizee); astăzi arteră largă între Piața Concordiei și Arcul de Triumf Étoile.
- 38 *Saint-Germain* — cartier din Parisul locuit de familiile nobile.
- 39 *Bois de Boulogne* — pădurice la marginea Parisului, loc de plimbare.
- 40 *Chipul Messalinei ieșind din palatul lui Claudius* — Mesalina, prima soție a împăratului roman Claudius, a dus o viață de desfrâu; numele ei e întrebuițat și ca nume comun pentru a stigmatiza o femeie desfrînată.
- 41 *Ziua solemnă de 2 noiembrie* — ziua morților la catolici.

BAL LA SCEAUX

- 1 *Sceaux* — localitate pitorească din apropierea Parisului.
- 2 *Poitou* — provincie din vestul Franței; la împărțirea în departamente a Franței, a format departamentele Vendée, Vienne și Deux-Sèvres.

3 *Bourbonii* — dinastia care a ocupat tronul Franței începînd cu Henric al IV-lea și care a fost detronată o dată cu Ludovic al XVI-lea de către revoluția burgheză din 1789. Regaliștii contrarevoluționari au recurs la armatele străine pentru a-i readuce pe tron pe Bourboni. Ultimii Bourboni de spiță directă care au domnit în Franța au fost Ludovic al XVIII-lea și Carol al X-lea, în timpul Restaurației. Alte ramuri ale familiei Bourbon au domnit în Spania, Sicilia, Parma.

4 *Vendeeii* — contrarevoluționari din vestul Franței (Vendee), conduși de nobili și de preoți; mișcarea lor din 1793 avea de scop reîntronarea monarhiei.

5 *Restaurația* — epoca dintre 1814 și 1830, timp în care, cu ajutorul armatelor străine, a avut loc în Franța restaurarea dinastiei Bourbonilor.

6 *Ludovic al XVIII-lea* — rege al Franței între 1814 și 1824 (cu excepția celor „o sută de zile” ale întoarcerii lui Napoleon) a cerut ajutorul statelor străine, împotriva poporului francez, pentru a ajunge la tron, ca urmaș direct al lui Ludovic al XVI-lea, al cărui frate era; nerecunoscînd revoluția și anii de guvernare ai lui Napoleon, declara domnia lui în continuare, de la moartea lui Ludovic al XVI-lea (1795); a încercat să se înțeleagă cu marea burghezie franceză făcîndu-i concesii, acordîndu-i Charta de la Saint-Ouen.

7 *Tuileries* — palat al regilor Franței a fost început în 1564 de arhitectul Philibert Delorme. Clădirea nu mai există astăzi.

8 *Liga și Baricadele* — ca expresie a forțelor marilor feudali din trecut. Liga (sau Sfînta Ligă), confederația partidului catolic al Guise-ilor, înființată în 1576, mai ales pentru a pune mîna pe tronul Franței, nu se stinsese încă, desigur, din amintirea nobililor „de viță veche” din vremea Restaurației. De această ligă este legată și amintirea baricadelor ridicate la Paris de vestea uciderii ducelui de Guise din ordinul regelui Henric al III-lea.

9 *Livră* — monedă veche corespunzătoare francului.

10 *Monsieur* — titlu purtat de frații regelui Franței.

11 *Beugnot* (domnul) — Claude Beugnot, ministru al lui Ludovic al XVIII-lea, rău văzut de ultraregaliști pentru a fi asistat pe Ludovic al XVIII-lea la Saint-Ouen, cînd a acordat „Charta constituțională a Franței” (1814).

12 *Evenimentele de la 20 martie* — la 20 martie, 1814, Napoleon Bonaparte intră în Paris, revenind asupra abdicării lui din anul precedent; regele Ludovic al XVIII-lea, abia reîntronat, e obligat să fugă; se va reîntoarce după cele „o sută de zile”, în care timp Napoleon pierde bătălia de la Waterloo.

13 *Regimul reprezentativ* — reșus pe tronul Franței de Sfînta Alianță, Ludovic al XVIII-lea a trebuit să admită o Cameră cu reprezentanți (deputați) aleși. Deși numai un mic număr de alegători aveau drept de vot (nici 100 000), ei trebuind să depășească un anumit nivel de avere, totuși acest „regim reprezentativ” apărea ultraregaliștilor, care visau reîntronizarea monarhiei absolute, ca un exces de libertăți civice.

14 *Trocadero* — cucerirea fortului spaniol cu acest nume de către o armată a lui Ludovic al XVIII-lea, trimisă în Spania pentru a reprima mișcările republicane.

15 *Amicus Plato, sed magis amica Natio* — în traducere: „Mi-e drag Platon, dar mai dragă mi-e națiunea”, sentință care o parodiază pe cea cunoscută și atribuită lui Socrate, *Amicus Plato, sed magis amica veritas*, avînd sensul de: nici un fel de presiune nu trebuie să mă facă să calc adevărul.

16 *Epitalam* — poem compus cu prilejul unei nunți, în cinstea mirilor.

17 *Pair al Franței* — membru al Camerei superioare, în timpul Restaurației.

18 *Partidul lui La Fayette* — în jurul marchizului de La Fayette (Marie-Joseph), care luase parte activă la războiul de independență din America, se strînseseră regaliștii „liberali”. La Fayette a trăit între 1757 și 1834.

19 *Partidul lui La Bourdonnaye* — era partidul ultraregaliștilor, care voiau să restabilească monarhia absolută în Franța.

20 *Longchamps* — loc șes la marginea Parisului, unde s-a amenajat cîmpul de curse.

21 *Carol al X-lea* — rege al Franței în a doua parte a perioadei numite Restaurație; a urmat fratelui său, Ludovic al XVIII-lea, în 1824, și a dus o politică reacționară, încercînd să restabilească măsuri ale regimului feudal; a fost răsturnat de revoluția din 1830.

22 *Trufe* — ciuperci subterane, costisitoare, foarte apreciate în bucătăria franceză.

23 *Guvernul Villèle* — cel mai reacționar guvern al Restaurației. Contele Joseph de Villèle era șeful ultraregaliștilor. Lui i se datoresc legi ca aceea care acorda un miliard emigranților nobili sau ca aceea care pedepsea cu moartea pe cei care giu-meau pe socoteala bisericii catolice.

24 *Il Barbiere* — o arie din opera *Bărbierul din Sevilla* a celebrului compozitor italian Rossini (1792—1868).

25 *Matrimonio segreto* — operă muzicală a compozitorului italian Cimarosa (1749—1801), ucis din ordinul reginei Carolina a Neapolelui, din cauza opiniilor și activității sale revoluționare.

26 *Bordeaux* (ducele de) — nepotul de fiu al regelui Carol al X-lea.

27 *Aulnay, Antony și Châtenay* — localități pitorești din arondismentul Senei, aproape de Paris.

28 *Terpsichora* — în mitologia greco-latină, muză a dansului și a cîntului.

29 *Discipoli ai lui Esculap* — Esculap era, în mitologia antică, zeul medicinei, iar discipolii săi sînt medicii.

30 *Byron* — celebru poet englez (1788—1824), autor de versuri avîntate și satirice; a murit la Missolonghi, alături de patrioții greci care luptau pentru eliberarea patriei lor.

31 *Apollo* — în mitologia greco-latină, zeu al luminii și al artelor, model de frumusețe bărbătească.

32 *Ossian* — poet scoțian legendar din secolul al III-lea. Sub acest nume, poetul Macpherson a publicat în 1760 un volum de poeme care au avut un mare răsunet la vremea lor.

33 *Contradans* — nume dat de francezi cadrilului (*contre-danse*) provenind din englezește *country-dance* = dans cîmpnesc.

34 *Cașmir* — țesătură fină de păr de capră, lucrată în Cașmir (India).

35 *Kantism* — doctrină filozofică a lui Immanuel Kant, filozof german (1724—1804), susținînd, printre altele, necesitatea libertății în morală.

36 *Guimard, Duthé* — dansatoare celebre de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

37 *Hipocrat* — cel mai mare medic al antichității; s-a născut în insula Cos (din Marea Egee) pe la anul 400 înaintea erei noastre.

38 *Pergolese* (Gian-Battista) — compozitor italian de muzică religioasă și dramatică (1710—1736).

39 *Saint-Preux* — personajul principal din romanul *La Nouvelle Héloïse* de J. J. Rousseau, un tînăr sărac îndrăgostit de o fată de nobili.

40 *Barème* (Bertrand) — autor al unei *Cărți de socoteli făcute gata* (secolul al XVII-lea), celebru calcu'tor francez al unor tabele de dobînzii etc. Numele lui a devenit ulterior substantiv comun indicînd tabele de taxe etc.

41 *Majorat* — averea necesară pentru a putea obține un titlu de noblețe.

42 *Himerele* — ornamentații în formă de animale fantastice.

43 *Cotidianul* — sau mai curînd *Cotidiană* (în fr. *La Quotidienne*) era una din gazetele cele mai conservatoare din timpul Restaurației.

44 *Suffren* (Pierre-André) — navigator francez (1726—1788), cunoscut pentru victoriile reputate asupra englezilor în Indii.

45 *Bătălia de la Abukir* — în dreptul orașelului Abukir de pe coasta Egiptului, a avut loc, la 1 august 1798, celebra bătălie navală în cursul căreia flota engleză, condusă de Nelson, a distrus flota franceză, care transporta armata lui Napoleon Bonaparte.

VENDETTA

1 *Vendetta* — stare de dușmănie (*vendetta* cuvint italian = răzbunare) între două familii, din cauza unei jigniri sau unui omor; această dușmănie se transmitea și descendenților; obiceiul „vendettei” a dăinuit multă vreme în Corsica și mai durează încă și astăzi.

2 *Castelul Catherinei de Medicis* — Catherine de Medicis (1519—1589), din familia nobililor florentini de Medicis, a fost soția regelui Franței, Henric al II-lea, și mama lui Francisc al II-lea, a lui Carol al IX-lea și a lui Henric al III-lea, cu care se stinge dinastia de Valois. Iubind fastul, a pus să i se construiască multe castele, printre care cel de la Tuileries, în apropierea Luvrului, la Paris.

3 *Valois* (familia de) — dinastie regală franceză, ai cărei membri au domnit de la 1328 pînă la 1589 (începînd cu Filip al VI-lea și terminînd cu Henric al III-lea).

4 *Reședința consulară* — palatul Tuileries, care a servit de reședință între revoluția din 1789 și imperiul lui Napoleon I; Napoleon a fost prim-consul între 1799 și 1804, în urma loviturii de stat din 18 brumar (9 noiembrie) 1799.

5 *Carraccio* (pictorii) — pictori italieni, și anume: Ludovic (1555—1619) și cei doi veri ai lui, Augustin (1557—1602) și Anibal (1560—1609). Ultimul dintre ei a fost cel mai fecund și mai cunoscut. În tablourile lor ei au oglindit tipul bărbătesc italian.

6 *Bonaparte, Lucien Bonaparte* — Lucien era cel de-al treilea fiu al familiei Bonaparte.

7 *Murat, Lannes, Rapp* — trei din tovarășii de arme și oamenii de încredere ai lui Napoleon Bonaparte, înnobilați de el;

Murat (Joachim), născut în 1767, a fost mareșal al Franței și apoi rege al Neapolei; *Lannes* (Jean) duce de Montebello (1769—1809) a fost și el mareșal și a murit în bătălia de la Essling; *Rapp* (Jean), general, devenit conte al Imperiului, a rezistat un an în Danzigul asediat (1772—1821).

8 *Bastia* — port important și întărit în Corsica.

9 *Maquis* — ținut în Corsica, acoperit de tufișuri și ferburi, propice celor care voiau să se ascundă de jandarmi, poliție etc. Termenul a fost întrebuințat și de rezistenții francezi care, luptând împotriva ocupanților hitleriști, trebuiau să se ascundă în regiuni asemănătoare.

10 *Partidul englez* — partidul antibonapartist, susținut de guvernul englez, obținuse exilarea lui Napoleon în insula Elba.

11 *Niobe* — personaj din mitologia antică, personificind durerea maternă; mândră de cei paisprezece copii ai ei (șapte băieți și șapte fete), ea își bătea joc de Latoria, care n-avea decât doi; aceștia (Apollo și Diana), pentru a-și răzbuna mania, au ucis cu săgeți pe toți copiii Niobei.

12 *Venus* — zeița frumuseții în mitologia romană.

13 *Ecorché*-uri — modele anatomice pentru pictori, în care mușchii sînt reprezentați direct, fără piele.

14 *Diana* — zeiță a pădurilor și a vînației, în mitologia romană.

15 *Antinouș* — datorită frumuseții lui, a fost sclavul favorit al împăratului Hadrian; de aci sensul de tip al frumuseții bărbătești.

16 *Tinerele „ultra”* — „ultra” prescurtare pentru „ultraregaliști” care erau, în timpul Restaurației, partizani ai instaurării monarhiei absolute.

17 *Prud'hon* (Pierre-Paul) (1758—1823) — pictor francez celebru la începutul secolului al XIX-lea pentru poezia și dramatismul pinzelor sale; sînt cunoscute tablourile sale: *Răpirea nimfii Psyche*, sau *Dreptatea și Răzbunarea urmărind Crima*.

18 *Ecco la* — iat-o (în limba italiană).

19 *Napoleon pe „Bellerophon”* — după înfrîngerea de la Waterloo, Napoleon s-a predat guvernului englez, care, după ce l-a ținut un timp prizonier pe corabia „Bellerophon”, l-a exilat în insula Sfînta Elena; aici Napoleon a murit în 1821.

20 *Labédoyère* (Charles de) — ofițer francez (1786—1815), care l-a ajutat pe Napoleon să-și reia tronul după întoarcerea din insula Elba; după revenirea Bourbonilor, a fost arestat și împușcat.

21 *Walter Scott* — autor de romane istorice, de origine scoțiană (1771—1832), foarte citit în Franța la începutul secolului al XIX-lea.

22 *Endymion* — personaj mitologic, tînăr cioban atît de frumos, încît Diana — care nu voia să audă de iubire — s-a îndrăgostit totuși de el și a obținut de la Jupiter ca Endymion să-și păstreze frumusețea dormind veșnic; inspirat de această legendă, Girodet a pictat un tablou celebru: *Somnul lui Endymion*.

23 *Mareșalul Ney* — unul din cei mai cunoscuți generali ai lui Napoleon, poreclit de acesta „viteazul vitejilor” (1769—1815); deși făcut pair (deputat în Camera nobililor) de Ludovic al XVIII-lea, în vremea primei Restaurații, el s-a declarat pentru Napoleon în timpul celor O sută de Zile pentru care fapt a fost împușcat în timpul celei de a doua Restaurații.

24 *Laviu* — desen făcut cu o culoare (aici sepia) dizolvată în apă.

25 *Salvator Rosa* — pictor italian (1615—1673).

26 *Elba* — insulă în Mediterana, la est de Corsica; aici a fost exilat Napoleon în 1814; însoțit de puțini soldați, a părăsit-o pentru a debarca în Franța, unde a mai putut domni o sută de zile.

27 *Retragerea de la Moscova, trecerea Berezinei* — înfrîngere celebră a lui Napoleon, care, încercînd să cucerească Rusia, a înaintat în 1812 pînă la Moscova, pentru ca apoi să fie nevoit să se retragă în plină iarnă, cu nenumărate pierderi;

trezecra Berezinei, afluent al Niprului, a însemnat un adevărat dezastru pentru armatele franceze; vitejia armatelor rusești, care își apărau patria, a pus capăt războaielor de cucerire ale lui Napoleon.

28 *Campania din 1814* — război dus de Napoleon I pentru a ține piept armatelor coalizate (ruso-anglo-prusiene) care intraseră în Franța; înfrînt, Napoleon a abdicat.

29 *Daru, Drouot, Carnot* — oameni integri și capabili din vremea Imperiului: *Daru* (Pierre-Antoine) s-a ocupat deopotrivă de administrație și de literatură (1767—1829); *Drouot* (Antoine) a fost unul din generalii cei mai prețuiți ai lui Napoleon, care-l numea „înțeleptul Marii Armate”; *Carnot* (Lazare) membru al Convențiunii Naționale și al Comitetului pentru Salvarea Publică din timpul revoluției (1789), a fost un mare matematician; el a organizat cele paisprezece armate ale republicii; a fost exilat de Restaurație (1735—1823).

30 *Dama, mama împăratului* — Laetitia Bonaparte, născută Ramolino (1750—1836).

31 *Țăstărofa de la Fontainebleau* — la Fontainebleau a semnat Napoleon I abdicarea sa, după pierderea campaniei din 1814.

32 *Schnetz* (Jean-Victor) — pictor francez (1787—1870), creator al unei opere care face tranziția între neoclasic și romantici. Schnetz a debutat prin expoziția din anul 1819, pe care desigur Balzac a cunoscut-o.

33 *Mont-Saint-Jean* — locul unde s-a desfășurat ultimul episod al așa-numitei bătălii de la Waterloo.

34 *Pallium* — patrafir de arhiepiscop catolic, purtat și de papa: o fișie de stofă avînd o cruce neagră la mijloc.

35 *Robespierre sau Napoleon* — Robespierre (Maximilien de), animator al Comitetului pentru Salvarea Publică, a fost cel mai consecvent revoluționar iacobin; a murit pe eșafod, în urma victoriei adversarilor săi termidorieni (1758—1794); aici, e opus lui Napoleon, ca reprezentant al revoluției.

36 *Romeo și Julieta* — personajele principale din celebra dramă cu același nume a lui Shakespeare; victime ale urii dintre

familiiile lor, cei doi tineri întruchi-nează dragostea cea mai sinceră și mai adincă; situația din *Vendetta* lui Balzac amintește oarecum de cea din *Romeo și Julieta*.

37 *Celălalt ar fi și acum pe tron; celălalt* e Napoleon I. — Vergniaud nu-i spune pe nume din prudență.

38 *La beita fologorante* — frumusețea strălucitoare, textual: care strălucește ca un fulger (în limba italiană).

39 *Far niente* — literal = „a nu face nimic“; expresie italiană substantivală, cu sensul de lenevire.

40 *Eden* — locul unde, după scriptură, au trăit la început Adam și Eva; în ebraică, cuvîntul înseamnă „rai-pămîin'esc“.

41 *Stampe* — gravuri imprimate după modele săpate în aramă sau lemn.

GOBSECK

1 *O fostă domnișoară Goriot* — în romanul lui Balzac, *Moș Goriot* (1834), fetele acestuia — dintre care una este tocmai soția contelui de Restaud — sînt nerecunoscătoare față de el; așadar, Balzac avea în minte subiectul lui *Moș Goriot* în momentul cînd scria *Gobseck* (1830); este un exemplu de felul cu n Balzac se gîndea la mai multe romane decdată și-și vedea personajele în mișcare.

2 *Chaussée d'Antin* — cartier al familiilor parvenite de bancheri.

3 *Talleyrand* (Charles Maurice de) — diplomat și om politic fără scrupule (1754—1838).

4 *Metzu* sau *Metsu* (Gabriel) — pictor olandez, excelînd în scene de interior (1630—1667).

5 *Fontenelle* (Bernard Le Bovier de) — scriitor francez, cunoscut atît pentru operele sale de popularizare a științei, cit și pentru excepționala sa longevitate (1657—1757).

6 *Lally, Kergarouët, Estaing, Suffren, Portenduère, Cormoallis, Hastings, Tippto Saeb* — nume de guvernatori în colonii și ofițeri de marină — în general reale:

Lally (Thomas-Arthur de) a fost guvernator general al Indiilor franceze (1702—1766); *Estaing* (Henri d') a fost amiral și a luptat contra englezilor în India și în America (1729—1794); *Suffren* a combătut și el pe englezi în India, în secolul al XVIII-lea; *Hastings* (Warren) a fost guvernator al Indiilor engleze (1732—1818); *Tippo Saïeb* (sau Sahib), nabab indian, a ținut piept englezilor tot în secolul al XVIII-lea; iar Kergarouët și Portenduère sînt personaje din alte povestiri ale lui Balzac.

7 *Saint-Thomas* — insulă în Antile.

8 *Concordat* — în sens comercial, concordatul este o înțelegere între un negustor falit și majoritatea creditorilor lui.

9 *Turbanul... de madras* — turbanul era la modă printre femeile elegante în jurul lui 1830; deseori el era făcut din madras, stofă subțire de mătase și bumbac, numită astfel după localitatea Madras, din India, unde a fost fabricată pentru prima dată.

10 *Herodiada* — soția lui Herod Filip și apoi a fratelui acestuia, Herod Antipas, primul rege al Iudeei, al doilea tetrarc al Galileei și judecător al lui Isus; cînd, la ordinul lui, a fost decapitat sfîntul Ioan Botezătorul, Herodiada a trimis pe fiica ei Salomeea să ceară capul celui ucis; — scena a fost desori reprezentată de pictori.

11 *Scena domnului Dimanche* — celebra scenă din comedia *Don Juan* a lui Molière (actul IV, scena 3) în care Don Juan, neavînd cu ce-și plăti creditorul, pe domnul Dimanche, îl măgulește, cerîndu-i vești despre familie, purtîndu-se cu el extrem de amabil și reușind astfel să-l expedieze repede fără să-i dea nici un ban.

12 *Mirabeau* (Honoré-Gabriel) — om politic și orator din vremea revoluției burgheze de la 1789.

13 *Vergniaud* (Pierre-Victorien) — orator girondin din timpul revoluției din 1789—1794.

14 *Grotius* — renumit jurisconsult olandez (1583—1645); Gobeck îl numește așa pe tînărul avocat Derville cu ironie afectuoasă.

15 *Horn* (contele de), *Fouquier-Tinville*, *Coignard* — au avut cu toții un sfârșit tragic: *Horn*, om politic suedez, a participat la complotul împotriva regelui Gustav al III-lea, al cărui favorit fusese și a fost condamnat la exil perpetuu; *Fouquier-Tinville*, acuzator public în timpul dictaturii iacobine, a fost executat în timpul reacțiunii termidoriene; *Coignard* (Pierre) începînd ca hoț, a ajuns sub numele fals, ofițer superior sub Ludovic al XVIII-lea și apoi, fiind demascată în 1819, a sfârșit în ocnă.

16 *Sfînta inchiziție* — „sfînta” inchiziție este instituția catolică de represiune care a exterminat zeci de mii de oameni, printre care mulți oameni de valoare, acuzați de „vrăjitorie”, sau de erezie; acest tribunal special a fost organizat în secolul al XIII-lea și a făcut numeroase victime, mai ales în Italia și în Spania; rolul de sprijin al forțelor reacționare pe care l-a avut inchiziția a fost verificat în timpul Restaurației din Franța, cînd inchiziția a fost reînființată în plin secol al XIX-lea, pentru a susține monarhia care avea tendințe de absofutism.

17 *Ego sum papa* — eu sînt papa, cu alte cuvinte, eu sînt cel mai puternic, eu sînt stăpînul.

18 *Richelieu* (ducele de) — fiind vorba de un duce de Richelieu, „răposat de curînd”, cel în cauză în *Gobseck* este Armand Emmanuel de Richelieu, ministru al lui Ludovic al XVIII-lea (1766—1822).

19 *Fideicomis* — moștenire lăsată prin testament unei persoane de încredere, care trebuie să o remită alteia.

20 *Tratatul prin care Franța recunoștea republica Haiti* — fostă posesiune franceză, în parte din 1697 și în întregime din 1795. În 1804, insula Haiti devine republică independentă.

21 *Carfologie* — în grecește *carfaleos* înseamnă „uscă”, „alterat”; Gobseck formează, desigur, de la acest cuvînt numele bolii care-l măcina.

PIELEA DE SAGRI

1 *Pielea de sagri* — piele zgrunțuroasă, tăbăcită din piele de cal, capră, catir sau de măgar sălbatic; în turcește *sagri*.

2 *Palais-Royal* — în vremea lui Balzac, grupul de clădiri numit Palais-Royal, pentru că adăpostise la un moment dat vâlstare regale, era închiriat, în parte, unor tripouri.

3 *Darcet (Pierre-Jean-Joseph)* — chimist renumit din vremea lui Balzac (1777—1844). Preluase, desigur, experiențele tatălui său, Jean Darcet (1725—1801) dintre care unele se refereau la extragerea gelatinei din oase. Amândoi sînt cunoscuți pentru felul cum aplicau în industrie și în practică descoperirile lor.

4 *Cerber* — nume dat unui paznic sau portar de neînduplecat, după numele ciinelui cu trei capete Cerber, despre care, în mitologia greacă, se credea că e păzitorul infernului.

5 *Trente-et-quarante* — joc de cărți, așa numit pentru că câștigătorul este cel care totalizează un număr de puncte între treizeci și patruzeci.

6 *Gladiatori* — în antichitate luptători de circ, uneori împotriva fiarelor sălbatice; erau recrutați dintre sclavi sau prizonieri și de cele mai multe ori mureau în arenă.

7 *Place de la Grève* — piață așternută cu pietriș de lângă Sena, unde aveau loc execuțiile capitale; aici se adunau mai târziu muncitorii care nu aveau de lucru sau care-l lăsaseră, pentru a-și apăra drepturile.

8 *Tantali moderni* — în mitologia romană, Tantal, rege al Lydiei, a fost pedepsit de Jupiter să sufere de sete în mijlocul apei și de foame sub crengile încărcate de fructe la care nu putea ajunge.

9 *Di tanti palpiti* — arie din opera *Tancred* a compozitorului italian Rossini.

10 *Anul 1793* — momentul culminant al revoluției burgheze din Franța (1789—1794), cînd masele populare, învingînd

grupul conservator al girondinilor, au trecut la măsuri radicale împotriva contrarevoluționarilor.

11 *Sterne* (Laurence) — scriitor englez (1713—1768). Mi-nuia o ironie ușoară și fină. Devine cunoscut prin lucrarea sa *Viața și opiniile lui Tristram Shandy* publicată în 1760.

12 *Lordul Castlereagh* — Henry-Robert Castlereagh (1769—1822) om de stat englez, care a jucat un rol de prim plan în coalițiile europene îndreptate împotriva lui Napoleon I, s-a sinucis într-un acces de nebunie.

13 *Auger* (Louis-Simon) — critic literar, secretar perpetuu al Academiei Franceze (1772—1829).

14 *La carita ! la carita !* — în limba italiană : milostenie !

15 *micul savoiard* — micii coșari din Paris erau, cei înai mulți, veniți din Savoia, de unde plecau împiuiși de mizerie.

16 *Institutul* — organizat în urma revoluției burgheze în 1795, Institutul Franței reunește cele cinci Academii, înființate în diverse epoci ; aici, e vorba de palatul Institutului, construit nu departe de Luvru, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, pentru a servi de colegiu.

17 *Caliban* — personaj fantastic din piesa lui Shakespeare *Furtuna*, Caliban e înfățișat ca un pitic cocoșat, revoltat împotriva forței superioare de care trebuie să asculte.

18 *Palissy* (Bernard) — artist ceramist din vremea Renașterii franceze, născut prin 1510. Vasele și plăcile lui de argilă smălțuită sînt adevărate opere de artă.

19 *Abanosuri* — *renaissance* — statui sau mobile de lemn de abanos, sculptate în stilul din vremea Renașterii (*renaissance*).

20 *Cicerone* — ghid, călăuză.

21 *Sesostris* — nume purtat de mai mulți faraoni (regi vechi ai Egiptului) din dinastia a XII-a.

22 *Sèvres* — localitate în apropierea Parisului, în care se află o veche și celebră manufactură de porțelanuri.

23 *Dama du Barry* — favorita regelui Ludovic al XV-lea.

24 *Latour* (Maurice Quentin de) — celebru artist francez din secolul al XVIII-lea, autor de portrete realiste în pastel (1704—1788).

25 *Farfurii de Saxa* — ținutul Saxoniei (Saxa) din Germania de nord e cunoscut prin industria sa de porțelanuri.

26 *Artoșorul preotului* — vas bisericesc în care se conservă anafora.

27 *Tibul* — poet latin, autor de versuri sentimentale, grațioase și duiosae, a trăit cam între anii 54 și 19.

28 *Cicero* — celebru orator și om politic din secolul I î.e.n. (106—78); a căutat să împiedice transformarea republicii în imperiu, dar poziția lui politică n-a fost prea consecventă.

29 *Tit-Liviu* — istoric latin (59 î.e.n. — 19 al e.n.).

30 *Senatus populusque romanus* — formulă prin care se înțelegea totalitatea cetățenilor romani (*populus*) și reprezentanții lor (*senatus*).

31 *Lictorii* — ofițerii purtători de fascii care mergeau înaintea marilor dregători ai Romei antice.

32 *Luptele din Forum* — în Forum — piață la Roma — se adunau cetățenii romani pentru a discuta chestiunile de interes public; între vorbitori se dădeau, de multe ori, adevărate lupte oratorice

33 *Familia Borgia* — familie aristocrată italiană, din secolele al XV și al XVI-lea, ai cărei membri, printre care și un papă, au rămas de pomină pentru corupția și crimele lor.

34 *Abruzzi* — ținut muntos din centrul Italiei.

35 *Santal* — esență parfumată, extrasă din lemnul copaciilor cu același nume, care cresc în Asia și Africa.

36 *Cellini* (Benvenuto) gravor, sculptor și giuvaergiu italian (1500—1571).

37 *Masacrele lui Pizarro într-o archebuză cu fitil* — o archebuză — un fel de pușcă veche din secolul al XVI-lea îi amintește croului de Pizarro, aventurier spaniol care a cucerit Peru (1475—1541).

38 *Paladin* — cavaler feudal din suita regelui.

39 *Ruysch* (Frederic) — anatomist olandez (1638—1731), cunoscut pentru arta de a pregăti piețe anatomice, care se mențineau conservate mulți ani.

40 *Lara* — poem de Byron, scris în 1814; eroul poemului, Lara, este întruchiparea pasiunii aprige.

41 *Teniers* (David) (1582—1649) — și fiul său, Teniers cel tânăr (1610—1694), pictori flamanzi, au lăsat tablouri reprezentând scene populare, interioare de cârciumi.

42 *Mieris* (Franz von) pictor olandez (1635—1681), — autor de pânze reprezentând peisaje realiste.

43 *Tomahawk* — secure de luptă a pieilor roșii.

44 *Tabernacol* — dulăpioare sculptate, în fundul altarului, pentru păstrarea vaselor sfinte ale bisericii.

45 *Jean Goujon* — sculptor și arhitect francez din vremea Renașterii; a trăit cam între 1510 și 1567, contribuind la împodobirea artistică a Luvrului.

46 *Deliciul vreunnei Corine* — Corina, croină a romanului cu același nume al Doamnei de Staël (apărut în 1807).

47 *Cadmus* — întemeietorul legendar al Tebei; legenda spune că, după ce a omorât balaurul care-i sfîșiasc prietenii, a semănat dinții acestuia și din ei au răsărit oameni înarmați.

48 *Speja omenească, rezultatul degenerat al unui exemplar grandios* — concepție idealistă, mistică, după care omul, creat după modelul viu, ajunge să nu-i mai semene; îndoiala autorului se exprimă prin ceea ce urmează: „cinstită poate de însuși Creatorul“.

49 *Sabat misterios demn de vedeniile doctorului Faust pe muntele Brocken* — denumirea așa-zisei adunări a vrăjitoarelor, prezidată de Satan, adunare care, conform superstițiilor, are loc simbătă la miezul nopții; relațiile doctorului Faust cu Mefisto și cu spiritele infernului explică această apropiere. *Faust* de Goethe fusese tocmai tradus de Gérard de Nerval (în 1828) și Balzac îl citise desigur.

50 *Descartes* (René) — fizician și filozof francez (1596—1650), autor al celebrului *Discurs asupra metodei*, lucrare raționalistă care a dat o lovitură dintre cele mai puternice dogmatismului medieval.

51 *Zeul ateismului francez* — Voltaire, care și-a manifestat în opera sa ura pentru intoleranța și obscurantismul bisericii catolice. *Voltaire* (François-Marie Arouet, zis) una din figurile cele mai strălucitoare ale secolului al XVIII-lea, francez prin ascuțimea și suplețea spiritului său, nu a fost ateu, ci deist. Mai mult decât el merită epitetul de „zeu al ateismului francez”, contemporanul său Diderot, gânditor materialist.

52 *Gay-Lussac* (Joseph Louis) — fizician și chimist francez (1778—1850), descoperitor, printre altele, al legii dilatării gazelor.

53 *Arago* (Dominique-François) — savant francez (1786—1853), cunoscut pentru cercetările sale în domeniul electromagnetismului ca și în alte domenii ale fizicii și matematicii; a făcut parte din guvernul revoluționar burghez de la 1848.

54 *Sesterță sau obol din lumea veche* — sesterța era o monedă romană, iar obolul una greacă.

55 *Granat* — piatră prețioasă de culoare roșie ca rodia.

56 *Curtea destrăbălată a regentului* — în timpul minorității lui Ludovic al XV-lea, Franța a avut un regent (1715—1723) în persoana lui Filip de Orléans, care era un exemplu de imoralitate.

57 *Swedenborg* (Emmanuel) — teozof suedez (1688—1772), ale cărui teorii mistice au avut mulți adepți la începutul secolului al XIX-lea. Balzac însuși s-a lăsat înșelat de ele la un moment dat.

58 *Bacanală* — petrecere destrăbălată (sens rămas de la originea cuvântului: bacanale = sărbători din antichitate în cinstea lui Bacchus, zeu al vinului).

59 *Brahman* — preot hindus.

60 „*Bouffons*” — teatru de operetă la Paris, în vremea lui Balzac.

61 *Sainte-Pélagie, Force* — închisori din vechiul Paris; la Sainte-Pélagie erau închiși scriitorii și deținuții politici, între 1792 și 1899.

62 *Erou din iulie* — participant la revoluția din Paris, de la sfârșitul lui iulie 1830.

63 *Nucșoara constituțională ascunsă sub paharul regal* — scamatorii știu să facă să dispară o bilă de mărimea unei nucșoare de sub pahar; tot astfel, regii Restaurației au încercat să înșele poporul printr-o constituție pe hirtie.

64 „*Orășencele*” — trăsurile de piață pariziene; ele purtau la început numele de „*citadines*”.

65 *Panurge* — erou din romanul lui Rabelais (*Gargantua și Pantagruel*), întruchipînd pe studentul aventurier, isteț și vesel, din secolul al XVI-lea.

66 *More orientali* — (în limba latină) după obiceiul oriental.

67 *Imperiu macaronic și burlesc* — imperiu de farsă, caraghios, (în limba latină) *burla* = farsă; „macaronic” se spune de un poem comic, în care se dau terminații latinești cuvintelor obișnuite.

68 *Pitt* (William) — om de stat englez, adversar neîmpăcat al revoluției din Franța și al lui Napoleon (1759—1806); tatăl său, purtînd același nume, condusese politica engleză în timpul războiului de șapte ani.

69 Metternich (Clement-Wenceslas) — om de stat austriac (1773—1859) inspiratorul Sfintei Alianțe; după căderea lui Napoleon I, a jucat un rol de prim plan în politica europeană, sprijinind absolutismul.

70 *Crispinu dibaci și îndrăzneți* — Crispin fiind numele unui valet de comedie dibaci și fără scrupule — epitetul se potrivește și celor patru oameni politici citați: Mirabeau, Talleyrand, Pitt, Metternich.

71 *Saturnaliu* — sărbători romane în cinstea lui Saturn, în timpul cărora se îngăduiau diverse excese; de aici sensul general de: petreceri destrăbălate.

72 *Lucullus* — general roman cunoscut nu atât prin victoriile sale, cât prin importanța pe care o dădea luxului și ospetelor bogate.

73 *Corsarul roșu* — roman de aventuri al scriitorului american Fenimore Cooper (1789—1851); *Corsarul roșu* a apărut în 1828.

74 *Botany-Bay* — golf în Australia, pe care guvernul englez l-a folosit încă din 1787 ca loc de deportare.

75 *De viris illustribus* — operă a lui Plutarh, istoric și moralist grec (cca. 50—125 e.n.), care a trăit și la Roma; biografiile oamenilor iluștri (*De viris illustribus*), scrise de el, erau foarte cunoscute în școlile franceze

76 *Alcofribas* — o parte din numele, prin anagramă, al lui Rabelais, care a semnat, la început, romanul său satiric plin de săgeți la adresa feudalității și a bisericii cu numele de *Alcofribas Nosier* = François Rabelais.

77 *Saint-simonist* — adept al socialistului utopic Saint-Simon (1760—1825).

78 *Vodeviliști* — autori de vodeviluri — de piese de teatru vesele în care sînt și cîntece.

79 *Faimoasa minciună a lui Ludovic al XVIII-lea*: „*Unire și uitare*” — revenind la tron cu ajutorul armatelor străine, Ludovic al XVIII-lea a pretins că dorește să uite de anii revoluției și ai domniei lui Napoleon I și că vrea să unească în jurul său toate păturile populației prin Charta acordată burgheziei înstărite; în curînd însă, măsuri care tindeau la restabilirea regimului feudal au început a fi luate de regii „restaurați” și în special de urmașul lui Ludovic al XVIII-lea, Carol al X-lea.

80 *Catehismul* — cartea în care e cuprinsă instrucția religioasă a credincioșilor catolici.

81 *Cambacérès* (Jean-Jacques, duce de) — consuli și apoi cancelar-prim al lui Napoleon I.

82 *Brillat-Savarin* (Anthelme) — autor al unui tratat de gastronomie (*Fiziologia gustului*) — de la el ne-a rămas

prăjitura numită „savarină“; celebru în Franța pentru priceperea sa în ale bucătăriei (1755—1826).

83 *Copii ai revoluției* — tocmai avusese loc revoluția din iulie.

84 *Gargantua* — fiul lui Grandgousier; Gargantua și Grandgousier sînt doi uriași ale căror isprăvi cu tîlc le povestește Rabelais în romanul său apărut în 1532—1534 (primele părți).

85 *Un vultur de aur pe un cîmp...* cu deviza: „*Non cecidit animus*“ — descrierea unei steme nobiliare; deviza, în latinește, înseamnă: „Sufletul nu se lasă înfrînt“.

86 *Bossuet* (Jacques Bénigne) — prelat francez, cunoscut ca orator religios (1627—1704); a servit regalitatea din timpul său scriind și un tratat politic în care susținea „dreptul divin“ al regilor.

87 *Ballansist* — adept al lui Ballanche (Pierre-Simon) scriitor mistic (1776—1847).

88 *Canalis*, fabricantul de balade — personaj care apare și în alte romane ale lui Balzac (în special în *Modeste Mignon*) întruchipînd pe poetul profesionist, cu multe din trăsăturile lui Lamartine.

89 *Ludovic al XIV-lea* — rege absolut al Franței între 1643—1715; înconjurat de o curte somptuoasă, care-l numea „regele soare“, Ludovic al XIV-lea își afirmă absolutismul prin expresii ca „Statul sînt eu“; doamna de Maintenon a fost ultima lui favorită — pe moșiile ei au fost construite apeductele de care vorbește Balzac.

90 *Convențiunea* — adunarea revoluționară care a guvernat Franța între 20 septembrie 1792 și 26 octombrie 1795; ea a proclamat republica, a reprimat cu hotărîre mișcările regaliste din interior și reacțiunea europeană coalizată împotriva Franței; a luat, de asemenea, o serie de măsuri administrative la care face aluzie Balzac.

91 *O silabă înaintea numelui* — e vorba de particula *de*, care precede numele nobiliare franceze.

92 *Alba* (ducele de) — general spaniol (1508—1582) din vremea lui Carol Quintul și Filip al II-lea; a înăbușit sângeros revoltele maselor populare din Țările de Jos și din Portugalia, care voiau să scuture jugul spaniol; a servit, în acest fel, regimul feudal.

93 *Brutus* — e vorba, desigur, de primul Brutus (Lucius Iunius) căruia i s-a datorit expulzarea Tarquinilor și instituirea republicii (a murit în 508 î.e.n.). Un „Brutus îndopat cu trufe” este un revoluționar care a uitat de austeritățile luptei.

94 *Perrault* (Charles) renumit scriitor francez (1628—1703), autor al unei culegeri de basme (*Cenușăreasa*, *Scușița Roșie*, *Motanul încălțat* etc.) prelucrate după povești populare.

95 *Charlet* (Nicolas) — desenator francez (1792—1845), excelând în scene militare, îndeosebi din vremea lui Napoleon.

96 *Carol al X-lea, părintele libertății* — expresia este ironică, Carol al X-lea fiind tocmai reprezentantul cel mai reacționar al monarhiei restaurate.

97 *Malibran* — cântăreață celebră în vremea lui Balzac. Numele ei apare în multe din povestirile și poemele epocii. A murit foarte tânără (1808—1836).

98 *Carlist* — partizan al lui Carol al X-lea.

99 *Dezvoltarea agregățiilor* — dezvoltarea grupărilor omenști.

100 *Achile fără călcii*; cel mai de seamă erou al *Iliadei*, legendarul Achile, viteaz fără pereche, avea un singur loc vulnerabil: călciiul; legenda spune că în acest loc a și fost rănit mortal de o săgeată otrăvită a lui Paris. Un Achile fără călcii este deci ceva înatacabil.

101 *Asasinarea lui Henric al IV-lea și judecarea lui Ludovic al XVI-lea* — Balzac face aici aluzie la „riscurile” regalității: Henric al IV-lea a fost asasinat de Ravillac în 1610, iar Ludovic al XVI-lea a fost judecat de Convenție pentru complotul lui antirevoluționar cu reacțiunea europeană și executat în 1793.

102 *Liberalismul devine La Fayette* — liberalismul lui La Fayette era un liberalism regalist.

103 *Istoria regelui Boenuei și a celor șapte castele ale sale* — povestire fantastică a scriitorului romantic Charles Nodier (1780—1844); ea exprimă dezamăgirile generației din jurul lui 1830 și are un caracter satiric: dinastia Bourbonilor e reprezentată printr-o iapă bătrână pe care stăpînii nu mai vor s-o vadă.

104 *Revue des Deux Mondes* — revistă înființată în 1829; directorul ei, Fr. Buloz, îl nemulțumise pe Balzac.

105 *Setubal* — oraș portughez pe coasta Atlanticului.

106 *Peisajele lui Poussin, copiate la Sèvres* — e vorba de farfuriile de porțelan, lucrate în atelierele de la Sèvres și pe care erau reproduse peisaje de pictorul Poussin (1594—1665), cel mai de seamă dintre pictorii din vremea clasicismului francez.

107 *Bichat* (Marie-François-Xavier) — anatomist francez (1771—1802), autor al unui tratat de anatomie.

108 *Trinc... încheiere la Pantagruel* — este cuvîntul rostit de oracolul Sfîntului Clondir pe care s-au dus să-l consulte Pantagruel cu Panurge și cu prietenii lor în ultima parte a romanului lui Rabelais; prin acest însemn (*Trinc* = bea!), Rabelais înțelegea, desigur, satisfacerea setei de viață și de cultură caracteristice Renașterii.

109 *Pater noster* — *Tatăl nostru*, rugăciune de duminică, la catolici.

110 *Diis ignotis!* — Zeilor necunoscuți! (în limba latină) omagiu adus de credincioșii din antichitate oricăror zei, pentru a fi siguri că nu supără vreunul...

111 *Văzduhurile lui Ossian* — în poemele atribuite lui Ossian, atmosfera este sumbră și măreată.

112 *Veneția salvată* — tragedie a dramaturgului englez Otway (1682).

113 *La Rochelle* — port-cetăluie la Oceanul Atlantic, fortăreață a hughenotilor francezi din secolul al XVI-lea; la începutul secolului al XIX-lea a avut loc aci conspirația celor „patru sergenți”, militari francezi afiliați carbonarilor italieni care luptau pentru unificarea Italiei; cei patru sergenți au fost decapitați în 1822.

114 *Clamart* — numele unui vechi cimitir parizian.

115 *Pandemoniul lui Milton* — în opera poetului englez Milton (1608—1674), autorul poemului *Paradisul pierdut* apare un „pandemoniu”, adică o capitală imaginară a infernului.

116 *Carymary, Carymara* — înjurătură comică inventată de Rabelais.

117 *Montaigne*. (Michel de) — celebru scriitor și filozof francez din vremea Renașterii, autorul celebrelor *Esseuri* a fost un umanist epicurean antidogmatic; scepticismul său, inspirat din cel antic, are o semnificație pozitivă, fiind îndreptat împotriva ideologiei medievale; a trăit între 1533 și 1592.

118 *Pyron* (sau Pyrrhon) — filozof grec (360—270 î.e.n.), întemeietor al curentului sceptic; scepticii din antichitate considerau că lucrurile nu pot fi cunoscute și că, deci, omul trebuie să fie indiferent la tot ce se întâmplă; scepticismul antic reprezintă degenerarea gândirii filozofice antice.

119 *Buridan* — doctor scolastic francez care a trăit în secolul al XIV-lea. Profesorul Jean Bouridan avea obiceiul să dea ca ilustrare a situației unui om care nu se poate hotărî între două solicitări exemplul unui măgar, care, pus între o găleată cu apă și un coș cu ovăz, își prelungește foamea și setea de care e cuprins fiindcă nu știe cu ce să înceapă.

120 *Damiens* (Robert-François) — a fost torturat, apoi legat de coada a doi cai și sfîșiat, din ordinul lui Ludovic al XV-lea, pe care îl lovise cu un briceag.

121 *Punci* — amestec alcoolic din lichioruri tari și zeamă de fructe sau ceai cu zahăr

122 *Véry* (cafeneaua) — veche cafenea din Paris, datînd din 1805; faîma ei a durat pînă la mijlocul secolului al XIX-lea; instalată mai întîi în grădina Tuileries, s-a mutat în 1808 în corpul de clădiri numit Palais-Royal.

123 *Macbeth* — dramă de Shakespeare (1606) în care trei vrăjitoare îi prezic lui Macbeth că va fi rege.

124 *Auvergne* — regiune muntoasă din Franța.

125 *Imperiul* — e vorba de primul Imperiu (al lui Napoleon I) care a urmat republicii instaurate de revoluția din 1789—1794 și care a durat de la 1804 pînă la 1814.

126 *Rococo* (mobila) — stil încărcat, la modă pe vremea lui Ludovic al XV-lea și Ludovic al XVI-lea.

127 *O nobilă și curajoasă Marcelină* — aluzia se referă desigur la poeta Marceline Desbordes-Valmore (1785—1859), care a avut mult de suferit în viața ei; versurile sale (elegii, romanțe) vădese o mare noblețe sufletească.

128 *Chénier* (André) — poet francez (1762—1794) autor de idile și elegii; în urma unor manifestări contrarevoluționare a fost judecat și executat; Balzac face aici aluzie la anecdota după care A. Chénier, în căruța care-l ducea la eșafod, ar fi exclamat bătîndu-și fruntea cu palma: „Aveam totuși ceva aici!”

129 *Să fi cumpărat vreodată apă* — pe vremea lui Balzac, apa se cumpăra de la sacagii, care o purtau pe străzi în butoie; istoria unui asemenea sacagiu o povestește Balzac în nuvela *Liturghia ateului*.

130 *Plumburile din Veneția* — veche închisoare venețiană, așa numită fiindcă era situată în podul palatului ducal, acoperit cu plăci de plumb.

131 *Teoria voinței* — problema „forțelor vii ale voinței” l-a preocupat pe Balzac încă din adolescență; pe cînd se afla la colegiul preoțesc de la Vendôme, el a compus un „Tratat al voinței”, care i-a fost confiscat de preoți; Balzac n-a uitat niciodată acest act arbitrar.

132 *Mesmer, Lavater, Gall, Bichat* — fiziologi cu renume pe vremea lui Balzac; *Mesmer*, medic german (1733—1815) autorul teoriei magnetismului animal (mesmerismul); *Lavater* (1741—1801) a lansat fiziognomonia, teoria cunoaşterii caracterului după trăsăturile feţei; *Gall*, născut în Germania (1758—1828), e inventatorul frenologiei, a studierii caracterului după forma craniului; iar *Bichat* a fost un anatomist francez de valoare (1771—1802).

133 *Un călugăr din Ordinul Sfântului Benedict* — benedictinii, călugări din ordinul creat de sfântul Benoit în anul 529, erau cunoscuţi pentru viaţa lor modestă şi laborioasă; în evul mediu, bucurându-se de o cultură pe care n-o împărţeau cu poporul, ei au transcris multe din capodoperele literaturii greco-romane.

134 *Diogenizam* — cuvânt inventat de Balzac („*diogéniser*”) în legătură cu Diogene, filozof grec (413—323 î.e.n.), care dispreţuia orice confort şi trăia, ostentativ, în cele mai simple condiţii.

135 *Ariel* — personaj fantastic din piesa „*Furtuna*” a lui Shakespeare, geniu bun aerian.

136 *Borghese* (prinţesa) — era una din surorile lui Napoleon, Paulina Bonaparte, căsătorită cu prinţul italian Camillo Borghese.

137 *Dotăţia de la Wistchnau* — Napoleon I avea obiceiul să distribuie teritorii, în regiunile cucerite, celor mai buni comandanţi din armata sa.

138 *Crescută la Saint-Denis* — la Saint-Denis, lângă Paris, se afla institutul în care erau educate fiicele celor decoraţi cu „Legiunea de onoare”.

139 *Pygmalion* — după legendă, Pygmalion, sculptor din antichitate, s-a îndrăgostit de statuia Galateei, făcută de el, şi a obţinut de la zeiţa Venus să dea viaţă acestei statui.

140 *Frumoasa Elena* — figură din antichitatea legendară, Elena, soţia regelui Menelaus, a fost răpită de Paris, unul din prinţii Troiei, ceea ce a dus la războiul dintre greci şi troieni.

141 *Galatea* — după legendă, nimfa Galatea, iubită de ciclopul Polifem, i-a preferat acestuia pe ciobanul Acis; uriașul și-a omorât rivalul strivindu-l sub o stîncă.

142 *Styxul* — în mitologie, fluviu din infern; în apa lui, care avea proprietăți magice, și-a muiat Thetis pe fiul ei Achille pentru a-l face invulnerabil; ea îl ținea de călcii și numai în acest loc — spune legenda — a putut fi rănit Achille.

143 *Dolci* (Carlo) — pictor italian (1616—1686) portretist, a creat tablouri reprezentînd figuri nobile și grațioase.

144 *Chrisostom* — sfîntul Ion, patriarh al Constantinopolului, în secolul al IV-lea numit Gură de aur pentru elocința lui; Balzac face un joc de cuvinte între „gură de aur” și cei care „vorbesc de aur”.

145 *Stil gotic* — stilul dominant în secolele XII—XVI în care elementele decorative preponderente erau ogiva, arcuî frînt.

146 *Gustul secolului lui Ludovic al XIV-lea* — stilul respectiv e caracterizat printr-o mare bogăție de ornamentație; pereții, mobilele erau aurite.

147 *Venus din Milo* — statuie antică de o frumusețe maiestuoasă, aflată acum în muzeul Luvru din Paris.

148 *Lauzun* (Antonin Nompar de Caumont, duce de) — curtean aventurier din camarila lui Ludovic al XIV-lea.

149 *O pasiune care locuiește la etajul întii* — o femeie din înalta societate. În casele de raport construite pe vremea lui Balzac, cu cît locatarii stăteau mai aproape de mansardă, cu atît erau situați mai jos pe scara socială.

150 *Tineri... înarmați cu cabriolette* — semnul bunăstării sociale, a eleganței, era, pe vremea lui Balzac, caleșca lăcuită, iar pentru tinerii neînșurați, cel puțin o cabrioletă.

151 *Concepțiile reci ale celor două secole literare ale noastre* — personajul lui Balzac numește astfel secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, care, cu concepțiile lor raționaliste și cu li-

teratura lor îngrădită în canoanele clasicismului, puteau părea „reci“ unui contemporan al romantismului.

152 *Brienne* (lacul) — e vorba, desigur, de lacul Brienz din Elveția (cantonul Berna) care are niște maluri prăpăstioase foarte pitorești. Brienne este o localitate în Franța (regiunea Champagne).

153 *Lovelace, Clarisse Harlowe* — Lovelace, tipul seducătorului destrăbălat și fără scrupule, e un personaj din romanul *Clarisse Harlowe* al scriitorului englez Samuel Richardson (1689—1761).

154 *Arsinoé, Araminta* — tipuri de cochete răutăcioase din piesele lui Molière și Marivaux: Arsinoé apare în *Mizantropul*, iar Araminta în *Mărturisirile mincinoase*.

155 *Erard* (Sebastien) — fabricant de pianе de bună calitate (1752—1831).

156 *Dandy* — bărbat îmbrăcat elegant, după ultima modă (din englezește).

157 *Afacerea Colierului* — pentru a face plăcere reginei Marie-Antoinette, cardinalul de Rohan, îndemnat de o contesă intrigantă, a cumpărat un colier extrem de scump; colierul a dispărut, însă înainte de a ajunge la regină; scandalul stîrnit a fost foarte mare și a contribuit la compromiterea soției lui Ludovic al XVI-lea și a cercurilor de la curte.

158 *Diderot* (Denis) — ilustru filozof materialist și scriitor realist din secolul iluminismului francez, pe care-l reprezintă în modul cel mai desăvîrșit (1713—1784); multe din operele lui cele mai îndrăznețe, ca *Plimbarea scepticului* sau *Nepotul lui Rameau* au văzut lumina tiparului abia în vremea lui Balzac (între 1820 și 1830). *Diderot a scris șase predici tot pentru o sută de taleri*. — Acest amănunt a fost desigur găsit de Balzac în „Viața lui Diderot“ povestită de fiica lui, doamna Vendeul, scriere care tocmai apăruse în 1830; în amintirile fiicei lui Diderot, e vorba de anii de tinerețe ai marelui scriitor, cînd acesta, în luptă cu mizeria, a consimțit să scrie șase predici cerute de un misionar portughez; suma primită nu corespunde însă întocmai celei indicate de Balzac.

159 *Kant, Schiller, Jean-Paul, precum și o groază de cărți hidraulice* — prin epitetul de „hidraulice”, care revine în romanele lui, aplicat la scrieri literare, Balzac înțelege cărți care te emoționează, te fac să verse lacrimi, avînd un caracter romantic.

160 *Teatrul Funambulilor* — teatru de varieteu cu numere de circ; funambalii erau dansatori pe funie (din limba latină: *funis*, funie și *ambulare*, a merge).

161 *Umbra lui Banquo din Macbeth* — în drama lui Shakespeare *Macbeth*, umbra lui Banquo apare în mijlocul unui ospăț dat de Macbeth, care devenise rege prin uciderea regelui Scoției și a guvernatorului Banquo; spectrul nu e vizibil decît pentru ucigaș; el personifică remușcarea.

162 *Othello* — personajul principal din drama cu același nume a lui Shakespeare; frămîntat de gelozie în urma intrigilor lui Iago, el își ucide soția.

163 *Butoiul ducelui de Clarence* — condamnat la moarte pentru că își trădase fratele, regele Eduard al IV-lea al Angliei, ducele de Clarence (1449—1478), a cerut să moară înecat într-un butoi de vin grecesc.

164 *Lazaroni* — oameni sărmani din sudul Italiei.

165 *Écarté* — joc de cărți.

166 „*Viveur*” — termen apărut în limba franceză în vremea lui Balzac; are sensul de om care nu trăiește decît pentru plăceri, om desfrinat.

167 *Ruffec* — localitate din vestul Franței (în departamentul Charente).

168 *Sfînta Elena îl chema pe Napoleon* — la Sfînta Elena, insulă africană stăpînită de englezi, și-a petrecut Napoleon în captivitate ultimii ani ai vieții (1815—1821).

169 *Sardunapal* — rege asirian legendar; a dus o viață desfrînată, iar, cînd în urma unei răscoale populare, s-a văzut învins, a pus să i se construiască un rug pe care s-a aruncat și a pierit împreună cu haremul și comorile sale. În vremea lui Balzac, figura lui Sardanapal a fost evocată în

tragedia lui Byron (1821) și în tabloul lui Delacroix (*Mortea lui Sardanapal*, 1828).

170 *Salverte* (*Eusèbe*) — avocat și om politic francez (1771—1839); a publicat broșuri anticlericale și era deputat de stînga în 1828.

171 *Umbra unui german* — aluzie la *Omul care și-a pierdut umbra*, roman al scriitorului german Chamisso (1781—1838).

172 *Greuze* (Jean Baptiste) — pictor francez din secolul al XVII-lea, excelînd în reprezentarea scenelor de familie (1725—1805).

173 *Scorpiile de la Châtelet* — magistrații care decretau închiderea pentru datorii; Châtelet-ul, veche fortăreață pariziană, servea de închisoare.

174 *Nerone* — împărat roman (54—68), faimos pentru cruzimile și crimele sale.

175 *Nabucodonosor* — rege caldeean, purtător de războaie de distrugere; armatele lui au nimicit Ierusalimul (587 î.e.n.).

176 *Petreea* — platou pietros din centrul Arabiei.

177 *Hanul roșu* — nuvelă de Balzac (apărută în același an cu *Pielea de săgri*) în care se povestește originea averii bancherului Taillefer; acesta asasinează un călător bogat și îl jefuiește.

178 *Marșea grasă* — ultima zi a carnavalului, zi de petrecere, la catolici, înainte de intrarea în post.

179 *Rollin* (Charles) — profesor de istorie și umanist, rector al Universității din Paris (1661—1741).

180 *Carus alumnus* — iubit elev (din limba latină).

181 *În clasa de retorică* — penultima clasă în liceul francez; ultima este clasa de filozofie.

182 *Newton* (Isaac) — celebru matematician și fizician englez (1642—1727); a descoperit legile gravitației universale și ale descompunerii luminii.

183 *Hukală indiană* — un fel de narghilea: pipă specială care trece fumul printr-o sticlă de apă parfumată.

184 *Prometeu* — personaj mitologic; pentru că a răpit focul din cer, a fost înălțuit, din porunca lui Jupiter, pe muntele Caucaz, unde un vultur îi sfîșia ficatul; a fost eliberat de Hercule; legenda reflectă lupta civilizatoare a oamenilor împotriva superstițiilor.

185 *Palatul Elysée* — palat parizian din secolul al XVIII-lea care a servit de reședință lui Napoleon I; din 1848 a devenit reședința președinților Republicii Franceze.

186 *Origen* — teolog din secolul al III-lea.

187 *Manfred*, *Childe Harold*, personaje din operele lui Byron: primul din drama cu elemente stranie și sumbre *Manfred* (1817), al doilea din poemul *Pelerinajul lui Childe Harold* (1812—1818).

188 *Exegi monumentum* — începutul unui vers din Horațiu (ultima odă din cartea a II-a de Ode); versul complet este: „*Exegi monumentum aere perennius*“ = „Am durat un monument mai trainic decît bronzul.“

189 *Limba barbură a noii școli se socoate că face minuni inventîndu-l din nou pe Ronsard* — vorbește un profesor bătrîn, partizan al stilului clasic, împotriva căruia lupta noua școală romantică.

190 *Massillon* (Jean Baptiste) — predicator catolic francez din vremea clasicismului (1663—1742).

191 *Buffon* — naturalist francez din secolul iluminiștilor: a trăit între 1707 și 1788 și a scris o *Istorie a naturii*, într-un stil cam pompos.

192 *Racine* (Jean) — ilustru reprezentant al clasicismului francez, autor de tragedii în versuri, pătrunse de umanism (1639—1699).

193 *Palatul Luxembourg* — palat parizian construit în secolul al XVII-lea, pe vremea lui Balzac, sediu al adunării *pair-ilor*, iar azi al Senatului.

194 *Savonnerie* — veche manufactură pariziană de covoare; datează din 1627 și a fost reunită cu cea numită Gobelins în 1826.

195 *Semiramida* — operă în două acte de Rossini (1825), avînd ca figură centrală pe Semiramida, regină legendară a Asiriei și Babilonului.

196 *Percalină* — pînză de bumbac subțire și lucioasă.

197 „*Italiani*” — teatru din Paris, așa numit pentru că încă din secolul al XVII-lea prezenta trupe de actori și cîntăreți italieni; a fost închis în 1878.

198 *Mane, Tekel, Fares* — cuvinte cu caracter amenințător și profetic despre care legenda spune că ar fi apărut pe zidurile palatului din Babilon în timp ce Baltazar se afla în plină orgie și armatele lui Cîrus intrau în oraș; cuvintele se pot traduce: „s-a socotit, s-a cîntărit, s-a împărțit”.

199 *Salpêtrière* — azil pentru femei bătrîne la Paris; este în același timp și ospiciu de nebuni; își trage numele de la fabrica de praf de pușcă instalată mai întîi acolo.

200 *Pallas* (Peter) — naturalist german, care a explorat Uralul, regiunea Mării Caspice, munții Altai și China (1741—1811).

201 *Niebuhr* (Karsten) — explorator german (1733—1815); fiul său, Berthold Niebuhr, a cărui moarte e deplînsă, era istoric (1766—1831).

202 *Pegas* — cal înaripat din mitologia antică, simbol al inspirației poetice; călărind pe Pegas, Perseu o salvă pe Andromeda iar Belerofon înfruntă Himera; zvirlind din copită Pegas făcu să țîșnească din stîncă fîntina Hipocrenului, la care se adăpau, după cum spune legenda, poeții.

203 *Calmet* (Saint-Augustin) — călugăr francez din ordinul benedictinilor, cercetător minuțios de documente istorice (1672—1757).

204 *Lalande* (Joseph-Jerôme de) — astronom francez, observator al planetelor și al cometelor (1732—1807); a lăsat un tratat de astronomie.

205 *Pascal* (Blaise) — savant și scriitor francez din secolul al XVII-lea, a făcut, în tinerețe, o serie de descoperiri în domeniul geometriei, matematicii și fizicii; mai târziu s-a lăsat însă atras de misticismul religios, suferind influența janseniștilor; în această prăpastie — cum spune savantul Planchette din *Pielea de sagri* — s-a prăbușit judecata lui Pascal. După o tradiție cu care Voltaire era de acord, Pascal rămăsese, în urma unui accident, cu crize halucinante, în timpul cărora i se părea că se deschide lângă el o prăpastie amenințătoare. Pascal este și autorul celebrelor *Scrișori provinciale* (1656—1657), a căror forță satirică lovește în iezuiți. E un mare prozator prin stilul său simplu și viguros (1623—1662).

206 *Salicină, asparagină, digitalină, vauquellină* — substanțe chimice extrase din plante; primele trei sînt reale — salicina e extrasă din scoarță de salcie, asparagina din sparanghel, digitalina din digitală; a patra pare a fi imaginară, ea amintește numele chimistului Vauquelin, personaj al lui Balzac, care apare în romanul *César Birotteau*.

207 *Pilă voltaică* — aparat inventat de fizicianul italian Volta (1745—1827) — care transformă în curent electric energia dezvoltată printr-o reacție chimică.

208 *Cabanis* (Georges) — medic francez, discipol al filozofului senzualist Condillac; lucrarea lui *Tratat despre fizicul și moralul omului* a avut mare răsunet (1757—1808).

209 *Vitaliștii* — adepți ai vitalismului, doctrină biologică idealistă după care există un principiu vital nelegat de materie, căruia i se datoresc toate funcțiile organice.

210 *Van Helmont* (Jean Baptiste) — medic belgian (1577—1644); despre care se spune că ar fi descoperit sucul gastric.

211 *Panurge al facultății* — doctorul Maugredie e declarat de Balzac un Panurge al facultății, deoarece, ca și eroul lui Rabelais, are multe cunoștințe dar glumește asupra lor.

212 *Dupuytren* (Guillaume) — celebru chirurg francez (1777—1835).

213 *Hohenlohe* (prințul) — la începutul secolului al XIX-lea, exista un prinț Hohenlohe, care intrase la iezuiți prin 1815 și apoi pretinsese că face minuni; la un moment dat avusese chiar de-a face cu poliția.

214 *Paria* — om disprețuit, respins de societate, de la numele dat în India de către casta aristocratică a brahmanilor celor lipsiți de drepturi sociale și religioase.

215 *Quaker* — membru al sectei religioase a quakerilor întemeiată în Anglia în secolul al XVII-lea.

216 *Matusalem* — patriarh biblic, despre care legenda spune că ar fi trăit 969 de ani și că ar fi fost bunicul lui Noe.

217 *Elemente flogistice* — chimiștii de altădată explicau arderea prin existența unui fluid cu proprietăți speciale „flogisticul” (din limba greacă *phlogistikos* = care arde).

218 *Sceptrul e o secure pentru Richelieu* — aluzie la politica dusă de cardinalul de Richelieu (1585—1642) care, ca ministru al lui Ludovic al XIII-lea, s-a servit de monarhie pentru a pune friu intrigilor și pretențiilor marilor seniori.

219 *Bourbonnais* — provincie din centrul Franței, la nord de provincia Auvergne.

220 *La Vallière* (domnișoara de) — una din favoritele lui Ludovic al XIV-lea; s-a făcut călugăriță când a fost părăsită de rege.

CUPRINS

	Pag.
Studiu introductiv :	5
 CASA „LA MOTANUL CU MINGEA” în românește de <i>Pericle Martinescu</i>	37
 BAL LA SCEAUX în românește de <i>Pericle Martinescu</i>	103
 VENDETTA în românește de <i>Pericle Martinescu</i>	169
 CĂMĂTARUL (Gobseck) în românește de <i>Petre Solomon</i>	249
 PIELEA DE SAGRI în românește de <i>Pericle Martinescu</i>	315
Note	591

Responsabil de carte : D. Grigorescu
Tehnoredactor : A. Crișan
Corector : A. Dram

Dat la cules 23.07.955. Bun de tipar 20.10.955. Tiraj 31.100÷4000. Hirtie semivelină de 65 gr. m.p. Fl. 8-10×1080/32. Coli ed. 33,52. Coli de tipar 19,15. Ediția I. Comanda 1681. Planșe I. Tiesdruk A. nr. 03102. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare s A-31==R.

Tiparul executat sub com. nr. 2045 la Combinatul
Poligrafic Casa Scintei „I. V. STALIN”,
București — R.P.R.

lei 12

